İLETİŞİM
Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi

ORTAÇAĞ AVRUPASI

İletişim Yayınları

İLETİŞİM
Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi

ORTAÇAĞ AVRUPASI

İletişim Yayıncılık A.Ş.
Adına Sahibi ve Genel Yönetmen
Murat Belge

Yayın Yönetmeni
Mete Tunçay

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Ahmet Ziya Bayman

Teknik Sekreter
Berrin Sözer

Harita Pikaj
İbrahim Özyıldırım

CompuGraphic Dizgi
Hüsnü Abbas - İsmail Abbas - Hamit Balaban - Zuhal Yolgun

Düzelti
Şadi Arabacı - Fatih M. Öztan - İsmail Şallı - Kubilây Yıldırım

Siyah/Beyaz Filmler
Murat Hardal - Cemal Törün

Montaj
Ümit Ayar - Vahit Mahmatlı - Turgay Tekatar

Baskı
Apalar A.Ş./Merter

İletişim Yayınları
Klodfarer Cad. İletişim Han
Cağaloğlu/İstanbul
Tel: 516 22 60-61-62

© İletişim Yayıncılık A.Ş.
Equinox-Phaidon (Oxford)

Bu cildin İngilizce özgün adı:
Atlas of Medieval Europe
İngilizce aslının yayın yönetmeni:
Graham Speake
Sanat yönetmeni:
Andrew Lawson
Harita yönetmenleri:
Liz Orrock, Zoë Goodwin, Nicholas Harris
Resim araştırıcısı:
Diana Morris
Tasarım:
Adrian Hodgkins
Üretim:
Clive Sparling
Dizin:
Sennifer - Drake - Brockman

Haritaların Listesi:

İÇİNDEKİLER

ZAMANDİZİM TABLOSU

	300	400	500	600	700	800
SANATLAR		Roma, Kudüs, İstanbul'da hıristiyan bazilikaları inşa ediliyor.	532-37 Ayasofya İstanbul 550 Civarı Ravenna mozayikleri	650 civarı, Sutton Hoo hazinesi. 698 civarı Lindisfarne İncilleri.	715-804 Alcuin	Skellig Michael, İrlanda 870 civarı *Codex Aureus*
	Diocletianus ve Maximianus 300'ler civarı.		Ayasofya İst. 532-37		İmparator Charlemagne taç giyiyor, 800	Oseberg'den Viking tekneleri 9. yy.
HIRİSTİYAN KİLİSESİ	313 Hıristiyanlara hoşgörü tanıyan Milano fermanı	430 Augustinus'un Hippo Regius'da ölümü. 451 Kadıköy Ruhani Meclisi.	526 Aziz Benedictus'un ölümü. 560 Kıtaya yollanan İrlanda dinsel misyonları. 590-604 Papa I.Gregorius.			817 Aniane'li Benedictus Manastırlarda reform yapıyor. 860 Kiril ve Methodius Morovya'ya gönderiliyorlar.
ROMA İMPARATORLUĞU	395 İmparatorluğun bölünmesi	438 *Codex Theodisianus*	533 Afrika'nın Roma İmparatorluğu tarafından geri alınması. 534 *Codex Justinianus*	610-41 İmparator Heraclius.	716-717 İstanbul'un müslümanlar tarafından kuşatılması.	867-86 I. Vasil Makedonya hanedanının ilk imparatoru.
İSLAM				622 Hz. Muhammed Medine'ye gidiyor, Hicret. 636 Müslümanlar Roma Ordusunu Yarmuk'ta bozguna uğratıyorlar. 661-80 Muaviye Şam'da ilk Emevi halifesi oluyor.	762 Bağdat'ın Abbasilerin başkenti olarak kurulması.	
İSPANYA		409 Vandaller, Alanlar ve Suevler İspanya'ya giriyorlar.	509 Vizigotlar Vouille'de bozguna uğradıktan sonra İspanya'ya geri dönüyorlar. 589 Reccared'in Katolikliği kabul etmesi.		711 Müslümanlar İspanya'yı istila ediyorlar.	860 civarı İspanya'ya ciddi Viking saldırıları.
FRANSA		486 Clovis Syagrius'u bozguna uğratıyor.	507 civarı Clovis'in Katolikliği kabul etmesi.	687 Austrasia'lı Pepin Neustrialıları Tertry'de bozguna uğratıyor.	732 Charles Martel (Çekiç Karl) Poitiers de İspanya Müslümanlarını yeniyor. 751 III. Pepin Frankların kralı oluyor.	888 Paris kontu Odo kral oluyor.
İTALYA		476 Odavacar İtalya Kralı	536 Belisarius Roma'yı yeniden fethediyor. 568 İtalya'nın Lombardlar tarafından istilası.	668 II. Kostanz Sirakûza'da öldürülüyor.	774 Charlemagne İtalya kralı oluyor.	
ALMANYA		406 Germenler Ren nehrini geçiyorlar	509 Konstanz piskoposluğunun kurulması.		754 Aziz Boniface'in ölümü. 772-804 Sakson savaşları.	800 Charlemagne İmparator olarak taç giyiyor. 843 İmparatorluğu paylaştıran Verdun antlaşması.
DOĞU AVRUPA	341 Ulfilla Gotları hıristiyanlaştırmaya başlıyor. 376 Gotlar Tuna'yı geçiyorlar.		Slavlar Balkanlara sızmaya başlıyorlar.			864 Bulgarların hıristiyan olmaları.
BRİTANYA VE İRLANDA			563 Aziz Columbalona'da. 597 İngiltere'ye Roma dinsel misyonu gönderilmesi.	664 Whitbey Piskoposluk ruhani meclisi.	Mercia üstünlüğü 731 Bede *Kilise Tarihi*'ni tamamlıyor. 793 İngiltere'ye ilk Viking akınları.	836 Danimarkalılar Dublin'e yerleşiyorlar. 899 Alfred'in ölümü Vessex hanedanından İngiltere kralları.
İSKANDİNAVYA						860 Danimarkalılar İzlanda'ya yerleşiyorlar.

900	1000	1100	1200	1300	1400 – 1500
985 civarı *Beowulf*	1063 civarı San Marco, Venedik.	1120-30 Moissae Manastır kilisesi. *Chanson de Roland* 1194-1220 Chartres katedrali.	1225 civarı Aquinas'lı Thomas. 1240 civarı *Roman de la Rose* 1265-1321 Dante 1266-1337 Giotto	1304-74 Petrarca 1345-1400 Chancer 1377-1446 Brunelleschi 1386-1466 Donatello 1390 civarı-1441 van Eyck	1400 civarı 74 Oufay 1452-1519 Leonardo da Vinci. 1471-1528 Dürer
Londra Kulesi, 1080 civarı	Chartres Katedralinden heykeller 1134-50			Siena Belediye Sarayı 1297-1376	Donatello'nun Davut'u 1430
911 Cluny manastırının kurulması.	1046 Sutri Ruhani Meclisi Roma kilisesinde reformun başlaması.	1115 Clairvaux Manastırının kurulması. 1179 III. Lateran Ruhani Meclisi.	1209 Fransiskanlı tarikatının onaylanması. 1215 Paris Üniversitesi'nin ilk statüsünü alması.	1309-77 Papalığın Avignon'a taşınması 1378 Kilise içindeki büyük çatlağın başlangıcı	1415-17 Konstanz Ruhani Meclisi.
963-69 Nicephorus Phocas imparator.	1018 Bulgarların nihai yenilgisi 1071 Malazgirt savaşı	1176 I. Manuel'in Müyakefalon'da Selçuklular tarafından bozguna uğratılması.	1204 4. Haçlı Seferi; İstanbul'un zaptı. 1261 İmparatorluğun ihyası.		1453 İstanbul'un fethi.
909 Kuzey Afrika'da Fatimid Halifeliğinin kurulması.	1055 Selçuklular Bağdat'ı alıyorlar. 1071 Malazgirt'ten sonra Selçuklular Anadolu'yu fethediyorlar. 1095 I. Haçlı Seferi	1171 Selahattin Eyyubi'nin Mısır'ı Fatimi'lerden alması. 1187 Selahattin Eyyubi'nin Kudüs'ü yeniden fethi.	1218-21 5. Haçlı Seferi 1250-1517 Mısır'da Memluk egemenliği. 1291 Kutsal Topraklardaki son Latin devletlerinin Memluklar tarafından fethi.	1326 Osmanlıların Bursa'yı fethi. 1389 Osmanlıların Kosova'da Sırpları bozguna uğratmaları.	1402 Aksak Timur'un ölümü. 1453 İstanbul'un fethi.
929 İspanya'da Emevi halifeliği.	1031 Kordoba halifeliğinin sonu. 1085 Hıristiyanların Toledo'yu ele geçirmeleri.	1137 Barselona kontunun Aragon kralı olması. 1147 Lizbon'un Müslümanlardan alınması.	1235-48 Katoliklerin Kordoba ve Sevilla'yı ele geçirmeleri.	1369 Kastilya'da Trastamara hanedanı.	1479 Aragon kralı V. Ferdinand ile Kastilya kraliçesi İsabella'nın evlenmeleri. 1492 "Yeni Dünya"nın keşfi. 1498 Vasco da Gama Hind'e ulaşıyor.
911 Rollon Normandiya'ya yerleşiyor. 987 Hogues Franklar kralı olan ilk Çapat hanedanı üyesi.	1020 civarı Tanrı Barışının ihdası.		1204 II. Philippe'nin Fransa'da Plantagenet hanedanına ait toprakların çoğunu ele geçirmesi. 1210-29 Albigeois savaşları 1226-70 IX. Louis 1284 İngiltere ve Fransa kralları arasında savaş.	1337 VI. Philippe de Valois ile III. Edward arasındaki savaşın başlaması.	1431 Jeanne d'Arc'ın yakılması. 1477 Sonuncu Valois Burgonya dükü Cesur Charles'in ölümü.
962 I. Otto İmparator olarak taç giyiyor.	1030 Normanlar Aversa'ya yerleşiyorlar.	1130-54 II. Roger Sicilya kralı.	1212-50 II. Friederick İmparator ve Sicilya kralı. 1252 Floransa'da ilk Filuri'lerin basılması.	1347 Veba Kırım kanalıyla Cenova'ya ulaşıyor. 1385 Gian Galeazzo Visconti topraklarını birleştiriyor.	1434 Casimo de' Medici Floransa'ya dönüyor. 1454 Lodi Barış antlaşması.
955 I. Otto Macarları Lech savaşında yenilgiye uğratıyor.	1075 Yetki belgeleri (investiture) tartışmasının başlaması.	1122 Worms Antlaşması. 1159-77 İmparatorluk-Papalık kavgası.	1273 Rudolf von Habsburg'un Romalılar kralı seçilmesi. 1291 İlk İsviçre birliği.	1338 Rense Beyannamesi 1348 Prag'da Üniversite kurulması.	1419-36 Hus savaşları.
966 Polonya'nın kurulması. 989 Kiev büyük Prensi Vladimir'in Hıristiyanlığı kabul etmesi.	1000 III. Otto Gniezzo'da baş diyokozluk kuruyor. 1001 Macar krallığı kuruluyor.		1241 Moğolların Hıristiyanları Legnica'da bozguna uğratmaları.	1320 Polonya krallığının yeniden birleştirilmesi. 1386 Polonya'nın Litvanya ile birlikte hüküm sürmesi.	1478 III. İvan'ın Novgorod'u alması.
973 Bir İngiliz kralının kaydedilmiş ilk taç giyişi.	1017 Canute İngiltere kralı oluyor. 1066 Normanlar İngiltere'yi işgal ediyorlar.	1154 II. Henry İngiltere'nin ilk Angevin hanedanından kralı.	1215 Magna Carta 1284 İngiliz kralının Gallere egemen olması. 1296 İskoçya ile savaş	1381 Köylüler isyanı.	1483 Henry Tudor'un kral yapılması.
995-1000 civarı I. Olaf Norveç kralı.		1104 Lund başpiskoposluğunun kurulması. 1152 Nidaros başpiskoposluğu. 1164 Uppsala başpiskoposluğu.		1397 Kalmar Birliğiyle Norveç, İsveç ve Danimarka'nın birleşmeleri.	

SUNUŞ

Sizlere sunduğumuz İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi bilgiyi basmakalıp vermeyen, canlı, tartışan, eleştiren ve düşünmeye yönelten bir niteliğe sahip. İslâm Dünyası, Eski Mısır, Yahudi Dünyası, Çin, Eski Yunan, Roma ve Ortaçağ Avrupası ciltlerinden oluşan bu ansiklopedinin bugüne kadar yayımlanmış olanlardan farklı özellikleri taşıdığı kanısındayız.

Her biri kendi alanında önde gelen uzmanlarca yazılmış olan bu yapıtlar, sadece yığma bilgi aktarmakla kalmıyorlar; belli sorunsallar çevresinde örgütlendikleri için, okuyucunun geçmişi öğrenirken bugünü daha iyi anlamasına, geleceği de yöntemli olarak düşünebilmesine yardım ediyorlar. Üstelik birçokları çağdaş sorunlarla eklemlenmekte. Özellikle İslâm ve Yahudi dünyası ve Çin ciltleri bugüne kadar geliyor. Milad'la biten Eski Mısır ve Eski Yunan ya da Ortaçağ'a geçişle sona eren Roma yahut, adı üstünde, Yeniçağ öncesinde kalan Ortaçağ Avrupası ciltleri bile bu kalıtların 20. yüzyıla aktarılma sürecini de gösteriyor.

İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi ciltlerinin her birinde onlarca harita, yüzlerce resim ve çizim bulunmakta. Bu ciltlere bakmak da okumak kadar güzel. Çünkü bunlar, öncelikle kültür ve sanat tarihleri. Hepsi ele aldığı uygarlıkların tarihsel coğrafyasıyla başlıyor, bu alandaki arkeolojik ve başka çalışmaları özetliyor, genel tarihini anlatırken ekonomik ve toplumsal tarihini de önemle vurguluyor. Ayrıca, her birinde özel konuların işlendiği çerçeveler var.

Bütün dünyada kaliteli ürünleriyle tanınan Oxford'daki Equinox-Phaidon Yayınevi'nin, sizlere görüntü malzemeleri ve metinleriyle aynen Türkçesini sunduğumuz bu yapıtları çok yeni. Hepsi 1980'lı yıllarda çıktı.

Ciltlerin yazarları, günümüz bilginliğinin kendi alanlarında ortaya koyduğu en son bulgu ve yargıları anlatıyorlar. Kaynakçalar incelenince, bunların hazırlanmasında yararlanılan yapıtların geniş kapsamı görülecektir. Okuyucularımız Türkiye'de şimdiye değin bu kadar üstün bir düzeyde tarih yayını yapılmadığını teslim edeceklerdir.

Mete Tunçay'ın denetiminde titiz çevirilerle dilimize kazandırılan İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi yayınevimiz için haklı bir övünç kaynağıdır. □

İLETİŞİM YAYINLARI

ÖNSÖZ

Tarih bir zamanlar geçmişin tamamen sözel araçlarla hatırlatılmasına hasredilmiş bir edebî daldı. Ama kelimeler geçmişin bazı veçhelerinin sunumundaki vazgeçilmezliklerini korumakta iseler de, fotoğrafın icadı geçmişe ait resimlere karşı doymaz bir iştah yaratmış olan farklı cinsten bir tarihsel kaydı mümkün kılmıştır. Avrupa tarihinin hiçbir dönemi, çok fazlasıyla kötülenen Orta Çağ kadar fotojenik değildir. Versailles'ın ihtişamı fotoğrafı çekilince azalmaktadır, oysa cephelerine haksızlık edilmiş olsa bile, katedraller, yüzyıllarca önce insan gözlerinden çok, Tanrı için yapılmış olan vitray ve heykellerin arka plânlarından hiç akla gelmeyen ayrıntıları bulmak üzere galerilerine sızan, her-yere burunlarını sokmaya hazır fotoğrafçılara hüsnü kabul göstermektedirler. Fotoğraf Orta Çağ işçiliğinin harika ayrıntısını, yalnızca büyük ölçekli çalışmalarda değil, aynı zamanda resimli yazma kitaplar gibi eskiden sadece bir avuç uzman tarafından bilinen küçük nesnelerde de açığa çıkartmıştır. Bu büyüklü küçüklü nesneler Avrupa ölçeğinde o kadar cömertçe dağıtılmışlardır ki, bunlar aracılığıyla Orta Çağ düşüncesini bildik bir hale getiremeyen kıt'anın ancak birkaç köşesi vardır ve bu nesnelerin sonsuz çeşitlilikleri ile üstün nitelikleri hiçbir zaman beklentilerin altına düşmemektedir. Tarihin esas olarak bir kelimeler nesnesi olduğu zamanlarda, tarihçiler, yalnızca savaşçıların egemen oldukları, değer verilerek üzerinde düşünülen yegâne şeyin din olduğu bir Orta Çağı yazmışlardır. Şimdi geçmiş görsel hale getirilebilmiş olduğundan, Orta Çağ bize tamamen farklı bir elbiseyle gözükmektedir.

Tarihçinin coğrafya ve haritacılığa karşı olan tutumu da, her zaman herhangi bir dışsal belirleyiciden çok daha fazla, onun nesne hakkındaki kişisel görüşünü yansıtmaktadır. Fransa'daki eğitim sistemi tarih ile coğrafya arasında sıkı bir işbirliğini teşvik ederken, İngiliz sistemi bunları birbirlerine alternatif disiplinler haline getirerek, doğal olarak onları yabancılaştırmıştır. Tarihteki mekânsal ilişkilerin önemi konusunda bilinçli olan hocalar, coğrafyacıların atlaslarına sürekli olarak atıfta bulunmayı gerekli bulmaktadırlar, çünkü ellerindeki tarih kitaplarında yalnızca en ilkelinden haritalar yer almaktadır. Amacı tarihi haritalar ve resimlerle donatmak olan bir kitap, birçok öğrencinin meşru ihtiyaçlarının tanınması anlamına gelmektedir. Ancak, Orta Çağı haritalandırmak, dikkate alınması gereken bazı özel sorunlar çıkartmaktadır.

Sınırları olan bir toprak parçası olarak Roma İmparatorluğunun haritasını çıkartmak, anlaşılabilir bir projedir. "Orta Çağ" teriminin ise böylesine bir toprak bağlantısı yoktur. Bazı tarihçilerde bu ifade, tıpkı "Barok" terimi gibi, içeriği ancak birkaç uzman tarafından anlaşılabilen soyut bir sanat terimi haline gelmiştir. Sıradan tarihçilerin çoğu, dönemi tarihlerle tanımlamaktadırlar, fakat böylesine geniş sınırlar alınınca, bunun farklı coğrafî uzantıları meydana gelmektedir. Son kırk yıl içinde Avrupa'da Orta Çağ incelemelerinin hızla yayılması, Avrupa'nın şu andaki bölümlemelerinin uzak bir geçmişe gönderilmesi eğilimini doğurmuştur. Çağdaş AET'nin ilk halinin Karolenj dönemi çerçevesi, İspanya olmaksızın ve Elbe'nin iyice berilerindeki bir Doğu sınırıyla birlikte, Polonya ve Macaristan'daki doğu uçları pek umursanmamasına karşın, icabında Latin (Roma) Kilisesinin coğrafyasına yerini bırakabilir.

Bunların neler yaptıkları konusunda olduğu kadar, dilleri ve coğrafyaları hakkında da, Batı'da bugün bile öyle büyük bir bilgisizlik vardır ki, Polonya'lılarla Macarların Orta Çağ kayıtlarında az anılmaları herhangi bir şaşkınlığa yol açmamaktadır.

Kilise iktidarının Avrupa ölçeğinde genişlemesi, harita çalışmalarını gerektirmektedir, fakat Kilise bir imparatorluğun coğrafî sorunlarıyla karşı karşıya değildir ve Pekin gibi Asya'nın en uzağındaki Hıristiyan ileri karakollarının haritalarının çıkartılması, zahiren meşru görsel bir araçla gerçekten hatalı bir izlenim edinilmesine yol açabilir. Doğu'daki Hıristiyan dindaşlarının işlerine ayrılmaz bir şekilde bulaşmış olan bir Kilise, bizim akademik disiplinlerimiz öyle olduğunu savunsalar bile (Bizans diye adlandırılan) Doğu İmparatorluğu ayrı bir uygarlık olarak haritalandırılamaz. Ve acaba Hıristiyanlığın tüm güney sınırı boyunca ona temas eden İslâmiyet hakkında ne söylenebilir? Bu başka bir alana konu oluyor diye, ayrı olarak ele alınabilir mi? Orta Çağ hakkında yazarken bu durumu hesaba katmamak olur mu? Orta Çağ uzmanlarının kendilerinin Orta Çağ dünyasının çok çeşitli doğasını ele alma konusunda yeteri kadar donanımlı olmadıkları bir gerçektir, fakat bu dönemin sorunları çağdaş dünyanın alışık olmadığı cinsten değildir.

Orta Çağa ilişkin harita yapmanın dikkat edilmesi gereken bir başka yanı daha bulunmaktadır. İnsanlar haritacılığa, gereken beceriler konusunda cahil olduklarından değil de, ülkelerin ve sınırların onlar için bir anlam taşımaması yüzünden kayıtsız kalmışlardır. Sadakatleri bireylere, senyörlere ve efendilere karşıdır; devletlere veya uluslara karşı değil. Tek bir kentin haritasının yapılması bile özel adacıkların kimliklerinin belirlenmesini gerektirmektedir. Çünkü Avrupa topraklarının büyük bölümü için mülkiyet durumunun sınırlarının çizilmesi, her toprak parçasının üzerinde farklı insanlara ait ayrı ve örtüşen hakların varlığı nedeniyle olanaksızdır. İyice ayrıntılara inebilen çağdaş haritacılık, eğer bütün bu haklara karşı âdil olmaya çalışırsa, anlamaya yardımcı olmaktan çok, görüntünün karışmasına yol açar.

Haritacıların (Liz Orrock, Zoë Goodwin ve Nicholas Harris) ve görsel malzeme sorumlularının (Andrew Lawsonve Diana Morris) beceri ve kendilerini işe adamaları sayesinde, okuyucu metni, yazarın istediği gibi değerlendirebilecek hale gelmiştir. Metnin tutarlı olmasını temenni ediyor olmakla birlikte, bu metnin uzun ve karmaşık bir tarih döneminin özeti olmasını değil de, asıl bağlam olan atlasın görsel bölümüne temel sağlamasını niyetini taşımaktayım. Başlıklar harita biçiminin gerektirdiği şekilde seçilmiş veya bu biçimden yararlanmak üzere düşünülmüştür, böylece biraraya getirildiklerinde dönemin genel bir görüntüsünü sağlayabilirler.

Benim için artık bu kitabın hazırlanmasına yardımda bulunanlara, özellikle de değer biçmenin mümkün olmadığı yorumları ve cömert tavsiyeleri için Christopher Brooke'a, destek ve cesaretlendirmesi için Sir Richard Southern'e ve bu çalışmanın fikir babası olan Dr. Graham Speake'e teşekkür etmekten başka bir iş kalmamıştır.

ORTA ÇAĞ FİKRİ

14. yüzyıl İtalya'sında Roma İmparatoru olduklarını iddia eden Germen kralları bulunmaktaydı. Bunlar Roma İmparatorluğu'nun Eski Çağdan onların zamanına kadar devam ettiği kavrayışına yaslanmaktaydılar, fakat bu kavrayış bazıları için abes hale gelmişti. Petrarca (1304-1374) ve ondan sonraki bilginler Roma tarihiyle ciddi bir şekilde ilgilenmeye başladıklarında, Roma onlara sanki kaderinin bir noktadan sonra gerileme sürecine girdiği kesin izlenimini vermiştir. Araştırmaları onlara, en azından antikite'nin kayıp ruhunu keşfetme düşüncesini ilham etmiştir. Bu araştırma faaliyetini izleyen Yeniden Doğuş veya Rönesans, Eski Roma'nın siyasal gerçeklerini canlandırma konusunda özel olarak herhangi bir şey yapmamıştır -Rönesans kamu işlerinin yönetimi alanında en iyi olasılıkla, ancak yüzeysel etkileri olan kültürel bir olgu olarak kalmıştır, fakat bu canlanma içinde çalışan ve onu kültürel geleneği içinde izleyen tarihçiler, eski kültürel dünya ile onun çağdaş canlanması arasında bir Orta Çağın olmuş olduğu fikrini kabul etmişlerdir. Orta Çağ kavramının kendisi, tarihi ciddi bir biçimde dönemlere ayırmak niyetine kesinlikle sahip olmayan bilginde bir önyargıdan pek az daha hallice bir düşünceye dayandırılmıştır. Böylece bu dönemi başka kıstaslarla tanımlamaya yönelik bütün girişimler başarısızlığa uğramak zorunda kalmaktadır; 14. yüzyıl düzenlemesini doğrulamaya uğraşan tarihçiler kolayca bir tuzağa düşmektedirler.

Orta Çağdan ilk söz edildiği zamanlarda, bu dönem, Rönesans'ın üstün Latince uzmanları tarafından bir barbarlık çağı olarak görülüp aşağılanmıştır. Latin araştırmalarının Batı kültürüne egemen olduğu bir dönemde, Orta Çağ barbarlığı hakkındaki bu genel kabul, veri halinde bir bilgelik haline gelmiştir. Orta Çağ hakkında yoğun incelemeler, ancak 19. yüzyılda başlamıştır. Klâsisizmin prestijini azaltan, kültürel değerlerin göreliliğine dair olan inanç ise, daha da yakın tarihlerde belirmiştir. Bu noktadan sonra, artık Orta Çağı yeni bir temel üzerine oturtabilmek mümkün hale gelmiştir, ama bu arada terimin kendisi o kadar iyi yerleşmiştir ki, bunun saçmalığını kanıtlamaya yönelik girişimler, kullanımını devre dışı bırakma konusunda başarılı olamamışlardır. Böylece, terim kolaylık sağlayıcı sayılarak muhafaza edilmiş ve eşit derecede saçma adlar taşıyan Eski Çağ ve Yeni Çağ yoldaşlarıyla birlikte, tarihin üç parçalı bölümlenmesinin yalnızca etiketlerinden biri olarak kendine bir yer kazanmıştır.

Bize Orta Çağ kavramını miras bırakmış olan Rönesans, Giorgio Vasari *En Önde Gelen İtalyan Mimar, Ressam ve Heykeltraşlarının Hayatları* (1550) adlı kitabında sanatçıların nasıl, kayıp resim, heykel ve mimari sanatlarını yeniden keşfettiklerini göstermeye çalışırken, konunun tanımlanmasına, hâlâ bedeli ödenemeden kalan bir katkıda bulunmuştur. Orta Çağ sanatları yüzyıllar boyunca kaba ve ilkel olarak küçümsenip dışlanmışlardır; perspektif yasaları veya insan güzelliği konusundaki klâsik kavramlar hakkında hiçbir şey bilmeyen sanatçılar ilgiye lâyık olamamışlardır. Orta Çağ mimarisine, kuzeyli barbar kökenini işaret etmek üzere, "Gotik" etiketi takılmıştır. Bu terim o zamandan bu yana daha dar bir anlam kazanmıştır, fakat örneğin 12. yüzyıl Fransız mimarlarının çalışmaları için özellikle uygunsuz bir terim olarak ortaya çıkmaktadır. Gotik sanata, 19. yüzyılda heyecanlı taraftarlarının sayesinde itibarı iade edildiğinde, teknik başarıları, onun dinsel ve toplumsal anlamına getirilen yanlış bir vurguyla saptırılmıştır. Bir kez daha, çağdaş lezzetlerdeki değişme, Gotik sanatın mimari alanında gerçekten özgün olan birkaç yaratıdan biri olarak önemine hak vermede esas belirleyici olmuştur. Resim alanında da figür çizimi, perspektif ve yükseklerden seçilen konulara önem veren akademik geleneğin çökmesi, ilk kez Orta Çağ sanatının klâsik önyargılar olmaksızın yargılanabilmesini mümkün kılmıştır. Bir sonuç olarak Rönesans, uzun süre kendi terimleriyle bir sanatsal "yeniden doğuş" dönemi olarak kabul edilemezdi. Onun kendi hakkındaki bilinci, onu Orta Çağda bir benzeri olmayan bir sanatsal hareket haline getirmiştir, fakat onun farklı "üslûb"u, sadece, Orta Çağ sanatının içinde artık tanıyabildiğimiz, tekbiçimli ve değersiz olmanın çok uzağında kalan, birçok değişikliklerin sonuncusudur. Orta Çağ sanatına karşı Rönesans önyargısı, o günler için mazur görülebilir olmakla birlikte, çağdaş duyarlıkları yoğurma konusunda bütün gücünü kaybetmiştir.

Rönesans tabanına sağlam bir şekilde basan Reformasyon, kendi etkileyici ve saldırgan bilgin grubunu yaratmıştır. Bu bilginler, Kilise tarihinin de eski, orta ve Kilise'nin ilk mükemmelliğinin ihya edilmesiyle, çağdaş olmak üzere üçe bölünebileceğine inanmışlardır. Orta dönem, tarihlerinin bazen belirsiz olmalarına rağmen, İmparatorluktan çok Papalık çağı, Papa yanlısı Kilise mensuplarının insanların zihinlerini boş inançlara dayalı bir tâbiyet içinde tuttukları bir Romanizm dönemi olarak tanımlanabilir. Katolikler bu döneme ilişkin olarak Protestanlarla aynı hüzünlü bakışa sahip değillerdir, fakat bunların Orta Çağ düzenini savunma ve meşrulaştırma konusundaki niyetlerinde, Kilise tarihinin bu dönemlemesine olan güveni sarsacak herhangi bir yan bulunmamaktadır. 20. yüzyılda Evrenselci [Ekümenik] Kilise Hareketi ve ikinci Vatikan Ruhanî Meclisi (1962-65) aralarındaki dinsel polemiği genelde yumuşatmışlar ve sonunda Orta Çağ Kilisesi'nin tarihini sekter çatışmalardan kurtarmışlardır. Fakat çağdaş Orta Çağ araştırmacılarının, eski Latince bilginleri, uzman ve din bilginlerinin önyargılarından kurtulmayı istiyor olmalarına rağmen, Orta Çağ araştırmaları konusundaki bu iyice yerleşik kültürel tavırların mirası çok derinlere nüfuz etmiştir. Batı Orta Çağ toplumu hakkındaki bilgilerin çoğu Kilise mensupları tarafından yazılmış Latince metinlerden gelmektedir, böylece tarihçiler bu yazarların veya onların Latin kültürlerinin derecesinin güvenilirliğini belirleme sorununu bir kenara bırakmamaktadırlar.

Çağdaş uzmanlar modası geçmiş iddialardan kurtulma konusunda iştahlı olabilirler, fakat Orta Çağ fikrinin tüm temelinin, insanların kendi çağlarıyla hemen yakınlarındaki geçmiş arasında bir kopuşu ilk hissettikleri 16. yüzyıldan geldiğini inkâr etmek mümkün değildir. Batı Avrupa tarihinin on veya daha fazla yüzyılında yaşanmış olanların hepsinin birarada, aşağılama veya burun bükmeyle, acınası bir insanî gerileme dönemi olarak ele alınmasından beri, açıktır ki onlarla ortak inançlarının farkına varamamışlardır. Bütün bunların hepsinin tek bir dönemin parçaları sayılması, 16. yüzyılın ön yargılarıyla işe başlamak demektir. Orta Çağın bin yılı, bilimin tanıdığı herhangi bir bin yıl kadar çeşitli, dinamik ve yaratıcıydı.

Tarihçiler ve Orta Çağ

Tarihçilerin Orta Çağa ilgi duymaya başlamalarından önce, en azından antikacılar Orta Çağa ait geçmişin kutsal emanetlerini muhafaza etmeye başlamışlardı: Elyazmaları, *cartula*lar ve Reformasyondan sonra dinsel eşyalar; eski soy zincirlerine ilişkin kanıtlar; soylu ailelerin şanı için eski binalar. Bu antikacılar yalnızca kolleksiyoncular olmakla kalmayıp, aynı zamanda geçmişi inceleyen kimseler de olmaktaydılar. Bunların ortaklaşa emekleri birçok ya-

Uluslararası sınır
başkent
diğer büyük kentler
dağ zirvesi (metre)
2000 m.
1000 m.
500 m.
0
deniz seviyesinin altında
ölçek 1: 11.000.000
0
400 km.
0
300 mil
Shetland Ad.
Orkney Ad.
Wrath Br.
NORVEÇ
Oslo
Dal
Vanern G.
Stockholm
Vattern G.
Lindesnes
Gotland
İSVEÇ
KUZEY DENİZİ
Ben Nevis
1343
Glasgow
DANİMARKA
Kopenhang
BALTIK DENİZİ
Bornholm
İRLANDA
CUMHURİYETİ
Dublin
İNGİLTERE
Birmingham
Clear Br.
HOLLANDA
Amsterdam
Rotterdam
Hamburg
Elbe
Berlin
Londra
Thames
Vistül
Warthe
Varşova
Lodz
Oder
DOĞU
ALMANYA
Leipzig
HARZ
Weser
POLONYA
ATLAS OKYANUSU
Lizard Pt.
MANŞ DENİZİ
Brüksel
Lille
BELÇİKA
Bonn
Cologne
ARDENNES
Frankfurt
Main
SUDETLER
Prag
Krakow
Kanal
Adaları
LUXEMBOURG
Luxembourg
Paris
Seine
Marne
Meuse
Ren
BATI
ALMANYA
ÇEKOSLOVAKYA
Gerlachovsky
2654
FRANSA
Loire
Cher
VOSGES
KARA
ORMAN
Münih
Tuna
Viyana
Kostanz G.
Zürih
AVUSTURYA
Budapeşte
JURA
Bern
Cenevre G.
İSVİÇRE
TYROL
TAUERN
Gross Glockner
3797
LIECHTENSTEIN
RHAETIAN
ALPLERİ
Balaton G.
Drava
MACARİST
Puy de Sancy
1886
Allier
Saône
Lyon
ALPLER
PENNINE
ALPLERİ
M.Blanc
4810
DOLOMİTES
Finisterre Br.
Biskay körfezi
Dordogne
Garonne
ORTA
MASSİF
Rhône
GRAİAN
ALPLERİ
Milano
Torino
Po
Zagreb
Sava
CANTABRİAN DAĞ.
Durance
KIYI
ALPLERİ
Liguria
Denizi
SAN
MARİNO
DİNAR ALPLERİ
YUGOSLAVYA
Drina
Oporto
Duero
PİRENELER
ANDORRA
Ebro
Aslanlar
Körfezi
Marsilya
MONAKO
SIERRA DE
GUADARRAMA
Madrid
Barselona
Korsika
Tiber
Dumitor
2522
PORTEKİZ
Tagus
Lizbon
SIERRA DE
CUENCA
İSPANYA
Guadiana
APENİNLER
Roma
ADRİYATİK
ARNAVUTLUK
Tiran
İTALYA
Napoli
Venüs
1277
Valensiya
Sardinya
SIERRA MORENA
Guadalquivir
Balear
Adaları
St.Vincent Br.
TİRENİYEN DENİZİ
St.Maria
de Leuca
SIERRA NEVADA
Mulhacen
3478
İYON
DENİZİ
Palermo
Sicilya
Etna
3390
Cezayir
Tunus
Bon Br.
RİF
KIYI ATLASLARI
FAS
CEZAYİR
TUNUS
Rabat
Kazablanka
ORTA ATLASLAR
Moulouya
SAHRA ATLASLARI
Malta
AKDENİZ
20°
15°
10°
5°
0°
5°
10°
15°
20°

rarlı malzemenin (bazıları o zamandan bu zamana kaybolmuşlardır) kamuya maledilmesi veya "Tarihleri belirleme sanatı" veyahut da Charles du Cange'ın "Orta Çağ Latincesi sözlüğü" ve eski İngilizce araştırmalarının başlangıçları gibi vazgeçilmez elkitaplarının hazırlanması sonucunu doğurmuştur. Bu bilim adamlarının seçkin katkıları, tarihçilerinkinden daha önce ve onlarınkinden farklı bir ilham içinde başlamıştır. Tarihçilerin katkılarıyla birlikte Orta Çağ incelemeleri artık çifte kökenlerinin işaretiyle damgalanmışlardır. Tarihçiler Orta Çağa olan ilgilerini kaybetseler bile arşivciler, arkeologlar, arma uzmanları, eski para araştırıcıları, eski yazı uzmanları ve diğerleri Orta Çağa karşı olan sadakatlerini azaltmayacaklardır. Orta Çağ eşyaları, bu dönem "uygun" olarak düşünülsün veya düşünülmesin, dikkat beklemektedirler.

Antikacıların çalışmaları ilhamlarını, dinsel reformcıların tahripkâr işgüzârlıklarından birşeyler kurtarabilme arzusundan almaktadır. İngiltere'de manastırların ilgası, onlar tarafından birçok yüzyıl boyunca biriktirilmiş olan hazinelerin tahribine veya etrafa dağılmalarına yol açmıştır. Sadece bu manastırlar, değerli sayılan birkaç yüzyıllık eşyaları muhafaza etme arzusunu göstermişlerdi. Eski hazinelerin saklandıkları bu yerler birkaç yıl içinde, kendilerini ve inançlarını rahiplerinkinden çok daha yükseklerde görenlerin tahripkâr bakışları altında yağmalanmışlardır. O zaman, bu küstahlık vandalizm değil, Aydınlanma sanılmıştır. Fakat, bir kuşak sonrasında bu davranış kalıbı da yok olmuştur. Artık geriye bakmaya, yağmadan pişmanlık duymaya ve bazı şeyleri kurtarmaya hazır bir avuç insan bulunabilmektedir; bunlar "Eski inançlılar" gibi olmanın uzağındadırlar ve geçerli entellektüel modaların düşünmeden onaylanması yüzünden, insanî edinimlerden neler kaybedilebileceği konusunda hafif dumanlı bir duygu taşımaktadırlar.

Katolik ülkelerde, karışıklıkların yol açtığı tahribat daha az olmuştur. Trento Ruhani Meclisi (1545-61) Katolik geleneğe olan imanın büyük bölümünü ihya etmiştir. Manastırcılık da kendine güvenini yeniden kazanmıştır. Özellikle Fransa'da, kendilerine Mauristler adı verilen bilginler Din Savaşları'ndan (1562-98) kurtulabilen eski manastır kütüphanelerinin kaynaklarını Orta Çağ araştırmalarının temelini atmak üzere kullanmışlardır. Jean Mabillon (1632-1707) Benediktin tarikatına ait eski belgelerin nasıl okunacağını öğrenmiş ve Orta Çağ kayıtlarının hakikiliklerinin sınanmasının kurallarını açıklamıştır. Metinler yayınlamış ve tarikatının, tarihi hakkında yazmıştır. Cizvitler de, ciddi metin incelemeleri yoluyla azizlerin hayat hikâyelerinin gerçekliklerini araştırmaya başlamışlardır. Batı Avrupa boyunca, bilginler, tarihçilerin Orta Çağ hakkında yazmayı denemeye girişmelerinden önce, Orta Çağa ilişkin anlatı ve belgeleri yayınlamaya başlamışlardır. Büyük Edward Gibbon (1737-94) Önemli bir Orta Çağ tarihini ilk yazan kim-

Bugünkü Avrupa'nın siyasal ve fizik coğrafyası
Kıta'nın tümü üzerinde insan yerleşimi ilk kez, Roma İmparatorluğunun çöküşüyle Avrupa'nın dünyanın geri kalanını keşfetmesi arasında kalan dönemde tamamlanmıştır. Bunun yapılabilmesi için, İmparatorluğun ötesindeki Kuzey halkları Akdeniz dünyasının kaynaklarını kullanmışlardır. Bu sayede Avrupa'nın kültürel olarak uygarlık ile barbarlık arasındaki bölünmüşlüğü silinmiştir. Avrupa artık sadece bir coğrafya terimi olmaktan fazla birşey olarak, kültürel yansımalara da sahip olan bir terim haline gelmiştir. Fakat bu kültür, yeni cins fizik bir destekle ayakta tutulmaktadır. Antik uygarlıklar adeta fizik bir birim olan Akdeniz havzasında yuvalanmışlardı. Orta Çağ kültürüyle birlikte, Avrupa kıt'asının fizik çevresinin bizzat kendi de ilk kez anlam kazanmıştır.

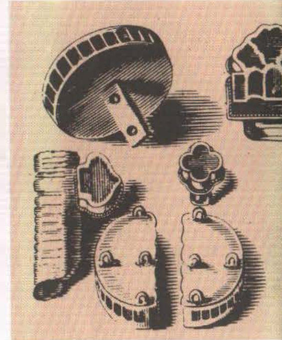

Byand Manastırı, Yorkshire, İngiltere: yapımına 1177'den sonra başlanmış ve 13. yüzyılda tamamlanmıştır. Böylesine harabelerin çekici niteliği daha John Milton'da aşikârdı ve romantik hayal gücü üzerinde derin bir etkisi olmuştu. Tarihsel olarak, manastırların olgunluklarında nasıl durduklarını hayal etmek gereklidir. Faal çalışma ve ibadet merkezi olarak, harabelerininkiyle aynı cinsten duygusal tepkileri harekete geçirmiş olmamalılar. Bina 36 keşişle 100 lâik rahibi barındıracak şekilde düşünülmüş gözükmektedir.

se olmuştur ve tipik olarak, bu eser Roma İmparatorluğu'nun gerilemesine dairdir. Gibbon tekniğini, Eski Çağ tarihini inceleyerek öğrenmiş ve eseri, Orta Çağa karşı doğru görülemeyecek bir tenezzül tutumuyla damgalanmıştır. Aydınlanma çağının bir özelliği olan dinin erdemleri hakkındaki incelemeye dayalı kuşkuculuğu, onu ve çağdaşlarını Orta Çağ duyarlıklarının derinliğine nüfuz etmekten alakoymuştur.

Felsefenin kesinlikleri Fransız Devrimi'nin yansımalarıyla birlikte ortadan silinmiş ve izleyen kuşaktaki tarihçiler öncelikle kendi Orta Çağ incelemelerini ciddiye almaya başlamışlardır. Modern insanın, cehalet yüzyılları boyunca biriktirilmiş olan hataları düzeltmeye yönelik rasyonel düşüncesinin açık bir şekilde iflâsı ve insanî sorunlar konusunda evrensel kabule kavuşabilecek, tamamen akılcı çözümler getirme konusundaki yetersizlik, tarihçileri insan zihninin rasyonel olmayan derinliklerinin daha aşikâr olarak gözüktüğü dönemleri incelemek üzere geriye dönmeye yöneltmiştir. Din, belirli bir süre sonra, entellektüel önermelerin mantıkî olmayan bir dokusu olarak görülmekten kurtulmuş ve insanların en derin duygusal deneylerinin ifadesi olarak ele alınmıştır. Avrupa düzenini, özel olarak da kilise ve Krallığı Aydınlanma-öncesinin gerçeklik terimleriyle canlandırmak bazılarına çabaya değer olarak görülmüştür; dolayısıyla bizzat Avrupa dünyasının geçmişi ve kökenleri araştırılınayı gerektirmiştir. Napoléon'un bir ulusal yeniden doğuşu tahrik ettiği Almanya'da, Fransız modalarının Alman hükümdar saraylarını yozlaştırmasından önceki uzak Germen geçmişi yeniden keşfetme konusunda anlaşılabilir bir arzu, tarihçileri Orta Çağlara doğru yöneltmiştir. Aynı zamanda, Ren boyunca koca bir imparatorluğu devirmiş olan en eski zamanların kahramanları evlerine geri dönmektedirler. Orta Çağ Germenleri Hıristiyan İmparatorluğu'nun yüklerini omuzlamaktan utanç duymamışlardır; 19. yüzyıl Almanları kendi uygarlaştırıcı rollerinden olduğu kadar, Orta Çağ'daki geçmişlerinden de gurur duymaktadırlar. Almanya'da büyük bir heyecanla başlayan Orta Çağ incelemeleri, Germen istilâcıların İmparatorluğun koyduğu engelleri yıktıkları tüm Batı ülkelerinde kısa sürede popüler hale gelmişlerdir. Bu "barbarlar," Roma'nın yozlaşma ve çöküntüsüyle mücadele eden, Avrupa'nın maddî donanımını yenileyen, çağdaş Avrupa uluslarının temelini atan erdemli insanlar olarak resmedilmişlerdir. Artık Orta Çağın başlangıcı, herşeyini bu kahramanlar tarafından yapılan yararlı temizliklere borçlu olarak ortaya çıkmaktadır; Roma'nın yağmalanmasına acımanın gereği yoktur; İmparatorluğun kanlı doymazlığı böylece cezalandırılmış olmaktadır. Saldırgan ve seçkinci Latin kültürü, böylece, Gibbon'ın çağdaşları tarafından onda görülen erdemini kaybetmiş olmaktadır. Germen halkların gerçek doğasını anlayabilmek için Orta Çağı incelemek gereklidir.

Fransız Devrimi dönemi ve aynı zamanda Romantik Çağ, çiçeklerini özellikle Orta Çağda açmış olan eski ulusal diller ve edebiyatlar konusunda da yeni bir ilgiyi ilham etmişlerdir. Edebî eserler doğrulukları kendiliğinden belli tarihsel haberler bakımından eksiktir, fakat buna karşılık, görünüşte Kilise önyargılarını sergilemeksizin, geçmiş kültürlere ilişkin görüntüler vermektedirler. Kahramanlık şiir ve destanlarını okuyarak güdülenen Avrupalılar yalnızca Orta Çağ barbarlığı hakkında farklı bir izlenim oluşturmakla kalmamışlar, aynı zamanda Avrupa'nın yerel halk dillerinden yapılan yeni bir kitlesel eğitim programı da plânlamışlardır; günümüzde gerçekleştirilen bu program eğitim üzerinde yüzyıllarca süren klâsik geleneğin egemenliğine son vermiştir. Klâsik edebiyatın yerine ulusal edebiyatlar ve Avrupa devletlerinin tarih-

leri konulmuştur. Birçok modern devlet Orta Çağ kökenlerinden ötürü, siyasal olarak "canlanmışlar" ve şimdiki zamana ilişkin ulusalcı kaygılar, eğitsel amaçlara yönelik olmak üzere ulusal ilhamın kaynaklarını açıklamak için Orta Çağ incelemelerini güçlendirmişlerdir.

Bu tavrın taraftarlarının heyecanları, geçmişe yönelik, yıllarca süren zahmetli araştırmaları ayakta tutmuşlardır - Orta Çağ kayıtlarının yorumlanmasında, vekayinameler ile *Charte*'ların yeni yayımlarının yapılmasında, sözlük ile atlaslar gibi sayılamayacak kadar çok, ama gerekli başvuru kaynaklarının hazırlanmasında çıkan sorunlarla uğraşılmıştır. Bugün bile Orta Çağ araştırmacıları, işe dört yüzyıl önce başlamış olan klâsik dönem araştırıcılarını aşamamışlardır. Fakat daha şimdiden, Orta Çağa ait geçmişin değerlendirilmesi konusunda ilerlemeler kaydedildikçe, Germenler ile Romalılar arasındaki akademik karşıtlık, abartılı ve hataya sürükleyici olarak görülmektedir. Orta Çağ, farklı ırk ve kültürlerden insanlar arasında uzun bir muharebe değildir. Ne Romalılar o kadar yozlaşmış, ne de Germenler efsanenin anlattığı kadar örnek insanlardır.

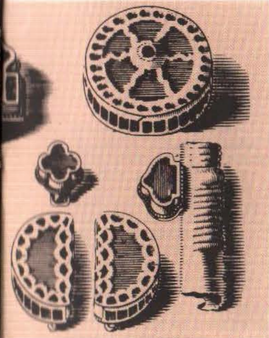
Ancak Orta Çağın, Orta Çağ edebiyat, sanat ve mimarisinin incelenmesi, bunların etrafında Romantik Çağda dokunmuş olan kozadan kolaylıkla kurtulamamaktadır. bu dönemdeki incelemeler ilkel, ekzotik olandan, heyecan veren ve duygulandırandan tad almasıyla, hâlâ öyle olduğunu kabul ettiğimiz bir kültürel dünyanın yaratılmasına yardım etmişlerdir. Voltaire ve Gibbon gibi zaman içinde bize yakın olan yazarlar, Orta Çağın bir esrar, hayal ve yücelik ülkesi olması düşüncemizin gerisindeki bizim Romantik hayal gücü hakkındaki tad duygumuzu kendi damak lezzetlerine uygun bulmazlardı. Walter Scott, Richard Wagner, Emmanuel Vollet-le-Duc, Grimm Kardeşler, John Ruskin veya William Morris'in Orta Çağı, bütün hatalarıyla birlikte bizi kaçınılmaz olarak onların Orta Çağa ilişkin ilhamlarının gerisine götürmektedir. Böylesine önderleri izleyenler ve Orta Çağa ait taze terimlere sahip olmak isteyenler Romantik yorumlardan kurtulabilirler, fakat iyi anlaşılmayan bir dünyayı yeniden keşfetme arzularıyla hâlâ Romantizmin bizzat kendine borçlu kalmaya devam edeceklerdir. Orta Çağ insan zihninin kendine ait tüm potansiyeli keşfedebileceği özel bir yer olarak yalnızca çağdaş insanın hayalinde "varolmaktadır", çünkü Orta Çağda insanların çoğunun zihinleri birkaç kişinin ideallerine, eğitim yoluyla zorla bağlanmamışlardır. Birçok insan etkili konumlara, hiçbir eğitim görmeden gelmişti. Bunun bir sonucu olarak, dağınık insan hayalinin kendini herhangi bir yoldan kanıtlayabilmesi için daha çok fırsat bulunmaktaydı.

Bu anlamda Orta Çağ zaman ve mekân içinde sınırlı değildir, çünkü tarihsel hayalin bir ürünüdür. Belki Batı Avrupa geçmişinin bir evresinin bazı kendine özgü konumlarının esinlediği bu kavram, Japonya gibi tamamen farklı kültürlere de aktarılmıştır. Çağdaş romantik etkinin sarsalamaları bizi bilinmeyene yöneltmekte ve onun dağınık ilhamı Orta Çağın "gerçek" doğasının yorumlanmasındaki büyük çeşitlenmeleri de açıklayabilmektedir. Eski dünyanın çağdaş duyarlıklar üzerindeki etkisi, geleneksel olarak edebiyat -Homeros, Vergilius veya Kutsal Kitap- aracılığıyla olmaktadır. Orta Çağın çekiciliği ise çok daha az tutarlıdır. Orta Çağ ziyaretçiler için, tıpkı bir masal adasının cazibesine sahiptir, herkes burada kendi fantezisine uygun birşeyler bulabilir ve gördüğü herşey hakkında farklı izlenimlerle geri dönebilir. Bazıları için imam çağı, diğerleri için zenaatkârlık ve feodal baskı dönemi daha başkaları için, eğer bilinebilirse diğer ilkel toplumların sıraları geldiğinde onların da "kalkışları"na yararlı olabilecek Avrupa'nın Yeni Çağlar'daki önceliğinin sırlarını içeren, her nasılsa yaşama gücü kazanmış ilkel bir toplum olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa'nın 1000 yıldan geriye uzanan tarihine gitmek, daima masallara uygun bir buluş umuduyla, bir hazine odasını karıştırmak anlamına gelmektedir. Gizli sırlar ve harika gizemler fikri, Orta Çağdan beklenenlerin ayrılmaz bir parçası olarak ortaya çıkmaktadır.

Burada kabul edilen Orta Çağ döneminin tanımı, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle 1490'larda dünyanın geri kalan kısımlarının denizyollarından keşfi; İmparatorluğun "barbarlar" tarafından istilâsıyla Amerika ve Asya'nın "Avrupalılar" tarafından istilâsı arasındaki dönemde meydana gelen olayların karışımını ele almaktadır. Bu Avrupalı istilâcılara, artık herkes bin yıl önceki atalarından daha "uygar" veya daha az "barbar" olarak bakınamaktadır fakat bunlar gerçekleştirdikleri işler ve ülküleri açısından açıkça çok farklıydılar. Daha o zamandan büyük talih değişmelerine maruz kalmışlar ve onlardan yararlanmışlardı.

Antik-Orta-Modern Çağ üçlüsünün gerekli kıldığı, Batı Avrupa'nın odak olduğu fikri, bugünkü dünya standartlarına göre Yunanlıların ve Müslümanların bu dönemdeki imparatorluklarının dünya ölçeğinde güçler olmalarına karşılık, Avrupa devletlerinin böylesine bir durumlarının bulunmamasından ötürü dikkate değer olmalarına rağmen, İstanbul'a dayalı bir Roma İmparatorluğu imgesini lekelemekte İslâmınkini ise karartmaktadır. Orta Çağ terimi, İstanbul ve Bağdat'ta doğrulanabilir bir terime benzememektedir; bunların tarihleri Batılı kategorilerin içine sokulur sokulmaz bozulmaya uğramaktadırlar. Ancak daha da kötüsü, bunları dışarıda bırakmaktır. Bunların Orta Çağ Avrupası'yla birlikte varlıklarının hesaba katılması, yanıltıcı basitleştirmelere direnme konusunda yardımcı olmakta, fakat tarihçiler için zorluklar çıkmasına yol açmaktadır. Gelmiş geçmiş bütün tarihçilerin ancak birkaçı -eğer hiçbiri değilse- söz konusu olan üç kültürün karşılıklı karmaşık etkileşimlerini önyargısız yazabilecek kadar bu üç kültüre âşina olabilmişlerdir, gözle görünür gelecekte de durum farklı olmayacaktır. Doğu Avrupa dillerinin ilave yükü ve İslâmiyet ile Doğu'nun farklı geleneklerinin kaale alınmalarından önce bile, Batı'nın bütün cemaatlerine âdil davranılmasını sağlayacak bir bilimsel donanım yeterince zorlanmıştı. Orta Çağ temel olarak kendi geçmişiyle başı dertte olan ve bunu çözmek isteyen Batı Avrupa'nın kendi tarihine bir aşama diye kattığı bir dönem olarak, ona ait bir kültürel kavram olarak kabul edilmelidir. Ancak, bu karmaşık zamanlarda yaşayan insanlar için, hasım etkiler tarafından yalnız başına bırakılan Batı Avrupa ayrıcalıklı bir bölge meydana getirmemiştir. Tersine, saldırılardan aşırı etkilenen bir durumda olmuş ve hem İstanbul Romalılarının İmparatorluğu'na, hem de güneydeki İslâm uygarlığına karşı aşağıda bulunan konumunu kabullenmiştir. Batı Avrupa'nın kendi dinsel uygulamasının saflığı üzerinde ısrar etmesi bundan kaynaklanmakta, çünkü burada her türlü saldırıdan sıyrılmaktadır. Şimdi, sanki bu dönemin tanımlanabilir bir tutarlığı varmış gibi Orta Çağın incelenmesinden söz edilmesi, yalnızca dünyanın geri kalanı için bozucu etkiler yaratmakla kalmamakta, aynı zamanda içinde çok önemli olayların ve dramatik değişmelerin meydana geldiği o 1000 yıllık süreyede haksızlık olmaktadır. Orta Çağa tekdüze bir dönem olarak bakılmamalıdır. Her yüzyıl kendi bireyselliğinin tanınması için haykırmaktadır.

Childeric 481'de Tournai'de öldü. Kabri 1653'te açıldı ve mezarda bulunanlar Chifflet tarafından çabucak yayınlandı (1665). Bu mezar Orta Çağ kalıntılarının en seyirlik olanlarından biri olup, kesin bir şekilde tarihlendirilebildiğinden ötürü de önemlidir. Takıların çoğu 1831'de Paris'teki *Cabinet des Médailles*'dan çalınmıştır. Bu nedenle Chifflet'nin resimleri hâlâ değerlerini korumaktadır. Takılar bal peteği şeklindeki yuvalara yerleştirilmiş Süleyman (lâl) taşlarıyla tezyin edilmişlerdir.

ORTA ÇAĞIN TEMALARI

İman ve yerel iktidarın önceliği

Rönesans ve Reformasyonun Orta Çağa ilişkin yargılarına, tarihçiler artık saygı göstermemektedirler, fakat Kilise ve İmparatorluğun işleriyle ilgilenmeleri, vurgunun doğru yere konulmasına yol açmıştır. Çağdaş deney, yönetimlerin bütün cemaatlerin hayatlarında ne kadar önemli olabileceklerini kanıtlamaktadır. Roma İmparalorluğu hakkında bugünkü kanıtlarımız, onun yönetiminin yayıldığı bütün alanlarda benzer yaşam koşulları yaratabileceğini ve bu yönetime karşı ancak zaman zaman ortaya çıkan yerel direnmelerin olabileceğini göstermektedirler. Bunun anlamı, İmparatorluğun tüm halkının aynı avantajlardan yararlandığı olmayıp, yönetimin bunların yaşamdan beklediklerini etkileyip, çerçevelediğidir. İmparatorluğun çökmesi, herşeyden önce bu "yönetim"in etkin olmaktan çıkması anlamına gelmektedir; böylece bütün toplumlar yönetilmeleri açısından, devlet adına hareket eden memurların yerine, doğrudan tanıdıkları bireylere bağımlı hale gelmişlerdir. Artık vassalleri ve bağımlıları tarafından kişisel olarak tanınan baronlar, Avrupa'nın çeşitli devletlerinin kamu yararı için taleplerde bulunmaya ve adına Yeni Çağ denilen dönemde feodal, yani özel iktidarlara karşı çıkmaya başlayacakları zamana kadar, insanların çoğu için daha önemli olarak kalmışlardır. Özel baronların sundukları güvenlik, en iyi olasılıkla bir baronun ününün ulaşabildiği yere kadar uzanmaktadır ve sistem, uzaktaki yağmacıları talanlarından alakoymakta besbelli yeteneksiz olarak belirmektedir. Evrensel yönetim bir kez düzensiz barbarları hizaya getiremez hale gelince, olaylar üzerindeki herhangi bir denetim umudu, kamusal ödevleri yerel düzeye indirgeyen büyük toprak sahiplerine yönelik hale gelmiştir. Orta Çağ kendini, egemen iktidarların sivil topluma hizmet etmek veya sınırları düşman komşulara karşı korumak üzere sorumluluklarını kullanma haklarının tanınmadığı bir dönem olarak tanımlamaktadır. Bu aynı zamanda, hiçbir baronun elinin, iddiaları kadar uzaklara varamadığı andan itibaren, kaba insanların hükümet takibi korkusu olmaksızın azabildikleri anlamına gelmektedir. Ancak başka kısıtlamalar bulunmaktadır; bu dönem boyunca güçlü insanlar da güçlerinin haklı olduğunu ileri sürememelerinden rahatsız olmuşlardır. "Hak"kın ne olduğunu açıklayacak otorite, bugün de bazı yerlerde varolmaya devam ettiği üzere, devletten ayrılmıştı. O zamanlar bu, Kilise'nin ayrıcalığı olmuştur. Orta Çağda kabul edilen yegâne "egemen", Tanrı'ydı.

Tektanrıcılık Roma İmparatorluğu'nda 4. yüzyılda yerleşik hale gelmiştir. Evrensel imparatorlar bunun sonuçlarına, barbar hükümdarların aynı şeyi yapmayı uygun görmelerinden çok daha önce boyun eğmişlerdi. Bu barbar krallar, imparatora nazaran açıkça çok daha sınırlı bir iktidara sahip olmalarına rağmen, tektanrıcılığın kısıtlamalarını kabul etme konusunda daha büyük bir isteksizlik göstermişlerdir. Tektanrıcılığı kabul edene kadar "barbar" kalmaya devam etmişler, "uygar" dünyanın değerlerini yadsıyarak, Orta Çağ toplumunun kıyısında yaşamışlardır. Tanrının adaletsizliğine egemen olacağına iman edilmesi, insanlara, hakka eski gücünü iade edecek güçte hiçbir devletin olmadığı bir dönemde, kabalık ve şiddete dayanma gücü vermektedir. Fakat insanî bir düzeyde, insanlar zorunlu olarak güvenlerini ailelerine, komşularına ve patronlarına yöneltmekte ve kaçınılmaz hayal kırıklıklarıyla ihanetlerin deneyinden geçmektedirler. Dinleri onların, kahramanlık yoluyla tanrıların statüsüne ulaşmayı amaçlamalarına izin vermemektedir. Bütün sınırlılıklarına rağmen, insanlıklarıyla hiçbir zaman olmadığı kadar uyum sağlamak durumunda kalmışlardır. Yedi büyük günahı tanımladıklarında, en kötüsünün övünmek olduğunu düşünmektedirler, bu kavram gururlu insanlığından utanç duymayan çağdaş insan için şaşırtıcı olmaktadır. [Bizim için, tipik olarak, cinsellik en büyük sorun olmaktadır, çünkü ne kadar günahkâr olduğumuzu kanıtlamaktadır; Hıristiyan Orta Çağ bu konuda çok daha az karmaşık olarak görünmektedir.]

14. yüzyılın sonlarına ait bir talih tekerleği, Floransa kaynaklı. Talih, tekerleği döndürerek bir kralı yüceye çıkartırken, o anda tahtta olan kral elinde küresi ve âsâsı olduğu halde, aşağıya inmekte olan selefinin arkasından bakmaktadır. Burada ahlâkçıların insan refahı ve sefaleti konusunda saptamalar yapmalarına yarayan resim, aslında insanî olan herşeyin geçiciliğine dair bir Orta Çağ klişesidir.

Tanrıya veya Görünmeyen'e iman edilmesi, heryerde ve her zaman Hıristiyan Kilisesi'nin istediği kadar ortodoks olmamıştır, fakat Kilise dinsel konuların çözümlenmesinde ancak yerel düzeyde istisnaî olarak karşı çıkılan rahat bir otorite sağlamıştır. Ve insanların çoğunun bazı Kilise görevlilerinin ne denli kötü olduklarını görmelerine rağmen Kilise'nin öğrettiklerinden kuşku duyduklarına inanmak için herhangi bir belirti yoktur; bu insanların kuşkuculuk konusunda besbelli, hiçbir rasyonel ve entellektüel kanıtları yoktu.

Kilise'nin doktrinleri genel terimlerle kabul edilebilir nitelikteydi, çünkü bunlar hoşa gidici ve rahatlatıcıydılar ve çünkü haksızlıkların intikamı bu dünyada alınmazsa bile, öte dünyada ızdırap çektirilerek mutlaka cezalandırılacaklarını doğrulamaktaydılar. Tanrısal hukuka bağımlılık ve Kilise'nin yönetiminin kabulü, şimdi ve gelecek için tanrısal lütuf umudu vermekteydi. Şimdiki hayatın sefaleti, cennete gitmenin zorunlu bedeliydi. İnsanî zayıflık ve hata, insanların daha fazla anlamalarını engellemekteydi, fakat kendilerine vahyedilmesi sayesinde, Tanrının egemen olduğunu ve halkını kurtardığını bilmekteydiler. Artık Ondan güven içinde, azizleri ve onların mucizeleri aracılığıyla, işlerine müdahale etmesini isteyebilirlerdi. Dünyanın Onun evreninin merkezi olduğuna inanılmaktaydı. Kilise onun mümin cemaatiydi. Her-

hangi bir kimsenin hayatı kısa ve belirsiz olsa bile, Tanrının sevecen şefkatinin ebediyete kadar devam edeceğinden kuşku duyulmamaktaydı. Böylesine bir öğreti Kilise için çalışanları güçlendirmişti; bu aynı zamanda dünyevî iktidar ve şan elde etmeye yönelik ihtirasları da zayıflatmıştı, bunlar çabucak sönecek- lerdi. Kilise törenlerinde Tanrı tarafından korunan krallar ve imparatorlar artık özel bir kadere sahip olmuşlar ve Tanrının mutlak iktidarını reddetme konusundaki nedenleri giderek azalmıştı. Tanrının şanı, zorunlu olarak onlarınkini gölgelemişti. Aralarındaki rekabetler onların dünyevî sınırlarını çok kaba bir şekilde gözler önüne sermişti. Bazı bireylerin, özellikle de hükümdarların kendilerine güvenleri, dünyada büyük bir harekete yol açabilirdi, fakat bunlar kısa süreliydi. Bu dönem boyunca, karakteristik bir çizgi olarak, dünyevî şanın boş birşey olduğuna dair inancı yokedebilecek herhangi bir kalıp, kuşaklar boyunca bilinçli bir şekilde izlenememiştir. Diğer yandan deney, insanî çabaların sürekli olmadıklarını, oğulların babalarının kahramanlıklarına ulaşamadıklarını göstermiştir. Charlemagne, imparatorluğun çökmesine neden olan Sofu Louis ve İskoçya'nın kurtarıcısı Robert Bruce da, talihsiz II. David tarafından izlenmişlerdir. Orta Çağ vekayi yazarları insan toplumlarının tarihinin belirsiz olduğunu, ödüllendirilen bir çaba değil de, bir talih konusu olduğunu kolaylıkla gösterebilmişlerdir. İnsanların bireysel kaderleri ancak mezardan sonra çözülebilirdi.

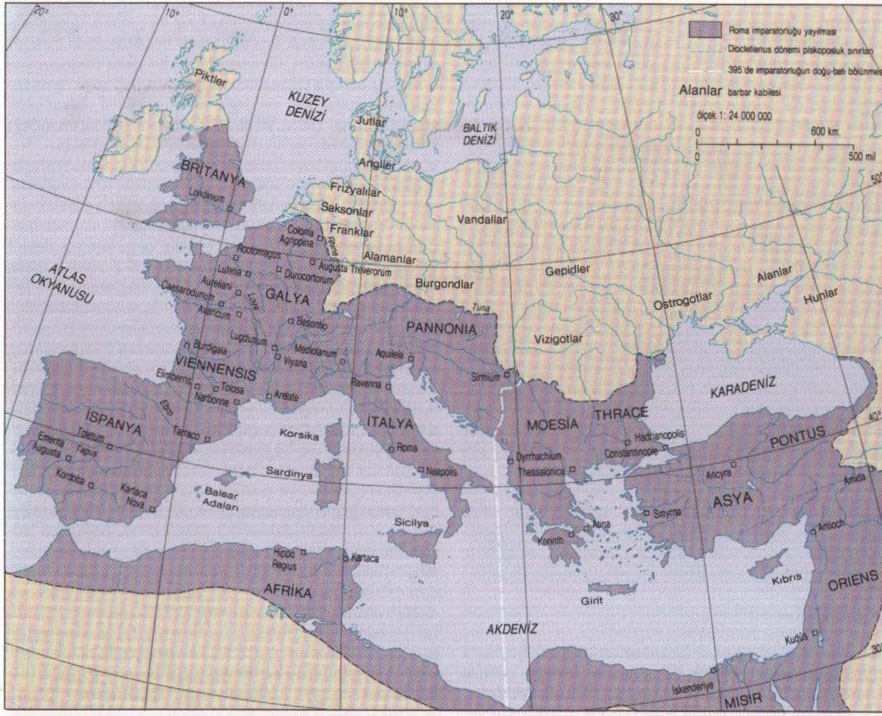
İhtirasın sınırları

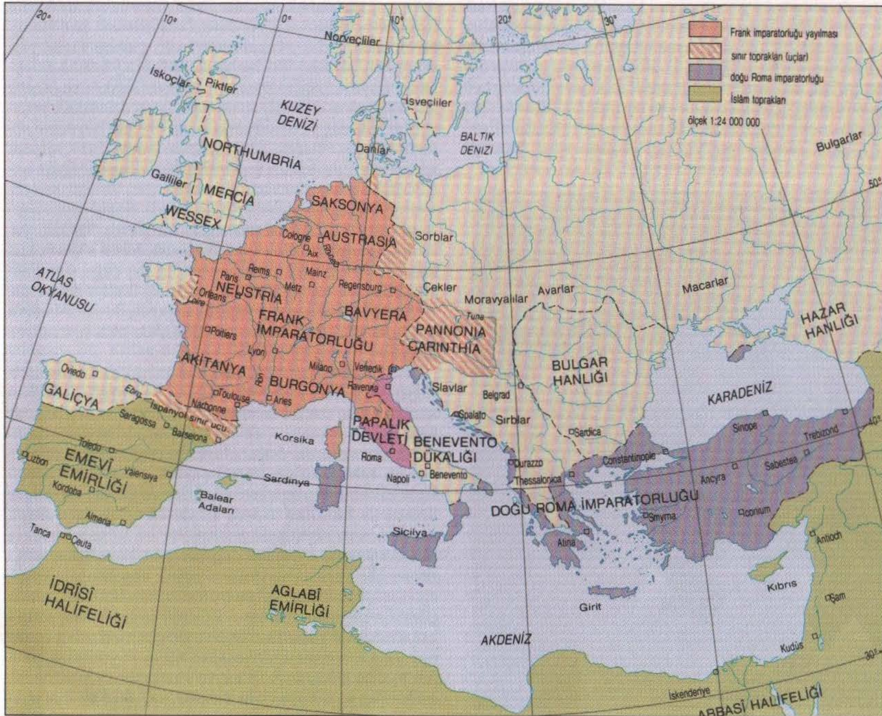
Büyük adamların yüceliklerinden aşağı düştükleri yolun seyri, muhtemelen Kilise ya da Devlette bulundukları konumdan daha yükseğe tırmanmayı denememiş olanları fazlasıyla memnun etmiş olmalıdır. İsimsiz ve hesaba katılmayan, kuşaklar boyunca kendi cemaatleri içinde çalışanlar, Orta Çağın gerçek inşacıları olmuşlardır. Bireysel hayatın kısalığı ve insanî kaderin narinliği, bu bozuk dünyada insana düşen payın, sağ kalabilmek amacıyla gerekenlerin elde edilmesi için -tarımda- çalışmak olduğuna dair inancı hiçbir zaman zayıflatamamıştır. İnsan ellerinin kalıcı olması için yaptığı yegâne işler, Tanrıya adananlarıdır. Tanrı üzerine odaklanmış idealizmiyle insan, hayattan olduğu haliyle ve hayale kapılmaksızın zevk almaya yetenekliydi. Bu durumda ruhsal düzlemde coşkun, davranışta kaba olan insanın paradoksu ortaya çıkmaktadır. Yaşam hiç kuşkusuz insanların çoğu için ve çoğu zaman güçtü, fakat zengin bile nasıl daha yüksek bir rahatlığa kavuşacağı konusunda bir beklentiye sahip olmadığından, hemen ortaya çıkan fırsatlara uygun bir şekilde yaşamaktan, ruh halindeki veya durumdaki âni değişmelere cevap vererek, bir Stoacı gururuyla tutarlık peşinde koşmaksızın, bayram yapma şansını kaçırmadan kalabalık içinde neşeli olarak veya kavga, şiddet ve intikam gibi vahşi zevkleri tatmin ederek yaşam sürmekten başka çare yoktu. Orta Çağ insanları bir başkasına olan gereksinimlerini, insanî sıcaklığa ve topluma olan inançlarını kabul etmişlerdi ve mükemmelliğe ulaşmak için münzevi yaşama fikrine sahip değillerdi. Keşişler istisnaî yaratıklardı ve merak konuları olarak ziyaretlerine gidilmeye değerdi. Hayatları boyunca hep aynı yerde bildik insanlarla birarada yaşayıp, çalışan çoğu kimsenin yaşantısı gün boyunca yaptığı işe bağımlı hale gelmişti. Haftanın yedi günlük bir devre olarak benimsenmesi putatapılan dönemde ortaya çıkmışsa da, Hıristiyan akaidi bütün Orta Çağ Avrupasında Pazar günü çalışmamayı kabul ettirmiştir. Kilise öte yandan, yıl boyunca birçok kutsal gün süresince çalışmamaya riayet edilmesini istemiştir. Kuşaklar boyunca insanların kendilerini çalışmaya hasretmeleri, nüfus arttıkça çevrenin değişmesi biçiminde etki yapmaya başlamıştı. İnsanlar yiyecek için işlenen toprakların alanını genişletmişlerdir. İnsanlar imalât ve komşularıyla ticaret yapmak için kentlerde birikmişlerdir. Bunun sonucu olarak ticarî faaliyet Avrupa'yı, çok uzaklardaki Çin ve Hind ile temasa sokmuştur. Ancak bu başarılara rağmen, toplumsal-ekonomik düzeninin üzerinde Roma İmparatorluğununkiyle kıyaslanabilecek her hangi bir siyasal birlik yükselememiştir, çünkü Hıristiyan dönemde siyasal iktidar yüce anlama yönelik taleplerini kaybetmiştir. Dönemin gerçek kazanımı olarak Avrupa çevre düzeninin değişmesi, o dönemde yaşayanlar, çağdaş yazarları etkilediği ölçüde heyecanlandırmamıştır. Kendi bölgelerinde zorlu bir çalışma içinde olanlar, ufkun ötesinde neler olup bittiğine ancak şöyle gözucuyla bakabilmişlerdir. Ve eğitimli insanlar kültürlü insanların heryerde doğal olarak giriştikleri özel uğraşılarla ilgilenmişlerdir. Bizzat yazının insanın gündelik faaliyetinde, hattâ siyaset alanında esaslı bir role sahip olmadığı bir çağda, yazmasını bilenler yeteneklerini hergünkü faaliyetlerin tasvirine tahsis etme niyetinde olmamışlardır. Madem ki Tanrı tek egemendir, o halde yazı ona hizmet etmelidir.

Orta Çağda yazının sınırlı kullanımı ne İmparatorluğun, ne de Kilise'nin mirasıdır. İmparatorluğun içinde Kilise mütevazi düzeyin altında olan insanlar üzerindeki etkisini, çok yaygın olan dillerin kullanımına izin vererek, doğal olarak genişletmiştir. Kilise'nin en eski yazıtları basitleştirilmiş Mısır Yunancasıyla kaleme alınmışlardı. İbadet ve dinsel törenlere ilişkin ilk kurallar sadece Yunanca ve Latince değil, Süryanice ve Kıptice de yazılmışlardır. İmparatorlukta okuma yazma evrensel değilse bile, kesinlikle saygı gören bir durumdu. İmparatorluk aygıtının işleyişi, eğitilmişliğe önem veren bütün hizmetkâr ve destekçilerine bağımlı olmuştu. Böylesine bir bilinç Roma İmparatorluk yönetiminin Batı'da çökmesinden sonra devam edememiştir. Bu andan itibaren yönetim, okuma yazma bilen soyluların ve yurttaşların bulunabilmelerine, yazılı yönetim araçlarına, okul ve kitaplık-

Bir takvimin resimlerinden Ağustos ayı. 15. yüzyıl ortasına ait bir Fransız *Saatler Kitabı*'ndan alınmıştır. Resim, elindeki bir harman döğeniyle bir köylüyü göstermektedir. Genel kurallara uyum sağlayan unsurlara rağmen, bu resimde yüzün çizilmesi, hasır şapkanın, çizmelerin, çorapların, iç çamaşırlarının ve ceketin serbestçe dengelenmelerinde belli bir gerçekçilik bulunmakta ve bütün bunlar bir kırsal bolluk izlenimi vermektedirler.

Solda: 350 yılında Avrupa
Bu sahifelerdeki dört harita bu atlasın konusunu, gözü harekete geçirecek tarzda özetlemek üzere çizilmiştir. Karşıtlıklar hiçbir zaman haritanın gösterdiği kadar keskin, yansıtılan gelişme de bu kadar kesin olmamıştır. Ancak gene de, sadece tiyatronun yapabileceği bir şekilde, evrensel tarih hakkında dramatik bir farkına varış getirmektedirler. İnsan uygarlığının yüzyılları hatta binyılları, Hıristiyan Çağının başlamasından itibaren bütün Akdeniz'i, daha kuzeyde de Galya ve Britanya'yı kapsamına alacak tek bir yönetimi yerli yerine oturtmuşlardır. Kuzey ve Orta Avrupa bu yönetimin eline düşmekten kurtulmuştur. Birinci harita İmparatorluğun 4. yüzyıldan itibaren hiç hoşlanmadığı barbar halklardan kaynaklanan darbe ve işgallere direnemediğini göstermektedir. Bu tarihten sonra uygarlığın biçimleri muhafaza edilebildiyse de, bu konudaki öncelik uzun süre Romalıların elinde kalmamıştır. Sadece Hıristiyanlar geçmişle kültürel bağlantılarını ve Filistin ile Roma gibi Akdeniz ülkeleriyle de duygusal bağlantılarını belirli bir ölçüde sürdürebilmişlerdir. Haritanın bizzat kendi de, kırılmış camıyla ve yabancı maddelerle lekelenmiş haliyle acınası bir resim göstererek, bütün belirtilerin parçalanmanın ve gerilemenin kıyısında olduğuna dair olduğunu ortaya koymaktadır.

Aşağıda solda: 800 yılında Avrupa
İkinci harita, arada geçen dönem içinde, Avrupa ve Roma uygarlığının potansiyel olarak canlı unsurlarının güçlerini Batı Avrupa'nın sınırlı bir parçasıyla yoğunlaştırdıklarını ve bunun içinde Akdeniz'in küçük bir yere sahip olduğunu hemen akla getirmektedir. Harita, Akdeniz bütünlüğü amacının, Roma'nın ve İstanbul'un denizden çekilmiş olmaları ve denizin her yerindeki, ama asıl Doğu İmparatorluğunu bile kıpırdatmamalarına olanak veren Akdeniz'in kuzey kıyılarındaki varlıklarıyla, Müslümanlar tarafından devam ettirildiği düşüncesini tahrik etmektedir. Fakat İslâmiyet gücünü Akdeniz dünyasının uygarlığından değil de, bir çöl halkları diniyle, İran kültüründen almaktadır. Yunan dünyası çeviri yoluyla öğrenilmektedir. Yaşlı Akdeniz kültürünü sahiplenmenin bir yararı yoktur. Artık İslâmiyet tarafından gölgelenen Avrupa'nın Hıristiyan halkları, Doğu ve Batı İmparatorluklarında imanlarına dört elle sarılarak ve Roma mirasının gerçek mirasçıları olduklarına inanarak kendilerini meşrulaştırmaktadırlar. Charlemagne zamanında Batı'nın Doğu'dan daha fazla bir hasat yapabileceğine dair bir beklenti yoktur. Gerçekten de, Charlemagne'dan sonraki yüzyılda Doğu İmparatorluğu nasıl bir toparlanma gücüne sahip olduğunu kanıtlarken, Batı'da bir süre önce çıkan İmparatorluk ülküsünün canlanması olgusunun devamı olmamıştır.

Sağda: 1150'de Avrupa
Şimdilerde Batı Hıristiyanlığı güneyde, İspanya'da ve Doğu'da İslâmiyete saldırarak gücünü göstermiş olmasına rağmen, artık Akdeniz'e egemen olma arzusunu besleyemeyecektir. Batı Avrupa'nın Germanya üzerinden Doğu Avrupa içlerine ilerlemesi, daha mânidar bir şekilde Hıristiyanlığın şimdi Kuzey Avrupa topraklarında nasıl emin bir şekilde genişlediğini göstermektedir. Hıristiyanlık Kuzey Fransa'daki kültürel merkezlerinden hareketle uzak Kuzeye kadar genişlemiştir. Ancak bu birleşik bir siyasal güç meydana getirmemektedir. Karolenj-Roma İmparatorluğunun Doğu'da kalan geri kısmı, Batı'daki en muktedir devletin çekirdeği haline gelmiştir, fakat hayatiyeti artık Roma'dan aldığı mirasa değil de, yeni Germen üyelerine dayanmaktadır. Haritada gösterilmesi çok kolay olmayan Batı'nın manevi enerjileri, ıslah edilmiş bir Hıristiyanlık ülküsü ile yeniden güç kazanmışlardır; bu durum Batılıların aradaki denizden çekilmelerine rağmen Haçlı Seferlerinin başlatılmasına yol açmıştır. 10. yüzyıldaki canlanmasının haritalarda gösterilmediği Doğu İmparatorluğu, Batı'daki dindaşlarından yardım isteyecek kadar zayıf düşmüştür. Bu harita Batı'nın yeni enerjilerinin Doğu'da belirleyici eylemlerde bulunma yeteneğinde oldukları ve Batı'nın Akdeniz'de yeniden birlik kurabileceği izlenimini uyandırıyorsa bunun bir hayal olduğu ortaya çıkmıştır.

Aşağıda sağda: 1500'de Avrupa
Sonuncu harita, 12. yüzyıl ortasındaki iyimser olanakların hayal kırıklığına mahkûm olduğunu göstermektedir. Batı tarafından önceleri yardım edilen Doğu İmparatorluğu daha sonra işgal edilmiş, nihayet terkedilerek, bir Hıristiyan devleti olmaktan da çıkmıştır. Bir süre Batı Hıristiyanları tarafından korunan Kutsal Topraklar, geri dönmemek üzere İslâmiyetin yörüngesine girmişlerdir. Batı'dan harekete geçen birçok Haçlı Seferi Osmanlı İmparatorluğu'nun yerleşmesini engelleyememiş ve bu İmparatorluk sonunda, İslâm tarihinde ilk kez Doğu Akdeniz havzasının tümünü birleştirmiştir. Katolikler enerjilerini sadece kuzeye doğru genişletmekle, egemenliklerini Litvanya ve Rusya'nın Ortodoks halkları üzerine yayarak sürdürmekıedirler. Avrupa şimdi geçmişte hiç olmadığı kadar, Doğu ve Batı olarak bölünmüştür. Batı'nın Avrupa denizlerine ve onu uzak açık denizlere ulaştıran Atlantik yollarına çıkışı vardır. Batı'da siyasal birlik hâlâ tamamlanamamıştır, fakat siyasal çeşitliiik Avrupa'nın canlılığının koşullarından biri haline gelmektedir. En batıdaki üç büyük krallık; İspanya, Fransa ve İngiltere konumlarını güçlendirmeye başlamıştır ve tam da dünya ölçeğinde İmparatorluklar edinmişlerdir. Almanlar ve İtalyanlar önemli birer dinsel, sanatsal ve düşünsel ilham kaynağı olmakla beraber, refah, kültür ve eğitimlerinin etkisini kanıtlama olanağına sahip değillerdir. Bir zamanlar Roma İmparatorluğu'nun sağladığı birliğe karşılık, şimdi Amerika ve Doğu ile karşılaşmasının arefesinde, Avrupa kültürünün Babil Kulesi söz konusudur.

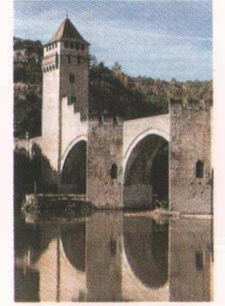
ların varlığına dayanmaktan çıkmıştır. Bunlar 13 ve 14. yüzyıllardan önce, yeniden kamu hayatının ortak veya önde gelen konularından biri haline gelmeyeceklerdi. Hıristiyan Kilisesi mensupları ve bazı keşişler okuma yazmanın önemi konusunda bir duyguyu muhafaza etmişlerdir, çünkü bir kere Hıristiyan dinini Kilise Babalarının az veya çok bilgince yorumları aracılığıyla kutsal yazılardan öğrenmektedirler; ikinci olarak, Kilise mensupları kendilerini giderek artan bir şekilde, Latinceden başka diller konuşan bir dünyanın içinde adacıklar halinde bulmaya başlayınca, okullarda Kilise mensuplarına Latince öğretme konusunda özel gayretler gösterilmiştir. Yazılı metinlere başvurmanın giderek azalması, birkaç temel metnin kopyalarının yer aldığı *codice*'lerin (kitapların) kullanımını teşvik etmiş, bu da Eski Çağda yaygın olarak metinlerin yazıldıkları parşömen ruloların terkine yol açmıştır. Kilise mensupları ve kitabî kültürleri için okuma yazma vazgeçilmez bir durum olarak ortaya çıkmıştı, fakat Hıristiyanların çoğunluğunu meydana getiren Lâikler giderek artan bir şekilde, gönül rahatlığıyla Kilise mensuplarına yerlerini bırakırlarken, Kilise kitaplarının değerinin kendilerini pek fazla ilgilendirmediğini kabul etmişlerdir. Özellikle soylu evlerinde, başlangıçta, Roma İmparatorluğu'nda olduğunun tersine, yönetim ya da kültür açısından yazılı edebiyatın değerinin anlaşılması söz konusu değildi.

Roma edebiyatının eğitiminin yumuşatıcı etkileri unutulmamalıdır, fakat karşı kefede, okuryazarlığın çökmesinin yalnızca İmparatorluk ilhamının parçalanması anlamına gelmekle kalmayan ve aynı zamanda uygarlık için bir talihsizliğinin kanıtlanmasının da yer aldığını hesaba katmak gerekir. Eğitimli insanların sayılarının az olmasına rağmen, bunlar bilgileri sayesinde, insan topluluğunun zaman içinde devamlılığı ve kültürün bir kuşaktan diğerine aktarılmasında kitapların yeri konusunda bir duyguya sahip olmuşlardı; böylece tek bir insanın ulaştığı bilgiler, yazı yoluyla herkesin ulaşabileceği hale gelmekteydi. bu anlayıştan, bilginin evrenselliğine dair bir kavram, geçmişten ne öğrenilebileceğine dair bir kanı ve Akdeniz havzası uygarlığının zaman içinde geliştirdiklerinin değerlendirilmesi konusunda bir tavır türemiştir. Germen halkları ne kuşaklar arasında ne de diğer halklarla iletişim için yazıyı kullanmışlardır. Onların kültürlerini kuşaklar boyu aktaracak başka araçları vardı. Bu durum halkların kültürel miraslarını muhtemelen daha canlı ve kişisel hale getirmiş, fakat ufkunu ve evini de daraltmıştı. Batı kültürü böylece parçalara ayrılmış, Latinceyi de formel eğitim almışlara bırakmıştır. Yerel kültürlerde üretilen din-dışı kültürlerin yayılma alanı zorunlu olarak yerel kalmıştır, çünkü yerel diller bölgelere göre büyük bir çeşitlilik göstermişlerdir. Bu olumsuzlukların bazılarını ortadan kaldıran matbaanın icadı, daha kötülerine hayat vermiştir. Matbaa, Batı'nın "ulusal" dillere göre, Roma İmparatorluğu'nda bilinmeyen bir şekilde bölmelere ayrılmasını sürdürmüştür. Bir kez çeviri faaliyeti ve yerel dilde bilgince özgün yazıların ortaya çıkmalarının tekdilli kültürleri mümkün kılmalarıyla, eğitim alanında Latince vazgeçilebilir hale gelmiştir. Ancak Roma okuryazarlığının çöküntüye uğramasının Batı için derin sonuçları olmuştur. Bu duruma karşıt olarak Çin'de, sıkıntıların varlığına rağmen, dilsel ve edebî birlik yaşamaya devam etmiştir.

Latince ve yerel dillerde tutulmuş kayıtlar, o dönemin sıradan insanlarının başlıca faaliyetleri hakkında pek konuşkan değillerdir, İnsan meşguliyetlerinin çoğu edebî cephede yerlerini alamamışlardır, ama o zaman üretilenlerin sadece küçük bir oranı günümüze kadar gelebilmiş ve insan faaliyetlerinin kapsamı konusunda bize küçük bir rüzgâr estirebilmişlerdir. Orta Çağ yaşamının koşulları, en azından saygıdeğer kiliselerin dışında, gerek görkemli binaların yapımına, gerekse değerli eşyaların korunmalarına karşı olmuştur. Eski Dünya hakkındaki görüşümüz, Akdeniz uygarlığının siyasal hayata ne kadar da bağlı olduğunu düşündüren büyük kentlerin, kendini kabul ettiren apaçıklığına çok şey borçludur. Eski Dünyada insan toplumları, kölelerin bile yararlanabilecekleri avantajlar olarak, yurttaşlarına yüksek bir entellektüel kültür düzeyi sağlayabilmek için, toprak ve denizden yeteri kadar artık ürün sağlayabilecek bir mücadele örgütlenmesi biçiminde teşkilâtlanmışlardı. Orta Çağ kentleri tamamen farklı bir izlenim vermektedirler. İhtişam, rolünü kaybetmiştir. Kölelerin azad edilmelerinin gerektiği fikrine giderek daha yatkın hale gelen Hıristiyan toplumu köle emeğinden vazgeçmeye başlamıştır. Bu durum zaman içinde, örneğin Orta Çağ inşaat alanlarında olduğu gibi, özgür insanlardan meydana gelen bir işgücünü yaratmıştır. Böylesine bir toplum ancak az sayıda soylu barındırabilir ve hiçbir "memur"a bakamaz. İnsanların çoğu kırsal kesimde çalışmakta ve yaşamaktadır; yaşamaya devam ediyor olmakla birlikte, kent antikitedekinden tamamen farklı bir role sahiptir. Kentliler tarafından yeğleniyor olsa da, kent hayatı yaşam olanakları bakımından uzun süre genel kabule erişememiştir. Dikkatini öte dünya üzerine yoğunlaştırmış bir dinin gelişmesinin değişme ile ilgisi yoktur. Kilise, Roma kurumları olarak kentlere, kendine bağlı barbarlardan çok daha fazla ilgi göstermiştir. Barbarların yönetim sorumluluğu kendilerine düştüğünde, kent yaşamı için ne zamanları, ne de kentsel faaliyetleri canlandırma konusunda bilgileri vardır. İmparatorluğa ait heryerde, boyutları çok küçülmüş eski Roma kentleri, en azından Kilise otoritelerinin makamları olarak ortaya çıkmışlardı. 12. yüzyılın başından itibaren ekonomik, endüstriyel ve ticarî faaliyetlerin canlanması kentsel enerjinin belli bir yeniden doğuşuna neden olmuştur, fakat Orta Çağ kentleri hiçbir zaman uygarlık merkezleri olarak antik kentlerin yerini tutamamışlar ve İtalya hariç, Avrupa kırı kentlere siyasal olarak bağımlı hale gelmemiştir. Kır, kentlere yalnızca ekonomik ihtiyaçları nedeniyle ilgi göstermiştir. Bu açıdan da modern endüstriyel kentler, aşikâr bir şekilde, antik geleneğin değil, Orta Çağ geleneğinin kalıtçılarıdır.

Bir karşıtlık olarak, kır Orta Çağ döneminde kendini tamamen oluşturmuştur. Roma İmparatorluğu eğer yalnızca Hunlar gibi Çin'e saldıran Moğollar'a benzeyen göçebe talancılarla karşı karşıya kalsaydı, sonuç İmparatorluk tipi bir rejimin ayakta kalması olabilirdi. Göçebe saldırganlar Roma İmparatorluğuna en az sürekli zarar veren unsurlardır. Uzun dönemde İmparatorluğun karakterini değiştiren, barbar çiftçilerin Roma içine ısrarlı bir şekilde sızmaları olmuştur. Bazı barbarlar belli bir süre, büyük toprak sahipleri olarak Roma toprak soylularının konumuna gelmişlerdi. Fakat, geçerli olan Roma tarımsal sistemi ortadan kalkarak, Avrupa'nın birçok bölgesinde yerini köylülerin küçük köylerin çevresindeki toprakları işleyerek, işbirliği yaptıkları bir toprak mülkiyeti yapısına bırakmıştır. Batı Avrupa'da birçok insan yüzyıllar boyunca böylesine kırsal cemaatlerin içinde doğmuşlar, buralarda büyümüşler ve içlerinden birkaçı da kent veya kilise gibi, başka yerlerdeki kariyerler için buralardan yola çıkmışlardır. Bu grupların toprak üzerinde meydana getirdikleri ısrarlı basınç, daha fazla ormanın temizlenerek tarıma açılmasına ve bataklıkların kurutularak tarla haline getirilmesine

14. yüzyıla ait Pont de Valentré (Valentré Köprüsü) Cahors'dan geçen Lot nehrinin üzerindeki Bordeaux-Lyon yolunun ağırlığını taşımaktadır. Bu köprü yedi sivri uçlu kemeriyle, mahmuzları ve gözlü korkulukları olan muazzam ayaklarıyla ve üç tane kare kulesiyle, hayatın henüz durulmadığı dönemlerde, açıktaki yerlerin tahkim edilme ihtiyacını tipik bir şekilde göstermektedir.

Frankların mücevher kutusu, 700'ler civarında Northumbria'da balina kemiğinden yapılmıştır ve boyutları 10.5x5xl, 23x18.5 sm'dir. Rünik ve Latince yazıların yer aldığı ön cephe Magi'ye tapınmayı göstermekte ve bu sahne demirci Wayland'ın mitolojik bir sahnesiyle birlikte verilmektedir. Hıristiyan hikâyeleriyle putatapar öykülerinin birleştirilmesi, yeni dinin barbar Avrupa'da nasıl özümlenebildiğini resmetmektedir. Yazıya ve anlatımın ayrıntısına rağmen, bu tabloyu yorumlamak kolay değildir.

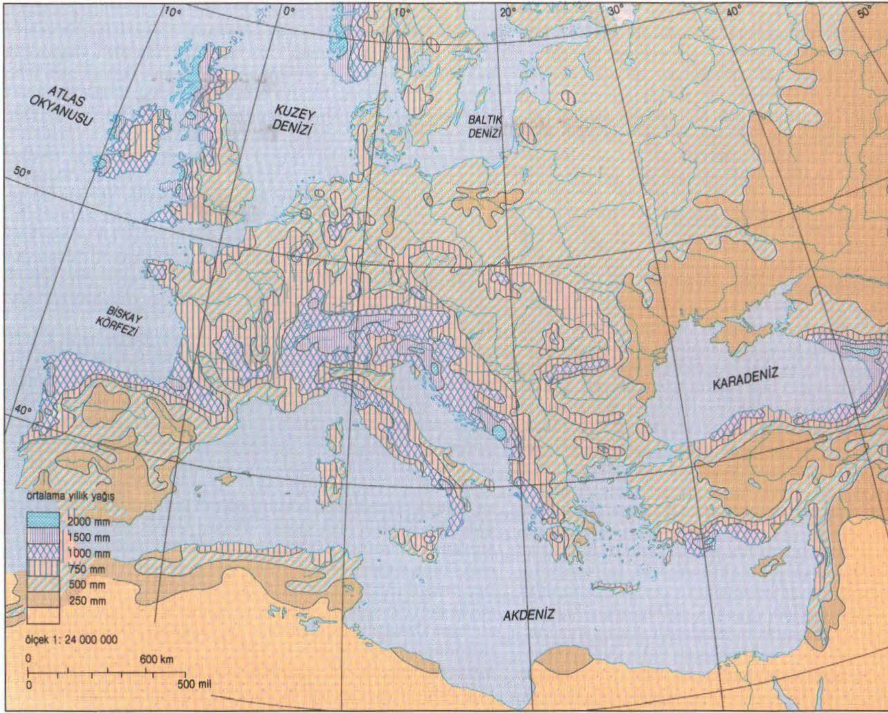
yol açmıştır. Bunların ortaklaşa çabalarıyla, Avrupa'nın iyi ve daha az iyi toprakları pullukla tanışmışlardır. Akdeniz kültürü Kuzey toplumunun önderlerini cezbetmeye devam etmekte ve onları kıskanılan takılarla donatmaktadır. Ancak, Orta Çağın başlangıcından itibaren Kuzey halklarının yeni gücü İmparatorluğu çökertmekle ve o olmaksızın kendilerine ait bir düzen yaratmaktaki becerilerini kanıtlamaktaydı. Eşyanın tabiatı gereği, bu kırsal başarı hemen hemen hiç farkedilememiş veya en azından kimse ne anlama geldiğini anlayamamıştır.

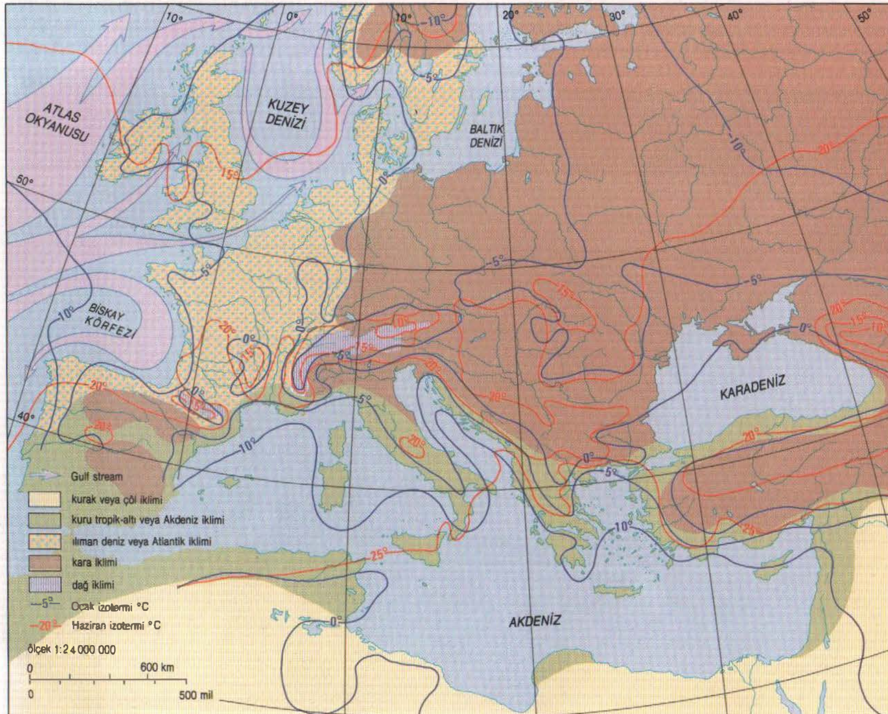
Kilise Roma ile Putataparlığın arasında

Antik Akdeniz uygarlığının bütün başarıları içinde birçok açıdan sıkı kurallara dayanan, hattâ zahidçe olan bir tanesi bulunmaktaydı. Başlangıçtaki kent-devletleri işlenecek geniş zengin topraklara sahip olmayan küçük birimlerdi. Tahıl hasadı çoğu zaman fakir ve düzensizdi. İhtiyaç duyulan şarabı elde etmek için dikkat ve uygun koşullar gerekmekteydi. Fakir topraklarda, ışık ve yakacak için olduğu kadar, gıda için de temel kaynak olan zeytin bile bakım istemekteydi. Güneş ve ılıman mevsimler, esas olarak evlerin dışında bir kamusal yaşamın varlığı için sürekli koşulları sağlamaktaydılar. Tarlalar boş zaman ve sohbet için zaman bıraktıklarında, böylesine basit arzular açık havada tatmin edilmekteydi. Bizzat Romalılar bu yaşam tarzını Kuzey eyaletlerine taşımaya kalktıklarında zorluklarla karşılaştılar ve Britanya'nın fethinden sonra, uygarlıklarını bir diğer Kuzey toplumlarına götürme konusunda fazla bir gayret sarfetmediler. Barbarlar onun üstünlüklerinden yararlanabilmek için, İmparatorluğa zorla girmek durumunda kalmışlardır. Bunlar, Romalılar tarafından çok değer verilen uygarlık erdemlerine kavuşabilmek için önceleri çaba sarfetmemişlerdir. Kuzey Avrupa'nın ağır, humuslu topraklarında çalışma daha güç, daha talepçi ve daha fazla zaman gerektiren bir iştir. Çok daha az boş zaman vardır ve ancak az sayıda insan ayrıcalıktan yararlanabilmektedir. Şüphesiz zaman içinde Kuzey Avrupa toprakları daha iyi işlenir hale geldikçe ve uygarlığın sınırları eski İmparatorluğunkilerden iyice ötelere gittikçe, Kuzey halkları Akdeniz dünyasına ait değerlere karşı daha olumlu tepki göstermeye başlamışlardır. Bu durum Hıristiyanlığın ve onun Akdeniz kökenli törenlerinin -hayat suyuyla vaftiz, yağla oğma ve ekmek ile şarabın İsa'nın yaşamıyla bağlantısı-, kuraklığı tanımayan ve olağan olarak bira içen Kuzey Avrupa kırsal halkı tarafından kabulünde simgesel olarak görülebilir. Roma İmparatorluğu'nda barbar istilâlarından önce Hıristiyanlık, kent sınırlarının dışına ancak nüfuz etmeye başlamıştı. Kırlar "putatapar" kalmaya devam ediyorlardı. İzleyen birkaç yüzyıl boyunca, yeni din Kuzeyin bütün cemaatlerine yayıldı. Buralarda o kadar sağlam bir şekilde köksaldı ki, Batı Hıristiyanlığı esas olarak kentsel, incelmiş ve tartışmacı geleneğini kaybetti. Fakat bir yönde kaybedilen bir başka yönde kazanılmıştı. Avrupa Hıristiyanlar tarafından inşa edilmiştir, oysa bunlar İmparatorluk içinde Kilise'den daha eski ve kendine daha fazla güvenen bir devlet tarafından ancak tanınmışlardı.

Bununla birlikte, Kilise süreç içinde çok değişmiştir. 4. yüzyılın sonlarında Roma İmparatorluğu Hıristiyan Kilisesi'ni elinin altına almak ve onu bir devlet bakanlığı haline dönüştürmek istemişti. Bu düzenleme, onlara ve faaliyetlerine sağladığı yararlar açısından o dönemde Kilise mensupları tarafından iyi karşılanmıştı. Barbarlar İmparatorluk içine geldiklerinde, bazı Kilise mensupları onlara hüsnü kabul göstermişlerdir. İlk barbarların çoğu "Aryanizm"i kabullenmişler ve Katolik cemaatlerin korunmasının sorumluluğunu üstlenmiş olan Katolik piskoposlar olağan olarak yönetici senatör sınıfının saflarından çıkmaktaydı. Bunlar başından itibaren eski Roma değerlerinin sürmesi için çaba sarfetmişlerdir. Barbar önderlerinin din değiştirmeleri onların nüfuzları sayesinde gerçekleşmişti. Hıristiyanlık üzerindeki Roma damgası, Papa Gregorius'un İngiltere'ye yolladığı dinsel misyon tarafından güçlendirilmiştir (597), bu misyonun ektiği tohumların yeşermesiyle 8. yüzyılda özellikle İngiliz misyonerlerinin Germanya içlerindeki çabaları ve Karolenj İmparatorluğu'ndaki etkileriyle, Batı Kilisesi'nin yönetimi Papalık egemenliğine yönelmiştir. Hıristiyanlık barbarlara galebe çaldıktan sonra, bizzat İmparatorluk zamanında bile olmadığı kadar ısırgan bir şekilde "Romalı" hale gelmiştir. 4. yüz-

Solda: Avrupa'nın iklimi
Yukarıda: Yıllık ortalama yağış
Aşağıda: Mevsimlik ısılar ve iklim bölgeleri

Çağdaş araştırmalar, nedenler üzerinde anlaşma sağlanamamış olmakla birlikte, bugün Avrupa'da geçerli olan iklim koşullarının da zaman içinde değişikliklere uğradıklarını açığa çıkartmışlardır. 17. yüzyılda gerçekten çok sert iklim koşullarının egemen olmasının aşikârlığı, tarihçilerin iklim koşullarının muhtemelen Orta Çağın sonlarından itibaren uzun bir dönem içinde değiştiği konusunda ikna olmalarını sağlamıştır. Şimdilerde tarihsel coğrafyacılar daha önceleri birkaç yüzyıllık bir dönem süresince Avrupa'nın, özellikle Kuzey Avrupa'da olmak üzere, tarım için daha elverişli koşullardan yararlandığına inanmaktadırlar. Bu devrenin başlangıcı, İzlanda ve Grönland'ı da iskân etmeye çalışan İskandinav yayılması dönemiyle rahatlıkla ilişkilendirilebilir. Bunun tersine, 14. yüzyıldan itibaren hasım koşulların saldırısı bu kolonilerin refahının gerilemesine etki etmiştir. Bu cinsten dalgalanmaların artık kabul edilmiş olmalarına rağmen, bunlar birçok kendine özgü tarihsel olayı açıklamakta kullanılamamaktadırlar.
Avrupa'nın iklimi ile insan yerleşimlerinin dokusu ve hayvan ile bitki dağılımı arasında açık bir ilişki vardır. Bu iklimsel değişmeler konusunda bilgi sahibi olmayan çağdaş insanlar, onun etkilerini deneyle tanımışlar ve davranışlarını ona uydurmuşlardır.
Bu değişken koşulların tamamen dışında olarak kaydedilmesi gereken nokta; Avrupa'nın, dünyanın kuzey ve güney yarıkürelerinde benzeri enlemlerde yer alan diğer bölgelerin tersine, iskân için istisnai bir iklimsel kolaylıktan yararlandığıdır. Bunun anlamı, Avrupa'da yaşayan insanların, olağan olarak birbirlerinden farklı bölgelerin bazı özelliklerini biraraya toplayan bir iklimden yararlandıklarıdır: mevsimlerin kesin olarak birbirlerinden ayrıldıkları bölgelerde aynı zamanda Gulf Stream tarafından sağlanan ılıman koşulların da bulunması. Bu sayede Kuzey Avrupa nehirleri kışın olağan olarak donmamakta ve kuzey toprakları tahıl ve üzümün yetişmelerine olanak verecek bir ısıya sahip olabilmektedirler.
Avrupa bir tek değil de, üç iklim bölgesinden meydana gelmiştir - Akdeniz, Atlantik ve Kara iklim bölgeleri-. Akdeniz bölgesi iskân için en çekici olanlarından biridir; bu bölgenin tarımsal açıdan en büyük dezavantajı zaman zaman kuraklıklarla sınırlanmış olmasıdır. Kıt'anın kuzey bölümlerinin yaygın iskânından çok önceleri, burası birçok uygarlığın beşiği olmuştur. Bunların örneği, daha sonra Kuzeyi harekete geçiren başlıca güdü olacaktır. Böylece bu üç bölgenin karşılıklı etkileri ayrıca avantajlar sağlamaktadır, ancak bu etkiler geç tarihlerde gerçekleştirilebilmişlerdir.
Avrupa'yı üç tarafından çevreleyen denizlerin ılımanlaştırıcı etkilerinin anlamı, Avrupa'nın Asya ile bitiştiği toprak şeridinin geçilmesiyle birlikte, Avrupa'nın, Rusya'da

olduğu gibi dört mevsimli devreyi bozan, yaz ile kış arasındaki aşırı ısı farklarının deneyine sahip olmadığıdır. Tıpkı yağış ve kuraklık aşırılıklarında olduğu gibi, soğuk ve sıcağın aşırılıklarından da vareste olan Avrupalılar, özellikle doğanın verdiği zararlara karşı ancak birkaç kaynağa sahip oldukları Orta Çağda, bu ideal ve ılıman bölgenin iskânı konusunda büyük adımlar atmışlardır. Nüfusun çok yoğun olması, dağlık ve bataklıklarda yaşanmamasını olanaklı kılmıştır; oysa bu durum Doğu'da başkadır. En verimli topraklar için rekabet varsa da, yeni topraklara yerleşenlerin çoğu, daha az çekici topraklarda yeterli özen gösterilirse her zaman yer olmasına rağmen, yeniden toprak işleyebilmekten mutludurlar. İklim, bu çabaların hiçbirini peşinen mahkûm etmemekte ve yüzyıllar boyunca hem işlenen arazinin, hem de nüfusun artışı bunu kanıtlamaktadır.

yılda Roma birçok eğitimli putatapar aileye sahipti ve artık Batı imparatorlarının başkenti değildi. Hıristiyanlık ise, Batı Akdeniz'de olduğundan daha çok, Doğu'da güçlüydü. Hıristiyan Kilisesi'nin mensupları barbar halklar arasından seçilmeye başlayınca, bunlar "Roma"ya olan sadakatlerini açıkça ifadeye başladılar. Latin dilinden olan eğitimleri ve belli bir ölçüde Latin kültürüne nüfuz etmiş olmaları, onlar ile lâik soydaşları arasına belli bir mesafe koymaktadır. Kilise reformlarının sonucunda, Kilise mensuplarının bekâr kalma zorunluğu ortaya çıkınca, bütün din adamları lâik yaşamadan kutsal tarikatlara geçmek zorunda kalmışlardır. Bunlar kendi saflarından çıkan önderlerin yönetiminde, ayrıcalıklı bekâr tarikatları oluşturmuşlardır. Uluslararası okumuş insanlar topluluğu özel haklar talep etmekte, ortaklaşa olarak büyük bir refaha nail olmakta ve hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde haset ve kinleri tahrik etmektedir. Bütün bunlara rağmen Kilise, Constantinus öncesi ve sonrasındaki ilk Kilise'nin sahip olamadığı dikkat çekici bir rol oynamıştır ve bu rol bazı bakımlardan onun imam konusundaki öğretileriyle tutarsızlığa düşmektedir.

Hıristiyan Kilisesi'nin Batı'daki bu rolü, bir bakış açısından Roma İmparatorluğu'nun çökmesinden bağımsız olarak görülebilir; fakat Doğu İmparatorluğu'nda meydana gelenlere bakarak, laîk aristokrasinin kültürlü ve eğitimli olmaya devam etmesi halinde Kilise'nin böylesine ayrıcalıklı bir statüye sahip olmasının hoş görülemeyeceğinin akla daha yakın olduğu anlaşılacaktır. Batı'nın barbar önderleri, kilise mensuplarının desteğini kazanmak istedikleri için Kilise'ye bu kadar çok tavizde bulunmuşlardır; kendilerini ise Kilise'nin işlerini güvenle yürütemeyecek kadar ruhen kilise mensuplarına yabancı görmektedirler. Bunun sonucu olarak, Batı Avrupa o zamandan beri tam anlamıyla sağılmadığı bir deneyime uğramıştır; yani eski Roma'da bilinmeyen, İstanbul'da da ancak şöyle böyle hoşgörülen, *potestas* (erk, iktidar) ile *auctoritas* (yetke otorite) arasındaki ayrıma. Hem Tanrı'nın, hem de Sezar'ın taleplerini bilen Hıristiyan Kilisesi, uygulamada ikisiyle birlikte yaşamayı güç bulmuş ve çoğu zaman sorunu çeşitli yollardan basitleştirme eğilimine girmiştir. Batı Kilisesi'nin özel ayrıcalıkları, onun bir noktaya kadar bağımsız olarak davranabilmesine olanak sağlamıştır. Barbar siyasal güçler, çoğunlukları itibariyle hiçbir İmparatorluk geleneğine sahip değillerdi ve bu nedenle de, içlerine eğitimli insanların sızmasına maruz kalmamışlar, yalnızca Kilise'nin manevî tekelinden dolaylı olarak etkilenmişlerdir. Zaman içinde Hıristiyan hükümdarlar, kilise mensuplarının en azından hoşgörüyle karşıladıkları yollar benimsemişlerdir. Bu arada, Doğu İmparatoru tüm Hıristiyanlık için eski yönetim haklarının doğası konusunda ısrarlı olmuş ve Kilise'nin kültür, eğitim ve ilke konularında yegâne bilgi sahibi unsur olduğunu kabul etmemiştir, ona göre Batı'daki istenmeyen barbar krallıklarının inkârı mümkün olmayan olgusu, yalnızca kiliseler tarafından mazur gösterilip meşrulaştırılabilmektedir. Bu meşrulaştırmaların araştırılması, Eski Ahit'teki İsrail krallarına yapılan atıflarla başlamıştır; bunlar Orta Çağın sonundaki okullarda siyasal teorinin canlanmasına doğrudan etki edeceklerdir. Orta Çağ, lâik güçlerin bu nesli kurumuş harabelerden vazgeçecek kadar kendisine güvenir hale gelmesiyle sona ermiştir.

Lâik ve Yerel değerler

Bu dönem boyunca, Hıristiyan yazılarının geçmişin bazı veçhelerini dikkatlerimizden saklama eğilimin-de oldukları ve bunların çok sayıda oldukları aşikârdır. Rahiplerin bekâr kalmalarına dair kurala, Orta Çoğ toplumunda çok riayet ediliyor olmakla birlikte, hiçbir zaman çoğunluk tarafından benimsenmediğide oldukça açıktır. Ağırlıklı olarak eğitimsiz, din-dışı insanlardan meydana gelen bir toplumun değerleri bizim çağdaş lâik toplumumuz tarafından kolaylıkla anlaşılamaz. Bizim lâik toplumumuz evrensel, zorunlu eğitimin insanları biçimlendirme gücüne dayanmaktadır -bu, Hıristiyan eğitiminin lâik karşılığı olmaktadır. Orta Çağı araştıran tarihçiler, daha yüksek bir açıklık arzusuyla, yaşamaya devam eden halk edebiyatında övünülerek ileri sürülen değerlere fazlasıyla inanmışlardır: Bu değerler kahramanlık ve soyluluk değerleridir. Orta Çağ yazarlarının savaş ve aşk, ödev ve sadakat, akrabalık ve şeref ile meşguliyetleri, hem eski, hem de doğal olarak düşünülen toplumsal bir hiyerarşinin varolduğunu iddia etmeleri bu cins hikâyelerde kilise mensuplarının süs unsuruna benzeyen hayli önemsiz rolleri; bütün bunlar, halkın en önde gelen değerlerine ilgi duymayan soyluların oldukça küçük ve cazip çemberinin öyküsünün anlatıldığını akla getirmektedir. Bu toplumları sınıflar halinde bölmenin, esas olarak yerel karakterleri hakkında yanıltıcı olduğunu düşünecek kadar, onlar hakkında yeterli bilgiye sahibiz. Bunlar uluslararası bir ideal beslemiş olabilirler, fakat gurur duydukları şey, adları, senyörlükleridir. Başka senyör ailelerinden eş seçiliyorsa da, aynı zamanda birbirleriyle savaşmaktadırlar: Diğer sınıflara karşı "sınıf" çıkarına sahip değillerdir. Hemen yanıbaşlarındaki komşularından mertebe itibariyle farklılaşıyorlarsa da, diğer açılardan onlarla aynı topluluğa ait olmaktadırlar, aynı yerel dili konuşmakta, aynı toprağı silâhla birlikte savunmaktadırlar. Baronların temel iddiaları başat olarak askerî idiyse de, toplumsal bağlantılarına dair çizgiler modern ordularda bulunmamaktadır; yani insanların mertebelerine göre ayrılmaları ve *esprit de corps* zihniyetinin yüceltilmesi.

Roma İmparatorluğunun büyük senatör aileleri İmparatorluğun tümüne yayılan mülklere sahiptiler, bunları 5. yüzyılda hareketlerini kısıtlayan yerel barbar korumasının gerçeklerini kabul ettikten sonra kaybettiler. Bu tarihten sonra evrensel olarak, yerel olanın taşkını karşısında sular altında kaldı. Karolenj soyluluğu bir yönetici grup olarak İmparatorluk içinde oldukça seyrek bir şekilde dağılmıştı, fakat bu soyluluk çabucak, yönetimi altındaki yerel birimler içinde özümlenerek, feodal prenslikleri meydana getirmiştir. Norman baronlar İngiltere ve İrlanda'da eski sadakatleri yenileriyle tamamen ikâme etmişlerdir. Yerel ve kişisel bağlantılar, bir uluslararası düzen kurulabilmesi yönündeki tüm girişimlere karşı uzun dönemde sarsılmaz bir şekilde egemen olmuşlardır. Bu durumun, formel eğitimi olmayan halklar arasında meydana gelmesi bir zorunluktur, çağdaş zamanlarda eğitim toplumsal ilerlemenin tercih edilen yolu haline gelince, Orta Çağlardaki biçimsel okullaşmanın yokluğu, fazlasıyla zararlı olarak görülmüştür. Fakat o zamanlar yalnızca çömezlik biçiminde varolan ve kilise mensuplarına tahsis edilmiş olan biçimsel eğitim, rahiplerin dışında kimse için arzu edilen bir statü halinde değildir. Toplumun refahı bundan daha aşikâr bir şekilde, her cemaatin köy, malikâne veya kentte birarada yaşama iradesine dayanmıştır. Her yerel toplum kendi çıkarlarına hizmet etmekte ve kendi becerilerine mahreç aramaktadır. Dışarıdan gelecek bir kurtuluş umudu veya yüreklendirme yoktur. Her birey, grubun daha büyük bir iktidara sahip olduğunu ve daha fazla bir ağırlık taşıdığını kabullenmiştir. Tek başına bir ses, haklı olan peygamberinki değil, sap-

Av sahneli Devonshire halısından iki ayrıntı. Bu halı 1420-30'larda Arras veya Tournai'de dokunmuştur. Konfor ve evlerin renklenmesi için halı edinen soylu aileler, av gibi en fazla tercih ettikleri vakit geçirme sahnelerini resmedenleri yeğlemişlerdir. Köpekler, yaban domuzları, kuşlar ve çiçeklerin yer aldığı bir fon dekoruna karşılık, modaya göre giyinmiş avcı ve soylu bayan, gösterişin nasıl olup da pratik yargılardan daha öncelikli olduğunu göstermektedir. Giyimde seçkinlik arayışı, 15. yüzyıl başlarından itibaren, tıpkı Arras halı piyasasının da olduğu gibi, uluslararası hale gelmiştir.

kın bir zafer vaatçisinindir. Modern zamanlarda bunun tersi doğrudur ve Orta Çağdaki sapkınlar ile eksantriklere karşı varolan çağdaş sempati, onların değer ölçülerinin anlaşılmasını daha da güçleştirmektedir. İnsanların çalışma hayatlarının ortaklaşa koşullar içinde geçmesi, işbirliğine yönelik çabanın değerini kanıtlamıştır. Bu toplumsal tavrın kökeni, kültürel değerlerin ancak ağızdan kulağa aktarılabildiği barbarlık koşullarına kadar geri götürülmelidir. Ancak, barbar kabile toplumu bireysel unsurlardan da tamamen yoksun olamazdı. Barbar toplumun ülkülerinin destanlardaki en eski yansımaları, büyük kahramanların kişisel cesaretleriyle öne çıktıklarını göstermektedir. Bunlar, uluslarının simgeleri olan halk kahramanları idilerse, bunların ilhamının etkileri kişisel bir damga bırakmış olmalıdır. Barbarlar yalnızca kendilerine ait tek bir ad taşırlarken, medenî Romalılar adlarıyla hangi klan veya ailenin üyesi olduklarını ilân ediyorlardı. Eğer başlangıçta sadece kişisel adları yettiyse, herhalde toplumsal birimleri de küçüktü. Toplumsal grup genişledikçe, sabit soyadları konusundaki modern sisteme doğru bir gelişme meydana geldi; bu soyadları baba adı, gelinen bölge veya yapılan işten türeyen, Orta Çağ koşullarına uygun basit lâkaplardı. Modern Avrupa'nın bu ataları bize aynı zamanda erkekler için pantalon ve kadınlar için eteklik ile çağdaş giyeceklerimizin temelini de miras bırakmışlardır; Roma kıyafetleri Akdeniz bölgesinde bile ortadan silinmişti. Engeç 15. yüzyıldan itibaren temel biçimler, uluslararası modanın yayılması ve sanatçı modacıların düşünce ve aşırılıkları karşısında korumasız kalmaya başlamışlardır bile. Evde dokunanları bölgelere göre farklı olsa da, daha alt düzeyde köylü elbiseleri bile bir değişme göstermişlerdir.

Her yerleşim bölgesinin zenginleşmesi, eski yerel örgütlenmelerin artık kısıtlayıcı bir hale geldikleri yeni bir cinsten siyasal ve ekonomik bir düzene hayat vermişlerdir. İster büyük, ister küçük olsunlar böylesine Orta Çağ cemaatleri, lâik veya dinsel etkin bir evrensel imparatorluğun canlandırılmasına yönelik her türden çabayı engellemişlerdir. Ve çağdaş Avrupalılar Orta Çağ geçmişlerini bir yana bırakarak veya eski Roma İmparatorluğunun tâbi olduğu evrensel yurttaşlık kavramını yeniden ihdas ederek yaşamaya hiçbir zaman yatkın olmamışlardır. Bu uzun ömürlü cemaatlerin farklı tarihleri, bunlara mensup halkların hangi çeşitli araçlarla, hangi farklı tarihlerden itibaren ve hangi farklı sürelerde siyasal tutarlığa ulaştıklarını göstermektedir. Hiçbir formül bütün durumları açıklayamaz. Her genel kuralın istisnaları vardır. Ancak, her grup ortak olarak, halk dili ve bu dilin yazıda kullanımıyla bir çeşit birlik ifade etmiştir. Halk dilinin kullanımı, orta Çağın sonlarına doğru heryerde vaaz, okul açma ve erdem eserlerinin yazımı ve yayılması yoluyla, kitlesel bir dinsel halk eğitimi programına girişen vaizler gibi, eğitimli kilise mensuplarının teşviklerine çok şey borçludur. İnsanın sahip olduğu bilimler konusunda derinlemesine incelemelere egemen olabilmek için Latince öğrenen kilise mensupları, bu bilgilerin en değerlilerini başkalarına aktarmayı bilebilmişlerdir. Belli ölçüde teşvik edilen eğitimsizler, kendilerini eğitmeye ve en azından halk dilinden kitaplar okumaya başlamışlardır. En kararlı çömezlerin Latinceye hâkim olmak istemelerine karşılık, birçok yerel dilde (hepsinde değil) daha alt bir düzeyde bilgi edinmek mümkün hale gelmiş ve böylece yüzyıllar boyunca hem Latinceye, hem de Kiliseye tanınmış olan önceliğin sonunda uğrayacağı çöküntünün yolu hazırlanmıştır. Bu bağlamda Orta Çağ yalnızca eğitimde Kilise egemenliğini belirlemekle kalmamakta, aynı zamanda kilise mensuplarının halk dil ve kültürünü teşvik etmelerini de vurgulamaktadır. Bu açıdan Orta Çağ, Batı'nın birçok bölgesinde eski dillerin silinerek yerlerini bizzat İmparatorluk Latincesinden türeme halk dillerine bıraktıkları Roma İmparatorluğu döneminden kökten bir şekilde farklılaşmaktadır. Demek ki Orta Çağ kendine ait bir dili dayatamamış, tüm Avrupa halklarının kendi dillerini nasıl kullanacaklarını öğrendikleri bir düzen getirmekle yetinmiştir.

AYRIM BİR

ESKİ ÇAĞ DÜNYASI'NIN PARÇALANMASI

ROMA DÜNYASI VE DÜŞMANLARI

Roma İmparatorluğu'nun özü

4. yüzyıldaki Roma İmparatorluğu Akdeniz havzasına siyasal birlik vermekteydi. İmparatorluk, güneyden Atlas dağları ve çöl ile sınırlanmaktadır. Doğu'da da aynı şekilde, İran İmparatorluğu'nun etkin gücüyle birlikte, çöl Roma yönetiminin ulaşabileceği noktayı tanımlamaktadır. Kuzey yönünde ise sınır, böylesine değişmez yaşam koşulları tarafından kolaylıkla belirlenememektedir, fakat Augustus döneminden (M.Ö. 23-M.S. 14) itibaren uçlar Kuzey Denizi'nden Karadeniz'e kadar Ren ve Tuna hatları boyunca sıralanmışlardır. Bu İmparatorluğa 2. yüzyıl başlarında yalnızca Britanya, Moritanya, Arabistan ve Daçya eyaletleri eklenmiştir. İmparatorluğu genişletme hırsı, bizzat Augustus'un saltanatı döneminde önemli ölçüde yatışmıştır; bunun nedeni de çok açık bir gerekçeye dayanmaktadır: İç denizin bütün sahillerini tek bir yönetim altında biraraya getirmiş olan bir Akdeniz uygarlığının, kendi güvenliği için düşündüğü sınırların ötesinde yayılma güdüsü yoktu. Roma bu sınırların ötesindeki fetih veya iskân olanaklarına karşı bir ilgi duymamaktaydı, çünkü Britanya örneğinin de kanıtladığı üzere, Kuzey'de yukarı çıkıldıkça, doğanın Akdeniz yaşam tarzının yayılmasına izin verdiği sınırların ötesine geçilmekteydi.

Son kertede askerî araçlarla ulaşılan siyasal birlik, bir kez kurulduktan sonra, sürekli olabileceğini kanıtlamıştır, çünkü Akdeniz'i yüzyıllar boyunca rahatsız etmiş olan siyasal rekabet ve husumetlere son vermiştir. Roma yönetimiyle birlikte, Roma uygarlığının cilâsı yayılmıştır, fakat İmparatorluk Roma'nın kendi uygarlığından daha eskilerine sahip birçok halklardan meydana gelmekteydi ve Roma barışı iki veya üç yüzyıllık sürede, kendininkinden daha eski kültürleri yıkmakta çok da ileri gidememişti. İmparatorluk sistemi İmparatorluğun heryerinde topraklara sahip olan ve kendilerini sistemin başlıca yararlanıcıları olarak gören senatör sınıfının büyük toprak mâliki ailelerini çok etkilemiştir. Bunlar kültürel ülkü ve modellerini doğrudan Roma'dan ve onun kültürel zirvesi olan Augustus Çağından almaktadırlar. Ancak bunların bile gözünde, Latin dili ve Roma hukuku, özellikle Doğu Akdeniz'de Yunanca'nın entellektüel ve ticaret dili olarak prestijini kabullenmek zorundaydı. İmparatorluk içinde diğer yerel diller, genelde resmî olmayan amaçlara yönelik olmak üzere kullanılmaktadırlar. İmparatorluğun avantajları inkâr edilemez; fakat siyasal birlik, farklılıkların kökünü kurutmaya kalkışmamış, yalnızca onların üstüne bütünü idare edecek bir mekanizma getirmiştir.

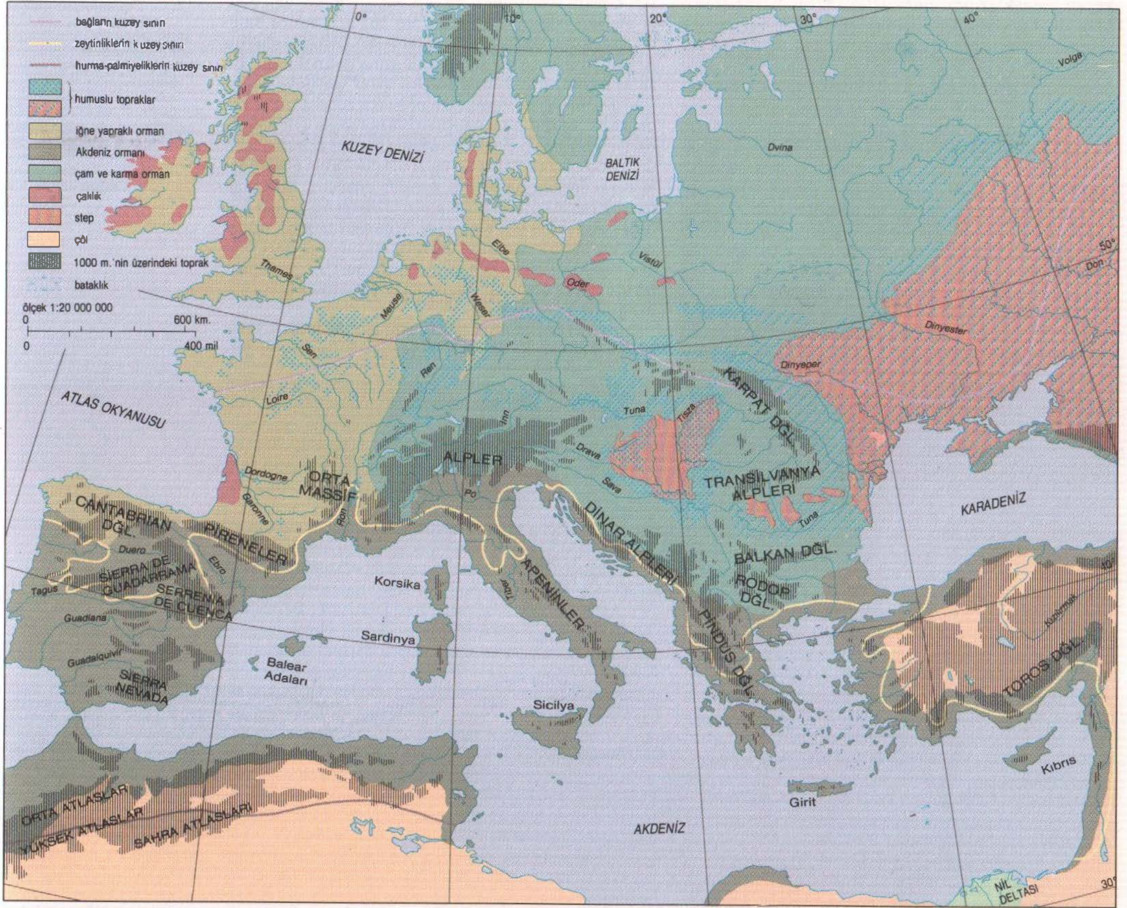
Sarsıntılarla da olsa askerî yollarla büyümeye devam etmiş bir imparatorluk, askerliğin sınır devriyeliği ve iç karışıklıkları bastırmadan ibaret hale geldiği, esas itibariyle tutucu bir rol oynamak için hiç uygun değildi. Ordudaki ve onun rolüne karşı olan tavırlardaki değişikliklere sivil uyarlanmalar da eşlik etmeliydi. İmparatorluğun kurulmasında ülkülerin rolü olduysa da, barışçı bir dünya düzeni birkez yerleştikten sonra ülkücülük siyasal yönden başka konulara dönmüştü. Yayılması durmuş olan imparatorluk hareketsizlik içinde donamazdı. Edward Gibbon'a göre Antoniuslar Hanedanı'nın (96-180) imparatorluk yönetimi, eşi bulunmayan bir sistem oluşturmuştur, çünkü imparatorlar kendilerini insanlığın hizmetine adamışlardır; eğer bu durum siyasal mükemmelliğin zirvesiyse, arkasından ancak gerileme ve çöküş gelebilir. Fakat bu hem anakronik, hem de gerçek dışı bir kıstas koymak olacaktır. İmparatorluk, bütün insan topluluklarının zorunlu olarak yaptıkları üzere, içinden değişmeye devam etmişti. Eğer imparatorluk pek fazla şey vaad etmeyen ve pek arzulanır olmayan topraklardaki fetihlerine devam etseydi, sorunları bundan az olacak değildi. Ne de düşmanlarının onun zayıflıklarından yararlanarak avantaj sağlayacakları endişesiyle içteki değişmeleri durdurmaya kalkışabilirdi. Roma'nın dış düşmanları uzakta ve küçümsenebilir görülüyorlardı. Bunun anlamı, askerî, sivil ve imparatorluk otoritelerinin sorumluluklarını, uyrukların beklemeye hakları olduğundan daha az bilinçli ve daha az akıllı bir şekilde omuzladıklarını inkâr etmek değildir. Diğer yandan, yeni bir duruma uyum sağlamaktan doğal zorluklar konusunda, bunu yapacak olanların, eğitim ve ülküleri onları ileri bakmaktan çok geriye yönelten kişiler oldukları da gözönünde tutulmalıdır. İmparatorluğun karşısındaki zorluklar, ne denli erdemli ve bilge olurlarsa olsunlar, büyük adamlar tarafından çözülemezdi. Roma uygarlığı kritik bir evreye girmiş bulunmaktaydı. Bir anlamda İmparatorluk tek bir amacı, Akdeniz'in birçok uygarlığını verimli bir temasa getirmeyi gerçekleştirmişti: Bu durum kaçınılmaz olarak bir başkasını harekete geçirmiş ve sınırların ötesindeki toplumların da bu yararlardan pay almalarını sağlayacak bir durumun oluşması istenmiştir. Zamanın göstereceği üzere, İmparatorluğun kendisi bu sürecin gerçekleşmesi için gerekli, hattâ bu süreçle bağdaşabilir değildi.

Barbar sızmaları, imparatorluk içindeki hareketleri ve kısa ömürlü krallıkları

Roma barışının avantajlarından paylarını alma konusunda en fazla acelesi olan halklar kuzey sınırları boyunca yaşamaktaydılar. Bunların ilk sınır ihlali 166 yılında meydana gelmiş, fakat kararlı bir direnmeyle karşılaşmışlardır. 3. yüzyılın ortalarında çok daha ciddi ve uzun süreli bir Germen istilâsı kuzey sınırı boyunca ortaya çıkmış ve Roma ordusu buna karşı koyamamıştır. Barbarlar imparatorluk topraklarını ele geçirmişlerdir: Belçika (259), Galya (268-78), İtalya (260-70), Trakya, Yunanistan ve Küçük Asya (258-69). Hemen aynı tarihlerde İranlılar İmparator Valerianus'u bozguna uğratıp esir almışlardır (260). İmparatorluk yolun sonuna gelmişe benzemektedir. Ancak, bunları aşarak hayatını sürdürmekle kalmamış; İmparator Diocletianus döneminde (284-304) yönetimini kökten bir şekilde yeniden örgütlemiş ve İmparator Constantinus döneminde de (313-36) Constantinopolis'te yeni bir başkent kurmuş ve Hıristiyan Kilisesi'yle yeni bir anlaşma zemini oluşturmuştur. İmparatorluk 4. yüzyılda bazı açılardan artık çok güçlü koşullara erişmiş görülmektedir.

İmparatorluğun ciddi ekonomik zorluklarının apaçık ortada olmalarından etkilenerek, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde bu noktaya yönelen 20. yüzyıl tarihçileri, vergi ödemelerini zorlamak için alınan sert tedbirlerin, yükümlü tuttukları yerel ileri gelenleri merkeze karşı yabancılaştırdıklarına inanma eğilimindedirler. İmparatorluğun çöküşünün nedenlerini açıklamaya yönelik titiz bir araştırma yapıldığında, zayıflık noktaları ortaya çıkmaktadır. İmparatorluk 4. yüzyılda, daha önceki yüzyıllardan daha mükemmel değildir, fakat kendini toparlama konusun-

Avrupa'nın doğal üstünlükleri Akdeniz havzası Roma İmparatorluğunun biçimlenmesinden binlerce yıl öncesinden itibaren birçok halk tarafından iskân edilmiş ve kaynakları kullanılmıştır. Alplerin kuzeyindeki toprakların iskân olanakları aynı derecede denenmemiştir. Beslenmeleri ve kaynakları için henüz avcılığa bağımlı olan ve eğilimleri itibariyle yarı-göçebe olan, tamamen yerleşik hale gelememiş halklar, başlangıçta kendi ormanlarını medenileştirmekten çok, Roma İmparatorluğunun içine yerleşmeyi yeğlemişlerdir. Orman alanının kapladığı sahayı harita üzerinde kesin olarak göstermek mümkün değildir, ancak böyle olmasına karşılık, ormanın önemi ve Orta Çağ boyunca sürekli olarak ondan yararlanıldığı konusunda hiçbir kuşku yoktur. Orta Çağ kentleri, hattâ Venedik bile, taştan daha çok tahtadan inşa edilmişlerdir. Çağdaş standartlar açısından Orta Çağ yerleşim yerleri birbirlerinden, sayelerinde yaşamlarını sürdürdükleri doğal kaynaklarla ayrılmış, küçük ve ayrı cemaatlerdir. Bu insanların köy, kent ve kiliselerini kurdukları yerler, savunma, su arzı ve tarım olanakları açısından dikkatle seçilmişlerdir. Eğer uygun olmaktan çıkarsa, yerleşim yeri değiştirilmektedir. Meskûn yerler yalnızca düşmanlara karşı değil, aynı zamanda doğal âfetlere ve felâketlere karşı da pek fazla korunaklı değillerdir. Doğayı sömürme konusundaki kaynaklar sınırlıdır, bu yüzden eğer çabalarının semere vermesini istiyorlarsa, heryerin doğal avantajlarını hemen bulmak zorundadırlar. Bu insanlar, engel olmaktan çok sığınak haline gelmeye başlayan dağlara olağan olarak eğilim göstermemişlerdir. Eğer böyle olsaydı, giderek heryere yayılmazlardı. Çeşitli denizlere akan birçok nehir, birçok değişik topluma refah olanakları sunmuşlardır. Avrupa'nın her kısmı sürekli yerleşik tarıma uygun olduğunu kanıtlamış, Macarlar bile onu eski göçebe hayatlarının yerine kabul etmişlerdir. Kıt'anın nüfusu, heryerine nüfuz edebilecek bir miktara ulaştığında, steplerden gelen göçebe hayat da Avrupa kültürünün doğu sınırlarında durdurulmuştur.

da önemli bir çaba göstermektedir. Eğer İmparatorluk Doğu'da yüzyıllar boyunca sürebildiyse, Batı'da da uzun süre esinleyici olmaya devam edebildiyse, bu Diocletianus ve Constantinus'un eserleri sayesinde olabilmiştir. Bunların ıslahatının gücü, kuzey sınırında barbar baskısının yeniden başladığı 376 yılından sonra denemeye başlamıştır. Tarihçiler Batı İmparatorluğu'nun çöküşünü bu noktadan itibaren ele alıyor olmalarına rağmen, geleceği bilemeyen o dönem insanları, İmparatorluğun geçen yüzyıldakinin tersine, barbarlar geldikçe onlarla başa çıkabilme yeteneğinden etkilenmişlerdir.

Batı İmparatorluğ'nun içlerine doğru olan bu barbar göçleri dönemi iki yüzyıldan fazla sürmüştür ve 3. yüzyıldaki kısa ama gerçekten tahripkâr barbar karışıklıklarından bir hayli daha iyi bilinmektedir; bunun nedeni yalnızca, sonuçlarının yoğun tarihsel araştırmaları davet etmeleri olmayıp, aynı zamanda imparatorluktaki edebiyat ve tarih çalışmalarının çiçek açma döneminde olmalarından ötürü, bu saldırılar hakkında çok daha fazla bilgi bırakmalarındandır da. Bilgilerimizin ölçeği sorularımızın çoğunu cevaplamaksızın, sorunun boyutlarını ölçmemize izin vermektedir.

Başlıca zorluklardan biri; imparatorluk içindeki uygarların, imparatorluk dışında yalnızca barbarların olduğuna dair inançlarının ışığında, dönemin başlangıçta zıtlaşma halindeki, uyuşmaz toplumların karşıtlığı terimleriyle tasvir edilmiş olmasıdır. İstilâcıların barbar yanlarından biri, yazıya ve biçimsel eğitime karşı kayıtsızlıkları olmuştur, böylece tarihçiler onları, esas olarak okumuş yazmış Romalıların bakış açısından görmek zorunda kalmışlardır. İstilâcıların kendi bakış açıları, güdüleri ve tarihleri, hattâ barbarlara ortak konular hakkında güvenilir bir şekilde konuşmak zordur. Ancak, Batı İmparatorluğu topraklarında 376-568 dönemi boyunca ortaya çıkan bu barbarların çoğu, İmparatorluğun izniyle Roma topraklarına yerleşmek isteyen veya her olayda siyasal amaçları ve bir miktar siyasal becerileri olan tanınmış önderlerin yönetimi altındaydılar: Bunlar vahşi değillerdi. Bu açıdan, barbarların İmparator Valerianus (253-60) ve Probus (276-82) tarafından sınırların dışına atılmalarından sonra, bunların imparatorluk dışında geçirdikleri yüzyıl süresince birşeyler öğrendikleri görülmektedir. Fakat, Diocletianus tarafından şekillendirilen dönüşümler tarafımızdan bilinirlerken, bu İmparatorun Germen çağdaşlarının geçirdikleri değişimleri ancak tahmin edebiliyoruz.

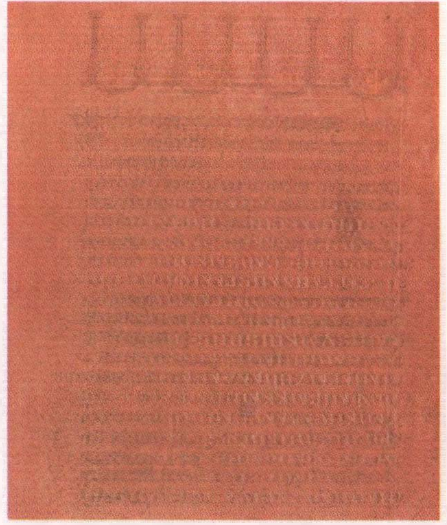
Germen halklarının Roma sınırlarının ötesindeki

kuzey topraklarında hareketlerini, bu hareketlerin hem sık, hem de önemli olduklarını düşündürtmeye yetecek kadar işaret olmasına rağmen, kesin bir biçimde tasvir etmek olanaksızdır. Ancak, imparator Aurelianus'un kendilerine 271'de Dacia'yı terkettiği Gotlar 3. yüzyılın ortalarında imparatorluğun içine girmelerinden sonra, Tuna nehrinin kuzeyinde daha düzenli bir şekilde yerleşmiş ve yüzyıllık bir süre boyunca kayda değer bir olay olmaksızın, İmparatorluğun komşuları olarak yaşamışa benzemektedirler; sınır boyundaki diğer halklar gibi bu Vizigotlar da [batı Gotları] Roma ordusuna asker sağlamışlardır. 332'de Romalılar ile Gotlar arasında yapılan bir antlaşma ile ilişkiler 35 yıl süreyle düzene sokulmuştur; bu süre içinde bir Got olan Ulfila, halkını (Aryan) Hıristiyanlığa geçirmeye başlamış, onlara hem yazı, hem de ana dillerinde bir kutsal kitap sağlamıştır. Doğu'daki imparatorların o dönemde aryanizme destek vermeleri devam ettiğinden, bu din değiştirmede can sıkıcı bir yan yoktur. Bu mezhebin 381'den sonra Batı'da mahkûm edilmesi, muhtemelen Ortodoksluğun Aryanizme karşı bir zaferi anlamına gelmektedir, bu zafer Aryanların ününe sürekli zarar vermeye başlamış ve onları, muhtemelen oldukça haksız bir şekilde, kaba bir dinin mensupları olarak saymıştır (İskenderiyeli bir rahip olan Arius teslis [kutsal üçleme] içinde, Baba olarak Tanrı ile oğul olarak Tanrı arasındaki ilişki hakkında ortaya sorular atmıştır. Bu uyuşmazlık İznik Ruhanî Meclisinin (325) resmî inancı formüle etmesine yol açmış ve Athanasius gibi, dönemin en büyük din bilginlerinin zihinlerini harekete geçirmiştir. Arius öğretisinin doğruları ve yanlışları ne olurlarsa olsunlar, yansımaları önemsiz olmanın uzağında kalmışlardır).

Hunların devletlerini tahrip ettikleri tarih olan 375'e kadar haklarında hemen hiçbir şey bilinmeyen öte-

Uppsala Üniversitesi kütüphanesindeki *Codex Argenteus*'tan bir sahife. Ulfila tarafından çevirtilen biçimiyle İncil'in bu Gotik elyazması, İtalya'da 500 yılları civarında erguvan üzerine sim ve altın yazıyla yazılmıştır. Bu elyazması, metnin 336 özgün yaprağından 187 tanesini muhafaza etmekte olup, Got dilinin yaşamaya devam ettiğini kanıtlayan en özlü yegâne parçadır.

4. ve 5. yüzyıllardaki Barbar hareketleri
İstenilmeyen birçok halkın Roma İmparatorluğuna önlenemez bir şekilde zorla girmelerinin, yönetimin kural ve beklentilerini tahrip edebilmesi için birkaç onyılın geçmesi gerekmiştir. Bu olayları aynı zamanda meydana gelmiş gibi sunan haritalar, gerçek olguların anlaşılmasını engellemektedir. Değişiklikleri yıl yıl gösteren bir harita dizisi bile, pür silâh göçmenlerin düzensiz hareketlerinden çok, ardı arkası kesilmeksizin birbirlerini izleyen fetihçi orduları akla getirecektir. Kültürlerinin yazılı olmamasından ötürü farklılıklarının ayrıntılarını vermenin güç olmasına rağmen, barbarlar Romalılardan daha az homojendirler ve bunu çok canlı bir şekilde hissetmişlerdir. Bu barbarlardan bazıları, örneğin Vandaller, yerleşmek üzere bir vatan bulabilmek için çok uzaklara gitmişlerdir. Ancak bunlar sadece askerlerden değil, aynı zamanda ailelerden de meydana gelmektedir. Kırsal kesimdeki işverenleri tarafından barındırılan bu insanlar yerel halktan kızlarla evlenmişlerdir. En kuzeydeki göçmenler, Almanlar, Franklar ve Anglo-Saksonlar İmparatorluğun içine en az dalanları olduklarından, ilerlemelerini engellemek üzere bir askerî sınır hattının varlığına rağmen, esas olarak daha çok yerleşik unsurlardan meydana gelmişlerdir. Barbar hareketlerini gösteren haritalar, esrarlı sızmaları hakkında okuyucuyu uyarmayı amaçlayan izlenimci haritalar olarak kabul edilmelidir. Bu haritalar, hareketleri askerî strateji uzmanları gibi kesinlikle veremezler.

ki Gotlar (Ostrogotlar [doğu Gotları]) Aşağı Don bölgesinde kendilerine yerleşik bir hayat kurmuşa benzemektedirler. Bu olaydan sonra panik içindeki Ostrogot kılıç artıkları Batı'ya doğru akarak, burada Hunlar hakkındaki korkularını Vizigotlara aktarmışlardır. Kaçak Ostrogotlar burada iki gruba ayrılmışlardır: Kuzeye doğru hareket eden daha küçüğü Hunlara tâbi olarak yaşamaya başlamıştır; daha büyük olan ise İmparatorluk içinde sığınma hakkı aramış ve Trakya'ya yerleştirilmiştir (376). Ancak, bu grup kendilerine reva görülen muameleye karşı şiddetli tepki gösterecek kadar da güçlü olmuştur; yurttaşlık hakları tanınmayınca, çabucak İmparatorluğun müthiş düşmanları haline gelerek, 378'de İmparator Valens'i Adrianopolis (Edirne)'de bozguna uğratıp öldürmüşlerdir. Bu olaydan hemen sonra başkent Constantinopolis'i kuşatmaya girişmişlerdir, kentin İmparator Theodosius tarafından kurtarılıp, Tuna sınırının yeniden oluşturulmasına rağmen, Vizigot ordusu Balkanlarda dolaşmaya devam etmiştir. Bu, Vizigot sorununun başlangıcıdır ve yönetim, olayı çözme konusunda, onlara Moesia (382) veya Epirus'un (397) verilmesiyle sonuçlanacak iskân antlaşmalarından daha iyi bir çare bulamamış, o da işe yaramamıştır.

Vizigotların şefi Alarik bir İmparatorluk mevkii olan *magister militum* (askerlerin efendisi) görevini Illyricum bölgesi için elde etmiştir, çünkü Doğu İmparatoru onu kendi alanının dışına çıkartarak Batı'ya kaydırmak istemiştir. 401'de Alarik halkını İtalya'ya yöneltmiştir. Bunlar 11 yıl süreyle yarımadayı talan etmişler, hattâ Alarik'in kayınbiraderi Athaulf'un yönetiminde batıya doğru ilerlemeye geçmeden önce de,Roma'yı yağmalamışlardır (410), Galya'da kendilerine imparator tarafından görev verilmesi umudunu kaybedince Narbonne, Toulouse ve Bordeaux'yu elegeçirmişler (413) ve Athaulf rehine olarak tuttuğu İmparatorun kızkardeşiyle evlenmiştir. Bordeaux'da bir Vizigot yönetiminin kurulmuş olmasına rağmen, Athaulf'un halkı kaynaşmasına devam etmiş ve İmparatorun oradaki Vandallere saldırı önerisinde bulunması üzerine, İspanya'ya yönelmişlerdir. Bundan sonra Vizigotlar hedefi belli olmayan hareketlerinden vazgeçmişlerdir. 416'da İmparatorlukla yapılan bir pazarlıktan sonra varılan anlaşma uyarınca, Galya'ya geri çağrılmışlar ve resmî onayla barbar krallıklarını Bordeaux ile Toulouse arasındaki bölgede kurmuşlar Narbonne'u da İmparatorluğa iade etmişlerdir; bu sayede Roma yönetimi İspanya ile Provence arasında bir koridor elde etmiştir. Vizigot yönetimi Galya'da hemen hemen yüzyıllık bir süre yaşamını sürdürmüş ve 5. yüzyılın sonlarında kendi hesabına İspanya'da yayılmış ve Frankların Galya'da onların üzerinde kazandıkları zaferden sonra da buraya sığınmışlardır. İspanya'da Vizigot Krallığı 711'e kadar devam etmiştir. Vizigotlar, Batı İmparatorluğunu karıştıran ilk barbarlardır ve iktidarları en uzun sürenleridir.

Vizigotların Galya'ya geldikleri tarihlerde, Batı İmparatorluğu diğer Germenlerin Ren sınırı ile Galya'dan İspanya'ya kadar topraklar boyunca tahripkâr hareketlerinin deneyini yaşamıştı bile. Bu durumda, Britanya'daki Roma ordusu yeni bir imparator ilân etmek üzere Galya'ya geçmiştir. III. Constantinus adını taşıyan bu yeni İmparator burada çabucak birçok sorumluluğun altına girmek zorunda kalmıştır. Bu noktadan sonra, Manş'ın iki kıyısı arasında ilişkilerin sürmesine rağmen Biritanya'daki Roma yönetimi havada kalmıştır. 395'te İmparatorluk Theodosius'un iki genç oğlu arasında bölünmüş ve gerçek iktidar bunların askerî önderlerinin ellerine geçmiştir. Uygulamada, siyasetçiler ve generaller ister yetersizliklerinden ister ihanet ya da şanssızlıklarından ötürü, olaylara veya barbarlara egemen olamamışlardır; fakat Roma İmparatorluğunun çöküşüne ilişkin olarak, bunu kaynaklanan izleyen olayların tasviri hiçbir şeyi açıklamamaktadır. Vizigotlar bu süreçte hiçbir başka barbar grubunun oynamadığı kadar büyük bir rol oynamışlardır, fakat İmparatorluğu yok etmeyi, İmparatora meydan okumayı, ya da devleti devirmeyi hiçbir zaman düşünmemişlerdir. Ancak bunların örnek olayı, bu grubun aşağı yukarı 40 yıl kadar bir süre boyunca imparatorluğu çökertmeksizin karıştırmak konusundaki olağanüstü becerisini, belli bir yerde uzun zaman oturma konusundaki isteksizliğini, onu asıl düşmanı olan Hunlardan koruyan İmparatorluk içinde yağmayla geçinme becerisini göstermesi açısından öğreticidir. Vizigotların önderleri, İmparatorların kendilerine yalnızca askerî önderler olarak veya ne kendilerinin, ne de halklarının uydukları iskân anlaşmaları yoluyla tanımalarından başka birşey istememişlerdir. Yönetim kendi hesabına onlarla iş yapmaktan mümkün olduğunca kaçınmaya çalışmıştır: İmparator Honorius'un Roma'nın güvenliği konusunda pazarlığı reddetmesi onları öfkelendirerek, 410 yılında kenti intikam için yağmalamalarına yol açmıştır. Bir bakıma Roma yönetimi, muhtemelen Alarik'in ölümünden sonra Vizigot çetesinin kendiliğinden başka yere gideceğini öngürmüş veya sadece ummuş olmalı. Böylesine bir uygulamanın önceli olmadığından, onlara İmparatorluk içinde bir barbar krallığı kurdurmak da mümkün olamamıştır. Nitekim, zaman içinde bu iş gerçekleştiğinde, konumlarını değiştirmişler ve Roma'nın askerî bağlaşıkları olmuşlardı. İlk kralları I. Teodorik (418-51 arasında hüküm sürmüştür) Vizigotların büyük düşmanları Hunların hükümdarı Attila'ya karşı, Romalıların yanında savaşırken ölmüştür.

Vizigotlar kendi gruplarının çıkarı söz konusu olmadıkça, siyasal olarak davranmaya ilgi göstermemişlerdir, fakat bu grubu gerçekten birarada tutan şeyin ne olduğunu söylemek güçtür. İmparatorluk içinde 40 yıl süreyle oradan oraya dolaşan sürgündeki bir ordunun zamanla yeni üyeler kabul etmiş olması gerekir. Kendi Vizigot kadınlarıyla yetinmiş olmaları

Magdeburg yakınlarındaki Hornhausen'de bulunan, 700 yılları civarında bir savaşçıya ait mezar taşı. Barbar ve putatapar kökenine rağmen, ölü bir savaşçıyı bir mezar heykeliyle anma fikri Akdeniz'den gelmektedir ve zenaatkârın hem savaşçıyı, hem de atı tasvir etmedeki becerisinin benzeri barbar sanatında yer almamaktadır.

olası değildir. Kültürel olarak Aryan Hıristiyanlığını muhafaza edebileceği kadar bir mesafeyi, kendisi ile Romalı halkın arasına koymuş olabilir, fakat bu gücün ana yapıştırıcısını liderlik sağlamış ve Vizigot karakteri esas olarak kraliyet ailesi ile soylu önderler tarafından taşınmış olmalıdır. Gotlar böylece, 376'dan sonraki yüz yılda bir bütün olarak belli bir siyasal birliğe kavuşmuşlardır ve İmparatorluk içindeki güçlerini sağlayan ve 418'den sonraki kaderlerini biçimlendiren bu olmuştur. Kabile kökenli saflıklarını korumakta ne denli ısrarlı oldukları bilinmemektedir, fakat nereden geldiklerine bakmaksızın kendilerine asker ve takipçi kabul etmiş olmaları muhtemeldir.

Tuna boyundaki barışçıl ikâmet yıllarına rağmen, Vizigotlar İmparatorluğun içine birkez girer girmez, hiç de tarım onları askerlikten daha çok çekiyormuş gibi davranmamışlardır. Ancak, kuzey sınır bölgesindeki Germenler Romalılar tarafından hem asker, hemde çiftçi olarak tanınmaktadırlar ve faaliyetleri içinde bunlardan hangisinin daha büyük yer tuttuğu, birçok yerel koşula bağlıdır. 406'da büyük bir karma Germen topluluğu Ren'i Koblenz yakınlarından aştıktan sonra, bunlardan bazısı çabucak Galya'yı aşıp İspanya'ya ulaşmış; farklı ihtirasları olan diğerleri yağmadan çok tarım amaçlarıyla sınır içine yerleşmişlerdir. Bu çeşitli Germen gruplarının sınırda 4. yüzyılın sonlarında artan basınçları, 390'larda Tuna ötesinde Panonya'ya yerleşmiş olan Hunlardan korkmalarıyla açıklanabilir, fakat bu konuda herhangi bir kanıt yoktur. Bu aşamada İmparatorluk Hunlardan fazla korkmamış, İmparatorluk içinde yerleşmeye eğilim göstermeyen ve akınları olağan olarak denetim altında tutulabilecek bu insanlarla, Germenlere karşı işbirliği yapılabileceğini düşünmüştür. Diğer yandan, sınırın ötesindeki Germenler Hun saldırılarına karşı daha az korunaklıdırlar ve İspanya'ya kadar gittikleri halde Hunlarla aralarındaki mesafeyi hiçbir zaman yeterli görmeyen bazılarının varlığına rağmen, İmparatorluğun güvenliğini yeğlemektedirler.

406'da sınırı geçen halklardan en başarılıları Vandaller ve Burgondlar olmuş, her ikisi de yüz yıldan fazla süren barbar krallıkları kurmuşlardır. Vandal-

ler Güney Galya'da bir Roma saldırısına maruz kalarak İspanya'ya kaçmışlar (409), buradaki iç çatışmalar onların fetihlerini kolaylaştırmıştır. Ülkeyi kendileri ve bağlaşıkları Süevler ile Alanlar arasında paylaştırmışlardır, fakat önce kendi hesaplarına hareket eden, sonra da Roma'nın bağlaşıkları olan Vizigotların İspanya'ya gelişleri durumu hızla değiştirmiştir. Vandaller ezilmiş, sadece kuzey-batıda tutunabilmişlerdir. Daha sonra bu noktadan da güneye çekilmek (419) ve denize açılarak Afrika'nın fethine yönelmek zorunda kalmışlardır, beraberlerinde kılıç artığı Alanlar da vardır ve ilk gruptan sadece Süevler batıda kalmışlardır. Süevler Braga'yı üs tutan kendi krallıklarını kurmuşlardır. Bu krallığın 585'e kadar yaşamış olmasına rağmen, 464'de Vizigotların onların yayılmalarını durdurup, uzak batıya gerisin geriye yollamalarından sonraki tarihleri oldukça karanlıktır. Afrika'da kurulan Vandal Krallığı çok daha fazla etkileyicidir ve Genserik buradan İtalya'yı tehdit etmektedir. İmparator III. Valentinianus 442'deki konumu kabullenerek barışı satın almıştır, fakat Genserik ölüm tarihi olan 477'ye kadar Roma ile Kuzey Afrika'daki Romalı Hıristiyanları baskı altında tutmuş, ülkenin malikâne sahipleri ile piskoposlarının mülklerine ordusu yararına elkoymuştur. Ren sınırından en uzakta bulunan Roma eyaleti, barbarlardan biri tarafından en acımasızca yönetileni haline gelmeye başlamıştır.

Bunun tersine, Burgondlar 406'da sınırı geçtikten sonra mütevazi bir tavır içinde olmuşlardır. Burgondlar da Vandaller gibi uzun bir süre kuzey sınırı boyunca yaşamışlar, fakat onların tersine Roma etkisini çok daha fazla kabullenmişlerdir. 406'dan sonra, Vandallerle birleşmektense, İmparatorluk içinde romalıların hizmetine girmişlerdir; önce kısa ömürlü düzmece imparator Jovinus'un, sonra da İmparator Honorius'un saltanat dönemlerinde, Honorius'la yaptıkları ittifak antlaşması uyarınca (413), Galya'nın Ren civarı toprakları onlara verilmiştir. Bu krallık Roma generali Aetius'un 436'da Hunları bahane ederek onu tahrip etmesine ve Aşağı Ren bölgesindeki ihtiraslarına son vermesine kadar sürmüştür. Burgondlar kendilerini görece daha az maceraperest olarak göstermişler ve tehlikeliye benzedikleri durumlarda da kolayca boyun eğmişlerdir. Ancak Aetius onların askerlik yeteneklerine değer vermiş ve onları doğuda Alamanlara karşı kullanmıştır. 443'de ise buradan Cenevre bölgesine aktarılmışlardır. Birkaç yıl süreyle hem Hunlara karşı (451), hem de İspanya Süevlerine karşı Vizigotların 456'da giriştiği harekâtta Romalıların yardımcı birlikleri olarak kullanılmışlardır. Ancak, İspanya'dan dönerlerken nihayet Galya'da inisyatifi ele geçirerek Lyon I ve Vienne İmparatorluk eyaletlerine, kendi hesaplarına elkoydukları görülmüştür. İmparator Majorianus'un onlara karşı düzenlediği kısa sefer (457) çok fazla etkili olamamış ve İmparatorun geri dönmesinden sonra Lyon kentinin kendini zaptetmişlerdir. Lyon ve Cenevre'deki üslerinden hareketle, kendilerine yetecek büyüklükte bir krallık oluşturmuşlar, fakat bu oluşum sırasında Galyalı-Romalı aristokrasinin gönüllü desteğini de elde etmişlerdir. Böylelikle, imparatorun yokluğunda yerel halkın korunma umutlarına cevap veren, Roma'nın geleneksel dostları olarak sayılmışlardır. Krallarının Aryan olmasına rağmen, krallığın katolik piskoposlarıyla, özellikle de Vienne piskoposu Avitus ile Franklar kralı Clovis'in katolik olmasına kadar (507) iyi ilişkiler içinde olmuşlardır; bu tarihten sonra daha kabule şayan bir koruyucu bulan kilise adamları hiç hicap duymaksızın o tarafa yönelmiştir. Romalı ve Burgondların hemen hemen eşit statüde oldukları bu krallık, Romalı, katolik nüfusun desteklediği sürece yaşamış ve Clovis'in oğulları döneminde, 534'de büsbütün ortadan kaldırılmıştır.

Hem Vandal, hem de Burgond krallıkları 534'de sona ermişlerdir. Bunların her ikisi de, ister iyi, ister kötü muamele görmüş olsunlar, dinleri ve kültürlerinden ötürü barbarlara düşman ve kendi askerî güçlerine değilse bile, üstün uygarlıklarına güven duyan yerli halkların üzerinde, ancak kısa ömürlü krallıklardan başka birşey kurabilme konusunda yeteneksiz olmuşlardır. Vandaller ve Burgondlar, kendi farklı tarzlarında, istilâcı Germenlere hangi uç seçeneklerin açık olduğunu göstermişlerdir: Ya düşmanlık ve kendi kendini büyütme, veya Roma'nın oyunlarına gelme. Germenlerin uygarlığı yeniden üretebilecek kaynakları yoktu. Onlar için başlıca ilerleme umudu askerlik yoluylaydı. Kendi Germen düşmanlarına karşı, Romalılara karşı olduğundan daha büyük bir iştahla savaşmaktaydılar. Ne barbar olarak ne de Aryan olarak, kendi aralarında İmparatorluk halkıyla olduğundan daha fazla bir ortak nokta bulamamaktaydılar. Her grup kendi sınırı çıkarı için gayret sarfediyordu. Böylesine bir halkla karşılaşmak, barbarların varlığının can sıkıcı, maliyetli ve tahripkâr olmasına rağmen, Romalıları uzun vade için korkutmamaktaydı.

Roma'nın kuzey Avrupa'da erimesi ve yerini başkalarının alması

İmparatorluk halklarının barbar müdahalesine rağmen eski kültürlerini muhafaza etmesi, en çok din ve dil konularında aşikârdır; sadece Britanya örneğinde, bir eyaletin bütünü, Germen dil ailesine mensup bir halkın eline geçmiştir. Bunun tersine, 406'dan sonra Ren'i aşan büyük Germen basıncı, Germen dili sınırını batıya doğru en fazla 100 km. kadar ileri götürebilmiş ve daha derinlere nüfuz eden Germenler, dilsel olarak yerel halk tarafından özümlenmişlerdir. 406'dan sonra ana amaçları, İmparatorluk içinde, fakat herhangi bir Roma koruması altında olmaksızın geniş ölçekte yerleşmek, Germenliklerini muhafaza etmek ve kendi önderlerine tâbi olarak yaşamak olan Germenlerin içindeki ana grup Alamanlardır ve bu ad karma bir halklar grubu olduğunu belirlemektedir (aynı kelime Fransızca'nın [oradan da Türkçe'nin] Germenleri ifade etmek için kullandığı genel kelime haline gelmiştir). Bunlar kendilerine Swablar adını vermekteydiler ve dil sınırının tedricen oraya kaymasının da gösterdiği üzere, güney-batı yönündeki basınçları yüzyıllarca sürmüştür. Bunlar tam anlamıyla barışçı çiftçiler veya koloniciler değillerdi, iki taraf keskin kılıçlar taşıyan korkutucu bir süvari kuvvetleri vardı. Fakat ilerleme aşamalarının ancak küçük bir bölümü kaydedilebilmiştir. Aetius onlara karşı uysal Burgondları kullanmış, ama onun ölümünden (454'teki) sonra Swablar Ren'in öte yakasında Palatina ve Alzas'daki konumlarını güçlendirmişlerdir. Kuzeye doğru genişlemek için Kolonya'daki Frank hükümdarları ve Merovenj kralı Clovis'le karşı karşıya gelmişlerdir. Merovenjler Alaman kralını bozguna uğratmışlar ve topraklarının kuzey-batı parçasını kendi korumaları altına almışlardır. Artık Swabların yerleşmelerinin başlıca yönü daha önce Franche-Comté içerilerini yağmaladıkları güneye doğru gelişecektir. 500'den sonra Swablar Ren'in güneyine yerleşmişler ve aynı zamanda İtalya'daki Teodorik'in razı olmasıyla Raetia içlerinde ilerlemişler, Romalı halk tekrar dağların koruyuculuğuna sığınmak zorunda kalmıştır. Bunlar 6. yüzyıl boyunca durumlarını o denli sağlamlaştırmışlardır ki, 610'da Frank direnmesini kı-

rarak Orta İsviçre'yi işgal edebilecek hale gelmişlerdir. Ancak, bu tarihten sonra Hıristiyanlığa geçme konusunda baskılara maruz kalmaya başlamışlardır. 590'lar civarında kurulan Constance piskoposluğu, Columbanus okulundan olan İrlandalı misyonerlerin başı çektiği bir hareket için üs görevi görmüştür. Alamanlar bu noktada Anglo-Saksonlara benzemektedirler, çünkü uzun süre Romalılarla herhangi bir ciddi uzlaşma yapmaksızın Roma toprakları içindeki yerleşmelerini sürdürebilmişlerdir.

Daha kuzeyde, Aşağı Ren bölgesinde de Franklar Romalı halkı kovmuşlardır, fakat önce Tournai'de, sonra da Soissons'da üslenen Frankların gücünün kökleşmesi, bunların Katolik-Hıristiyanlığı ilk kabul eden pagan barbarlar olmaları olgusunun kanıtladığı üzere, bu Frankların hükümdarlarının Romalıların varlığını hesaba kattıkları anlamına gelmektedir. Ancak, başka açılardan, Childeric ve Clovis'in Frankları, 456'dan sonra bu rolü üstlenmiş olan Burgondları taklid ederek, Kuzey Galya-Romalı halkın silâhlı gücü haline gelmişlerdir. Bu ordular, yerlerine geçtikleri "Romalı" güçler gibi, fiilî olarak İmparatorluk otoritesinden geriye ne kalmışsa onu temsil etmişler ve Roma ordularının 3. yüzyıldan itibaren ağırlıklı bir şekilde barbarlardan meydana geldiği akılda tutulursa, iki halk arasındaki zıtlığın, benzerlikleri karartmasının altını çizmiştir. Bu arada, Stilichon gibi bir Roma generalinin Vandal olmasına karşılık ordusu etnik açıdan karmaydı. Yönetmekte olduğu halk ve güç kendininki değildir, ancak İmparatorun emrinde kendi askerî birliklerine iş sağlamış olan barbar önderleri, kuşkusuz bizzat imparatorun yapamayacağı bir şekilde, güçlerinin sadakatine güvenebilirlerdi. Germenlerden meydana gelen bir Roma ordusuyla, imparatorun onayına sahip bir barbar ordusu arasındaki fark, bu nedenle son derece önemliydi. Ve 5. yüzyılın ikinci yarısına kadar, Roma orduları Batı'da bile tutarlılıklarını muhafaza edebilmişlerdi.

Hunların çöküşü ve İmparatorluğun talihinin parlaması

İmparatorluk ile barbarlar arasındaki bu sürekli ilişkinin devamlı unsurlarından biri, önce 375'de Gotlar üzerine basınç yapmış olan Hunların konumuydu. Hunlar İmparatorluğu içinden tehdit etmemekle birlikte, süvarilerinin sayesinde, sürpriz ilkbahar akınlarıyla sınırların ötesinden gerek Gotlara gerek Romalılara saldırabilmekteydiler. Bunlar step göçebe halkı olarak ilk kez Batlamyus'un (Ptolemaios) *Coğrafya*'sında (M.S. 172 civarı), Karadeniz'in kuzey-batı kıyıları yakınlarında, Dniester nehri boyunca yaşayan insanlar olarak zikredilmişlerdir. Fakat Got Krallığının üzerine çöküp onu 375'de yok edene kadar Romalılar tarafından iyice tanınmamışlardır. Hunlar bir sonraki kuşak süresince Güney Rusya'dan Tuna'nın kuzeyindeki topraklara yayılmışlar ve İmparatorluk içinde yerleşmeye ilgi göstermediklerinden ötürü, İmparatorlar onları, çoktan sınırların içine girmiş olan çok daha can sıkıcı Vizigotlara karşı kullanmaktan mutluluk duymuşlardır. Birkaç Hun Trakya'da yerleşmiş olmalıdır ve Romalı general Rufinus onları özel muhafız olarak istihdam etmiştir. Stilichon 406'da Hunları İtalya'daki Gotlara karşı kullanmıştır. Bu Hunlar, Kral Uldin zamanında Macar Tuna'sına kadar batıya ve Muntenya'ya kadar doğuya doğru genişlemiş bir krallıktan kopan unsurlardır. Hunlar aynı dönemlerde Balkanları talan ederek Roma'nın zayıflığından yararlanma yeteneğine sahiptiler. Harekete geçecekleri zamanı her zaman en iyi şekilde seçmekte ve casusluk hizmetleri aşikâr bir üstünlük göstermektedir.

Krallıklarının, izleyen yirmi yıldaki iç tarihi karanlıktır, fakat özellikle 425'den sonra zaman zaman diğer Hunların batıda, Aetius başta olmak üzere Roma önderlerine hizmet vermelerine rağmen, Tuna ötelerinde Moesia içlerindeki talan hareketleri, devam etmiştir. Aetius onların arasında rehine kalmış ve onların dillerini ve hizmet sağlamak için onlarla nasıl anlaşması gerektiğini öğrenmesine rağmen, düşmanlarının iddia ettikleri gibi, hiç de onların "dostu" olmamıştır. Bu aralar Hunlar etkin bir önderlikten mahrum kalmışlardır; Romalıların Panonya'da onlara karşı yürüttükleri başarılı savaş, bu izlenimi vermektedir.

Hunlar Attila'da en etkin önderlerini bulmuşlardır, fakat onun da iktidarı en fazla on yıl sürebilmiştir. İmparatorluğun Genserik'in Sicilya'ya saldırısıyla (442) uğraştığı sırada, Hunlar Balkanlara girmişler ve Trakya üzerinde basınç yaratmışlardır. Muhtemelen haraç vaadleriyle uzlaştırılmışlardır, fakat İmparatorluk yönetimi bunu yapabilecek duruma geldiğini fark eder etmez, anlaşmayı bozmuştur. Bu arada, erkek kardeşini öldürerek halkının tek hükümdarı haline gelmiş olan Attila ancak 447'de haracın geciken kısmını talep etmiş ve İmparatorlukla savaşa tutuşmuştur, bu durumda İmparator Attila'ya yalvarmaya başlamıştır. Attila haracın dışında, Tuna'nın güneyinde, Panonya'dan Sviştov'a kadar geniş bir bölgenin boşaltılmasını istemiş, bu da İmparatorluğu savunmasız bırakmıştır. Attila buradan hareketle, güçlerini Galya'ya yöneltmiş, ancak bu topraklarda 451'de Aetius ile karma bir barbar ordusu tarafından bozguna uğratılmıştır.

Ertesi yıl Attila daha ileri gidebilmek için Aquilei-a'yı zaptetmek zorunda olduğundan İtalya'ya saldırmıştır; ancak Po'yu geçip Emilia'yı çiğnedikten sonra, güneye inmek yerine Milano ve Pavia'ya saldırmak üzere geri dönmüştür. Askerleri Kuzey İtalya'da o kadar ölümcül bir salgın hastalığa maruz kalmışlardır ki, hemen bir ay içinde geri çekilmişlerdir. Attila başarısızlığa uğramıştır. Ertesi yıl onun ölümüyle de krallığı çökmüştür. Tahtın intikali konusundaki geleneksel tartışma, boyunduruk altındaki Germenlerin üç çeyrek yüzyıllık Hun denetiminden kurtulmalarına olanak vermiştir. Ostrogotlar özerkliklerini yeniden kazanmışlardır ve önderleri Valamer İmparatorlukla bir antlaşma sağlamaktan, amacına daha uygun düşecek birşey düşünememektedir. Bu antlaşma onun Panonya'daki Balaton gölü bölgesine yerleşmesine izin vermiştir. Böylesine bir düzenleme, denetim altına alınamayan barbarlarla yarım yüzyıldan beri süren anlaşma çabalarından sonra, İmparatorluğun prestijinde çok büyük bir kayıp olmadığını düşündürtmektedir.

Bir anlamda, İmparatorluk yönetiminin iyimserlik ve sabrı doğrulanmış olmaktaydı, çünkü barbarların sunacakları gerçek bir alternatif siyasal çözümleri yoktu; İmparatorluğun asalakları olmalarına rağmen gene de özümleneceklerdi. İmparator III. Valentianus yumuşamaya hiç niyeti olmayan ve Afrika'yı elinde tutan Genserik'le onur kırıcı bir barış antlaşması yapmıştır (442), fakat oğlu Hunerik'i rehine olarak alıp, onu kendi kızıyla evlendirdiğinden ötürü, Hunerik'i gelecek kuşakta Vandallerin Romalılaştırılması eyleminin aracı haline getirmeyi ummaktadır. Bu noktada birçok benzer örnek bulunmaktaydı. Sınırların ötesindeki barbarlarla anlaşmak, eski anlamdaki sınırın yokolmuş olması nedeniyle olanaksız hale gelmiştir; fakat Romalılar bir anlamda kendileriyle belirsizliğin arasına, Burgondlar veya onlarda kendi paylarına Alamanlarınki türünden baskılarla başetmeye çalışan

1979'da Norfolk, İngiltere'de bulunan Tbetford Hazinesinden bir parça; bu hazine muhtemelen 4. yüzyılın sonlarında bir tüccar tarafından gömülen altın ve gümüş eşyaların şaşırtıcı bir koleksiyonundan meydana gelmektedir. Altın eşyalar Faunus'daki bir tapınağa aittir ve Kıt'ada imal edilmişlerdir. Koleksiyonun en güzel parçası 5 cm. boyu olan bu tokadır. Menteşeye bağlı kısmı at başlarıyla süslenmiştir ve dörtgen parça, elinde üzüm salkımı tutan bir satiri göstermektedir. Bunların gömülmüş olmaları, zamanın karışık koşullarıyla açıklanabilir.

Franklar gibi, dost barbarları koymuşlardır. Hun İmparatorluğunun beklenmeyen çöküşünden sonra, gerçekte Germenleri istilâ etmeye hevesli başka bir halk kalmamıştır ve böyle bir durum olunca İmparatorlar geri dönebilirlerdi. Roma karşı saldırısının çok gecikmiş olmasına rağmen, Justinianus 100 yıllık Vandal egemenliğinden sonra 533'te Afrika'yı, sadık bir köpeğin efendisine geri dönmesi gibi İmparatorluğa tekrar bağlarken, Roma sabrının doğruluğunu kanıtlamıştır.

Alplerin kuzeyinde İmparatorluk yönetiminin sona ermesi

Roma yönetimi İspanya'nın, Galya'nın veya Britanya'nın tamamını hiçbir zaman geri alamamıştır ve bunun nedenlerini şimdi incelemek gerekmektedir. İmparatorlar, barbarların siyasal becerilerini küçümsemelerine rağmen, değişen koşulların kalıcı olarak Roma toparlanmasına zarar verebileceğini hesaplayamamışlardır. Barbarlar da kendi cephelerinden, İmparatorluk yönetiminin zayıflığının kanıtlandığı bir durumla o kadar iç içe hale gelmişler ve kendi mütereddit yöneticileri o kadar güven kazanmışlardır ki, daha az saygılı davranmaktan çekinmez olmuşlardır. Batı'daki Romalı halk da, yönetimin acil çözüm getiremediği bir durum karşısında uysal bir tavır benimsemeye başlamıştır. Barbarlarla toprak sahipleri (İmparatorluğun yönetici sınıfı) arasında bazı karşılıklı uyum sağlama biçimleri, yönetimin zararına olmakla birlikte ortadaki çıkarların başlıcalarına hizmet etmiştir. Uzlaşmanın en arzu edilmeyen alternatifi askerî diktatörlüktü.

5. yüzyılın ortalarına kadar Roma generallerine ait olan İmparatorluğun yapısının savunulması sorumluluğu, yeterli olarak yerine getirilmiştir. İmparatorluk yönetimini devirmek, satraplıklar oluşturmak veya iç savaş çıkartmak yönünde ısrarlı girişimler olmamıştır. Fakat generallerin omuzlarındaki yükler çok ağırdı ve yönetim de ne minnettar, ne de yardımcı olmaktaydı. Batı İmparatorluğun bizzat faal ve etkin olmaya ihtiyacı vardı. İmparatorluğun önce kardeşler (395), sonra da yeğenler arasında Doğu va Batı olarak bölünmesine rağmen, İmparator ailesi belli bir süre kendi dar anlamı içinde İmparatorluğun birliği ilkesini muhafaza etmiştir. III. Valentinianus'un 455'de ve Doğu'da Marcianus'un 457'deki ölümleriyle bu aile bağlılığı kopmuştur. Doğu'da yeni İmparator Leo Alan generali Aspar tarafından tahta çıkartılmıştır. Batıda ise Avitus tahta, Vizigot kralı II. Teodorik'in sayesinde ulaşabilmiş, fakat kısa bir süre sonra, İtalya askerî komutanı Ricimer tarafından bu şana veda etmeye zorlanmıştır; cesur halefi Majorianus ise Ricimer tarafından fazla başarılı görülmüş ve onun tarafından katlettirilmiştir (461). Majorianus'tan sonraki Batı İmparatorlarının yönetim üzerinde hiçbir etkileri kalmamış, bunlar ya Doğu'dan gönderilmişler, ya da daha olağan bir uygulama olarak, generaller tarafından atanmışlardır. Majorianus'tan sonra hiçbir İmparatorun Galya, Britanya ve İspanya üzerinde etkisi kalmamıştır.

Galya'da desteği kalmayan Batı İmparatorluğu İtalya'ya sıkışıp kalmıştır. Majorianus'un öldüğü sıralarda Roma'nın Lyon bölgesi yumuşak başlı Burgondları kendine koruyucu olarak seçmiştir. Daha kuzeyde, Aetius'un (454'de katledilmiştir) otoritesi Syagrius'a geçmiş, o da 25 yıl süreyle özerk olarak hükümran olmuştur. "Krallığı" savaş sonucu Clovis tarafından ilhak edilmiştir. Clovis katolik olunca, Lyon bölgesinin Romalı halkı onu Burgondlara sevine sevine tercih etmiştir. Artık kendi çıkarlarını düşünmeyi ve İmparatora hiç başvurmaksızın nasıl uzlaşma yapılabileceğini öğrenmişlerdir. Süreç içindeki kayıp ve haksızlıklardan mağdur olan bireyler, barbar hükümdarlarla anlaşma sağlamayı becerebilmiş olanlara nazaran muhtemelen küçük bir azınlık meydana getirmekteydiler. Galya'dakiler, Britanya'daki Romalıların en iyi topraklarını İngiliz istilâcı ve çiftçilerine terketme biçiminde ortaya çıkan kötü kadere maruz kalmamışlardır. İngiliz iskânının ilerlemesi Britanya Romalılarının Mons Badonicus'da kazandıkları zaferle durdurulmuş, fakat istilâcılar ne püskürtülebilmiş, ne de özümlenebilmişlerdir ve bir süre sonra İngilizler, Romalılardan geriye kalanların üzerinde basınç yapmaya başlamışlardır. Böylesine istenmeyen durumlar Galya'da meydana gelmemiştir. Fakat Roma uygarlığı İmparatorluk tarafından siyasal, yönetsel, ya da askerî araçlarla kurtarılamamıştır. Bu uygarlık, toprak sahipleri tarafından villalar ve kiliseler aracılığıyla kurtarılmıştır. İmparatorluğun bir önemi kalmamıştır. Toulouse'daki Vizigot kralı, Attila'nın bozguna uğradığı sıralar payını almış ve Avitus'un imparatorluğunu desteklemiştir. Majorianus'un ölümünden sonra krallık II. Teodorik (436-66) ve Eurik (466-83) kardeşlerin yönetiminde buraları muhafaza için gayret sarfetmiştir. Eurik topraklarını Loire'a (470), Rhône'u aşarak Provence içlerine (477) ve Pireneleri aşarak kendine bağımlı hale getirdiği İspanya içlerine kadar genişletmiştir. Vizigotların Clovis tarafından Galya'dan atılmalarını ve bundan sonra da İspanya'daki inzivalarını açıklayan tek şey onların Aryan olmalarıdır. Fakat Galya'nın bizzat kendi de İmparatorluktan kopmaya başlamış ve halef devletler Batı'da Romanizmin dirilme şanslarını yok etmişlerdir. İtalya'da hariç.

İtalya'nın kaderi

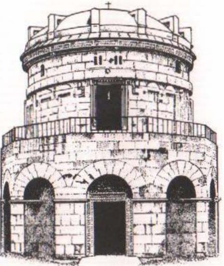
İtalya da barbar istilâlarının en ağırının deneyinden 401'de Alarik döneminde geçmiştir, fakat Vizigotların Galya'ya gitmek üzere ülkeyi terketmelerinden sonra da, sadece Hunların 452'deki kısa süreli istilâlarına maruz kalmış ve bu tarihten sonra da artık Roma hayat tarzını sürdürmenin koşullarını oluşturmuştur. İtalya'nın refahı, en çok, Kuzey Afrika'da hareket halinde olan Genserik'in savaşçı tutumu tarafından, yaklaşık 440'tan sonra tehdit altında tutulmuştur. İmparatorluk tahtının intikali konusunda 461'den sonra ortaya çıkan güçlükler, İtalya'daki Ro-

ma ordusunda görevli barbar generallerine yeni sorumluluklar vermiştir. Ricimer (Süev), Gondebaud (Burgond) ve Oreste (Panonyalı), İstanbul tarafından tanınmayan kukla imparatorlar atayarak, yükümlülüklerini yerine getirmemişler veya düzmece iktidarlar oluşturmuşlardır. İstanbul Batı'ya Anthemius (467-72) adlı yeni bir İmparator gönderdiğinde, bu imparatorun hassa muhafızı, İtalya ordusu tarafından 476'da kral seçilecek olan Odovakar olmuştur. Odovakar 476'da İstanbul tarafından onaylanmamış olan ve Doğu İmparatoru Zenon tarafından sonradan sadece patricius olarak tanınan, Batı'nın sözümona İmparatorunu tahttan indirmiştir. Bu olaydan sonra 50 yıldan uzun bir süre boyunca İtalya, bir askerî diktatörlüğün sağlayabileceği sabit bir yönetimin yararlarını görmüştür ve bu dönem içinde Odovakar'ın (ileride halefi olacak) Ostrogot Teodorik'e karşı otoritesini kabul ettirme çabasından kaynaklanan 3,5 yıl süreli (489-92) sadece bir tek karışıklık meydana gelmiştir. Teodorik ve Odovakar bir aileleraarası kan davasına girmişlerdir ve bu da rekabetlerine kişisel bir güdü kazandırmıştır, fakat Teodorik'in İtalya'yı istilâ etmesinin ana nedeni, İmparator Zenon'un ne pahasına olursa olsun Doğu İmparatorluğunu Ostrogotlardan kurtarmak ve aynı anda da Odovakar'ı ele geçirme zevkini tatma arzusu olmuştur. Zenon'un kendi de bir "barbar"'dı; Zenon, amacı İstanbul'da hüküm sürmekte olan Alan generali Aspar'la hesaplaşması için getirilmiş bir İsauryalıydı. Teodorik İstanbul'da kendinden öncekilerden daha kötü bir muamele görmemiştir, fakat Doğu İmparatorluğu kendi topraklarındaki istenilmeyen tüm barbar gruplarına verebileceği herşeyi vermiştir ve artık onları Batı'ya yollamaktan başka bir çaresi yoktur. Teodorik'in ölümünden sonra Doğu İmparatorluğu kendini, İtalya'yı düzene sokma konusunu ciddi bir şekilde ele alacak kadar güçlü hissetmiştir.

Teodorik'in ünü, saltanatı (493-526) sırasındaki başarılara, daha iyi belgelere (danışman ve yöneticilerinin arasında hem bilgin, hem de yazar olarak ünlü olan Cassiodorus ve Boethius da bulunmaktadır) ve Germen destanlarındaki yerine dayanmaktadır. Bunun sonucu olarak Odovakar gölgede kalmaktadır. Özü itibariyle bunların her ikisinin de yönetim tarzı aynıydı. Teodorik'in Ostrogotlardan meydana gelen ordusu, tıpkı Odovakar'ınki gibi karma ve barbar çetelerinin bir bütünüdür. Her ikisi de kraldı, ama birer ulusun kralları değildi. Krallıkları kendi askerleri için geçerliydi; İmparatora nazaran onlar sadece birer generaldi: Magistri militum. Odovakar birlikleri için alışılmış hospitalitas (konukseverlik) temeline dayalı olarak toprak elde etmiştir. İtalya'daki toprak sahipleri topraklarının üçte birini barbarlara tahsis etmekte ve orduyu beslemek üzere, gelirlerinin üçte birini devlete ödemektedirler. Romalılar ve barbar "konuklar" yasal olarak ortaktırlar (consortes), fakat barbarların çiftçi mi, yoksa sadece üründen yararlananlar mı oldukları konusu çok açık değildir. Bunların toprakları esas olarak Po vadisinde Ravenna çevresinde, Toskana'da Picenium ve Samnium'da bulunmaktadır, ayrıca Kampanya ve Dalmaçya'da birkaç garnizon bulundurulmaktadır. Bu sistem Teodorik tarafından kendi Germenleri için kullanılmış ve doğal olarak, bütün Germen dünyasından insanları orduya çekmiştir. Teodorik, 30 yıldan fazla süren hükümdarlığı sırasında başarılı bir Germen önderi olma konusunda öncelsiz bir üne ulaşmıştır. Teodorik Germenlerini, ikili yönetimi yoluyla Romalı uyruklarından ayrı tutmayı amaçlamıştır. Halkının dini olan Aryanizme sadık kalarak, Romalı halkın onun Roma uygarlığına tam bir saygı beslediğine inanmasını engellemiştir. Romalı memurlar, özellikle Cassiodorus, ona ve kendi çıkarlarına güzel konuşma sanatı aracılığıyla, ellerinden geldiğince hizmet etmişlerdir. Yapımcı olarak da Teodorik, kendine Romalı seleflerini örnek almıştır. Rejimi halk tarafından hiçbir zaman sevilmemiş olmakla birlikte, onun ölümünden sonra yıkılmaya büyük bir direnç göstermiştir. Romalı ve Germen halkları birbirlerinden ayrı tutma konusundaki temel niyeti, böyle yapay bir sistem olmaksızın, Germenlerin Romalı kalabalığı ve üstün kültürü tarafından kaçınılmaz olarak özümleneceği ve kadınlaştırılacağı endişesini açığa çıkartmaktadır. Bu durum, çocukken rehine olarak İstanbul'a gönderilen ve burada Roma uygarlığını takdir etmeyi öğrenen ama doğuştan getirdiği Germenliğini kaybetmek istemeyen Teodorik'in kişisel endişelerini yansıtıyor olabilir. Odovakar 477'de Vizigotların Arles'ı işgal etmelerine izin vermiş ve 488'de Noricum'u terkeden mültecileri kabul etmiştir; bu nedenle de İtalya'nın savunması için uzak ileri karakollar bulundurmaktan vazgeçmiştir. Ancak, kendininkine benzeyen Dalmaçya ordusunun komutanı olan Marcellius'un ölümünden, onun Zenon ile bağlantılı olan güçlerini bölmek üzere yararlanmıştır. Artık Teodorik'in İmparatorluğu Dalmaçya, Illyricum, Panonya ve Raetia'yı içine alacak kadar genişlemiş, İtalya dışında topraklara sahip olmuştur, üstelik asıl üssü olan İtalya'da doğrudan bir otorite olmaktan çok, meşru yönetimi koruyan askerî bir idareyi elinde tutmaktadır.

Vizigotlar Clovis tarafından bozguna uğratılınca, Teodorik Provence'ın yönetimini, Clovis'in kızkardeşiyle evlenmiş olmasına rağmen, Vizigot torununun tehdit edilen krallığı adına devralmıştır. Teodorik Germenlerin çoğu gibi deniz gücüne pek fazla bir ilgi göstermemiştir. Doğu Sicilya hariç adaları, kralları Thrasamund'un (496-523) Teodorik'in kızkardeşiyle evlendiği Vandallere bırakmıştır ve bu siyaseti kayınbiraderi tarafından sürdürülmüştür. Teodorik'in dönemin büyük barbar hükümdarlarıyla ittifakı ve İtalya'daki kişisel merkezî konumu, ona Batı'daki Germenler açısından, hemen hemen İmparatorluk denilebilecek bir kuruluşu meydana getirme olanağını sağlamaktadır. Fakat aynı zamanda Germenlerden meydana gelen silâhlı güçlerinin heterojen karakteri, onun birçok barbar kralında bulunan ulusalcı tavrı benimsemesini engellemiş olabilir. Emrindeki Ostrogotlar, onlara İmparatorluk içinde bir krallık oluşturulmasından önceki yüzyıl içinde talih değişmelerinden çok çekınışlerdir. Teodorik'in İtalya'daki güçleri Frankların, Vizigotların ve Vandallerin savaş ve diplomasideki gözalcı başarılarıyla kanıtlanan tutarlılıklarına sahip değillerdir. Teodorik barbarlar arasında, sadece sonraları Charlemagne'ın sahip olabileceği kişisel bir prestije ulaşmıştır, fakat kendi halkı bu şan içinde bir yere sahip değildir. Herşeyin ötesinde, Teodorik'in imgesini bir Romalı olarak ortaya koyması, Germenlerin İmparatorluk içindeki kökten zayıflıklarını açığa çıkartmaktadır: Siyasal olarak Romalıları taklid etmekten daha iyisini yapamazlardı. İmparatorluk içinde o kadar az sayıda ve düşük nitelikli olmuşlardır ki, ne özerk cemaatler kurabilmişler, ne de kendi yönetim tiplerini dayatabilmişlerdir. Germen krallıkları Germenlere uygun olabilirdi, fakat Romalılar bundan daha fazla birşeyler istiyorlardı ve ona sahip olmayı güvenceleyebilecek kadar da hâlâ güçlüydüler. Açıktır ki, Roma İmparatorluğu uzun süre, eskiden olduğu durumu koruyamamıştır, fakat tarihin unutkanlığına da terkedilmiş değildir. En azından İtalya'da Siyasal örgütlenmenin ölçüsünü o belirle-

Yukarıda: 400 yılları civarına ait probianus *diptika*'sı (ikiye katlanan tablet). *Diptika*'nın bu ikinci parçasında Probianus Roma sivil memurlarının tünik ve geniş Yunan pelerinini giymiş Roma Valisi naibi olarak, oturmuş durumda gösterilmektedir. Atama belgesini elinde tutmakta ve bunu kendi madenî kalemiyle imzalamaktadır. Refakatinde iki kâtip bulunmakta ve aşağıda duran iki memur tarafından kutlanmaktadır. Arka plânda İmparator Arcadius ve Honorius'un portrelerinin bulunduğu bir tablet yer almaktadır. Roma İmparatorluğunun işlemeye devam ettiği burada açığa çıkmaktadır.
Aşağıda: Teodorik'in Ravenna'daki kabri, 526 civarı. Yekpare kireç taşından meydana gelen kubbe, büyük hükümdarı geleneksel Germen tarzına göre örtmektedir. Binanın geri kalan kısımları, işçilerin muhtemelen Suriye'den gelmiş olmalarına rağmen, Roma tarzındadır. Başlangıçta, üst katta yer alan bir galeri anıtkabri şimdi olduğundan daha etkileyici kılıyor olmalıydı, fakat sanat tarihçileri bu haliyle neye benzeyeceği konusunda çok tartışmışlardır.

Yukarıda: Aziz Simeon Kilisesi, 470 civarı. Bu o dönemde Suriye'de, o zamana kadar inşa edilmiş kiliselerin en muazzamı olanı idi. Plân olarak haç biçiminde olan bu kilisenin dört kolunun herbiri bazilika biçimindedir. Merkezi bölüm başlangıçta ahşap bir kubbe ile kaplıydı ve bu kubbe Aziz Simeon'un (Direkçi, ömrünü direk üzerinde geçirdiği için Yunanca *stula*'dan *Stylites)* hayatının son yıllarını geçirdiği sütunun üzerine dikilmişti. Burası onun kültünü anmak ve müminlerini barındırmak için yapılmış bir kilisedir.
Aşağıda: Aziz Simeon'un 6. yüzyıla ait bir altın kabartması. Aziz sütun'un üzerinde, ona danışmak isteyenlerin kullandıkları merdivenle birlikte gösterilmiştir. Büyük yılan, onu aldatan şeytanın büründüğü biçimdir.

mektedir ve İstanbul'da hâlâ etkin bir şekilde işlediğine dair tüm işaretleri vermekedir.

Doğu İmparatorluğundaki dayanıklılık ve değişme

5. yüzyıl boyunca Doğu İmparatorluğu tarihi Batınınkiyle karşılaştırıldığında olaysıza benzemektedir, fakat bu yüzyılın sona ermesiyle birlikte karışıklıkların çok büyük ve hattâ zaman zaman Batınınkilere benzer olduğu görülecektir. İmparatorların, ülkeye giren lâf dinlemez barbarları Batıya gitmeye ikna etmelerinde kinizm bulunmamaktadır. Vizigotlar Doğu'da bulundukları 26 yıllık süre içinde İmparatorların başına, 18 yıllık serserilikten sonra yerleştikleri Batı'da yaptıklarından çok daha fazla belâ çıkartmışlardır. Batı'nın nüfus yoğunluğu daha düşüktür ve Doğu'dakine nazaran yara alabilecek kent sayısı daha azdır Fakat Batı'nın en yoğun iskânına sahne olan Kuzey Afrika'nın Vandaller tarafından istilâsı Doğu'da derin endişelere yol açmıştır. 460'ların sonunda İmparator I. Leon tarafından çok pahalıya malolan bir sefer düzenlenerek buranın kurtarılması amaçlanmıştır, fakat harekâtın başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen, Afrika'yı geri alma projesi hiç unutulmamıştır. Doğu, Attila 451/2'de Batı'ya yönelinceye kadar Hun saldırılarının şokunu da taşımak zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra Hun tâbiyetinden kurtulan Ostrogotlar kaslarını İmparatorluğa karşı kullanmakta gecikmemişlerdir. Bunların önderi olan Teodorik İstanbul'da rehine olarak ikâmet etmiş olmakla birlikte, kültürünü sıkı bir pazarlık yapmak için kullanmıştır. I. Leon'un ve Zenon'un bir müttefiki bir hasmı olan Ostrogotlar, sonuncu İmparatorun Teodorik'in kişisel düşmanı ve Zennon'un İtalya'daki bağımsız generali Odovakar'ı onlara karşı çıkartma şansını yakalamasına kadar, onları çok yormuşlardır. İmparatorlar bizzat kendi başkentlerinde tehdit altındadırlar, çünkü İstanbul Batı'daki Roma'nın tersine yönetimin sinir merkezini meydana getirmektedir. Doğu İmparatorları, tıpkı Batı'da Ricimer'in İmparatorları tahta çıkartması gibi, kendi saraylarında, I. Arcadius'un velisi Rufinus'dan Aspar'a kadar generallerinin gölgesi altındaydılar. Ancak Doğu İmparatorları kendilerini kanıtlayacak yolları da bulabilmişlerdir. Kendi kendinin efendisi haline gelip koruyucusunu öldüren I. Leon, daha sonra kızıyla evlendirdiği ve Zenon gibi Yunanlı bir ad alan İsaurialı şefin şahsında kendine bir müttefik bulmuştur; Zenon 474'de onu İmparatorluk makamında izlemiştir. Bir yabancı olan Zenon halk tarafından sevilmemiş ve çabucak tahttan indirilmiştir, fakat iki yıl içinde, ölünceye kadar hüküm sürmek üzere yeniden tahta çıkartılmıştır (479-91-). Doğu İmparatorluğu bir binyıl daha yaşamıştır, çünkü çok çeşitli kökenlerden yetenekli imparatorları cezbetmeyi ve elinde tutmayı becerebilmiştir. Doğu sınırındaki sorunlar, İmparatorluğu doğal olarak İran gücüne karşı daha düzenli seferler yapmaya sevkederken, Ren-Tuna sınırında böylesine bir çaba görülmemiştir; tabiî ki Doğu Anadolu'daki çıkarlar siyasal hesapların içinde yer almaktadırlar. 4. yüzyılda Doğu Anadolu'daki Hıristiyanlara sağlanan İmparatorluk desteği, orada Hıristiyanlığı korumakla birlikte, İmparatorluğun uzak kuzeydoğu köşesinde askerî bir güç yaratmak için yeterli olmamıştır.

İmparatorluk içinde Yunanlı-Romalı unsurlar, yerlerini daha az uygar asker ve İmparatorlara vermişlerdir, fakat başka açılardan İmparatorluğun "uygarlaştırıcı" gücü hiçbir heyecan kaybına uğramamıştır. Doğu'nun Batı'dan ayrılması Doğu'da Latinceden çok Yunancayı teşvik etmiştir, ama Roma hukuk kültürü hâlâ gücünü muhafaza etmektedir. Constantinus'tan beri İmparatorluk kararlarının tahkimi konusunda yapılan ilk büyük derleme, 438 yılında Latince olarak *Codex Theodosianus* adıyla yayınlanmıştır. Ancak, o çağın başlıca entellektüel ilgi alanını dinbilim meydana getirmektedir ve İmparatorlar hem derin bilgi sahiplerini, hem de halkı heyecanlandıran sorunları görmezlikten gelememişler ve gelmeye de çalışmamışlardır. İstanbul'da hem İmparator, hem Patrik, 381 İstanbul Ruhani Meclisi'nin kararıyla tanınan, Doğu'daki Yeni Roma Kilisesi'nde başrolü ellerinde tutmak istemektedirler. Fakat Batı'da Roma'nın eşsiz bir prestiji vardı ve İstanbul buna ulaşamamaktaydı; ayrıca İstanbul Patriği, Antakya ve İskenderiye patriklerinin daha eskilik iddialarıyla olduğu kadar, papaların ve halkın ihtiraslarıyla ve ince dinbilimsel spekülasyonlarla da uğraşmak zorunda kalmaktaydı. İsa'nın iki ayrı doğası olduğu konusundaki Antakya okulu öğretisi, Nestorius patrik olunca (428) İstanbul'da da yayılmıştır. Bu öğreti hemen İskenderiye Patriği Kirilos'un meydan okumasına maruz kalmış ve İskenderiyeli Nestorius'un Efes Ruhani Meclisi'nde (431) sapkın olarak mahkûm edilmesini ve kendi Patrikliği'nin de önceliğinin ölümünden sonraya kadar (444) tanınmasını sağlamıştır. Romalı Papa I. Leonun desteğiyle İstanbul Kilisesi, bu tarihten sonra "tekbedenciler"e karşı tepki göstermeye başlamış ve Kadıköy Ruhani Meclisinde (451) İsa'nın iki tane mükemmel, bölünmez, fakat ayrı doğası olduğu doktrinini ilân etmiştir. Bu dinbilimsel zafer İmparatorluğun birçok Doğu eyaletini İstanbul'dan uzaklaştırırken, aynı zamanda Papalık desteğini güçlendirmiş ve ileriki bir beyan ile İstanbul'un Roma ile eşdeğer olduğu ilân edilmiştir. Bu durumda, Roma'nın elinde şeref önceliğinden başka birşey kalmamıştır. Böylece Doğu İmparatorluğu 5. yüzyılda hem başarılı canlanışına ve hem de ağırlıklı olarak bir Yunan devleti haline dönüşmeye hazırlanmaktadır. Doğu'da Yunanlılar ve yabancılar Romalı adına saygı göstermeye devam etmişlerdir. Sadece Batı'nın saldırganlığı İmparatorluktaki değişmeleri, doğasının çözülmesi haline dönüştürebilirdi. Roma devleti bir doğal güçmüş gibi yaşamaya devam etmiştir. Dünya üzerinde onunla kıyaslanabilecek başka bir siyasal oluşum yoktur ve onun toprakları içine sokulmuş olan barbarlar, *Roma Eterna*nın (Ebedî Roma) siyasal bünyesi üzerinde geçici lekelerden ibarettir.

İMANIN DIŞAVURUMU

5. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar İmparatorluk

476'dan sonra artık hiçbir Batı Roma İmparatoru atanmamış, böylece İmparatorluğun bütününün egemenliği İstanbul'daki hükümdara ait olmuştur. Ancak, 50 yıldan fazla bir süre boyunca hiçbir Doğu İmparatoru, hiçbir durumda Batı'ya ilişkin sorumluluklar yüklenmemiştir. Tabiî buna bakarak, İstanbul'da, Batı'da imparatorluğun sona erdiği kararının verildiği sonucuna ulaşmamak gerekir. Aynı şekilde ve Franklar hariç, özellikle, iktidardaki barbarların çoğu Aryan sapkınlar olduğu için Batı'daki katoliklerde, Papa, Doğu'daki dindaşlarının kendilerini barbarların eline terketmelerine izin vermek niyetinde değillerdi. İtalya kralı Ostrogot Teodorik (493-526), Doğu İmparatorluğunu umursamazlık edememekte veya İmparatorun otoritesini yadsıyamamaktadır; çünkü uygulamada bağımsız olmasına rağmen, Romalı Katolik uyrukları onun hükümranlığına pek de saklayamadıkları bir küçümseme ile katlanmaktadırlar. Teodorik'in Aryanıları Clovis'e karşı desteklemek üzere Galya'ya müdahale etmesi, Doğu İmparatorunu Frankların kralını tanımak ve onu şereflendirmek konusunda cesaretlendirmiştir. İmparator Anastasius'un halefi Justinus (518-27), yönetiminin, Aryanizm de dahil, 5. yüzyılda İmparatorluğu zayıf düşüren sapkınlıkları yok edecek kadar sağlam olduğunu hissetmiş; Teodorik 526'da ölmeden önce, gelecek konusunda endişe duymaya başlamıştır. Justinus'un yerine tahta çıkan Justinianus (527-65) bu girişimi Kuzey Afrika, İtalya ve İspanya'ya yaptığı askerî müdahalelerle sürdürmeyi becerebilmiştir. Kuzey Afrika 533 yılında birkaç ay içinde Vandallerden geri alınmıştır. Bir yüzyıllık korkudan sonra, Roma'da ve Akdeniz'deki Vandal gücünden kurtulmuş olmaktadır. Justinianus'un generali Belisarius Afrika'dan hareketle adaları -Sicilya, Sardinya ve Korsika- almaya girişmiştir. Napoli'den İtalya'ya çıkmış ve 536'da Roma'ya girmiştir. Teodorik öleli on yıl geçmişti ve hiçbir Ostrogot, onun kurnaz politikacılıkta yerini dolduramadığı gibi, doğrudan müdahalelerin meydana getirdiği yeni durumla başedememekteydi. Böyle bir durumda olmalarına rağmen, Gotlar Vandallerin tersine, hemen çökmemişlerdi. Onlar da İmparator gibi, Frankları yardıma çağırmış; hattâ İranlıları Justinianus'a karşı tahrik etmişlerdir. İmparatorun giriştiği bu harekât, kendisinin general Belisarius'a karşı duyduğu güvensizlikten ve onun yerine Narses'i geçirmesi sırasında meydana gelen karışıklıklardan ötürü yara almıştır. 17 yüzyıl süreyle İtalya bir savaş meydanı olmuştur. Justinianus ancak 554'de ülkeye egemen olabilmiş ve Ravenna'ya atadığı bir naib aracılığıyla yönetimi örgütleyebilmiştir. Bu arada, Justinianus'un birlikleri Kuzey Afrika'ya yönelik bir Vizigot istilâsını püskürtmüşler (544) ve oradaki Aryan Vizigotların içinde bulundukları güçlüklerden yararlanmanın ödülü olarak, güney-doğu İspanya'yı geri almışlardır.

Justinianus'un Batı'daki yeniden fetihleri Akdeniz üzerindeki İmparatorluk denetimini ihya etmiş ve bu imparatorluğa özgü, hayranlık uyandırıcı toparlanma güçlerini göstermiştir. Ancak, geriye doğru bakılınca bu aşırı büyük ülküler ihtiyatsızca ve israfla yürütülmüşe benzemektedirler. Batı olaylarına derinlemesine dalınması, I. Hüsrev döneminde (531-79 arası İmparator) İran canlanmasına lâyık olduğu dikkatin gösterilmesini engellemiş, İran'la çatışmaktan çok, onu satın almak yeğlenmiştir. Öte yandan Justinianus doğu sınırında kale kurmak üzere çok para sarfetmiştir. İmparatorluk Avrupa tarafından Slavların (534, 547, 549, 551), Bulgarların (534, 538) ve Hunların (539-40, 559) istilâlarına maruz kalmıştır. Bizzat İstanbul tehdit edilmiştir. Illyricum'dan Yunanistan'dan gelen ve Ege'yi aşarak Küçük Asya'ya yönelen barbar akınları Justinianus'un başkentin ve Doğu İmparatorluğu'nun tümünün güvenliğini Batı'daki ihtirasını tatmin amacıyla tehlikeye attığı ileri sürülerek sıkı bir şekilde eleştirilmesine yol açmıştır. Ancak, bu saldırıların sonucunda imparatorluğun hiçbir parçası sürekli olarak kaybedilmemiş ve uzun vadeli Roma İmparatorluğu kavramına sadık olan Justinianus, inadının ödüllendiğini görmekten ötürü kendini çok memnun hissetmiştir. Ona ve en ünlü bakanı olan Kapadokyalı Ioannes'e karşı yönetilen mâlî iflâsa sürükleme iddiaları, kayıtlarda doğrulanmamakta ve o çağın kötü niyetli tarihçisi Procopius'un tanıklığına dayanmaktadır. Justinianus'un en azından İmparatorluğun ticarî çıkarları konusundaki dikkati, onun askerî zaferin maliyetini hesaplamaya yetecek kadar ekonomi duygusuna sahip olduğunu düşündürtmektedir. İran savaşları, ticareti, özellikle de Çin ipeği ti-

Justinianus'un İmparatorluğu
Justinianus'un, İmparatorluğun varlığını Batı'da yeniden kabul ettirerek neyi sağladığını görebilmek için bu haritanın s.28'dekiyle karşılaştırılması gerekmektedir. Doğu ve Batı İmparatorlarının Batı'daki sorumluluklarına omuz silkmelerine yol açmamıştır. İmparatorluğun ve uygarlığın birliği veri olarak kabul edilmiştir; barbarların siyasal hataları, yeniden fetih dönemi geldiğinde, bunlara herhangi bir taviz verilmesinin gereksiz olması sonucunu doğurmuştur. Justinianus'un yönetim kalıpları eski İmparatorluğunkilerle bir süreklilik arzetmektedir. Eyaletlerin büyük kentleri, gelecek için büyük kilise merkezleri olma potansiyeline sahip yerler olarak kalmaktadırlar. Harita, İmparatorluğun Kiliseye ilişkin sorunlarına veya çatışmalı dinsel kanaatlerin güçlenme veya yayılmalarına ilişkin olarak, ancak şöyle böyle bir fikir verebilmektedir. Bu harita, bu olayların İmparator için, barbarlara karşı yürütülen seferlere nazaran, nasıl daha büyük bir sıkılık kaynağı olduğunun vurgulanmasına yardım edebilir. Doğudaki, özellikle de Küçük Asya'daki Hıristiyan nüfusun ağırlığı nedeniyle, buraları daha büyük bir dikkat haketmektedirler. Küçük Asya İran ihtiraslarının kurbanı olabilirdi ve bu nedenle Justinianus barışı satın almayı tercih etmiştir, fakat önündeki diğer somut seçeneğin ne olduğunu görmenin güç olmasına rağmen, bu seçiminden ötürü eleştirilmiştir.

caretini kesintiye uğratmıştır, bunun üzerine alternatif bir yol açabilmek için Etyopya ile pazarlığa oturulmuştur (532). 20 yıl sonra Justinianus, Çin'den bir miktar ipek böceği yumurtası sağlamış ve İmparatorluk içinde ipek imalâtını başlatmıştır. Bu kısa süre içinde en önemli ve verimli endüstrilerde biri haline gelmiştir. İmparatorluğun refahının savaş veya yönetim maliyetleri yüzünden tehlikeye sokulduğunu kanıtlamak mümkün değildir. Justinianus'un Roma yasalarının derlenmesi konusundaki (529-34) katkıları ve "dünyanın en güzel kilisesi" Kutsal Bilgelik'i (İstanbul'da 537'de inşası tamamlanan Aya Sofya) yaptırtması sayesinde artan kişisel ünü, hakkında tezvirat yapanların sert eleştirilerinin her zaman üzerinde kalabilmiştir.

Justinianus'un 565'te ölmesinden sonra, daha az yetenekli seleflerinin kapasitelerini ciddi şekilde zorlayan yeni sorunların belirmelerine rağmen, onun başarıları hemen unufak olmamıştır. II. Justinus (565-78) Avarlara herhangi bir haraç ödemeyi reddetmiş ve amcası Justinianus'un Noricum'a yerleştirdiği Lombardlarla bağları kopartmıştır. Avarlar İmparatorluğa saldırırlarken, Lombardlar Gepidlere yönelmişler ve sonra da İtalya'yı istilâ etmişlerdir (568). İstilânın ilk şoku, 572 yılında Po vadisinin büyük bölümünü ele geçirmelerine olanak vermiştir, fakat devletlerinin geleceği 575 ile 584 arasında birçok dükün iktidarı paylaşması ve küçük parçalar halinde fetihlere devam etmelerinden meydana gelen önderlik boşluğu nedeniyle tehlikeye girmiştir. İmparatorlar bu yeni tehdidi görmezlikten gelmemişlerdir; birkez daha Frankları kendilerine yardım etmek üzere İtalya'ya çağırmışlardır. Kıyılar ve Po'nun güneyinde kalan iç kısımların büyük bölümü savunulmuştur. Lombardları yerlerinden sökmek mümkün olamamış ve bunlar yavaş yavaş toprak kazanmaya başlamışlardır. Ancak, İmparatorluk 11. yüzyıla kadar İtalya'daki topraklarının tümünü kaybetmeyecektir; demek ki İmparatorluk otoritesinin Justinianus tarafından yeniden ihdası yarımadanın tarihinde geçici bir olay değildir. Bu durum Lombardların İtalya'yı, Teodorik'in yaptığı gibi, kendi hükümranlıkları altında birleştirmelerini engellemiştir; bunun böyle olması ülkenin geleceği açısından derin sonuçlar meydana getirecektir.

Doğu'da savaşın kaderi İranlıların zaferlerine yol açmaktadır, fakat İmparatorluk savaşı sürdürme ve İranlıların iç çatışmalarından yararlanma yeteneğine hâlâ sahip olduğunu, II. Phokas'ın saltanatına (602-10) kadar olan dönem içinde göstermiştir. Bu imparator döneminde II. Hüsrev Doğu Roma ordusunu 604'te bozguna uğratmış ve Küçük Asya'yı, başkentin karşısındaki Kadıköy'e (Khalkedon) kadar kat etmiştir (609); II. Hüsrev ayrıca Suriye, Kudüs ve Mısır'da da fetihler yapmıştır. Ancak İranlıların geri dönüp, başkent üzerindeki tehditlerini kaldırmalarından sonra (619-20), yeni İmparator Heraklios (610-41) harekete geçebilmiştir. 6 yıl süreyle (622-28), Heraklios İranlıları Küçük Asya ve Doğu Anadolu'da gerileten esinlenmiş adam gibidir. Heraklios Karadeniz'i İran'a doğrudan saldırmak üzere aşarken, Hüsrev de başkente karşı ortaklaşa bir saldırı düzenlemek için Avarlara

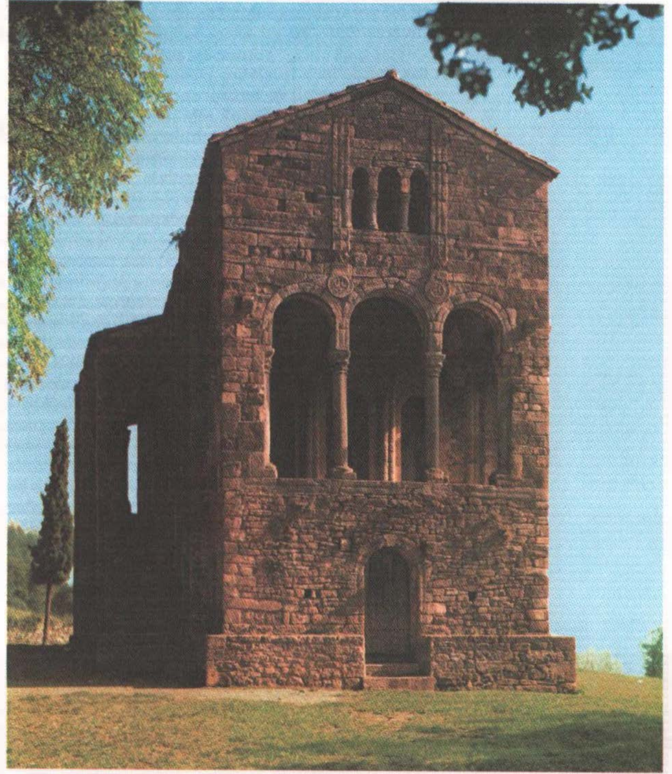
başvurmuştur, 626'da Ninova'da bozguna uğrayan Hüsrev ne kendini, ne de İmparatorluğunu kurtarabilmiştir. Heraklios, önceki 20 yıl içinde kaybettiği bütün topraklarını geri almıştır. Ancak, ölüm tarihi olan 641'den itibaren İmparatorluğu, en korkunç ve en sürekli düşmanlarıyla karşı karşıya kalacaktır, çünkü Müslümanlar 634'de Suriye'ye gelmişlerdir (bkz. s. 49). Bu tarihlerde Heraklios yükselen dalgayla başa çıkamamıştır. Yüzyılın ortalarından itibaren Müslümanlar denize açılmışlar ve Kıbrıs (649) ile Rodos'u zaptetmişlerdir. Bizzat İstanbul üç kere kuşatılmıştır (669, 674-80, 716-17). Yunan ana topraklarının korunmasına ve savaşın bir ara Müslüman tarafına taşınmasına rağmen, Kuzey Afrika'nın kaybı (697) İmparatorluğun tehlikeli bir durumda olduğunu teyid etmiştir. Küçük Asya'daki savaş sona erdiğinde, başkentin bizzat kendisi, yeni bir hanedanın ilk imparatoru olan III. Leon (717-41) tarafından zorlukla kurtarılabilmiştir. İmparatorluğun en değerli, yoğun nüfuslu ve en uzun süreden beri medenileşmiş parçalarının, örneğin Suriye ve Mısır'ın (buralardaki üç büyük Hıristiyan merkezi İskenderiye, Kudüs ve Antakya Müslümanların eline geçmiştir) kaybı yalnızca İmparatorluğun kaynaklarını tüketmekle kalmamış, aynı zamanda onun daha da Yunanlı bir vurgu kazanmasına yol açmıştır. Heraklios döneminde Yunanca, resmî belgelerin dili olarak Latincenin yerine geçmiştir. İmparatorluk daha bazı askerî güçlerini toparlayacak, ama artık asla Roma'nın evrensel misyon anlayışına sahip olmayacaktır.

Siyaset ve imanın gelişmesi

Hıristiyanlık duygularının güçlü olduğu alanlarda Hıristiyan İmparatorluğu'nun seyirlik çöküntüsü, tarihçilerin, yerel halkla İstanbul arasındaki dinbilimsel farklılıkların bu halkların Müslümanlara nefret edilen düşmanlar olarak değil de, iyi kabul gösterilecek kurtarıcılar diye bakmalarına yol açtığından şüphelenmelerine neden olmuştur. Kesin olan nokta, 5. yüzyılın ortalarında Roma Kilisesi tarafından tanımlanmış olan Ortodoksluk, İmparatorların desteğine rağmen Mısır, Suriye ve Ermenistan'da geçerli olan (bkz. s. 35) tekbedenciliğe üst gelememektedir. Birçok imparator, İmparatorluğun tümüne kabul ettirilebilecek bir formül bulma hak ve görevi kendilerine verilmiş gibi davranmışlar, ama ancak hem Roma, hem de İskenderiye'nin kabul edebileceği bir formül bulmanın olanaksızlığını görebilmişlerdir. İmparatorların yayınladıkları doktrinler kendiliklerinden saygı sağlayıcı değillerdir. Patrikler, hattâ Papalar bile kaba muamelelere maruz kalabilirlerdi, fakat bunların kiliselerine baskı yapılamazdı ve din adamlarının baskı altına alınması beklenenin tersini vermekteydi. Her mezhebe mensup tüm Hıristiyanlara karşı İslâmî hoşgörü, Müslümanların rejimini Hıristiyan müminler açısından Ortodoks İmparatorlarınkine nazaran daha kabul edilebilir kılmaktaydı. Batı Kilisesi 5. yüzyıldan itibaren İmparatorluktan daha büyük bir direnç göstermiştir. Doğu'da ise aynı durum 7. yüzyılda ortaya çıkmıştır. İmparatorluk fiilen İstanbul Patrikliğinin alanı kadar küçülünce, diğer Hıristiyan Kiliseleri Müslüman hükümdarların yönetimi altında kendi dinsel geleneklerini yarasız beresiz muhafaza etmişlerdir.

Batı'daki Katolik dinsel bağlılığın gücü, siyasal otoritenin Aryanların eline geçtiği zaman İtalya, Galya, İspanya ve Kuzey Afrika'nın Katolik halklarının rüzgâra uymak zorunda kalmış olsalar da, sapkınlarla uyuşmamaları olgusuyla kendini göstermiştir. Franklar Kralı Clovis'in Katolikliği kabul etmesiyle bunların sabrı ödüllenmiştir. Aryan Burgond Krallığının bağımlı hale getirilmesini, Vizigot kralı II. Alarik'in bozguna uğratılması izlemiştir (507). Oğlu Amalrik'in elinde yalnızca Galya ve İspanya'nın güney kıyıları kalmıştır ve yeni kral, büyükbabası Teodorik'in koruması altındadır. Teodorik'in ölümü Ortodoks Justinianus'un İtalya'ya dönüş olanağını sağlamış ve Amalrik onun Franklarla ittifakını önleme gayreti içindeyken İspanya'nın Merovenjler tarafından istilâsına çanak tutmuştur; Clovis bu istilâya bahane olarak, Amalrik'in karısı olan kendi kızına kötü muamele edildiğini ileri sürmüştür. Vizigotlar Güney Galya'daki topraklarını kaybetmemişlerdir, ama krallıklarının asıl üssünü İspanya'ya taşımak zorunda kalmışlardır. Tahtın intikali için kendi aralarında giriştikleri kavgalar, Jüstinianus'un birliklerine İspanya'da Roma egemenliğini yeniden kurma fırsatını sağlamıştır.

Vizigot Krallığı ancak, Hıristiyanlığı yeni kabul eden Süevleri krallığıyla bütünleştiren Leuvigild'in saltanatı döneminde (567-86) yeniden tanınabilir bir biçim almaya başlamıştır. Bu kral başkentini de, İmparatorluğun elinde olan Cartagena Diyakozluğuna bağlı bir taşra şehri olan Toledo'ya taşımıştır. Uyruklarının çoğu kararlı Katolikler olarak kalmaya devam etmişlerdir, fakat o Aryanizme o kadar inatla sarılmıştır ki, oğlu Hermenigild Katolik olunca bunu tanımayı reddetmiştir; ona göre Aryanizm Gotları ayrı bir toplum olarak birarada tutan dindir. Ancak, Leuvigild'in 586'da ölmesinden sonra, halefi Reccared Kiliseyle barış yapabilmiş ve halkının çoğunu da peşinden götürmüştür. Daha sonraki tepkiler etkisiz kalmışlardır.

Yukarıda: Santa Maria de Naranco, Oviedo, İspanya. Başlangıçta Asturias kralı I. Ramiro tarafından, Oviedo'nun kuzeyindeki Monte Naranco'nun eteğine inşa ettirilmiş olan saray, onun tarafından 848'de kilise olarak Bâkire Meryem'e adanmıştır. Bütün katlar kemerlidir ve yapımı o zamanda büyük hayranlık uyandırmıştır. Bu binanın ölçülerini, Oviedo'da bir önceki hükümdar tarafından yaptırılan Camara Santa ilham etmiştir. Ancak oldukça çok sayıda olan farkları görmek mümkündür ve bu bina o dönemdeki Asturias kültürünün ulaştığı yüksek düzeyi ortaya koymaktadır. Binanın dikey eksenindeki vurgu ve başlıca unsurlarının mükemmel dengesi, klâsik etkinin varlığını kanıtlamaktadır. İçerideki ve dışarıdaki bezeme delikleri de Doğu, İslâm, İrlanda ve Kuzey Avrupa'dan türemiş unsurları kullanılmıştır. Plândaki uyum, tüm farklılıkları olağanüstü sağlamlık ve incelikteki bir binada mezcetmektedir. Üst kat balkonlarının korkulukları kaybolmuşlardır, fakat binanın seyredenlerine hem içeriden, hem de dışardan zevk verme niyetini taşıması, dikkatleri hak etmektedir.

Sevillalı Isodorius, 800'lere ait bir Paris elyazmasından. Bu, Isodorius'un bilinen en eski temsili resmidir, burada *Contra Judaeos* adlı kitabını kızkardeşi Florentina'ya sunmaktadır. Elyazması kuzey-doğu Fransa'da, Charlemagne'ın çok sayıda İspanyol bilginini sarayına getirttiği ve 7. yüzyıl İspanyol kültürünün Frank İmparatorluğunda bilinir haline geldiği zamanda kopya edilmiştir.

Vizigot hükümdarlarıyla (bunlar bir krallık hanedanı kuramamışlardır) Kilise arasındaki ittifak, kralın kutsal yağla oğulması biçimindeki dinsel bir törenle sembolleştirilmiştir. Vizigotlar Aryanların en inatçıları ve belirgin olmayan bir şekilde de, en uzun süre sürdürenleri olmuşlardır, fakat sonunda onlar da Katolikliğe dönmenin ve özümlenmenin, kendi sapkınlıkları içinde soyutlanmadan daha iyi olduğunu kabul etmişlerdir. Böyle olmasına rağmen, ancak 7. yüzyılın ortasında, Gotların ve Romalıların kendi yasalarına tâbi olarak yaşama haklarını kaldıran Chindaswinth'in oğlu kral Recceswinth (649-72), herkesi kapsamına alan bir hukuk derlemesi, *Liber Judiciorum*'u (Yargılar Kitabı, 654) yayınlayabilmiştir. Katolikler, örneğin Kilise atamalarındaki egemenliklerine rağmen, Got koruyucularıyla birlikte yaşamaktan memnuna benzememektedirler. İspanya Katolik Kilisesi 6. yüzyıl boyunca dışarıdan yardım beklemeksizin, kendi çıkarlarının peşinde koşmayı öğrenmiştir. Roma ile iyi ilişkiler, iletişim zorluklarından ötürü engellenmektedir, fakat Kilise sık sık Ruhanî Meclis toplama becerisine sahip olacak kadar iyi örgütlenmiştir ve 8. yüzyıldaki Karolenj uyanışından önce, Batı Hıristiyanlığına en kapsamlı kanun derlemelerini sağlama konusunda İspanyol dinsel yasa derlemelerinin çok büyük katkıları olmuştur. Reccared'in Katolikliğe geçtiği sıralar, Kilise de Krallık yönetiminde öncelikli yerini alma konusunda iyice hazırlıklıdır. Kralın amcası olan Sevilla piskoposu Leandrus (öl. 600), Papa I. Gregorius'un dostudur ve geçiş dönemini gözetim altında tutmuştur. Leandrus'un daha da ünlü kardeşi, Sevillalı Isodorius barbar döneminde İspanyol birliğinin en üst noktasını temsil etmektedir. İspanya Kilisesini yönetme görevi Toledo Metropoliti tarafından üstlenilmiştir (610). Başlangıçta Cartagena Diyakozluğuna (eyalet) bağlı ve Toledo başkent olduğunda Yunanlıların elinde bir piskoposluk olan Toledo, sonradan bu noktaya gelmiştir. İstanbul hükümetinin kusurları, kısa bir süre sonra, Gotların İmparatorluk garnizonlarını ülkeden sürmeye ve önce general, sonra da kral olan (623-31) Swinthila'nın yönetimindeki Baskları bastırmaya yöneltmiştir. Swinthila'nın oğlunu tahta çıkartmaya uğraşması muhalefete yol açmıştır. Tek bir Vizigot kraliyet hanedanı yoktu ve Pekaz kral onar yıl hüküm sürmekteydi, ama krallık birlikte tutulmaktaydı; bazı uyuşmazlıklara rağmen (672) Septimanya (Güney Galya'daki Vizigot toprakları) bile elde tutulmuştu. Doğuda, İtalya'da ve Galya'da genelde çok çalkantılı olan 7. yüzyıl, İspanya Hıristiyanları için, çok kalabalık olmamakla birlikte, tekrar tekrar Yahudilere yapılan baskılarla kararsa bile, dikkat çekici bir başarıya tanıklık etmektedir.

Frank üstünlüğünün artması

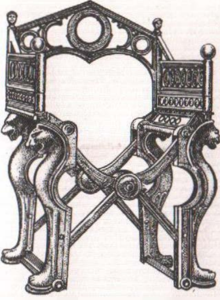
Clovis'in, ilk kez, Tours piskoposu Grégoire (573-94/5) tarafından yazılan Frankların Tarihi adlı kitabında sözü edilen, Katolik Hıristiyanlığa geçmesi, 507 yılı civarında ve Grégoire de Tours'un varsaydığından daha sonra olmuş olmalıdır. Bu olayın tarihsel önemi büyüktür ve çağdaşlarını, tarihçilerden çok daha güçlü olarak etkilemiştir. Geriye doğru bakıldığında başarı için vazgeçilmez bir adım olarak ortaya çıkmakla beraber, Clovis İmparatorluğun dinini kabul etmeye hazır ilk barbar olmuştur. Aryan rakiplerinin tersine, Clovis kariyerine tüm bir halkın önderi olarak değil de, Tournai çevresine yerleşmiş Frankların küçük bir hükümdarı olarak başlamıştır; diğer karanlık Frank Kralları Tournai, Toksandria ve Orta Ren bölgesindeki öteki Frank gruplarını yönetmişlerdir. Clovisin halkı olan Salia Frankları ilk önce 358 yılında Brabant bölgesine yerleşme izni almışlar, sonra buradan hareketle güneydeki daha iyi topraklara sızmışlardır. Clovis'in babası Childeric Tournai civarındaki yerel Frank krallarından daha büyük birşey olamamıştır, bu durumda Clovis yeryüzünde kendi yolunu kendi çizmek durumunda kalmıştır. Romalı Syragius'u bozguna uğratması (486) üzerine Soissons'da üslenen bir krallık kurmuştur; 500'de Burgondları (onlardan Katolik bir kadınla evlenmiştir) ve 507'de de Vizigotları bozmuştur. 506'da Tolbiac'da Alamanları yenmiş, ama ancak hayatının sonlarında Kolonya'daki Ripuaire Franklarının krallığını ele geçirecek veya Cambrai'deki Ragnachar gibi diğer Salia krallarıyla ittifak yapacak gücü bulabilmiştir. Herhalde 507'de meydana gelmiş olan Katolikliğe geçişi, ona tüm Katolik din adamlarının heyecanlı desteğini ve İstanbul tarafından tanınmayı sağlamıştır. Bu halkını zorunlu olarak etkilememişse de, en azından Galya'nın Katolik piskoposları tarafından sınırsız bir methü senâ sağlamış ve bu sayede Galyalı-Romalı aristokrasiyi arkasına alabilmiştir.

Clovis'in 511'de ölümünden sonra Frank krallığı paylaşılmadıysa da, herbiri ayrı bir toprak parçasının sorumluluğunu taşıyan dört oğlu tarafından yönetilmiştir ve bu çocuklar arasında işbirliği yapmak veya herhangi bir Frank ülküsüne hizmet etmek gibi bir arzusu olanı yoktur. Herbirinin diğerlerine karşı gösterdiği şiddet ve fırsatçılık, açıktır ki zaman zaman ve kısa dönemler için ailenin tüm topraklarının birinin veya ötekinin elinde toplanmasına yol açmıştır, fakat bu dönemde meydana gelen daha önemli gelişme, eski Frank topraklarında Austrasia ile bizzat Clovis tarafından ele geçirilen yenisinde, yani başkenti Paris olan Neustria'da birbirlerinden ayrı krallıkların ortaya çıkmasıdır. 511'de Clovis'in oğulları, onun egemen olduğu toprakları böldüklerinde, pay-

ları herhangi bir tutarlıktan uzak kalmıştır. Clodomir 533'de ölünce, hayattaki kardeşleri onun topraklarını aralarında paylaşmışlardır. Kardeşler aynı zamanda, tek başlarına veya ittifak kurarak paylarını fetihlerle genişletmişlerdir. Thuringia en büyükleri olan Theuderic tarafından fethedilmiştir, Burgonya ele geçirilmiş ve Childebert ile Chlotachar arasında paylaşılmıştır; İtalya işlerine müdahale karşılığı elde edilen Provence, Theuderic ile Chlotachar'ın arasında bölüşülmüştür. Kardeşler Germanya, İtalya ve İspanya savaşlarına istekle katılmışlar ve hem kendileri, hem de takipçileri için ganimet elde etmeyi ummuşlardır. En büyük kardeş olan Chlatachar'ın tüm Frank topraklarını ve yeni fethedilenlerini, Clovis ailesinin hayatta kalan son bireyi olarak (558-61) biraraya getirmiş olmasına karşılık, ölümünden sonra oğulları farklı bir miras paylaşımı yöntemine başvurmuşlardır. Onlar da 511'de krallıkları ne denli garip biçimlendirilmiş olsa da, hepki 468 öncesindeki Syagrius'un toprağında bulunan belirlenmiş ve birbirlerine makul bir şekilde yakın olan dört başkent -Reims, Orléans, Paris ve Soissons- muhafaza etmişlerdir. 567'de Charibert varis bırakmadan ölünce, Krallığın en büyük parçasını meydana getiren ve Vizigotlardan elde edilmiş olan fazlasıyla Romalılaşmış Akitanya, kardeşleri memnun etmek üzere parçalanmıştır. Fakat sekiz yıl sonra Austrasia bu kadar kolay yem olmamıştır. Sigebert katledilipde şedid genç kardeşi Chilperic onun krallığına elkoymayı umunca, Austrasi-a'nın güçlü adamları bu projeyi boşa çıkartmışlardır. Bunlar Sigebert'in 5 yaşındaki oğlu Childebert'i kral olarak ilân ederek kendi bağımsızlıklarını savunmuşlardır: Frank ülkesinin kalbi, Galya'nın güneyinin tersine, parçalanma ve ilhaka direnmiştir.

Austrasia, Frank krallıkları içinde en Germen olanıydı, fakat halkının ve büyük adamlarının Roma mirasından paylarına düşenlere sırt çevirmeye niyetleri yoktu. Bu bölgenin hükümdarları, İtalya'ya sefer yapmaya ilgi göstermeye devam etmekteydiler ve hattâ Childebert krallıkların en Romalısı olan Burgonya tahtına amcasının vârisi olarak çıkmıştı. 7. yüzyılın başlarında Neustria kralı II. Chlotachar tek Merovenj kralı olarak kalınca, Austrasialılar oğlu Dagobert'in kendi kralları olarak atanmasına zorlayacak kadar ve

Dagobert'in tahtı. Tunçtan olan bu tabure, katlanabilir. St. Deniz Manastırında kral tahtı olarak kullanılmış ve daha başrahip Suger döneminde Manastırın kurucusu sayılan Dagobert'ın olduğu iddia edilmiştir. Bu tahtın katlanabilen ayaklarındaki aslan başları ve pençe kısımları Antik bir modelden türeme olup, hiç değilse kimi yerlerinin Karolenj yapımı olduğunu düşündürtmektedir.

Merovenj Galya'sı
Burada, aşağı yukarı iki yüzyıl boyunca, yani Clovis'in ölümüyle, Charles Martel'in yükselişi arasındaki dönemde Merovenj hanedanının uğradığı değişmeler özetlenmiştir. Clovis'in öncellerinin elindeki Frank toprakları, onun tarafından Syagrius'un Romalı krallığı ve Loire'ın güneyindeki Vizigot krallığının topraklarıyla birleştirilmiş; oğulları tarafından, Burgonya krallığını, Provence'ı ve Germanya'daki fetihleri kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Merovenj ailesinin bu toprakları; Neustria, Austrasia ve Burgonya'nın meydana getirecekleri üç yeni krallığın ortaya çıkmalarına ve Akitanya dükalığının fiilî özerklik elde etmesine kadar, çeşitli yollardan, birbirini izlercesine paylaşılmıştır. Bu arada, Frankların inançlı katolikleri doğudaki ve kuzeydeki misyoner faaliyetlerden sorumlu olduğu kadar, 7. yüzyılda hem İrlanda, hem de Benediktin ilhamının ateşine tanık olacak olan manastır kuruluşlarının ülkeye yayılmasından da sorumludur. Merovenjlar Manş'ı aşarak İngilizlerle temasa geçirmişlerdir. Merovenjler Manş'ı aşarak savaş lordlarından daha fazla bir şey olduklarını kanıtlamışlardır. Şiddet ve paylaşmaların dışında, belli bir siyasal tutarlık tedricen billûrlaşarak, Frankları izleyen dönemde Avrupa'da oynayacakları başrole hazırlamıştır.

622'de de, Sigebert'in aşağı yukarı 50 yıl önce hüküm sürdüğü topraklar olmasından ötürü kendi payları olarak gördükleri Akitanya ve Provence ondan alabilecek kadar güçlü olmuşlardır. Bu tarihten sonra Austrasialılar ulusal bir toprak parçası tanımlamayla meşgul olmamışlar, fakat kendi kimliklerine dair açık bir fikir kazanmışlardır. Topraklarının bir bölümünü Merovenjlerin kapmasını engellemiş olmakla birlikte, bu ihtiraslar krallıkların hükümdarları arasında, özellikle de Austrasia kraliçesi Brunehaut (öl. 613) ve Neustrialı dişi kurt Fredegonde (öl. 597) dönemlerinde bitmez tükenmez şiddetli savaşlara yol açmıştır.

Austrasia'nın konumu, 590'dan sonra ayrı bir Burgonya krallığının ortada kalmamış olmasına rağmen, büyük ve güçlü ailelerin sayesinde 7. yüzyıldan itibaren kendi farklı kimliğini kazanmaya başlayan Burgonya'nınkinin karşıtı olarak ele alınmalıdır. Burgonya'da tek bir aile saray nâzırlığı görevi yoluyla bir cins kral naibliği oluşturmaya gayret etmiştir; fakat Warnacher'in saray nâzırlığını, kendine karşı bir muhalefet doğmasına yol açacak kadar güçlendirmesinden sonra, 626'daki ölümünde krallığın güçlüleri II. Chlotachar'dan bu makamın boş bırakılmasını istemişlerdir, kralla doğrudan temas kurmayı yeğlemektedirler. 7. yüzyıl Galya'sındaki siyasal yarışma artık Neustria ve Austrasia krallıkları arasında sınırlanmıştır.

Merovenj koruması altında yerel çıkarların yeni bir gruplaşması coğrafî tutarlılığı sağlamıştır. Güçlüler arasında yalnızca Frank askerî önderleri değil, aynı zamanda, piskoposluklar ve yerel yönetimlerdeki üstünlüklerini korumuş olan eski Galyalı-Romalı aristokrasinin ardılları da yer almaktadırlar. Merovenjlerin dış maceralarının sona ermesi, kralların takipçilerini ödüllendirme olanaklarını Roma maliyesinden müdevver topraklar hariç daraltmıştır. Şimdi zenginleşmiş olan Galya'nın büyük toprak sahipleri malikânelerini yoğunlaştırmaya başlamışlardır. Sonuncu önemli Merovenj kralı I. Dagobert (628-38), örneğin Thuringia veya Bavyera gibi doğudaki prenslikleri destekleyerek Austrasialı ve Burgonyalı güçlülerin konumlarını zayıflatmayı denemiştir. Dagobert'in kendi Meustria'sındaki güçlüler, özellikle de krallığa aday olanlar onları naibliğe mecbur ettiklerinde, diğer krallıklardakilerden daha kolay evcilleştirilebilen insanlar değillerdi. Hem Austrasia'da hem de Neustria'da, Saray Nâzırları yönetimi ellerine almışlardır. Ebroin yıllarca Austrasia'yı Neustria'dan denetlemiştir. Ancak onun katledilmesinden sonra, Austrasia saray nazırı Neustria saray nazırını Tertry'de bozguna uğratınış (687) ve üstelik iki krallığın rekabet halinde olmalarına ve bağları kopartmış olmalarına rağmen kendi hanedanının üstünlüğünü kabul ettirmiştir.

Galya önderliğinin Austrasia cenahına geçmesi, Frank gücünün temelinin, Paris'in Neustria başkenti olduğu Sen havzasından, Meuse ile Moselle nehirleri arasında yer alan ve başkenti Metz olan bölgeye kaymasına yol açmıştır. Austrasia'dan hareketle Karolenj ailesi Roma ve ötelerine varıncaya kadar tüm Merovenj fetihlerini yönetecektir, fakat Karolenjlerin birinci amaçları yeni üstlerinin hemen kuzeyinde ve doğusunda yer alan toprakları iskân etmek ve halkını Hıristiyanlaştırmak olmuştur. Franklar barbarlar arasında, gerçekten çok farklı ve zıt iki niteliği birleştirebilmelerinden ötürü dikkat çekmişlerdir. Bunlardan ilki, dinde olduğu gibi Roma etkilerini kabule hazır olmalarıdır. İkincisi ise, Germen anavatanlarını terketmemiş olmaları ve hiçbir Got'un vatanına sadık kalmadığı ölçüde buraya sadakatle bağlı olarak gözükmeleridir.

Clovis çağında, Teodorik güney sahillerini Vizigotlar adına kurtarabilmek Provence'ı da kendisine alabilmek için Galya'ya müdahale etmiştir. Onun ölümünden sonra, Clovis'in iki oğlu İtalya işlerine karışmışlar ve Provence'ı aralarında bölüşmüşlerdir. Ancak, iki kardeş daha vardır ve yarım yüzyıl kadar sonra Charlemagne, yarımadadaki fırsatlar Frank krallarını böyle maceralara atılmalarına izin verdiğinde yapılan ardarda birçok Frank istilâ girişimine karşın, İtalya kralı olmuştur. 6. yüzyılın ortasında Theudebert Venezia ve Ligurya'da bazı toprakları işgal etmiştir. Ondan sonraki dönemde Bavyera'daki Frank etkisi İtalya'ya doğudan ek bir giriş yolu sağlamıştır. Bu tarihten sonra bütün bu topraklar, siyasal olayların sonucundan birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmışlardır. Bu olayların başında, Lombardların 568'de davetsiz konuklar olarak, Noricum'dan İtalya'ya girmeleri gelmektedir. Burgondlar güneye hemen nüfuz edememişler ve Sakson müttefikleriyle birlikte birçok yıl boyunca Burgonya'ya şiddetli saldırılar düzenlemişlerdir. Burgonya'nın etkili direnci Lombard ilerlemesini durdurmuştur. Bu durum Papa ve İmparatoru, Frankları İtalya'da Lombardlara karşı kullanmanın avantajları konusunda ikna olacak kadar etkilemiştir. Lombardlar İmparatorluğun diğer barbar "istilâcılar"ının tersine, herhangi bir yerleşme izni alamamışlardır ve aşağı yukarı iki yüzyıl boyunca özellikle Papa kendini, istilâ döneminde bir kısmı hâlâ putatapar, diğerleri de Aryan olan bu vahşi halkın tehditi altında hissetmiştir. Papa Büyük Gregorius (590-604), Kral Antharis'in Katolik ve Frank karısı ve aynı zamanda 7. yüzyılda Lombardlar arasında kral belirleyici olan Theodelinda'nın, Kiliseye ilişkin olanları bile dahil, hiçbir konuda otoritesine boyun eğmediğini görmüştür; bu kraliçenin Katolikliği, aslında, onun Kuzey İtalya piskoposluğunda siyasal konumunu güçlendirmeye yaramıştır. Lombardlar Kuzey İtalya'daki Aquileia patriğinin otoritesini Papaya karşı 698'e kadar desteklemişlerdir. Bu dönemde Papalığın en büyük siyasal umudu İtalya'da imparatorluk gücünün sürmesi olmuştur; ancak 8. yüzyılın başlarından itibaren İmparatorluğun İstanbul'da maruz kaldığı güçlüklere, bir de tasvirkırıcılık çatışmasının eklenmesi, Papalığı artık bu destekten mahrum bırakmıştır. O vakte gelindiğinde, Papalar çoktan kendilerini Kuzey Avrupa'daki Katoliklerin yardımlarına ihtiyaçları olduğu konusunda ikna etmişlerdi.

İtalya'da Lombard iktidarının büyümesi

6. yüzyılın sonlarında, Galya Merovenj iktidarına tâbi kılınmış iken, İtalya fiilen üç ayrı gücün egemenliği altındaydı: İmparatorluk, Lombardlar ve Papalık. 1300 yıl süreyle İtalya tek bir efendi tarafından yönetilmeyi bilemeyecektir ve bu durumun başlıca nedeni Lombardların diğer barbar halklarla rekabet etmeyi ve Alplerin güneyinde tek bir birleşik krallık kurmayı becerememiş olmalarıdır. Lombardlar İtalya'yı istilâ ettikleri dönemde henüz çok medeniyet dışıydılar. İstilâcı gücün bizzat kendi de çok farklı cins halklardan meydana gelmekteydi. Bu gücün önderi olan Alboin, eskiden babasıyla birlikte İtalya'daki İmparatorluk ordusunda hizmet etmişti; İstanbul'dan gönderilen katkıların kesintiye uğramasıyla, İtalya'nın cazibesine kapılmayı uygun görmüştü. Alboin'e Milano'da 569'da kral olarak taç giydirilmiş, fakat komşu kent Pavia'yı 573'ten önce alabilme becerisini gösterememiştir. Ancak Alboin'in aynı yıl katledilmesinden önce, Lombardlar İtalya'daki siyasal nüfuzlarını Spoleto kadar uzaklara yaymışlardır. Bizzat Alboin Friuli dükalığına bir akrabasını tayin etmiş ve bu, Lom-

bardların yönetime yaklaşım tarzlarının belirleyici bir göstergesi olmuştur. 575'ten sonra Lombardlar kral tarafından yönetilmekten tamamen vazgeçmişlerdir. Birçok dük (geleneksel olarak 36) iktidarı ve vahşetlerini yarımadanın tümüne yayma sorumluluğunu paylaşmışlardır. Lombardların kentlere ve İmparatorluk yönetiminin sağlam noktalarına uğramayarak geri kalanını yağmalamaya gitmelerine rağmen, yerli halkın çoğu zâlimlerden kurtulabilmek için onların gelmelerinden önce kaçmışlardır. Böylece Lombardlar kendilerini daha önceki Ostrogotlardan çok farklı bir yere koymuş olmaktadırlar.

Birinci olarak güçleri yağmacı, fakat geçici olarak görünmektedir. İmparator Mauritius Lombardları yok etmek üzere Frankları yardıma çağırmıştır. Kurul halindeki bir önderlik gerektiğini anlamaya başlamış olan Lombardları kurtaran, müttefikler arasındaki anlaşmazlık olmuştur. Alboin'in torunu yeni kral Antlıaris Frankları yenmiş ve egemenlik alanını Po'nun kuzeyine kadar genişletmiştir. Hattâ krallığının sınırlarını Reggio di Calabria'ya kadar ileri götürmüş ve bu noktadan sonra, Katolik karısının yardımıyla, Teodorik'in Roma tarzındaki yönetimini taklit etmeye başlamıştır. 590'da öldüğünde, krallığı şaşırtıcı bir biçimde onunla birlikte çöküntüye uğramamıştır. Fakat bu krallık toprak bakımından tamamlanmış durumda değildir ve Lombard dükleri, özellikle Apennin'lerdeki Spoleto ve Kampanya'daki Benevento başta olmak üzere, kendi çıkarlarının peşinden koşmaya devam etmektedirler. Bunalım birkez aşıldıktan sonra, yerel komutanlıklara atanmış dük sayısının çok olması, Lombardların yerlerinden sökülebilmelerini daha da güç hale getirmiştir. Doğu'da tamamen İranlılarla meşgul olma durumunda olan İmparatorluk yönetimi ise, İtalya'da ancak bir savunma cephesi sürdürebilecek durumdadır.

Theodelinda'nın ikinci kocası olan Torino dükü Agilulf saldırıya geçerek ve 603'te Montova, Padua, Cremona, Parma ve Piacenza'yı Yunanlılardan alabilmiştir. Başarıları, kuzeydeki dükleri disiplin altına almasını ve Roma'dakinden çok Aquileia patriğinin yargı yetkisini tanımakta olan Kuzey İtalya piskoposlarının desteğini sağlamasını kolaylaştırmıştır. Lombardlar yavaş yavaş Aryanizmden uzaklaşmaya başlamışlardır. Lombardlar bu kralın saltanatı döneminde (590-615) Monza'da kendi ulusal hac yerlerine kavuşmuşlar (595) ve İrlandalı misyoner Columbanus son yerleşme yerini Bobbio'da kurmuştur (612 civarı). Agilulf'un ölümünden sonra krallık oğlu ile kızının iki kocasına kalmış ve bunlar hem doğuda (Oderzo), hem de Ligurya kıyılarının sonunda ele geçirilip bir başka düke verildiği batıda Yunanlıların elindeki topraklardan yeni fetihler yapmışlardır. Theodelinda'nın yeğeni olan Aribet (653'ten beri) açık bir katolikti; Aryanizm gerilemektedir.

Demek ki 7. yüzyılın ortalarında Lombardlar İtalya'nın içlerine nüfuz etmişlerdir ve istilâlarından itibaren geçen bir yüzyıl, onların yeni bir durumu kendi avantajları haline dönüştürme yeteneklerini kanıtlamıştır. Vahşet ve yırtıcılıkları, üstlendikleri sorumlulukların sayesinde yumuşamış ve kral Rotharis bir dizi yasa koyucunun ilki olmuştur (iradesi 643'te yayınlanmıştır). Lombardlar İspanya'daki çağdaşları gibi Roma standartlarına göre bile gayrimedeni sayılmaktan çıkmışlar ve Lombard Krallarının katolik olmalarıyla da, özümlenmelerinin en büyük engeli ortadan kalkmıştır. Krallık tahtının intikali konusundaki kavgalar, İmparator II. Konstans'a İtalya'ya bizzat müdahale etmesi için (663) açık bir fırsat hazırlamıştır. İmparator ölümünden önce Benevento dükalığının büyük bölümünü fethetmiş, ancak Lombard dükü Romuald olayı Yunanlıların aleyhine çevirmiş ve Brinidisi ile Tarento'yla birlikte Apulia ile Calabria'dan geri kalanları ele geçirmiştir.

Fakat Lombardlar güneydeki İmparatorluk yönetimini yerinden sökmeyi ve Lombard prensliklerini bölünmüş bir durumda tutan, Ravenna'yı Roma'ya bağlayan merkezî İtalya boyunca uzanan toprak şeridini elde etmeyi becerememişlerdir. İmparator doğudaki dertleriyle uğraştığı halde, İtalya'daki denetimini yitireceğinden endişe duymamakta ve 7 yüzyıl boyunca Papalığı genelde korkutmayı becerebilmektedir; ancak tasvirkırıcılık çatışması muhtemelen doktrinal nedenlerden ötürü, Papalığı muhalefete itmiştir. Bu sıralarda imparatorluğun halkın gözünden düşmesinden yararlanan Lombardların 751'de Ravenna'yı zaptetmeleri Papalığın Frankları yardıma çağırmasını çabuklaştırmıştır.

Büyük Gregorius ve Katolik Kilisesindeki manastır dönüşümü

7. yüzyıl İtalya'sında Lombard ve İmparatorluk çıkarlarının birbirlerini dengelemeleri, dönemin zayıf papalarını ya Bizans memurları, ya da Lombard papazları muamelesine maruz kalarak aşağılanmaya katlanmaktan kurtarmıştır. Bu arada Lombardlar kültürel olarak Katolik halka uyum sağlarlarken, giderek daha iyi donanımlı hale gelen Katolik Kilisesi de yarımadanın dışında önemli sorumlulukları olduğunu anlamıştır. Bu konudaki anahtar kişi I. Gregorius'tur (Büyük ünvanlı papa, 590-604). Gregorius Kilise'-

Lombardlar kralı Agilulf'un tolgası (590-615). Bu bir 7. yüzyıl tolgasının alınlık levhasıdır. Kral çok barbar gözükmesine rağmen, Romalı görünümündeki savaşçılarla çevrelenmiştir; onların her iki yanlarında kanatlı Zafer figürleri duruyor; bunlar kabaca yapılmış olmakla birlikte, Antik hayal gücünü sürdürmektedirler. İlk Lombard kral ve savaşçısı bile İtalya'daki Roma geleneğinden kaçınamamışır.

Ostrogot ve Lombard dönemlerinde İtalya İtalya barbar boyunduruğuna düşen sonuncu Batı Roma eyaletidir ve İmparatorluk Justinianus döneminde burada çabucak yeniden varlık kazanmıştır. Böylece Roma yönetimiyle birlikte en uzun tarihe sahip olan İtalya, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, Batı dünyasının en Romalı ve medenî parçası olarak kalmıştır. Barbar askerî klan şeflerinin egemenliği İtalyan coğrafyasında yalnızca yüzeysel işaretler bırakmıştır. Ancak, Lombardlarla birlikte daha kökten bir safha başlamıştır, çünkü bunların hükümranlığı heryerde değilse bile, en azından onlara Yarımadanın denetimini sağlayan Ravenna ile Roma arasında dirençli olmuştur. Bu durum İtalya Lombard krallığını, Spoleto ve Benevento Lombard dükalıklarından etkin bir şekilde ayrı tutmuştur. Daha güneyde, Doğu İmparatorluğu Lombard sızmasının derinlere nüfuz etmesine olanak vermemiştir. Böylece Lombardlar İtalya'nın belirli bölgeler halinde bölünmesini tahrik etmişlerdir. Roma Kilisesinin tüm İtalya üzerinde sahip olduğu otorite belli bir birlik kavramı sağlamaktadır, fakat uygulamada bu da Katolikliğin temsili konusunda kuzey, Aquileia patriğinin veya Milano başpiskoposunun çağrılarına kulak kabartmaya meylederken, Revenna ile güneyin de İmparatorluğun denetiminde olmasından ötürü perdelenmektedir. Bu nedenlerden ötürü, İtalya ilk barbar tahripkârlığından kurtulmuş olmakla birlikte, Lombard egemenliği döneminde yaşadığı deneyler muhtemelen diğer eyaletlerinkilerden daha acılı olmuştur, çünkü onlar daha lâf dinler barbarlara düşmüşlerdir.

BURGONYA
Raetia
Noricum
Pannonia
Balaton G.
Tuna
Drava
Mur
Sava
Ren
Ron
Cenevre G.
Maggiore G.
Komo G.
Garda G.
Chiavenna
Bellinzona
Bolzano
FRIULI
Trent
AVUSTURYA
Ceneta
Cividale
Salto
Concordia 615
Grado
Oderzo 640
Sesto
Treviso
VENEDİK
Trieste
ISTRIA
Padoa 603
Venedik
Monselice 601
Chioggia
Adige
Po
Pola
Aosta
Dora Baltia
Ivrea
Como
Monza
Bergamo
Brescia
Vicenza
Verona
Sirmione
Leno
Novara
Milano
Vercelli
Olonna
Kremona 603
Mantua 603
Liguria
Torino
Pavya
Piacenza 601
Asti
NEUSTRA
Alba
Tortona
Bobbio
EMILIA ÜZERINDEN
Parma
Reggio
Ferrara
Nonantula
Modena
Reno
Comacchio
Pagno
Tanaro
LİGURİA
Savona
Cenova 640
Berceto
Bologna
Emilia
Faniano
RAVENNA BİZANS VALİLİĞİ
Imola
Faenza
Ravenna
Canneto
Pedona
Albenga
Ventimiglia
Luna
Cesena
Rimini
Pistoia
Lucca
Pisa
Arno
Floransa
Flaminia
Pesaro
Fano
Senigallia
Urbino
PENTAPOLİS
Ankona
Cagli
Osimo
CASSIA ÜZERİNDEN
Volterra
Arezzo
Umbria
Siena
Cortona
Tadino
Camerino
Fermo
TUSCİA
Chiusi
Perugia
Nocera
Picenum
FLAMINIA ÜZERİNDEN
AURELIA ÜZERİNDEN
Monte Amiata
Todi
Orvieto
Spoleto
Ascoli
Tiber
Narni
Rieti
Penne
Pescara
Chieti
Viterbo
SPOLETO DÜKALIĞI
Sutri
Farfa
Civitavecchia
Valeria
Tivoli
ROMA DÜKALIĞI
Roma
Albano
Samnium
BENEVENTO DÜKALIĞI
Siponto y.642
Lucera
Campagna
Monte Cassino
Terracina
Gaeta
Cingla
Kapua
Benevento
Ofanto
Canosa
Bari
APULIA
Acerra
Napoli
NAPOLİ DÜKALIĞI
Salerno 640
APPIA ÜZERİNDEN
Brindisi y.670
Calabria
Taranto y.670
Agropoli
Lucania
Otranto
Gallipoli
Policastro
Bisignano
Rossano
Cosenza
Bruttii
Squillace
Lipari Ad.
Messina
Reggio
Palermo
Taormina
Sicilya
Enna
Catania
Agrigent
Sirakusa
Elbe
Korsika
y.700
Ajaccio
Sardinya
Torres
Cagliari
Ischia
İllyricum
DALMAÇYA
Slavların kaptırıldı
Zara
Bosna
Spalato
Ragusa
LİGÜR DENİZİ
ADRİYATİK DENİZİ
TRENİEN DENİZİ
İYON DENİZİ
AKDENİZ
8° 10° 12° 14° 16° 18°
46° 44° 42° 40° 38° 36°

Ostrogotlar döneminde İtalya'da Roma eyalet sınırı 493-553

Bruttii — Roma eyaleti

İtalya'da Lombard krallığı toprakları yaklaşık 600

Lombard krallığının bölünmesi

Hâlâ İmparatorluk denetiminde olan topraklar yaklaşık 700

İmparatorluk tarafından kaybedilen topraklar 600-700

640 — Lombardların ele geçirme tarihi

patriklik

Başpiskoposluk

+ Manastır

Yol

VANDAL KRALLIĞI
534'de imparatorluk tarafından yeniden fethedilmiştir; yaklaşık 680'de Müslümanlar tarafından fethedilmiştir.

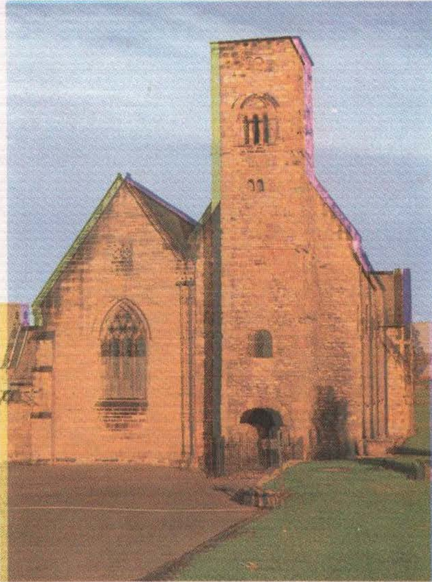
ölçek 1: 5 000 000
0 — 150 km.
0 — 100 mil.

Yukarıda. Büyük Gregorius ve yazı rahlesi. Gregorius burada bir 10. yüzyıl fildişi kitap kapağının üzerinde, sağ omuzu üzerine tünemiş, simgesi olan güvercin ile birlikte resmedilmiştir.

Solda. Teodorik'in saltanat dönemine (493-526) ait olan bir Ariuscu vaftiz evinin kubbe mozayiği. 5. yüzyıl ortalarındaki çok daha parlak Ortodoks vaftiz evleri modeline göre yapılmış olan Aryan binasının mütevazi ölçüleri bezeme unsurunun basitleştirilmesini zorunlu kılmıştır. Sanatçı kopya çekmekten kaçınmayı denemişe benzemektedir, fakat haçı taht minderinin üzerine yerleştirme niyeti iyi düşünülmemiştir. Ürdün nehri burada tamamen kişileştirilmiştir, fakat Vaftizci Yahya İsa'nın sağından soluna geçirilmiştir. Bezeme kendi başına hiçbir doktrinal farklılığı akla getirmemektedir.

Sağda. Northumbria'da Monkwearmouth'daki Manastır, 674'de Benedient Biscop tarafından kurulmuştur. St. Peter Kilisesinin batı cephesi asıl binadan ayakta kalanın tamamını meydana getirmektedir. Kulenin yukarıdaki uzantısı geç Sakson devri ilâvesidir.

nin 4 Latin doktorundan sonuncusudur; bunların arasında sadece o Papa olabilmiştir. İmanı ve bilgisi, onu Augustinus'tan sonra Orta Çağın en etkili Hıristiyan öğretmenlerinden biri haline getirmiştir. Fakat kendi yaşadığı çağda, Roma'daki konumu onü barbarların meydana getirdiği koşullara göre Roma ülküsünün doğasını dönüştürme işini yüklenmek zorunda bırakmıştır.

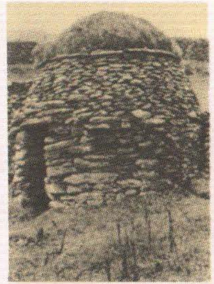
İstanbul'daki İmparatora karşı saygılı tavrına rağmen, Gregorius Batı'daki Roma Kilisesi için, İspanya ve Galya'da olduğu kadar, 597'de bir misyonun ulaştığı İngiltere'de de özerkliğini ilân etmenin gerekliliğine inanmıştır. İngiltere'ye giden misyonun başarısının, kıt'adaki putatapar Germenlere gidip geri dönen bir başka misyonunki tarafından izlenmesi, Papalığa 8. yüzyılın başlarında kayıtsız şartsız Roma'ya bağlı kuzeyli Katolik uyruklar sağlamıştır; yeni Hıristiyanlar için bu bağın herhangi bir siyasal özü yoktur; bu bağ tamamen dinsel bir teslimiyettir.

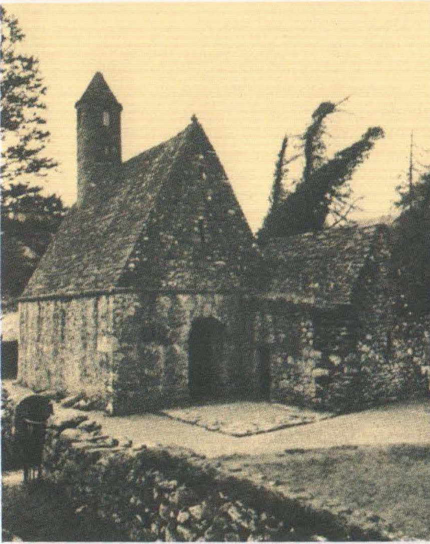
Gregorius İngiltere'ye yolladığı misyonu Romalı keşişlerden oluşturmuştur, oysa önceleri, barbarların Hıristiyanlaştırılmaları âdet üzere, eski Roma eyaletlerinde varolmaya devam eden piskoposların görevi olmaktaydı. Misyoner keşişler piskopos haline gelerek, piskoposluğun ve Batı Kilisesi'nin karakterini 7. ve 8. yüzyıllar boyunca değiştirmişlerdir. Gregorius'un İngiltere'ye giden keşişleri, 6. yüzyılın ortasından itibaren barbarların Hıristiyanlaştırılması sorununu üstlenen grupların yalnızca en iyi bilinenidir. Keşişler eyalet başkenti Braga'dan hareketle Galiçya içlerine girmişler ve Süevleri Katolikleştirmişlerdir (550-61); hemen aynı tarihlerde Columba, Iona'da bir cemaat oluşturmuş (563) ve bir süre sonra Piktler ve Northumbrialılar burada iman sahibi olmuşlardır. 590'da Colombanus İrlanda'dan Burgonya'ya gelmiş ve çömezleriyle birlikte Alamanya ile Bavyera'nın Hıristiyanlaştırılması faaliyetlerinin sürdürüldüğü manastırlar kurmuştur. 7. yüzyıl süresince İspanya, Britanya Adaları, Galya ve Germanya'da cömert kral hâmiler tarafından çok sayıda manastır kurulmuştur. Buralardaki keşişler yeni misyoner kuşaklarını meydana getirdikleri gibi, saray görevlisi ve piskopos da olmuşlardır. İngiltere'de manastır Hıristiyanlığı, piskoposlukları ve Reformasyon'a kadar sürecek bir dönem içinde, kültürel hayatı tekeline almıştır; Galya'da ise enerjileriyle Kiliseyi 5. yüzyılda kurtarmış olan yerleşik aristokrasiden çıkan piskoposları, manen gölgelemişlerdir.

Kıt'a manastırcılığı 6. yüzyılın ikinci yarısına kadar, dünyadan elini eteğini çekerek kendilerini özel olarak Tanrıya adadıkları bir hayat yaşamak isteyen birkaç kişiyle sınırlı kalmıştır. Manastırlar ruhanî hayatın özel üstatlarının yakınlarında olmak üzere, Batı İmparatorluğu'nun çeşitli yerlerinde ortaya çıkmışlardır. Kurucusunun ölümünden sonra da devam eden bir manastır hayatının, hattâ kurucu kendi cemaati için böyle bir devam olasılığını öngörmüş olsa bile, olup olmadığını bilebilmek zordur. Piskoposlar da kendi cephelerinden, bu cins cemaatleri kurallar koyarak gözetim altında tutmak istemişlerdir, ancak bu kurallardan pekazı günümüze kalabilmiştir. Diğer yandan, tahmin edildiğine göre 600'lerde Galya'nın tümünde yalnızca 200 tane manastır bulunmaktadır. Batı manastır kuralları içinde en ünlüsü olan, Nursialı Benedictus'un (öl. 526) Monte Cassino'daki manastırı için düzenlemiş olduğu kurallar, I. Gregorius'un bunlardan *Dialoglar*'ında söz etmesinden önce, kendi bölgesinin dışında geniş ölçüde tanınmışlardır. Bu kuralların bilgisi 7. yüzyıl boyunca Galya ölçeğinde yayılmış, hattâ Columbanus, Luxeuil Ma-

İrlanda'daki ilk Hıristiyan yapılarının çoğu daha sonraki dönemlere intikal edemeyecek kadar kaba ve basit olmuşlardır. İlk yapılarda taş esas olarak, güneyde ve batıda kullanılmıştır, bu binaların tarihlerini saptamak her zaman çok kolay değildir. Shellig Michael *(sağ altta)* İrlanda'nın 35 km. güneybatısında bir ada olup, Viking-öncesi döneme ait en iyi korunmuş manastır sitine sahiptir. Güneye bakan uçurumun üstünde altı tane arı kovanı biçiminde hücre ve iki tane kilise, bir münzevi keşişler cemaati için yapılmıştır. Arı kovanı biçimi *(en sağda)* yağmuru dışarıda tutmak için, taştan yapılan dikkatli bir inşaatla gerçekleştirilmiştir. Bu teknik 7. yüzyılda Dingle yarımadasındaki Gallarus vaazevindeki tekne-biçimli diğer formların inşaında kullanılmıştır *(sağda)*.
Güney İrlanda'da bulunan iki yapı 9. yüzyıldan itibaren daha dayanıklı dinsel binaların tercih edildiğini göstermektedir. Iona cemaati Viking saldırısı karşısında Kells'e sığınmış ve 9. yüzyıl başlarında, St. Columba'nın evi olarak bilinen bu kiliseyi inşa etmiştir (en altta). Ancak, bu binanın 6. yüzyıl aziziyle hiçbir kişisel bağlantısı yoktur; tıpkı bir başka 6. yüzyıl azizi olan St. Kevin'in Glendalough'taki St. Kevin Kilisesi'yle bir ilişkisinin olmadığı gibi *(aşağıda)*.

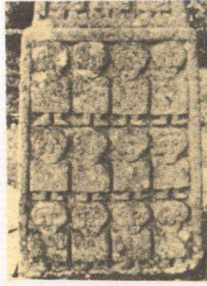

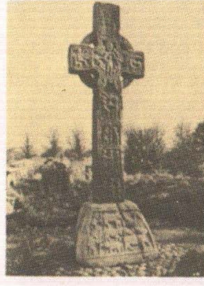

İrlanda'da 800 yılları öncesine ait haçlardan 50 kadarı halen ayaktadır. Bu iki örnek, yerel granit olanaklarının alçak kabartma yapımını belirlediği Barrow Vadisine aittirler. 5 m. yüksekliğindeki Moone Haçı *(sağda)*, çoğu taşbebeğe benzeyen ve halk sanatıyla kendine göre bağlantı kurmak isteyen unsurları kullanarak birçok dinsel konuyu resmetmektedir. Casteldermot Haçı *(en sağda)* biraz daha sonraki bir tarihe aittir ve İsa'nın ızdıraplarına dair olan bölümü daha ayrıntılı olarak işlenmiştir, fakat tepede yer alan şekiller, Moone Haçının havarilerini hatırlatmaktadırlar.

nastırını kurduğu sıralarda, kendi kurallarını oluşturmak için bunlardan yararlanmıştır. Daha sonra bu kurallar Autun Manastırı başrahibi Leger (663-79 piskopos) tarafından hararetle savunulmuş ve onun tarafından, kendi diyakozluğundaki tüm manastırlara konulmuştur. Fakat bu kurallara uygun olarak, manastırların tekbiçime sokulmaları konusunda, Akitanya dükü Louis (sonra imparator) hesabına 9. yüzyılda Anianeli Benedictus'un ıslahatından önce herhangi bir çaba görülmemiştir. Bu tarihten sonra Benediktin kuralları, çiçek açan, sonra da gerilemeye başladıkları için disipline sokulmaları gereken cemaatlerin ıslah edilmeleri için kullanılmıştır.

Keşişlerin Kilise'nin doğasını değiştirmekteki etkinlikleri, özellikle 7. yüzyılda belli bir manastır kuralına veya azizin ilhamına değil de, keşişlerin dinsel inanç ve uygulamayı, Hıristiyanlığın sınırlarının her iki tarafında da halkının putatapar olduğu kırsal kesime yayma yeteneklerine bağımlı olmuştur. Katolik Hıristiyanlık barbar istilâsının öncesinde de, sonrasında da, piskoposların yerleştiği kentlerin dini olmuştur. Clovis ve önde gelen gelen Franklar Hıristiyanlığı piskoposların ellerinden kabul etmişlerdir. Ancak, 6. yüzyılın sona ermesiyle kentler, çoğunluğu itibariyle kentlerde oturmayan barbarları Romalılaştırma yeteneklerini tüketmişlerdir. Barbarların önderleri, toprak sahipleri veya hattâ sınır topraklarını iskân edenler kendilerine din getirecek olan köy papazlarına ihtiyaç duymuşlardır. Galya bu konuyla ilgilenmeye başladıkça, en hızlı atılım, doğudaki Frank kıpırdanmalarını sâkinleştirmek ihtiyacının âcilen belirdiği ve Güney Galya'nın Sağlam Roma geleneklerinin yeni bir amaca yöneltilebileceği Burgonya'da meydana gelmiştir. Arles ve Marsilya'dan kaynaklanan manastırcılık, özellikle Arles piskoposu Caesarius'un (469-542) kurallarının öğrenilmesiyle, güneye yayılmıştır. Burgonya ve Akitanya'nın güçlüleri manastırların yardımıyla Hıristiyanlaştırma faaliyetini harekete geçirebilmişlerdir. 7. yüzyılda Lyon başta gelen Hıristiyan kentlerinden biridir ve İngiliz rahip ve piskoposu Wilfrid burada üç yararlı yıl geçirmiştir (654/5-57/8).

Fakat genellikle kabul edildiğine göre, Galya'nın manastır uyanışının başlıca ilhamı, Columbanus'un 590'lar civarında, 50 yaşlarındayken Burgonya'ya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. 20 yıl kadar sonra, yaşlı kraliçe Brunehaut'la uyuşamadığı için ülke dışına çıkmak zorunda kalmıştır. Ancak çömezleri, örneğin St. Gall, eserini devam ettirmişler ve onun Burgonya'da kurduğu en ünlü manastır olan Luxeuil, ölümünden sonra gelişmiştir. Columbanus 615'te öleceği Bobbio'da bir manastır kurarak, faaliyetlerini Lombardlara da yaymıştır. Bu hareket yalnızca İrlandalı göçmen keşişlere değil, aynı zamanda, Luxeuil keşişlerindenken Besançon piskoposu olan (627-58) ve orada bir manastır kuran Donatus veya Akitanya'dan Regensburg'a piskopos olarak gönderilen ve burada şehid edilmesi üzerine, defin yerinin 8. yüzyılın ortasından itibaren güçlü bir manastırın yerleşim yeri haline geldiği Emmeran gibi, ülkenin yerlilerine de dayanmıştır. Keşişler Hıristiyanlığı lâik güçlerin etki alanlarının ötesindeki kırsal alanlara yayma görevini üstlenmişlerdir. İrlandalıların Güney Galya'daki çabalarının bir paraleli kuzey-doğuda, Luxeuil Manastırından Thérouanne piskoposluğuna yükselen Omer (öl. 667) tarafından gösterilmiştir. 8. yüzyılın başlarından itibaren misyonerlik alanlarını kendi adalarından Frizya ve Thuringia'ya kadar genişletmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, buralarda öncelikle diyakozluk örgütlenmesine başlanılmıştır, çünkü misyoner çabalarının

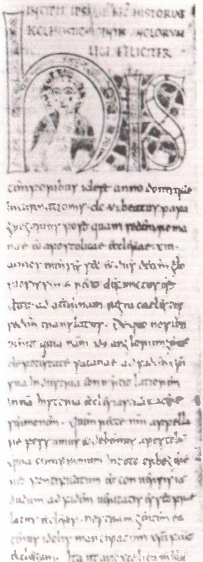

üsleri manastırlardı.

Manastır hareketinin ilhamının özgün doğasının İncil konusunda vaaz vermekle bir ilgisi yoktur; kurumun karakterinin bizzat Galya'da maruz kaldığı değişmeler İrlandalı keşişlerin katkısının ürünü olmuşa benzemektedir. İrlanda Kilisesinin kendisi de 5. yüzyılda piskopos Patrick'in öğretisini yaymakla işe başlamıştır, fakat İrlanda'da hiçbir zaman Roma yönetimi ve kentler olmamıştır. 6. yüzyıldan itibaren manastırlar İrlanda ruhanî hayatının odak noktaları haline gelmişlerdir, çünkü bunlar hem kırsal hayata, hem de İrlanda toplumunun kabile örgütlenmesine uyum sağlamışlardır. İlk İrlanda manastırlarının kuruluş tarihlerini saptamak çok kolay bir iş değildir, fakat birkaç cemaatin Columbanus'un doğmasından önce ortaya çıkmış olmaları muhtemeldir. Columbanus İrlanda'yı terkederek sürekli bir "hacılık" hayatına önderlik etmeyi veya münzeviliğinin bir parçası olarak, orada burada dolaşmayı amaçlamıştır. İrlanda manastırcılık hareketi başlangıçtaki piskoposluk kuruluşunu tamemen gölgede bırakmıştır. İrlandalıların münzevi nitelikleri ve ruhani disiplinleri, onların Kıt'alı ev sahiplerini etkilemiş, fakat Galya Hıristiyanlığı İrlanda'dan kaynaklanan yeniliklerin tümünü kabullenmemiştir. İrlandalılar, Clovis'in Paris'teki St. Geneviève evi gibi bazı büyük manastırlara tanınan krallık lütfu sisteminin içine katılmışlardır. 7. yüzyılın yeni manastırları aziz kültleriyle bağlantılı yerlerde kurulmamışlar, fakat bunların kurucuları zaman içinde bizzat ünlü azizler haline gelmişlerdir: Örneğin Jumièges Manastırının kurucusu St. Philibert gibi (öl. 685), Manastırlarda Hıristiyan Kutsal Emanetlerinin muhafaza edilmeleri, bu Kutsal Emanet muhafaza yerlerine halkın daha büyük bir imanla sarılması konusunda insanlar cesaretlendirilmiş, dolayısıyla manastırlar zengin, güçlü ve ünlü olmuşlardır. Kral Dagobert Paris yakınlarındaki St. Denis'de Galya havarisi için bir manastır kurdurtmuş veya varolanı canlandırmıştır, bunu yaparken amacı Neustria'nın Roma geçmişiyle bağlantı kurmak ve kendi için bir gömülme yeri oluşturmaktı. 672'de Fleury'de kurulan manastır, 705 yılından önce terkedilen Cassino Manastırındaki ünlü St. Benedictus'un cesedini gizlice kendine almıştır. Böylece Kutsal Emanet edinmek mutlaka zorunlu hale gelmiştir. Fakat kralların koruyuculuğu ve azizlerin kendileriyle öğretilerinin halk arasında tutulması, keşişlere Hıristiyanlığın sorunlarının çözümünde yeni bir yer sağlamıştır. Keşişler aynı zamanda, büyük toprak sahipleri gibi, toprakların tarıma açılmasının ilerletilmesinden sorumluydular. 7. yüzyıl toplumunda bunların etkilerinin artması, birbirlerinden tamamen farklı iki olgu ile öl-

Bede'in *Kilise Tarihi*'nden bir sahife; bu eser Monkwearmouth'da 747'den önce yazılmıştır. *Tarih*'in bu önemli elyazması oldukça doğru bir metin sunmaktadır; herhalde yazarın kendi nüshasından alınmıştır ve bu elyazmasının ince süslemeleri, onun onaylanmış olduğunu düşünmemize yol açmaktadır. 2. kitabın başına ait olan bu sahife, İngiliz misyonu başlarken ve orada çok saygı gören 1. Gregorius'u göstermektedir.

8. yüzyılda İngiltere ve İrlanda İngilizlerin ve İrlandalıların Hıristiyanlığı kabul etmeleri, bu tarihlerde her iki ülkede de yeterli bir denge ile okur-yazarlık düzeyine ulaşıldığını işaret etmektedir; bu sayede, Vikinglerin yol açacakları karışıklıklar öncesinde yerleşim yerlerinin haritasını çıkartmak mümkün olmuştur. İngiltere siyasal olarak Mercia krallarının hükümranlığını kabul etmiştir, fakat daha eski yerel krallıkları hâlâ belirlemek mümkündür ve bunlara karşı olan duyarlıklar hâlâ yürürlüktedirler. Kilise yönetimi açısından, piskoposluk merkezleri ile manastırların bulundukları yerler Hıristiyanlığın güçlü olduğu yerlerin nereleri olduğunu açıkça işaret etmektedirler Northumbria'nın büyük günleri sayılıdır, fakat harita onun Kuzey Denizi'nden gelecek tehlike konusunda ne kadar endişesiz olduğunu göstermektedir İngilizlerin şimdiye kadar ulaştıklarının dışında, Galliler de kendi manastırlarını inşa etmişler ve İrlandalılar gibi yerel özerkliğin karşısına siyasal bir zorlama çıkartmamışlardır. Roma tipi bir piskoposluk örgütlenmesinin Kelt Hıristiyanlığının içinde yer almaması yetki alanı sınırlarının çizilmesini engellemiştir ve siyasal bölünmeler söz konusu olduğunda, kesinlemelerin mümkün olmadığını görmek çok şaşırtıcı olmaktadır Piskoposlukların başlangıçtaki Patricilik geleneği, manastırların İrlanda'da çok büyük sayılarda artışı karşısında geride kalmıştır. Bu kuruluşların etkileri İrlanda'ya ve Kıt'aya doğru yayılmıştır, fakat bunların manevî bağlantılarını haritalamak kolay bir iş değildir.

çülebilir: Onlara ne kadar fazla bağışta bulunulduğunu gösteren *carta*'lar (senet) ve o dönemdeki halk arasındaki dinsel inançları görmemize izin veren Aziz *Hayatlar*'ı

İngiltere'de Galyalı misyonerler de bulunmaktaydı: Doğu Anglia'da Burgonya'dan gelen Felix ve Batı Saksonları arasında Frank Agilbert. Fakat İngiltere'deki Roma ve İrlanda Kiliselerinin etkileri birleşerek Northumbria'da, özellikle resimlendirilmiş elyazmaları ile Jarrowlu Bede'in (672/3-735) birçok eserinden iyice bilinen bir Hıristiyan kültürü üretmişlerdir. Bede, Karanlık Çağların en önde gelen bilgin-keşişi olarak, manastırcılığın 700'lerde neler yapabileceğini göstermektedir. *İngiliz Halkının Kilise Tarihi* adlı eserinde özellikle İngiliz rahip ve rahibe manastırlarından söz etmektedir, fakat arızî olarak, kral kanı taşıyan birçok kimse için keşişlik statüsünün nasıl bir cazibe unsuru meydana getirdiğini de ortaya koymaktadır. Çaedmon'un öyküsünde (varak 658-80) Whitby Manastırının, yerel dilde yazan ve böylelikle Kıt'a Katolik Kilisesi tarafından hayal bile edilemeyecek yollardan Tanrıya hizmet eden bir şairi nasıl beslediğini göstermektedir.O dönemde İrlanda, İspanya, Galya ve Roma'dan edinilebilen, kültürlülerin edebiyatına nüfuz edebilmiş bir bilgin olarak Bede, bilgilerini manastırdaki öğrencilerine aktarmakla yetinmemiştir. İncilin yerli dillere yapılan çevirilerine el atmış ve İngilizlerin Hıristiyanlığı kabullerinin halk kültürü üzerindeki etkilerinin Galya'dakilerden ne kadar farklı olduğunu göstermiştir. Aynı zamanda, Hıristiyan İngiltere'de birisi *Beowulf* şiirini yazmak zahmetine katlanmış ve Hıristiyanlığın putataparlık üzerine genelde çektiği perdenin bir kenarını açmıştır. Hıristiyanlık, İngiltere'deki merkezlerini, Galya'dakiler gibi ayakta kalan Roma kentlerine yerleştirmek yerine, günün siyasal koşullarına uygun olarak oluşturmuştur. Bu gerçek cemaatine göre davranmak yeteneği, barbar toplumundakierken manastırcılık hareketinin erdemlerine işaret etmektedir.

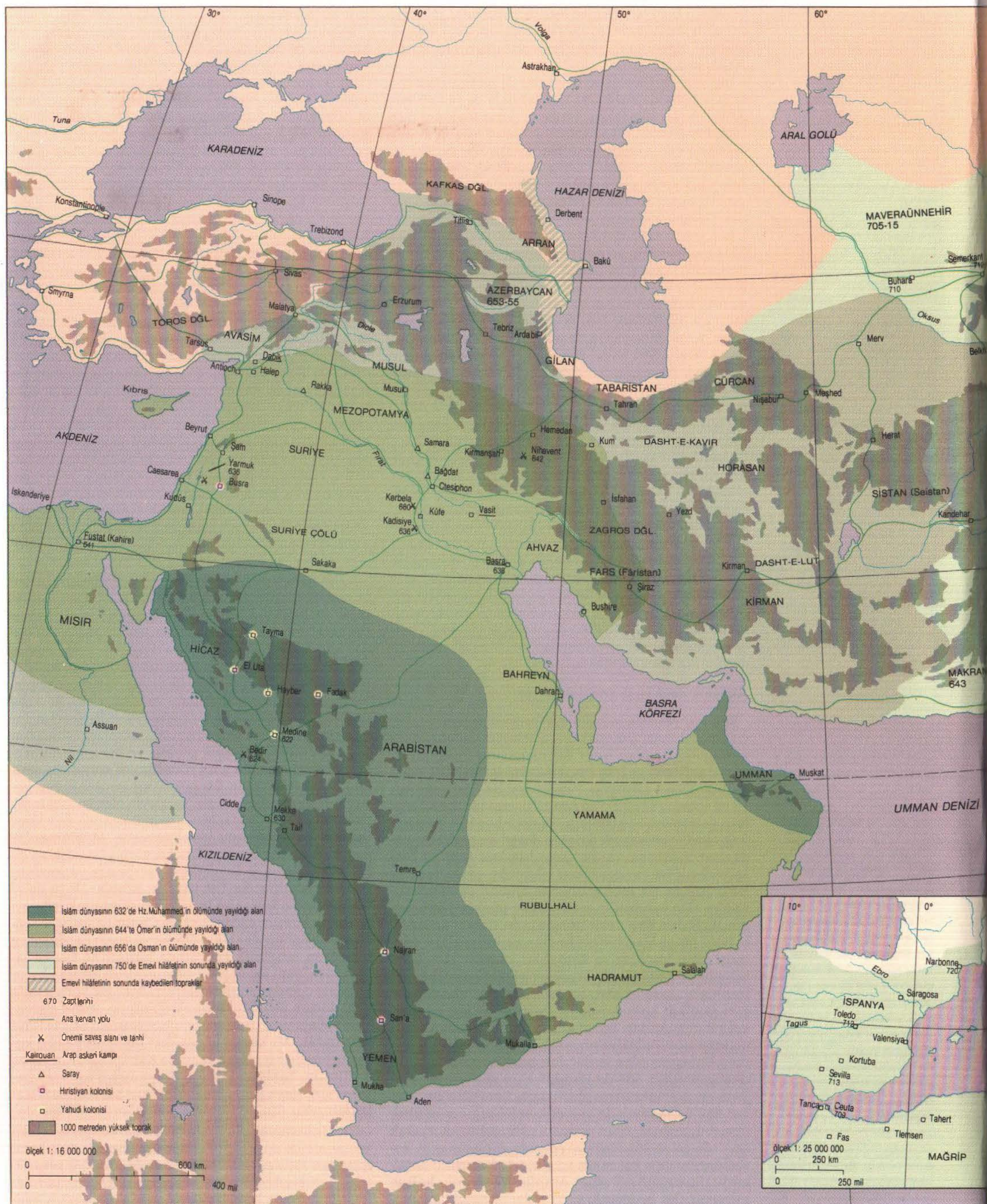
Akdeniz'deki yeni güç: İslâmiyet

Batı dünyasında keşişler İsa'nın askerleriydiler. Doğu'da bir başka türden mümin askerler, İslâmiyet sayesinde birlik olan Arap Yarımadasının Arapları, 7. yüzyılda Roma ve İran İmparatorluklarını istilâ ettiklerinde ortaya çıkmıştır. Peygamber Hz. Muhammed, 10 yıl içinde (622-32) Tanrıya tâbi yeni bir dinsel toplum yaratmayı başarmıştır. Peygamber öğretmen olduğu kadar savaşçıydı da; yeni dinsel kardeşlikleri nedeniyle iç savaşlarını bir yana bırakan Araplar başka yerlerde ise savaşmaktan büsbütün vazgeçmemişlerdi. 629'da, Hz. Muhammed'in ölümünden önce Suriye'ye akın yapmışlar, ama oradan püskürtülmüşlerdir. İlk Halife Ebu Bekir döneminde, ticaret nedeniyle iyice tanıdıkları bir bölge olan verimli Hilâl'e dönmüşlerdir. İranlılar ve Romalılar kısa bir süre önce burada çarpışmışlardı, fakat geçici olmasına rağmen İranlıların kazandıkları başarı, Arapları İmparatorluğun zayıflığı konusunda uyarmıştır, çünkü kentlerdeki Roma iktidarı kırsal alanda hiçbir zaman etkin olamamıştır. Romalıların, artık saldırıdan önce tamamen birleşmiş olan istilâcıları püskürtme konusundaki gayretleri, 636'da Heraklios'un gösterdiği çabalarla en üst noktasına ulaşmıştır. Heraklios'un güçleri 636'da Yarmuk'da yok edilerek bozguna uğratılmış, bu savaşta Arap ordusu çölü çabucak aşarak Irak'tan gelen bir birlik sayesinde güçlenmiştir. Romalılar bu cins bir savaş için hiç de hazırlıklı değillerdir. Roma'nın çöl sınırı Arapların ana yolu haline gelmiştir. Çöl, bedevinin nasıl aşılacağını bildiği boş bir ülkeydi.

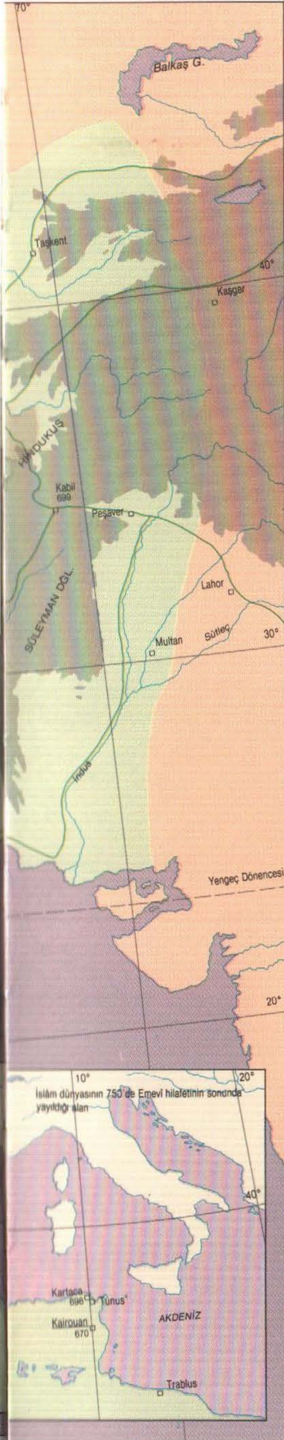
Müslümanların Toros dağlarına kadar olan kuzey kesimler de dahil Suriye'yi ele geçirmeleri İmparatorun Küçük Asya'daki üssü ile Afrika eyaletleri arasındaki bir köşeyi zorlamaya başlamıştır. Mısır istilâ edilmekten kurtulamamış (641) ve İmparatorluğun ikinci büyük kenti İskenderiye, Roma'nın denizdeki konumunun güçlülüğüne rağmen savaşmadan Arapların eline geçmiştir. Hem Suriye, hem de Mısır'ın fethi İslâmiyeti âniden dünyanın en zengin ve uzun süreden beri uygarlaşmış kesimlerinden bir bölümünün sahibi haline getirmiştir; aslında bu Medine'deki Halife'nin amaçlamasının değil de, generallerinin ateşli ihtiraslarının ve hem savaşta, hem de diplomasideki becerilerinin ürünüdür. Araplar İmparatorluk yönetiminin dinsel siyasetinden hiç de memnun olmayan yerel halka uygun koşullar sunmuşlardır. Müslümanlar, örfî vergilerin ödenmesi halinde, ortodokstan daha çok tekbedenci olan bu yerli halklara, kitaplı dinlere mensup insanlar olarak hoşgörü göstermeyi, kendi dinsel önderlerinin yönetimi altında özerklikten yararlanmayı garanti etmişlerdir. Fetih döneminde Roma İmparatorluğu'nun en zengin eyaletleri rejim değişikliğinden memnun olmuşa benzemektedirler. Halife I. Ömer (634-44) bu umulmadık kadar geniş imparatorluğun yönetimi ve generallerini gözetim altında tutabilmek için ilkeler koymuştur. Ordu, yerel halktan uzak tutulmak üzere, saf ve karışmamış bir şekilde korunmak üzere kamplarda üstlendirilmiştir. Askerlerin Arap Yarımadası'nın dışında toprak edinmelerine izin verilmemiştir; fethedilen topraklarda askerî hizmet yükümlülük ve tekeli bunlara aitti.

Daha Suriye'deki Roma gücünün çökmesinden önce bile, Arap güçleri yarımadalarından dışarı çıkarak, Irak'taki İranlıları Kadısiye'de bozguna uğratmışlardır (636). Yeni İran hükümdarı III. Yazdıgerd, doğuda, 651'de öldürüleceği daha uzaklara çekilmesine rağmen, umutsuz bir direnme göstermiştir. İranlılar Irak'tan Kuzistan'a, oradan da bizzat İran'a sürülmüşlerdir. İran'dan sonra İslâm orduları doğuda daha uzaklara, Horasan'a kadar ilerlemişlerdir. İran'ın zor olmasına rağmen yok edilmesi, Arapların Roma'ya yaptıklarının da ötesine geçmiş ve bir İmparatorluğun Kurani esaslara göre yönetilmesi sorununa yeni güçlükler eklemiştir. Ömer'in Arapların saflığını koruma konusundaki kuralı, Suriye'de olduğu gibi Irak'ta ki Küfe ve Basra'da, Mısır'daki Fustat'da da askerî üslerin kurulmalarını gerektirmiştir. Müslümanlar İran'ın dini olan Zerdüştîliğe hoşgörü gösterdikleri gibi, Yahudilerin de ibadetlerini serbestçe yapmalarına izin vermişlerdir. Öte yandan Araplar Doğu halkları arasında, Suriye ve Irak'da kendilerininkilerle aynı dil ve kültüre sahip insanlar bulmuşlardır. Arapların Ktesiphon'daki [Kutülamare], masallardakilere benzeyen zenginlik karşısında gözleri ne kadar kamaştıysa, yeni savaşçılar, boyunduruk altına alınan halkları o kadar etkilemişlerdir. Belli bir süre içinde yeni durum yeni bir kültürel toplumun ortaya çıkmasına yol açmıştır. İmparatorluğun sınırları 643'te Hind sınırındaki Makran'a kadar ileri götürülmüştür, kuzeye yönelik bir sefer sırasında Kabil'e saldırılmış ve 8. yüzyılın başlarında Amu Derya nehri aşılarak hareket Siri Derya'ya doğru ilerlemeye başlamıştır. Maveraünnehr Çin yönündeki son İslam eyaletiydi.

Hz. Muhammed döneminde Mekke'de egemen olan ve uzun süre onun öğretisine karşı olan Kureyş kabilesinden Halife Osman döneminde (644-56) yeni dinin güçlükleri belirmeye başlamıştır. Osman'ın hilâfeti döneminde Kureyeşlilerin eski aristokratik iddi-

KARADENİZ
KAFKAS DĞL.
HAZAR DENİZİ
ARAL GÖLÜ
MAVERAÜNNEHİR
705-15
Astrakhan
Tuna
Volga
Konstantinople
Sinope
Trebizond
Tiflis
Derbent
ARRAN
Bakü
Sivas
Smyrna
Erzurum
AZERBAYCAN
653-55
Semerkant
Buhara
710
Oksus
Merv
Malatya
TOROS DĞL.
AVASİM
Tarsus
Dicle
Tebriz
Ardabil
Dabık
Antioch
Halep
MUSUL
GİLAN
Kıbrıs
Rakka
Musul
TABARİSTAN
CÜRCAN
Tahran
Nişabur
Meşhed
MEZOPOTAMYA
AKDENİZ
Beyrut
Şam
SURİYE
Samara
Hemedan
Kirmanşah
Nihavent
642
Kum
DASHT-E-KAVIR
Herat
HORASAN
Fırat
Caesarea
Yarmuk
636
Busra
Bağdat
Ctesiphon
İskenderiye
Kudüs
Kerbela
680
Küfe
Vasit
İsfahan
Yezd
SİSTAN (Seistan)
Kandehar
Kadisiye
636
Fustat (Kahire)
641
SURİYE ÇÖLÜ
ZAGROS DĞL.
AHVAZ
Sakaka
Basra
638
Kirman
DASHT-E-LUT
FARS (Fâristan)
Şiraz
Bushire
KİRMAN
MISIR
Tayma
HİCAZ
El Ula
Hayber
Fadak
BAHREYN
Dahran
MAKRAN
643
BASRA KÖRFEZİ
Assuan
Medine
622
Bedir
624
ARABİSTAN
Nil
UMMAN
Muskat
Cidde
Mekke
630
Taif
YAMAMA
UMMAN DENİZİ
KIZILDENİZ
Temre
RUBULHALİ
Necran
HADRAMUT
Salalah
San'a
Mukalla
YEMEN
Mukha
Aden
İslâm dünyasının 632'de Hz.Muhammed'in ölümünde yayıldığı alan
İslâm dünyasının 644'te Ömer'in ölümünde yayıldığı alan
İslâm dünyasının 656'da Osman'ın ölümünde yayıldığı alan
İslâm dünyasının 750'de Emevi hilâfetinin sonunda yayıldığı alan
Emevi hilâfetinin sonunda kaybedilen topraklar
670 Zapt tarihi
Ana kervan yolu
Önemli savaş alanı ve tarihi
Kairouan Arap askeri kampı
Saray
Hıristiyan kolonisi
Yahudi kolonisi
1000 metreden yüksek toprak
ölçek 1: 16 000 000
0
600 km.
0
400 mil
10°
0°
Ebro
Narbonne
720
Saragosa
İSPANYA
Toledo
712
Tagus
Valensiya
Kortuba
Sevilla
713
Tanca
Ceuta
709
Tahert
Tlemsen
Fas
MAĞRİP
ölçek 1: 25 000 000
0
250 km
0
250 mil
30°
40°
50°
60°

Solda. İslâmiyetin yayılması İslâmiyet Hıristiyanlığın tersine, kurucusuna hemen siyasal sorumluluklar vermiş olan bir dindir. Peygamberin ölümünden sonra halifeler yalnızca iman konularını değil, aynı zamanda genişlemiş müminler cemaatinin yönetimini de üstlenmişlerdir. Arabistan'ın savaşçı kabileleri arasında barış sağlanması, yeni düzenin Roma ve İran İmparatorluklarının içlerine taşınmasıyla elde edilmiştir. Harita üzerinde İslâmiyetin bu genişlemesi tıpkı önüne geçilemez doğa güçlerinin ilerlemesi gibi gözükmektedir. İslâmiyet süreç içinde Roma ve İran'ın eski siyasal otoritelerini silip süpürmüş ve barbarların Batı'da 250 yılda yaptıkları işi, 100 yıldan daha az sürede gerçekleştirmişlerdir.

Yukarıda. Halife el-Velid tarafından 706-14'te yaptırılan Şam Camii. Bu cami ve külliyesi Suriyeli zenaatkârların eseri olarak muhteşem bir şekilde bezenmiş ve İslâmiyeti, yeni bir modele göre yapılan bir ibadet yeriyle donatmayı amaçlamıştır. İnşaat yerinde varolan kilise yıktırılmış, fakat daha da eskiye ait olan 1. yüzyıl Roma tapınağının duvarları muhafaza edilmiş ve bunun 4 köşesi üzerinde İslâmiyetin ilk minareleri yükselmiştir. Bu camiye Orta Çağ'da İslâm dünyasının harikalarından biri olarak bakılmıştır.

aları yeniden ortaya çıkmış ve onun katledilmesinden sonra Suriye valisi olan akrabası Muaviye, yeni Halife Ali'nin de işbirliği yaptığından kuşkulandığı katillerden kan hakkını talep etmiştir. Bu dönemde İslâmiyetin içindeki basınç su yüzüne çıkmış ve İmparatorluğun fetihlerini yeniden genişlemeye girişecek kadar kendisine gelmesi için birçok yılın geçmesi gerekmiştir. Hem Ali, hem de ondan sonra halife olan Muaviye Medine'nin yeni İmparatorluk için hiç de uygun bir başkent olmadığını düşünmüşlerdi. Ali Irak'taki yeni askerî kent Kûfe'ye göç etmiş, Muaviye de zaten eski bir başkent olan Şam'ı Emevî halifeliğinin merkezi yapmıştır. Muaviye zaman içinde konumunu güçlendirmiştir, fakat bu arada İslâmiyetin dinsel birliği, peygamberin damadı Ali'nin konumu nedeniyle bozulmuştur; bu çatışmanın ürünü olarak Hariciler ve Şia mezhepleri ortaya çıkmıştır. Hicaz'daki memnuniyetsizlikleri (bunlar 692'ye kadar devam etmiştir) ortadan kaldırmayı başaramayan Muaviye, İmparatorluğu yeniden biçimlendirecek ve Romalılarla olan mücadeleyi sonuna götürecek kadar güçlü olmayı bilmiştir. 649'da Kıbrıs'ı bizzat fethetmiş ve Arapların hiçbir deneylerinin olmadığı denizlerde Romalılarla savaşmak üzere bir donanma inşa ettirmiştir. Ayrıca 669 ve 674-80'de İstanbul'a saldırmıştır. Fakat Küçük Asya fethedilememiştir; Suriye ile olan sınır tüm ana yollar ve dağ geçitleri üzerinde, kıyıdan Yukarı Fırat'a kadar her yerde kurulmuş olan kaleler aracılığıyla korunmaktadır. Batı'da ise Muaviye'nin orduları İslâmî yönetimi Mısır'ın dışında, 670'de Kayruan'a kadar yayma becerisini göstermişlerdir. Burada komutan Ukbe'nin başarıları, Atlantik kıyılarına kadar uzanan bir akınla sonuçlanmıştır, fakat bu çabalar olumlu sonuç vermemiş ve yüzyılın sonuna kadar Berber direnci ile Roma yönetimi devam etmiştir. Kartaca (Tunus) 698'de düşmüştür. 711'de İspanya'nın İslâmiyet tarafından istilâsı sırasında Kuzey Afrika'dan sorumlu Müslüman vali Musa, Mısır'a karşı bağımlılıktan kurtularak doğrudan Şam'dan emir almaya başlamıştı.

8. yüzyılın başında İslâmiyet o an için sınırlarına ulaşmıştır; bu, sürekli başarılar halinde değil de, iki veya üç enerji kıvılcımı sayesinde ve kendi cemaati içinde deneyinden geçilen ciddi zorluklar pahasına olmuştur. İslâmiyet hem kendi adamlarıyla, hem de fetihleriyle birlikte uyum sağlama yeteneğini göstermiş ve 7. yüzyılın sonlarında halife Abd ül-Melik (685-705) ve Halife Abd ül-Velid (705-15) İmparatorluğu pekiştirebilmişlerdir. Abd ül-Melik tamamen Arap olan ilk altın dinarları 695'te bastırtmış ve Roma ile İran paralarının tedavülünden veya taklidinden vazgeçmiştir. Halife Ömer devrinden beri yerel memurlar tarafından Farsça veya Yunanca tutulan resmî gelir ve gider kayıtları, artık Arapça yazılmaya başlanmıştır. İslâm yönetimi Müslüman Arapların özellikle Irak ve Horasan'da yararlandıkları vergi gelirlerini korumak amacıyla, İslâma geçmek isteyenlerin cesaretini kırmak üzere vergi sistemini gözden geçirmişlerdir. Eyaletlerle olan iletişim resmî ihtiyaçlara cevap verecek bir ulaşım ve posta hizmetinin kurulmasını gerektirmiştir. Emevi halifeleri Kaya Kubbe'de kurdurdukları yapıyla Kudüs'ün İslâmî anlamını ilerleterek ve Şam'da inşa ettirdikleri muhteşem cami aracılığıyla Arabistan'ın dinsel prestijini artırmışlardır.

Güneyden gelen Arap istilâları, 4. ve 5. yüzyıllarda kuzeyden gelen herhangi bir barbar grubuna nazaran bir İmparatorluğa elkoyma kapasitelerini çok daha çabuk kanıtlamışlardı. Müslümanlar Suriye'de daha değerli bir ödül elde etmişler ve Hıristiyan memurların yönetime yardımcı olmalarından hemen yararlanmışlardır. Ancak Müslümanlar İmparatorluğun belli bir köşesine yerleşmemişlerdir. Roma İmparatorluğunun yarısını fethetmişler ve buna İran İmparatorluğunu eklemişler ve bir yüzyıldan kısa bir sürede dünyanın en dikkate değer devletini meydana getirmişlerdir. Akdeniz'in -yüzyıllar boyunca büyük çabalarla oluşturulmuş olan- birliğini bozmuşlar ve bu denizin güney ve doğu sahillerini artık tamamen farklı bir dünya haline getirmişlerdir. Bedeviler çölü aşma konusundaki becerileri sayesinde, Romalıların eskiden su yoluyla sağladıklarından çok daha etkili bir şekilde, birbirlerinden tamamen ayrı ülkeleri biraradа tutabilmişlerdir.

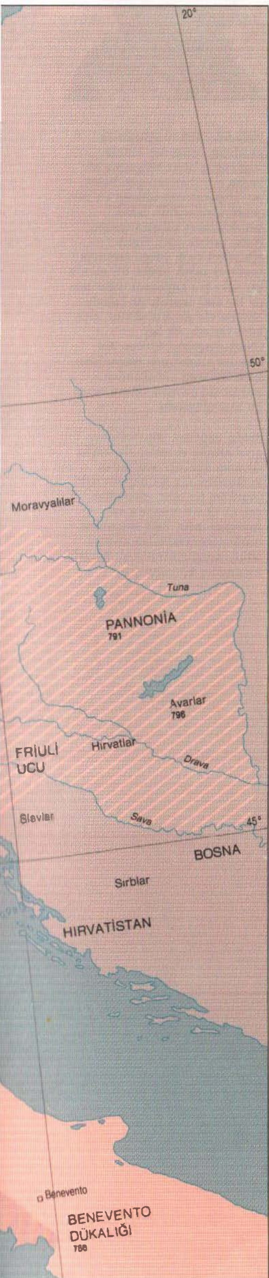
Uzun dönemde İslâmiyetin kendisi de Emevî İmparatorluğu tarafından biraraya getirilmiş olan birçok halkın kültürlerine, esas olarak Arapçanın kullanımı ve Kur'an'ın öğretilmesi yoluyla nüfuz etmeye başlamıştır. İmparatorluk kısa dönemde doğrudan Arap kabilelerinin yayılmalarının sonucu olarak ortaya çıkmıştır, bunlar aralarında çarpışmak yerine ortak düşmana yönelmişlerdir. Bu insanlar başlangıçta kendi imanlarının yenik halklar tarafından kabulünü düşünmemişler ve bunu istememişler, onlardan ayrı bir şekilde, kendilerini dinlerine adamış savaşçılar olarak yaşamışlardır. Bu savaşçılar enerjilerini bireysel girişimlerde harcamayıp etkin bir fethi sürdürebilecek kadar disiplinliydiler. Fakat elde ettiklerinin sınırına ulaşınca, diğer nitelikler daha önemli hale gelmiştir. Emevilerin eski Roma eyalet başkenti Şam'da gösterdikleri siyasal gerçekçilik ve süreklilik, güney barbarlarının Arap ve Roma yeteneklerini, kuzey barbarlarının yapmayı bilemedikleri bir şekilde nasıl birleştirdiklerini göstermektedir. Araplar, İslâmın o zamandan buyana aralıksız yaşadığı topraklarda içeriden birliği sağlamışlardır.

Karolenj Avrupa'sı
Karolenj hanedanının imparatorluğu yaklaşık olarak bir yüzyıl süreyle etkin bir varlık sürdürmüş ve sonra da, geriye yönelik kavrayışlar aracılığıyla, belli bir cazibeye sahip olmuştur. Karolenj yönetimi, Merovenj programının İspanya, İtalya ve Gernnanya'da yayılmasından daha fazla birşeydir. Bu İmparatorluk 40 yıldan fazla bir süre, Charlemagne'ın karakterinin gücü sayesinde bu ülkeleri birarada tutabilmiştir. Ölümünden sonra, hem şövalyelik, hem de edebiyat tarafından ilham edilen, ona yönelik bir saygı Frank soyluluğu arasında yaşamaya devam etmiştir. İmparatorluğun her tarafındaki ve onun sınırlarının ötesindeki kilise mensupları okur-yazarlık ve öğrenim alanlarında Roma ölçülerine dönüşü bir gerçeklik haline getirmeye çalışmışlardır. İmparatorluğun ilk bölünmesinden itibaren amaçlanmış olan parçalanması, ancak çok geç tarihlerde gerçekleşebilmiş ve meydana geldiğinde de daha çok yüzeysel bir görünüm kazanmıştır. Başlıca başarıları -İtalya'nın, Alplerin kuzeyindeki devletlerle bağlanması, Hıristiyanların Pirenelerin güney-doğusuna ayak basmaları, Hıristiyanlığın Kuzey Germanya'da yayılması ve Avarların yok edilmesi- kaybolmamışlar; ne de disiplinli bir manastırcılığın güçlendirilmesi veya izleyen karışıklık dönemlerinde bile eğitime yönelik amaçların gerçekleştirilmesi işleri akamete uğramışlardır. Siyasal çatının parçalanması üzerine, rahipler

ve bilginler kültürel geleneğin işlenmesi konusunda yeni bir anlam kazanmışlardır. Benedikten tarikatı bu dönemde, tarihinin en etkin safhasına girmiştir.

KUZEYİN KENDİNİ KABUL ETTİRMESİ

Avrupa'da yeni bir İmparatorluk

8. ve 9. yüzyıllar, Avrupa için Orta Çağ süresince Akdeniz bölgelerinin cazibesinin kuzeylilerin hesaplarında en alt düzeye indiği dönemi meydana getirmektedirler. İslâmiyetin göz kamaştırıcı ilerlemesi Kuzey Afrika'yı silip süpürmüş, 711'de de İspanya'ya ulaşmıştır. Müslümanlar Pireneleri aşmışlardır; Charles Martel'in onları 732'de Poitiers'de yenerek daha kuzeye ulaşmalarını engellemiş olmasından çok sonraları da, Fransa'nın güneyinde karışıklık çıkartmaya devam etmektedirler. Akdeniz'in diğer ucunda, İstanbul'un kendisi tehdit edilmektedir. İmparatorluğu ayakta tutabilme işiyle meşgul olan Doğu imparatorları, Balkanlardaki olaylarla ilgilenebilmek için ancak zaman bulabilmektedirler. Ancak putatapar Slavların Doğu ile Batı Hıristiyanlarının arasında bir köşe kapmış olmaları, bir yüzyıldan fazla bir kopukluk yaratan (730-843) tasvirkırıcılık konusundaki İmparatorluk siyasetinden daha az zarar vermiştir. İmparator Illyricum ile Güney İtalya'yı Roma Kilisesine tâbi olmaktan çıkartmış ve onları İstanbul patriğinin kanatları altına koymuştur (731). Roma da ise Papa, İmparatorun yerini almaya ehil bir koruyucu bulabilmek için bakışlarını Alplerin ötesine yöneltmek zorunda kalmıştır. Tasvirkırıcılık çatışmasının sona ermesinden önce, Güney İtalya kendini Kuzey Afrika'dan gelecek yenibir Müslüman dalgasının avı olarak hissetmekte ve bu da, Papayı, Frank desteğine sarılmak konusunda daha da umutsuz bir konuma getirmektedir. Bu koşullarda, Roma veya Romalıların ilham kaynağı olarak kabul etmiş olan Avrupalılar, Hıristiyanlığın yükünün ve siyasette girişimin kendi omuzlarında kaldığını anlamışlardır.

Bu dönemde Avrupa tarihinin en çarpıcı özelliği, Karolenj ailesinin kurmayı başardığı egemenliktir; önce Austrasia krallık sarayının nâzırları olan bu aile mensupları, buradan Franklar krallığına geçmişler ve sonunda da Roma İmparatorları olmuşlardır. Ancak, açık bir şekilde görülen ve kuşaktan kuşağa sürdürülen hiçbir tutarlı amaç yoktur ve hanedan sona erinceye kadar daha ileri görüşlü hükümdarlar bile kalıtsal bayağılıklarını zapt edememişlerdir. Öte yandan, Karolenjlerin öne çıkabilmeleri, ne bir şans, ne de bir kurnazlık ürünüdür. Kendilerini eylem yapacakları bir konum içinde bulmuşlardır, çünkü böyle davranabilecek yegâne güçlü insanlar onlardı. Avrupa kıt'asında ne kadar enerji kalmışsa, onların Ren'in iki tarafında uzanan ve genelde Almanca konuşan, ama eski Roma İmparatorluğuna ait bazı bölgeleri de içeren Austrasia'daki topraklarında yoğunlaşmıştı. Karolenj ailesi daha gerçekten başarılı Merovenj hükümdarlarının sonuncusu olan I. Dagobert (629-38)'in döneminde burada güçlü hale gelmiş ve birbirlerini izleyen kuşaklar boyunca aile üyeleri, saray nâzırları veya başlangıçta krallığa bağlı azınlıkları yönetmek üzere atanan birer görevli olan dükler olarak hüküm sürmüşlerdir. Ancak, II. Childeric'in ölümünden sonra (675), artık hiçbir Merovenj gerçek bir iktidar icra edememiştir. Heristalli Pepin 687'den sonra bütün Frank krallıklarının hükümdarı olmuş fakat bu işi yalnızca saray nâzırı (ve kralın hocası) ünvanı altında yürütmüştür, çünkü Merovenj kralları, nedenli iktidarsız olurlarsa olsunlar, bir yana bırakılıveremezdi. Neustrialılar Austrasialı egemenliğinden rahatsızlık duymuşlardır ve Frank İmparatorluğu'nun dış toprakları olan Alemanya ve Bavyera'da krallık hanedanı, saray nâzırlarının ihtiraslarına karşı önemli bir denetim öğesi olarak görülmüştür.

Bu durumda Karolenj ailesi ya ihtiraslarını gemlemek, ya da Clovis hanedanına karşı geleneksel saygıyı muhafaza etmek zorunda kalmıştır ve bu koşullar altında, Frank İmparatorluğu'nun kendi üsleri hariç, Ren ötesindeki gerilemesini önlemek için çok az şey yapmışlardır. Fakat Austrasia'daki geniş topraklarını kendilerine sadık bendeler oluşturmak ve hizmet edecek adamlar bulmak için kullanırlarken, dostlarını piskoposluklarla ödüllendirmişler ve hâlâ putatapar olan Frizyalılar ve Saksonların topraklarındaki ilerlemelerini pekiştirmek üzere manastır vakıflarını desteklemişlerdir. Bu çabaları sırasında İrlandalı manastır misyonerleri ile giderek artan sayıda İngiliz rahibi onlara yardımcı olmuşlardır. İngiliz halkının 7. yüzyılda Hıristiyan olması, kaçınılmaz olarak Austrasia'dan geçme durumunda olan yeni Hıristiyanların, Roma'ya doğru yeni ve düzenli bir akışını canlandırmıştır. Kuzey Afrikalı Müslümanların [Yazarın Saraken dediği Araplar-Ç.N.] Galya'daki talanları, Galya'dan Roma'ya Provence yoluyla ulaşan eski ana yolları öylesine kilitlemiştir ki, artık ana yollar Alpler'den geçmektedirler. Kuzey halklarının Hıristiyanlaşmaları ve kuzeyli yolcuların Alplerden geçmeleri Ren bölgesinin toparlanmasını teşvik etmiştir. Artık Austrasialı zengin ve güçlü hükümdarlara yeni bir ödev düşmektedir; bunların savaşa karşı ve özellikle de putataparlarla yapılan savaşlara karşı duydukları tutku, onları çökmekte olan Frank talihini ihya edebilecek yegâne Frank grubu haline getirmektedir.

Charles Martel ("Çekiç" Charles) 732'de Poitiers yakınlarında Kuzey Afrika Müslümanlarına karşı zafer kazanmasından ötürü Avrupa çapında bir ün sağlamış olan ilk Karolenjdir. Charles Martel Papa III. Gregorius'un 739'da Roma çevresindeki Lombard düşmanlarına karşı yardıma çağırdığı hükümdardır. Charles konumunu, sıfırdan başlayarak kurmak zorunda kalmıştır, çünkü Heristalli Pepin'in gayrimeşru oğludur ve saray nâzırlığı görevini elde etmek için üvey annesi ve Neustrialılarla savaşmıştır. Bununla yetinmeyen Charles Martel, kendisinin başa geçişi sırasında kaybedilmiş olan kuzey topraklarında etkinliğini yeniden kazanmak için Frizyalıların va Saksonlarla savaşmak üzere daha ötelere gitmiştir. Burgonya'daki Autun kadar uzaklara ulaşan Kuzey Afrika Müslümanlarının akınlarının durdurulabilmesi için Akitanya dükü Odo onun yardımını istemiş ve Odo'nun 735'te ölmesinden sonra Charles'ın ünü ve iktidarı ona bu toprakların egemen(süzeren)liğini kazandırmıştır. Perişan durumdaki Burgonya ve Provence, Kuzey Afrikalıların tamamen dışarıya atılmamış olmalarına rağmen, 730'larda ona kapılarını açmışlardır - Müslümanlar 759'a kadar onun oğlu tarafından kesin olarak buralardan uzaklaştırılamayacaklardır. Charles I. Dagobert'den beri, yerel boyutları aşan bir üne sahip olan ilk hükümdardı; Frank krallıklarının tümünü kendi yönetimi altında birleştirmekle kalmamış, aynı zamanda kendini Ren'in ötelerinde kanıt-

lamış ve ülkesi dışında, o zamana değin hiçbir benzeri olmayan bir ün kazanmıştır. Rahipleri, -Kilise topraklarını kendi askerlerine devredişini gözardı ederek- ona Hıristiyanlığın güçlü bir koruyucusu olarak bakmışlardır. Ailesi daha 710'da St. Martin de Tours *Cappa*'sını (pelerin) ve onunla da, Kuzey Afrika Müslümanlarına karşı kazandığı zaferin özel bir biçimde kutlanageleceği bu Kilise'nin koruyuculuğunu ele geçirmişti. Charles Martel aynı zamanda, en büyük Frank manastırı olan St. Denis'nin hâmiliğinde de Merovenjlerin yerine geçmeye başlamıştır. Merovenj hanedanından Neustrialı IV. Thuderic 737'de ölünce, Charles onun yerine geçme zahmetine katlanmamıştır. Merovenj hanedanı artık vazgeçilebilir nitelikte görülmektedir.

Ancak, onun ölümünden sonra oğulları Carloman ve III. Pepin Akitanya, Bavyera ve Alemanya'da ayaklanmalarla karşı karşıya kalmışlar ve bu durumda bir başka Merovenji, III. Childeric'i 743'te tahta çıkartmanın daha temkinli bir davranış olacağını düşünmüşlerdir. Corloman'ın manastır hayatına çekilmesinden sonra III. Pepin'in Childeric'in tahttan indirilerek kendinin çıkması konusunda Papalık iznini elde etmesine (751) daha hayli yıl vardır. Halk tarafından seçildikten sonra Germanya piskoposu Bonifacius tarafından yağla oğularak kral olarak kutsanmıştır. Bununla, Karolenj yükselişinin birinci safhası tamamlanmıştı.

Bu noktadan sonra, Karolenj iktidarı hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Papa II. Stephan Pepin'i ziyaret etmiş ve İtalya'ya müdahale etmesi için yalvarmıştır (754). Franklarla ebedî bir ittifak karşılığında Papa, tıpkı Samuel'in ilk İsrail krallarını kutsadığı gibi, kralı ve iki oğlunu St. Denis'de yağla oğarak kutsamış ve Karolenj sülâlesinin Tanrı tarafından Frankların kralı olarak seçildiğini teyid etmiştir. Aynı yaz Pepin Alpleri aşmış ve Genel Valilik (Eksarhlık) ile Pentapolis gibi İmparatorluk eyaletlerinin "İmparatorluğa" iadesi konusunda Lombardları zorlamıştır; buraları alan Pepin Papaya vermiştir. İki yıl sonra Lombardlar kralını sözünü tutması için zorlamak üzere geri dönmek durumunda kalmış, fakat Papayı memnun etmek üzere Orta İtalya'daki Papalık topraklarının genişletilmesiyle ilgilenmemiştir. Bunun yerine Akitanya'nın fethine yönelmiş, Narbonne'u 759'da almış, bizzat kendini Gotların koruyucusu ilân etmiş ve kuzeyden tekrar Akitanya'ya dönmüştür. Israrlı seferlerin birbirlerini izlemeleri sonucu Pepin 768'de ölmeden önce, Loire'dan batıda Atlantiğe ve güneyde de Akdeniz'e kadar olan toprakların hükümdarı haline gelmiştir.

Pepin'in ölümünde büyük imparatorluğu iki oğlu arasında paylaşılmıştır ve kardeşler arasındaki kötü ilişkiler eğer küçük olanı 771'de ölerek Charlemagne'ı, Büyük Karl'ı tek hükümdar olarak bırakmasaydı, Frankların geleceğine zarar verebilirdi. Charlemagne'ın 45 yıldan fazla süren saltanatı onu Orta Çağ hükümdarlarının en ünlüsü haline getirmiştir. 60'tan fazla askerî sefer düzenlemiş ve bunların yarısına bizzat komuta etmiştir ki, bunlar onun enerjisi, ortaya çıkarttığı sorunların miktarı hakkında fikir verici niteliktedirler. Akitanya'nın bütünü babası tarafından iyi kötü fethedilmiş olduğundan, Charlemagne'ın başlıca meşguliyeti Frankların 200 yıldan fazla bir süreden beri savaştıkları Saksonlara yönelik olmuştur. Charlemagne bu savaşlara bir sonuç getirmiş, fakat bu büyük çabalar vahşi katliamlar ve siyaset değişiklikleri pahasına olmuştur; vahşi yöntemleri, Saksonların Hıristiyan imanına tâbi kılınmasını sağlayamamıştır. Charlemagne ancak 803'te genel barış ilân edebilmiştir.

Yukarıda. 860-70 yıllarında yapılmış, sonradan altınla kaplanmış Metz bölgesine ait bronz bir Charlemagne büstü. Bu, İmparatorun bilinen en eski çehre yontusudur, fakat benzetilmeye çalışılmamıştır. Fakat gerçek olan Frank elbiseleri ve 9. yüzyıl tarzında kesilmiş sakal, kralın bir elinde bir küre (ve kuşkusuz diğerinde de bir âsâ) taşıdığı gerçeğiyle birlikte ele alınmalıdırlar: elde küre taşıma, ilk kez Charlemagne'ın torunu Kel Charles zamanında rastlanılan kralî bir tavır olduğundan, yontudaki çehreye ilham veren bu kral olmalıdır.

Solda. 936'da I. Otto'nun taç giymesinde ve sonra da bütün Germen kralları tarafından kullanılan Aix-la-Chapelle'deki (Aachen) bu taht, geleneksel olarak Charlemagne'a ait sayılmaktadır. Taht salonuna, müminler tarafından ziyaret edilip saygı gösterilecek Kutsal Emanetler konulmuştur.

Charlemagne saltanatının ilk yıllarında sadece Saksonlar üzerinde yoğunlaşmamış, 773'de Papanın bir çağrısını kabul ederek İtalya'ya gitmiştir; bunun sonucu olarak Lombard krallığı ilhak edilmiştir. Otoritesi Spoleto dükü (776) ve hattâ güneydeki Benevento prensliği (786) tarafından kabul edilmiştir. Müslüman Sicilya'sının fethi için bir plân düşünülmüştür. İtalya'daki Frank varlığı artık İmparatorluk ile bir anlaşma zemini yaratmıştır. Charles, Papa III. Leon'un elinden İmparatorluk tacını giydiğinde (800) artık Batının efendisi olarak görülebilirdi. İki oğlu Pepin ve Louis de, sırayla Lombardlar va Akitanyalılar kralı olarak yağla oğularak kutsanmışlardır (780). Aşağı yukarı 200 yıllık adeta bağımsızlıktan sonra, Bavyera yerli dükünden mahrum bırakılmış ve Frank krallığına ilhak edilince de ilçelere bölünmüştür. İtalya ve Bavyera'nın bedeli olarak, Karolenj yönetimi ürkütücü Avarlarla savaşmayı kabul etmiş, bunlar 796'da Tisza nehri yakınlarındaki karargâhları yıkılıp ve ganimetlerine de galipler tarafından elkonulduğunda, nihaî olarak ezilmişlerdir. Doğu Avrupa'yı talan eden bu halkın kırılması sonucu Charlemagne komşu Slavların koruyucusu haline gelmiş ve sınırı gözetim altında tutmak üzere güneydeki Friuli'den Danimarka sınırındaki Nordalbingia'ya kadar bir dizi *margraf*'lık (uç kontluğu) kurmuştur.

Charlemagne'ın muhteris fetihleri Frank iktidarını çok fazla genişletmemiş ve meydana getirdiği sınırlar, bu nedenle onun ölümünden sonra artık geriletilmemiştir. Ancak Charlemagne askerî gücün Frank İmparatorluğunu ayakta tutmaya yetmeyeceğini anlamıştır. Tıpkı Geleneksel düklerden vazgeçildikten sonra kontlara emanet edilen yeni otorite gibi yönetsel araçları, İmparatorun siyasal yenileşme ihtiyacını duyduğunu işaret etmektedir. Rahiplere bağlılığı tıpkı toprakların oğulları arasında paylaşılması gibi, ailenin bir geleneğidir. Bunlardan daha dikkat çekici olanı, Charlemagne'ın bir eğitsel ve kültürel uya-

Charles'ın bizzat kendisi için 842 ile 869 yılları arasında Liuthard tarafından altın yaldızdan büyük harflerle yazılan bir elyazmasındaki Kel Charles minyatürü. Kral renkli taşlarla kakmalı bir tahtta oturmuş olarak gösterilmektedir. Bu, Karolenj İmparatorluğunun onu batıracak olan sürekli bunalımlarla yüzyüze gelmeye başladığında, hükümdarın prestijini canlandırmaya yönelik, çağın tipik bir eseridir.

nışa karşı duyduğu ilgidir; bu ilgisi İmparatorluk tacını giymesinden önce de vardı ve siyasal amaçlar doğrultusunda yapılan bir hesaptan daha çok kişisel karakterinin bir yansıması olabilir. Emirnameleri *capitulaires:* (buyruğundaki görevlilere, olağanüstü çeşitlilikteki konularda verdiği titiz ayrıntılı yönergeler)yalınkat ıslahat fermanları olmamışlardır. Batı İmparatorluğu sonunda, İmparatorluk yönetiminin siyasal sorumluluklarının üstesinden gelmeye iktidarı olan bir barbar kralı bulmuştur. Burada toplanmış karma karışık Hıristiyan halkların, üç veya dört yüzyıllık farklı bir deneyimden sonra yeniden canlandırılan bir imparatorluğun içinde birarada tutulup tutulamayacaklarını ise bekleyip görmek gerekmiştir.

İmparatorluk içindeki bölünmeler

Charlemagne'ın hayatta kalan tek oğlu Louis, Akitanya'daki yönetim yılları ona yeterli hazırlık sağladığından, İmparatorluğu korumaya niyetlenmiştir. Niyetleri görevin karşısındaki köklü zorlukların üstesinden gelme konusunda, özellikle de kendi öğulları (ilk karısından olanlar) Charlemagne'ınkiler gibi dışarıdaki düşmanlara karşı sürekli seferlere çıkmayıp, yalnızca yönetimlerine verilen topraklarla ve bilhassa Louis'nin ikinci karısından Charles adlı bir oğlu olmasından (823) sonra, geleceğe dair projeleriyle ilgilenmelerinden ötürü, yeterli olmamıştır. Karolenj ailesindeki bölünmeler ve ülkenin aile üyeleri arasında birbiri ardına paylaşılması, İmparatorluğun bizzat kendini siyasal bir hayal haline getirmiştir. Tarih kitaplarının kaybolmuş İmparatorluğunun modeline göre, Hıristiyan uyrukların imparatoruna, bir İmparatorluk programı hakkında akıl vererek etkin olmaya kendini adamış olan rahipler bağımsız zihniyete sahip bir hükümdara ihtiyaç duymaktadırlar; özellikle hanedanın rakip prensleri arasındaki uyumu muhafaza ederek bu konudaki bozuklukları kendileri iyileştirmemektedirler. Prenslerin hataları ve paylarına düşen toprak parçalarının heterojen karakteri bir yana bırakılırsa, 9. yüzyılda yönetimin gerçek ihtiyaçları zorunlu olarak çok yerel düzeyde ortaya çıkmaktadırlar. Karolenjlerin düşman komşuları püskürtmeleri İmparatorluk içindeki tarımın ıslahı için uygun koşullar yaratmıştır, fakat endüstri, ticaret ve kent hayatı geri kalmaya devam etmektedirler. İmparatorluk ekonomisini güdüleyecek bir ödül uzun süre ortaya çıkmamıştır. İmparatorluğun kendiliğinden gelişen tarımsal refahı ve özellikle de muhteşem kiliseleri karayolundan değil de, Frankların ne güven duydukları, ne de deneyli oldukları su yolundan gelen talancıları cezbetmeye başlamıştır. İmparatorluğun I. Louis'nin hayattaki üç oğlu arasında 843'de bölünmesi, ne aralarındaki kavgalara, ne de Frank topraklarının birliği duygusuna son vermiştir. Bu olay bütün hükümdarları, askerî bir destek oluşturma ve topraklarında kral sülâlesi dışındaki büyük ailelerle ittifaklar kurma konusunda teşvik etmiştir ki, bu da birliği yeniden kurma konusundaki bütün olanakları yok etmiştir.

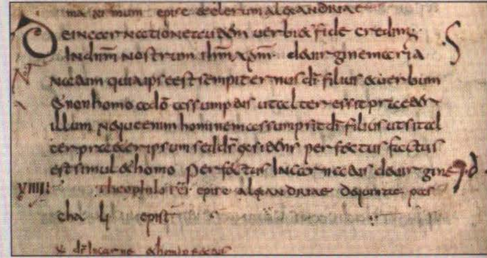
En büyük kardeş Lothaire'in İmparatorluğun Roma, Pavia, Aachen (Aix-la-Chapelle) gibi bütün kilit yerlerini olduğu kadar, ailenin Austrasia'daki topraklarının çoğunu da içeren "Orta Krallığı",onun 855'de ölümünden sonra üç oğlu arasında paylaşılmıştır. 10 yıl şonra Germen Louis krallığını üç oğlu arasında bölmüştür. 882'de, "Germania" amaçlı bir eylemden çok, Şişman Charles hayatta kalan tek vâris olduğundan, şans eseri yeniden birleşmiştir. Batıda Kel Charles, 852'de oğlu Charles'ın kral olarak kabulünü sağladığı Austrasia'daki haklarının tanınması konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Diğer iki oğlu, krallığı daha da fazla bölmemek için manastır başrahibi yapılmışlardır. Neustria ise Kekeme Louis'nin payına düşmüştür. Bir kez daha şans eseri olarak II. Louis babasının bütün topraklarını tevarüs etmiş, fakat 879'da ölmüştür. Paris'in Normanlara karşı savunulması kontlardan biri olan Odo'yu ön plâna çıkartmış, o da bu sayede 888'de kral olarak tanınmayı sağlayabilmiştir. Odo Batı Francia'nın en muktedir baronu olmuş ve ardılları da kuşaklar boyunca Fransa krallığını ellerinde tutmuşlardır. Fakat Odo'nun 898'de ölmesinden sonra II. Louis'nin oğlu Basit Charles kral olmuştur. Ancak Karolenj egemenliği kırılmıştır ve artık bundan sonra hiçbir Fransa kralı İmparatorluğun bütünü üzerinde hak iddia edememiştir Karolenj İmparatorluğu fiilen çökmüş bulunmaktadır. Eski Batı ve Orta bölüm toprakları, daha uzun olan tarihsel gelenekleri içinde kendi kurumlarını geliştirmişlerdir. Hıristiyan İmparatorluk kavramının artık yalnızca Doğu'da değeri vardır, çünkü bu olmaksızın Germania hükümdarları doğudaki düşmanlarının yavaş yavaş kurbanı olma tehlikesiyle karşı karşıyadırlar.

Charlemagne tarafından harekete geçirilen kültürel uyanış onun ölümünden sonra da sürmüş ve 9. yüzyılın ortalarında en üst noktasına ulaşmıştır. Bu hareketin başarılarının tamamı İmparatorluğun çökmesinden sonra da yok olmamışlar, örneğin Reims'deki gibi bazı büyük okullar kuşaklar boyu sürdürülmüş ve daha sonraki Skolastik hareketi zenginleştirmişlerdir. Charlemagne sarayına Hıristiyanlık âleminin her yanından bilginler getirtmiş ve bunların deneylerini birleştirmelerini sağlamıştır, böylece sonraki kuşaklar, eskiden mümkün olandan daha geniş bir temel üzerinde çalışabilmişlerdir. Karolenj İmparatorluğuna hizmet etmiş olan Frank-olmayan uluslar içinde, İngilizler tarafından oynanan rol en önemli olanıdır ve İngilizlerin Hıristiyanlığa geçmelerinden sonraki yüzyıl içinde kaydettikleri hızlı gelişme üzerine dikkatleri çekmektedir.

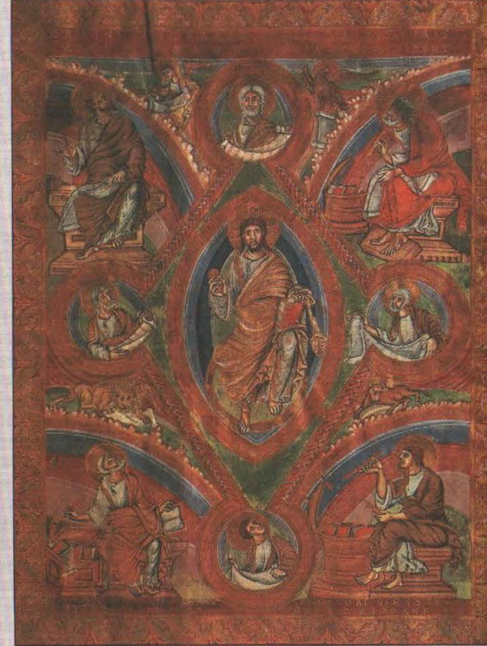
Karolenj Rönesansı

"Rönesans" terimi tarihsel alana, 15. yüzyıl İtalya'sında kültürün yeniden canlanışını ifade etmek için gelmiş ve bu yapılırken Rönesansın, Orta Çağ Avrupa'sının Modern Avrupa'ya dönüşümünde ortaya çıkan kültürel bir hareket olduğuna inanılmıştır. Yıllar boyunca "Rönesans" teriminin bu dönem için vurgulu bir şekilde kullanımı, dönemi ifade için bir uzlaşma sağlarken, aynı zamanda Orta Çağ tarihçileri, artık gücünü kaybetmiş olan terimi 12. yüzyılın düşünsel değişimleri ve Karolenjlerin antikiteye karşı olan canlı ilgilerini ifade etmek için de kullanmışlardır. Batı'nın Frankların denetimi altında olması, bunların İtalya'daki varlıkları ve Doğu İmparatorluğuyla olan ilişkilerindeki güvenleri, onları Roma mirasını kendi hesaplarına toplamak üzere bir açlık içine sokmuştur. Bunun anlamı, mimarinin İmparator ve çevresinin bizzat Roma'dan daha parlak bir izlenim bıraktıkları Ravenna'dan Aix-la-Chapelle'e taşınmasıdır. Gene bunun anlamı, herşeyin ötesinde, kilise mensuplarının (ve uzun dönemde çömezlerinin) antikitenin kültürünü hemen edinecekleri kitapları kopya etmektir. Bu rahipler, "bilim" ve din dışı edebiyatı olduğu kadar, Augustinus gibi Kilise babalarını da incelemişlerdir. Eski metinleri kopya ederken yazı tarzlarını ıslah etmişler ve gerçeklik için yarışırlarken eski resimlerin sadık taklitlerini yapmışlardır. Böylece kopya edilen metinler Latin edebiyatının birçok yüzyıl boyunca devamını sağlamışlardır; o kadar ki, bazı yazarlar ancak, 9. yüzyıldan geriye gidemeyen elyazmalarından tanınabilmektedirler. Bu kitabî Rönesansın inşaat ve duvar resmi alanlarında gerçek bir eşinin daha olmasına rağmen, bunlar gene de Vikinglerin çok erken gelen tahripleri ve sonraki yeniden inşalar gözönüne alındıklarında, kuşkulu olarak gözükmektedirler. Karolenj hükümdarları İmpatorluğun her tarafında manastır ve idarî reformlarla özlü yenileştirmeler getirme konusundaki tutkularını göstermişlerdir, fakat harekâtın sürdürülme açısından en kolay kısmı, kuşkusuz edebiyat ve eğitim alanındaki reformlar olmuştur. Kilise mensuplarının da bu konuda ısrarlı olmaları için kendi güdüleri vardır ve bu konuda İtalya, İspanya ve İngiltere'den tutarlı bir düşünsel destek gelmiştir. Karolenj Rönesansı Roma İmparatorluğunu ihya etmeyi planlamışsa, kısa dönemde az şey başarmıştır. Önemi, tehdit altındaki Latin edebî geçmişini büyük ölçüde kurtarmış olmasındadır.

Sağda. Charlemagne dönemine ait büyük bir metal işçiliği hazinesi olan Lindau İncili'nin arka kapağı. Bütün olarak düşünülmüş olmakla birlikte, meydana getirilmesi sırasında çok çeşitli tekniklerin kullanımını gerektirmiştir: mineli haç ve İsa'nın büstleri, kakma, kurşunlu mine vitray. Haç birbirlerine tutturulmuş 4 tane altın-gümüş hayvan figürleri panosu üzerine tatbik edilmiştir. 8. yüzyıl İngiliz ve İrlanda bezemeleriyle olan bağ çarpıcıdır. Hayvan figürlerinin yer aldığı madalyonlar, bunların İskandinavlara ait Oseberg teknesinde ilk ortaya çıkmalarından daha erkene benzemektedirler. 9. yüzyıl sonlarına ait olan İnciller, önceleri bu muhteşem kapaklarına bağlanmış değillerdi.

Sağda. Efes Ruhanî Meclisinin kararları. Charlemagne'ın sarayında geliştirilmiş açık bir yazı olan, Karolenj küçük harfleriyle yazılmıştır.

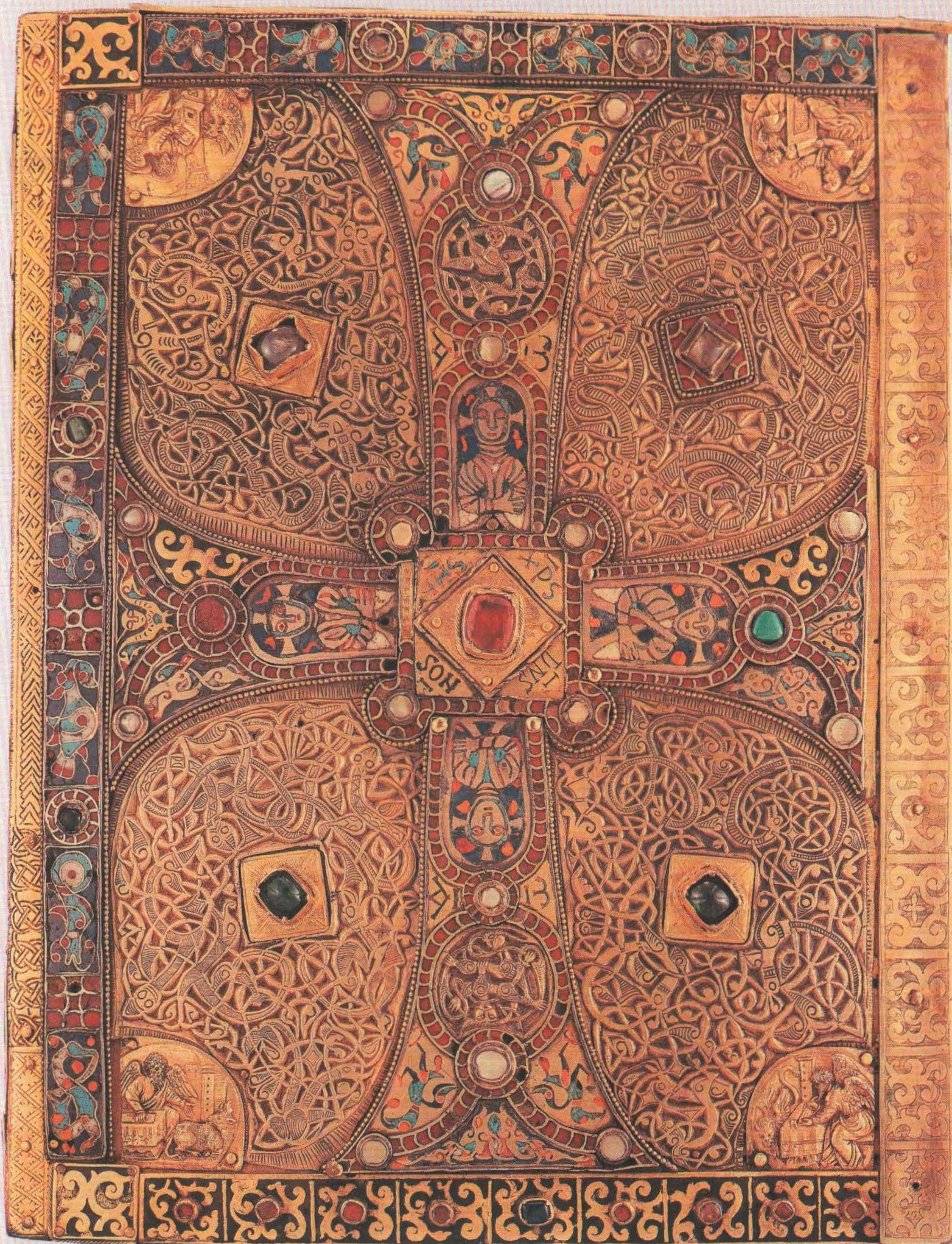
Aşağıda sağda. Dört İncilin *Codex Aureus*'u. Bu muhteşem elyazması 870'ler civarında Corbie'de yapılmış ve kısa bir süre sonra Karolenj İmparatoru Arnulf tarafından Regensburg'taki St. Emmeran Manastırına verilmiştir. İhtişam içindeki İsa, Son Yargılamadan zaferle çıkmış olarak; hem defterlere, hem de rulolara yazan İncilin dört yazarıyla birlikte görülmektedir.

Yukarıda. 9. yüzyıla ait bir mine haç. Lateran'daki Capella Sanctorum'dan gelen bu haç şimdi Vatikan'dadır. İsa'nın hayatının ilk dönemlerinden sahnelerle bezenmiştir ve altın bir telkârinin içine yerleştirilmiştir.

Sağda. 822'de Weser nehri üzerinde Corvey'de kurulmuş olan önemli bir Sakson manastırı. Batı cephesi Pikardiya'daki St. Riquier Manastırının (800 civarı) modeline göre inşa edilmiş ve Batı mimarisinde, bir kilise için yapılan ilk görkemli cephe duvarını meydana getirmiştir. Cephe duvarının ortasının 1146 civarında yükseltilmiş olmasına rağmen, Karolenj bina yapımındaki yeni tarz hakkında, ayakta kalan en iyi izlenimi vermektedir.

İngiltere'deki barbar krallıkları

Bu tarihlerde Kuzey Avrupa'da ortaya çıkmaya başlayan diğer büyük devlet İngiltere'dir. Bundan sonra, bütün Orta Çağ boyunca güçlü bir etki icra edecektir. Oluşum yıllarına ait tarihin önemlice bir bölümü karanlık ve karışıktır, fakat iki dönem nisbeten daha iyi tasvir edilmiş olarak belirmektedir: İngiliz halkının, 7. yüzyılda Bede'in anlattığı üzere Hıristiyanlığı kabulü ve 10. yüzyılda Wessex kralları döneminde birleşik bir krallığın kurulması. Bu iki dönem, İngilizleri dört yüzyıl öncesinden Britanya'ya getiren gecikmiş bir olgunun tekrarı olan Danimarka istilâsı ve iskânı tarafından birbirlerinden ayrılmışlardır.

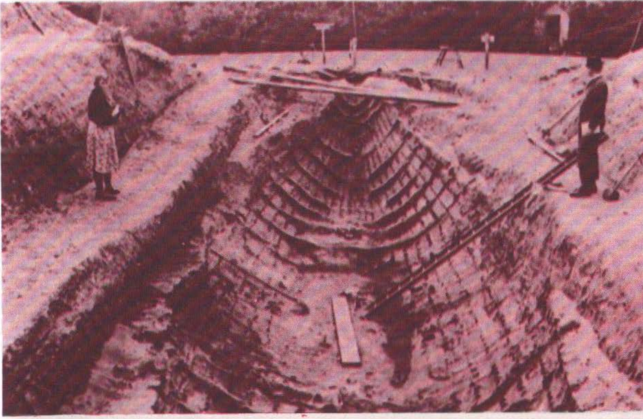
Kent kralı Ethelbert'in bir Merovenj prensesi olan Bertha ile evlenmesinin 597'de Roma misyoner heyetinin gelişine yol açması, İngiltere'dekiler ile Kıt'adakiler arasında 1,5 yüzyıllık bir sessizlikten sonra, siyasal ilişkilerin yeniden kurulduğunu kanıtlamaktadır. Karanlık Çağ boyunca ülkedeki koşullar hakkında yalnızca bir tek İngiliz çağdaş yazarı, keşiş Gildas (500 civarı-570 civarı) bir miktar bilgi vermektedir ve onun İngiltere'nin yıkılması ve Fethi adlı yapıtından kesin, tarihlendirilebilir olaylar çıkarmak kolay değildir yine de, İngiliz kayıtları 597'den sonra tekrar tutulmaya başlandığında, Roma yönetimine son olarak değinilmesinden beri geçen iki yüzyıl içinde ne kadar çok şeyin değiştiği açık hale gelmiştir.

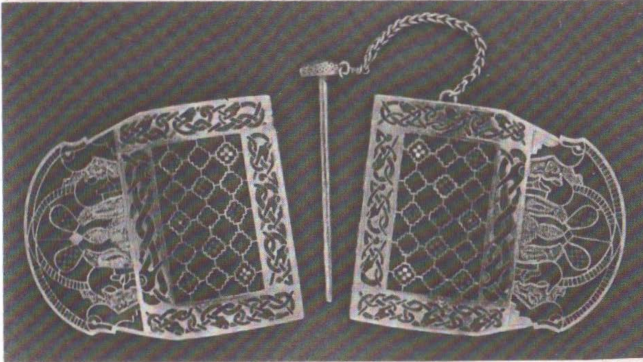
5. yüzyılın ilk yarısında Romalı-Britanyalı halklar, Roma *legion*'larının Kıt'aya dönmek üzere çekilip kendilerini terketmeleriyle, Roma İmparatorluğunun en iyi korunan sınırı olanHadrianus seddinin kuzeyinden gelen istilâlarla özellikle başetmek durumunda kalmışlardır. Britanyalılar muhtemelen Kıt'ada da uygulandığı gibi, Germen yardımcı askerler kullanmışlardır. Bunlardan bazılari aileleriyle birlikte 4. yüzyıl kadar eski tarihlerde bile, ayrı yerleşim adacıklarına yerleşmiş olmalıdırlar, fakat bunlar ve ardılları kırsal toplum tarafından özümlenememişlerdir. Germenlerin en azından 5. yüzyıl ortalarında Romalı-Britanyalı yöneticilerden özerk olarak toprağa yerleşmek istediklerini biliyoruz; bunların adanın daha fazla Romalılaşmış doğu parçasını sahiplenmelerine engel olunamamıştır. Bazı Britanyalı yerleşim adacıkları burada yaşamaya devam etmiştir; bazı Britanyalılar da fatihler tarafından köleleştirilmişlerdir. Fakat Germenler dil veya din olarak Romalılaşmamışlar, böylece Roma Britanya'sı, Batı İmparatorluğu'nda yeni gelenlerin, Roma Uygarlığı'nın kalıntılarıyla uzlaşmak zorunda kalmadıkları yegâne barbar yerleşim bölgesi olmuştur. Batıdaki Romalı-Britanyalılar Keltçe konuşmakta, fakat Latince yazmaya devam etmektedirler. Piskoposlarının, Galya'dakilerin tersine, Doğu İngiltere'de kentlerini terketmelerine ve buradaki Aryan değil düpedüz putatapar olan Germenleri Hıristiyanlaştırmaya teşebbüs etmemelerine rağmen, Hıristiyan kalmaya devam etmişlerdir. 5 yüzyılın sonlarında Britanyalılar Germen ilerlemesini bir süre batı yönünde durdurabilmiş, fakat eski tarihlerdeki bu yardımcılarını adadan kesin olarak atacak kadar, hiçbir zaman toparlanamamışlardır. 6. yüzyılın ortalarında birçok ayrı Germen krallığı ortaya çıkmıştır ve bunlar, alanları o tarihten itibaren daralmaya devam eden Britanyalıları sıkıştırmışlardır.

Bu Germenler Avrupa'nın kuzey kıyılarından gelmedirler ve Bede' in onları kültürel açıdan Angllar, Saksonlar, Jütler olarak ayırmasından daha da çeşitlidirler. Kent bölgesi ile Wight adasındaki araştırmalarda Frank unsurlarla birlikte bir de Jüt unsuru belirlenmiştir. "Angllar" İngiltere'de, ayrı gruplar olarak Doğu Anglia, Orta Anglia ve Northumbria'ya yerleşmişlerdir. "Saksonlar" batı, güney, orta ve doğu dallarına ayrılmışlardır. Bu gruplardan bazılarının 9. yüzyıl kadar geç tarihlere değin ayrı krallıklar halinde varlıklarını sürdürmeleri, buralarda 600'lerde iyice yer tutmuş bazı iç-birlikli grupların varolduklarını kanıtlamaktadır. Fakat bu krallıklar kısmen, Germenlerin Britanya'ya birçok nehir yolunu kullanarak ve ayrı gruplar halinde nüfuz etmelerinin bir ürünüdür. Ancak, tarihsel olarak en iyi bilineni olan sonuncu Wessex Krallığı, kuzeydeki Southampton Water'dan 580'lerde Wiltshire'e ilerleyen Saksonlara, Thames Vadisine yerleşip Bath, Cirencester ve Gloucester'i Britanyalılardan 600'lerde fethedip, Hampshire ve Wiltshire Saksonlarını 680'lerde özümleyen bir başka grup sakson'un birleşmesi sonucu gelişmeye başlamıştır. Wessex'de güçlü bir krallığın oluşması bir yüzyıldan daha uzun zaman almış ve Kıt'adan gelen homojen bir grubun istilâsının değilde, bizzat İngiltere'nin tarihsel koşulları olarak ortaya çıkmıştır ve iş kesinlikle 5. yüzyılda olmamıştır. Başka krallıkların da uzun dönemde benzeri bir şekilde gelişmiş olmaları muhtemeldir, fakat konu hakkında çok az bilgiye sahibiz.

Küçük krallıklar çoğu zaman birbirleriyle olduğu kadar, batıdaki Britanyalılarla da çatışma halindedirler. 7. yüzyılda sırayla egemen olmuş en güçlü üç İngiliz krallığı; Northumbria, Mercia ve Wessex'in İngiliz askerî gücünü ve kolonileştirme tutkusunu kıyıdan kıyıya yaygınlaştırmalarına kadar, Britanyalılara karşı durmak bilmez saldırılar sözkonusu olmamıştır. Bu durum batının yabancı halklarını kaçınılmaz olarak adanın uçlarına sürmüştür. Northumbria'nın dikkatlerinin daha çok kuzeye yönelik olmasından ötürü, iki güney krallığını yalnız bırakma eğilimine girmesine rağmen, üç büyük krallık arasındaki hegemonya rekabeti hiç de azalmamıştır. 7. yüzyıl kadar erken bir tarihte, Orta Krallık olan Mercia İngilizlerin tümüne egemen olmaya niyetlenmiştir; Devon ve Cornwall'e doğru daha da genişleme olanağıyla birlikte Güney İngiltere'de yayılan Wessex Krallığı bile, 8. yüzyılda Ethelbald ve Offa tarafından uygulanan Mercia üstün-yetkesine direnmemiştir. Sadece Wessex kralı Egbert kısa bir süre İngiltere'yi Humber'a kadar fethedebilmiştir. Öncelik konusundaki tartışmalar siyasal anlam taşımaya devam etmiş ve tek bir hükümdar tarafından İngilizlerin tümü üzerinde sürdürülen otoritenin *Bretwalda* konumu (Britanya hükümdarlığı), krallığın tersine, aileye aktarılmayan kişisel bir öncelik olmuştur, fakat ırsîleşmesi için de mücadele edilmekteydi. Roma Britanya'sının İngilizler tarafından korunan yegâne patetik anısı olan *Bretwalda*'nın otoritesi, gelenek gereği, ilk kez 6. yüzyılın sonlarına dağru İngiliz kralları tarafından kullanılmıştır ve bu aşamada ortak niteliklerini ifade etmek üzere "İngiliz" gibi bir kelime bulamamış olmaları anlamlıdır.

7. yüzyılın ilk yarısında İngiliz halkının Hıristiyanlığı kabul etmesi, olayların tarihçisi Bede'in ölçülerine göre, İngiliz halkının yaratılmasındaki ilk safha olmuştur. Ancak o dönemde yaşayanlar açısından, birbirlerine karşı yaptıkları silâhlı mücadeleler, manastırlı tarihçinin ileri sürdüklerinden çok daha fazla dikkat çekmektedirler. Gene aynı şekilde, İngiliz kralları arasındaki savaş, görünüşte Hıristiyan misyonerlerini rahatsız etmemiştir. Halklarıyla birlikte boyun eğdirilmesi gereken kral sayısının çokluğu, birçok çalışma üssü sağlamak gibi bir üstünlük taşımasına rağmen, Hıristiyanlaştırma faaliyetinin Galya ve İspanya'dakinde daha karmaşık olmasına yol açmıştır. Başlıca krallıklar nisbeten daha kısa süreler içinde Hıristiyanlaştırılmışlardır: Kent ilk Roma misyoner heye-

Yukarıda. İçinde bulunduğumuz yüzyılda Orta Çağa ilişkin en çarpıcı keşif 1939'da Suffolk'daki Sutton Hoo'da yapılmıştır. 26 m. uzunluğunda, kürekli, bordalı, büyük bir teknenin kalıntıları, tahta kısımları çürüdüğünden perçinler ve boyalar sayesinde kuma çizilmiştir. Bir ceset bulunamamıştır, fakat denizaşırı yağma ürünleri ile 650/660'lar civarında gömüldüklerini düşündürten bir para kolleksiyonuyla birlikte, putatapar bir güçlü adamın mezarından çıkartılan şaşırtıcı bir eşya kolleksiyonu bulunmuştur. Bu kolleksiyon bir Doğu Anglia kralına aite benzemektedir, fakat kimliğine dair herhangi bir kesinleme bugüne kadar açığa çıkartılamamıştır.

Altta. Sutton Hoo kaynaklı, altın kakma bir çift toka, yuvalara uygun biçimde kesilmiş ince lál taşlarıyla süslenmiştir. İğnenin tepesinde bir hayvan başı bulunmaktadır. Yuvarlanmış kısımlar, arkalarından birbirlerinin içine geçen iki yabani domuz başı biçiminde şekillendirilmişlerdir. Muhtemelen İngiliz işçiliğinin ürünü olan bu parça 7. yüzyıl zenaatkárlarının gösterdikleri hünerin en ince örneklerinden biridir.

ti tarafından (597'den itibaren); Northumbria iki aşamada, önce Romalı piskopos Paulinus (626) ve sonra da Iona manastırından rahipler (635'ten itibaren) tarafından. Aynı tarihlerde bir piskopos Doğu Anglia'ya yerleşmiş ve Thames Vadisindeki Saksonlar, 630'larda Dorchester'da bir piskoposa sahip olmuşlardır; bu arada bir başka piskopos da 664'den önce Winchester'a yerleşmiştir ki, burası artık Wessex piskoposunun sürekli merkezidir. Northumbrialı tarihçi Bede'e göre, Hıristiyanlığa en fazla düşman olan kral Mercialı Penda'dır (632-55 civarı arasında kral), fakat daha ölümünden önce oğlu vaftiz edilmiş ve onun yönetimindeki Orta Angllar bağımlı krallığı Northumbria'dan gelen Hıristiyanlara açılmıştır. Bu sıralarda gelen Hıristiyan misyonu, daha önceleri Doğu Saksonları arasında kurulmuş olan kiliseyi canlandırmak üzere, buraya kendi içinden bir kol yollamıştır. Whitby sinodundan sonra (664), yeni Canterbury başpiskoposu Tarsuslu Theodore (669-690) İngiliz Kilisesinin yönetimini örgütlemiştir. Artık Whithorn, Abercorn, Lindisfarne, Hexham, Pipon, York, Lichfield, Leicester, Dunwich, Kuzey Elmhalm, Winchester, Worcester, Hereford ve Londra'da piskoposluklar vardır. Bunlardan bazıları kısa ömürlü olmuşlardır; hepsi belirli "kabilelere" hizmet vermek üzere kurulmuşlardır ve Galya ile İspanya'daki piskoposluk yapısından tamamen farklıdırlar. Aynı tarihlerde Güney Saksonları hâlâ putatapar olarak kalmaya devam etmektedirler. Ancak 681 ile 685 arasında Wilfrid onlar için Selsey'de bir piskoposluk bölgesi kurabilmiştir. Buna rağmen Augustinus'un misyonundan itibaren yüzyıl içinde, bütün İngiliz krallıkları Hıristiyanlığı kabul etmiş duruma gelmişlerdir. Putataparlığın kökü kazınamamışsa da, ısrarlı Hıristiyan baskısına karşı direnmeye çoktandır yetenekli gözükmemektedir.

7. ve 8. yüzyıllar İngiltere'sinde, İrlan'da, Roma ve Frank örneklerinin izinde, manastır sayısı da artmıştır. Tıpkı çağdaş Merovenj hükümdarları gibi, İngiliz kralları da manastırlar kurmuşlardır. Bazı ünlü manastırlar kadınlar tarafından kurulmuştur, örneğin Whitby başrahibe Hild tarafından veya Ely Manastırı Prenses Ethelthryth tarafından kurulmuşlardır. Başkaları ise mütevazi bir şekilde işe başlamışlardır, örneğin Crowland bataklık içinde kurulmuş veya Lindisfarne Iona Manastırından gelen misyonerlerin Bamburgh'taki kral kalesinin karşısına yaptıkları bir hücreden büyümüştür. Bede'in eserleri, başrahip Benedict Biscop'ın Northumbria'daki Jarrow ve Monkwearmoutli'da kurduklarının, özellikle de Biscop'ın Roma yolculukları sırasında edindiği kitaplardan meydana gelen muhteşem kütüphaneler, iyi kullanıldıklarının kanıtlarıdır. Bizzat Bede, hayatının sonlarına doğru (735), toprak üzerindeki kamusal yükümlülüklerden kurtulabilme kastıyla muvazaa manastırlarının kurulduğunu aktarmaktadır. 747'de toplanan bir Kilise Ruhani Meclisi, disiplini sıkılaştırmak için piskoposların manastırları daha yakından gözetim altında tutmalarını emretmiştir. Fakat manastırlar toplum dokusunun bir parçası haline gelmişlerdir; bunlar zengin ve etkilidirler. Galya'da olduğu gibi, İngiltere'de de Tanrı'nın şanı uğruna edinilmiş zenginliklerin altın, gümüş ve mücevherlerle donatılmış sandıklar ve ziynet eşyalarıyla göz kamaştırıcı kiliselerde birikmesi bu mekânları talancılara karşı korumasız bırakmıştır.

Kıt'ayla bağlar 8. yüzyıl İngiltere'si için çok önemli olmuştur. Mümin ve eğitimli olanlar, putatapar yanılgılar içindeki denizaşırı Germen biraderlerinin ruhlarının selâmeti için endişe duymuşlar ve kendilerini, Roma'daki Papa'nın başkanlığındaki evrensel Kilise'nin bir parçası olarak hissetmişlerdir. Karolenj İmparatorluğu Frizya ve Thuringia misyonlarını destekleyen İngilizlere çok şey borçludur. Bonifacius'un yeni Frank krallık hanedanı ile Papalık arasında ittifak sağlanmasındaki katkısı hiç de abartılmış değildir. York Okulunun bilgisi, Alcuin'in eseri aracılığıyla (735-804) Karolenj kültürel uyanışının ana yoluna katılmıştır. İngiltere, Batı'da Karolenj İmparatorluğu tarafından özümlenmemiş yegâne Hıristiyan ülkedir, fakat kültürel olarak aynı dünyanın bir parçasıdır.

8. yüzyıla gelindiğinde İngilizler üzerinde Mercia hanedanının egemenliği, sürekli olmasa bile, en azından kural olarak kabul edilmiş durumdadır. Hattâ Mercialı Offa (758-96 arası kral) 774'de kendine *Rex Anglorum* (İngilizlerin kralı) ünvanını vermiştir. Charlemagne'a karşı eşit bir konumdaymışlar gibi davranmıştır. Her iki hükümdar da kendi halklarının ticarî çıkarlarını korumuşlar ve iki ülke arasındaki ticarette çok kazanıp az kaybetmeye bakmışlardır. 755'den sonra Güney İngiltere'de basılan gümüş peniler 755 yılında Frank sikkelerinde yapılan düzeltimin izinden gitmişlerdir; tıpkı İngilizlerin 7. yüzyılın sonlarından itibaren Merovenj sikkelerini önce kullandıkları, sonra da taklit ettikleri gibi. İngiltere siyasal bağımsızlığını muhafaza etmiştir, fakat Kuzey Avrupa'nın kültürel ve dinsel cephelerinde de olduğu gibi, ekonomik hayatının da bölünmez bir parçasını meydana getirmiştir. 7. ve 8. yüzyıllar boyunca İngilizler, kendi siyasal birliklerinin Franklarınkinden daha narin olmasına rağmen, Avrupa işlerinde önemli insanlar

olarak belirmişlerdir. Mercia hakkındaki bilgi kaynakları daha iyi olsaydı, dönemin tümü boyunca İngiltere'nin birliği yönünde ciddi bir ilerlemenin gerçekleşmekte bulunduğunu ortaya koyabilirlerdi, fakat siyasal bölünmenin, her iki ülkenin de Kuzeyliler (Normanlar) tarafından istilâ edildikleri 9. yüzyıl Galya'sındakinden daha derin olma olasılığı yüksektir. Bu Norman istilâlarının yarattığı paradoks, Galya'da siyasal parçalanma sürecini hızlandırırken, İngiltere'de ülkenin tümünün belirleyici ve kalıcı bir önderlik altında toplanmasına hizmet etmiş olmasıdır.

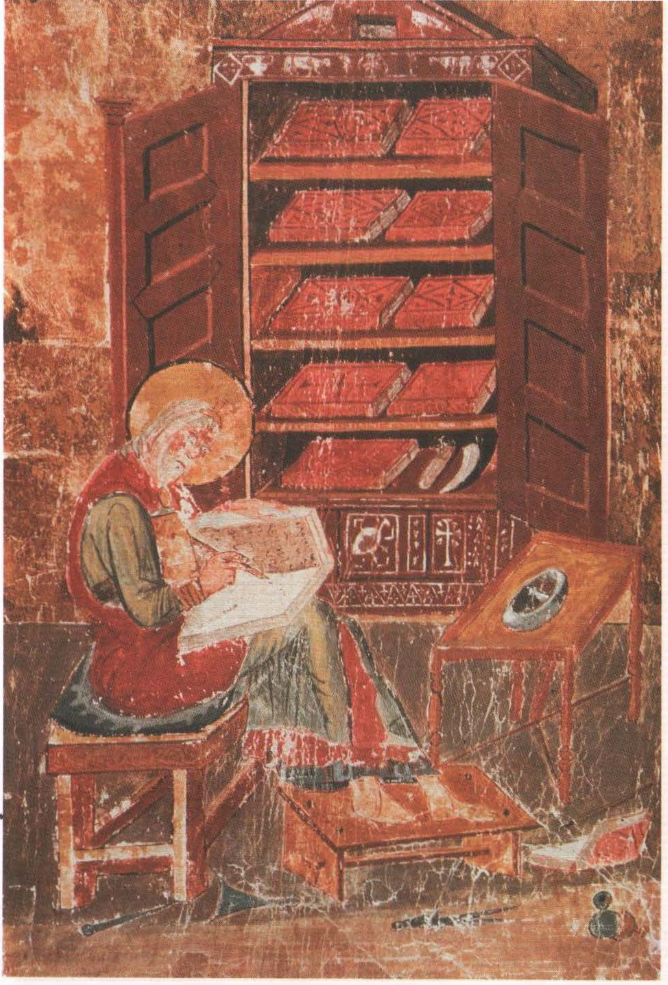
İngiltere, Karolenj İmparatorluğu ve Kuzeyden gelen saldırı

İngiltere'ye ilk akınlar, muhtemelen Normanlar tarafından 793'te Lindisfarne Manastırı ile Northumbria'daki diğer yerlere yapılmıştır. Danimarkalılar Wessex'de Beorthric (786-802) ile Egebert (802-39)'in saltanat dönemlerinde görülmüşler ve hem karada, hem de denizde yapılan savaşlar sonucunda bozguna uğratılmışlardır. Fakat ülkeden atılamamışlardır. Danimarkalılar 855'de İngiltere'de ilk kez Sheppey Adasında kışlamıştır; fakat İngiliz kralları telâşa düşmemişler ve İngiliz krallıklarına karşı kitlesel bir saldırı için deneyim ve kaynaklarını birleştiren Danimarkalılarla başa çıkmak için hiçbir hazırlık yapmamışlardır. 865'te Danimarkalılar kesin bir saldırı için hazır hale gelmişlerdi. Doğu Anglia'ya büyük bir birlik gelmiş ve buradaki halkı kabaca korkuttuktan sonra, kuzeye dönerek York'u ele geçirmişler ve orada bir krallık kurmuşlardır. Northumbria krallığı bu yeni devlete bağımlı hale gelmiştir. Danimarkalılar 869'da Doğu Anglia kralı Edmund'u öldürmüşler ve 874'de de Mercia kralını sürmüşlerdir. İngiliz krallıklarından yalnızca Wessex, kendini istilâcıya karşı koruyabilmiştir.

Danimarkalıların istilâsıyla durum orada bile umutsuz bir hal almış ve ancak, Danimarkalı önderleri kendisiyle uzlaşmak zorunda bırakan (871-99 arası kral "Büyük" Alfred) ortalığa egemen olmuştur. Bundan sonra Danimarkalı önderler ve takipçilerinin Danelaw olarak bilinen bir bölgeyi iskân etmelerine izin verilmiş ve bunun koşulu olarak da, kendilerinden içlerine İngiliz sızmasını mümkün kılan, Hıristiyan dinini kabul ederek vaftiz olmaları istenmiştir. Fakat yeni gelenlerin yavaş giden özümlenme süreci, Alfred'in oğlu (899-924 arası kral "Yaşlı" Edward) ve torunu Athelstan (924-39 arası kral) tarafından Danelaw'ın yeniden fethiyle hızlanmıştır. Danimarkalı yerleşmesi, İngiliz dilinin gelişmesindeki derin etkisine bakılacak olursa, kitlesel olmuş olmalıdır. Danimarkalılar 10. yüzyılda İngiliz krallığı tarafından özümlenmişlerse, bu yalnızca o dönemin olağanüstü koşullarında mazeretini bulan yönetim faaliyetlerinin önceli olmayan bir şekilde genişlemesinin sayesinde olmuştur.

İngiliz krallığı 10. yüzyılda, kralın birliklerini savaş sırasında yönetme becerisine, başarıya bağımlı kalmıştır ve bu da krallık *thegn*'lerinin (askerî soylular) dikkatlice seçilmelerini gerektirmiştir; özel olarak donatılan bu *thegn*'ler ödüllerinin bir parçası olarak toplumsal mertebe kazanmaktadırlar. Öte yandan krallar, düşmanla başa çıkabilmek için ulusal bir strateji geliştirmenin gerekliliğini de öğrenmiştir. Bizzat Alfred, *burh* adı verilen savunma noktaları inşa ettirmiştir ve bunların bize kadar ulaşan bir listesi, inşa amaçlarının askerî olduğunu kanıtlamaktadır. *Burh*, köprü ve yol yapımı için gereken emeğin, elde tutulan toprağa göre örgütlenmesi, savaşa götürülmeyen mütevazi halkın üzerine yeni yükler bindirmiştir. 10. yüzyılda, herhalde vergi yükü, akınlar yeniden başladığında kralın Danimarkalıları satın alarak istilâyı durdurmak üzere büyük miktarlar ödemeyi düşünmesine yeterli olacak kadar düzenli hale gelmiştir. Sonraki bu saldırılar İngiltere'nin yeniden talan edilmeye değer olarak görüldüğünü kanıtlamaktadırlar. Fakat bu keresinde Danimarkalılar, sayılarının artmış bulunmasına ve kral korumasından yararlanarak daha zenginleşmiş olmalarına rağmen, manastırları talan etmekle ilgilenmemektedirler. 1013'te elkoydukları, doğrudan doğruya krallığın kendisidir. Bu tarihten sonra İngiliz krallığı Alplerin kuzeyindeki en güçlü tek devlet haline gelmiştir.

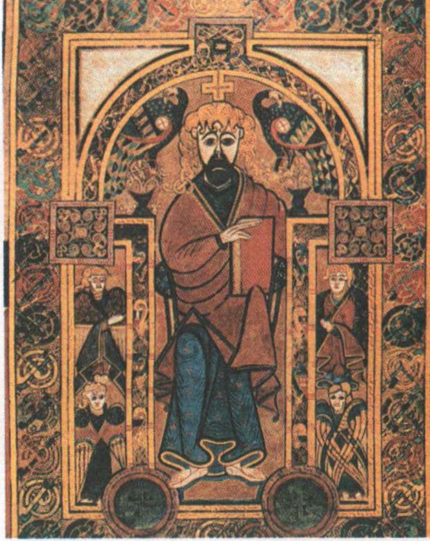
Sikkelerin ülkenin tümüne yayılmış darphane kentlerinde kesilmelerine rağmen, kral ulusal para basımını denetim altında tutmaktadır. Ülkenin yönetimi genel olarak, eski kabileler veya krallıklar tabanı üzerinde değil de, önce Wessex'de uygulanan, sonra da buraları Wessex kralları tarafından Danimarkalılardan alındığında sistematik olarak ülkenin geri kalan taraflarına aktarılan bir usulle, daha küçük bölümler üzerinde temellenmektedir. En geniş birimler olan *shire*'ler bir önemli kentin veya müstahkem mevkiin etrafında oluşan ve adını oradan alan toprak parçalarıdır. *Shire*'ler *hudred*'lar (yüzlükler) halinde alt

Yukarıda. Bu "Ezra" portresi, onu Papaya göndermeye niyetlenmiş olan başrahip Geolfrid'in (690-716) emri üzerine Monkwearmouth Manastırında imal edilmiş bir elyazması olan *Codex Amiastinus*'un içinde yer almaktadır. Bu elyazması başrahibin Roma'dan dönerken beraberinde getirdiği, Cassiodorus tarafından hazırlanmış olan Kitab-ı Mukaddes'i model olarak almıştır. Muhtemelen bu elyazması, Yasayı yenileyen kâtip Ezra olarak yeniden resmedilen, yazar Cassiodorus'un bir portresini içermekteydi. Bu nüshada, tıpkı Cassiodorus'unki gibi, Kitab-ı Mukaddes'in dokuz cildi raflarda gösterilmektedir. 8. yüzyıl sanatçısı klâsik modelini yeniden yorumlamıştır, fakat ilham kaynağı aşikârdır.

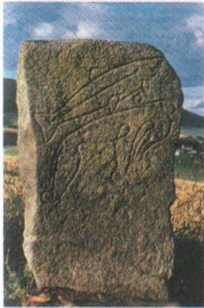
Sağda. Aberdeenshire'deki Rhynie'den, muhtemelen 7. yüzyıla ait bir Pikt taşı. Balık ve "fil" simgeleri evlenme anlaşmasını veya toprak iskânını temsil ediyor olmalılar.

Yukarıda. Üzerinde "Offa Rex" ibaresi yer alan ve İslam dinarlarının taklidi olan bu altın para, Küfi harflerle yazılmış olup, Offa'nın sikkelere ilgisini ve 8. yüzyılda İngiliz ticaretinin ne kadar uzaklara ulaştığını gösteren şaşırtıcı bir buluntudur.

Yukarıda sağda. Kells Kitabı diye adlandırılan elyazmasından bir sahife. İsa burada sakallı olarak, bir kemerin altındaki bir taht üzerinde kumaşla kaplı bir minderin üzerinde oturmuş durumda gösterilmiştir. Kemerin iki yanında bir çift tavus kuşu ve altta da dört melek durmaktadır. 11. yüzyıl başlarından beri Kells'te bulunmakla birlikte, İrlanda elyazmalarının bu en süslüsü 800'lerde Iona'da imâl edilmişe benzemektedir. Elyazmasındaki tüm portreler tek bir şanatçı tarafından yapılmışlardır, süslemede kullanılan üç taneden biri hiçbir zaman tamamlanamamıştır.

bölümlere ayrılmışlardır ve bunlar yargısal, malî ve muhtemelen askerî amaçlar taşımaktadırlar. Krallar, önceleri çeşitli İngiliz krallıklarınınkilerden alınan fakat 10. yüzyılda değişen koşullara gitgide daha çok uyum sağlayan kanun derlemelerini yerel dilde yayımlamışlardır. Bunlara göre, insanlar adlî işlerde kendilerine kefil olmak üzere lordlar edinmek veya 10 komşuluk ortak güvenlik gruplarına katılmak zorundaydılar. İşleri yönetme konusunda krallığın gücü, ülkenin toprak sahibi lordların eline düşmesine veya yerel yönetimler halinde parçalanmasına izin vermemiştir. Krallar, ayakta kalan Kelt prensliklerine (Devon ve Cornwall, Wessex'in parçaları haline gelmişlerdir) kendilerini üst lord olarak tanıtmayı başarabilmiş; ancak kuzeyde egemen olma konusunda yetersiz kalmışlardır. Bu monarşi, 10. yüzyılda her zaman harika olmayan kralların birbirlerini izlemeleriyle o kadar iyi kök salmıştır ki, 11. yüzyıldaki hanedan çatışmalarına rağmen yaşamaya devam etmiş ve çok güçlü olan Norman monarşisinin tabanını meydana getirmiştir. Hiç kuşkusuz ilk istilâ döneminden itibaren ülkenin yavaş, fazla dikkat çekici olmayan bir şekilde kolonizatör kuşakları tarafından iskânı, Domesday Book döneminde (1086) yerleşimi o dönem için ekonomik ve uygulanabilir sınırlarına kadar genişletmiş, kırsal kitleyi bu güçlü monarşi için hazır hale getirmiştir, fakat 9. yüzyıldaki Danimarka istilâları olmasaydı, ülkenin birliği bu kadar hızlı kurulamazdı ve bu iş Mercia'dan değil de, güneyden itibaren olurdu. Bu arada 9. yüzyılda Kuzeylilerin Manş Denizin'deki Karolenj topraklarındaki faaliyetlerini dikkatle izleyen Wessex kralları, Danimarkalı akınları tekrar canlandığında, Normandiya'nın siyasal niyetlerinden endişe duymaya başlamışlardır. İngiltere'nin güneyinde Manş Denizi'nin bir sınır olarak görev yapması konusunda hayal kurulmamaktadır ve Manş sularına serbest giriş, krallık siyasetinin yüzyıllarca süren önemli unsurlarından biri olmuştur. Bede'in kuzeyde yazılan *Kilise Tarihi*'nin Hıristiyanlaşma dönemine ilişkin olması gibi, Wessex'de başlanılan *Anglo-Sakson Vekayinamesi*'de 10. yüzyıl monarşisinin yüce dönemine ilişkindir. Her iki kaynak da, kurumsal başarı elde etmenin nedenli güç olduğunu ortaya koyarken, İngiliz halklarının temeldeki birliğinin altını çizmektedirler. Manastır yazarlarının herbiri kendine göre, ülkenin çeşitli halklarının hem dinsel, hem de lâik düzeyde tek bir ulus halinde yaşamaya hazırlanma çabalarına katkıda bulunmuşlardır.

Danimarkalılar 9. ile 11. yüzyıllar arasında İngiliz tarihinde öncelikli bir rol oynamışlardır. Kıt'adaki varlıklarının etkisi ise, esas olarak olumsuz olmuştur. Karolenj egemenliğinin Kuzey Denizi kıyılarına kadar genişlemesi, İmparatorluğu Danimarkalıların ilgi alanı içine sokmuş ve daha Charlemagne'ın ölmesinden önce bile yapılan akınlar Charlemagne yönetimini çözülmez sorunlarla başbaşa bırakmıştır. Frank askerî gücünün ve birliklerinin değeri, canlanması İmparatorluğa, denizden gelen düşmanlarla başa çıkabilmesi gereken donanımı sağlamamıştır. Böylelikle, yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca Danimarkalılar, İmparatorluğun zayıf, dışta kalmış topraklarından değil de, en güçlü olduğu yerlerden, Kuzey Denizine akan nehirlerle, Loire Vadisinden semirmişlerdir. Buraları Frank İmparatorluk geleneğinin en sağlam olduğu, manastırların en yoğun olarak yerleştikleri ve iki yüzyıllık krallık himaye'si sayesinde en fazla zenginleşen yerlerdir. Charlemagne'ın ölümünden sonra İmparatorluk ailesinin içinde meydana gelen siyasal karışıklıklar yeni düşmanlara karşı direnmenin örgütlenmesini engellemişlerdir. Enerjik yapılı Kel Charles bile 861-62'de düşman çetelerinden birini, bir başkasıyla savaşması için, satın almak zorunda kalmıştır. İstilâcıların su üzerindeki becerileri, beklenmedik saldırıları ve küçük çeteler halinde kural tanımayan harekâtları, onları Franklar açısından, yerel düzey hariç, başa çıkılınası güç düşmanlar haline getirmektedir. İmparatorluk yönetiminin en zayıf olduğu yer burasıdır. İstilâcılara karşı etkin mücadeleyi ancak yerel hükümdarlar sürdürebilmekte, bunun da bedeli İmparatorluğun parçalanması olmaktadır. Sanki olaylar alay ediyormuşcasına, Karolenj kralı Basit Charles'in Rollo komutasındaki karma bir savaşçı grubunu Chartres'da bozguna uğratması, 911'de Normandiya dükalığının doğmasına yol açmıştır. Bu tarihte Rollo barış yapmaya razı olunca, Hıristiyan olmuş ve Sen Vadisindeki diğer başbelâlarına karşı Frankları korumaya başlamıştır. Paris 885-86'da meydana gelenine benzeyen bir saldırıdan kurtulmuş, fakat Normandiye kuzey prensliklerinin en büyüğü haline gelmiş ve krallık iktidarını en fazla hırpalayanı olmuştur.

Bu kuzey halklarının batıya yerleşmeleri, artık talan, akın ve elkoymalar yeteri kadar ganimet getirmediğinde veya artmış iştahlarını tatmin etmenin uzağında kaldığında, saldırılarının son safhasını meydana getirmiştir. Fakat bu yerleşmeler uzun ömürlü veya başarılı olamamışlardır. 911'den önce birçok erken "koloni" kurulmuştur. Aşağı Weser havzasında kurulmuş olan bir tanesi 30 yıldan az sürmüş (826-52); Frizya'da Walcheren civarındaki bir diğeri 40 yılı biraz aşmış (841-85): 919'da Nantes'a yerleşen bir koloni ise 937'de yokedilmiştir. Normandiya'nın başlangıçtaki tarihi de, önce hızlı bir yayılma, arkasından da bağımsızlığına neredeyse son verecek bunalımların tarihidir. Sadece İngiltere'de, Danelaw'da, Danimarkalıların ülkenin tümünün tarihi üzerinde değişiklik yapabilmelerine olanak verecek yoğunlukta bir yerleşme olmuştur, fakat orada bile bu durum Danimarkalıların bağımsız bir siyasal birim halinde yaşamalarından ötürü değildi. Normandiya ise bunalımların üstesinden gelerek, Frank krallığı içindeki baş-

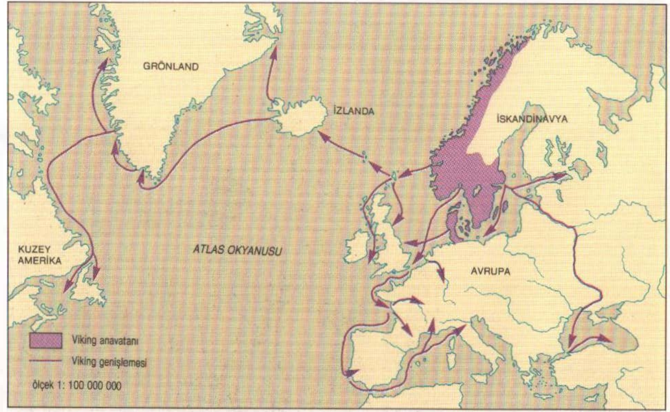
lıca "feodal" prensliklerden biri haline gelmiştir.

"Viking" kuçaklaması

Danimarkalıların 9. yüzyıldaki faaliyetleri hiçbir şekilde kendi kralları tarafından ilham edilmemiştir. Karolenj krallığına ve eşit derecede cazip İngiltere'ye inen korsanlar, muhtemelen biraraya gelmiş özgür insanlar olmaktan çok, saygın yerel baronların yönetimindeki maceracı çeteleri gibi davranmışlardır. Bunları güdüleyen ganimettir, ancak ileri tarihlerde, talan ettikleri ülkelerde kışlayarak akınlarını daha ötelere götürmüşlerdir. Bu deneyler onların aklına yerleşme eğilimini sokmuşsa da, ancak düşmanlarının onların ilerlemelerini başarılı savaşlar vererek durdurmaya başladıklarında böyle davranmaya güdülenmişlerdir. Danimarkalıların üstünlükleri; cesaretleri, güçleri ve harika gemileridir. Öte yandan, İngiltere'de büyük sayılarda yerleşmiş olmaları, bu korsanların çiftçi de olabileceklerini veya kendi ülkelerinden çiftçi getirtebileceklerini kanıtlamaktadır; böylece İskandinavya'da duyulan daha fazla toprak arzusu ve belki de buna bağlı olarak belli bir nüfus baskısı insanları dışarıya sürüklemiştir.

En azından Norveç'ten yola çıkan göçmenlerin Atlantik'te yol alarak, 8. yüzyılın başlarında Britanya'nın kuzeyindeki adalara ulaştıkları kesin gibidir. Bir yüzyıl sonra, iskân hareketi Faeroe adalarına ulaşmıştır. 9. yüzyılın ortalarında Batı Norveç halkı Orkney adasında örgütlü bir baronluğa sahiptir ve buradan yola çıkan bazı göçmenler kuzeyde İzlanda'ya (860) ve güneyde de Hebridler üzerinden Man adası ve İrlanda'ya yönelmişlerdir. İrlanda'daki Norveç yerleşmesi Dublin (836) ve Limerick'de olmuştur. Ancak İrlanda'da Norveçliler işgallerine direnildiği başka bir zengin toprak bulmuşlardır. Fethi amaçladıkları kısa bir dönem, kıyıdaki anahtar kentleri ele geçirmek için yerleşmeye başladıkları bir başkası tarafından izlenmiştir, Norveçliler bu kentlerden hareketle dış ticareti denetim altında tutmak istemişlerdir. Norveçlilerin ana vatanlarında sözü edilebilecek ne kent, ne de ticaretin olmamasına karşılık, bunlar göçmen olarak yeni koşullarına uyum sağlamışlar ve İrlanda'ın Orta Çağ limanlarının kurucuları olmuşlardır. Hattâ bu limanlardan hareketle uzaklara akınlar düzenlemişlerdir. Korsan olarak da, 844'de Lizbon ve Sevilla önlerinde gözükmüşler ve 860'larda İspanya'ya karşı başka saldırılarda bulunmuşlardır.

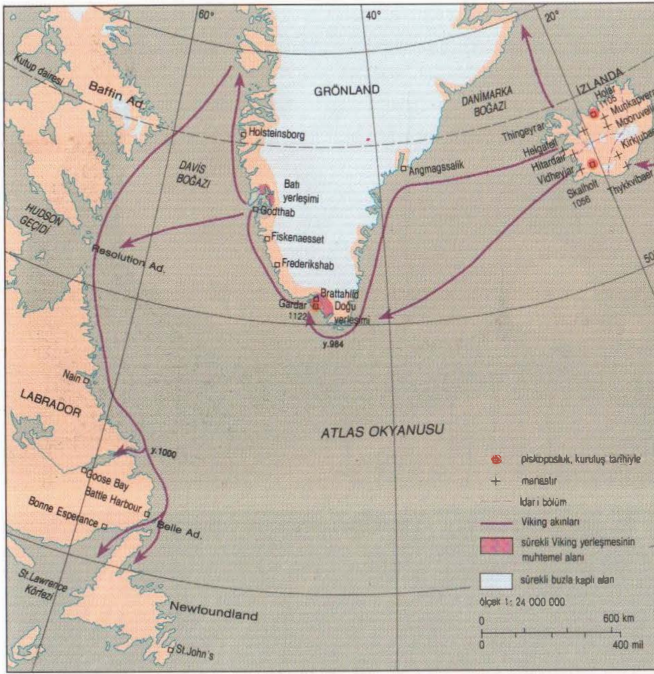
9. yüzyılın ikinci yarısında İrlanda'daki Norveç yerleşmesi sadece Norveç'in kendi siyasal gerçekçiliğinin ürünü olarak ortaya çıkmamıştır. İskandinavya'nın -Kuzey Denizi ile Manş Denizi'ne Danimarka akınlarının başlamasından sonra- değişen koşullarının sonucu olarak İskandinavya dünyası da, ekonomik anlamda, kenti ve ticareti olmayan kapalı bir ortam olmaktan çıkmıştır. Akınlar İskandinavya'ya çok ganimet getirmiştir ve bunların içinde Schleswig'deki Hedeby veya Stockholm'ün batısındaki Birka gibi antrepo limanlarda takas edilebilecek köleler de yeralmaktadırlar. Mälaren gölü etrafında birleşmiş bir halk olan İsveçliler de, o dönemde, faaliyetlerini Baltık üzerinden Kurland'a ve Finlandiye körfezinden geçerek Ladoga Gölüne doğru yaymaktaydılar. 9. yüzyıl boyunca bu içe doğru nüfuz etme Rus su yollarına kadar vararak, Varengleri (İskandinavların tümünü ifade etmek için kullanılan bir terim) Azak Denizine (839) ve hattâ İstanbul'a kadar (860) ulaştırmıştır. Bu savaşçı-tüccarlar, geçtikleri yol boyu üzerindeki büyük kentlerin yönetimlerini görünüşte ele geçirmişler ve bu sayede kuzeydeki Novgorod ile güneydeki Kiev arasında yer alan yerleşim yerlerini tek bir siyasal ticarî örgütlenme içinde biraraya getirmişlerdir.

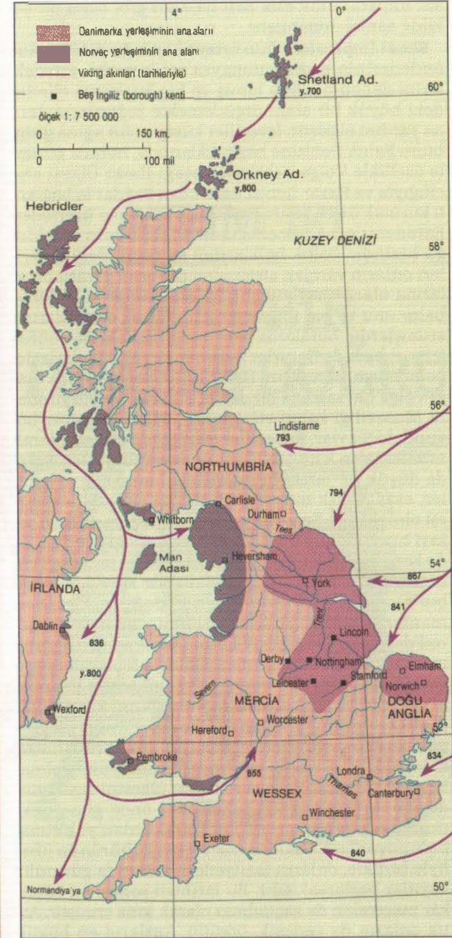

Viking genişlemesi
Kuzeylilerin (Normanlar) girişimi, haritacılar açısından resmedilecek ideal bir konu olarak gözükmekte, fakat fiilî olarak, farklı haritalar gerektirmektedir. Onlar tarafından farklı zamanlarda ziyaret edilen bütün yerleri gösterebilmek için geniş ölçekli birçok haritaya, aynı şekilde geldikleri ve yerleştikleri yerleri gösterebilmek için de birçok haritaya ihtiyaç vardır. İngiltere'de yapılan yoğun yer adları araştırmaları, Norveçli ve Danimarkalıların ülkenin çeşitli yerlerindeki belirli yerleşim yerlerini ortaya çıkartmışlardır. Normanlar veya Vikingler hakkında genel terimlerle konuşmak, öykünün önemli bölümlerini kötü bir şekilde sunmak olacaktır. Shetland veya İrlanda'ya yerleşmek üzere Norveç'ten yola çıkanlar, açıktır ki 911'den sonra Normandiya'ya yerleşen Rollon ve yandaşları gibi, ne ganimet, ne de iyi işlenmiş tarlaların peşindeydiler. Birçok göçmene cesaret veren İskandinavya'nın 9. yüzyıldaki koşulları, aynı zamanda birçok kimsenin de ana vatanlarında yerleşik bir hayat geliştirebilmelerine olanak vermiştir. Bütün bu İskandinav asıllı insanlar, korsanlar, göçmenler, Doğu Hind Adaları veya 18. yüzyıl İngiltere'sinde doğmuş taşra soylularınınkinden daha fazla ortak çizgiye sahip değillerdi. Viking dünyası tasvir edilirken, sadece ana vatandaki koşullar değil, aynı zamanda dıştaki fırsatlar da hatırlanmalıdır.
Vikingler harekâtları sırasında denizdeki becerilerine çok şey borçlu olmuşlardır. Bu beceri tarihsel dönemde kazanılmıştır. Arkeologlar onların bu konudaki ilerlemelerini, teknelerinin biçimine bakarak çizebilmektedirler. Başlangıçta başkalarından çok şey öğrenmişlerdir. Fiyordlarda dolaşabilecek kürekli tekneler geliştirmişlerdir. Bunlara yelken ilâve etmişler ve açık denizlerde dolaşmayı öğrenmişlerdir. Yaptıkları yolculuklardan değerli yük ve ganimetlerle veya iskân, ticaret yahut da talan için uygun topraklara dair haberlerle dönmektedirler. Teknelerini emin bir şekilde kullanmalarının sayesinde, Avrupa'nın başlıca

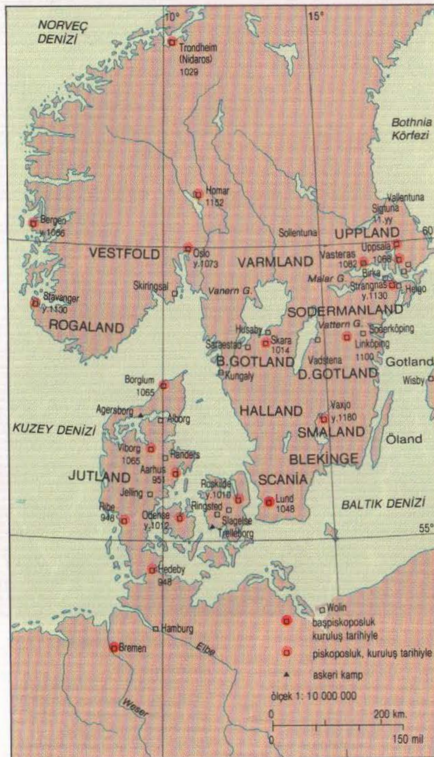
Böylelikle Baltık artık ekonomik bir çıkmaz sokak olmaktan kurtularak, Avrupa'nın "Viking" kucağına düştüğü bir dönemde ticareti Avrupa'nın bir ucundan öbürüne aktarır hale gelmiştir. Slav topraklarındaki Varengler tarafından birbirlerine bağlanan kuzey ve güney deniz yolları, 7. yüzyıl Arap fetihlerinin uzun zamandan beri mahrum bıraktığı İslâm dünyasının kaynaklarıyla, Batıyı temasa geçirmiştir.

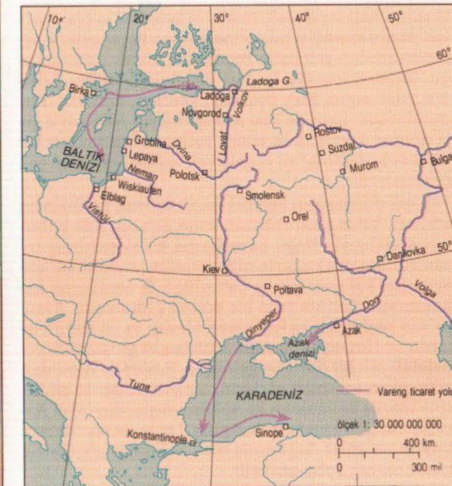
"Ruslar" 860'da İstanbul'da, Karolenj dünyasındaki kuzeyli benzerleri kadar endişe uyandırmışlardır, fakat Doğu İmparatorluğu, aralarında başka halkların bulunması nedeniyle toprak bakımından bitişik olmadığı bu korsanlarla başa çıkmakta daha başarılı olmuştur. Fakat korsanlar istedikleri herşeyi elde edememişlerse de, 907'de Kiev prensi Oleg büyük bir filoyla İstanbul önlerinde gözükünce, ticarî tavizler elde etmişler ve yapılan antlaşmayla Doğu İmparatorluğu ile sıkı ticarî ilişkiler kurmuşlardır. Bu ticarette Doğu İmparatorluğu pazarına kuzey ormanlarının kürk ve balını arzetmektedirler; fakat esas alışveriş konuları insandır; yani büyük Viking ağının biryerlerinden sağlanan köleler ile İmparatorluk seferlerinin değerli yardımcıları olan denizci ve askerler. 941'de husumetin yeniden ortaya çıkması muhtemelen Rusların zararına olmuştur, çünkü ara dönemde İmparatorluk askerî gücünü yenilemiştir. 968'de İmparator Nikephoros, kendisi Suriye'de seferdeyken, Rusları Bulgarları hizaya getirmek üzere davet etmekte hiç tereddüt etmemiştir, fakat Rusların önderi Sviatoslav bu tarihlerde Hazarları da (ki Yunanlılar bunları Rusları zaptetmek için kullanmışlardı) yok etmiş olduğundan, etkisini Balkanlara yaymaya ve böylece en ciddi düşmanı olan Aşağı Dinyeper'deki Peçenekleri bertaraf etmeyi hesaplamıştır. İmparator Tzimiskes (I. İoannes, 969-76) Rusların yakın komşuları olmalarına izin verme niyetinde değildir ve onları, geri dönerek Peçeneklerle karşılaşmak zorunda bırakmıştır (971). Ancak, disiplinli yardımcılar olarak Ruslar vazgeçilmez niteliktedirler ve II. Vasil 988'deki umutsuzluk anında onları yardıma çağırmıştır; artık bundan sonra, düzenli olarak Kuzeylilerden devşirilen Vareng askerleri, İmparatorluk birliklerinin en önde gelenlerinden biri sayılmaya başlamıştır. Kiev'li Rus prensi Vladimir, ittifak yapmanın ödülü olarak Vasil'in kazkardeşiyle evlenmiş, bunun koşulu olarak da hem kendi, hem halkı için Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Bir yüzyıldan biraz daha fazla bir süre içinde İmparatorluk Rusları kendi kültür alanı içine almış ve onlardan, değerli hizmetler sağlamıştır, fa-

nehirlerini kullanarak karanın çok içlerine kadar girebilmişlerdir. Bu onlara Rouen, Nantes, Limerick, Novgorod ve Kiev gibi nehir limanlarına egemen olma olanağını sağlamıştır. Ata binmeyi de çabucak öğrenmeleri sadece bir bölgeye yerleşmeden önce işlerine yaramış olabilir. Ancak bunlar, onların fırsatçılıklarını ve maceraperest karakterlerini açığa çıkartmaktadır. Herşeye cüret etmişlerdir. Birkez evlerini terkettikten sonra canlarından başka kaybedecek birşeyleri yoktu. Haritalar onların başlıca faaliyet alanlarını göstermektedir. Uygun olmayan alanlardaki iskânlarının kuzey noktası, talandan çok, koyun yetiştiriciliğine yatkındır. İzlanda'da, 12. yüzyıl sonlarından önce yazılı hale gelmiş olmamakla birlikte, kuşkusuz bu halklar hakkında bize en önemli görüntüleri veren canlı bir edebiyat geliştirilmiştir. Bu edebiyat onları cesur, muhteris ve şiddetli; kavgaya ve savaşa düşkün olarak göstermektedir. Böylece, basit koyun yetiştiricileri zihniyet olarak, manastır vekayinamelerinde dehşet içinde tasvir edilen talancı çetelerinden zorunlu olarak çok uzakta değillerdir.

kat İmparatorluk asla Batı halkları gibi ciddi bir şekilde sarsalanmamıştır.

Bizzat İmparatorluğun ortaya koyduğu direniş, Rus önderlerinin engel tanımayan saldırganlık yeteneklerini denetim altına almış ve hiç kuşkusuz ellerindeki büyük bir alanı örgütlemekte yoğunlaşmalarına yardım etmiştir. İsveçliler kuzey nehir ağına girip, bunu Baltık Denizine bağladıklarında, burada güneyle özellikle Volga nehrinden aşağı Hazar Ülkesi aracılığıyla ve Hazar Denizi üzerinden Bağdat'la bağlantı kurmak üzere ve aynı zamanda Dinyeper üzerinden Karadeniz'e inebilmek için ticarî ilişkilerin varolduğu kesindir. Baltık halklarının su üzerindeki becerileri onların varolan sistemden çabucak yararlanınalarına olanak sağlamıştır. Müslümanlar köle, kürk, balmumu ve bal ihtiyaçları için kuzey ormanlarına sızmışlardır; buralarda hem ormanlardaki Slav nüfus içinde, hem de Hazarlar arasında ticari amaçlarla depolar oluşturulmuştur. Hazarlar 700'ler civarında aşağı Volga havzasında bir devlet kurarak bir yüzyıl sonra Museviliği kabul etmişlerdir. Fakat Dinyeper boyundaki Slavlar, Kuzeyliler geldiğinde siyasal olarak muhtemelen kötü örgütlenmiş durumdaydılar. Burada düşük bir tarımsal faaliyet bulunmakta ve kentler, esas olarak müstahkem ticaret yerlerinden ibaret olmaktadır. Kuzeyliler geldiklerinde, ya onların askerî hizmetlerine ihtiyacı olanların isteği üzerine, ya da kendilerini zorla kabul ettirmeleriyle önderliği ele geçirmiş olmalılar. Daha 860'da bile Kiev'den İstanbul'a yapılan saldırının önderleri de Kuzeyliler (Normanlar)di. Birkaç yıl içinde kentin yönetimi Novgorod'dan gelen ve Volkov-Lovat-Dinyeper nehir sistemi üzerindeki bütün kentleri biraraya toplayan Oleg'e geçmiştir. Kuzeyliler böylece, İskandinavya dışındaki en uzun ömürlü siyasal topluluklarını kurmuşlardır. Oleg'in ardılları olan Rurikoviçler Rusya'ya yüzyıllarca hükmetmişlerdir. Daha 10. yüzıl ortalarında, kalabalık yerel nüfus tarafından özümlenmiş olmalarıyla adları Slavlaşmıştır. Bulgar ülkesini işgallerinden ve Hıristiyanlığı kabullerinden önce, güneydeki ticarî rakipleri Hazarlara saldırarak onları yok etmiş bulunuyorlardı. Fakat ancak Yunan kültürünün ithaliyle birlikte, onların faaliyetleri hakkında güvenilir kayıtlar başlamaktadır. Bu tarihten sonra, en cüretkâr maceraları da kaçınılmaz olarak sona ermiştir. Artık onların da yerleşik, örgütlü, Rusların en büyük kenti olan Kiev'de (1073'den itibaren) bir metropolite sahip halklar olarak, Rusların İstanbul'la olan bağlantılarını sürekli tehdit etmekte olan Peçeneklerle uğraşma sıraları gelmiştir. Peçenekler ancak 1091'de Doğu İmparatoru tarafından ezilebilmişlerdir. Fakat 1055'den sonra Kiev prensliği kentleri, hem dış düşmanlardan, hem de Batı Avrupalıların Akdeniz'e geri dönme konusunda kendi yollarını buldukları bir dönemde, refahlarını engelleyen iç rekabetlerden çok çekmişlerdir.

Baltık dünyasının kendisi de, Hıristiyan krallıkların etkileri, Viking harekâtının sona ermesi, Rus nehirleri aracılığıyla Doğu pazarlarına köleleştirilmiş insan gönderen akınların nihayetlenmesiyle sükünete ermiştir. Rakipsiz kuzey üstünlüğü dönemi artık kapanmıştır. Tarihte yeni bir evreye geçilmiştir. Avrupa'nın barbarları ya Hıristiyan olmuş, ya da dağılmışlardır ve Hıristiyan Avrupa artık başka girişimlere yönelebilecek bir duruma gelmiştir. Ruslar da Asya'dan yola çıkan sonuncu göçlerin, Moğollarınkinin etkilerine maruz kalmaktan kurtulamamışlardır, fakat Avrupa'nın geri kalanı için, 6 yüzyıl süreyle son derece büyük sorunlar doğurmuş olan halkların göçü artık nihaî olarak sona ermiştir.

Üstte. Alskog, Tjangvide, Gotland'dan bu 9. yüzyıl resimli taşı Valhalla'yı tasvir ediyor olmalı. Odin'in sekiz bacaklı atına binmiş olan bu ölü savaşçı, öteki dünyada kendine bir içki boynuzu sunan bir kadın tarafından karşılanmaktadır. Altta ise içinde savaşçılar bulunan bir tekne gösterilmektedir.

En üstte. 800'ler civarında inşa edilmiş ve iki kadının cenazeleri için kullanılmış olan bu tekne Oslo fiyordunun yanında bulunmuştur ve kuzey yelkenli teknelerinin bilinen en eskisidir. Ölülerle birlikte gömülen değerli mücevherler talan edilerek yalnızca sıradan mezar eşyaları bırakılmıştır. Tekne 15 çifte kürekle çekilmekteydi; pruva ve pupada yüksek bir işçiliğe sahip çıkıntılar vardır.

AYRIM İKİ

YENİ BİR TEMELE DOĞRU

YENİ GÜÇLERİN ŞEKİLLENMESİ

Doğu İmparatorluğunun yeniden dirilişi

Batı'da Karolenj İmparatorluğu'nun çöküşünü -9. yüzyılın ortalarında- izleyen dönem, Karolenj ailesinin çok yetenekli üyeleri tarafından yaratılan umutların çok keskin ve hızlı bir şekilde sukuta uğramasından ötürü özellikle bunalımlı bir dönem olarak, bu dönemin gözlemcilerini çoğunlukla çarpmıştır. Öte yandan, Avrupa'nın toparlanması fiilî olarak hiçbir İmparatorluk rejiminin değilde, kendi ekonomilerini ve toplumlarını birbiri ardına gelen talancılara karşı savunabilecek kadar güçlendirip, pekiştirmiş olan yerel otoritelerin yetenekleri tarafından başarılmıştır. Bu bakış açısından bu dönem çok olumlu başarılar dönemi olarak görülmelidir. 11. yüzyılın başından itibaren Avrupa, artık istilâcı dalgaları veya iç çatışmalardan ötürü alt-üst olmayan dengeli bir halklar topluluğu olarak tanınabilmeye başlamıştır. Kuzeyliler din değiştirmeleriyle birlikte Hıristiyanlık tarafından özümlenmişlerdir; çevredeki Macarlar daha büyük bir güçle uzaklaştırılmışlar ve Macaristan'ın boş topraklarında tarım yapmak üzere göçebe hayatlarını terketmeye karar vermişlerdir. Batı'daki Kuzey Afrika Müslümanları bile geri çekilmişlerdir; Provence'daki korsanlık yuvaları yok edilmiş; İspanya ve Sicilya'daki İslâm egemenliğinin günleri sayılı hale gelmiştir.

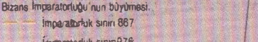
Hıristiyan güçler bu durumdan doğrudan sorumlu değillerdir, fakat zamanı geldiğinde ondan yararlanabilmek için kendilerini hazırlamışlardır. Avrupalılar artık yabancı fâtihlerin insafına terkedilmiş durumda değillerdi. Batıda, Charlemagne'ın en azından yolunu göstermiş olmasına ve efsanede de gelecek için ilham sağlamasına rağmen, kendi topraklarını bir İmparator olmaksızın savunmanın araçlarını bulmuştur.

Ancak Doğu'da İmparatorluk, savunucu rolünden henüz kurtulabilmiş ve bu aşamada en şanlı dönemine girmiştir. İmparator III. Leon (717-41) ve halefi v. Konstantinos (741-75) tarafından müslümanların en inatçı saldırılarından kurtarılmış, V. Konstantinos ayrıca Bulgarlara yönelerek onları barış istemek zorunda bırakmıştır. (774). Fakat bunların mensup oldukları İsaurialılar hanedanı da Kilise'deki tasvirtapıcılığa karşı çıkan tasvirkırıcılık çatışmasından (726) sorumludur; bu çatışma İmparatorluk içinde halkın ve manastırların husumetine yol açarken, Papalıkla da aralarında güçlüklerin belirmesine neden olmuştur; böylece bu dönemde Franklar İtalya'daki İmparatorluk iktidarını "gayrimeşru olarak ele geçirmişlerdir." Zaman içinde başlangıç konumunun çok uzağına düşen fakat saygınlık kazanan tasvirtapıcılığı, 842'de Batı İmparatorluğu'nda iade-i itibara uğramıştır. İmparator I. Vasil (867-86) ile Doğu İmparatorluğu, hükümranlıkları hemen hemen 2 yüzyıl sürecek olan (867-1058) başarılı Makedonya hanedanının eline geçmiştir. Hanedanın Batıdaki en büyük başarısı, nihaî olarak II. Vasil (976-1025 arası imparator) tarafından tamamlanan, 7. yüzyıl kadar eskilerden beri Balkanlar üzerinde emelleri olan Bulgarları egemenlik altına almak olmuştur. Bulgarlar 811'den itibaren Tuna havzasındaki ilk yerleşim alanlarından harekete geçmişler ve yapılan savaşta imparator I. Nikephoros'u öldürdükleri İstanbul'a kadar İmparatorluk Trakya'sında ilerlemişlerdir. Kurdukları İmparatorluk 9. yüzyılda Makedonya'da yayılmış ve burada birçok Slav uyruğa sahip olmuştur. Bulgarlar tedricen kendi dillerini terkederek, Slavca konuşur hale gelmişlerdir. Bu sıralar Yunan Kilisesi Patrik Photios'un yönetiminde (858-67, 877-86), İmparatorluğun sınırlarının ötesindeki Balkan putataparlarını Hıristiyanlaştırmak için misyonerler göndermenin kendine düştüğünü kabul etmiş ve Hıristiyanlık Slavlar arasında yayılmıştır; bu durumda Bılgarlar, eğer kendileri de aynı dini kabul etmezlerse, onların üzerindeki egemenliklerini kaybedeceklerinden korkmuşlardır. Yunan İmparatorunun deniz gücünün etkileyici bir gösteri yapmasından sonra, Bulgarlar, Hıristiyanlığı Batı'dan alma umutlarını değiştirmişlerdir. Böylece Bulgarlar (864'de) Doğu Kilisesi tarafından Hıristiyanlaştırılmış, fakat bu olay Bulgarların İmparatorun ve Patriğin otoritelerine uysal bir şekilde tâbi olmaları sonucunu doğurmamıştır. Bulgar hükümdarı Boris, 870'de Roma'da yaptığı pazarlıklardan endişelenen İstanbul'dan, halkı için arzuladığı yarı-özerk bir Kilise eyaleti olmayı sağlamıştır ve Bulgarlar ülkelerindeki Yunan kültürünün artan etkisine rağmen, kendi çıkarlarını korumayı bilmişlerdir. Boris'in küçük kardeşi Simeon (893-927 arası hükümdar) 894'de İmparatorluğa saldırırken yaptığı işin haklı olduğunu hissetmiştir. Yunanlılar yardım etmeleri için Macarlara başvurmuşlar, bu da Bulgarların Peçenekleri çağırmalarına yolaçmıştır; Peçenekler Macarları Tuna Ovası'nın batısına sürerek güney Slavlarını Moravya'dakilerden ayırmışlardır. Simeon bundan sonra Yunanlıları bozguna uğratmış ve yıllık haraç karşılığında barış yapmıştır (896). Daha sonra İmparator olarak yalnızca bir çocuğun bulunduğu İstanbul'daki bunalımdan yararlanan Simeon İmparatorluğu kendi eline geçirmeye teşebbüs etmiş (913) ve en azından Patriğin elinden Bulgaristan "Basileios"u (kral) olarak taç giyme ve çocuk imparatorun manevî babası olma sözünü elde etmiştir. Ancak İstanbul'daki egemen güç haline gelmeye yönelik tasarılarında engellenmiş ve ne Balkanlardaki toprak edinimleri, ne de bağımsız bir Patriklik kurması, Bizansın onun niyetlerine karşı çıkmaktaki kararlılığını zayıflatabilmiştir. Ölümünden sonra, ardılları Bulgar devletini birarada tutamamışlardır; Kilise içinde bile Bogomil sapkınlığına yolaçan uyuşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu arada Yunanlılar, özellikle doğuda, cesaretlerine yeniden kavuşmuşlardır. İmparator Nikephoros Bulgarlar baş belâsı haline gelince, bunlarla başa çıkabilmek için Rusları çağırmış (968); ardılı Ioannes Tzimiskes ise Rusları Bulgarlardan daha tehlikeli bulmuştur. Bulgarları kovalarken Bulgaristan'ı ilhak etmiş ve patrikliklerini ortadan kaldırmıştır. Ioannes'in 976'daki ölümü hiç de şaşırtıcı olmayan bir tepki doğurmuş ve Makedonya'da yeni bir "Bulgar" İmparatorluğu Patrikliği yeniden canlandıran ve siyasal ve dinsel başkentini Ohri'de kuran Çar Samuel'in yönetiminde biçimlenmeye başlamıştır. Önce II. Vasil, Samuel'i egemenliğini İmparatorluk topraklarına yaydığında bozguna uğratmakta

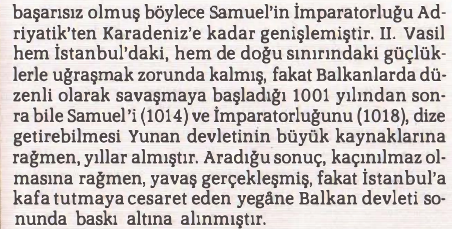
Makedonyalı İmparatorlar döneminde Doğu İmparatorluğunun canlanması
Yunanlıların, İslâm saldırılarının ilk yüzyılından itibaren, Roma İmparatorluğunun kendilerine düşen parçasını koruma sıraları gelmiştir, fakat 867'de Makedonyalılar hanedanının tahta çıkmasından önce ciddi bir karşı saldırı düzenleyecek konumda olmamışlardır. Bu hanedanın tahta çıkışını izleyen 150 yıllık süre içinde Bizans veya İstanbul İmparatorluğu en iyi günlerini yaşamıştır. Müslümanlar Suriye'ye geri sürülmüş ve Bizans otoritesi Doğu Anadolu'ya kadar uzanmıştır. Balkanlardaki ve daha ötelerdeki Bulgar ve Slavların Hıristiyanlaştırılmaları konusunda sarfedilen çabalar çok daha kalıcı olmuşlardır. Ortodoks Hıristiyanlığın kabulü, eskiden İmparatorluk yönetiminin Makedonya etkisine geçmesine yol açan halkın birleştirilmesi aracı olarak ortaya çıkmıştır. Topraklar "temalar" veya asker edinme bölgeleri halinde bölünmüşlerdir. Bulgar topraklarının nihai olarak fethedilmeleriyle, II. Vasil (Basileios) İmparatorluk sınırını bir kez daha Tuna'da oluşturmuştur. Bizanslıların akımın kendi taraflarına döndüğüne dair inançları, son hükûmetlerin orduda tasarruf yapmalarına ve sivil yöneticilere ağırlık vermelerine yol açmıştır. Bu tavrın sonucu, Selçuklu Türklerinin Küçük Asya'ya gelmeleriyle, Bizans ordusunun 1071'de Malazgirt'te yok edilerek bozguna uğratılması olmuştur. İmparatorluk bu darbeden sonra, bir daha tam anlamıyla hiç toparlanamamıştır.

Ortada sağda. Makedonyalı büyük İmparator II. Vasil burada zırhlı ve arkasında bozguna uğramış Bulgarlar olduğu halde gösterilmektedir. Diğer hepsine egemen olan yaşlı hükümdara ulu bir görüntü verilmiştir. İmparator İsa tarafından korunmakta ve ayine ilişkin gereçleri meleklerden almaktadır. Bu resim İmparator (1017-1025) için yazılmış bir dua kitabından alınmıştır.

Aşağıda sağda. 1066'da bir Küçük Asya manastırında yazılmış olan bu bol resimli elyazması, burada üç yüzyıl önce Bizans toplumunu karıştırmış olan tasvir tartışmasına ilişkin sahneleri göstermektedir. Rahipler ve laikler, nedenleri tamamen bilinmemekle birlikte, İmparatorlar tarafından acımasızca sürdürülen dinsel tasvirlere karşı yapılan saldırılara genelde karşıdırlar. Hıristiyanlık üzerinde İslamiyetin etkisi, pek bir dayanağı olmadan ileri sürülmüştür. Kilise üzerindeki manastır etkisi daha gerçeğe yakındır. Burada gösterilen rahip Studlalı Theodore'un önceliği, piskoposların İsa tasvirlerine yapılan saldırılardaki sorumluluklarını göstermekte ve nüshayı yazan Kayserili Theodore'un kendi heyecanlarını da yansıtmaktadır.

başarısız olmuş böylece Samuel'in İmparatorluğu Adriyatik'ten Karadeniz'e kadar genişlemiştir. II. Vasil hem İstanbul'daki, hem de doğu sınırındaki güçlüklerle uğraşmak zorunda kalmış, fakat Balkanlarda düzenli olarak savaşmaya başladığı 1001 yılından sonra bile Samuel'i (1014) ve İmparatorluğunu (1018), dize getirebilmesi Yunan devletinin büyük kaynaklarına rağmen, yıllar almıştır. Aradığı sonuç, kaçınılmaz olmasına rağmen, yavaş gerçekleşmiş, fakat İstanbul'a kafa tutmaya cesaret eden yegâne Balkan devleti sonunda baskı altına alınmıştır.

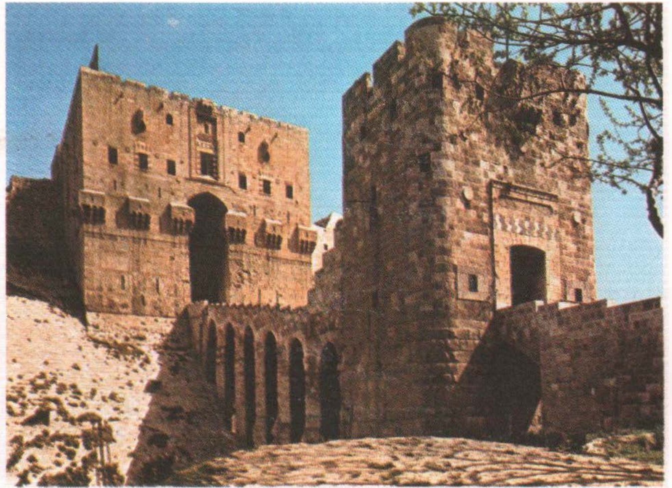
Bulgar İmparatorluğu'ndaki dinsel örgütlenmenin önemi, 9. yüzyılın ikinci yarısında dinsel misyonların gönderilmesinden hemen sonra Hıristiyan Kilisesi'nin Balkanlar'daki yeni etkisinin gücünü teyid etmektedir. Arap fetihleriyle İmparatorluk içinde nisbeten küçük bir yere çekilmek zorunda kalan Yunan Kilisesi, bu tarihlerde, tıpkı Roma Kilisesi'nin 8. yüzyıldan beri yaptığı gibi, sınırların ötesinde üyeler kazanmaya başlamıştır. Muhtemelen Roma-Karolenj dünyasında başının derde girmesinden kaçınmak için, Moravya prensi Ratislav 860'da İstanbul'dan Hıristiyan misyonerler göndermesini istemiştir. Kiril ve Methodios kardeşlerin, misyoner olarak Selânik'ten gönderilmeleri Slav dillerinin Kiril harfleriyle yazılmasının bulunmasına ve Kutsal Kitab'ın Makedonya Slavcasına çevrilmesine öncülük etmiştir. Bu durum, Slavları Hıristiyanlaştıran misyoner hareketini başlatmıştır. Moravya sonunda Roma'nın doğrultusunu benimsemiş olsa bile, Moravya'dan kovulan Yunanlı misyonerler, Balkanlara dönerek Sırbistan ve Makedonya'daki güney Slavları arasında çalışmaya başlamışlardır. İmparatorluk iktidarı yalnızca onları burada korumakla kalmamış, aynı zamanda Dalmaçya'daki egemenliğini yeniden kuracak, Hırvatistan gibi "Roma" bölgelerine girecek ve İtalya'ya sefer yapma kararı verecek ölçüde güçlü olduğunu da kanıtlamıştır. İmparatorluk, Ortodoksluğuyla birlik-

te eski canlılığına yeniden kavuşmuştur.

Dalmaçya kentleriyle iç bölgelerin Sırp prenslikleri İmparatorluğun askerî ihtiyaçlarına katkıda bulunmuşlar ve Dalmaçya *"thema"*sı, İmparatorluğun askerî kaynaklarının örgütlenmesini tamamlamak üzere kurulmuştur. *Thema*'lar, ilk olarak Roma İmparatoru Heraclius tarafından Diocletianus'un getirdiği eyalet sistemini ikâme etmek üzere düşünülen ve en üst sivil ve askerî otoriteyi uygulayan bir *strategus*'un (devlet generali) yönetimindeki askerî birliklerin, yerleştirildiği geniş askerî bölgelerdi. Sistem, Küçük Asya'dan İmparatorluğun diğer bölümlerine yayılmış; kendilerine verilen topraklar karşılığında bunları işleyen ve askerî sorumluluklar yüklenen Slavların da dahil olduğu göçmenler, kolonileştirme amacıyla çeşitli yörelere gönderilmişlerdir. İnsan kaynağı oluşturarak ve toprak ekonomisini canlandırarak, İmparatorluk ülkenin sağlamlaşmasını beslemiş ve 7. yüzyılda Arapların 6. yüzyıldan itibaren de Slav sızmasının yolaçtığı kayıpları telâfi ettirmiştir. Balkan *thema*'ları Trakya (Bulgarlara karşı) ve Hellas [Yunanistan]'da Makedonya ve Peloponez'i de kapsayacak şekilde genişlemişlerdir; Batı'daki Yunan etkisi 9. yüzyılda İyon Adaları, Selânik, Dyrrachium (Durazzo) ve Epir'de nihai olarak Dalmaçya'ya ulaşmadan önce, *thema*'ların kurulmasında görülmektedir.

İmparatorluğun batıdaki egemenliğini geri alması, yönetimin hesaplamalarında İslâmiyetle başa çıkma sorunundan sonra, ikinci sırada gelmek durumundaydı, çünkü Müslümanların İstanbul'a doğrudan saldırıları 717'den sonra tekrarlanmamışsa da, onların her yıl Küçük Asya'yı talan etmeye gelmelerine 740'da III. Leon'un onlara karşı Acroinon'da elde ettiği zafere kadar son verilmemiştir. Ardılı V. Konstantinos (741-75 arası imparator) 746'da Kuzey Suriye'ye akın yapmış ve Theodosiopolis (Erzurum) ile Melitene (Malatya) kalelerini ele geçirmiştir; buraları genç Harun -Reşid'in, babası Abbasi Halifesi el-Mehdi'nin ordusunun başında Küçük Asya'nın içlerine girdiği 781'e kadar, yeni sınırları meydana getirmiştir. Harun ancak haraç karşılığında barışa yanaşmıştır. Bizanslılar bu aşağılanmadan kurtulmaya çabaladıklarında artık halife olan Harun, her ikisi de Torosların ötesindeki Kapadokya'da yeralan Heraclea ve Tyana'yı yeniden zaptederek onları cezalandırmıştır (806). Fakat Bağdat'taki Abbasi Halifeliği doğal olarak, Bizans sınırında, kendinden önce Şam'daki Emevi Halifeliği'nden çok daha az sıkıntı çekmiştir ve 9. yüzyılın ortalarındaki seferler, birliklerin talim yapmalarını ve bir miktar telâfi edici ganimeti sağlayan yıllık sınır çatışmaları haline gelmiştir. Yine de Yunanlılar Kuzey Afrika Müslümanlarının Sicilya'yı fethetmelerine engel olamamışsalarda kısa bir süre elde tutmak üzere Girit'in yeniden zaptı (843) ve Dimyat'ın yağmalanması (853) için donanmalarını kullanmışlardır. Bununla birlikte Yunanlılar, doğru sınırında Samosata'dan (Samsat) Amida'ya (Diyarbakır) kadar olan bir hat üzerinde saldırıya geçmişler (856) ve böylece yeniden alevlenen savaş, Yunanlıların şimdi bir karşı saldırıyı ciddi olarak yürütmeye hazır olduklarını göstermiştir. I. Vasil Melitene'yi (Malatya) yeniden alamamış, fakat sınırlarda, hem Yunanlıların yavaş yavaş Müslümanları geriletmesine olanak veren hem de Ermenistan'da yarı-özerk bir tampon devletin ortaya çıkışını sağlayan saldırılar başlatmıştır.

Bulgar çarı Simeon dikkati çekecek işler yaparken, İmparatorluk Müslümanlara karşı pek birşey yapamamış ve onların denizde güçlenerek Sicilya'nın fethini tamamlamalarına (902) ve Ege bölgesinde Demetrias (902) ve Selânik'i (904) talan etmelerine göz yummak zorunda kalmıştır. Simeon'un dizginlenmesiyle, yeni Bizans İmparatoru Romanos Lekapenos donanmayı güçlendirmiş ve Malatya'yı tekrar ele geçirerek (931/4) Doğu savaşlarını yeniden başlatmıştır. Bu durum Kuzey Suriye'de ilerleyen ve Halep'te Yunanlılarla çarpışan Hamdanî hükümdarlarının karşı saldırılarına yolaçmıştır. Yine de, 943 seferiyle Martyropolis, Amida, Dara, Nisibis (Nusaybin) ve Edessa (Urfa) tekrar İmparatorluk sınırları içine katılmışlardır. Sınır sürekli seferlerle devamlı yer değiştirmiş ve yeniden fetih ancak Nikephoros Phokas ve Ioannes Tzimiskes dönemlerinde büyük çapta başarılmıştır. Girit 961'de geri alınmış ve Nikephoros Kuzey Suriye'de Halep'e kadar ilerlemiştir (962). Sınırı Torosların gerilerine doğru zorlayan askerî başarıları ile ona Kıbrıs'ı geri getiren deniz zaferi (963), uzun bir kuşatmadan sonra Antakya'nın göz kamaştırıcı zaptı ile Hamdanîlerin başkenti Haleb'in boyun eğmesini hazırlamıştır. II. Vasil aynı zamanda Ermeni Krallığının bir bölümünü koruması altına almış, diğerini de ilhak etmiştir. Yeni Doğu sınır bölgesinin tamamı, Antakya ve Mezopotamya'da düklerin Edessa, Vaspurkan, İberya ve Theodosiopolis'de Katepanların ve Teluch, Melitene ve Taron *thema*'larının *strategus*'larının yönetimi altındaki bölgelere ayrılmıştır. Böylece Doğu İmparatorluğu, II. Vasil 1025'de öldüğünde, Orta Çağ boyunca ulaşabileceği en üst noktaya ulaşmış; her yönden ortaya çıkan saldırılara karşı büyük bir asker ve deniz gücü olarak dikkat çekici ve öngörülemeyen bir toparlanma göstermiştir.

Haleb'in eski kalesi Nureddin tarafından onartılmış ve cümle kapısıyla giriş köprüsü 13. yüzyıl başlarında Eyyubî hükümdarları tarafından inşa ettirilmiştir. Cümle kapısı Doğu'dakilerin en ince inşa edilmiş olanıdır. Özellikle 1400 yıllarındaki Timur saldırısından sonra olmak üzere, çok kereler tamir görmüştür.

11. yüzyılda İslâm dünyasında dağılma
Siyasal çatışmalar sonucu işbaşına gelen Emevî hanedanı, otoritesini bizzat Mekke'de kabul ettirmekte güçlükle karşılaşmıştır. Bu hanedanın yerine geçen Abbasîler daha ilk başta İspanya'daki Emevî devletiyle bir iç savaşı hesaba katmak zorunda kalmışlardır. İslâmiyet içindeki siyasal bölünmeler dinsel yansımalar doğurmamışsa da, Sünnîler ile, Şiîlerin de dahil olduğu çeşitli mezhepler arasındaki farklılıklar başka sorunlar yaratmışlardır. Kuzey Afrika'da Kayruan'daki Şiî yöneticilerin ayrı bir Halifelik kurmaları (909), İslâm birliğine karşı ilk ciddi meydan okuma olmuştur. Bu halifelik 969'da Kahire'ye aktarıldığında, Sünnî İslâm'a ve onun ana vatanına karşı muhteşem bir düşman haline gelmiştir. Üstelik bu dönemde Bağdat Halifesinin bizzat kendi de, bir Şiî hanedanı olan Büveyhîlerin koruması altındadır. Abbasî halifelerinin İslâmiyetin biçimsel birliğini korumak konusundaki beceriksizlikleri, İslâmın kendine özgü dinsel devlet fikrinin çöküşünü temsil etmektedir. Din fiilen ayrı bir alan haline gelmiştir. İktidar artık askerî önderlere geçmiştir ve bunlar kendi halklarına ve kabilelerine, özellikle de Türklere dayanmaktadırlar.

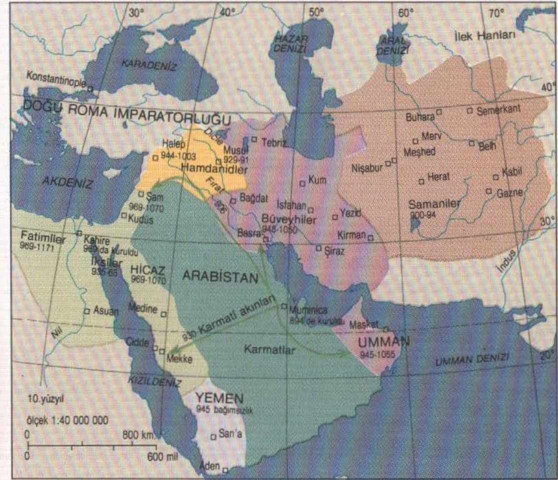
İslâm ülkelerinde siyasal çöküntü

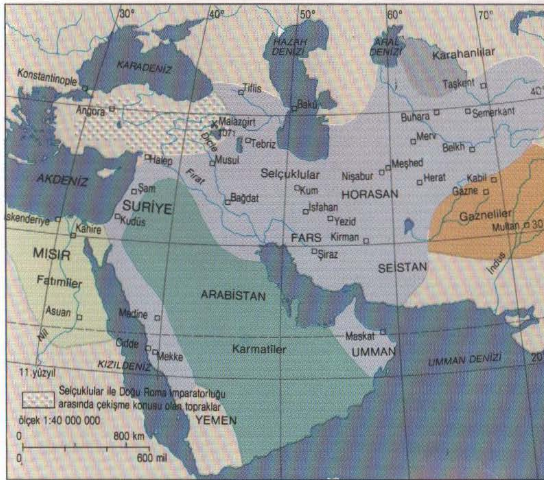
Doğu'daki Bizans başarıları İslâmî güçlerin artık yenilmez olmadıklarını göstermiştir. İslâmiyet Orta Çağ'da ulaşacağı en son sınırlara, Batı hariç, ulaşmış değildir, fakat 750 yılında Abbasî Halifeliğinin işbaşına gelmesi, yeni dinin egemen olduğu toprakların yönetimi sorununu başarılı bir şekilde çözememiştir. İspanyollar ta başından beri Abbasî Halifeliğini reddederek Emevî hanedanından bir hükümdarın yönetimini yeğlemişler ve yüzyıl bitmeden önce Fas ve Magrib ise kendi bağımsız hükümdarlarına sahip olmuşlardır. İslâm başkentinin Şam'dan, 762'de kurulmuş olan Bağdat'a nakli, Abbasî hükümdarlarının ih-

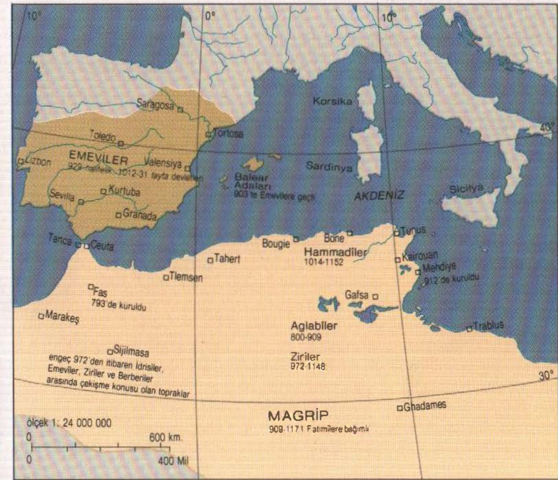
tişam ve kültürel üstünlüklerine rağmen, uygulamada daha doğudaki İslâm topraklarına egemen olunması konusunda hiçbir kolaylık getirmemiştir. İslâm bilginlerinin düşünsel uyanışları muhtemelen 9. yüzyıldan itibaren, Arap kökenli olmayan bilgi hazinesinin özümlenmesi sayesinde meydana gelmiştir; özellikle el-Memun döneminde (813-33 halife) bu uyanış, Halifeliğin siyasal etkinliğinin zayıflamasına yaramıştır. Harun Ür-Reşid ölürken İmparatorluğunu iki oğlu arasında bölmüş ve genç olanı, El-Memun, ağabeyinin halifelik konumunu gaspetmiş ve kendi prensliği olan Horasan'ı da muzaffer generali Tahir'e vermiştir (820). Tahir ve ardılları kâğıt üzerinde halifenin bağımlıları olmakla birlikte, bağımsız olarak davranmışlardır. Aslında İslâmın doğudaki parçalanış sürecini başlatmışlardır. Bağdat'ta El-Memun'un ardılı kardeşi El-Mutasim (833-42), kendi ordularına karşı korunmak üzere Türklerden meydana gelen bir hassa birliği oluşturmuştur. Horasan'daki Tahirî hükümdarların yerine de 872'de Sicistan kökenli olan Seferîler hanedanı geçmiş ve bunlar İran'a egemen olduktan sonra, bizzat Bağdat'ı tehdit etmeye başlamışlardır; ancak onlar da, bir İran soylusundan türeyen Samanîlerin darbeleri karşısında çökmüşlerdir. Samanîler İran kökenli olduklarından, Arapça yazını olduğu kadar, kendi yerli edebiyatlarını da teşvik etmişlerdir; genç filozof-bilgin İbn Sina (980-1037) onların Buhara'daki kütüphanelerinden yararlanmıştır.

Bu hanedanlar, İslâmiyetin bölünmesinin, Müslümanların zorunlu olarak Abbasî kültürünün ürünlerinden mahrum kalmalarını gerektirmeyeceğini kanıtlamışlardır, fakat halifeliğin yıldızının sönmesi, onların herhangi başka bir meşru yönetim biçiminden yararlanma olanaklarını ortadan kaldırmıştır. 10. yüzyılın başlarında iki yeni halifeliğin ortaya çıkmasıyla, İslâmiyet gözle görülür bir şekilde parçalanmıştır. Bunlardan birincisi, 909'da Ağlabî hanedanının yerine geçen Şii imam El-Mehdi tarafından Kuzey Afrika'daki Keyruan'da kurulan Fatimî "Halifeliği"dir. El-Mehdi'nin egemenliği kısa sürede Kuzey Afrika'ya yayılmış ve Mısır'ın 969'da kurucu hanedanın elinden alınmasından sonra, Fatimî İmparatorluğu'nun baş-

kenti yeni Kahire kentine taşınmıştır.

Sapkın Fatimîler iki yüzyıl boyunca en güçlü İslâm devletinin yöneticileri olmuşlardır. Bunlar Ağlabî seleflerinden güçlü bir donanmayı miras olarak almışlardır; fakat Mısır'daki iktidarlarının tabanı, burada 868'de kurulmuş olan yüzyıllık bağımsız bir devlettir. Bu devletin kurucusu, Halife tarafından Mısır'a gönderilmiş fakat sonradan uzun süreden beri ileri sürülen vergi taleplerine karşı bir direnişin önderi haline gelmiş olan Ahmet İbn-Tulun adlı bir Türktür. Mısır birkez daha bağımsız bir devlet olmuştur. Ahmed'in iktidarı ordusuna dayanmış ve otoritesini Suriye'ye kadar yaymıştır (877). Suriye kısa bir süre için Abbasî egemenliğine geri dönmüş (905-35) ve sonra yeniden bir başka Türk'ün, Suriye ile olan bağları canlandıran Kızıldeniz üzerinden kutsal Mekke ve Medine kentlerini işgal eden Muhammed İbn-Tuğcu'nun eline geçmiştir. İbn-Tuğcu'nun kısa ömürlü hanedanı İhşidler, Mısır'ı faaliyetleri için hayranlık verici bir üs olarak gören Fatimîler tarafından devrilmişlerdir. Mısır ekonomik hayatının iyileşmesi, en başından beri Fatimîlere yeni rejimin güven ve ihtişamını kanıtlamak üzere ayakta kalan eserlerin imarına yönelik bir programı başlatma olanağını sağlamıştır.

Ancak Fatimîler de, Abbasîler gibi, Türkleri ve zencileri asker olarak getirterek böyle paralı oluşturul-

Vizigot ve Emevî dönemlerinde İspanya.
İspanya Kilisesi etkin bir şekilde ilk kez bu dönemde örgütlenmiş, kuzey bölgelerinin ayırıcı nitelikleri bu dönemde ortaya çıkmış ve ülkenin güneyi (Endülüs, Andaluçya) Müslümanlar tarafından İslâmın bahçelerinden biri olarak geliştirilmiştir. Hıristiyanların kuzeyde, Pirenelerin ötesiyle olan bağlantılarıyla birlikte yeniden canlanmaları bölgeye yeni bir önem ve Antik dünyada Akdeniz'den gelen etkilere daha fazla açık olan Orta Çağ İspanya'sına yeni bir karakter getirmiştir.

Sağda. Orta Çağ dünyasının Mekke dışındaki en büyük camiinin inşaına Halife I. Abdurrahman tarafından 785'de Kurtuba'da başlanmıştır. Halife II. Abdurrahman (831-48) tarafından genişletilen mihrap daha güneye; resimde görülen bugün Villaviciosa kapellası adı verilen yere kaymıştır. Caminin 10. yüzyıl sonunda genişletilmesiyle mihrabın yeri birkez daha değişmiştir. 9. yüzyıl bezemesi, Vizigot ve Arap dönemlerine ait mezar mermerlerinin üstüne konularak yapılmıştır

muş ordulara dayanmışlardır. 962'de, önceki Samanî yönetiminin Horasan valisi olan Alp Tigin Afganistan'daki Gazne kentini ele geçirerek; hem Pencap'a (1001-24'de fethedilmiştir), hem de eski Samanî topraklarının çoğuna yayılan yeni bir İmparatorluğun başkenti haline getirmiştir. Ancak burada, kendilerinden daha güçlü bir aile olan ve benzer bir biçimde ilk başarılarını Samanî hâmiliğine borçlu olan Büveyhîlerle çatışmaya girmişlerdir. Büveyhîler aynı zamanda ve 945'te Bağdat'a doğru ilerlemeden önce İran'a egemen olmuşlardı. Halife'nin Türk muhafızları kaçmışlar ve Ahmet İbn-Büveyh, kendi başkenti Şiraz'da kalmakla birlikte, Halife'nin karşı mezhepten yeni koruyucusu olmuştur. Koruyucular, önemlerinin devam ettiği yüzyıl boyunca, keyiflerine göre Halife tayin etmişlerdir. Kendilerinin Sünnî mezhebin dışından olmaları ve aile çatışmaları, onların hükümran oldukları topraklarda sahip oldukları desteğin altını oymuştur, ama ancak Selçuklu Türkleri tarafından tahttan uzaklaştırılabilmişlerdir.

Büveyhîlerin Bağdat'ı işgal etmelerinden kısa bir süre sonra, ileride onların yerini alacak olanlar islâmiyetin kıyısına gelmişler ve sağlam Sünnîlere dönüşecekleri Buhara bölgesine yerleşmişlerdir. Samanîler Türkistan kökenli İleh Hanları tarafından Buhara'dan sürülmüşlerdir; bu örnekten esinlenen Selçuklular Buhara'yı kendi hesaplarına ele geçirmek ve Samanîlerle Gaznelilerin bütün topraklarına sahip olmak istemişlerdir. Selçuklu önderi Tuğrul Bey 1037'de Horasan'daki Merv ve Nişabur'u zaptetmiştir. İzleyen 20 yıl içinde bizzat Büveyhîler Selçuklu saldırılarına maruz kalmışlar ve İran düştükten sonra, Tuğrul Bey ve Türkmenleri, Halifeyi sapkın efendilerinin ellerinden kurtarmak istemişlerdir. Bu ateşli müslümanlar daha sonra İslâmın siyasal iktidarını canlandırmışlar, Suriye ve Arabistan'daki Kutsal Toprakları Şii Fatimîlerden geri almışlar ve 1071'de Bizans ordusunu Malazgirt'te bozguna uğrattıktan sonra, bir İslâm işgaline karşı direnmesi olanaksız hale gelen Küçük Asya içlerinde ilerlemeye başlamışlardır. Makedonya hanedanı döneminin şanlı yeniden fetihleri, böylece İslâm askerî gücünün yeniden uyanışı karşısında kaybedilmişlerdir.

İspanyol yarımadasında rakip imânlar

10. yüzyılın başlarında kurulmuş olan ikinci halifelik, Batı'da daha iyi tanınmasına rağmen, İslâmiyet üzerinde fatimîlerinkinden daha kısa vadeli bir etki bırakmıştır. 929 yılında İspanya'nın Emevî hükümdarı III. Abdürrahman (912-61), Müslüman İspanya'sı üzerindeki tüm otoritesini yeniden kendi eline geçirdikten, kendini Hıristiyan İspanya'nın hükümdarlarına karşı kanıtladıktan ve otoritesinin Fas'ta da tanınmasını sağladıktan sonra Halife ünvanını almıştır. Donanmasının sayesinde artık, Fatimîlere karşı denizden meydan okuyabilen yegâne etkili güç haline gelmiştir; Halife ünvanını almasında onlara karşı Sünnî mezhebinin bir meydan okumasının rolü olduğundan kuşku yoktur. Başkenti Kurtuba bu dönemde dünyanın en harika kentlerinden biri haline gelmiştir; bu kentin bolluğu, kültürü ve iktidarı Batı Avrupa'da rakipsizdi. Hükümdarın ünü, ardılı ve sonra da, Kuzey Afrika'da Fatimîlere ve Hıristiyan İspanyol devletlerine karşı askerî başarılarıyla ilk Kurtuba Halifesi'ne özenen vezir el-Mansur tarafından sürdürülmüştür. el-Mansur Barselona'yı 985'te talan etmiş ve 997'de Compostela'daki yeni haç Kilisesi'ni yerle bir etmiştir. Yine de, 1002'de öldüğünde İslâm İspanyası birkez daha parçalara bölünmüş ve artık bundan sonra hiçbir zaman tamamen biraraya getirilememiştir. Kültürel ve ekonomik refahlarını askerî önderlerin yönetimi altında sağlamış olan doğudaki diğer İslâm devletleri gibi, o da tutarlı bir siyasal bünye oluşturmakta başarısız kalmış ve masalsı ünü, bir yüzyıldan daha az süren başarılara bağlı kalmıştır.

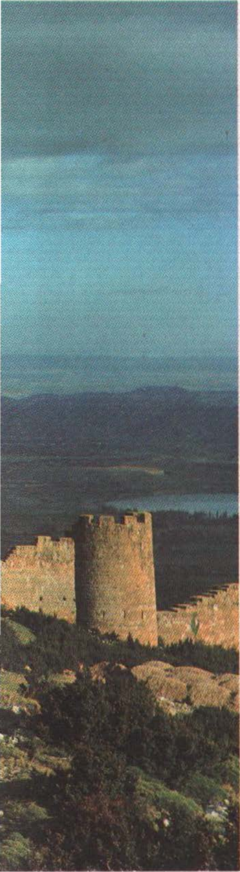
10. yüzyılda hâlâ el-Endülüs (İslâm İspanya'sına verilen ad) hükümdarları tarafından korkutucu baskısı altında olan İspanya'nın Hıristiyan hükümdarları, yine de kendi ayrı devletlerinde Yarımadanın geleceğini oluşturmaktadırlar. Kurtuba Halifelerinin yükseliş günlerindeki zaferleri, İspanya Müslümanlarının birleşik olmaktan ziyade bölünmüş oldukları olgusunu ve ülkenin tümü üzerindeki siyasal örgütlenmelerin çoğulluğunda İspanya'nın büyük coğrafî çeşitliliğinin yansıdığı gerçeğini gözlerden saklamış gibidir. Vizigot kralları Toledo'daki başkentlerinden bir birlik kavramı uyandırmışlardı, fakat hükümranlıkları ülkenin tümü üzerinde nadiren rakipsiz kalmıştı. Aynı şekilde, 711'den sonraki İslâm fethi de İspanya'nın tümünü kapsayan etkin bir yönetimin hemen oluşması sonucunu doğurmamıştır. Müslümanlar, kendilerinden önceki Vizigotlar gibi, yönetimlerini Güney Galya'ya yaymışlardır. Fakat, İspanya hükümdarı sözde Kuzey Afrika veya Şam'dan atanan bir emirdir. Ancak Kurtuba'nın 750'de Emevî I. Abdurrahman tarafından fethiyle, İspanya'da bir hanedan kurulmuş ve Hıristiyan krallığı olan Asturias da o zamana gelindiğinde bağımsızlığını güçlendirebilmiştir. Talan edilen ve çiğnenen bu krallık İslâm egemenliğine düşmekten sıyrılmayı bilmiş direnme hareketi Oviedo'daki başkentinden örgütlenmiştir. Bu Hıristiyan kalıntının yanında, Charlemagne tarafından kurulmuş ve daha sonra hem Katalonya kontluğunu, hem de başkenti Pamplona olan bir krallığı geliştirmiş olan İspanyol Sınırı'nı da zikretmek gerekmektedir. Kuzey İspanya dağlarının bu küçük devletleri iki yüzyıldan fazla bir süre uygun zamanın gelmesini beklemek durumunda kalmışlar, fakat Müslümanlar 10. yüzyılda bile onları yerlerinden sökememişlerdir.

Loarre (kayalık arazi anlamına gelmektedir)'daki doğal kale, 10. yüzyılda Pirene Hıristiyanlarıyla Huesca'daki Müslüman hükümdarları arasında sınır olmuştur. Daha sonra, 1070'de nihai olarak Hıristiyanların eline geçmiştir. Kral Sanço Ramirez burasını en yeğlediği ikâmetgâh haline getirmiş ve krallık kapellasını burada kurmuştur. Hıristiyanların Huesca'yı zaptetmeleriyle artık herhangi bir stratejik öneme sahip olmaktan çıkmıştır.

Karolenj İmparatorluğu'nun gerileme sürecine girmesinden sonra bu devletler kendi başlarının çaresine bakmışlardır. Bunlar fakir ve soyutlanmış devletlerdi. Ancak, 10. yüzyılın başlarında Asturias kralı başkentini güneydeki Leon'a aktarmış ve o sıralar kurulan Kastilya kontluğu kısa bir süre sonra bağımsızlığını elde etmiştir. Yeni topraklar, göçmen peşinde olan krallar tarafından sunulan cömert koşullarca cezbedilen özgür insanlarla iskân edilmişlerdir. Leon krallığı Müslümanlara karşı bir Haçlı-devleti biçiminde örgütlenmemiştir. Büyük Halifeliğin çevresinde korkulu bir hayat sürdürmüş ve kendi içindeki uyuşmazlıklar, Müslümanların onun işlerine müdahale etmeleri için sayısız fırsatlar sağlamıştır. Müslümanlar kuzey-doğuda yaptıkları gibi, III. Abdurrahman döneminde, Pamplona'daki Hıristiyan kralın topraklarını da yağmalamışlardır, fakat Pireneler berisine bu kararlı ilerlemelerinin üzerindeki etkileri geçici olmuştur. Najera'yı ve La Rioja'nın geniş bir bölümünü zapteden ve kaleler inşa eden Yeni Krallık, Karolenjlere ve hükümdarlara karşı olan Tudela'daki Müslüman eski bağımlılığından sıyrılarak Yarımadanın en büyük Hıristiyan devleti haline gelmeye hazırlanmaktadır. 10. yüzyıl sonları İspanya'sındaki en etkili Müslüman olan el-Mansur ile varolan iyi ilişkiler, krallığı onun husumetinden esirgemiştir. Büyük Sanço döneminde krallık Aragon, Sobrarbe ile Ribagorza'yı da sınırlarının içine katmış ve etkisi, Kastilya (1029) ve Leon'un (1034) ilhakından önce, Barselona ve Gaskonya'ya kadar yayılmıştır. Büyük Sanço 1035'de öldüğünde, 711'den beri görülen en dikkate değer Hıristiyan hükümdardı. Ölümünden sonra oğulları ülkeyi, kaçınılmaz olarak kısa süre içinde üçe inecek olan dört krallık haline bölmüşlerdi: Kastilya, Aragon ve "Navarra'. Daha sonra da bu üç krallık, "Navarra" diğer ikisi arasında paylaşılınca (1076) ikiye inmiştir. Fakat Navarra 1134'de ihya edilmiş ve bu ad da ilk kez o zaman kullanılmaya başlamıştır.

Bu tarihlerde İspanya Halifeliği de birçok ardıl devlet arasında bölünmüştür (*taife* veya parti). Bunların güçsüzlükleri, özellikle Kastilya ve Aragon'un Hıristiyan krallarına güneye müdahale etme ve askerî "yardım"larını satarak Müslümanların masalsı zenginliklerinden yararlanma fırsatları sağlamıştır. Hıristiyan İspanya'sının yeni zenginliği, doğal olarak, yalnızca Gaskonya ile olan bağlantısı aracılığıyla değil; aynı zamanda, Akitanyalı Sofu Guillaume tarafından kurulan (911) ve büyük bir dinsel yenilenme hareketinin anası olan büyük Cluny Manastırının bulunduğu Burgonya kadar uzaklarda bile Hıristiyan dünyasının geri kalan kısmının dikkatlerini çekmektedir. Müslümanların ellerindeki toprakları fethetmek konusundaki Sicilya'da ortaya çıkmış bulunan ateşli istek, Fransız paralı askerlerinin sonradan İspan-

yol ordusuna alınmalarına yolaçmış, bunlar Leon krallığını Toledo'ya doğru genişletmek üzere (1085) kullanılmışlardır. Yaşamını sürdürebileceğinden endişelenen Sevilla (işbiliye) Badajoz ve Gırnata'nın Müslüman hükümdarları, militan bir İslâmî hareketin Almoravilerin Merakeş'te üslenen bir devlet kurdukları (1062) Fas'tan yardım istemişlerdir. Faslılar Kastilyalıları 1086'da yenmişler, fakat Toledo'yu geri alamamışlar ve önderleri Yusuf İbn-Tafşin müttefikleri İspanya Müslümanlarına sırtını dönerek kendi saldırgan İslâmî devletini güneyde kurmuştur. Sonradan bu devlet, bütün *taife* devletlerini, Yusuf'un oğlu ve ardılı Ali'nin (1106-43 halife) egemenliği altında yeniden birleştirmiştir. Kuzey Afrika Müslümanları'nın İspanya Müslümanlarına sağladıkları destek, Fransızların Hıristiyanlara sağladıkları destekle karşılaşmış,İspanya rakip imanların savaş alanı haline gelmiştir.

Hıristiyanların İspanyol Müslümanlarıyla ilişkilerinin uzun öntarihi ve askerî savaş hattının dalgalanmaları, İspanyolların dindaşlarının bu çatışmaya katmaya çalıştıkları zehirin giderilmesine yolaçmıştır. 12. yüzyıl İspanyası, aslında Hıristiyan bilginliğinin her ikisi de Arapça yapıtların çevirmenlerini himaye etmiş olan Toledo başpiskoposu Raymondo (1125-51) ve Cluny başrahibi Saygıdeğer Pierre gibi adamlarca çok takdir edilen üstün Müslüman bilgisine yetişebilme olanağını sağlamıştır. İki dili de konuşan bir çok İspanyol vardır ve Yahudiler de aracılık etmişlerdir. Siyasal bülünmenin Müslüman cephesinde düşünsel mayalanma, hem büyük Müslüman filozofu İbn-Rüşd'ü (Averroes olarak bilinir, 1126-98), hem de Yahudi filozofu Moşe bin Maymun'u (Mimonides 1135-1204 üretmiştir.

Bu dönemin kültürel başarıları muhtemelen siyasal önderliğin, hem Hıristiyan, hem de Müslüman cephesinde, halklarını askerî düzeyde yoğunlaşmış bir eylem için birarada tutmaktaki beceriksizliğine çok şey borçludur. Kastilya krallığı VII. Alfonso'nun ölümünden sonra (1157) Leon ile Kastilya arasında bölünmüş ve daha o tarihte yeni bir krallığın, Portekiz'in ortaya çıkmasına göz yummak zorunda kalmıştır. Kuzey-batıda Navarra, Barselona kontluğu ile birleşen Aragon'dan ayrılmıştır (1134). İlk kez 1100'lerde bu ad altında ifade edilmeye başlanılan Katalanlar, hanedanı iki yüzyıl süreyle, Charlemagne'ın İspanyol Sınır'nda parlamış olan bir hükümdara sahip olmuşlardır ve bu noktada Aragonlunun boyunduruğuna girmiş olmakla birlikte, kendi öz çıkarlarını kuzeyde Provence ve güneyde de 1148'de Tortosa'ya kadar, Akdeniz kıyıları boyunca genişletmişlerdir. Katolonya da, 875'de ayrıldığı komşusu Gothia gibi Fransız krallığına bağlı kalabilirdi. Ancak 11. yüzyılda Güney Galya'da etkin bir Fransız otoritesi uzun zamandan beri yokolmuş durumdaydı ve Galya'nın kendisinin birçok "kral" arasında bölünme olasılığı eyalet yöneticilerinin iktidar kullanımlarının gerçekliği karşısında, pek de fazla uzaklaştırılmış değildi.

Karolenj topraklarında yeni devletler

Charlemagne İmparatorluğu'nun üç oğlu arasında bölünmesini kararlaştırmıştı; böylece kuzeydeki topraklar Burgonya'yla birlikte en büyükleri olan Charles'a; İtalya ve Bavyera Pepin'e ve Alplerin batısında kalan Fransa'nın büyük bölümü ile Loire'ın güneyi de en küçükleri Louis'ye verilecekti. İmparatorluk 843'te Louis'nin oğulları arasında gerçekten paylaşıldığında sonuç tamamen farklıydı. "Fransa" ve "Almanya" İmparator Lothaire'e verilen bir "Orta Krallık" tarafından ayrılmış olarak ortaya çıkmışlar ve bu orta krallık imparatorluğun bütün büyük kentlerini kapsamıştır. Artık kurulmuş olan Fransa'nın doğu sınırı, Krallığın Orta Çağ boyunca sürecek olan biçimsel sınırı olarak ortaya çıkmıştır. Fransa'nın Karolenj hükümdarları hanedanlarının ihtiras ve tarihini unutamamışlardır, fakat 888'de acil bir durumda Karolenjlerin kendileri, eski bir kont olan Odo tarafından tahttan uzaklaştırılmışlardır. Paris'in Danimarkalılara karşı savunulması sırasında (885-86) askerî ününü kazanan Odo kral olmuştur. (888-98 arası hüküm sürmüştür). Onun ölümünden sonra Karolenjlerden Basit Charles Fransa tacını ele geçirmiş, fakat ölümünden (929) 7 yıl önce kaybetmiştir. Oğlu Denizaşırı (Outremer) Louis'nin tahta geçirilmişse de (936) yeniden canlanan Karolenj soyu, tahtı tekrar yitirme korkusu içinde yaşamış ve mensuplarının inatçılıklarına rağmen kendilerini sürekli olarak kurumsallaştırmakta başarısız olmuşlardır.

Capet sülâlesinden olan Frank dükünün, yani kuzeydeki askerî komutanın iktidarı, neredeyse krallarınkine eşitti. Genç kral V. Louis 987'de öldüğünde, krallığın önde gelenleri (Almanya'dan) "yabancı" bir Karolenj kral almaktansa, Capet dükünü kral yapmayı yeğlemişlerdir. Capet hanedanı Fransa'ya krallığın sona erdiği 1792'ye kadar hükümran olmuştur. Hugues Capet Fransız prensleri arasında kendini en fazla kabul ettirmiş olanıydı; büyük topraklara, kilise himayelerine, aile bağlantılarına -kolay kolay yetişilemeyecek bir takipçiler grubuna- sahipti. Ona taç giydirmiş olan Reims başpiskoposu gibi büyük kilise adamlarıyla, vassali Normandiya dükü gibi kimselerce destekleniyordu. Burgonya dükalığı onun küçük kardeşi Henri için ele geçirilmiş ve burası aile içinde muhafaza edilmiştir; fakat eski Burgonya Krallığına bağlı diğer topraklar Capet egemenliğini kabul etmemişlerdir.

Capet Krallığının izleyen iki yüzyıl boyunca yararlandığı bu güç, doğrudan ailenin mülkiyetinde olan topraklarla, Kuzey Fransa'nın başlıca kontlarının sadakatlerine bağımlı olmuştur. Bunların arasında en önemlisi II. Richard döneminden (996-1025) beri kendilerini dük ilân etmiş olan Norman hükümdarlarıdır. 911'de Rollon'a verilen ve Rouen'da üslenen, başlangıçta mütevazi bir kontluk olan Normandiya, 933'de Bayeux ve Mont St. Michel kadar uzaktaki toprakları da kapsayacak şekilde batıya doğru genişlemiştir. Normanların tamamı Hıristiyanlığı veya empoze edilmiş bir Kilise yargısını 10. yüzyılın sonundan önce kabul etmiş değildir, fakat kaydettiği gelişmelerle II. Richard'dan başlayarak dükler, savaşçıları ve dükalığın kiliseleri nezdinde Karolenjlerinkine benzeyen ve gıpta edilen bir iktidar sahibi olmuşlardır. Dükalığın canlılığı, daha sonra İtalya'ya yönelen hacılar ve sürgünler tarafından da doğrulanmaktadır. Burada ün ve servet edinmişlerdir; bunlar dil olarak Fransız, fakat karakter olarak Normandılar. Daha o tarihlerden itibaren Normandiya, İngiliz işlerine de derin bir ilgi duymaktaydı, fakat II. Richard'ın torunu Piç Guillaume'un İngiltere kralı olmasından çok önceleri, Normandiya düklerinin senyörleri olan Fransa kralları, dükalığın işlerinde görünüşte olmaktan başka bir rol artık oynayamaz hale gelmişlerdir.

Normandiya'ya benzeyen başka bir prenslik de Flandre'dır. Ancak burada, Normandiya'nın tersine, Kuzeylilerin egemenliği ele geçirmelerine Karolenj kontlarının çabalarıyla başarılı bir biçimde direnilmiştir. Bu kontlar yargı yetkilerini eski Bruges *pagus*'u (İl) ile Yser nehrinin ağzından hareketle ve Courtraisis, Boulonnais, Tournaisis illerini ve Gand ile Waas kontluklarını kapsayarak genişletmeye başlamışlardır. Arnoul (918-65 arası kont) son Karolenj kralları

ile Capet dükleri arasındaki siyasal çatışmalardan yararlanarak hem Fransızca, hem de Flamanca konuşan halkları kapsayan Flandre prensliğini kurmuştur.

10. yüzyılda yaşam koşulları, kontlar tarafından uygulanan gerçek iktidarı haklı kılmaya yetecek kadar ağırdı; çünkü kontlar uzaktaki kralların çözemeyecekleri yerel sorunlarla başa çıkabilmekteydiler. Krallığın intikali konusundaki bir yüzyıl içinde (888-987) 6 hanedan değişikliğine yol açan belirsizlikler, Macar akınları ve Lorraine konusunda Alman krallarıyla olan uyuşmazlıklar krallığın ülkenin tümünü gözetim altında tutmasını engellemiştir. Krallığın birliğini sağlamayı da içeren krallık işlevleri, zorunlu olarak değişmiştir. Kontlar ne kralı yok sayınışlar, ne de 987'den sonra, tahtına göz dikmişlerdir. Fakat fiilen yerel iktidarlarını pekiştirmişler ve bu iktidarları askerî hizmetler celbederek ve bunları ödüllendirerek, yerel askerî güç oluşturma yetenekleriyle; şatolar inşa etmeleri para basarak, geçiş vergileri alarak ve hattâ kiliselere koruma satarak fon oluşturabilmeleri üzerine inşa etmişlerdir. Bu kontlar, kendi topraklarıı üzrindeki egemenliklerinin temeli olarak vassallerinin sadakatini görmüşler, fakat iktidarlarının yaptırımı olarak ahlâki olandan ayrı bir dinsel yaptırım peşinde koşmamışlardır. Bunların çoğu manastırlara bağışta bulunan müminlerdir, fakat çok azı, Normandiya dükünün tek başına yaptığı gibi, piskopos atamaya yetecek kadar genel bir iktidar sahibidir ve gene Normandiya'nın dışında hiçbir kontluğun yargı alanı ile kilise eyaletleri arasında gerçek bir örtüşme sözkonusu değildir. Kilise mensupları kendilerini yerel zâlimlere karşı daha da korumasız bırakan yeni düzeni onaylamamaktadırlar. Yapabildikleri ölçüde koşulları kabul etmek durumunda kalmışlar ve Charlemagne'ın anısını canlı tutarak krallık idealine olan inancı kurtarmak için ellerinden geleni yapmışlardır.

Capet Fransa'sı, Loire nehrinin ötesinde veya Karolenj yönetiminin çökmesinin, eski Roma geleneklerinin toparlanmasına elverdiği Burgonya bölgelerinde pek bir anlam taşımamaktadır. Kuzeyde çok takdir gören biatın *(homage)* kölelik belirtisi olarak görüldüğü bu topraklar örfi hukuktan çok yazılı hukukun geçerli olduğu bölgelerdir. Akitanya'da dük Kel Charles, diğer yerlerde olduğu gibi, bölgesindeki kontları gözetim altında tutmaktadır, fakat "Fransa" veya Burgonya'da olduğu gibi onların üzerinde "feodal" bir konum kazanmayı amaçlamamaktadır. Ordusu vassallerden değil de, hizmetleri karşılığında ücret alan inançlı adamlardan meydana gelmektedir. Basklar güneyde etkilerini Garonne nehrine kadar, Poitiers kontlarının zararına olmak üzere genişletmişlerdir. Bunlar 984'den sonra kendilerini Akitanya dükü olarak ilân etmiş olmakla birlikte, "Gaskonya" ve Akitanya dükalıklarının 1052'de birleşmelerine kadar, Garonne'un ötesinde hüküm sürmeyi becerememişlerdir. İlk kez 817'de kurulan Toulouse kontluğu, bağımsız hale gelmiş ve Albigeois ile Quercy bölgelerinin ilhakıyla genişleyerek, Gothia'yı Rodez ve Narbonne'dan ibaret hale getirmiştir. Akitanya 760-68'deki Karolenj fethinden çok çekmiştir; İmparatorluğun çökmesinden sonra büyük bir mutlulukla eski geleneklerine dönmüş ve Pirene ötesiyle olan bağlantılarını yeniden kurmuştur. 11. yüzyılda şiir ve mimari alanlarında dikkat çekici bir kültürel uyanışa sahne olmuştur. Bu bölgenin kontları hem Cluny kaynaklı manastırcılığın gelişmesinde, hem de Kutsal Topraklara düzenlenen Haçlı hareketinde önemli bir rol oynamışlardır.

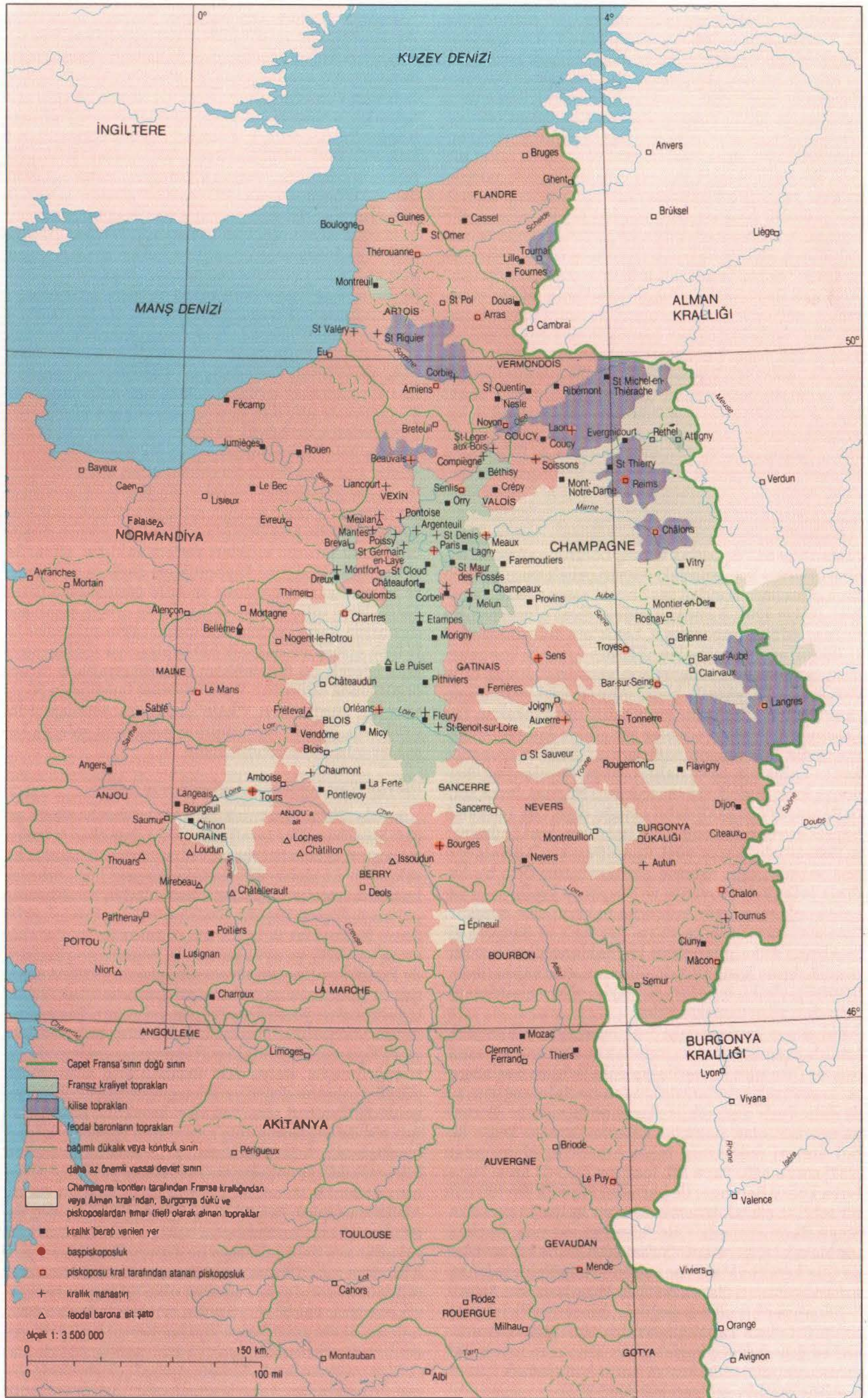
843'te İmparator Lothaire için kurulan krallığın, Akitanya'nın tersine, coğrafi, dilsel veya kültürel tutarlılığı bulunmamaktadır. Sadece 12 yıl sonra bu krallık Lothaire'in oğulları arasında üçe bölünmüştür. En büyükleri olan II. Louis İtalya krallığı ile İmparator ünvanını almıştır; ikinci oğlu II. Lothaire kuzeydeki toprakları almış ve burası 14 yıllık kısa egemenlik süresi sonunda onun adını alarak Lorraine diye anılmaya başlamıştır; en gençleri, 863'te ölen Charles ise eski Burgonya krallığının güney parçasını almıştır. Charles'ın ve 869'da da II. Lothaire'in ölümlerinde onların toprakları da açgözlü akrabaları arasında paylaşılmıştır. Bu değişmelere ve Lothaire'in kısa süreli saltanatına rağmen Lorraine'in 888'de bir dükalık ve hattâ Bavyera dükü Arnulf'un oğlu Zwentibold (895-900) zamanında krallık haline gelerek bütün halinde varlığını koruması dikkat çekicidir. 911'de Lorraine, Franconia dükü Conrad Almanya kralı olduğunda, Fransa kralı III. Charles'ı kabul ederek, Karolenj egemenliğine girmiştir, fakat 925'de Sakson kralı Henri dükalığın senyörlüğünü yeniden ele geçirmiştir. I. Otto döneminde burası, kardeşi olan Kolonya başpiskoposu Bruno'nun yönetimine geçmiş, o da ülkeyi ikiye bölmüştür: Moselle boyunca Yukarı Lorraine ve Luxembourg'un kuzeyinde Aşağı Lorraine (959). Dükalık otoritesinin askıya alınması kiliseye ait ve lâik ayrı birkaç prensliğinin kurulmasına yolaçmış ve Lorraine büyük Burgonya kontluğuyla sınırı olan küçük bir dükalığın adı haline gelmiştir.

Orta krallıktaki yer adlarının kararsız karakterleri belki de en iyi Burgonya örneğinde kendini göstermektedir; Burgonya 924'de Kuze-doğuda Bâle'den Güney-batıda Arles'a kadar yayılan bir krallık olmuştur. Bu krallık, Orta krallıktan ilk kez 855'de ayrılan topraklarla birleştirilerek yamalanmıştır. Bu yama toprakların çoğu o zaman Charles'e (855-63 arası dük) verilen topraklardan meydana gelmektedir ve bunlar Vienne kontu Boso tarafından kendi hesabına tekrar biraraya getirilmişlerdir (880-87). Boso'nun oğlu ve İmparator II. Louis'nin torunu olan Louis buradan İtalya tarafına cezbedilmiş ve bu ülkede taç giymiş, ancak 905'te kör olarak geri gönderilmiştir. Bu Provence krallığı, İtalya üzerindeki taleplerinden vazgeçmesinin ödülü olarak Burgonya kralı II. Rudolf'un (912-37) eline geçmiştir. Rhone üzerindeki St. Maurice d'Agaune'da üslenen ve Langres'dan İtalya'ya büyük St. Bernard geçidi aracılığıyla ulaşan ilk Burgonya krallığı I. Rudolf (888-912) tarafından yaratılmış-

Bir İspanyol rahibi olan San Millan de la Cogolla (Logrono) (öl.574), Santiago'dan sonra İspanyol azizlerinin en fazla saygı görenidir. Zaragozalı Braulco tarafından yazılmış olan (635-40) hayatı 1067'de çevrilince, onun kutsal emanetlerini saklamak üzere amaçlanmış fildişi muhafazanın resimlendirilmesi için kullanılmıştır. Burada Kantabriyalıların Vizigot kralı Leuvigild tarafından yok edileceğine dair kehanetin gerçekleşmesi gösterilmektedir. Oymaları yapan zenaatkâr üstat Rodolfus, Germen geleneklerinden etkilenerek Bayeux halılarını hatırlatan bir şekilde kralı askerî donanımı içinde göstermektedir.

İlk Capetler döneminde Fransa'daki feodal prenslikler
Ülke haritaları, baronların ve vassallerin kişisel bağımlılıklarını işaret etme konusunda zorunlu olarak âciz kalmaktadırlar. Baronlukların meydana getirdiği mozayiği, verasetlerin sürekliliğini ve piskoposluk merkezleri veya manastırlar gibi yerlerin devamlılığını göstermek zorunda olan bu harita gibileri bile, ancak durumun karmaşıklığını işaret edebilirler. Bu harita tarihsel değişim yeteneğine sahip Blois veya Champagne gibi baronluklar ile, uzun vadeli stratejik anlamları olan kalelerin yerlerini göstermektedir. Haritanın sınırını, 987'den sonraki iki yüzyıllık süre içinde Fransa'nın Capet sülâlesinden krallarının ulaştıkları alan belirlemektedir. Bu süre içinde doğudaki Karolanj toprakları Germen krallığının parçası haline gelmişlerdir. Batıda, daha sonraki tarihlerde Plantagênet hanedanı tarafından biraraya toplanan topraklar da, Capet denetiminin tamamen dışında kalmışlardır. Güneydeki bölgelere gönderilen arızî kral emirnameleri, bu dönemde Galya'nın en fazla Romalılaşmış bölgelerinin birkez daha yazılı hukukun kalıntılarını da kapsayan kendi miraslarına uygun olarak yaşadıkları ve kuzeyin feodal deneyinin dışında kaldıkları gerçeğini gizleyemezler. Feodal Fransa, kralların otoritelerini değilse bile, varlıklarını hesaba katma durumunda olan senyörlük rejimiyle kendini belli etmektedir. Krallık toprakları başlangıçta, örneğin Normandiya gibi bazı feodal devletlerde olduğu üzere, baronlarını teşvik edecek kadar geniş olamamışlardır. Fakat Fransa ülküsü çekiciliğini bu topraklarda korumuş ve yerel dilden yeni bir edebiyatın ilham kaynağı olmuştur. Bu duygular, Capet kralları krallık içinde yeni bir siyasal gerçeklik yaratmaya kalkıştıklarında, büyük önem kazanmışlardır.

tır. Rudolf başlangıçta, II. Lothaire'e ait olan topraklar üzerinde, buraları İtalya, Fransa ve Almanya kralları arasında bölünmeden ve ilkin Kel Charles (öl. 877) sonra da Şişman Charles tarafından tekrar birleştirmeden önce, kendini Lorraine kralı olarak ilân etmeyi ummuştur (888). Boso ve Şişman Charles'ın ölümlerinin (877 ve 878) ortaya çıkardığı fırsattan Rudolf kendini kral ilân etmek üzere yararlanmıştır, fakat birkaç ay içinde Alsace ve Lorraine üzerindeki taleplerinden vazgeçerek, doğu İsviçre ile Jura ötesi topraklarda teselli bulmak zorunda kalmıştır. Oğlu II. Rudolf bu krallığı, önce Aargu ve Zurich bölgelerini alarak kuzeydoğuya doğru genişletmiştir. 922'den sonra İtalya'ya çekilen II. Rudolf, Provence'lı Hughues'in güney Provence krallığını kendisine teslim etmesine karşılık buradaki hakkını devretmeye razı olmuştur. Burgundy krallığının hemen hemen bir yüzyıl boyunca çok değişik gelişmeler yaşamış topraklar üzerindeki etkinliği, Fransa'daki son Karolenjlerden ve ilk Capet soyununkinden daha zayıf kalmıştır. Fakat krallık, olduğu gibi, bölünmeden, ama Conrad'ın kayınbiraderi Almanya kralı II. Otto'nun koruması altında Rudolf'un oğlu Conrad'a ve sonra da II. Rudolf'a (993-1032 arasında kral) geçmiştir. Son olarak III. Rudolf'un yeğeninin kocası, Alman kralı II. Corrad krallığı kendisininkine katmıştır (1037).

Burgonya krallığının ele geçirilmesi, Karolenj topraklarında 843'de patlak vermiş bölünme sürecini tersine çevirme konusundaki Alman çabalarının son safhası olmuştur. Sondan bir önceki aşama ise, I. Otto'nun İtalya kralı ünvanını elde etmesi olmuştur. Bu durum, 875'de İmparator II. Louis'nin ölümünden beri tekrarlana gelmiş olan ülkenin krallığı konusundaki tartışmalara nihayet son vermiştir. İtalya bundan sonra 19. yüzyıla kadar Alman kral veya İmparatorlarından başka bir krala sahip olmayacaktır. Taç üzerinde hak talep edenler genellikle kuzeyden gelmektedir: I. Berenger (888), Arnulf (896) ve Provence kontu Louis'nin (900) dahil olduğu Karolenjler; Burgonya kralı Rudolf, Provence kontu Hugues, İvrea kontu Berenger'nin (900) dahil olduğu diğerleri; bunların hepsi Otto'dan öncedir. Otto İtalya'da, kral Lothaire'in (946-50) dul karısı ve II. Rudolf'un kızı Adelaide'in ona yaptığı çağrı üzerine gözükmüştür; Otto bu kadınla evlenince Provence ve Burgonya krallarının yapabileceği taleplerde bulunma hakkını elde etmiştir. Otto aynı zamanda İtalya'ya, Savabya ve Bavyera gibi Alman dükalıklarından kaynaklanabilecek saldırıları önleme konumunda olmanın avantajını da getirmiştir, çünkü buraları, sırasıyla, oğlu ve kardeşi tarafından yönetilmektedirler.

İtalya'nın kuzeyindeki hükümranlık, o ana dek, krallık egemenliğini Yarımadanın tümüne yayamamış ve Otto'nun kuzey İtalya'daki iktidarı başlangıçta, kısa süreli seleflerininkinden ne daha sağlam, ne de daha fazla arzu edilir olarak görülmüştür. Roma'ya egemen olan *patricius* Alberic, Otto'yu kente kabul etmeyi reddetmiş, fakat Alberic'in ölümünden (957) sonra oğlu Papa XII. İoannes (955-64 arası Papa) Ivrea kontu Berenger ile partisini Papalık devleti için bir tehlike olarak görerek, Otto'yu İtalya'ya geri dönmeye davet etmiştir. Otto Roma'ya varınca, İmparator olarak taç giymiştir (Şubat 962). Gene bu tarihlerde Otto kendini Macarlar üzerinde büyük bir zafer kazanan komutan olarak (955) da kanıtlamıştır. Ancak, XII. İoannes bir efendi değil de, bir müttefik istemiştir ve Otto'nun Papalığa yardım etmekten memnun olmadığını çok geç keşfetmiştir. Otto'nun niyeti İtalya'nın efendisi olmaktır ve bunu kanıtlamak için altı yılını burada geçirecektir (966-972)

İlk önce Karolenjleri İtalya'ya getirmiş olan Papalar, İstanbul'un imparatorluk desteğinin çekilmesinden sonra Yarımadadaki yerel iktidarlara karşı kuzeyden koruma aramışlardır. Charlemagne'in ölümünden sora Karolenj ailesinin içinde meydana gelen çatışmalar, onları bundan mahrum etmiştir. Yalnızca İmparator II. Louis, 9. yüzyılın başlarından itibaren İtalya'da faal olan Müslümanlarla çarpışarak imparatorluk ödevlerini yerine getirmiştir. Hattâ ölümünden (871) önce, Yunan kenti Bari'yi Müslümanlardan geri almıştır. II. Louis yalnızca İtalya krallığının kaynaklarına sahip olmuştur, fakat ardılları kendilerine kral veya İmparator ünvanı vermekle birlikte, onun göreve bağlılığını ve becerisini hiç de gösterememişlerdir. 926'da İtalya kralı olan Provence kontu Hugues, hükümranlık alanını Roma'ya kadar genişletmeyi amaçlamıştır. Kente ulaştıktan sonra, 932'de burada I. Alberic'in dul karısı Marozia'yla evlenmiş, fakat gene de kentten kovulmuştur. Ravenna ve Pentapolis'i ele geçirmekle birlikte (938), İtalya'da karşılaştığı güçlükler 899'dan beri sürdürdükleri akınlarıyla Yarımadanın en büyük belâsı haline gelmiş olan Macarlara kolaylık yaratmaktan başka bir sonuç vermemiştir. İtalya'ya Friuli üzerinden giren Macarlar Apulia kadar güneydeki bölgeleri üç kez, Lombardiya'yı ise defalarca talan etmişler, hattâ merkezî İtalya'da kışlamışlardır (937-38). Macarlar direnmenin düşük olduğunu tahmin ettikleri yerlere saldırıp, süvarilerinin üstünlüklerini kaybettikleri dağlara ve kentlere uğramayarak, ganimet ve köle götürmektedirler. Macarların umulmadık zamanlarda ortaya çıkan saldırılarına karşı yegâne korunma, savunma noktaları inşa etmek ve dağınık halkı biraraya toplanmaya ikna ederek, bu müstahkem yerlerin etrafında tarımı örgütlemek olmuştur. Yerel baronlar tarafından 50 yıl süreyle sürdürülen "kale"-inşaı (*incastellamento*) programı, İtalyan toplumunun gelişimini gelecek kuşaklar için biçimlendirmiştir.

İtalyan Yarımadası'nın güneyinde kaos

9. yüzyılda Sicilya'nın Kuzey Afrika'dan harekete geçen Müslümanlar tarafından fethi, İstanbul imparatorlarının elinde Kalabriya ve İtalya'nın topuğunu bırakmıştır ki, daha sonra Makedonyalı imparatorlar buradan hareketle, yönetimlerini İtalya'nın tümüne yaymayı düşlemişlerdir. Siraküza'nın kaybından (878) önce, Bizanslılar II. Louis'nin ölümünde Bari'yi elde etmişler (876) ve aynı zamanda Benevento prensini de kendi korumaları altına almışlardır (873). Ancak, Güney İtalya'nın sorunları artık İmparatorluk iktidarı tarafından yönetilemez hale gelmiştir. Bizans generali Nikephoros Phokas kısa bir süre sonra Bulgar ve Kilikya sınırlarındaki acil ihtiyaçlar nedeniyle geri çağrılmıştır. İtalya'daki Bizanslıların konumu 9. yüzyıl sonlarına doğru yeniden güçlenmiştir, fakat gene de Sicilya'nın sonuncu ileri karakolu Taormina'nın söz'de Müslümanlar tarafından işgalini önleyememişlerdir. Ada, Müslümanların yönetimindeyken bile, zorluklarla dolu bir tarihsel deney yaşamıştır, bunun nedeni kısmen, Sicilya'nın dahil olduğu Kuzey Afrika'da sapkın Fatimî Halifeliğinin yükselişidir. Fatimîlerin üssünün Kahire'ye nakliyle, Sicilya özerk ve soyutlanmış hale gelmiş ve bu durum, kısa süren şanlı bir dönemden sonra, önce Bizans, sonra da Norman müdahalelerine çanak tutacak olan iç çatışmaları teşvik etmiştir. Fakat 10. yüzyılın ortalarına kadar, Fatimîlerin deniz gücü İtalya kıyı kentlerini her türlü güvenlikten yoksun kılmıştır. Müslümanlar 837'de Napoli'ye müdahale ederlerken, siyasal çekişmelerin yarattığı ortamdan yararlanmışlardır; hattâ Venedik

Monte Cassino Manastırına ait olan Formis'deki San Angelo Kilisesi, Cassino'daki çalışmaları yok olmuş olan başrahip Desiderius tarafından (1059-87) yeniden inşa ettirilmiştir. Cassino'daki kayıptan sonra, bu anıt artık onun kiliselerini güzelleştirmek konusundaki görkemli amacının en iyi işareti haline gelmiş ve Campagna'da 11. yüzyıldan bu yana ayakta kalan en güzel resim parçası olmuştur. Ressam Yunanlı olmalıdır. Son Yemek sahnesi, antik bir tarz olan, sofranın yanında uzanma biçimini göstermektedir.

özerkliğinin ilk yıllarında Venezia sularında bile ortaya çıkmışlardır. 846'da Roma surlarının dışını talan etmişler ve 30 yıl sonra VIII. İoannes onlara haraç ödemiştir. 934/5 gibi geç bir tarihte Cenova'yı yağmalamışlar ve 888'de Provence'de Fraxinetum (La Garde-Frênet)'da kurdukları üs, 975 yılından önce yok edilememiştir.

Güney Orta İtalya konusunda Lombard krallığıyla Bizans İmparatorluğu arasındaki ilişkilere ilk kez 570/1'de ortaya çıkan Benevento büyük dükalığı egemen olmuştur. Bu dükalık, Bizans topraklarına yayılarak birliğini korumuş ve diğer güney Lombard dükalığı Spoleto'nun tersine, son Lombard krallarının sıkıştırmalarından kaçınabilmiştir. Charlemagne döneminde İmparatorluk himayesini kabullenmiş ve kendini bir prenslik olarak ilân etmiştir (774). Bu prenslik 9. yüzyılın ortasında Benevento ve Salerno olarak ikiye ayrılmıştır (849). Elli yıl sonra Salerno Capua'nın denetimini kaybetmiş, burası ayrı bir prenslik haline gelmiştir. Benevento himayesini hiçbir zaman kabul etmemiş olan Gaeta, Napoli ve Amalfi, birer denizci cumhuriyetiydiler ve Karolenjlerin güneydeki vaadlerini yerine getirmemeleri nedeniyle, Venediğin de yaptığı gibi, İstanbul'daki İmparatora güvenmeyi daha doğru bir siyasal tavır olarak görmüşlerdi.

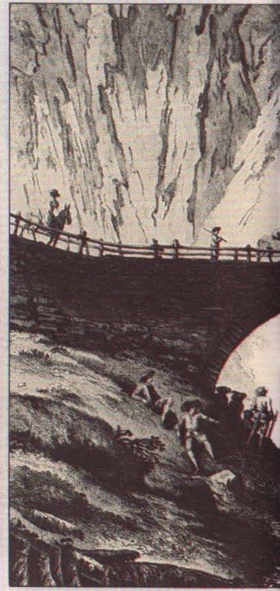
800'den beri İmparatorlara Papaların taç giydirdikleri Roma'da, Yarımadanın içinde bulunduğu kaos, başka yerlerde de olduğu gibi, yerel güçleri önemli kılmıştır. Karolenj İmparatorluk misyonunun çökmesiyle birlikte Papalar da evrensel simgeler olma rollerini kaybetmişlerdir. Bu durum 872'den daha öteye gitmeyen büyük bir papa yaşam öyküleri dizisinde de yansıtılmaktadır. İzleyen iki yüzyıl içinde, Roma resmî tarihi papaların yalnızca adlarını kaydetmekten başka birşey yapmamıştır. VIII. İoannes (872-82 arası Papa) Müslümanlarla siyasal olarak başa çıkma sorumluluklarını yüklenen o dönemdeki son papadır. İzleyen yüzyıl içinde sadece bir tek Papa 9 yıldan fazla hüküm sürmüştür. Bu dönemde 30 tane papa gelmiştir ki, bunun anlamı, ortalama papalık süresinin etkin bir yönetim için çok kısa olduğudur. Birçok papa Roma'dan sürülmüş ve kent, XII. İoannes'in de dahil olduğu üç papa çıkartmış olan Theophylact adlı aristokrat aile tarafından yönetilmiştir. Karolenj-sonrası bir dünyada, Papalık, özellikle Karolenjlerin Papalık üzerindeki hükümranlıklarının başlıca sonucu Sanctus Petrus'a ait toprakları elde etmeleri olduğu için ortak kaderden kolay kolay kaçınamazdı. Böylece Papalık, en azından hukuken, kuzeyde Lombardlar güneyde de tasvirkırıcı İmparatorluk tarafından elkonulan Kilise topraklarını geri almıştır, fakat Kilise'nin bu durumu, kralın ülkesi kadar yönetilmeye muhtaçtı. Müslümanlara karşı başarıyla çarpışmış olan maceracı I. Alberic (öl.925) ve oğlu II. Alberic, papaların bizzat yapamadıkları hükümranlığı sağlamışlardır. 962'de, I. Otto İtalya'da hüküm sürmeye giriştiğinde, bir imparatorun yapacağı çok şey bulunuyordu.

963'de, yeni Doğu İmparatoru Nikephoros Phokas'ın Güney İtalya'daki İmparatorluk otoritesini yeniden kurma planlarını açığa vurduğunda, Batı İmparatorunun gücüne İtalya'da çok daha fazla ihtiyaç vardı. Bu nedenle Otto, Benevento dükü Pandulf'un desteğini almış ve Bari kentine saldırmıştır. Fakat Otto İtalya'daki konumunun aynı zamanda İstanbul'daki hükümdar tarafından da tanınmasını istemiş ve bu konuda pazarlığa oturmuştur. Sonuçta oğlu II. Otto ile yeni İmparator İoannes Tzimiskes'in yeğeni Theophano'nun evlenmeleri kararlaştırılmıştır (972). Otto bu sonuncu başarıdan memnun, Almanya'ya dönmüş ve ölmüştür (973).

Sakson İmparatorluğu

Germen Krallığı, tıpkı Orta Krallık ve Fransa gibi, ilk kralı Germen Louis tarafından, daha ölümünden (876) önce üçe bölünmüştü (865). Fakat krallık güney-batı, güney-doğu ve kuze toprakları olarak bölünmüş halinde uzun zaman kalamamıştır. Şişman Charles'in 887'de tahttan indirilmesinden sonra, Bavyera dükü Arnulf krallığı tekrar birleştirmiştir. Krallık 870'den itibaren, Louis tarafından Orta Krallıktan alınan Lorraine'i de kapsamaktadır. Arnulf 899'da, arkasında hükümdar olmak üzere bir çocuk bırakarak ölünce

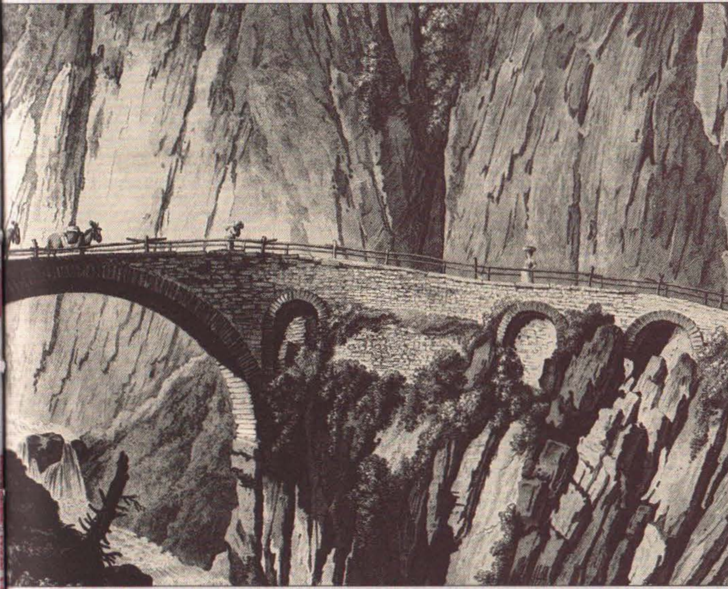
Alp Geçitleri

Augustus-sonrası dönemin Romalıları Alpleri aşmışlar ve Roma yolları dağları aşarak İmparatorluğa, tüm kuzey eyaletlerine ordu gönderme olanağını sağlamışlardır. Ancak bizzat İmparatorluğun kendisi dağlar boyunca sayısız geçidin araştırılması ve geliştirilmesini engellemiştir. Bu durumda Alp geçitleri Eski Dünya'da değil de Orta Çağda önemli hale gelmişlerdir. Gregorius'un yolladığı misyonerler sayesinde, İngilizler doğrudan bir yolun mümkün olmasından itibaren Roma Kilisesiyle ilk ilişki kuran barbar toplumlardan biri olmuşlardır. 8. yüzyıldan itibaren İngiliz misyonerlerinin Germanya içlerinde ilerlemeleri, İtalya içlerine uzanan iyi yollar konusundaki isteği daha da yaygın hale getirmiştir. Bizzat Papalık kuzeyde ne denli bir destek bulabileceğini idrak etmeye başlamıştır. Diplomatik ve siyasal bağların kurulması Frankları Papalık müttefikleri olarak İtalya'ya getirmiş ve Roma İmparatorluğu kavramını yeniden canlandırmıştır. Kuzey barbarlarının gücüne dayanan Orta Çağ imparatorluğu, izleyen yüzyıllarda İtalya ve Roma işlerine bulaşmıştır. Alpler sık sık aşılmış ve çoğu zaman bunların arasında önemli askerî birlikler de yeralmışlardır. Dağlık bölgelerin halkları ve yöneticileri, üzerlerine binen sorumluluk ve baskılardan kaçınamamışlardır. Hem resmî, hemde özel yolculara hizmet vermek için, yollar ve geçitler çeşitli kaynaklar kullanmışlardır. Kolaylıklar, rehberler, konukevleri ve hattâ boş zaman geçirtme; ve bu kolaylıklar hem tüccarların hizmetine çağrıda bulunmuş, hem de tüccarların değerli mallarını satmak üzere buralara gelmelerine yolaçmıştır. Engel hiçbir zaman aşılmaz nitelikte değilse de, Karolenj İmparatorluğu tarafından başlatılan tamamen yeni siyasal, ekonomik ve dinsel dokunun birkez hız kazanmasıyla, İtalya'yı kuzeye bağlayan Alp geçitlerinin gelişiminin çok zor olduğundan kuşku duymamak gerekir.

Bu dönemin başlangıcında, Germen krallığı da henüz doğuya doğru fazla bir ilerleme kaydedemezken, batıya doğru olan geçitler en önemlileri olmaya devam etmekte ve çoğunluk itibariyle Burgonya krallı-

7°30'
9° Konstanz G.
10°30'
12°
47°
46°
45°
Ren
Basle
Bregenz
St Gall
Zürih
Inn
Innsbruck
ARLBERG
BRENNER
Neuchâtel G.
Bern
Luzern
Reuss
Chur
Friborg
Thun
Schöllenen boğazı
Göschenen
Andermatt
FURKA
ST. GOTTHARD
Urserenthal
NUFENEN
Ren
SPLUGEN
RESCHEN SCHEIDECK
Malles
Merano
Adige
OFEN
JULIER
SEPTIMER
MALOJA
BERNINA
STILFSER JOCH
Bolzano
Lozan
Cenevre G.
GRIES
Ticino
Ron
SIMPLON
Chiavenna
Bellinzona
MONTE CENEVRE
Maggiore G.
Komo G.
BÜYÜK ST. BERNARD
Matterhorn 4477
Mt Blanc 4810
Aosta
Lugano G.
Como
Garda G.
KÜÇÜK ST. BERNARD
Bergamo
Piave
Brescia
Vicenza
Novara
Milano
Verona
Padoa
Venedik
Dora Baltea
Ticino
Mincio
Vercelli
Adda
Oglio
COL DE FREJUS
MONT CENIS
Susa
Pavya
Dora Riparia
Kremona
Mantua
Adige
Torino
COL DE LANTARET
Piacenza
Po
MONT CENEVRE
Alessandria
Po
Ferrara
VENEDİK KÖRFEZİ
2000 m.
200 m.
0
Parma
Reno
Alp geçidi
Alp yolu
Reggio
Modena
Tanaro
Bolonya
ölçek 1: 2 500 000
Cuneo
100 km.
75 mil
Cenova
Ravenna
CENOVA KÖRFEZİ

Yukarıda. Yolculuk tasvirlerine Orta Çağ yazarlarında rastlanmasına rağmen, Şeytanın köprüsünde olduğu gibi yolun raslantılarını ve bölgenin doğal yapısının vahşiliği hakkında bir izlenim uyandırmaya yönelik çizimler 18. yüzyıldan önce yapılmamıştır. Durumu aktarmaya çalışan sanatçıların kendi yollarında kendilerini yeteri kadar güvenlikte hissetmeleri ve konumlarından yeteri kadar ilham almış olmaları gerekmektedir. Dramı vurgulayan çizimler bile, yolcuların deneyinden geçtikleri gerçek zorlukları tasvir edememektedir.
Solda. Po Vadisinin zenginliği, Avusturya'dan Dauphiné'ya olan bir yay boyunca yer alan insanları Alp geçitlerini aşmaya yöneltmektedir. Belirleyici geçitler merkezî kesimde yer alanlarıdır, bunlar 14. yüzyıla kadar İtalya'nın bütün Alman kralları için çok büyük öneme sahip olmuşlardır. Milano'nun bir mıknatıs etkisi yaptığı, Bâle ve Bregenz'den yola çıkan yolcular zor ve karmaşık yolları izlemek zorundaydılar ve hangi geçidi tercih edecekleri, mevsim ve havaya bağlı olduğu kadar, işlerinin âcilliğine ve konvoylarının ölçeğine de bağlı olmaktaydı.

ğının topraklarına ulaşmaktaydılar. 10. yüzyılın büyük kısmında bu geçitler, Alpler boyunca saldırı yapmak üzere La Garde-Freinêt'deki üslerini kullanan Kuzey Afrika Müslümanları tarafından tehlikeli hale getirilmişlerdir, fakat buradan atılmalarından sonra (972), tüccar ve hacılar daha serbestçe hareket edebilmişlerdir. Ancak 13. yüzyıla kadar Ren vadisini Bâle üzerinden Milano'ya bağlayan doğrudan bir yol olmamıştır, bu durumda güneye giden yol yolcuları doğuya götürmektedir. Chur'dan sonra bunlar Chiavenna'ya doğru ilerleyip, oradan Como gölü tarikiyle veya Ticino'daki Bellinzona üzerinden Milano'ya ulaşmak konusunda karar vermek durumundadırlar. Chiavenna'ya giden yol fazla tırmanma gerektiren Julier geçidinden (2287 m.) ya da daha kısa, ama kar yağışından ötürü kötü bir üne sahip olan Septimer geçidinden (2311 m.) geçmektedir.

Fakat, İtalya'ya ulaşan bu yolların hiçbiri 13. yüzyılın başında açılan St.Gothard geçidiyle rekabet edememişlerdir, çünkü bu geçit Bâle ile Milano arasında doğrudan bağlantı kurmuştur. Bu yolun daha erken tarihlerde kullanılmasına Andermatt ile Göschenen arasındaki Schöllenen boğazı engel olmuştur. Ancak yalçın kayaların arasından yola benzer birşey açılıp, Reuss üzerinde bir de köprü yapılınca -Şeytan Köprüsü- kuzeyden St. Gotthard yoluyla gelen yolcular Urserenthal'i terkedip, başka önemli bir tepeyi aşmaksızın Göshenen'e ulaşmaya başlamışlardır. Artık yol kolay aşılmaktadır.

Doğuya doğru en tercih edilen geçit, aşikâr bir şekilde Brenner'dir (1370 m.), fakat buranın önemi asıl, Avusturya'nın ve Orta Avrupa'nın gelişmelerinin Venedik ticaretini Güney Almanya'ya doğrudan ulaşma konusunda cesaretlendirmesiyle artmıştır. Batıda en basit yol Mont Cenis'den (2100 m.) geçip, İtalya'yı Fransa'nın göbeğine bağlayanıdır. Ancak, daha ünlüsü büyük St. Bernard geçididir (2472 m.) ve geçit üzerindeki konaklama yerinde Avrupa'nın her yerinden gelen yolcular kalmaktadır.

(Çocuk Louis, 899-911 arası kral), krallık hayalî bir varlık haline gelmiş; gerçek güç Bavyera, Savabya, Frankonya, Saksonya ve Lorraine düklerinin arasında kalmıştır.

Bavyera bir yana, bu dükalıkların hiçbiri uzun bir geçmişe sahip değildir; 911'de düklerden hiçbiri kral ailesinden değildir. Fakat Bavyera dükü Arnulf bir akrabasını, Frankonya dükü olarak kabul ettirmek için uğraşmış ve Conrad adlı bu dük 911'de Germanya kralı seçilmiştir (911-18 arası hüküm sürmüştür). Bavyera'nın gene Arnulf adlı yeni dükü Conrad'ın ardılı Saksonyalı Henri'ye karşı bile, dükalığının üstünlüğünü muhafaza etmeye çalışmış, ancak Saksonların krallığı güçlendirmeleri düklerin amaçlarına üstün gelmiştir. Karolenj İmparatorluğu'nda ortaya çıkan bütün krallıklar içinde Alman Krallığı, İmparatorluk tacına en fazla lâyık ve bunu taşımaya ehil krallık olarak gözükmüştür. Bu anlamda Sakson kralları, özellikle krallığı oğullar arasında bölme eğilimine kararlı bir şekilde direnmeleri nedeniyle en büyük güveni kazanmışlardır. Böylece monarşi, olağan soylu veraset kurallarının üstüne çıkarılmıştır. Buna karşılık, kralın kardeşleri ile oğulları, krallığın anlamlı bölümleri olarak korunmuş olan fakat krallık gözetimi altında tutulan dükalık yönetimlerine atanmışlardır. Dükalıklar ne hukuken, ne örfen, ve ne de önde gelen ailelerin tutarlığı açılarından türdeş (homojen) değillerdir. Öte yandan dükler, basit coğrafi olgulardan ötürü farklı yönlere sürüklenmişler veya Savabya ile Bavyera arasında İtalya konusunda olduğu gibi, rekabete itilmişlerdir. Sadece, Germen halkları içinde Hıristiyanlığa en son geçmiş olan Saksonların önce krallığı, sonra da imparatorluğa yükselen dükü Otto sülâlesini 11. yüzyıla kadar devam ettirecek bir gurur yaratmıştır. Bununla birlikte Saksonlar, Frank seleflerinin tersine, krallarının uyanıklığı sayesinde İmparatorluğun tümüne yayılma durumunda değillerdir, ne de yeni bir İmparatorluk aristokrasisi kurabilmişlerdir; çünkü onlar ve kralları, doğu sınırlarında Slavlara karşı yerel ve uzatmalı bir savaşla ilgilenmekteydiler.

Hem I. Henri, hem de oğlu I. Otto, Macarlarla başetme konusundaki kararlılık ve başarılarından ötürü, sonunda ulaşılamaz bir ün elde etmişlerdir. I. Henri çağdaşı İngiliz kralı Yaşlı Edward'ı taklid ederek Quedlinburg ve Merseburg gibi kale kentler inşa ederek, mütevazi bir başlangıç yapmıştır. Ayrıca Macar düşmanlarını, hazırlıklarını tamamlamasını sağlayan dokuz yıllık bir ateşkesle aldatmıştır. Savaş tekrar başlayınca Henri muzaffer olmuş (933) ve oğlu I. Otto 937'de geri dönen Macarları püskürtmüştür. Bunların Macaristan'daki üslerinden başlayan patlamaların şoku Bavyera'da duyulmaktadır; Otto'nun kardeşi dük Henri zamanında Germenler ilk kez Macar topraklarına kadar onların peşine düşmüşlerdir. Macarların Güney Germanya'ya düzenledikleri karşısaldırı buradaki siyasal karışıklıklarla çakışacak biçimde iyi zamanlanmıştır, fakat Otto onları 955'de Lech savaşında dillere destan bir bozguna uğratmıştır. Macarların önderleri yakalanmış ve idam edilmişlerdir.

Slavlarla başa çıkmak ise bu kadar kolay olmamıştır. Bunlar Elbe nehrinin ötesindeki toprakları işleyen, fakat hâlâ putatapar kalan yerleşik halklardı. Bu çok geniş cephedeki savaş bütün 10. yüzyıl boyunca ve sonrasında sürüp gitmiştir. Sakson kralları Ostphalia'da geniş toprakları olan bir aileye mensupturlar ve Alman etkisini doğuya yaymaya kararlıdırlar. Sakson baskısı Elbe'yi aşarak Holstein'a ve buradan da, kuzeyde Schleswig üzerinden Danimarkalılar üzerine ve-

Solda. İsa Magdeburg'u alıyor; 950-1000 tarihlerine ait bir Otto dönemi fildişi oyması. Bir mihrab süslemesinden gelen bu plâka, muhtemelen Milano veya Reichenau'da yapılmıştır ve zamanının tipik bir örneğidir. Eserin fon bölümünün aralıklı çalışılırış olması gösterimin yapaylığını vurgulamaktadır. Sağlam bir biçimde stilize edilmiş şekiller ve kumaşların basitliği, Karolenj Rönesansınınkinden farklı, çok özel bir klasikliği telkin etmektedir.

ya gene Elbe üzerinden çeşitli Slav kabilelerine - Abodritler, Lyutizler ve Lausatialılar- yönelmiştir. Daha güneyde Slavlar, Sırplar ve Çekler Frankonya ve Bavyera ile sürtüşmektedirler. I. Henri döneminde, önemli bir Slav merkezi olan Brandenburg zaptedilmiş ve daha güneyde Meissen bir üs olarak kurulmuştur, fakat I. Otto saltanatının başlarından itibaren Aşağı Elbe ve Elbe-Saale bölgelerinde iki uç beyliği kurarak Slav topraklarını kolonileştirmek ve Hıristiyanlaştırmak için kararlı bir çaba sarfetmiştir. 947'de Otto bu bölgeleri, 6 tane piskoposluk kuracak kadar güvenlikli olarak görmüştür; bunlardan üçü Hamburg başpiskoposuna bağlı olmak üzere Holstein'ın kuzeyinde, üçü de Mainz'e bağlı olmak üzere Oldenburg, Havelburg ve Brandenburg'da kurulmuşlardır. Otto ancak Lech zaferinden sonra, Otto'nun ilk karısının çeyizi içinde yeralan, en sevdiği ikâmet yerlerinden biri olan Ostphalia'daki Magdeburg'da üslenen bir Kilise eyaleti kurmayı planlamıştır. Bu bölge, daha o tarihte bir savaşçı aziz olarak ününün doruk noktasında olduğu St. Maurice'e ithaf edilmiş bir manastıra (937'de kurulmuştur) sahipti. I. Otto tarafından oluşturulan ve ancak 13 yıl sonra Papalık desteğiyle, Hal-

Germen krallığı sınırı y. 962
bölgesel sınır
Germen dükalıkları toprakları
bağımlı devlet toprakları
uç
başpiskoposluk
piskoposluk
manastır
önemli savaş yeri ve tarihi
ölçek 1: 6 500 000
0 150 km
0 100 mil

10. yüzyılda Germen Krallığı
843 Karolenj paylaşımından sonra ayrı bir Germanya Krallığı gelişmiştir, fakat 919'dan sonra krallığı oluşturan dükalıkları biraraya toplayanlar Sakson krallar olmuşlardır. Bu kralların karşısındaki en inatçı sorun, doğudaki Slav topraklarına yayılmak üzere baskı yapmak olmuş ve bu durum Germen Doğu Sorununun tanımlanmasının yakasını, yüzyıllar boyu bırakmamıştır. Aynı tarihlerde İtalya'nın Bavyera ve Savabya dükalıkları tarafından alınmak istenmesi, Germen krallarını güneye yollamış ve onların sırtına hem İmparatorluğun, hem de İtalya'nın sorumluluklarını yüklemiştir. Germen krallığı çok farklı tarihsel geleneklere sahip toprakları içermektedir ve kralların buraları, 13. yüzyıla kadar birarada tutma konusundaki becerileri dikkat çekmektedir. Bu krallıkta piskoposların sahip oldukları otorite, en iyisinden son dönem Roma geleneği içindedir. Krallık rejiminin kendine güveninin artmasıyla dükalıkların önemleri genelde gerilemiştir. Germanya'nın hükümdarlarının prestiji, bu ülkeyi İstanbul ve Kurtuba ile ilişkiye açmıştır. Germanya ilk kez kendi hesabına bir güç haline gelmiştir.

berstadt bölgesi piskoposunun ve Mainz'deki metropolitin arzularına karşı yürürlüğe sokulan bu proje, doğudaki tüm Slavların Hıristiyanlaştırılmalarını sağlayacak yeni bir eyalet yaratmayı amaçlamıştır. Magdeburg kardinal rahipleri diyakos ve alt-diyakosları ile muhteşem bir kuruluş kazanacak; burası Otto'nun Aix-la-Chapelle (Aachen) veya İstanbul'a rakip, doğudaki "Yeni Roma"sı olacaktır. Bununla birlikte, proje gerçekleştirildiğinde, daha da doğudaki "Polonya"'nın hükümdarı Mieszko, şimdiden Otto ile dostane ilişkiler içine girmişti. Bunun sonucu olarak burada yeni ve ayrı bir siyasal topluluk ortaya çıkmıştır; böylece Germen etkisinin doğudaki yayılma sınırı öngörülebilir hale gelmiştir. Daha güneyde, Bohemya hükümdarı I. Wenceslas da Hıristiyan olmuştur. Hıristiyanlaştırılmaları hâlâ olanaksız olan Macarlardan önce I. Otto, 955'deki zaferi sonrasında Avusturya ve Karintiya'da uç eyaletleri kurarak Germenleri Macar saldırılarından korumuştur, böylece Otto, daha doğuya doğru ilerleme konusundaki ihtirası ne olursa olsun, sonuçta Germen İmparatorluğu'nun doğu sınırlarını çizmiştir.

Otto da tıpkı Charlemagne gibi, İmparatorluk tacını giymeden çok önce, zamanın en önemli ve imparator olmaya en lâyık hükümdarı haline gelmiştir. Otto büyük Kurtuba hükümdarı III. Abdurrahman'a elçi yollamış ve ondan gelen elçileri kabul etmiştir. Kendini uyruklarına göstermek üzere, İmparatorluğunun içinde Calabria kadar uzaklara yolculuklar yapmıştır. Fakat İmparatorluğunun Charlemagne'ınkinden bile etkin yönetimi, piskoposların omuzlarına yüklenmiştir, çünkü Otto hanedanı hükümdarları, Charlemagne'ın İmparatorluğunu yönetmek için kullanma olanağını bulduğu Frank tipi bir aristokrasiden mahrumlardı. Dolayısıyla Otto İmparatorluğu, Tanrı tarafından özellikle seçilmiş olan bir kimse olarak kralın rolünü vurgulamaya, sonradan görme Sakson hanedanını düklere nazaran üstün kılabilmek için çağdaşlarının gözlerini kamaştırmaya çok daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu bakımdan İstanbul ile ittifak kraliyet biçim ve törenlerin repertuarını genişletmiştir. Ruhban kesimi fırsattan yararlanmış ve bu aşamada monarşi karşısındaki değeri yerel prenslerin saldırgan savaşçı tavırları karşısında Kilise örgütünün gölgede kaldığı Fransa'daki konumunun tersine, yüksek olmuştur.

I. Otto bilinçli bir şekilde kendine Charlemagne'ı örnek almış, fakat Batı İmparatorluğun birliğini ihya etmek amacıyla Fransa krallığı topraklarından herhangi bir yeri fethetmeyi düşünmemiştir. Charlemagne'ın tersine, Otto'nun egmen olduğu topraklarda, İtalya'nın fethine kadar Romans dili konuşan bir halk olmamıştır ve bu hanedan taşıdığı Romalı üvanının gereklerini ancak yavaş bir şekilde farkedebilmiştir. I. Otto Güney İtalya'daki imparatorluk topraklarını elde etmeye uğraşmış (967-70) ve oğlu II. Otto buradaki Kuzey Afrikalı Müslümanlarla savaşmıştır (982). Ancak, yönetimi ilk kez bir *renovatio imperii romani* (Roma İmparatorluğunun canlandırılması) olarak kavrayan III. Otto olmuş ve bu hükümdar ilhamını hem Yunanlı annesinden, hem de sonradan Papa yaptığı (II. Sylvester, 999-1003), Gerbert adlı bilgin lalasından almıştır. Otto düşlediklerini gerçekleştiremeyecek kadar genç bir yaşta ölmüştür, fakat idealizminin bir bakıma derin pratik sonuçları olmuştur. Bohemyalı bir prens olan Moytiech, Hıristiyan olunca Adalbert adını almış ve sonradan Prag'ın ikinci piskoposu olmuştur (982). Macar hükümdarı Stephan'ı vaftiz etmiş ve sonuçta Prusya'da şehitlik mertebesine ulaşmıştır (997). Kendisini Roma'da tanımış olan III. Otto onun kültüne bağlı hale gelmiş ve 1000 yılında Gniezno'daki mezarına hacı olarak gitmiştir. Otto burada Kolberg, Krakov ve Wroclaw'da üç tane seçici piskoposu olan yeni bir başpiskoposluk kurmuştur. Bu durum, dedesinin Magdeburg için beslediği umutları yok etmiştir ve özellikle 983 Slav ayaklanmasından beri meydana gelen değişmeleri yansıtmaktadır. III. Otto durumu tersine çevirmeye çalışmak yerine, yeni belirmekte olan Polonya devletinin bağımsızlığına izin vermeyi ve böylece diğer putatapar Slavları Hıristiyan güçler arasında sıkıştırmayı yeğlemiştir. Ayrıca, bu süreç içinde kendi imparatorluğunu da yüceltebilecekti: İmparatorluğuna bağımlı krallıklar olacaktı. Aynı tarihlerde III. Otto'nun papa'sı Macar hükümdarına hem bir taç, hem de bir metropolit vermiştir. İşte bu Polonya ve Macaristan devletleri, Papalık kutsamasıyla Germen yayılmasının sınırlarını belirlemişlerdir.

Macarlar önce, 895'de Tuna dirseği çevresindeki büyük ovalara yayılmışlar ve Lech'de bozguna uğramadan önce yerleşik hayata geçme ve komşularıyla barış içinde yaşamaya eğilim göstermemişlerdir. Ekonomik açıdan, çoğunluk itibariyle göçebeydiler. 12. yüzyılda hâlâ çobanlık yaşamını sürdürmekte, yazın çadırlarda yaşamakta ve kışın da ilkel saz kulübelere sığınmaktaydılar. 10. yüzyılda müreffeh komşularına karşı, özellikle onların direnme olanaklarının zayıflığı düşünülürse talana girişmenin kâr ve macerasını tercih etmiş olmaları pek şaşırtıcı değildir. Kendileri de evlerinde oturmaktan vazgeçerek ova boyunca yayılmışlardır, fakat yeni devletlerinin merkezleri Tuna boylarında ve Panonya'dadır.

Hıristiyanlık Macarların arasına dört yönden sızmıştır. İstanbul'da Macar önderlerinden ikisi 950'ler civarında vaftiz edilmişlerdir; Batı yönünden gelen Bavyera atılımı, Hıristiyanlık nedenleriyle Passau piskoposu Pilgrim tarafından desteklenmiştir; Kuzeybatıdan Bohemyalı misyonerler, 10. yüzyılın sonunda da italya'dan başka misyonerler gelmişlerdir. Stephan adıyla vaftiz edilen ve Bavyera dükü (sonradan İmparator) Henri'nin kızkardeşiyle evlenen Macar prensi Papa tarafından taçlandırılmıştır. Kral Stephan döneminde (1000-38) monarşi ve Kilise Karolenj modeline göre örgütlenmiştir. Macar krallığının Estergon'daki dinsel merkezi, muhtemelen daha önceleri Sloven Hıristiyanlara sığınak olmuştur. Krallığın lâik merkezi Szek esfehérvár, Kudüs'e doğru yeni bir hac yolu üzerinde krallık tören merkezi olmuştur. Macar piskoposlukları özellikle Tuna boyunca ve eski Roma eyaleti olan Panonya'da yoğunlaşmışlardır. Tuna ile Tisza nehri arasındaki büyük ova ise yeni siyasal yapı tarafından çok daha yavaş bir şekilde özümlenebilmiştir. Fakat 11. yüzyılın sonunda krallık Drava ve Sava nehirlerini aşarak Hırvatistan'a ve doğuda da Transilvanya'ya girmiştir.

Bununla birlikte, Macarların Hıristiyanlaşmaları, ta başından beri Tuna'yı bir Hıristiyan ana yolu haline getirmiş ve 1020'de, "Bulgaristan"ın fethini tamamlayan Yunanlılar, kuzey sınırlarını yeniden Belgrad'a taşımışlardır. Bundan sonra, hacıların Ren bölgesinden İstanbul'a kadar Hıristiyan topraklarında yolculuk yapmaları ilk kez mümkün hale gelmiştir. Artık hacılar Kudüs'teki Kutsal Yerleri ziyaret etmek üzere kalabalıklar halinde yollara düşmektedirler. 1009'da Fatimî Halifesinin emriyle tahrip edilen Kutsal Kabir (Merkad-i İsa) Kilisesi, 1038'de masrafları Bizans İmparatoru tarafından karşılanarak onarılmıştır. Macarların Hıristiyanlaşmaları bir anlamda Hıristiyanlığı pekiştirmiştir; bir başka anlamda ise, Hıristiyanları daha önce hiç olmamış bir şekilde hareket haline geçirmiştir.

Orta Çağ Kilisesi

12. yüzyıla gelininceye kadar Batı Kilisesi için bir merkezî yönetim oluşturma olanağı hiç ortaya çıkmamıştır. Bu noktada, Kilise hukukunu açık hale getirmek ve güçlendirmek ihtiyacı, Roma piskoposuna Kilise işlerinde yeni bir otorite sağlamıştır. Aynı tarihlerde, manastırların teker teker gözlenerek, manastır yönetimi alanında daha büyük bir aynılık ile daha sıkı bir denetim sağlanabilmesi amacı, Cluny ve Citeaux'da olduğu gibi çeşitli rahip (keşiş) örgütlenmelerinin ortaya çıkmalarına yolaçmıştır. Bu ıslahat, merkezîleşme yönündeki hareketi güçlendirmiştir. Bu dönemden itibaren Papalık hukuk, doktrin, eğitim, örgüt birliği ve gerçekte de Kilise içinde ruhanî fırsatlar yaratmak için çalışmıştır. Papalık böylece bütün manastır kuruluşlarıyla birlikte etki kazanmış ve Fransiskenler gibi çeşitli yeni tarikatların koruyucu ve harekete geçiricisi olmuştur. Kilise, Ruhanî Meclisleri toplamış, sapkınlıkları tanımlamış, Haçlı Seferi çağrıları yapmış, piskoposları atamış ve disipline sokmuştur. Papalık tüm Latin Kilisesine standart getirmeyi amaçlamıştır. Eğitim ve disiplin yoluyla sarfedilen çabalar, üç yüzyıllık bir süre içinde benzeri olmayan bir iman ve uygulama aynılığı sağlamışlardır.

Ancak birçok eksiklikler vardır ve Papalığın sorumlu tutulduğu sistem, her zaman da iyi niyetli olmayan birçok sözlü şikâyete yolaçmıştır. Bu memnuniyetsizliklerin bir kısmı getirilen sistemden kaynaklanmaktadır; fakat çoğu da, ıslahat hareketinin düşünülmesinden çok önceleri gelişmiş olan, Batı kiliselerine aynı koşulları kabul ettirmenin olanaksızlığının sonucu olarak ortaya çıkan eleştiriler olmaktadır. Yeni çağın ülküleri öte yandan, eğitimli insanları ve memurları diğerlerinden daha geniş ölçekte cezbetmişlerdir. Yeni din barbarlar nezdinde alan kazandıkça, yerel ibadet yerlerinin kurulması arzusu, dinsel iman merkezi olarak büyük manastır merkezlerinin önemini azaltmaya başlamıştır. Böylece her meskün yer, halkın dinsel ihtiyaçlarını karşılamak üzere mukim bir papaz edinmiş ve kırsal kiliseler yerel kaynaklar ve cömertliklerin doğrultusunda davranmışlardır. Bu donanım yalnızca çok değişken olmakla kalmamıştır; bazıları çok geç ortaya çıkmışlardır. Bu kırsal kiliseleri gözetim altında tutma girişimleri büyük güçlüklerle karşılaşmıştır. Bazı piskoposlar bunları asla kendi diyakozluk alanları içinde saymamışlardır.Tekdüzeliğin avukatlığını yapan Papalık, kiliseleri kendi özel korumasından çıkartıp, piskoposlara terketmeye razı olmamıştır. Piskoposluktan daha kolay yönetilebilecek, daha küçük idarî birimler kurarak, başdiyakon gibi yardımcılar atayarak etkin bir piskoposluk yönetimi kurmaya çalışmış olan piskoposlar, bütün çabalarının yalnızca günahkarlar tarafından değil, aynı zamanda keşişler, kilise mensupları, koruyucular ve laik rahipler -bunların hepsi kısaca anlatılamayacak talep ve haklarla ortaya çıkmaktadırlar- tarafından engellendiğini görmüşlerdir. Roma'nın iktidarı hiç bir zaman yeni düzeni kabul ettirebilecek kadar büyük olmamıştır. Kökten çözümler getirmekten çok, dinsel tutkunun yeni hareketlerini cesaretlendirmeyi tercih etmiş, bunların ortodoksluklarını benimsemiş, eski hareketlerin yozlaşma veya ge-

rileme sürecine girmelerini geciktirmiştir. Bunun bir sonucu olarak, Roma yönetimi tarafından yüzeysel olarak birleştirilmiş olmasına rağmen, Orta Çağ Kilisesi uygulamada, bağrında her türden "suistimal"i barındıran aşırı karmaşık bir iş olmuştur. Kilisenin tarihi yukarıdan olduğundan çok daha iyi, aşağıdan itibaren yazılabilir.

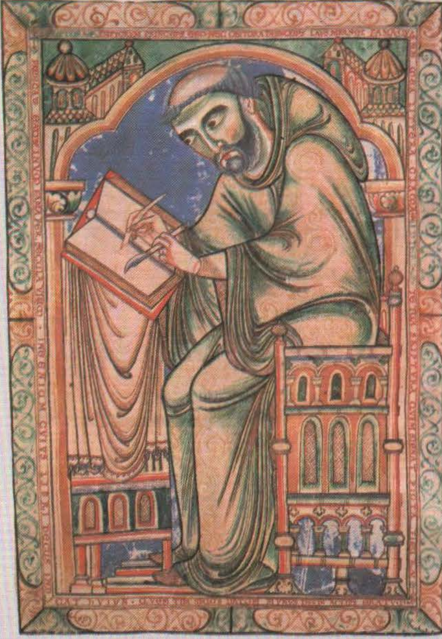
Basit bir köy kilisesinde mukim duacı yalnızca bir papaz naibinden ibaret olup, asıl görevi piskoposun, Roma Meclisinin, kralın veya büyük soyluların yanında olduğu için köy kilisesine gidemeyen yasal görevlinin yerine, halka dinsel hizmet vermektedir. Kilise ondabirlerinin (âşâr=*tithe*) bir kısmı uzaktaki bir manastırın hakkı olabilir. Kilisenin koruyucusu zorunlu olarak o yerleşim yerinde yaşamıyor olabilir. Ruhanî bölgenin piskoposu, hem kamusal, hem de "lâik" işlerle de meşgul olduğundan bir yardımcı veya başdiyakon tarafından temsil edilmektedir. Bu durumda en yerel düzeyde bile, Kilise yönetimi basit olmanın uzağında kalmaktadır. Orta Çağ yüzyıllarının dinsel heyecanı, Papalığın neden harikalar yaratamadığını, sapkınların neden uzun süre ayakta kalabildiklerini, hattâ Yahudiler gibi Hıristiyan-olmayan halkların resmen kabul edilmemesine rağmen, takibata uğramalarını açıklayan bir sürü karmaşayı üst üste yığmıştır. Batı Hıristiyanlığını yalnızca Kilise hiyerarşisinden türetmemektedir ve Kilise örgütünü Hıristiyan halk kitlesiyle özdeşleştirmek tarihsel açıdan hatalıdır. Tarihçiler geçmişte kilise mensupları ile eğitimli kişilerin eleştirilerini kesin gerçeklermiş gibi kabul etmeye hazır olmuşlardır. Ancak, hatalarına rağmen Kilise, Orta Çağın sonu Hıristiyanlarını, Hıristiyan dünyasının heryerinde ve hayatın her adımında, ruhanî hayatın gelişmesi için fırsat ve teşviklerle donatmıştır. Protestan Reformasyonu inançsız ve kayıtsız bir kuşağa değil de, dinini ciddi bir şekilde ele almasını tamamen bilen bir kuşağa çağrıda bulunmuştur.

Yukarıda. Aziz Dominicus Recanati'de vaaz verilirken; 1508'de Aziz Dominicus Kilisesi için Lorenzo Lotto tarafından, azizin burada üç yüzyıl önce verdiği vaazları anmak üzere yapılan bir mihrap resminden alınmıştır. Dominicus Kilisesinin dibinde, 1508'deki biçimiyle resmedilmiş meydandaki, tahta kürsüsünden vaaz verirken gösterilmiştir.
Solda. VI. Urbanus (1378-89), Vatikan'da Papanın kabrinden gelen anahtarları Aziz Petrus'dan alırken. Urbanus'un ölümünden sonra yapılan bu kabartma Papa ile Azizi aynı düzeye koymakta ve Papanın anahtarları bizzat Petrus'dan aldığını vurgulamaktadır.
Sağda. Jean Fouquet tarafından yapılan (1460 civarı), ilk büyük Fransız din bilgini Poitiersli Saint Hilaire'in tasvîri St. Hilaire burada 4. yüzyılda bir piskoposlar meclisine başkanlık ederken gösterilmiştir.
En sağda. Orta Çağın sonlarında birçok lâik kimsenin yoğun kişisel imanları, hem kurumsal, hem de özel düzlemlerde yargılanabilir. O döneme ait birçok dua kitabı günümüze kalmıştır. Mümin bir kadının dinsel hayatından sahneler resmeden, 15. yüzyılda Güney Almanya'da yapılmış bu tasvirler alışılmışın dışındadırlar. Burada kadın saflık simgesi olan zambak önünde diz çökmüş olarak ve konuk kabul ederken görülmektedir.

Sağda. Canterbury İsa Kilisesi su sistemini gösteren bu 12. yüzyıl diyagramı o kadar resme yatkın ayrıntıyla çizilmiştir ki, Katedral ve Manastırın bugünkü durumlarından hareketle, Becket zamanındaki görüntüşlerini hayalde canlandırmak güç bir iş olmaktan çıkmıştır. Her binanın ne olduğu yazıyla belirtilmiştir ve diyagram istenilen tarafa çevrilebilir, fakat besbelli ki en yukarısı güney olmak üzere okunacak biçimde çizilmiştir.

Yukarıda. 1147'de yapılan Utrecht dua kitabının bu ikinci kopyasının sonunda, nüsha yazarı yalnızca iftiharla kendi methiyesini yapmakla kalmamıştır; nüsha yazarını tam sahife olarak, tıpkı Kitab-ı Mukaddes'te yer alan İncil yazarlarından biriymiş gibi gösteren bu öz-portre, 12. yüzyıl sanatı içinde tektir. Bu portre çağdaş anlamda benzerlik yakalama niyetine sahip olmayıp, resmetme terimleri içinde, çerçeve içine sıkıştırılmış kitlesel figürüyle sanatçının görkemli bir olumlamasını ortaya çıkartmaktadır. Bu dönemde Romanesk akım İngiltere'de en yüksek noktasına ulaşmıştır.

Yukarıda sağda. Bir Citeaux Manastırı elyazmasından, sanatçıya özgü olan bir baş harf. Bu harf rahipleri, beceriksizliklerini eğlenceli bir şekilde göstererek, bedeni çalışmaları esnasında tasvir etmektedir. Bu tasvir manastır rahiplerinin bedeni çalışmaya karşı dikkatlerini yansıtıyor olmalıdır, fakat taşlama o kadar yumuşatılmıştır ki, sanki Citeauxluların azla kanaat hesaplarına göz yumarak, onların yaşam biçimlerinden yanaymış gibi görülebilmektedir.

En sağda. Crowlandlı münzevi keşiş Aziz Guthlac'ın hayatı (667-714) burada daireler halinde gösterilmiştir. 1200 dolaylarında, muhtemelen vitraylara kalıp olmak üzere kartonlar için çizilen bu resimler mürekkeple çalışılmıştır. Hat stili, fetih-öncesi İngiltere'nin hat sanatındaki becerisinin inatla devam ettiğini göstermektedir. Burada gösterilen resimler, onun hayatından üç belirleyici anı canlandırmaktadırlar. Manastır düzenine kabul edilmesi, meleklerin ağzından ruhunu aldıklarında ölmesi ve manastıra bağış yapanlar belgelerini sunarlarken, ruhuna şeytanın sahip olduğu birisinin, sağda küçük bir çizim halinde, kutsal emanetler bölümünde tedavi edilmesi.

CELLARIVM.

HIRİSTİYANLIK HAREKET HALİNDE

Solda. Rhineland kaynaklı olan bu tunçtan basit figür, Çarmıha Gerilmiş İsa'ya yeni bir imanı ifade etmektedir; böylece 12. yüzyılın dinsel etkileri, hem daha kutsallaşmakta, hem de daha insanî hale gelmektedirler.

Hıristiyan Avrupa'da yeni bir şevk

Avrupa'nın Hıristiyan cemaatleri 11. yüzyıldan, derin bir dinsel görev duygusu ve güçlü bir askerî durumla çıkmışlardır. Bu nitelikler, izleyen yüzyıllar boyunca, Batı etkisini ilk kez anavatanının uzaklarına yaymak üzere açılıma uğramışlardır. Orta Çağın yaratıcı güçleri, Haçlı Seferlerine okulların düşünsel yeniden doğuşlarına ve mimarideki Gotik ilhama tanıklık eden dönemde kendilerini en iyi bir biçimde göstermişlerdir. Bu dönem, aynı zamanda, kendini en çarpıcı bir biçimde kentlerin canlanmasında gösteren bir nüfus artışı dönemidir. Bu batılı enerjilerin yeniden doğuşunu resmetmek, açıklamaktan daha kolaydır ve edinilmiş başarılar konusundaki heyecan, söz konusu noktaların karmaşıklığını göremememize neden olabilir. Örneğin, örgütlü ve düşünsel dinin Kathar sapkınlığı gibi Ortodoks olmayan memnuniyetsizlikleri dize getirmedeki başarısı, bizi çok açıkça, Kilisenin sorunu kendine göre çözümleme biçimine ortak oluverme eğilimine sokmaktadır. Eğer memnuniyetsizliklerin doğasına kendi açımızdan nüfuz edebilirsek, büyük "iman çağı"nda gerçekten yaşanmış olan hayatın niteliğini daha az yanılsama ile kavrayabiliriz. Benzeri şekilde, her cinsten halkın Tanrı adına doğuya gitme ilhamıyla beslenen büyük hareketlerini anlama yönündeki gayretlerimize tarihçilerin icadı olan "Haçlı Seferleri" terimi ve bunları tanımlanabilir askerî amaçları olan askerî seferler olarak değerlendirme eğilimleri pek fazla yardımcı olamamaktadırlar. Bugün din ve savaş, olağan olarak karşıt kabul edilen terimler olduklarından, askerlerin o dönemde gösterdikleri şevk kolaylıkla iki-yüzlü veya barbarca görülebilmektedir. Hayatı kategorilere ayırma konusundaki modern girişimin tümü, 12. yüzyılda antik felsefeyi anlamak için sarfedilen gayretlerden türemiştir, fakat bu derslerin öğrenilmesi yüzyıllar almıştır. Geçmişi anlayabilmek için vazgeçilmez olarak gördüğümüz konuların bölümleri, insanların geçmişte birarada tuttuklarını bölmeye kalktığımızda birer engel haline gelebilirler. Tamamen savunma amaçlarına yönelik profesyonel ordularıyla uygar sivil toplum hakkındaki bugünkü kanımız, Orta Çağ yaşamının deneyim ve beklentisine ters düşmektedir. Denizaşırı topraklara yapılan göçler ve buraların kolonileştirilmeleri konusundaki yakın geçmişteki deneylerin bile bize,oluşmuş olanaklar olarak görünen ve genellikle kronikçiler tarafından gözlemlenmemiş bulunan Orta Çağda yüzyıllar boyunca köylü gruplarının Avrupa topraklarını tarıma açma biçimleri hakkında öğreteceği çok az şey vardır.

Bu dönemde Batı'daki olayların karmaşıklığı, öykünün asıl yükünü taşıyacak ana bir siyasal varlığı belirleyebilmenin olanaksızlığı ile pekiştirilmektedir. Karolenj İmparatorluğu, barbar düşmanlarıyla mücadele süreci içinde parçalanmış ve böylece Avrupa tarihini onun Romalı öncelinin terimleriyle ifade etmek konusundaki son şans da ortadan kalkmıştır. Yeni Avrupa açık bir biçimde çok-başlıydı. Kabul etmek gerekir ki, Alman kralları İmparatorluk ünvanını elde etmiş olmakla belli bir öncelik kazanmışlardır, fakat bu kralların hepsi Fransa ve İngiltere gibi farklı krallık tarzlarını, gelişmesini önlemekte veya Güney İtalya'da yeni bir krallığın ortaya çıkmasını engellemekte başarısız olmuşlardır. Hıristiyanlık krallıklar halinde bölünmüş olduğundan, sadece dinsel düzeyde birleşmiştir, fakat iman konusundaki şevk yine de çok farklı biçimler almıştır. Kuzey ve Doğu Avrupa halklarının barbar krallıkları aracılığıyla Hıristiyanlaştırılmalarıyla barbar krallıkları için çok rizikolu kılan sivil yaşamın düzensizlikler dönemi de sona ermiştir. Bu durum onlara toplumsal alanda, özellikle dinsel hayatın "suistimaller"i önleyecek biçimde düzeltilmesinde taze atılımlar yapma olanağını vermiştir. Bunların hepsi düzensiz dönemlerin hemen sonunda ortaya çıkmış gelişmeler değildir, fakat tüm reform plânları Hıristiyanlığın genel bir uyanışı için zamanın geldiğini kabul etmektedirler. Birçok kilise mensubu yalnızca Roma Kilisesinin ününü ihya etmeye değil, aynı zamanda onu tüm Hıristiyanlığın ıslahatında öncü haline getirecek bir program içinde yeralmış olan manastır canlanması için çeşitli kalıplar önerme konusunda büyük bir öz-güven göstermişlerdir. Yüzyılı aşan bir süre boyunca yalnızca Roma papalığının, o da en fazla şöyle veya böyle dinsel önemi bulunan konularla sınırlı kalan güçsüz bir denetime sahip olduğu doludizgin bir deneyim yaşanmıştır. Yine de bu denetim 12. yüzyılın sonuna kadar, kurumsal olmaktan çok, teorikti. Bu yıllarda meydana gelen olaylar arasında bulunabilecek tutarlık, yeraltındaki bir güç kaynağı ile putataparlığın âni tehlikeleri birkez daha yokedildikten sonra patlak veren idealizmden türemiş gibidir. Bu idealizm sınırlı veya dar görüşlü iyileşmelerden tatmin olarak yatışmanın uzağındadır. Bu idealizm amaç açısından evrensel olup, Hıristiyanlığın ihyasını ve ana düşmanlara -Müslümanlara karşı sürekli bir saldırıyı amaçlamaktadır. İçerdeki yenilenmeye yönelik ve dışarıya karşı meydan okumanın izinden gideceği plânlı bir program yoktu. Latin Hıristiyan dünyasının tümü heyecanla harekete geçmiştir ve öfke içinde kaynamaktadır.

Bütünün ancak birkaç veçhesini burada taslak halinde vermek mümkündür. Dinsel düzeyde en önemli gelişme, manastır hayatının benzersiz bir şekilde yayılması ve Benediktin tarikatının Batının dinsel ilhamı üzerindeki uzun yıllar kurumlaşmış tekelinin çökmesi olmuştur. Hıristiyanlık şimdiye değin hiçbir zaman, dinsel yaşam kuralları konusunda bu kadar çok farklı programa sahip olmamış ve batının hertarafında kurulan dinsel cemaatların sayısı hiçbir zaman bu kadar çok olmamıştır. Daha fazla ve daha saf bir din konusunda bir şevkin olduğu bize bundan daha kesin olarak kanıtlanamaz. Kilise otoritelerinin, sıradan kilise mensupları için bekâr kalma kurallarını birkez daha güçlendirmeye başlamalarından dolayı, herşeye karşın nüfusun genel olarak arttığına inanmak için uygun bir zeminin bulunduğu bir dönemde, binlerce kendini adamış evlenmemiş kadın ve erkek Hıristiyanlığa egemen olmuşlardır. Bekâr yaşam sürdürülen bu dinsel cemaatlara karşı duyulan heyecan, topluma çilekeş bir ton vermiş ve özelikle de o dönemin hizmet ve şövalyelik ideallerini etkilemiştir, fakat bu yeni oluşumun vurgusu manevi savaşın Hıristiyanlığın kanlı canlı düşmanlarına karşı değil de, bireyin kendi içinde yapılması üzerindedir. Yeni Cistercien (Citeauxlular) tarikatının en büyük sözcüsü olan Clairvauxlu St. Bernard, Kudüs'ü kendi manastırına bağlayacak ve orada "gerçek" Kudüs'ü yaratacak olan bir hac köprüsü peşindedir çünkü, iddiasına göre manevi Kudüs ülküsü manastır yaşamında tamamen gerçek-

10° 5° 0° 5° 10° 15° 20°
50°
45°

ARROUAISE
PREMONTRE
Laon
PARIS

162
14 Arrouaise
77 canon
2 Paris
69 Prémontre

144
3 Arrouaise
79 canon
0 Paris
62 Prémontré

106
0 Arrouaise
41 canon
0 Paris
65 Prémontré

59
0 Arrouaise
15 canon
0 Paris
44 Prémontré

112 her çemberin içinde yer alan kilise kuruluşu sayısı
ARROUAISE ıslahat hareketi merkezi
Laon skolastik reform merkezi
69 her merkeze bağlı olan kilise kuruluşu sayısı
canon ıslah edilmiş kurum sayısı
ölçek 1:11 000 000
0 400 km
0 300 mil

10° 5° 0° 5° 10° 15° 20°
50°
45°
40°

Clairvaux
Morimond
Pontigny
CITEAUX
La Ferté -sur-Grosne
CLUNY
CHARTREUSE

277
30 Chartreuse
9 Citeaux
176 Cluny
0 La Ferté-sur-Grosne

206
10 Chartreuse
31 Citeaux
58 Clairvaux
69 Cluny
6 La Ferté-sur-Grosne
19 Morimond
14 Pontigny

168
5 Chartreuse
23 Citeaux
44 Clairvaux
49 Cluny
2 La Fertre-sur-Grosne
31 Morimond
14 Pontigny

112
7 Chartreuse
22 Citeaux
40 Clairvaux
2 Cluny
3 La Ferté-sur-Grosne
38 Morimond
0Pontigny

dairenin yarıçapı 200 km olarak artmaktadır
ölçek 1:11 000 000
0 400 km
0 300 mil

Sağda. 1290'lar civarında Aziz Francesco kurallarının Assisi'deki Yukarı Kilise'de Aziz Francesco devresinin üstatları tarafından onaylanması (teyidi). 12. yüzyılda manastır kurallarının çok fazla artması, Fransiskenlerinkiyle birlikte en üst noktasına ulaşmış ve bu kurallar 1216 tarihli, artık daha fazla yenileşme yolunu tıkayan Lateran kararnamesinden önce Papa tarafından onaylanan sonuncu yeni kuraldır. Fransiskenlerin halk arasındaki itibarı 13. yüzyıl İtalyan ressamlarının dikkatlerini onlara yöneltmelerine neden olmuş ve Papa tarafından desteklenmelerinin resmi onların daha önceki ıslahat çabalarının da ortodoks kabul edildiği anlamına gelmiştir.

12. ve 13. yüzyıllardaki dinsel kuruluşlar
Kilisenin ıslahı konusundaki büyük hareket, çiçeklerini 12. yüzyılda açmıştır. Bu hareketin, daha sonra tarihçiler tarafından çok araştırılan ilham kaynakları, ülkücülerin dikkat ve destek sağlamalarına yol açan fırsatlardan, muhtemelen daha az önemlidirler. Ancak gene de hareketin içinde üç özel akım saptanabilir ve haritada gösterilebilir. Clermont ve Vézelay'de yapılan Haçlı Seferi çağrısı (1145) gerçek doğası itibariyle insanlara çok geniş bir alanda haçlı olma ilhamını vermişe benzemektedir. Öte yandan, manastır reformları, yeni bir cemaat varolmaya başlamadan önce, belli bir alanda yeteri kadar destek kazanma ihtiyacını duymuşlardır. Cluny, Citeaux ve Chartreuse manastırlarından kaynaklanan hareketler, Doğu Fransa'daki bir toprak şeridinden çıkmalarından ötürü, bu bölgenin ıslahat hareketinin yerleşmesindeki önemini vurgulamaktadır. Kuzey Fransa'daki katedral okullarıyla, St. Victor'daki gibi dinsel yasa araştırma merkezlerinden kaynaklanan felsefe, hukuk ve gramer alanındaki yeni öğrenimin etkileri daha yaygın olmuşa benzemektedir. Bologna'daki hukuk okuluyla birlikte, buraları Kiliseyi ileri götüren düşüncelerin yaydıkları merkezler olmuşlardır. Öte yandan otoritelerin onaylamadıkları ve sapkınlıkla suçladıkları dinsel heyecanlar, diğer bölgelerin de aynı şekilde düşünsel ve ruhanî yeniliklere açık olduklarını göstermektedir.

leştirilmiş olacaktır. Böylesine bir tavrın, Kutsal Topraklara yönelik Batı desteğini engellemiş olduğuna inanmaktansa, muhtemelen Tanrı tarafından Doğuya çağrılmayanların başka manevi çağrılar alabildiklerini görmek daha doğrudur. Hıristiyan idealizmi herkese birşeyler sunabilecek kadar fazla bölünmemiştir, çünkü toprağı işleyenler dahi dinsel hayatın içine çekilmişler ve papazlardan emir almaya eğilim duymuşlardır. Cistercien tarikatı 1153'de Bernard'ın ölümünden sonra o kadar genişlemiştir ki, bu süreci durdurma yönünde çabalar sarfedilmiş, fakat genişleme süreci devam etmiş ve tarikatın Doğu Avrupa'daki en büyük yayılması 13. yüzyılda meydana gelmiştir. Bu tarihlerde daha batıdaki tarikatlar Dominikenler ve Fransiskenler dinsel reform ülküsünü sapkınlık ve fakirliğin kol gezdiği elverişsiz bölgelere taşımışlardır. Doğrudan manastır cemaatinin manevî gelişmesiyle ilgilenen eski manastır tavrının tersine, bunlar hoca ve yönetici olarak, dini, kendiliklerinden aramayanların yanıbaşlarına götürmüşlerdir. 11. yüzyılın sonlarından 13. yüzyılın başlarına kadar, dinsel reform dalgasında herhangi bir düşüş olmamıştır. Tüm reformlar uzun ömürlü olmuş veya benimsenmiş veya gerçekten ortodoks değildir, fakat değiştirme şevki, yeni kurallara (yani davranış modellerine) iman ve Hıristiyanların bu projelerin üstesinden gelme yeteneği, bize sınırsız olarak gözükmektedir. Yalnızca yeni tarikatların kurulmaması konusundaki Papalık kararnamesi ve yeni projelerin halen varolan bazı kuralları benimsemeleri gerektiği yolundaki diretme bütün bu hareketlerin denetim altına alınmasında gerçekten başarılı olmuşlardır.

Bu reform hareketlerinin herbiri araştırıldığında, mükemmellik konusunda varolan modeller ile zaman içinde ve suistimallerle yozlaşmış mükemmel eski dönemlerin basit imanına karşı bir tatminsizlik duygusu açığa çıkmaktadır. Fakat bu, gerçek ilham kaynaklarının ne oldukları hakkında çok az şeyi açıklamaktadır. Hem ortodoks-olmayan lâik vaiz *Pierre de Vaux*, hem de Assisili San Francesco için söylendiğine göre, bunlar dinsel ilhamlarını şövalyelik değerlerini önde tutan halk hikâyelerinden almışlardır. Bu döneme gelininceye kadar lâiklere vaaz verip çağrıda bulunmak, muhtemelen düzensiz aralıklarla olmaktaydı. Haçlı Seferi çağrısında bulunmak vaizlerin halkın tepkisini geniş ölçüde harekete geçirme konusundaki gücünü ilk kez göstermiştir. Bazı büyük kentlerde olduğu gibi, başka yerlerde vaizler halkın ahlâksız kilise mensuplarına veya kuşkulu sapkınlara karşı olan şikâyetlerini başarılı bir şekilde tahrik etmişlerdir, fakat dinsel reform konusundaki heyecanın tümü kilise mensuplarının bu tür vaazlarına bağlanamaz. Öte yandan kilise otoriteleri aklı başında açıklamalarla sapkınlıkların üstesinden gelme ihtiyacının farkına vardıkları ileri bir safhaya gelininceye kadar, lâiklere yönelik bir vaaz programı üzerinde, kafa yormamışlardır. İlk aşamalarda halkı vaaz yoluyla çoğu kez ahlâksız kilise mensuplarını ve Hıristiyan yasalarını çiğneyenleri hedeflemiş olarak harekete geçirmek üzere kullanılan iktidar, genellikle heterodoks etkilere yolaçmıştır. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde resmî Hıristiyan hiyerarşisi vaiz ve lâiklerin din ve ahlâkı kendi bildikleri gibi güçlendirme çabalarını onaylamamıştır. Dinsel şevk konusundaki bu aşikâr durum, söz konusu şevkin en beklenmedik çevrelerde ortaya çıktığını göstermektedir.

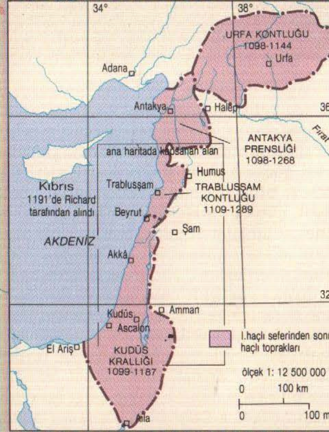
Bize daha anlaşılabilir olarak gözüken şey herhalde bu hareket binlerce genç adamın (ve belki de bazı genç kadınların) kendilerini eğitime verme konusundaki arzularıyla ortaya konulan, büyük hocalardan ders alma konusundaki yeni heyecandır. 12. yüzyıl başlarında Parisli hocaların en ünlüsü olan Abélard'ın kendi de Paris, Laon ve başka yerlerdeki okullara devam eden bir öğrenci olmuştu. Mezunları için kariyer olanakları da sağlayan disiplinli eğitim ve araştırma 12. yüzyıldaki bu faaliyetler içinden çıkarak gelişmiştir, fakat üniversiteler, öğrenimin canlanmasının ürünleri olup, bunun bizzat harekete geçiricileri

patriklik
başpiskoposluk
piskoposluk
tahkim edilmiş kent
Ramla senyörlük yönetim merkezi
kale
küçük kale
1140 kale inşa tarihi
manastır
denetleyen tarikat
Templier şovalyeleri
Töton şovalyeleri
St John şovalyeleri (hastanecahipleri)
1000 m
200 m
0
deniz seviyesinin altında

AKDENİZ

SURİYE ÇÖLÜ

ölçek 1:2 000 000
0 60 km
0 40 mil

Haçlı devletleri

Kudüs Krallığı, Kutsal Topraklar'da kurulan bir Latin dominyonu olarak, en geniş sınırlarına sahip olduğu zaman 80 km. derinliğinde ve 300 km. uzunluğunda bir sahil şeridi biçiminde ortaya çıkmıştır. Yerel halk yabancı işgaline uyum sağlamıştır. Bu bölge nadiren ve çok kısa dönemler için siyasal bağımsızlığa sahip olabilmiştir. Bölgenin kaderi olağan olarak, güneyde Mısır, kuzeyde de Fırat veya Anadolu'dan gelen halklar tarafından tayin edilmiştir. Kudüs kralları ve diğer Haçlı devletlerinin hükümdarları (çerçeveli haritaların yukarıda olanına bkz.) Batı'yla doğrudan bağlantılarını sürdürebilme konusunda, en yakın Latin limanının Bari olduğu İtalyan gemicilerine bağımlı olmuşlardır. Kıbrıs III. Haçlı Seferi sırasında I. Richard tarafından değerli bir üs olarak zaptedilmiştir (1 191), fakat bu ancak, Kudüs'ün tamamen düşmesinden sonra olmuştur (1187). Bu tarihten sonra artık Latin Krallığının kaderi kendi kaynaklarına olduğu kadar, düşmanlarının zayıflıklarına ve bölünmelerine tâbi olmuştur. Selâhaddin, 12. yüzyılda Haçlılara karşı yapılacak cihadda İslâm güçlerini birleştirme becerisine sahip yegâne Müslüman olduğunu kanıtlamıştır. Kazanımları çabuk ve dramatik olmuştur (çerçeveli haritalardan alttakine bkz.), fakat 1193'teki ölümünden önce düşmanlarını yok etmeye yönelmediğinden Kudüs krallığı bir yüzyıl daha yaşayabilmiştir, kavgacı düşmanları onu yoketme fırsatını kullanmadıkları sürece varlığını sürdürmüştür. Böylesine koşullar altında krallar ve vassalleri harikalar yaratmışa benzemektedirler. Kutsal Topraklar'daki Latinlerin geleceğini, Kudüs'te oturan bir doğulu "papa"nın risklerinden kurtaran krallar, I. Baudoin'dan (1100-18 arası kral) itibaren 30 yıl içinde en büyük sınırlarına ulaşan bir ülke meydana getirmişlerdir. Bölgenin ticaret yollarına egemen olarak ve kendilerini müstahkem kalelerde koruma altına alarak, krallar siyasetin başlıca unsurlarına sahip olmuşlardır. En büyük zayıflıkları emin olabilecekleri askerî güçlerin kıtlığıdır. Bu eksikliği gidermek üzere, kendini hastaların tedavilerine adamış olan Hospitaliers Tarikatı, hastaları güç kullanarak savunma sorumluluğunu üstlenmişler ve yoldaki hacıları korumak için kurulmuş Templiers Tarikatı da kaleler ve askerî ödevler edinmişlerdir. Krallığın tarihine, nihaî başarısızlığını eleştirmek için değil de, sorunlarına nasıl uyum sağladığını ve bunları nasıl biraraya getirdiğini anlamak için bakılmalıdır. Kutsal Topraklardaki Latin egemenliği konusundaki idealist kalıp, uzun dönemde hiçbir pratik başarıya sahip olamamıştır.

Yukarıda. Piskopos Bloislı Henry (1171-1192) için yapılmış olan Winchester Kutsal Kitabı, 12. yüzyıl İngiliz resimli Kutsal Kitaplarının günümüze kalan üç örneğinden biridir. Birçok değişik sanatçı bu eser üzerinde çalışmışlardır. İlk ilâhinin başlangıçta Sıçrayan Resimler ustası tarafından çizilen ve yaldızlanan baş harfi, Tekvin bölümünün baş harflerini yapan usta tarafından tamamlanmıştır. Burada İsa şeytanları kovarken ve Cehennem işkenceleri gösterilmektedir.

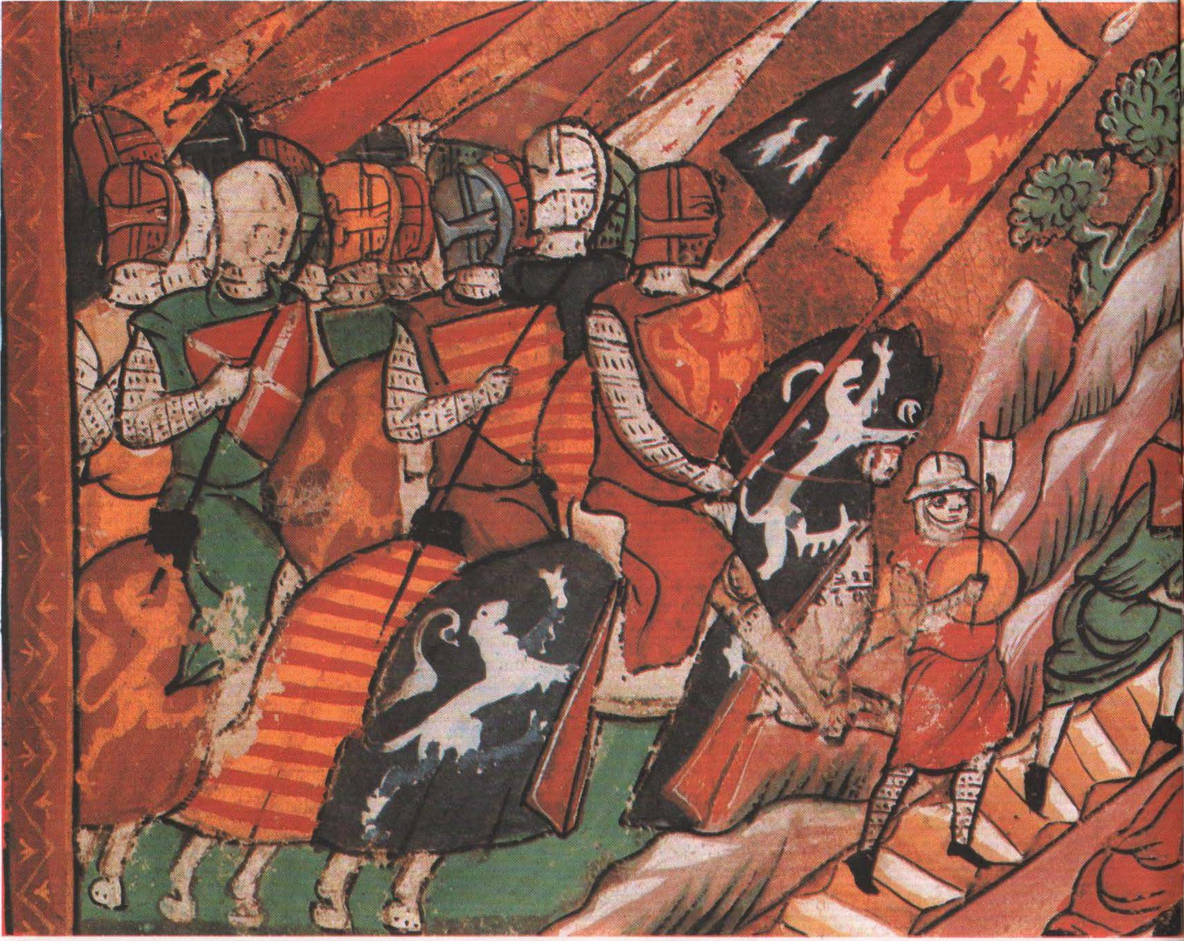
değillerdir; nitekim üniversitelerin Orta Çağ'daki işlevleri, araştırmacılığın yeni mecralarının öncülüğü yerine, biriktirilmiş doktrin savunuculuğunu ve muhafızlığını yapmak olmuştur.

Hukuk alanında, 11. yüzyıl sonlarında Roma hukuku ve Kilise hukuku alanlarındaki araştırmaları teşvik etmiş olan yasal çözümler gerektiren pratik sorunlara işaret etmek zor değildir. Fakat bu gibi tartışmalar, dinbilim mantık alanındaki gelişmelere çok şey borçlu olsa bile, mantık ve dinbilim incelemelerinde atılan büyük adımlar bakımından pek de ilgili değildir. Manastırların daha fazla manevî mükemmellik arayışı sonucu temellerinden sarsıldıkları bir dönemde, kitabî bilgilerin manastır cemaatlerindeki geleneksel rolü üzerindeki anlaşma zayıflamış ve herhalde bu nedenden ötürü Kuzey Fransa'daki piskopos okulları, manastır uyanışına kapılmamış ve öğrenmeye susamış öğrencileri kendilerine çekmeye başlamışlardır. Öğrenime karşı böylesine bir ilginin nerede ve nasıl harekete geçtiğini bilemiyoruz. Kelimelerin daha kesin anlamlarda kullanmasını ve açık ayrımlar yapma konusunda düşünsel bir yeteneği gerektiren yeni düşünsel disiplinlerin piskoposların kendi yönetimleri için adam yetiştirmelerinde pratik yansımaları ve yararları olabildiğini göstermek zor değildir, fakat burada da, söz konusu çalışmaların kendi içlerinde, pratik kaygıların orijinal olarak önemli olduğunu belirtecek hiçbir şey bulunmamaktadır.

Kutsal Topraklar'da "Haçlılar" yani manevî ödüller karşılığında askerî becerilerini Kilisenin emrine uygun olarak eyleme geçirerek savaşan lâikler tarafından yapılan seferler bile daha dünyevî olarak görülebilir. Papalar, Kudüs'ü imansızlardan kurtarmaya hazırlananlara, günahları karşılığı çekecekleri cezaların affedileceğini vaadetmişlerdir. Fakat 1095, 1145 ve 1189'da Papalığın girişimiyle başlatılan büyük seferleri, tarihsel olarak bu dönemde hem Müslüman, hem de putatapar kâfirlere karşı, ardarda gelen Hıristiyan saldırganlığının daha geniş bağlamına oturtmak gerekmektedir. O dönemde İtalya'daki Müslüman yönetimine karşı olan Norman saldırıları, tıpkı gene aynı tarihlerde İspanya'daki Hıristiyan krallıklar tarafından, çatırdayan Kurtuba Halifeliğine karşı girişilen saldırılar gibi, bu anlamda bir cins ön-Haçlı seferidir. Öte yandan, Haçlı hareketini ülkücü, hattâ Don Kişotça veçhesinden farklılaştırılmalıdır. Hem İspanya'da, hem de İtalya'da seferler bunlara kendi açılarından birşeyler edinmek güdüsüyle katılmış savaşçılarla sürdürülmüş siyasal avantaj hesaplarınca biçimlenmişlerdir. Kutsal Topraklar'da bir tür siyasal kurnazlık geliştirmek zorunda kalan Haçlılar, siyasal gerçekçiliğe sahip olamadıklarından, olanaksız bir konumda kalmışlardır. Görünüşte İstanbuldaki Komnenos hanedanının ilk hükümdarı I. Aleksios'un Batı'dan askerî yardım talebini kabul eden, fakat Papa tarafından Kudüs'ün imansızlardan geri alınması yolunda heyecanlı bir programa dönüştürülen Birinci Haçlı Seferi 1095'te II. Urbanus'un çağrısıyla başlamıştır. Haçlı ordusu doğuya doğru ilerlemesi esnasında dört tane Latin prensliği meydana getirerek Bizans İmparatorunu çok endişelendirmiştir. Bu Haçlı devletlerinin zor konumları -gerçek dostlarından yüzlerce mil ötede, Doğu Akdenizli komşularıyla siyasal olmaktan çok dinsel ülküler tarafından ilham edilen, fakat yerel gerçeklerin dayattıklarının üstesinden gelebilmek için sık sık da kendi aralarında çatışmalar, burada kolaylıkla mecrasından çıkan ve aşikâr şekilde ülküsel şevkten yoksun Batı'ya karşı devam eden bağlantıların bu çatışmalarıbeslemesi- hesaba katılmalıdır. Bu devletleri asla, onların doğuracağı fırsatları kollayan ve bekleyen İtalya Normanıları gibi insanlar tasarlamamış korumamışlardır. Haçlı devletleri, her türlü kuşkudan uzak Kutsal Toprakta, şevkle dolu bir ordunun gücü tarafından yaratılmış ve yalnızca orduların zaman zaman meydana gelen müdahaleleri ile ve iyi bağlantılı hükümdarların batıdan buralara getirebilecekleri güçlerle muhafaza edilmişlerdir. Bölgedeki İslâm güçlerinin zaman içinde biraraya gelmeleri bu hayalci tasarımları paramparça etmiştir.

Haçlı ülküsünün dünya gerçeklerine hiç uygun olmaması olgusu, ona özel bir çekicilik kazandırmıştır ve bu unsuru ele almayan herhangi bir çözümleme olamaz. Bununla birlikte, söylenecek daha çok şey vardır. Çünkü I. Aleksios İstanbul'un askerî ününü ihya ettikten sonra, yapacağı savaşlar bakımından Batı'ın askerî gücünün kendisi için pek vazgeçilmez hale geldiğini kabul etmek zorunda kalmış; onun yardım çağrısını ileten Papa ise, hiçbir zaman bu kadar çok şövalyenin ve diğerlerinin, evlerini terkederek Kudüs'ü fethetmek üzere bütün Avrupa'yı kat'eden bu inanılmaz yolculuğu yapabileceklerini hayal bile etmemiştir. Kutsal Topraklar'daki dört Haçlı devleti, Batılı insanların kafasında Orta Doğu'da toprak edinme amaçlarının doğmasına yolaçmıştır; üstelik 1143'de Zengi tarafından alınan Urfa kontluğunun kurtarılabilmesi için III. Eugenius'un yaptığı çağrının veya Selâhaddin'in 1187'de aldığı Kudüs'ün yeniden zaptını sağlayabilmek üzere III. Urbanus'un daha da paniğe kapılmış bir tarzda yaptığı çağrının gösterdiği üzere, bu devletler kendilerini korumaya niyetliydiler. 13. yüzyıldan itibaren Haçlı Seferleri konusunda yerleşik bir formül bile vardı: Papalık çağrısı, askerî hizmeti kabul edenlere ruhânî ödüller ve Haçlı yeminini edenlere hukuki yararlar vaadetmektedir. Ülkücü askerler 15. yüzyıla varıncaya kadar bu seferlerde, kaybedilen Haçlı devletleri topraklarını Müslümanlardan hiçbir zaman geri alamamışlarsa da, bazı geçici askerî başarılar elde edebilmişlerdir; buradaki sonuncu Hıristiyan ileri karakolu olan Akkâ 1291'de yok edilmiştir. Batılı askerlerin İsa'nın yaşamış olduğu toprakları Hıristiyanların elinde tutma konusundaki idealizmi, hayal kırıklıklarına ve Haçlı uygulamalarının kurala bağlanmasına rağmen yaşamıştır. Bu idealizm bizzat Papalığın kâfirlere karşı savaşı, Kilisenin tüm etkin karşıtlarına, sapkın, mezhepsel ve siyasal karşıtlarına yönelik bir savaş biçiminde kötü ün kazanan bir şekilde yorumlamasına karşın ayakta kalmıştır. Papalığın bu yorumu, Haçlı ülkücülüğü kavramının yerine, Haçlı seferi çağrısının bir Papalık ordusu kurulması ve bu orduya katılanların ücretlerinin parayla değil, ruhani vaadlerle ödenmesi için icat edilmiş bir yol olduğu fikrinin geçirilmesi tehlikesini içeriyordu.

Ele alınan dönem boyunca Haçlı seferlerinin cazibesi, karmaşık, esrarlı ve dağınık bir olgu olmuştur. Aleksios Komnenos herhalde, kendi komutanlarının yönetimi altında, disiplinli bir şekilde İmparatorluk yardımcı güçleri olarak hareket edecek birliklerin yardımını beklemiş olmalıdır, fakat Haçlı orduları her seferinde muazzam sayıda olduklarından, yanlarında kaçınılmaz olarak Doğu'daki siyaset hakkında hiçbir şey bilmeyen ve her halükârda Doğu İmparatorundan emir almak istemeyen insanları da getirmişlerdir. Bunların önderleri daha ölçülüyseler de, zorunlu olarak kendilerini sadece İmparatorun müttefikleri olarak görmeye daha istekli değillerdi. Haçlıların İslâma karşı kendi cephelerini açabileceklerini kanıtlayan, Kutsal Topraklar'da Latin devletleri kurulması olgusu, fiilen Anadolu'daki Bizans denetimini ih-

ya etmeye yardımcı olacak askerî üstünlük tipine uymuyordu. Yunanlı ve Latin Hıristiyanların ve Latin devletlerinin birbirleriyle olan düşmanlıkları, bölge Müslümanlarına siyasal manevra fırsatları vermiş ve uzaktaki Hıristiyanların Orta Doğu'nun bölünmüş İslâm dünyasına sızmaları İslâm askerî gücünün gerçek bir canlanışına yolaçmış ve bu canlanma Bağdat'taki Halifeden değil de, Nureddin ve Selâhaddin gibi büyük İslâm savaşçılarından kaynaklanmıştır. Haçlıların neden oldukları İslâm askerî gücünün yenilenmesi, böylelikle Mısır'ın Sünnilik için yeniden ele geçirilmesinde başarıya ulaşmıştır. Latinlerin asıl topraklardan atılmaları ve etkin Batı yardımından mahrum kalan İstanbul'un başka İslâm savaşçılarına, Osmanlılara teslim olması artık yalnızca bir zaman sorunu haline gelmiştir. Askerî ölçülerden bakılınca, Haçlı Seferleri ne görkemli, ne de etkin olmuşlardı.

Manevî ölçülerle yargılandığında ise, kuşkusuz kaç tane Haçlının görünüşte Haçlara bürünmekten yarar sağladığını söyleyebilmek olanaksızdır ve Haçlara bürünenlerin manevi kazançlarının bedelini ciddi olarak hesaplamış veya kararları üzerinde uzun uzun düşünmüş olmaları gerçekten mümkün değildir. İlk üç büyük Haçlı Seferi olağanüstü heyecanlı ruh halleri içinde harekete geçmişlerdir; bu seferlerde çıkar peşinde koşmayan benzer birkaç soylu, kararsızları harekete geçirmiş ve diğerlerini de utandırarak onların da kendileri kadar soylu bir şekilde davranmalarına yolaçmışlardır. Haçlı Seferlerine katılan herkes bilinmeyene karşı meydan okumuş olmaktaydı. Hiçkimse için, hattâ Haçlı devletleri kuranlar için bu devletler şekillendiğinde bile, bu seferler yola çıkılırken dünyevî bir devlet kurmak amacıyla atılınan bir macera değildi. Haçlı olan hiçbir büyük prens, geride kalacakların sırtına kendi yokluğunda binecek muazzam sorumluluklar nedeniyle, hiçbir takipçisini kendisi gibi yapması için zorlayamamış, hattâ cesaretlendirememiştir. Gidenler için, Haçlı olma kararı, kişisel ve özgürce olmuştur.

Papalık talepleri ve İmparatorluk ülküsü

Dinsel hareketler genelde dinsel ülkücüler tarafından biraz gölgede bırakılmış olan 12. yüzyılın Hıristiyan hükümdarları tarafından başlatılmış fakat himaye edilmişler. Ancak Avrupa krallıklarındaki bazı gelişmeler dikkat çekicidir. Alman kralları, Avrupa'nın tartışmasız en güçlü krallarıydı; bunlar bakışlarını ilham almak için Roma'ya, ittifak için de Bizans'a çevirmişlerdi, fakat şimdiki zamanın gerçek-

Guillaume de Tyre'in 13. yüzyıl sonlarındaki vekayinamesinden Antakya kuşatması. Birinci Haçlı Seferinin safhalarından birini güçlü bir şekilde tasvir eden bu resim, Kutsal Topraklar'da, Hıristiyanların buradan kovulmalarının arefesinde yapılmış olup, askerî harekâtları resimlerde göstermeye yönelik ilk girişimlerden biridir ve 13. yüzyılda Suriye'deki savaşlar hakkında tam bir bilgi içinde yapılmıştır. Ancak, zırhlara ve armalara ilişkin çizimler, Birinci Haçlı Seferine ilişkin gerçekleri yansıtmamaktadırlar.

leriyle baş edebilecek ustalığa da sahiptiler. Bununla birlikte, Batı tarihinin akışı 12. yüzyılda dinsel idealizmin kurumsal bir düzeye yükseltilmesinin sonucu olarak yolundan sapmıştır. İmparator III. Henry dinsel ödevlerini yerine getirmeye ve Almanya ile İtalya'da kendi yönetimi altında bulunan bölgelerdeki piskoposları Hıristiyanlığın saflaştırılmasının etmenleri haline getirmeye uğraşması eyleminde, doğal olarak Roma'nın tam bir rol oynamasını istemiştir. Fakat Papalık İtalya'nın yerel soylu ailelerine bağımlıydı ve evrensel bir rol oynamaya hazırlıklı değildi. Bu durumda, 1046'dan sonra birbirlerini izleyen Alman ve İtalyan piskoposları Roma'ya yerleşmişler ve Roma Kilisesini kendi başına saygı gören bir ıslahatçı örgüt haline getirmeye başlamışlardır.

Roma Kilisesinin önderliğini ihya etme konusunda birçok farklı ilham birarada çalışmışlardır. İmparatorluğun canlanması, Roma fikri üzerinde ısrrar etmiştir. Kentin kendinde Alman önderliğinden kaynaklanan bu canlanmayla mücadele etme ve dikkatleri İmparatorluktan evrensel kente aktarma konusunda, anlaşılabilir bir arzu bulunmaktaydı. Kuzey İtalya'nın ve başka yerlerin ıslahatçı piskoposları, Roma'nın yeniden gün ışığına çıkmasını alkışla karşılamışlar ve bu kentin piskoposunun Hıristiyan düzenini güçlendirmesini beklemişlerdir. Birçok manastır da yerel soylulara ve piskoposlara karşı bağımsızlıklarının korunabilmesi için bakışlarını Roma'ya yöneltmişlerdir. Cluny gibi büyük bir manastır tarikatı, kendinin manastırcılık lehine olan çabalarıyla paralellik gösteren, dinsel örgüt disiplininin amacını bir bütün olarak geliştirecek bir hareket olarak beliren bu harekete karşı, doğal bir yakınlık duymuştur. Artık Roma'ya doğru Batı Avrupa'nın birçok ileri fikirli din adamları içinden yeni davanın inançlı hizmetkârlarından gelen yakınlaşma akımı ortaya çıkmıştır; bunlar kararlı bir şekilde damla damla Roma'ya akınaktadırlar. Onların yardımıyla Papalık 11. yüzyılın ikinci yarısında çok farklı bir örgüt haline gelmiştir.

Böylesine bir ıslahattan geçen Papalık sonuçta kaçınılmaz olarak Alman krallarının vasiliğinin kabul edilemez olduğuna karar vermiştir. III. Henry'nin ölümünden (1056) sonra, daha az ülkücü olan oğlu IV. Henry kendini Papa VII. Gregorius (1073-85) ile bir çatışma içinde bulmuştur; bu çatışmada İmparatorluğun piskoposları çatışan taraflardan birini tercih etme gibi tatsız bir durumla karşı karşıya kalmışlardır. Tartışmaya konu olan şeyler hem karmaşık hem de anlaşılması güç nitelikteydi ve tarafları ikna etmek üzere polemik savlar ileri sürmekle meşgul olanlar, sadece başlangıç tartışmalarını karartmaktan ve uzlaşma aramak yerine zaten iyi anlaşılamayan ilkeleri sertleştirmekten başka birşey yapmamışlardır. Papanın ve kral-imparatorun kendilerine özgü sorunları, ruhanî ve dünyevî iktidarların doğasına ilişkin tartışmanın altında kalmış ve bu durum, kavganın bazı farklı yansımalarla birlikte, Hıristiyanlığın geri kalan yörelerine de yayılmasına neden olmuştur. Kavganın bir bölümü, 1122'de Papa ile İmparator arasındaki barışma ile yatışmış fakat gerçek bir barış yapılması, Alman krallarının İtalya'da yalnızca saymaca bir rol oynamaları koşuluna bağlı kalmıştır. 1159'da kardinaller Papa IV. Hadrianus'un ardılını seçme konusunda bölününce, Papa ile İmparator arasında, ancak 1177'de yatışabilecek yeni uzun bir tartışma başlamıştır. Dolayısıyla, bir yüzyıldan fazla bir süre içinde, her zaman çatışma içinde olmasalar dahi, Roma İmparatorluğu ve Roma Papalığı birbirleriyle çoğu zaman kötü ilişkiler içinde olmuşlar, bu da eski Karolenj Hıristiyanlık kavramını yoketmeye yetmiştir. Her iki taraf da ödün vermezliğini meşrulaştıracak kanıtlar geliştirmiş; her iki taraf da yönetim âdetleri, kuşkular, taraftarlar ve kendilerini bağımsız kurumlar geliştirmek zorunda bırakan sorunlarıyla başa çıkmak konusunda gelenekler edinmişlerdir. Papalığın talepleri sonucu Kilise üzerindeki iddialarından yoksun kalan Alman krallarının Roma İmparatorluğu, Hıristiyanlık üzerindeki manevî taleplerini ve daha da özel olarak, İtalyan piskoposlarının sadakatini kaybetmiştir. Öte yandan Papalık ruhanî ülkülerini genel terimlerle ifade etmek zorunda kalarak, Hıristiyan âleminin büyük bölümünde Evrensel Kilisenin başı olarak kabul edildiğini görmüştür. Roma ülküsü olan evrenselliğin manevî düzeyde büyük bir cazibe gücüne sahip olduğu görülürken, evrensel devlet olarak eski Roma İmparatorluğu kavramı itibar kaybetmiştir.

Alman krallarının papalarla olan ilişkileri Hıristiyanlığın yalnızca bir bölümünü ilgilendiriyor gibi gelebilir, fakat bu ilişkilerin önemi küçümsenmemelidir. Bu ilişkiler yalnızca, kavram olarak İmparatorluğun değerinin azalmasına yolaçmakla ve daha henüz erken bir tarihte Papalığın Hıristiyanlığın tüm manevî gücünün önderliği için iyi düşünülmüş bir programı devreye sokmasına yolaçmakla kalmamış, aynı za-

Salik Franklar ve Staufenler zamanında Germen İmparatorluğu

Germen Krallığı İtalya Krallığı ile 951'de ve Burgonya Krallığı ile 1037'de birleştirilmiştir. Ancak 1152'de Staufen soyundan I. Friedrich'in imparator olmasıyla, bu hükümdarın kişisel ilgileri, onun İmparatorluğa yetki belgeleri çatışmasından sonra yeni bir atılım verebilme konusundaki fırsatları değerlendirmesine yol açabilmiştir. İmparatorun en aşikâr düşmanları Lombardiya'daki kent yönetimleridir; İmparator bunlara karşı pek güvenilir bir destek sağlamamakta ve fiiliyatta bu durumun anlamı, İmparatorun iktidarının Almanya'daki kaynaklarına bağımlı olduğu olmaktadır. Almanya'da ailesi hangi özel çıkarların etkili olabileceğini aşikâr bir şekilde göstermektedirler. Ailenin rakibi Welfler daha az güçlüdürler. Bu dönemde soylu ailelerin ve prensliklerin iktidarları biçimlenmeye başlanmıştır. Alman prenslerinin varolan ayrıcalıkları II. Friedrich tarafından teyid edilmişlerdir. Daha imparatorun seçimle gelen bir kukla hale gelmesinden önce, imparatorluk yalnızca biçimsel bir birlik olma durumuna ulaşmıştır. Böylece 1163'te, Charlemagne yasalarının derlenmesiyle (Papa karşıtı I. Friedrich tarafından) imparatorluğun biraradaymış gibi olan görüntüsü, parlaklığının altından gerçek yapısını gözler önüne sermeye başlamıştır.

VII. Gregorius'un hayatından sahneler; Freising piskoposu Otto'nun, *Dünya Kroniği* adlı eserinden; yazarın yeğeni I. Friedrich'e armağan ettiği özgün elyazmasının resimlerinden, 12. yüzyılda kopya edilmiştir. Yazar, eski ihtirasları tahrik ederim endişesiyle, Papa VII. Gregorius ile İmparator IV. Henry arasındaki tartışmayı mümkün olduğu kadar kısa geçmiştir, fakat buradaki dört sahne, Papa'nın konumuna belli bir yakınlık duyularak sunulmuştur ve yazarın kendi düşünceleri'ni ifade ediyor olmalıdır. Öte yandan bu sahneler, tarihin bu dönemde, resimlerle nasıl canlı bir şekilde tasvir edilmeye başlandığının ilk örnekleri olmaktadır.

manda Hıristiyan toplumda iktidarın doğası hakkında şiddetli, önceli olmayan bir tartışmayı da başlatmış ve Hıristiyan hukukunun temelleri konusunda yaygın araştırmaları da güdülendirrniştir. Papalık birçok kadın ve erkeğin eski imparatorluk idealinden kopmalarını teşvik etmiş ve Orta Çağ Avrupa'sının artık evrensel ihtirasları olan tek bir hükümdarın baskısı altına giremeyeceğini güvencelemiş tir. Bu mücadele esnasında, Hıristiyan Avrupa tabanı olarak Roma İmparatorluğunu diriltmeye yönelik Karolenj düşünün artık yok olduğu ortaya çıkmıştı.

Yalnızca tek bir Orta Çağ hükümdarı, II. Friedrich uyguladığı açık şiddetle papaları iktidarının genişliği konusunda ikna edebilmiştir. Fakat, Friedrich İtalya'daki papalara meydan okumak için gereken kaynakları Almanya'da değil de, kendine ait Sicilya krallığında bulmuştur. Buradaki konumunu ise, büyükbabası I. Friedrich'in kurnaz ayarlamalarına borçluydu. Papa III. Alexanderos tarafından İmparator olarak bozguna uğratılan Friedrich, oğlu IV. Henry'yi Sicilya krallığının vârisi Constance ile evlendirerek, bu krallığın ek kaynaklarını İmparatorluğunkilere katmayı ummuştur. Sicilya, İmparatorluk-Papalık mücadelesi sırasında çok tamah edilen bir ödül haline gelmiştir.

Sicilya'da Norman başarısı

Bu olaylardan bir yüzyıldan az bir süre önce, Sicilya Constance'ın büyükbabası Kont Roger tarafından, karşılıklı kıskançlıklarıyla ona ilk kez 1060'ta buraya ayak basma olanağı veren çeşitli İslâm devletçiklerinden güçlükle fethedilmişti. Roger yaklaşık 30 yıl boyunca adayı ele geçirmekle meşgul olurken, kardeşi Robert de, Apulia dükü olan konumunu Güney İtalya'da bir egemenliğe dönüştürme gayretine girmiştir. Bu iki kardeş ve akrabaları, 11. yüzyılın başından itibaren Normandiya'dan dışarı taşan Norman maceracılar kitlesinin sadece küçük bir parçasıydı. İlk Norman göçmenlerin İtalya'ya dinsel imanlarıyla bağlantılı olarak geldikleri söylenmektedir, fakat bunlar asker olarak hizmet vermeye devam etmişlerdir. Kavgacı yerli hükümdarlara hizmetlerini satarak, Güney İtalya'da tedricen güçlü bir konuma gelmişlerdir. Lombardiya halkı hem kendi hükümdarının yönetiminden, hem de Bizans İmparatorunun Bari'deki itibarî otoritesinden bıkınıştı. 11. yüzyılın ilk yarısında İtalya'yı ziyaret eden Alman kralları, atalarının birgün güneye yayılma ve Bizans baskısını ortadan kaldırıp aynı zamanda Müslümünlara yönelme arzularını ısrarla devam ettirmişlerdir. Lombardlar bu ziyaretleri, kendi amaçları doğrultusunda kullanabildikleri ölçüde kullanmışlar ve Norman müttefikleri de krallar tarafından tanınmış ve onaylanmışlardır. Fakat IV. Henry'nin henüz ergin olmadığı dönemde (1056-65) Normanlar âniden kendi kendilerinin efendileri olarak belirmişler ve Germen papalar onların iktidarını azaltabilme konusunda hiçbir şey yapamamışlardır. Papa II. Nicholas onlarla bir uzlaşma sağlamak istemiş ve Richard d'Aversa'yı Capua prensi ve Robert Guiscard'ı da Apulia dükü olarak tanımış, bunun karşılığında Normanlardan kendisini destekleyeceklerine dair söz almıştır (1059). Norman desteği, yıllar boyunca papaları gerektiğinde düşmanlarından kurtarmış, fakat uygulamada Papalığın onları tanıması Norman önderlerinin yoldaşlarını eşgüdümlemelerine ve Lombardprensliklerine egemen olmalarına yardım etmiştir. Alman krallarıyla mücadele halinde olan papalar güneyde bir de Normanlarla uğraşamamış ve onların genişlemelerine karşı çıkacak olanakları bulamamışlardır. Belli bir ölçüde Capua'yı Apulia'yla dengeleyebilmişler, fakat Robert'in Apulia gibi Salerno prensliğini de eline geçirmesinden sonra (1077) güç dengesi alt üst olmuştur. Papalar kısıtlı olanaklarıyla yapabileceklerinin azamisini yapmışlar ve güçlü Norman devletlerinin su yüzüne çıkmasına hiçbir zaman razı olmamışlardır, fakat sonunda Sicilya kralı II. Roger'nin tüm Güney İtalya'nın yönetimini de eline geçirmesine ve kendine ait bir krallık kurmasına (1130) engel olmamışlardır. Ardarda gelen papalar, istemeseler dahi Roger'nin isteklerine boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Krallık tüm garipliklere rağmen birarada tutulmuş ve geniş topraklarının birbirlerinden farklı gelenekleri, karmakarışık halkları ve dinleriyle birlikte ancak aşırı lâik bir damga taşıyan yönetimin varlığı sayesinde tutarlık kazanabilmişlerdir. Sicilya krallığı, II. Roger'nin olağanüstü bir yaratısıdır, fakat aynı zamanda Güney İtalya coğrafyasına yeni bir anlam vermiş ve dolayısıyla önemli bir potansiyele sahip olmuştur.

Sicilya'daki Norman krallığı, Papa ve Alman kralı (ve Bizans İmparatoru da) çözülmesi gereken kendi daha öncelikli sorunları varken kurulmuştur, fakat bu krallık kurulma aşamasındayken bile, işin içinde bulunan diğer herkes üzerinde önemli etkiler yapmıştır. Normanların ortaya koydukları nokta, Güney İtalya ve Sicilya'nın Hıristiyanlık için hayatî bir öneme sahip hale geldiği, veya daha doğrusu, Normanların bu toprakları bu hale getirebilecekleridir: artık buraları Latin etkisinin çevresinde değildir. Böylece Norman hükümdarlar Latin kiliselerini ve topraklarının örgütlenmesini ihya etmişler, yeni manastırlar kurmuşlar ve eski Yunan manastırlarını da korumaları altına almışlardır. Dinlerinden ötürü takibata uğramamakla birlikte Sicilya Müslümanları Hıristiyan egemenliği altında yaşamaya başlayan ilk İslâm halkı olmuştur. Normanlar ilerlemelerini burada durdurmak istemediklerini de göstermişlerdir. Yunanlılarla olan çatışmalarını, Adriyatiği aşarak Balkanlara kadar taşımışlar ve "gâsıp" Aleksios Komnenos'a karşı İstanbul tahtı üzerinde hak iddia edecek başka birini ileri

sürmeye cüret etmişlerdir. Aynı şekilde, Sicilya'nın karşısındaki Kuzey Afrika'da yaşayan Müslümanlara meydan okumuşlardır. Güneydeki Norman meydan okuması maceracıdır, cüretkârlığın ve fırsatların izin verecekleri kadar uzağa gitmeye hazırlıklı olup, herhangi bir "doğal sınır"la tatmin olmamaktadır. Normanların kendileri, özel olarak birleştirilmiş ve kendi hükümdarları tarafından disiplin altına alınacak bir ordu değillerdi. Yine de böyle bir güç bile gelen herkesi kabul etmekte, sürekli dostlar ve destekçiler tutmamaktadır. Yunanlılar, Müslümanlar, Lombardlar ve gerektiğinde papalarla da savaşmışlardır. Bütün bu savaşlarda bir strateji farketmek veya bir iç mantıktan söz etmek güçtür. Norman başarısı çok çarpıcı olmuşa benzemektedir ve o tarihlerde Normanların ilk tarihçileri Monte Cassinolu keşiş Amatus bu durumu *Normanların Tarihi*'nde Tanrının emri olarak tasvir etmektedir.

Ayrıntılı bir çözümleme yapıldığında Norman başarısı, kahramana tapınanların inanmak isteyeceğinden daha riskli ve sorumlu olarak görülebilir. Aynı şekilde genel terimlerle, Normanlar, belâlı ama güvensiz denizlerde kendi çıkarlarını acımasız bir şekilde kovalamakla bu bölgede büyük bir değişiklik meydana getirmeyi başarmışlardır. Önderlerinin dayanacakları bir eğitimleri veya gelenekleri yoktu, yine de

Sağda. İsa Sicilya kralı II. Roger'ye taç giydiriyor, Palermo, Santa Maria dei'Amiraglio Kilisesinden mozayik bir süsleme. Bu kilise başlangıçta, 1143'te Bizans Amirali Antakyalı Georgios'ca Yunanlılar için yaptırılmış ve kentte kral Roger hesabına çalışan Yunanlı sanatçılar tarafından süslenmiştir. Roger'nin ünvanı "Rogerius Rex" Yunan harfleriyle yazılmış ve Roma İmparatorlarının uzun kaftan ve atkısı içinde, bir Bizans *basileios*'u gibi gösterilmiştir ve mücevherlerle süslü tacı ona doğrudan İsa sunmaktadır.

Solda. Güney İtalya'daki Norman devletleri

Normanların Güney İtalya'ya gelmelerinden önce, burada birçok yerel iktidar ve yargı yetkisi konusunda rakip talepler bulunmaktaydı. Çeşitli Norman fetihlerinin Sicilya kralı Roger tarafından tek bir krallık haline getirilmesi bir yüzyıl kadar zaman almıştır. Bu kralın ölümünden sonra, bağımsız krallık Roger'nin damadı VI. Henry tarafından İmparatorluk adına elde edilinceye değin 40 yıl kadar sürebilmiştir. Fakat krallık Sicilya ve Napoli olarak ikiye ayrıldıktan (1282) sonra bile asla küçük parçalar halinde bölünmemiştir. Normanların eseri onlardan sonra da yaşamıştır. Napoli ve Amalfi gibi en eski yarı bağımsız kent cumhuriyetleri daha sonraki kommünal hareket içinde hiçbir yer almamışlardır. Eski Capua ve Salerno prenslikleri yönetsel olarak, Norman krallarının kendi memurlarıyla ikâme edilmişlerdir. Birçok küçük piskoposluklar ve itibari başpiskoposluklar krala dert çıkartmamışlardır; çoğu eski tarihlerde ve kentlerin içinde veya yakınlarında kurulmuş çok sayıda manastır, yeni rejimin istikrarını takdirle karşılamışlardır. Yakın tarihlerde ortaya çıkan bir feodal soyluluk çoğu zaman krallık yönetimine direnmiş, fakat Orta Çağın sonlarına kadar bunların siyasal faaliyetler için fırsatları olmuştur, ancak yönetimde, Palermo'da üslenen krallık memurlarından daha az bir paya sahip olabilmişlerdir. 12. yüzyılda Palermo Hıristiyanlığın en büyük ve faal kentlerinden biri olup, II. Roger'nin iktidarına saygı duyan Müslümanlarla düzenli ilişki içindedir.

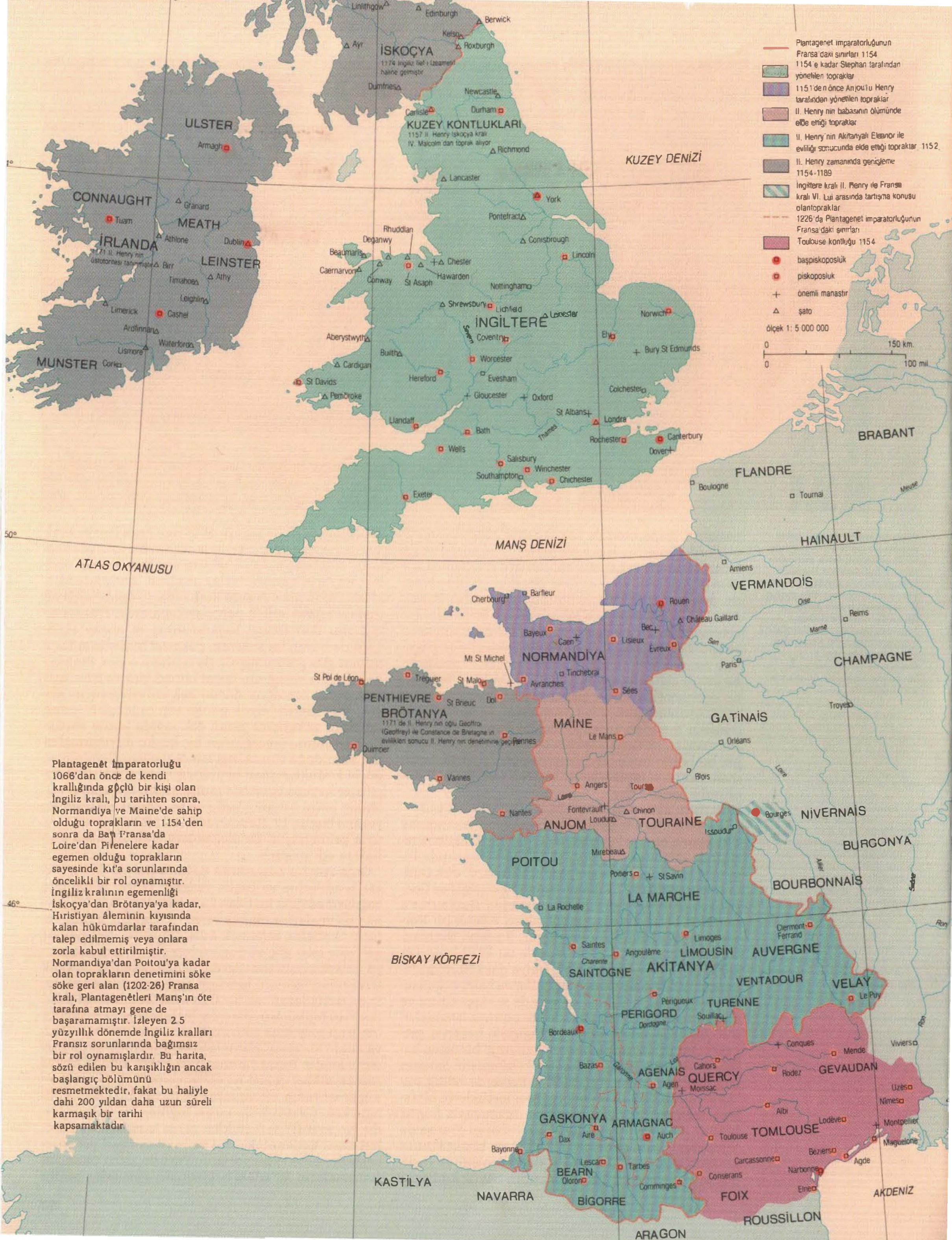
Yukarıda sağda. Bayeux halısı, aslında 50 metre yüksekliğinde ve 70 metreden fazla uzunlukta olan ve İngiltere'nin Norman fethine götüren olayların anlatısını içeren bir dokumadır. Muhtemelen İngiliz kadın tığ işlemecilerinin eseri olup, 1082'den önce Bayeux Katedrali için yapılmıştır; bu Katedralin piskoposu Odo, kral I. Guillaume'un (William) üvey kardeşidir ve halıda ön planda görülmektedir.

papaları, imparatorları ve prensleri bozguna uğratmışlardı. Önlerine çıkan herşeyi silip süpüren ve gelecek hakkında kehanette bulunmaya elverişli bir durum ortaya çıkaran doğal bir güç gibi görülmelerinde, pek şaşılacak bir yan bulunmamaktadır. Müslümanlara karşı giriştikleri savaşlar Haçlı Seferlerini öncelemektedir; Yunanlılara Batı askerî gücünün nelere kâdir olabileceğini önceden hissettirmişler; papalara ise, müttefik ve vassallerine rağmen herhalükârda kendi arzularına göre papalık kabulünü zorla elde edebileceklerini ve papanın Batı İmparatorunu aşağılayabileceğini, ama burnunun dibindeki Normanları buradan süremeyeceğini kanıtlamışlardır. Normanlar, ne denli şaşırtıcı olsalar da, Hıristiyanlığın bir bölümünde bir diğerinde bütünüyle kullanılmak üzere yaratılabilecek bir tür güç kaynağının olumlu kanıtıdırlar.

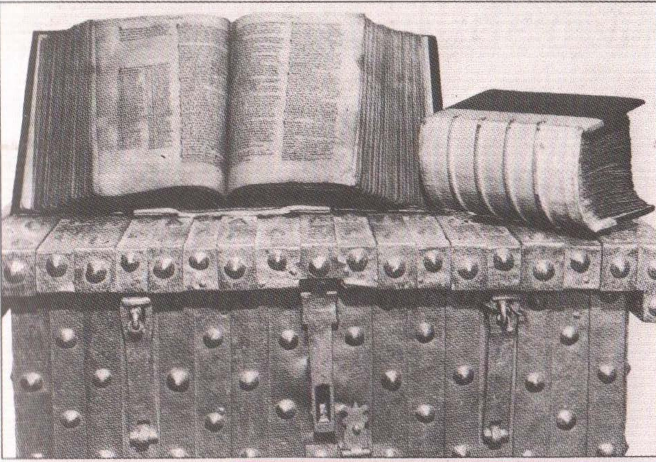
Hıristiyan âleminin en güçlü devletlerinden biri

Normandiya'nın etkin bağımsızlığı ve İskandinav dünyasına onursal üyeliği, ona 11. yüzyıl İngiltere tarihinde etkili bir rol vermiştir. 1042-66 arasında İngiltere kralı olan Günah-Çıkartıcı Edward, dük Guillaume'u (William) mirasçısı olarak belirlemiş ve Godwinson ailesinin direnmesi sonucunda, Guillaume'a önerilen barışçı yoldan tahta çıkma eylemi bir Norman istilâsı haline dönüşmüştür. Bu fetih Normandiya düküne 150 yıllık bir süreyle bir krallık toprağı sağlamıştır. Bu açıdan, olay, İtalya'daki Norman fetihlerinden farklıdır, fakat tarihçiler ve hattâ o dönemde yaşayanlar, her iki girişimde de savaşçı atılım ve siyasal inceliğin ortak unsurlarını bulmak istemişlerdir. Güneyde olduğu gibi başlangıçtaki başarıyı, gerçekçi olarak oluşturulabilecek herhangi bir üsten hareketle, etkinin genişletmesi isteği izlemiştir. Savaşın uygun olmayacağının görüldüğü heryerde evlilik, miras ve ittifaklar kullanılmıştır. Bazı tersliklerin olmasına rağmen kesintisiz bir ivme duygusuyla İngiliz krallığı 12. yüzyılın sonlarından itibaren Fransa'da topraklar edinmiştir ki, bunların alanı bizzat Fransa kralının sahip olduklarından daha geniştir ve İngiltere kralı Hıristiyan âleminin bütün büyük krallarıyla bağlantılar kurmuştur. 1066'dan önce İngiliz kralları, Hıristiyanlığın kıyısında seçkin bir rol oynamışlardı. 1066'dan sonra bunların ardılları, kıtasal öneme sahip hükümdarlar haline gelmişlerdir. 1190'lardan önce Fransa kralı onların egemenliği altındaki topraklardan parçalar koparарak, Fransız sınırlarını ileri itmeyi başaramamış ve ancak 1203-1204'de bütün bu sistemin çökmesi birdenbire kaçınılmaz gibi görünmüştür. Bu tarihten sonra, Fransa'daki İngiliz varlığının doğal olmadığını ve ister istemez geçici olacağını düşünmek kolaylaşmıştır. Ancak, İngilizlerin büyük günlerinin çağdaşları -onun talihinin vekayisini yazan çok sayıda kimse vardır-bu durumun süreceğinden hiç kuşku duymamışlardır. Varolduğu sürece İngiltere Hıristiyan âleminin en güçlü krallıklarından biri olmuş ve iyi günlerinde İngilizler Avrupa işlerinde muhtemelen en tutkulu rollerden birini oynamışlardır. Papa olmayı başarabilen yegâne İngiliz, IV. Hadrianus (1154-59) buraya rastlantıyla gelmemiştir. Bu olağanüstü yönetim nasıl muhafaza edilmiştir?

Geçmişte bu başarıların çoğunu Normanların bizzat kendilerine ve başka yerlerde iyi bir yönetimle bağdaşmadığına inanılan kurumlardan güçlü bir devlet yaratmalarına olanak veren "feodalizm"lerinin esrarlı niteliğine atfetmek âdet olmuştur. Normanlar gerçekte bazı güç ve öngörü nitelikleriyle bu başarıya katkıda bulunmuşlardır ve İngiltere'nin dükalık tarafından fethinin kendine özgü koşulları nedeniyle de devletlerini tek bir hareketle kurabilmişlerdir: Norman toprak baronları özellikle türdeş ve disiplinli bir grup meydana getirmişlerdir ki, bu, örneğin İtalya'daki "Norman" baronlarıyla tam bir karşıtlık göstermektedir. Fakat Normandiya kendi evinde hiçbir zaman dikkat çekici iyi bir yönetim örneği verememiştir ve yakın zamanlarda tarihçiler bu güçlü krallığın kökenlerini fetih-öncesi İngiltere'de bulmuşlardır. Normanlar, fethettikleri yerde karşılaştıkları şeyleri nasıl üstleneceklerini ve bunları nasıl geliştireceklerini elbette biliyorlardı. Yine de, daha önemlisi Normanların kıt'adaki bağlantıları yüzünden bütün

Plantagenêt İmparatorluğu 1066'dan önce de kendi krallığında güçlü bir kişi olan İngiliz kralı, bu tarihten sonra, Normandiya ve Maine'de sahip olduğu toprakların ve 1154'den sonra da Batı Fransa'da Loire'dan Pirenelere kadar egemen olduğu toprakların sayesinde kıt'a sorunlarında öncelikli bir rol oynamıştır. İngiliz kralının egemenliği İskoçya'dan Brötanya'ya kadar, Hıristiyan âleminin kıyısında kalan hükümdarlar tarafından talep edilmemiş veya onlara zorla kabul ettirilmiştir. Normandiya'dan Poitou'ya kadar olan toprakların denetimini söke söke geri alan (1202-26) Fransa kralı, Plantagenêtleri Manş'ın öte tarafına atmayı gene de başaramamıştır. İzleyen 2.5 yüzyıllık dönemde İngiliz kralları Fransız sorunlarında bağımsız bir rol oynamışlardır. Bu harita, sözü edilen bu karışıklığın ancak başlangıç bölümünü resmetmektedir, fakat bu haliyle dahi 200 yıldan daha uzun süreli karmaşık bir tarihi kapsamaktadır.

Yukarıda. Domesday Book I, (açık duranı), Tees-Ribble hattının güneyinde bulunan bütün bağımlı köylü işletmelerini ve malikâneleri, Doğu Anglia'daki üç kontluktakiler hariç, kaydetmektedir; bunlar ise kapalı duran Domesday Book II'de kaydedilmiş ve başka kâtipler tarafından yazılmışlardır. Bu kayıtlar 1086'da verilen bir emirle benzeri olmayan bir şekilde yapılan bir sayımın sonuçlarıdır. Bu kitaplar 17. yüzyıla kadar bu elbise sandığında saklanmışlardır, bu tarihte sandığa üç tane kilit konularak bir hazine sandığına dönüştürülmüş ve VI. Henry'nin krallık alâmetlerini saklamak üzere kullanılmıştır.

Sağda Orford kalesi, Suffolk, İngiltere, II. Henry tarafından seçilen yeni bir kıyı kesiminde, 1165-73 tarihleri arasında inşa edilen bu kale, krala 1400 sterling pound'a malolan 8 veya 9 tane binadan, ayakta kalanını göstermektedir -en masraflı tahkimatları bu tarihlerde yaptırmıştır. İnşaat için kereste Scarborogh'dan ve taş da Caen'dan getirtilmiştir. Binanın planı da alışılmışın dışındadır- üç tane kulesi olan sekizgen bir burç ve binanın önünde bir çıkıntı, ön duvarı korumak üzere yanlara dikdörtgen kuleler yapılmıştır.

zamanlarını bizzat İngiltere'deki işlere ayırmaları engellendiğinden, fethettikleri ülkede uygun bir yönetim sistemi oluşturmaları açısından, İngiliz seleflerininkiden daha âcil bir güdüye sahip olmalarıdır: Normanların ihtirası İngiliz kurumlarını kıt'adaki kraliyet sorumluluklarının meydan okuyuşuna karşılık verebilecek bir biçimde daha hızlı gelişmeye zorlamıştır. Eski İngiliz sisteminin gücü onun yerel kurumlarına bağlıdır. Norman Monarşisi Krallık denetiminin çapını genişleterek, bizzat kendi önderliği altında tutarlı bir siyasal toplum yaratmanın yolunu bulmuş; yerel topluluklar, feodal baronlar ve krallık yönetimi birarada dokunmuştur. 12. yüzyılın başka hiçbir kralı, I. Henry (1100-35 arası kral) veya ondan da fazla olarak II. Henry (1154-89 arası kral) gibi İngiltere krallarının topraklarındaki tüm halkın gerçek efendisi olma yönünde yaptıklarının yakınına bile gelememişlerdir. İngiliz ve Frank toplumlarından gelen unsurların birleşmeleri, krallık iktidarının bu benzersiz gerçekleşmesini yaratmıştır.

İngiltere'nin gerçek gücü gözününe alındığında, Fransız hükümdarlar olmaksızın bu gelişmenin olabileceği kavranılamaz. Fransız toplumunun gerçek güçleri yerel kurumlara değil de, bazı Fransız prenslerinin askerî güçlerin şefkat ve sadakatleri üzerindeki egemenliklerini güçlendirme yeteneklerine bağlı olmaktadır. Ancak bu gibi hükümdarların başarıları, ortaya çıkan fırsatlardan yararlanabilmelerine bağımlı olmuştur. Bunların en büyüğü olan İngiltere kralı II. Henry'nin damarlarında, kendisine büyük eylemler esinleyen hem Norman, hem de Anjou kanı dolaşmaktaydı; nitekim 1152'de kraliçe Aliénor ile evlenerek iktidarının kapsamına birdenbire geniş Akitanya dükalığını da eklemesi, onun temeldeki fırsatçılığını kanıtlamaktadır. Buradaki yönetiminin doğası, ayrıntı düzeyinde İngiltere'deki yönetiminin olduğu kadar iyi bilinmemektedir, fakat bu yönetim selefi, Aliénor'un ilk kocası VII. Louis'ninkinden hiç kuşkusuz daha başarılı ve sürekli olmuştur. II. Henry kısa sürede İngiliz krallığının kıt'asal kaynaklarını geliştirme becerisini göstermiş ve Akitanya ya da en azından Gaskonya İngiliz krallığına, Normandiya'nın o ana dek tanık olduğundan daha bağımlı hale gelmişlerdir. Siyasal bağlar, şu veya bu şekilde, üç yüzyıl süreyle muhafaza edilmişlerdir. II. Henry'nin zamanında, kuşkusuz, kralın kıt'adaki şahsına ait topraklar ondan daha fazla ihtimam görmüşlerdir, fakat İngiltere de hiçbir zaman onun ilgisinden mahrum kalmamıştır. İngiltere'deki düzenli yönetim, burayı krala bağlı diğer yerlerden daha az sorunlu hale getirmiş olmakla birlikte, gerektiğinde İngiltere'nin sorunlarıyla da ilgilenmiştir. Krala gösterilen bağlılık burasını kralın en önemli ihtiyat kaynağı haline getirmiştir. İngiliz parasının Avrupa'ya aktığını kanıtlamak güçtür, fakat kralın hizmetindeki İngilizlerin gerektiğinde Henry'nin işlerine yardım ettiklerini, bunların "İmparatorluğun" tümünün yönetiminde ve kiliselerinde hizmet verdiklerini ve İrlanda ve İskoçya'yla ilişkileri güçlendirmekten oldukça farklı olarak sınırların ötesinde İspanya, Sicilya, Roma ve Almanya'ya elçi olarak gittiklerini görmek kolaydır. O çağın İngiliz vekayi yazarlarının başka yerdeki çağdaşlarına nazaran daha geniş bir ufka sahip olmalarında olağanüstü bir yan yoktur.

Okumuşların tarihsel kayıtları, krallık hizmetleri için meslekten kâtiplere duyulan ihtiyaç gibi, İngiliz monarşisinin âlimlere ve dolayısıyla Hıristiyan dünyasının dinsel cemaatleriyle kaçınılmaz bağlantılarına işaret etmektedir. Özellikle 12. yüzyılda, Kuzey Fransa'da yeni okulların ve incelemelerin gelişmesi, çok sayıda İngilizi kendine çekmiş ve bunları, İngiltere gibi metotlu, kendini adamış ve hattâ halktan yana memurlara sürekli olarak gereksinim duyan bir ülkeye hizmet etmek üzere hazırlamıştır. İngiliz piskoposları kuşkusuz eğitimli din adamlarından meydana gelen danışmanlarını muhafaza etmişlerdir; belki de böyle yapmalarının nedeni İngiltere'deki birçok piskoposun özel işlerini yürütebilme konusunda, kötü donanımlı manastır kurullarından gelme yardımcılara sahip olmalarıdır. Bu tür piskoposluk bölgelerinde piskoposun yardımcıları, zorunlu olarak kendi [manastır] kurullarından bağımsız olmuşlardır. Laik baronlar da okullarda eğitilmiş insanların hizmetlerini takdir etmeye başlamışlardır.Eğitim görmek, kilise mensuplarının tekelinde değildir. Herkesten önce kral, onların hizmetlerine muhtaçtır. II. Henry'nin başnâzırı Thomas Becket Bologna'da okul eğitimi almıştır ve Canterbury başdiyakozu olarak, başpiskoposun yasal çıkarlarını kendi piskoposluk bölgesinde yönetmekten sorumludur. II. Henry'ye sağladığı hizmetler ise bir vekili harcınkilerden açıkça daha fazladır. İki krallık görevlisi, biçimsel eğitimlerini nerede almış olurlarsa olsunlar, kuşkusuz öğrendiklerini kralın maliye nezareti ile mahkemesinin gerçekte nasıl çalıştıklarının yegâne dökümünü çıkarmak için uygulamaya yetecek ölçüde beceri kazanmışlardır. Richard Fitznigel'in *Maliye Nâzırının Diyalogları* ve eskiden kral vekili Ranulf Glanvill'e atfedilen, *İngiltere Krallığının Yasaları ve Örfleri Hakkında İnceleme.* Bu eserler, İngiltere'de öğrenim alanındaki gelişmelerin

çabucak pratik amaçlara uyarlanabileceklerini kanıtlamaktadır. Din adamları sınıfı krallık yönetiminde önemli bir rol oynamıştır, fakat bunu yaparken bu yönetimin temelden lâik işlevini değiştirememiştir. Onların, tek başına kralınkinden daha yüksek bir amaca hizmet etme iddialarıyla alay etmek, haksızlık olur. Bu adamlar Kilise kurallarına sadık kalmışlar, fakat genel olarak kralın da Tanrının amaçları doğrultusunda bir rolünün olduğunu düşünmüşler ve buna uygun olarak krallık çıkarlarını ilerletmekte tereddüt etmemişlerdir. Eğer davranışları bize bazen daha çok lâikmiş gibi gözüküyorsa, lâik meslekdaşları da aynı derecede mümince davramış olabilirler. Bizim kategorilerimiz onların çağına uygun düşmemektedir.

II. Henry'nin çağdaşlarından I. Friedrich Almanya'da, VII. Louis Fransa'da ve II. Roger Sicilya'da olmak üzere, hepsi birden saraylarına soyluları olduğu kadar, yetenekli seçkin insanları da toplamışlar ve esprili insanların varlığından ve bilginlerin sohbetlerinden zevk almışlardır. Fakat II. Henry'nin sarayındaki insanlardan sağladığı hizmetler, yönetimi ve idare aygıtının gündelik işleri açısından önemlidir. Alman krallığının egemen olduğu topraklar tartışmasız Henry'ninkilerden daha geniştir, fakat İngiltere kralı uyruklarından, kral I. Friedrich'in kendininkilerden sağlayabileceğinin daha fazlasını sağlamakta ve onun yönetimi elimizdeki kanıtlara göre her yerleşim yerindeki, uyruklarına ulaşabilmektedir. Bunun anlamı, kralın daha iyi haber aldığı ve müdahale etme konusunda daha faal olduğudur, fakat aynı zamanda İngiliz kralı sürekli olarak haber toplama ihtiyacı duymaktadır ve bu nedenle krala günü gününe haber ulaştırmakla meşgul memurlar, haberciler ve resmî görevliler istihdam etmektedir. II. Henry sürekli hareket halinde, her zaman uyanık ve etkin olmuş ve başlıca eğlencesi av olduğundan, oturmaya hiç vakit bulamamıştır. Bir aydın olmaktan çok bir eylem adamıdır, fakat ince düşüncelidir, zamanın ölçülerine göre iyi bir eğitim almıştır ve onu tanıyan bilgili insanlardan hiçbiri onun kendinden daha akıllılar karşısında uyukladığına dair bir imâda bulunmamıştır. Bir hükümdar olarak, özel becerileri hukukta ortaya çıkmış gibidir. Uluslararası uyuşmazlık konusunda itibar gören bir hakemdir ve hukukî sorunları çözme konusunda yürürlükteki kurumları açıkça ihlâl etmeyen yollar geliştirmiştir. Yönetiminin bütün erdem ve zayıflıklarını telâffuz etmenin yeri burası değildir. Burada, Henry'nin kişisel nitelikleri üzerinde durmak yerine, onu kendi döneminin bazı karakterlerinin bir örneği olarak görmeliyiz. Geleneksel İngiliz monarşisinin birliği kıt'aya da yansımış, o dönemde mümkün tüm yenilikleri kullanarak Norman ve Anjoulu hükümdarların ülkelerini 12. yüzyılın en güçlü devleti haline getirmelerine olanak vermiştir bu devlet, üzerine vurulmuş olan lâik tutkunun damgasını taşımaktadır, ama aynı zamanda yazılı kayıtlarının çokluğu sayesinde işleyen (ve bizim tarafımızdan sadece bunlar sayesinde bilinen) bir devlet haline de gelmiştir. 12. yüzyıl sona ermeden önce İngiliz yönetimi yazıya o kadar fazla önem vermektedir ki bütün mektuplarını kaydetmekte, modern terimlerle ifade edecek olursak, yönetimin yazışmalarını dosyalamaktadır. Söylemeye gerek yoktur ki, o dönemde benzeri şekilde davranan öteki tek Avrupalı yönetim Papalıktır. Böylesine farklı "devletler"in ve programların en azından inançlı kimselerden oluşan kendi cemaatlerini yönetme konusunda bilinçli olmaları, ortak bir noktadır ve bu devletler zamanı geldiğinde aynı tutarlık ve süreklilik ihtiyacını keşfetmiş olan diğer devletlere yol göstermişlerdir.

Mirabilia Urbis Romae

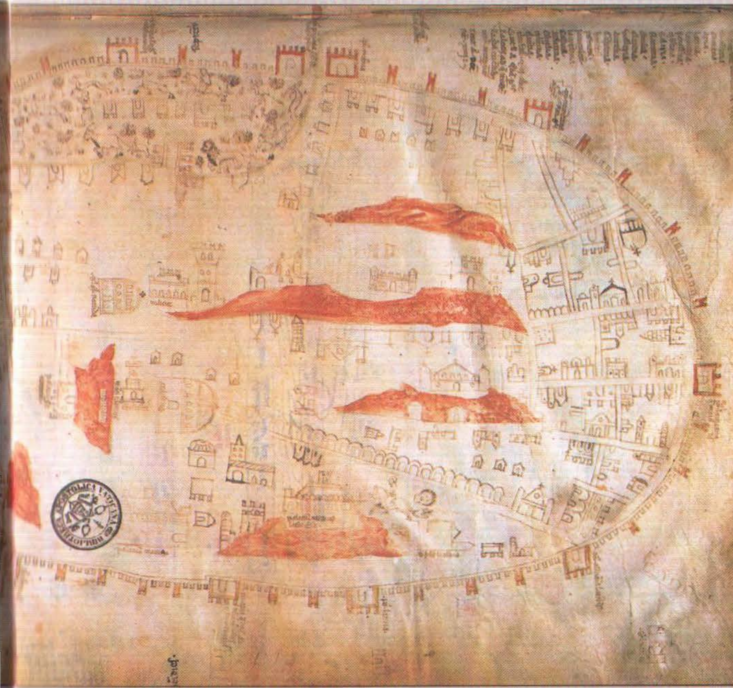
12. yüzyılda Roma'ya gelen ziyaretçi, hacı ve turist sayısı, kent kaynakları üzerinde, daha önce eşine rastlanmamış bir talep yaratmıştır. Yabancılar çoğu zaman beklentilerinde hayal kırıklığına uğramışlar ve Romalılarla, onların tamahkârlığından yakınmışlardır. Ancak gene de gelmekten ve 1140'larda muhtemelen Sanctus Petrus (San Pietro) Katedrali piskoposluk kurulu üyelerinden olan ve Antik kente karşı yoğun bir saygı duygusu gösteren Benedetto tarafından yazılan, Roma'nın harikaları konusundaki rehber kitabındakiler de dahil, kentin kolaylıklarından yarar sağlamaktan vazgeçmemişlerdir. Yabancılar kuşkusuz kentin gariplikleri karşısında çarpılmışlardır, bu durumda Benedetto onlara Roma'nın harikalarını açıklamaya çalışmaktadır. Ancak eser bir başka konuda, 12. yüzyıl Romalılarının kentin tüm mirasıyla nasıl iftihar ettikleri konusunda, daha açıklayıcı olmaktadır. Kent putatapar geçmişinden hiçbir utanç ve pişmanlık duymamakta ve o andaki Hıristiyanlığına da özel bir methiye düzmemektedir; yalnızca geçmişin ihtişamının bugüne yayıldığına ve onun tarafından tamamlandığına dair bir duygu bulunmaktadır. Böylece kent surlarının boyutlarını, kapıların sayısını, zafer taklarını, tepeleri, hamamları, sarayları, tiyatroları, köprüleri ve mezarlıkları sıralayan on tane kısa bölümden sonra, Benedetto'nun anlattığı ilk öykü Augustus Caesar'ın Senato tarafından kendine önerilen kutsal şerefleri reddettikten sonra, Tiburtine Sybil'e danışmasına dairdir. Tiburtine ona Çocuk İsa'yı tutan Bâkire Meryem görüntüsünü açıklamıştır; Benedetto'nun yazdığına göre, bu görüntü İmparatora sarayının, bugün yerinde Santa Maria in Capitolio Kilisesi'nin bulunduğu, odasında açıklamıştır, burası Santa Maria Ara Coeli'dir. Kenti ziyaret edenleri, Roma'nın Hıristiyanlığın kabulündeki özel yerini ve kentin Hıristiyan olma kaderinin dünyaya egemen olan putapatar İmparator tarafından kabulüyle etkilemek için bundan daha güçlü bir öykü olamaz. Öykü, kayıtların okunması sonucu elde edilen destekleyici gerçeklerle birlikte anlatılmaktadır ve kenti ziyarete gelenler, rehber tarafından tasvir edilen binalara olduğu kadar, yazıtlara da dikkat etmeye davet edilmektedirler.

Sadece binaları açıklamakla yetinilmemektedir. Benedetto aynı zamanda, -atlarla birlikte Dioscuri'nin heykeli veya Marcus Aurelius'un at üzerindeki heykeli gibi- herkesin gözüönündeki yontuları da ele almakta ve onları açıklayan öyküler anlatmaktadır. Herhalde efsaneler, burada anlatılan, Roma'ya karşı isyan olduğunda herbiri yanındaki çanı tek tarafına vurarak çalan Capitol tepesindeki ulusal heykellerinin öyküsünün olduğu gibi, bu dönemde oluşturulmuş olmalıdır. Rehber aynı zamanda Ağustos ayının adının nereden geldiğini, Aziz Petrus ve Aziz Paulus yortularının neden Ağustosta San Pietro ad Vincula Kilisesi'nde kutlandığına dair öyküler de anlatmaktadır. Adlar üzerindeki karışıklıklar çağdaş yazarların üzerindeki etkiyi bozmaktadır, fakat Benedetto'nun putatapar adetlerinin Hıristiyan uygulamalarına nasıl dönüştüklerini gösterme kaygısı, değişmeyi tarihsel terimlerle açıklama yönünde şaşırtıcı bir niyeti ortaya koymaktadır; tıpkı Papa IV. Bonifacius'un Pantheon'u İmparator Phocas'dan nasıl alıp onu yeniden Bâkire Meryem'e ve bütün din şehitlerine adadığını anlattığı öyküde olduğu gibi.

Sağda. 1328'de İmparator olarak taç giyen Bavyeralı Louis'nin (Ludwig) mührü. 1328'de altın mühürler için tasarlanmıştır, bu mühür tek bir resim halinde İmparator kentinin başlıca binalarını biraraya getirmektedir: ROMA CAPUT MUNDI REGIT ORBIS FRENA ROTUNDI. Haritayla karşılaştırıldığında binaların, kente Porta Flaminia'dan giren ziyaretçilerin karşılaşacakları sırayla verildikleri görülmektedir.

Aşağıda. 1323'te Paolo di Venezia tarafından çizilen Roma haritası. *Magna Chronologia* adlı eseri için dizilmiş olan haritalar Paolo'nun çeşitli ülkelerin biçimleri hakkında genel bir fikre sahip olduğunu göstermektedirler. Bu Roma haritası 13. yüzyıl sonlarına ait olan bir başka haritadan türetilmiş olmalıdır ve ziyaretçiler için en fazla dikkat çeken özellikleri işaret etmektedir: surlar, kapılar, Tibro nehri, tepeler, eski anıtlar ve kiliseler. Harita kentin büyük bölümünü boş alan olarak göstermekte; ev sıraları gerçeğe tam uygun olmamakla birlikte, etkileyici durmaktadırlar. Binaların dağılımı konusundaki dikkat, eski çabalarla kıyaslandığında, teknik alanda önemli bir gelişmeyi işaret etmektedir.

Roma'nın geçmişiyle şimdisi arasındaki karşılıklı etkileşimi, yazarın Roma'nın eski eserlerinin ne hale geldikleriyle mi, yoksa kiliselerin bezemelerini nasıl edindiklerini açıklamakla mı daha çok ilgili olduğunu söylemeyi zorlaştırmaktadır. Benedetto Hadrianus'un mezarını ele aldığında (Castello Sant'Angelo) özgün somaki kabrin onun zamanında Lateran *ante follonlam*'ında olduğunu ve *coopterium*'un da Sanctus Petrus'un *paradisio*'sunda vali Ginzio'nun mezarının üstünde olduğunu söylemektedir. Fakat İmparatorluğun geçmişine kendi merakı nedeniyle duyduğu ilgi, Augustus'un anıt mezarına dair anlattıklarında açık hale gelmektedir; gene yazıtları okumakta ve Gnaeus Pompeius'a ait bir tapınakla ilgili olarak harika boyutlarda ve güzellikte olduğunu söylemektedir; geçmişe yönelik bu hayranlık, 1 Temmuz'da *consul*'lerin seçildikleri ve 6 ay süreyle kaldıkları -eğer *consul*'ler suç işlememişlerse *consul*'lükleri onaylanmaktadır- Mars tapınağını tasvir ederken olduğu gibi, onun kurumlarına doğru genişliyora benzemektedir. İşte bu 12. yüzyılın ortalarında Brescialı Arnold, Senato'nun yeniden kurulmasını önermiştir. Bu durumda Benedetto'nun Hıristiyanlığa hiçbir atıf yapmadan Capitol tepesine tamamen hayranlıkla dolu bir bölüm ayırmış olmasında şaşılacak bir yan yoktur.

Benedetto'nun bilgisi çağdaş ölçülere göre çok çarpıcı değildir, fakat geçmişe karşı ilgisi, eski binaların kendi çağındaki yapılar içindeki yerlerini belirlemedeki kesinliği, geçmiş kurum ve âdetlere (oyunlar ve halk kütüphaneleri) yaptığı atıflar, kitabının ağırlıkla, bilgili ve üniversite hocasının elinden çıktığını akla getirmektedir. Sadece turistleri eğlendirmeyi düşünen bir dedikoducu gibi davranmamaktadır. Yine de kitap okuyucuya Roma çevresinde tutarlı bir güzergâhı izleyerek dolaşmasını işaret ediyora benzemektedir. Vatikan'dan başlamak üzere, Campidoglio'ya gitmeden önce Castello Sant'Angelo ve Campus Martius'u ele almaktadır. Buradan sonra tur Forum'a yönelmektedir. Palatine'den sonra Colosseum, Circus Martinus ve Celio, Lateran, Esquiline ve Aventine tepelerine gidilmekte, buradan da Trastevere'ye dönülmektedir. Yazar kitabını bitirirken, sonraki kuşakların yararına olmak üzere, gümüş, altın, tunç, fildişi ve değerli taşlardan yapılmış ne kadar çok güzelliğin olduğunu ve eski yıllıklardan okuduğu, bizzat gördüğü ve yaşlılardan duyduğu üzere, putatapar dönemden kalma imparatorlar, *consul*'ler, senatörler ve valiler tarafından yaptırılmış ne kadar da çok tapınak ve saray olduğunu yazarak, elinden gelenin en iyisini yaptığını söylemektedir. Petrarca da 14. yüzyılda, kendinden önceki birçokları gibi, bu kitaptan ilham ve bilgi almıştır. Bu kitabın sahifelerinden Roma'nın Batı halkları üzerinde bir kez daha cazibe etkisi yapmaya başladığını kavramak, bugün bizim için mümkün hale gelmiştir; bu cazibe ne İmparatorluktan,ne yönetimin adından, hattâ ne de yalnızca Kilise disiplininden değil, başka yerde örneği olmayan bir şekilde, putatapar ve Hıristiyan öğelerin karışımından kaynaklanmaktadır. Putataparlık dönemin putatapar yazarların veya onlara yapılan atıfların kendi dinsel saflıklarını yozlaştıracaklarından korkmayan, şair ve bilginleri tarafından gösterildiği üzere, 12. yüzyıl Hıristiyanları açısından zararsız hale gelmiştir.

Sağda. Marcus Aurelius'un at üstündeki heykelinin 15. yüzyılda yapılmış bir çizimi. M.S. 164'de yapılmış olan bu heykel Antik Çağ'da yapılmış olan birçok atlı heykelden, ayakta kalanlarının en iyilerinden biridir. Heykel Orta Çağ boyunca Lateran'ın dışında kalmış ve burada ona bir harika gözüyle bakılmış ve 15. yüzyıldan itibaren de yeni eserlere ilham vermiştir. Bu çizim, 15. yüzyılda daha klâsik biçim ve oranlar doğmadan önce sanatçıların Antik Çağa karşı yeniden ilgi duymaya başladıklarını temsil etmektedir.

Compostela'ya Hacca Gidiş

Azizlerin mezarlarına yönelik haclar iki açıdan paradoksal olarak görülebilirler: tek tek azizler belli yerlere ait olarak kabul edilmişler, fakat bütün Hıristiyan âleminden ziyaretçileri kendilerine çekmişlerdir; haclar huzurlu yolculukları garanti edecek kadar dengeli bir uluslararası konumu varsaymakta ve yolculuklar hacıların bu kadar uzun seyahatleri göze alabildiklerine göre, kendi mekânlarına yeteri kadar kök salmadıklarını göstermektedir.

4. yüzyılda Roma İmparatorluğu'nda kutsal yerlerin cazibesi yüksektir. Roma, özellikle Müslümanların Kudüs'ü fethinden (638) sonra buraya yönelik yolculukların tehlikeli hale gelmesiyle, Aziz Petrus ve Aziz Paulus'un mezarlarına yönelik bir hac çekim merkezi haline gelmiştir. Bu tarihlerde din adamları haccı bir kefaret olarak kabul ettirmeye başlamışlardır. İrlandalı rahipler, Hıristiyan yaşamının bizatihi bir hac olduğu ve sürekli olarak sürgünde yaşanması gerektiği düşüncesini geliştirmeye başlamışlardır. Böylece, hacıların azizlerin mezarlarına yaptıkları uzun yolculuklar kendini inkâr etmenin ılımlı bir yolu haline gelmiştir. Siyasal durumların dengesizliği nedeniyle uzun mesafeli yolculukların, öngörülmesi mümkün olmayan zorluklara gebe olması nedeniyle hac için yola çıkış, kendine özgü bir törenle alınan alışılmadık bir karar olmaktadır. Ancak 11. yüzyıldan itibaren, bireyler için daha korkutucu olan yolun zorluklarını aşmak üzere, hacı gruplarının örgütlenmeye başladığı açıktır.

700'ler civarından önce hiçbir metin İspanya'daki Santiago'dan söz etmemekte ve 900'lerden önce de, 830'lar civarında havarinin mezarının bulunduğuna inanılan Iria piskoposluğundaki yerde hiçbir evliya tapısı ortaya çıkmamıştır. 9. yüzyıl sona ermeden burada, Compostela'da bir kilise inşa edilmiş olmakla birlikte, Akitanya kontu Palavracı Guillaume (970-1029) buraya hac ziyareti yapana kadar tapının İspanya dışına taştığına dair bir belirti yoktur. 11. yüzyılın sonlarında bu evliyaya olan inanç o kadar sağlam bir şekilde yerleşmiştir ki, Papa Iria piskoposuna makamını, 1076'da Santiago'nun namına bir bazilikanın inşa edilmeye başlandığı Compostela'ya aktarması için izin vermiştir. Bu tarihlerde buraya yönelik hac uluslararası bir nitelik kazanmış ve Batı Hıristiyanlığının en büyük tapınma yerlerinden biri haline gelmiştir, o kadar ki, burasıyla beraber yalnızca Roma, bir havariden kalma kutsal emanetlere sahip olduğunu ileri sürebilmektedir.

Tapının başlatıcıları, daha yüce bir öykü oluşturmak üzere mevcut kayıtlardaki boşlukları doldurarak ve herhalde herhangi bir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde şüpheli unsurları eleyerek, Santiago'nun Compostela'ya nasıl geldiğine ve burada yerleştiğine dair ayrıntılı bir anlatı meydana getirmişlerdir. Başlıca bilgi kaynağımız, muhtemelen tapının faal destekleyicilerinden biri olan başpiskopos Diego Gelmirez döneminde (1101-39) Compostela için yapılmış olan bir derlemedir: *Liber Sancti Jacobi* (Aziz Santiago Kitabı). Bu derleme bazı metinleri biraraya getirmektedir; bunların içinde, sonradan kitabın en iyi bilinen bölümü olacak Charlemagne'ın öyküsü de bulunmaktadır. Bu öykünün ne zaman yazıldığı belirsizdir, fakat Charlemagne'ın doğduğu topraklardan buraya yönelik bir hac trafiğinin önemine işaret etmektedir. Bu öykünün devamında Fransa'da doğmuş biri tarafından yazılmış olan hacılar için rehber yeralmaktadır; bu rehber hacılara Kuzey İspanya'yı aşarlarken Puente la Reina'dan itibaren yollarının üzerindeki çeşitli menzilleri işaret etmeyi amaçlamaktadır. Yazar, İspanya'daki bu hareket noktasına ulaşan dört ayrı Fransız yoluna atıf yapmaktadır. Bu durumda, 12. yüzyılın ortalarında önemli miktarlarda hacının St. Gilles, Le Puy, Vézelay veya Tours'dan hareketle, veyahut İtalya kırları, İmparatorluk, Alçak Ülkeler veya Normandiya gibi uzak yerlerden yola çıkarak, Compostela'ya doğru yol aldıkları aşikârdır. Diğer hacılar kuzeydeki Hıristiyan topraklarından gemilerle gelmektedirler. Fakat karayolları itibariyle Fransa'nın etkisi en açık olanıdır ve özellikle 11. ve 12. yüzyıllarda Hıristiyan İspanya'yı damgalayan Cluny Manastırı bu etkiyi aşikâr hale getirmektedir.

Hacıların bu yollardan birçok kuşak boyu geçip durmalarına karşılık, 11. yüzyılın sonlarında Cluny etkisinin Kuzey İspanya'da en yüksek noktasında olduğu dönemde herşey tapının yücelmesi yönünde işlemektedir. Navarralı Büyük Sanço (1010-30 arası kral) önce Najera-Logrono bölgesini yeniden fethetmiş ve 10. yüzyılda Kuzey Afrikalı Müslümanların akınlarından ötürü kapanmış olan eski hac yolunu yolcular için yeniden güvenli hale getirmiştir. Müslümanlara karşı girişilen savaşlar tıpkı Sicilya'da ve daha sonra da Kutsal Topraklar'da olduğu gibi Hıristiyan askerlerini İspanya'ya çekmiş ve bu askerler daha önce Yarımadada savaşmış olan Charlemagne ile arkadaşlarının öykülerinden cesaret almışlardır. 1085'te Toledo'ya ulaşan Hıristiyan silâhlı güçlerinin başarısı, Kuzey İspanya'daki Hıristiyan krallıklarına yeni bir merkez sağlamış ve burada yeni kiliseler inşa edilmiştir. Yol boyundaki menziller yavaş yavaş, hem Fransa'dan, hem de Müslüman İspanya'sından unsurları biraraya getiren tarzlarda inşa edilen yeni binalarla donatılmıştır. Böylece Fransa'ya doğru uzanan yollarda hacılara, uzun yürüyüşleri esnasında dinsel şevklerini muhafaza etmelerine yardımcı olacak rakipsiz ve seçkin menzillerin silsilesi sunulmuş olmaktadır.

Rehber, hacı gruplarının örgütleyici veya yöneticilerine hizmet etmiştir. Rehberin aşağı yukarı üçte biri Compostela kentinin, kiliselerinin ve bazilika'nın tasvirine tahsis edilmiştir, bundan da fazla yer kaplayan bir bölüm, Pirenelerin Fransa tarafındaki azizlerin mezarlarının dökümüne ayrılmıştır. Bu arada, İspanya'nın hacılar tarafından kat'edilen çeşitli bölgelerine, buraların halklarına, yolculuk sırasındaki molalara, hanlara, aşılmaları gereken nehirlere ve bunların içme sularının niteliklerine ayrılan bölüm de, yolculara tam ve özel bilgiler vermektedir. Yazar okuyucuların *en route* (yolda) karşılaşacakları garip halklar konusunda kendi izlenimlerini paylaşacaklarını da ileri sürmektedir. Yolcular Bayonne yakınlarında geniş nehirleri aşmak zorundadırlar, burada Rehber yazarının çok öfkelenerek sözünü ettiği salcılara, gözleri dışarı uğratan miktarlarda ödeme yapmak zorunda kalmaktadırlar. Geçiş resimlerini yalnızca tüccarların ödeyip, hacıların bunlardan muaf olduklarını bildirirken, salcıların aldıkları bedellerden Aragon kralına ve diğer baronlara pay ödediklerini ve bu arada yerel din adamlarının bu talancıları yalnızca meşrulaştırmakla kalmayıp, onları kutsal tapınaklara kabul da ettiklerini açık etmektedir. Yazar

Yukarıda. Burada hacı gibi giyinmiş olarak görülen Santiago (St. James) hakkında sonradan çıkarılan söylenceler hiç de güven telkin etmemektedir. Fakat, Hıristiyanlığın en karanlık günlerinde mucize yaratabilecek büyük azizlere sahip olduğuna inanma arzusu, her yerde halk imanının niteliğini değiştirmiş, arkadaşlık ile akrabalık konusunda umutsuz bir dinsel dayanak bulma ihtiyacını ortaya koymuş ve azizleri feodal dinsel tapınmada ulaşılabilir hale getirmiştir.
Sağda. Silos'taki Benedikten manastırı hac yolunun üzerinde yer almaktadır, fakat hiç gelişmemiştir. Manastırın kilisesi 11. yüzyıl ortasında yeniden inşa edilmiştir. Hemen sonra baş usta, İsa'nın hacı kılığında heykelini yapmıştır. İsa azimle ilerlemek istemekte, fakat Emmaus'taki havarileri dönüp kendileriyle yemek yemesini istemektedirler. İsa'nın ifadesi kendini adamış bir hacının kararlılığını yansıtmaktadır.
En sağda. Santiago de Compostela'nın Rehber'de diğer hepsini gölgede bırakan olarak tanımlanan batı girişi, üstat Matthieu tarafından yapılan bu kapı girişiyle ikâme edilmiştir (1168-88); bu ustanın adı kapının üst pervazında görülmektedir. Kapının üzerindeki üçgen kiriş üzerinde edilgin duran İsa'nın muzaffer kitlesi, yukarıdaki azizlere ve kapının bacaklarındaki peygamber ve havarilere egemen olmaktadır. Santiago, İsa'nın hemen altında yer almaktadır.

fiilî olarak bütün bölgenin hacıları soymak üzere işbirliği yaptığını açıklamaktadır. Yazar, yalnızca sahtekârların Santiago'da afaroz edilmelerinin uygulamaya son verebileceğini umutsuzca düşünmektedir, fakat hacıların azize ulaşmak konusundaki heyecanları onları kaçınılmaz olarak sinsi sömürücülerin tuzağına düşürmektedir. İspanya'nın dağ adamları hac ticaretinin bütün kârının neden bağa rozet, şarap, sandalet, deri çanta, cüzdan, kemer veya ottan ilâçlar satan ve büyük Compostela Kilisesine ulaşıncaya kadar hacıların yoluna çıkan çerçilere gideceğini anlayamamaktadırlar. Parasını kutsal kentte ıvır zıvır almaya ayırmak isteyen hacı yolculuğun bu gibi kaçınılmaz harcamalarına hayıflanmaktadır.

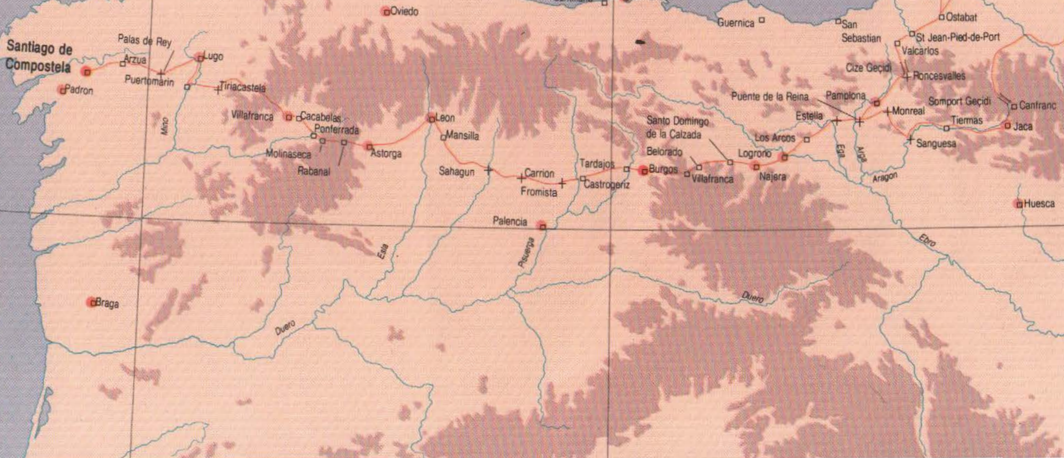
Neyse ki yazar, okuyucularını Galicia'da temiz suyu, bol meyvası, çavdar ekmeği, şıra, süt, bal, balık, koyun, salamura yiyeceklerle birlikte, altın, gümüş, kumaş, kürk ve Müslümanların zenginliklerinin bulunduğu bir ülkenin varlığı konusunda ikna edebilmektedir. Yolcular, Galicialıların öfkeli ve her konuda akıl yürütmeye yönelik karakterlerine rağmen, İspanya'nın diğer garip halklarındansa "bizim Fransız halkına" yakın olduklarını göreceklerdir. Rehbere göre, Compostela'ya doğru yola çıkan hiç kimse eğlence; çekici ve yeni topraklar boyunca zevkli bir yolculuk beklememelidir. Yolcular güzergâh boyunca en çok azizlerin işaretleri konusunda aldanmaktadırlar, çünkü bunlara ait kayıtlar yoktur. Yolculuk o kadar uzun ve raslantılara bağımlıdır ki, manevî kurtuluş için etin hırpalanmasına bir miktar katlanmak kaçınılmaz olmaktadır. Ancak, hacıların sıkıntılarından geriye sadece, bir kısmı onların katkılarıyla yapılmış olan anıtlar kalmıştır. Santiago'ya giden yol onlar için taşla kaplanmış ve bu uzak Galiçya köşesine olan hac yolculuğunun tüm Orta Çağ boyunca devam edebilmesi, 11. yüzyıl ile 12. yüzyıl başlarındaki öncülerin yaptıklarının sayesinde olabilmiştir.

Fransa'yı aşan hac yolları bugün sakin bir köy olan Ostobat'da buluşmaktaydılar *(aşağıda)*. Yol, Pireneleri aştıktan sonra, 11. yüzyıla ait izlerin San Pedro de la Rua'da *(dipte sağda)* yaşamaya devam ettiği Estella'ya ulaşmaktaydı. Bölgenin en zarif, romantik anıtı Santillana'daki dinsel kurul Kilisesidir *(dipte solda)*.

Seine
Oise
Marne
Paris
Chartres
Yonne
Auxerre
Orleans
Vezelay
Bourges
Nevers
Loire
Allier
Saône
46°
Lyon
St Leonard-de-Noblat
Limoges
Clermont Ferrand
Le Puy
Dordogne
Rocamadour
Aurillac
Conques
Cahors
Ron
Moissac
Tarn
Nimes
Arles
Aix
Montpellier
St Gilles
Toulouse
AKDENİZ
42°

Hac yolu boyunca çeşitli yerel etkiler farkedilebilir. Moissac'da Manastırın 1047'de Cluny Tarikatına katılmasıyla yeni bir kilise inşa edilmiştir. Avlu etrafındaki binalarda çalışmalarını sürdüren heykeltraşlar figüratif ve geometrik biçimleri birleştirmişler ve bunların bir kısmını da Doğu mamulleriyle halılarından almışlardır *(yukarıda)*. Conques'daki 11. yüzyıl ortasına ait kilise *(yukarıda sağda)* yerel çocuk, aziz St. Foy'ya karşı yeniden uyanan ilgiyi kanıtlamaktadır. Arles'da *(sağda)* hem kent, hem de kentin koruyucusu St. Trophine tapısı, Compostela'ya doğru haccın büyük döneminde canlanmışlardır.

başpiskoposluk
piskoposluk
+ manastır
1000 m.'nin üzerinde
hacıların yaklaşık yolu
□ hacılarca ziyaret edilen diğer kent veya köyler

ölçek 1 : 3 500 000

0 100 km.

0 100 mil

Şatolar

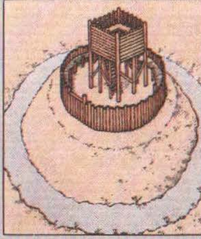
Aşağıda solda. Çukurun bıraktığı izlere göre sonradan yeniden yapılan Abinger toprak yığma şatosu, Surrey. 12. yüzyılın ortalarına kadar birçok İngiliz-Norman şatosu, bir toprak yığınının etrafına çekilen tahtaperdenin ortasında ahşap bir kule biçiminde inşa edilmekteydi. Böylesine savunma düzenekleri angarya yardımıyla çabucak kurulabiliyordu.

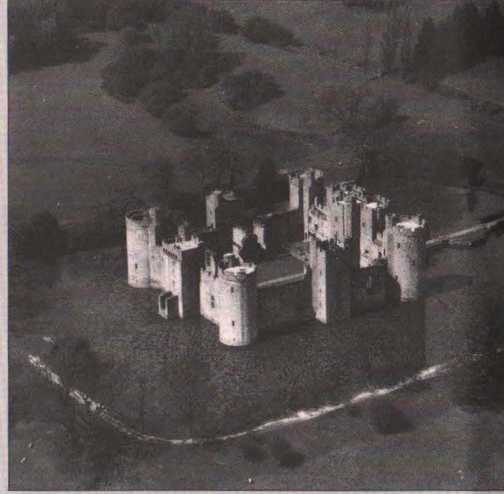
Aşağıda. Bodian, Sussex. Denizden 16 km. uzaklıkta olan bu şatonun tahkim edilmesine 1385'te izin verilmiştir. Sadece kuzeydeki köprünün aracılığıyla aşılabilen çukurun ortasındaki soyutlanmışlık, kuşkusuz bu dört kenarlı konutu güvenlik açısından korkutucu olarak

9. yüzyıla gelininceye kadar yeni yerleşim yerleri kent savunmasını keşfedememişlerdir. Paris'i 886-88'de kuşatan Vikingler kent surları tarafından engellenmişlerdir; aynı tarihlerde Alfred İngiltere'de kentleri surlarla çevrelemeyi ve bu iş için kırsal kesimden zorla adam devşirmeyi düşünmüştür. Bu tür kale yapmak ve bunları korumak için kamu otoriteleri açısından insanları para ödemeye ve bu tahkimatların yapımında çalışmaya zorlamak bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Eğer Fransa'da 10. yüzyıl boyunca olduğu gibi, kamu otoritesi kralın dışında başka ellere geçerse, bu gibi adamlar kendileri için kale yaptırmak üzere iktidara ve çoğu zaman da nedene sahip olacaklardır.

Sürekli olarak elde tutulacak sağlam noktalar olarak kaleler taştan yapılmaktadır ki, ilk günden itibaren bunların inşaı için usta duvarcılara gerek duyulmakta ve yapım zaman almaktadır. Çabucak bir savunma mevzii meydana getirmek üzere, küçük bir askerî birliğin sığınağını sağlamak üzere bir toprak yükseltisi ve onun üzerine tahtadan yapılan bir perde yeterli olmaktadır. Kuşkusuz istilâcı bir güç bu cinsten şatoları çabucak oluşturmak için beraberinde uzman işçiler taşımaktadır, fakat bazen de toprak yükseltisini oluşturmak için gereken emek-gücünü yerel olarak sağlamışa benzemektedir. En küçük şato bile, geçici olsa dahi belli bir alan ve belli bir miktarda askerin üzerinde yeteri kadar iktidara sahip olmayan hiçbir baron tarafından yaptırılamazdı. Şatolar birkez yapıldıktan sonra şato muhafızlarına emanet edilmekte ve bu gibi adamlar da bir süre sonra bu müstahkem mevkilerin bizzat kendi özerk siyasal eylemleri için bir üs haline gelebileceğini keşfetmekteydiler. Eğer şatonun yeteri kadar su ve ihtiyaç maddesi sağlama olanağı varsa, küçücük yerel bir baronun bile fiilen bağımsızlığı elinden alınamaz hale gelmektedir.

Büyük askerî güçleri ve belli bir siyasal kararlılıkları olan krallar, örneğin İngiltere kralı II. Henry gibi, kendi güvenliklerini tehdit eden şato sahipleriyle başa çıkma becerisini göstermişlerdir, fazlalık şatoları yıktırmışlar ve geri kalanlarına da sadık kale muhafızları bulmuşlardır, fakat böyle davranan hükümdar ancak birkaç tanedir ve birçok şato fiilî olarak özerk devletçiklerin merkezleri olmaya devam etmişlerdir. Şatonun temel görevi her zaman savunmaya yöneliktir. Şatonun kurulacağı yer herşeyden önce alanın savunma için sağladığı üstünlükler hesaba katılarak seçilmektedir: mümkün sadece tek bir yaklaşma yeri olan bir boğaz, dik bir yükselti, hattâ kayalık bir tepe. Tüm Avrupa'da şaşırtıcı yerlerde tünemiş bu cinsten şatoların harabeleri hâlâ görülebilmektedir, ama bugün tehdit edici olmaktan çok, manzaranın bir parçasıdır. Barut bunların savunma güçlerini yok etmiştir, fakat ancak siyasal ve ekonomik koşulların onların güvenliğini tamamen ortadan kaldırmalarından sonra. 13. yüzyıldan itibaren kentlerin canlanmaya başlayan önemleri, kamu hayatındaki önceliklerinin vazgeçilmezliği nedeniyle, onların denetimini değilse bile, onlara ulaşılmasına olanak vermiştir. Kentler kendilerini surlarla donatanların ilklerinden olmuşlardır ve bu surlar sürekli ve sağlam olmak zo-

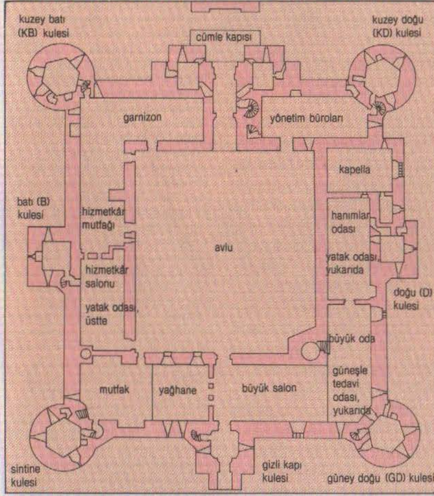

Aşağıda. Suriye'de Krak des Chevaliers. Burası Kutsal Topraklar'da Haçlılar tarafından yaptırılmış olan en büyük kaledir ve 1142'den 1271'de Memlûk sultanı Baybars tarafından zaptedilene kadar St. Jean de l'Hospital şövalyelerinin elinde kalmıştır. Kalenin ana bölümünün yerinde eski bir Müslüman tahkimatı bulunmaktadır, fakat bu tahkimat Haçlılar tarafından, birbirlerinden geniş bir çukurla ayrılan ve burçları olan içiçe iki sur ile güçlendirilmiştir.

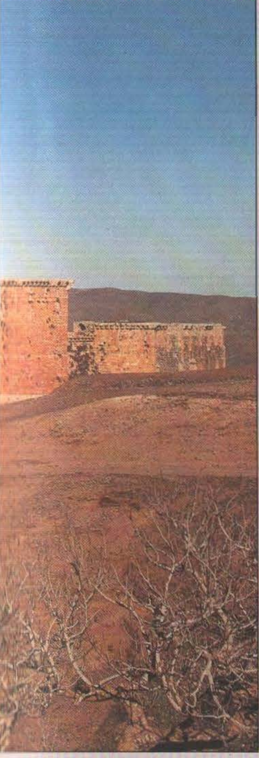

göstermektedir. Yuvarlak açılı kuleleriyle ve doğu cephesindeki modası geçmiş şato kilisesi pencereleriyle 13. yüzyıl tahkimat tarzı, ana binaların daha eski tarihli olduklarını akla getirmektedir.
Şatonun planı *(aşağıda)* ayrı dairelerin açık ve kare biçimindeki avlunun etrafında iki katlı bir binayı, kulelerde üç kata çıkartmak üzere, nasıl sıralandıklarını göstermektedir. Salon, binanın güney-doğu ucunda ve su deposu da kuzey-batı kulesinde yer almaktadırlar.

Aşağıda. Brive la Gaillarde, Corrèz'deki Curemonte. 16. yüzyılda onarım gören bu iki şato, birbirlerine henüz bağlıyken, Orta Çağın sonunda birçok müşterek malikin mülkleri haline gelmişlerdi. Ailelerden biri adını -Plas- iki kare burç arasında inşa edilmiş olan şatoya vermiştir. Yuvarlak kuleleri olan şatonun adı ise St. Hilaire idi. Şatolar, üzerinde yuvarlak top yuvaları olan bir sur tarafından çevrelenmişlerdi. 12. yüzyılda burası, muhtemelen ilk tahkimatı inşa ettiren Curemonte baronları tarafından işgal edilmiş, fakat şatonun bugünkü yapısı, bölgedeki birçok şatonunki gibi, İngiliz-Fransız savaşları döneminde belirlenmiştir.

runda kalmışlardır. Bu cinsten savunma hatlarının inşa edilmesinin, şato yapımının üzerinde de yansımaları olmuştur. Galler ve İskoçya'da en fazla şato inşa eden İngiliz, İngiltere kralı I. Edward Savualı bir mimar olan St. Georgeslu Jacques'dan yararlanmıştır; bu mimar Caernarvon'da şato ve kentin nasıl olup da birlikte savunulabileceklerini göstermiştir. Yalnızca bu nitelikte inşa edilen şatolar Orta Çağda düşmanların saldırılarına karşı etkin bir şekilde direnebilmişlerdir. Diğer heryerde şato yerel siyasetteki anlamını kaybetmiştir.

Öncelikli oldukları iki veya üç yüzyıl boyunca şatolar baronların, vassallerin, askerlerin ve yerel halkın hayatları ve zihniyetleri üzerinde derin etkilere sahip olmuşlardır. Bir şatonun ana amacı kuşatma altındaki bir garnizonun, herhangi bir düşmanın kuşatmaya sürdürebileceğinden daha uzun süre dayanmasına olanak sağlamasıdır. Hiçbir şato muhafızının yerel halkla zıtlaşmaktan veya hemen civarındaki emek-gücü ile gıda arzından kendini mahrum etmekten herhangi bir çıkarı yoktur. Şato yerel halktan değil de, uzaklardan gelen aralıklı, ama devrevi saldırılara karşı bir sığınak sunmaktadır; düşmanlar belirdiğinde şato, civardaki insanlar ve hayvanlar için bir sığınak haline gelmekte ve bunların iaşesi hazır bulunmaktadır. Şatolar geçici amaçların ötesine taşan niyetlerden ötürü elde tutulmaya devam edilip de sağlam taştan bir yapı haline gelince, bölgenin veya kendi civarındaki siyasal toplumun içinde güçlü bir nokta olarak özel bir role sahip olmuştur. Şato her zaman en az sayıda muhafız gücüyle kuşatma altında tutunabilir ve aynı zamanda da, sadece savaş zamanında değil, barışta da gerektiğinde çok sayıda insan barındırabilirdi. Şatonun baronu, etrafındakilerle birlikte gelerek burada mahkeme toplayabilir, vassal ve komşularını büyük salonda ağırlayabilir ve refahını ihtişamını ve gerektiğinde de adaletini sergileyebilirdi. Baron yerel kahyalarını çağırarak yükümlülükleri hakkında hesap sorabilir, yeni serflerini toplayabilir, yeni kurallar koyabilir ve eski tartışmaları çözümleyebilirdi. Şatosu onun kır evi, hazinesi, sarayı, geçici evi, iktidar ve liyakatinin sürekli simgesiydi. Britanya adalarında Windsor veya Warwick veya Alnwick gibi bazıları bugünde kullanılan yeteri kadar şato, amaçlarını belli edecek şekilde yaşamaya devam etmektedirler. Daha sonraki onarımlar bu şatoların başlangıç görüntülerini bozamamışlardır, ama içlerini hayal etmek dahada zordur. 1. yüzyıl anlayışına göre yapılan sonraki düzenlemeler, baronun konforlu ve kendine ait dairelere ancak geç tarihlerde sahip olabildiğini göstermektedir. Şato uzun süre, birbirlerine güvenen erkeklerin birarada yiyip uyudukları, yalnızca mertebesi yüksek kadınların ayrı yaşayabildikleri kamusal bir alan olarak kalmıştır. Şatolar tıpkı manastırlar gibi, inşaat tarzlarının da ortaya koyduğu üzere, sağlığın özel önemini kavramış, azla yetinilinen yerlerdi. Yumuşak döşemeler, duvar veya taban halıları, yatakların ve kadın odalarının konforları ancak romanlarda anlatılan şeylerdir. Şatonun görüntüsü, ona yaklaşanlarda korku uyandırmaktadır, ancak ziyaretçi şatonun içine birkez kabul edilince, baronun geniş ailesinin bir üyesi haline gelmekte ve onların dostluklarının arasında yaşamaktadır.

YENİ BİR DÜZENİN KURULMASI

Otorite, disiplin, hukuk ve mantık

12. yüzyılın salt canlılığı, Hıristiyanlık için ancak yeni yöntemlerle çözülebilecek olan yeni sorunlar yaratmıştır. Örneğin, manastırların gelişmesinin hızı, rahiplerin mertebe ve etkilerini muazzam bir şekilde artırmıştır, fakat süreç içinde manastır kurallarının aşırı çoğalması, Hıristiyanlar için yegâne ülkü olarak basit manastırcılığa inancın altını oymuştur. Rahiplerin kendileri de bu kuralların çok farklı şekillerde yorumlanabileceklerini göstermişlerdir. Ülkü hakkındaki tartışmalar ve tarikatlar arasındaki rekabetler, rahipleri yukarıdan disipline etmeyi zorunlu hale getirmiştir. Bu durumda Papa III. Innocentius (1198-1216) Citeaux tarikatının uygulamalarından esinlenerek, Benediktin kuruluşlarının birlikler oluşturmalarını ve düzenli genel kurullar toplamalarını karar altına almış, aynı zamanda artık dinsel hayata ilişkin yeni kuralların konulamayacağına dair bir kararname çıkartmıştır. Gelecekte manastırlarda ıslahat yapmak isteyenler olursa, bunlar amaçlarına en uygun kurallardan birini benimsemek zorunda kalacaklardı. Otorite, disiplin ve hukuk, ilk günlerin debdebeli yükselişini denetleyerek, Hıristiyanlık için düzenli bir bahçe meydana getirmek üzere kullanılmaktadır.

Benzeri bir durum Haçlı hareketinde de görülmüştür. Haçlı Seferlerinin fetihçi dönemi, Salâhaddin'in 1187'de Kudüs'ü geri almasından çok önce kapanmışsa da, Haçlılar daha o zamandan stratejileri üzerinde ciddi olarak düşünme ihtiyacını duymuşlardır. Şevk ve cesaret tek başlarına yeterli değildi. 13. yüzyıl boyunca Haçlı ülküsü güçlü olarak kalmaya devam etmiş ve Hıristiyanlık âlemi hayal kırıklıklarına rağmen, umutlarını canlı tutmuştur. Fakat fiili olarak, Kutsal Topraklar, doğrudan saldırı yerine, dolaylı yoldan ele geçirilmek isteniyor gibiydi. 4. Haçlı Seferine katılanlar Bizans'ın iç işlerine karışmışlar, İstanbul'u ele geçirmekle (1204) oyalanmışlar ve bunun hareket için bir avantaj sağlayacağını kanıtlamak üzere umutsuz bir istek göstermişlerdir; 5. Haçlı Seferi başlıca düşman olan Mısır'a karşı harekete geçirilmiştir (1218-21). IX. Louis'nin Haçlı Seferleri de Mısır'a (1248-54) ve Tunus'a (1270) yönelmişlerdir. Sadece II. Friedrich doğrudan Kudüs'e saldırmış, fakat Mısır sultanı el-Kâmil'le yaptığı pazarlık, Kudüs'ün bir bölümünü ele geçirmesini sağlamışsa da (1228), Hıristiyanların sempatisini kaybetmesine yolaçmıştır. Birçok kral 13. yüzyılda doğuya yolculuk yapmışlar ve Haçlı hareketi hep akıllarında kalmıştır, fakat güçlerin dikkatle hazırlanması ve siyasal gerçeklerin dayatması, askerlerin üzerinde zorunlu olarak ayıltıcı bir etki yaratmıştı. Eski kör heyecan artık tehlikeli olarak görülmekteydi.

Böylece, bu veya başka yollardan 12. yüzyıl yenileştirmelerinin sonuçları, 13. yüzyıl insanlarının sorunları hakkında düşünmelerini ve hükümdarların sorumlulukla davrandıklarına güvenmenin önemini anlamalarını sağlamıştır. Bunun bir sonucu olarak, Avrupa'nın siyasal birimleri billurlaşmaya başlamıştır. Artık Norman Sicilyası gibi, yeni ortaya çıkan siyasal birimler yoktu. Eski güçler yeni yönetim ödevlerini üstlenmek, belirlilik sağlamak ve rakip siyasal taraflar arasında barış kurmak üzere ortaya çıkmışlardır. Hocalarının oluşturduğu loncası sınav ve mezuniyet sistemiyle -ki bu sistem 12. yüzyılda bilinenden çok daha kendiliğinden bir öğretim tarzı geliştirmiştir- Paris Üniversitesinin 13. yüzyılın başlarındaki örgütünün konumu herhalde simgeseldi. Yeni tipten örgütlerde birbirlerini izleyen insanlar açık zihinli, temel amaçları konusunda emin ve kendilerine güvenen kimselerdi. Bu karakteristikler, aynı zamanda o çağın oran, düzen ve açıklığın önde geldiği Gotik mimarisi ile resim sanatında da su yüzüne çıkmışlardır.

13. yüzyıl önderlerindeki bu özgüvenin doğrudan kaynağı, Tanrıya olan inançları ve Kilisenin çalışmalarıdır. 13. yüzyıl boyunca, çoğu Romalı ailelerden gelen bir papalar silsilesi, Hıristiyanlığa konumlarının simgelediği Hıristiyanlığın birliğini bir gerçek haline getirmeye uğraşan enerjik ve yetenekli önderler sağlamıştır. Roma Papalık makamının Batı'daki önceliği hiçbir zaman tam anlamıyla kuşkulu hale gelmemiştir, fakat papalar geçmişte Sanctus Petrus'un naibleri olduklarını iddia etmişlerdir: 13. yüzyılla birlikte bu ünvanın yüce ruhani iktidarları üzerindeki tüm yansımalarıyla birlikte "İsa'nın naibi" ünvanını tekellerine almışlar ve dünyevî hükümdarlara karışma haklarını basit bir imâ olmanın ötesine geçirmişlerdir. Bunlar köken itibariyle Romalı soylular olarak, yerel sorunlarla uğraşmalarının gerektiği bir konumdaydılar, geniş yönetim aygıtları için kadrolar atamak ve buna bağlı olarak, Sanctus Petrus'un Orta İtalya'daki topraklarına egemen olmak kadar, tüm Hıristiyanlığın işleriyle de uğraşmak zorundaydılar. Romalı olarak, Roma ülkülerinin evrenselliğinden bazı şeyleri anlamakta, fakat aynı zamanda inatçı gerçekçiler olarak, yaptıkları işin etkin olması için Kiliseye ait topraklardan oluşan bir üssün de gerekliliğine inanmışlardı. Bu dönem papaları, her ikisine karşı olan ilgileri bağdaşabiliyormuş gibi, hem İtalya'nın, hem de tüm Hıristiyanlığın sorunlarıyla uğraşabilme başarısını göstermişlerdir. Papaların Staufen hanedanından imparatorlarla savaşları, kısmen Hıristiyanlığın diğer kısımlarından alınan, tepki uyandıran ve direnilen vergilerle finanse edilmiştir. Ancak bu vergilerin halkta tepki uyandırmasına rağmen, Roma'ya gene de belli bir miktar para ödenmiş ve ne denli eleştirilse de sadakat korunmuştur. Papalar konumlarının gerektirdiği kadar tahammüllü veya bilge olmamışlardır, fakat bütün yanılgılarına karşın Hıristiyanlığın önemli bölümlerini kendilerine yabancılaştırmamışlardır.

Papalar manevî görevlerinde etkin yardımcılara sahip olmanın önemini kavramışlar ve amaçlarını yalnızca bürokratik yöntemlerle gerçekleştirmek istemişlerdir. III. Innocentius piskoposların kendi sorumluluklarına giren işleri kabullenmelerini sağlayarak Roma Papalık Meclisinin yükünü azaltmayı ummuştur. İngiliz piskoposları tarafından bırakılan bol miktardaki kayıtlara bakarak yargı vermek gerekirse, piskoposların şevk ve görev duyguları kuşbakışı bir görüş sağlamakta ve sistemin bozukluklarını teşhis etmekte hayli işe yaramıştır; fakat piskoposlar suistimalleri yokedememiş ve Roma'ya yeniden incelenerek karara bağlanması için gönderilen işin yükünü azaltamamışlardır. Papalığın ilgilenmesi gereken daha çok sorunu aydınlığa çıkarmışlardır. 13. yüzyılda Papa ve piskoposlar, papazların zayıflıkları ile lâiklerin cehaletlerinin üstesinden gelmek için kırsal bölgede görev yapan din adamlarının daha iyi eğitim almalarının yeterli olmasalar bile, sonunda mutlaka zorunlu

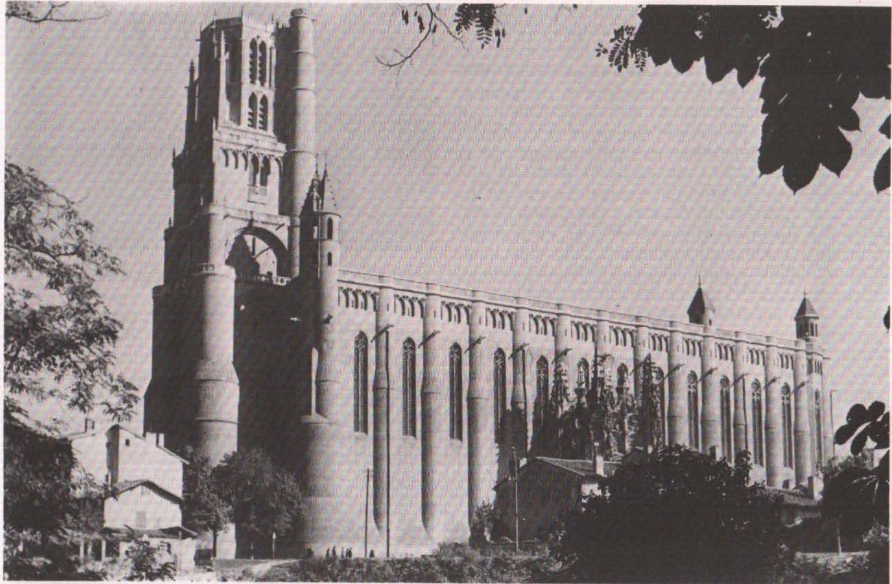
Sağda. Papalık Devletinin gelişimi
Roma Kilisesi erken tarihlerden itibaren cömert toprak bağışlarına kavuşmuştur. Bu toprakların çoğu Lombard saldırıları sırasında kaybedilmiş, Güneydekiler ise tasvirkırıcı İmparatorlarla olan çatışmalar ve Müslüman fetihleri nedenleriyle elden çıkmışlardır. Papalar bu kayıpları telâfi etmek üzere, İtalya'da Frank krallarından toprak kabul etmişlerdir. Charlemagne'dan sonraki imparatorlar bağışlarını hem teyid etmişler, hem de artırmışlardır. Bağışlanan topraklarda etkin denetim sağlamak, bu konudaki belgeleri edinmek kolay değildir. Bu durum Roma Kilisesine 1115'de ölen mümin Toskana kontesi Mathilda tarafından miras bırakılan topraklarda da ortaya çıkmıştır. En uzun süre tahtta kalan Papa olan III. Alessandro zamanının çoğunu sürgünde veya Papalığa ait olan Benevento'da geçirmiştir. 12. yüzyıla gelininceye kadar papalar İtalya'da kâğıt üzerinde kendilerine ait olan toprakları biraraya getirip, denetleme becerisine sahip olamamışlardır. İşleri sürdürebilmek için Alman imparatorlarının lütufkâr yardımları gerekmektedir. Papalığın İtalya'da sahip olduğu topraklarda gerçek bir bağımsızlık istemesi, sonunda II. Friedrich'le kaçınılmaz kopuşa yolaçmıştır. Bu durum İtalya'yı İmparatorluktan kopartmış ve Papalığın İtalyan topraklarının bağımsızlığını teyid etmiş ve bu toprak 6 yüzyıl süreyle Papalığın elinde kalmışlardır.

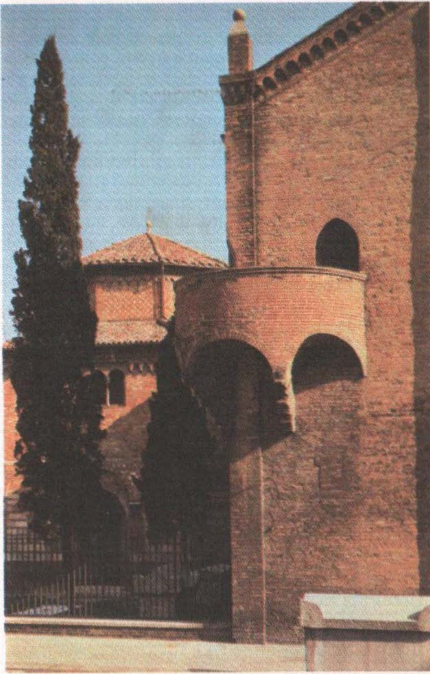

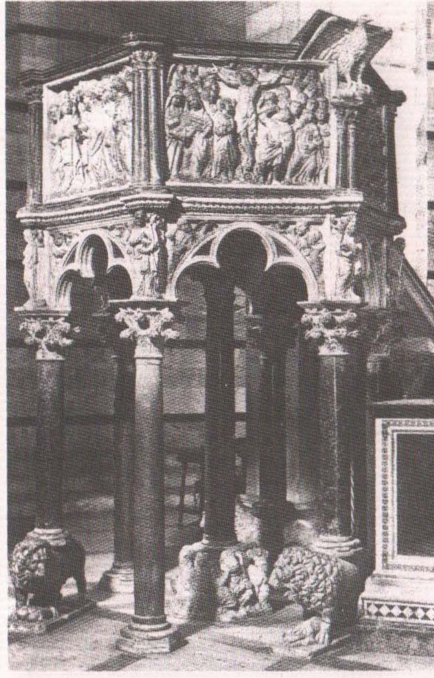
olduğuna inanma eğilimine girmişlerdir. Bu konuda piskoposların okulları ve muhtemelen de üniversiteler yardımcı olacaklardı. Ancak 13. yüzyılda üniversiteler mahalle ve köy papazlarından çok yüksek kilise mensuplarının eğitildikleri yerlerdi. Sadece yüzyılın sonunda, VIII. Bonifacius küçük din adamları için birkaç yıllık eğitim sağlayabilmek üzere, onlara mahallelerindeki kiliselerinden ayrı oldukları zamanlarda da, halktan topladıkları gelirleri kullanabilme izni vermiştir. Böylece, 13. yüzyıl üniversite öğrencilerinin çoğu, eğitimleri süresince ya ailelerine, ya da koruyucularına bağımlı olmuşlardır. Bu arada, her mahalle kilisesine eğitimli bir papaz gönderme olanağının belirmesinden önce, papalar ve piskoposlar lâikleri eğitme görevlerinde, her ikisi de doğrudan papanın koruması altında olan, Dominiken ve Fransisken birader tarikatlarının yardımlarını görmüşlerdir. Her iki tarikat da eskiden piskoposlara ve manastır başrahiplerine ait olan vaaz verme etkinliğinde bulunmuşlar ve fakirlik içinde yaşamayı yeğlemişlerdir-bunun anlamı, tekkeleri için bağış kabul etmeyi reddetmeleri ve bu durumda kent cemaatlerinin içinde gündelik nafakalarını dilenerek yaşamalarıdır. Bu kendini yadsıma olgusu, bizatihi, manastırların dinsel ihtiyaçlara hizmet etmek üzere bağış kabul etme konusundaki eski tarzlarının ne denli genel bir husumete ve din adamarının bu işten Tanrıdan daha fazla yararlandıkları konusunda kuşkuya yolaçtığını göstermektedir. Yeni din adamları diğerlerinin sadakalarıyla yaşamayı ve böylece geçmiş yüzyılların keşişlerinin rollerini tersine çevirmeyi önererek, kuşkuları gidermeye çalışmışlardır. Bu tarikatların 13. yüzyıl boyunca bütün Hıristiyan âleminde ve hattâ onun dışında halk tarafından çok tutulmalarına rağmen, her iki tarikat da daha başlarda Güney Fransa'nın ve Orta İtalya'nın özellikli bölümlerindeki sapkınlıkların etkileriyle mücadele etme görevini üstlenmişlerdir. Dominikenler Albigeois sapkınlarını doktrin konusunda açtıkları bir tartışma ile yenmeye niyetlenmişler; Fransiskenler ise dindaşlarına, tartışmaları tahrik etmeden mütevazi bir şekilde hizmet ederek

Solda. San Pietro Kilisesinin kubbesinden alınmış, mozayikten bir III. Innocentius portresi, bugün Vatikan'dadır. San Pietro'nun Constantinus çağından kalma mozayikleri III. Innocentius döneminde (1198-1216) onarılırlarken, Papanın bu genç, bıyıklı ve ince başının da dahil olduğu iki ilâve olmuştur. İnce tabaka üzerinde işçilik ve yanaklara parlaklık vermek, akla işin Yunanlı bir sanatçı tarafından yapıldığını getirmektedir; başlığın tarzı da dikkat çekicidir. Papalık o dönemde prestijinin şahikasındadır, fakat egemenliğini simgeleyen üç katlı tacı henüz benimsememiştir.

Sağda. Sainte Cécile Katedrali, Albi, inşaına 1282'de başlanılmış, 14. yüzyılda bitirilmiştir. Güney Fransa tarzında ateş tuğlasıyla inşa edilen katedral geniş bir iç kısma sahiptir; dış görüntüsü kavrayışın katı yüceliğini gözler önüne sermektedir. Destek çıkıntılarının arasında yan kapella yer almaktadır. Güney kapısı sonradan eklenmiştir. Bu katedral, sapkınların birkez daha türedikleri Güney Fransa'da inşa edilen Gotik tarzdaki anıtların en zarif olanıdır.

Solda. Pisa'daki vaftizhanenin bu mimberi 1259'da Nicola "Pisano" tarafından yapılmıştır. Nicola 11. yüzyıldan beri güçlü bir figür yontuculuğunun sürdürüldüğü Apulia'da doğmuş ve yetişmiştir. Buradaki herşey, biçim, geniş ölçekli kabartmalar, kumaşların gösterim tarzı ve şekillerin yontulma tarzı, aynı tarihlerde Toskana'da geçerli olan Gotik tarzla zıtlaşmaktadır.

En solda. San Stefano, Çarmıha Gerilme Kilisesi, Bologna'da şimdiki biçimlerini 11. ve 12. yüzyıllarda alan ve İsa'nın dünyevî hayatının safhalarını simgeleyen dokuzluk bir grupta yer alan kiliselerden biridir.

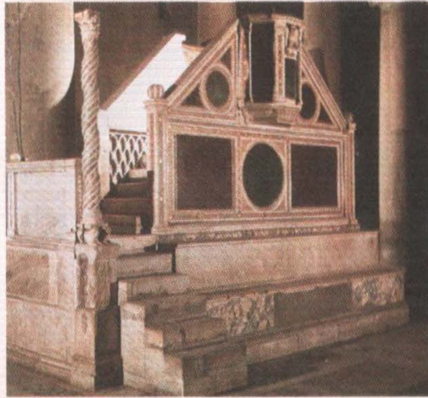
Piazza'nın (meydan) karşısına gelen cephe duvarında dışarıya açılan bir mimber vaiz için işe yarar bir cep meydana getirmektedir. Hıristiyan âleminin en büyük düşünsel merkezlerinden birinde, kamunun söylevlerle cesaretlendirilmesine atfedilen yeni dönemin ilk işaretlerinden biri olarak, kiliselerin bu iş için kullanılmalarından önce, tarikat üyesi biraderlerin yaptıkları gibi, özel olarak geniş kitlelerin dinleyici olarak bulunmalarına alan tahsis edilmiştir.

Aşağıda solda. San Lorenzo fuori le Mure, Roma'daki Yeni Ahiddeki Havari mektuplarıyla İncil'in şarkı olarak söylendiği *ambone* veya kürsü. 12. ve 13. yüzyıllarda Roma kiliseleri ıslah edilip yenileştirildiklerinde, görkemli tarzda yeni mobilyalarla donatılmışlardır. Mozayik biçiminde şekillendirilen mermer veya porfir (somaki) taşı tabakalar kullanan "Cosmati" tarzı özellikle beğenilmekteydi. Resimdeki, Cosmatili *ambone*'nin en zarif örneğidir.

örnek olmaya çalışmışlardır. Uygulamada her iki tarikat da kısa sürede geniş kitlelere vaaz verir hale gelmişler ve zorunlu olarak üniversite kentlerine yerleşip buralarda üyelerini eğitmişler ve o günlerin en ülkücü gençlerinden yeni üyeler sağlamışlardır.

Keşişlerin bu dönemde sapkınlarla mücadele etmede gösterdikleri başarı, kuşkusuz onların Hıristiyan âleminde genel bir güvenliği sürdürmelerine yardımcı olmuştur. Özellikle Albigeois sapkınları, 12. yüzyıl boyunca onları vaaz yoluyla kazanmaya yönelik tüm girişimlere direnmişlerdir. İnatları en sonunda III. Innocentius'un bile, onlara karşı bir Haçlı Seferi çağrısında bulunmasına (1209) yolaçmıştır. Albigeois'ların gücü (1240'larda) askerî araçlarla kırılmış ve tehlike azaltılmıştır. Zamanla bölgede vaaz vererek ve buna bağlı olarak sapkınların kökünü engizisyon yoluyla kurutma görevini üstlenen Dominikenlerin Albigeois bölgelerinde yarattıkları psikolojik tepkileri hayal etmek mümkündür. Sapkınlık Dominikenlerin entellektüel üstünlükleri sayesinde değil de, o dönem insanlarının Kilisenin sapkınlarla başa çıkabilecek güçte olduğuna inanmalarından ötürü yok edilebilmiştir; insanları bu düşünceye yönelten Kilisenin konumundan entellektüel olarak emin olmasıdır.

Biraderler, üniversitelerde dinin doğrularına düşünsel bir güven oluşturulması konusunda da önemli roller oynamışlardır. Skolastik dinbilimin en ünlü hocalarının hepsi tarikat mensubu biraderlerdi-Büyük Albert (Albertus Magnus), Aquinaslı Thomas, Duns Scotus ve Occamlı William. Paris Üniversitesi 13. yüzyılın başlarında ilk kez örgütlendiğinde, araştırmaların etkilendikleri başlıca kaynak Aristoteles olmuştu. Mantık konusundaki eserlerinin yeniden keşfi, 12. yüzyıl boyunca ilgileri tahrik etmiş ve mantıkçılar nezdinde sahip olduğu ün, en azından bilimsel eserlerine karşı saygılı bir tavrın oluşmasını beslemiştir. Ancak bilimsel eserleri 13. yüzyılın başlarında genel

olarak daha iyi tanınır hale geldikçe, bazı hocalar öncelikle onun besbelli Hıristiyanlığa aykırı öğretisine, örneğin yaratılış veya insanın doğası hakkındaki görüşlerine cephe almaya başlamışlardır. Bir başka husumet nedeni ise, Aristoteles'in bilimsel eserlerinin çok güç anlaşılması ve Müslümanlar tarafından yazılmış Arapça yorumların tercümelerine yapılan atıflar olmaksızın bunların kavranmalarının mümkün olmamasıdır. Onu savunanlara karşı duyulan husumet, Aristoteles'ten duyulan kuşkuyu güçlendirmiştir. Ancak Aristoteles'in Hıristiyan hayranları cesaretlerini kaybetmemişlerdir. Bunlar bu zor eserlerden öğrenecek çok şeyleri olduğunu görmüş ve itiraz edilebilir noktalardan ötürü yollarından dönmeye razı olmamışlardır. Bazı cesur düşünürler daha da ileri gitmişler ve Aristoteles'in öğretilerini yeniden yorum-

Aşağıda. Moğol İmparatorluğu. Aslında Moğolların tarihi Avrupa Orta Çağ tarihinin bir bölümünü meydana getirmemektedir, fakat Moğol İmparatorluğu'nun varlığının Avrupa üzerinde derin etkileri olmuştur. Moğollar Doğu Avrupa'daki tahripkâr faaliyetlerine (1237-41) rağmen, hemen eski Müslüman düşmana karşı potansiyel müttefikler olarak kabul edilmişlerdir. Hem Papa IV. Innocentius, hem de Fransa kralı IX. Louis bunu önermek üzere onlara elçilik kurulları göndermişlerdir; bu hükümdarların Han'ın yanına Karakurum'da ulaşan cesur habercilerinin raporları, Marco Polo'nun daha hayalî anlatıları kadar ünlü olmasalar bile, sessiz şaşkınlıklara yol açmışlardır. Tüccarlar ve misyonerler 14. yüzyılın sonuna kadar Moğol Asyası boyunca sürekli bir bağlantıyı muhafaza etmişlerdir. Moğol İmparatorluğu'nun tarihlerinin akışını değiştirdiği ve gelişmelerini uzun bir süre için engellediği Rusların üzerinde daha doğrudan ve gecikmiş bir etkisi de olmuştur. Fakat İslâmî Orta Doğu kuşkusuz Moğollar tarafından, Hıristiyan âleminin kurtulduğu bir şekilde, paramparça edilmiştir. Bağdat Halifeliği nihaî olarak yok edilmiş ve Halife Mısır'daki Memlûk Sultanlarının kanatları altında yaşamak zorunda kalmıştır. 15. yüzyıl kadar geç bir tarihte Moğollar Timur'un yönetiminde, yeni tomurcuklanmakta olan Osmanlı devletini parçalamışlardır. Bu durumda Hıristiyanların Moğolları muhtemel dostlar olarak kolları açık olduğu halde karşılamalarının nedenleri vardır, hatta onları Hıristiyanlaştırma umutları boşa çıkmış olsa bile.

layarak, bunların Hiristiyanlarca kabul edilebilir nitelikte olduklarını göstermeye çalışmışlardır. Daha da cüretkârlar ise, biri din, diğeri bilim için olmak üzere iki gerçeğin olması gerektiğini bile düşünmeye başlamışlardır. 13. yüzyıl üniversiteleri, skolastiğin daha çok kısır zekâları akla getiren bir terim olmasına rağmen, fazlasıyla tartışılan yerler haline gelmişlerdir; gerçekten bu tartışmaların ürünleri Hıristiyanlığın entellektüel gelişiminde çok önemli ve güdüleyici olmuştur. Bu dönemin Hıristiyan hocaları herşeyden çok, antikitenin putatapar gerçekçiliği tarafından sunulan sorunların ölçüsünü ve İslâmın dev düşünürlerini ele almışlar ve başlangıçta her ikisine karşı duydukları korkuyu aşarak, kendi düşüncelerini ortaya çıkartmışlardır. Batı ilk kez entellektüel alanda kendine güven duymaktadır. Bu kavrayış değişikliğinin işareti olarak Aquinaslının *Summa Contra Gentiles*'ine Hıristiyan olmayanlara karşı *"Summa"* bakılmalıdır; söylendiğine göre bu eser yeni fethedilen Balear Adalarındaki Dominiken misyonerlerinin eğitimi için ısmarlanmıştır. Eser, Hıristiyan dinbiliminin rasyonel bir sunumu olarak ele alınmış ve Müslümanların kendi tektanrılı konumlarından Hıristiyanlığı kabule yöneltilebilecekleri varsayımına dayandırılmıştır. Bu eser, başkalarının kısa dönemde Hıristiyanlığa kazanılması konusundaki değeri ne olursa olsun, entellektüel bir başarı olarak bir *tour de force*'dur.

Moğollara gönderilen misyonerler

Yeni dinsel tarikatlar, eskilerinin tersine, Kilisenin alanının dışında kalanları etkilemek ve Hıristiyanlaştırmak üzere, uzaklara gitmişlerdir. Bunların en çarpıcı başarıları, vaaz vermek için çok uygun olan muazzam kiliseler kurdukları, o sıra gelişmekte olan kentlerde görülmüştür-birçok yerde bunlar hâlâ ayaktadırlar. Fakat en çarpıcı başarıları, Hıristiyanlığın dışına düzenledikleri şaşırtıcı misyonerlik yolculuklarıdır. Dominikenler Orta Volga bölgesinin doğusundaki topraklara 1239'dan önce ulaşmışlardır. 10 yıl sonra ise Longjumeaulu André Tebriz'e varmıştır. Yüz yıl kadar bir süre içinde Dominikenler Orta Asya, Hindistan ve Semerkand'da görülmüşlerdir; aynı dönemde Fransiskenler Moğol İmparatorluğu'nun başkenti Pekin kadar uzaklara ulaşmışlar ve burada bir piskoposluk kurmuşlardır. Üslerinden çok uzakta olan bu misyonerler olağanüstü bir iman ve cesarete sahiptiler. Kuşkusuz bunlar, Doğuda bu kadar uzaklara kadar giden ve hayatlarını tehlikeye atan yegâne Hıristiyanlar değillerdi. Bunlar Çin'de bile Nasturî Hıristiyanlar bulmuşlar ve bilinmeyen sayıda Hıristiyan, Moğolların Avrupa'ya yaptıkları akınlardan sonra Asya'ya götürülmüşlerdir. Venedikli tüccarlar Polo kardeşlerin Büyük Han'ın sarayını ziyaretleri (1275) diğer başka cesur Hıristiyanların bu uzun yolculuğu, Hıristiyan ruhların kurtarılmasından farklı güdülerle yapabileceklerini göstermektedir. Ancak belirsiz olan zaman, Batı'da uygun olarak ortaya çıkmıştır ve Asya'daki Moğol varlığı, Avrupalıların böyle davranabilmelerine yardım eden faktörlerden biridir.

Moğollar Hıristiyan âlemine ilk kez, 1277'de, Orta Asya stebinden başlattıkları akınlar Kiev Rusya'sına ulaşıp, bunların büyük ticaret kentlerini tahrip ettiklerinde girmişlerdir. Önderleri, Cengiz Han'ın torunu Batu'nun yönetiminde Avrupa içlerinde ilerlemeye devam etmişler ve 1241'de Silezya'daki Legnica'da büyük bir güçle karşılaşarak onu bozguna uğratmışlardır. Ancak, Büyük Han Ögedey'in Orta Asya'da ölmesi Batu'nun daha ötelere ilerlemesini engelleyebilmiştir. Tahtın intikaliyle ilgili sorunlar nedeniyle Batu geri çekilmiş ve bir daha geri dönmemiştir. Fakat Papa

IV. İnnocentius henüz İslâmiyete bağlanmamış bu kadar büyük bir gücün gelmesinden o kadar etkilenmiştir ki, Moğolların ardından Giovanni Carpini'yi bir ittifak teklifiyle Asya'nın derinliklerine yollamıştır (1245-47). Bu girişim birkaç yıl sora, Kutsal Topraklar'daki gözlem yerinden Moğolları kendi tarafına çekmenin anlamını gören IX. Louis tarafından tekrarlanmıştır. Elçisi Willem van Ruysbroeck (Wilhelmus Rubruquis) kendinden önceki Carpini'nin yolunu tutmuş ve bunların Moğollar hakkında anlattıkları Kırım'daki Ceneviz kolonisinin limanları üstünden step boyunca ve gerekirse Pekin kadar uzaklara bu yolculuğu yapmaları için çok kimseyi cesaretlendirmiştir. İran Moğollarının Hanının 1300'lerde İslâmiyeti kabul etmesine kadar, iki kuşaktan fazla sürede, Orta Asya'daki Moğol iktidarı özellikle Moğolların 1258'de Bağdat'taki Halifeliği yok etmelerinden sonra -bu olay Memlûk hükümdarı Baybars'ın öfkesine yolaçarak, onları 1260'da Suriye'de bozguna uğratmasına neden olmuştur- Hıristiyanlara bir umut kaynağı olarak gözükmüştür.

Bu bozgun Hıristiyanları Moğolların potansiyel müttefikler olarak o kadar da değerli olmadıkları konusunda ikna etmiş olmalıdır. Yüzyılın sonunda Batı'nın en çok ulaşabileceği Moğollar, fiilen İslâmiyetle uyuşmuşlardı. Bu dini kabul ederek Orta Asya'daki egemenliklerini koruyabilmişler, fakat İmparatorluklarının birliği 1259'da büyük Han Möngke'nin ölümünden sonra devam edememiştir. Çin'deki (Yüan hanedanı) ve İran'daki (İlhanlılar) Moğollar, en azından kendilerine yardımcı olmak üzere yerel yönetim geleneklerinden yararlanmışlardır. Çağatay ve Altın Ordu Hanlıklarında, Moğollar Ruslar gibi, komşuları olan halkları, dehşet yaratma yeteneklerine dayanarak bir bağımlılık konumunda tutma becerisine sahip olmalarına rağmen, göçebe hayat tarzlarını korumuşlardır. Ancak kendileri için daha dengeli bir toplum geliştirme fırsatını kullanmamaları nedeniyle, rollerin değişmesi sadece bir zaman sorunu haline gelmiştir. Onlar geleneklerinde ısrar ederlerken, komşularından bazıları kendi değerlerini koruyabilmek için gelişmek zorunda kalmışlardır. 14. yüzyılın son üçte birinde İlhanlı Önderi Timur, 1.5 yüzyıl önceki atalarının tahripkâr tarzında, -Osmanlı Türklerinin oluşturdukları İmparatorluk da dahil- tüm Batı Asya'yı talan ederek fethetmiştir. Fakat onlarınkinin tersine, İmparatorluğu 1405'deki ölümünden sonra bir kuşak süresince bile ayakta kalma becerisini gösterememiştir. Örneğin Osmanlılar çabucak eski durumlarına ulaşmışlar ve 1422'de İstanbul'a bir saldırı düzenleyecek kadar yavuzlaşmışlardır. Fakat Moğolların olumsuz nitelikleri tarihsel önemlerini gölgelememelidir. Heryere bir orman yangını gibi yayılmışlardır, fakat büyüme tekrar belirdiğinde, yeni bir güçle birlikte gelmiştir.

Hıristiyanlık ve İslâmiyet: kayıplar ve kazançlar

Rus prenslerinin Altın Ordu'ya karşı 15. yüzyıla kadar temkinli ve saygılı tavırları, Hıristiyan Avrupa'nın İslâm güçlerinin gerçeklerini tanıdığını uygun bir şekilde belirtmektedir. Latin Haçlılar İslâmiyete tam kalbinde meydan okumuşlar, Müslümanlar da kendi ortamlarındaki bu yabancı unsuru devre dışı bırakabilmek için yavaş yavaş güçlerini yeniden toplayıp, yeniden yerleştirmişlerdir. Etki alanlarının ötesindeki Hıristiyanlar ise, kendi cephelerinden bir karşı saldırıda bulunabilme şansları konusunda şaşırtıcı bir iyimserliğe sahip olmuşlardır. St. Louis'nin imanı Mısır'da bozguna uğratılmasına rağmen, Suriye'deki direnmenin 4 yıl daha iyi kötü sürmesini sağlarken, yalnızca Latin şevkinin en iyi bir temsilcisi olmakla kalmamış, aynı zamanda diğerlerinin imanının güçlenmesine de katkıda bulunmuştur. Latinlerin umutları, ancak 13. yüzyılda Mısır Memlüklarının Kutsal Topraklar'daki sonuncu Hıristiyan müstahkem mevkilerini temizlemelerinden (1291) ve Batı Asya'daki Moğolların İslâmiyeti kabul etmelerinden sonra, aşikâr bir şekilde kırılmıştır. İslâmiyet böylece Asya ve Kuzey Afrika'daki egemenlik alanlarını yeniden ele geçirmiştir. 14. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlıların Balkanlardaki ilerlemeleri, İslâmî bakış açısından, iman yayma konusunda uzun süre kesintiye uğratılmış bir ödevin yeniden sürdürülmesinden ibarettir; eski din yeni bir güvenle ortaya çıkmaktadır. Bu dönem, tarihçi ve filozof İbn Haldun (1332-1406) gibi bazı ünlü İslâm bilginlerinin çağıdır. Bu dönem aynı zamanda İslâmın eski düşmanı, Hıristiyanlığın başkenti İstanbul'un Osmanlılar tarafından ni-

Sağda. 1284-85'te Sultan Kalavun tarafından yaptırılan külliye; şifahane, medrese ve türbe Kahire'deki yapılar arasında benzeri olmayan mimarî başarılar meydana getirmişlerdir. Yapı şeklinin, mimarın ön cephe duvarını pencere dizileri ve cumbalarla çeşitli bir şekilde işlemesiyle bütünlük içinde olması, İslâm mimarisini dış görünüş açısından cazip ve ilginç hale getirmeyi amaçlamaktadır. Hıristiyan yapı tarzının Doğu'daki etkisi farkedilmektedir.

En sağda. Marco Polo Çin'e gitmek üzere Venedik'ten ayrılırken, Marco Polo'nun *Li Livres du graunt Caam* adlı kitabından, 1400 civarı.

Memlûklar döneminde Mısır Memlûk Mısır'ı, gördükleri hakkında anlatılar bırakan, buraya hayran olan ve buradan endişe duyan Orta Çağ sonu Hıristiyanlarının tanıdıkları en büyük Müslüman gücüdür. Kahire onların en büyük pazarıydı ve oraya giden bütün tüccar ve hacıları, dünyanın en büyük kentlerinden biri olarak etkilemiş olmalıydı. İslâmî birliğin parçalanmasından sonra, Mısır gene önemli bir siyasal güç haline gelmiştir, fakat dinsel açıdan Sünnî olmaması; nüfus, refah ve stratejik konumu bakımlarından lâyık olmasına rağmen, İslâm dünyasına önderlik etmesini engellemiştir. Mısır'ın Sünnî Selâhaddin tarafından 1171'de fethedilmesinden sonra ülke hemen İslâmî dünyanın sorunlarının çözümünde başa geçmiştir. Ülkenin askerî seçkinleri olan Türk kölelerin meydana getirdiği Kölemen (Memlûk) ordusu, 2.5 yüzyıldan fazla süren bir rejimi devam ettirmiştir. Bu ordu, adı itibariyle pek iyi bir üne sahip değilmişe benzeyebilir, fakat Filistin'deki Hıristiyan ileri karakollarını o yok etmiş, Moğolları Suriye'deki sınırdan içeri o sokmamış ve egemenliğini Arabistan'ın kutsal yerlerine kadar genişletmiştir. Kölemenler Nil deltasında etkin bir eyalet yönetimi sürdürmüşler ve Nil boyunca güneye doğru Nubya'yı, Etyopya kadar uzaklara varıncaya kadar fethetmişlerdir. Hıristiyan ve Müslüman tüccarlar. Memlûkların Kızıldeniz kıyılarında olmalarından yarar sağlamışlardır. Memlûklar bu yolla Müslümanların Afrika Boynuzu ve Hindistan'a ulaşmalarına olanak vermişlerdir. Anıtları ve mamül ürünleri, Memlûk devletinin Mısır'ı zengin, bağımsız ve saygı duyulan bir ülke haline getirme uğraşında, Orta Çağdaki bütün öncellerini aştığını göstermektedir.

hâî olarak fethedilmesine de tanık olmuştur. Tüm dünyayı gezen seyyah İbn Batuta, İslâm aleminin bir ucundan öbürüne bu dünyayı gördüğü haliyle, bu uygarlığın kıyısında yaşayan Batı Avrupa'nın önemsiz halklarına karşı şaşırtıcı olmayan bir şekilde kayıtsız kalmıştır: onların da günlerinin birgün geleceğini hayal edemezdi.

13. yüzyılın sonlarında Hıristiyanlığın karşısındaki İslâm devletlerinin en büyüğü kuşkusuz Mısır'dır. Selâhaddin 1171'de ülkeyi tekrar Sünnîliğe kazandırmış ve 13. yüzyılda Haçlı devletlerini yoketme hareketinin gerçek üssü haline getirmiştir. IX. Louis'nin Mısır'a karşı giriştiği harekât yalnızca kendi bozgunu için bir fırsat olmakla kalmamış, aynı zamanda Türk "köle" ordusunu iktidara getirecek olan Memlûk hanedanının kurulmasına da yolaçmıştır. Bu dönemden itibaren Mısır yeniden İslâm dünyasına ağırlığını koyabilir hale gelmiştir. Ülke tahıl bakımından zengindir, kalabalık bir nüfusa sahiptir ve Hind Okyanusu ile gümüş ve köle elde ettiği Afrika'nın içleriyle olan bağlantıları nedeniyle ticarette hayatî bir rol oynamaktadır. Sultan Baybars (1260-77) egemenliğini yalnızca Suriye'ye değil, aynı zamanda Numidya ve Berberler üzerine de genişletmiştir. Ülkesinin refahını artırmış ve camiler, okullar inşa ettirerek ve Sünnîliği teşvik ederek mümin bir Müslüman olarak üstüne düşeni yapmıştır. Ardılı Kalavun (1279-90) aynı tarzda devam etmiş ve Kahire'de bugün ayakta kalan en eski şifahaneyi yaptırırak ün kazanmıştır. Sultan er-Nasır da, (1298-1340) saltanatının sonlarına doğru ortaya çıkan karışıklıklar, sistemin gerilediğini haber vermekle birlikte, aynı derecede güçlü bir hükümdar olmuştur. İkinci bir Memlûk hanedanı (1382-1517) daha az seçkin bir tarihe sahip olmuştur, fakat sonunda Osmanlı fethiyle devre dışı kalana kadar tutunabilmiştir ki, aynı tarihlerde Portekizliler Kızıldeniz'e ulaşmışlardı. Mısır'ın 14. ve 15. yüzyıllardaki gücü Hıristiyanlar tarafından küçümsenmemiş ve bu ülkeye gelen birçok seyyah geriye lehte raporlarla dönecek kadar etkilenmişlerdi. İslâmiyet Avrupa'da saygı uyandırmaktan geri kalmamışdır.

Ancak, 11. ve 12. yüzyılın küçük emirliklerini ortadan kaldıran bu büyük İslâmî devletlerin pekişmeleri, Batı'daki İslâmî sınırların eski hallerine getirilmelerine yardımcı olmamıştır. İslâmî uygarlığın bu yüksek noktası ile geçmiştekiler arasındaki belirleyici farklardan biri, Batı Akdeniz'in geri alınamamasıydı. Sicilya'nın Normanlar tarafından Hıristiyanlığa kazanılmasına bile karşı çıkılmamıştı. Tersine, Normanların husumetinin yıpratıcı ihtarları komşuları Tunus'a yapılan aralıklı akınlar biçiminde kendini göstermiştir. Balear adaları da 13. yüzyılın ortalarında Müslümanlardan alınmış ve bu arada Aragon ve Kastilya kralları İspanyol topraklarını güneye doğru ilerletmişlerdir. 1300'lerde İspanya Müslümanlarının elinde yalnızca, iki yüzyıl kadar Kastilya'ya bağımlı bir devlet olarak yaşayan sonra Araplarla takas edilen Gırnata krallığı kalmıştır, fakat bu devlet bağımlı statüsüne rağmen çağdaşı Müslüman sarayları gibi parlak bir kültüre sahiptir. Gaddar Pedro'nun (I. Pedro, 1350-69 arası kral) Kastilya'sı gündelik hayatın incelmesi, mimari, iç süsleme, ağaç ve kumaş işçiliği konularında Müslüman bağımlılarına çok şey borçludur. Bu krallık, Müslümanları veya İslâmiyeti yok etme konusunda ne siyasal, ne de dinsel bir arzu göstermiştir. İslâmiyetin kültürel üstünlüğü, Hıristiyanların ona karşı istemeye istemeye saygı duymalarına yolaçmıştır. Kuzeydeki küçük, fakir ve seyrek nüfuslu Hıristiyan devletleri daha güneydeki Müslüman devletlerinin işine, ancak Kurtuba Halifeliğinin çökmesinden (1038), onun yerine geçen krallıklar (taifeler) arasındaki rekabetten ve Kuzey Afrika'da isyankâr İslâmî güçlerin (önce Al-Moraviler, sonra da Al-Mohadiler) ortaya çıkmalarından sonra derinlemesine karışmaya başlamışlardır. Toledo'nun 1085'te Hıristiyanlar tarafından ele geçirilmesiyle en yüksek noktasına erişen ilk etkinlik patlaması, 12. yüzyıldan itibaren, beklenebileceği gibi büyük bir Haçlı Seferi tarafından izlenmiştir. Hıristiyanlığın ve İslâmiyetin temsilcileri arasındaki bu büyük mücadele her iki taraf açısından da kesin bir zaferle sonuçlanmamış ve 13. yüzyılın başlarından önce Hıristiyan güçler inis-

yatifi ele geçirememişlerdir. Al-Mohadilerin meydan okumasına cevap vermek üzere toplanan Hıristiyan güçleri, 1212'de Las Navas de Tolosa savaşını kazanmışlardır. Bir kuşak süresince, önce Kurtuba'nın (1235), İşbiliye'nin sonra da (Sevilla 1248) III. Ferdinand (1671'de aziz ilân edilmiştir) komutasındaki Kastilya güçleri tarafından ele geçirilmeleriyle yeniden fethin ana kısmı tamamlanmıştır. Böylece, Kastilya kralı kendini geniş bir toprak parçasının efendisi olarak bulmuş, fakat aynı zamanda efendisi olduğu bu toprakların, Müslümanların kaçmalarından sonra nüfuslarını çok büyük ölçüde kaybettiklerini de görmüştür. Kastilya'nın yeni kralı X. Alfonso (Bilge), kuzeyden Endülüs'e yerleştirmek üzere insan getirmeye uğraşmıştır. Kiliselere, askerî tarikatlara ve soylulara, olabildiğince çok sayıda Kastilyalının bu yeni kazanılmış toprakları geliştirmelerini cesaretlendirmek üzere geniş toprak parçaları verilmiştir. Beş yüzyıl Müslümanların yönetiminde kalmış olan bu ülkenin özümlenmesi hükümetin enerjisini tüketmiştir. Gırnata krallığını zaptederek yeniden fetih hareketinin tamamlanması konusundaki öneriler 1492'den önce kuvveden fiile çıkmamışlardır. İspanyol krallıkları iki yüzyıl süreyle ana faaliyetlerinin Müslümanlara düşmanlık olmasından vazgeçmişler ve aslında Müslüman ve Yahudilerin varlığını şaşırtıcı ölçülerde hoşgörmüşlerdir. Bu hoşgörü, 14. yüzyılın sonunda yeni bir tahammülsüzlüğün kendini büyük bir Yahudi kı-

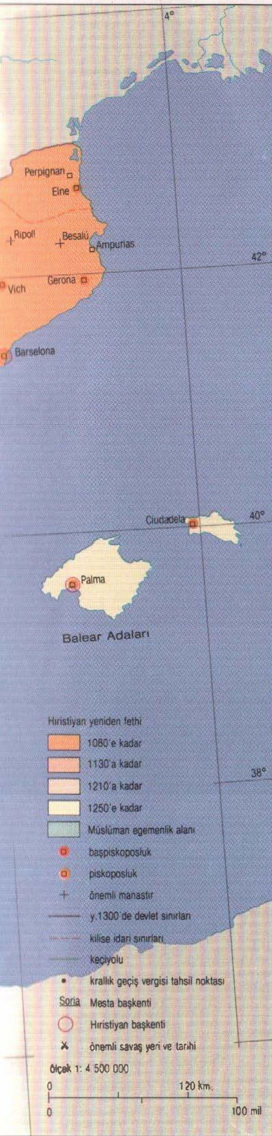
1300'de İspanya
Orta Çağ İspanya'sına ilişkin haritalarda kaydedilebilir nitelikteki en dramatik değişmeler 11. yüzyılın ikinci yarısında veya 13. yüzyılın ilk yarısında görülmektedirler. Bunların sonucu olarak İspanya'daki İslâm iktidarı Gırnata (Granada) krallığıyla sınırlanmıştır. Üstelik bu krallık da Kastilya'nın üst otoritesini tanımak zorunda kalmış, ama nihaî olarak ortadan kalkması için iki yüzyıldan fazla bir sürenin geçmesi gerekmiştir. Bu dönem boyunca Yarımada 5 krallık halinde bölünmüştür: Portekiz, Kastilya, Navarra,

Aragon ve Gırnata; bunlardan herbiri kendi çıkarlarının ve anlaşmalarının peşinde koşmuştur.

Sağda. II. Friedrich'in oğlu Sicilya kralı Manfred (1258-66) için hazırlattığı kuşlar ve doğan yetiştirme hakkındaki incelemesinin bir kopyasından. Friedrich'in kendi metnine en sadık olan bu kopyadır ve asıl metinde yer alınaları gereken resimler burada da yeniden aslına sadık bir şekilde yapılmışlardır. Altı kitaptan yalnızca ilk ikisinin resimleri tamamlanmıştır

yımı biçiminde göstermesine kardar devam etmiştir.

Sicilya ve Avrupa iktidarı

Kastilya Güney İspanya'yı istilâ ederken, Aragon kralı I. (Jimes) Jacques'ın Haçlı şevki doğu sahillerine uzanmış ve denizi aşarak Yarımadayı Balear adalarına bağlamıştır. Bunun sonucu olarak, saltanatının bitiminde Aragon tacına bağlı devletler, daha çok, o dönemin tüm krallıklarından daha fazla 13. yüzyıl Venedik devletine benzeyen Barselona'dan yönetilen bir deniz imparatorluğu biçimini almışlardı. Aragon'un kendisi ise kralın sahip olduğu toprakların en önemsiz parçasıdır. Kral ve ardılları, tıpkı Kastilya krallarının hanedanlarının Asturias kökenine sırt çevirmelerindeki gibi kesin bir biçimde yüzlerini denize döndürmüşlerdir. 13. yüzyılın İspanyol kralları, vatanlarındaki ağır sorunların üstesinden geldikleri için, artık Hıristiyan âleminin sorunlarında öncelikli bir yer almaya hazırdılar. Geçmişte Aragon kralının İmparatorlukla, Provence'taki toprakları aracılığıyla ilişkisi olmuştu. Staufen iktidarının, özellikle II. Friedrich'in ölümünden sonra parçalanması, kaçınılmaz olarak sonraki krallarıda ilgilendirmiştir. Belki bundan daha şaşırtıcı olanı, Kastilya kralı X. Alfonso'nun İmparatorluk işlerine karışmakta gösterdiği aceleciliktir. Büyük imparatorun torunlarından biri olarak 1257'de Alman tahtına seçilmeyi kabul etmiş ve bu ünvanı ancak 1274'de reddetmiştir. Kastilya, I. Carlos'un (İmparator V. Charles [Quint]) üç yüzyıl sonra bu yükü taşımış olmasına rağmen, bir bağlantı kurmak için çok uzaktır. Fakat Aragon kralının Sicilya'ya müdahalesi, daha ciddi bir uğraştır. II. Pedro II. Friedrich'in torunlarından biriyle evlenmiş ve 1282'de Sicilyalılardan, krallığı ele alması ve Fransız kralı Charles d'Anjou'yu adadan atması için yapılan daveti kabul etmiştir. Bu tarihten itibaren 1860'a kadar Sicilya İspanyol krallık hanedanı tarafından yönetilmiştir.

12. yüzyılda Sicilya, Norman krallığının üssü haline gelmişti; 13. yüzyılın ilk yarısında ise II. Friedrich'in İmparatorluk içindeki iktidarının temeli olmuştur. 1282'den sonra da, ya Aragon tacının bir bölgesi ya da dünyada pek de önemli olmayan yarı özerk bir krallık olmuştur. Ada krallarının egemenliklerini Kuzey Afrika'da Tunus civarında yayma konusundaki 11. yüzyıldan beri tekrarlanan başarısızlıkları, Sicilya'nın bir ana birleşme değil de, bir sınır hattının en son noktası olduğu anlamına gelmiştir. Napoli kralları adayı ele geçirmeyi başaramamışlar ve V. Alfonso'dan (1416-58) önce hiçbir Aragon kralı Napoli'yi Sicilya'dan almayı başaramamıştır. Böylece Sicilya 1282'de sonra iki yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca bağımlı bir konuma düşmüştür. Sicilya, hükümdarlarının Orta Akdeniz'den Palermo'ya kaynak akıtma becerisini gösterdikleri zamanlar, doğal olarak refaha ulaşmıştır. Hıristiyanların Kuzey Afrika'ya karşı ilgilerinin sadece ticarî amaçlı hale gelmesiyle de, Sicilya, İtalya'nın veya Aragon krallığın önemsiz bir ilâvesi olma rolünü yeniden elde etmiştir. II. Friedrich döneminde bile Sicilya kendi haline bırakılmış ve Friedrich üç yaşından itibaren 15 yılını adada geçirmiş olsa bile İmparator olduktan sonra Adayı yalnızca beş kez ziyaret etmiş, sadece bir keresinde iki yıl kadar kalmış ve 1233'den sonra da adaya bir daha adımını atmamıştır. İmparatorluktan çok karllığı düşünme konusunda serbest kalan Friedrich aslında ana kıt'ayı tercih etmişe benzemektedir.

Tarihçiler, İmparatorluğun 13. yüzyıldaki tarihine, gelecek için büyük beklentilerden yoksun bir gözle bakmışlardır. O dönemde yaşayanlar ise, tarihçilerin bu kuşkuculuklarını paylaşmışa benzememektedirler. Papalık açıkça gücü konusunda 14. yüzyılda bile aşırı temkinli gözükmektedir. Kastilya ve Fransa kralları ile İngiltere kralının kardeşi İmparatorluk tacına adaydılar. Almanya bu dönemde nüfusca ve kültürce sınırlarını hızla genişletmekte olan bir ülkedir. Hıristiyan âleminin en büyük devleti, tarihçilere ilerlemiş bir çöküntü halinde ve parçalanmaya hazır olarak gözükebilir. İmparator VII. Henry İtalya'ya geldiğinde (1310), şair Dante açısından tek bir evrensel devletin -Hıristiyan âlemi krallığının- gücünü hâlâ temsil edebilmekteydi.

Batı İmparatorluğu

Aziz Louis'yi geç Fransız monarşisinin kurucusu olarak selâmlayan tarihçiler, onun parlak çağdaşı ve müttefiki II. Friedrich'in karşısında şaşkınlığa düşmüşlerdir. II. Friedrich bir sıranın devamı gibi değil de, tek başına yoluna devam ediyor gibidir. Hiçbir siyaseti miras almamış ve ardıllarına hiçbir siyaset aktarmamıştır. İlk önce Papa'nın sadık bir bağımlısı iken, kısa sürede nefret edilen bir düşman haline gelmiştir. Onun hakkında, özellikle Papa yanlısı kilise mensupları tarafından inanılmaz öyküler anlatılmaktadır. Fakat bu iğnelemeler herhangi bir aşırı yaşamöyküsünün yazılmasını esinlendirmemiştir. Daha sonraki tarihlerde İmparatorun, Müslüman hükümdarlarla kibar ilişkileri, bilim ve sanatı koruması, kendisinin av kuşları hakkındaki incelemesinden anlaşıldığı üzere bir kuş gözlemcisi olması, methedilmesinin nedenleri olmuş ve ona zamanından önce doğmuş olduğu ününü kazandırmıştır. Hakkındaki tüm kitaplar birer şaşkınlık ifadesidirler. İmparator bugün de hâlâ bize çekici ve anlaşılmaz gelmektedir.

İşe başladığı konum, İmparator VI. Henry ile Sicilya krallığının vârisi Constance 'ın 1186'da evlenmelerinin sonucu olarak istenilen durumdu. Babası erkenden, henüz iki devletin birleşme umudu uzaklardayken ölünce, Alman prensleri o sıralar iki yaşında olan Friedrich'i hükümdarları olarak kabul etmeye razı olmamışlardır. Bu durumda Almanya'dan ve İmparatorluktan vazgeçen annesi, Friedrich'i Sicilya'da mirasçısı yapmış ve eğitimini de Papaya emanet etmiştir. Ancak, Friedrich daha 20 yaşına gelmeden atalarından ötürü ve üzerindeki Papalık baskısı nedeniyle, İmparatorluk işlerine karışmak durumunda

kalmıştır. Oğlu Henry, Friedrich'in Alman kralı olmasından önce, 1212'de Sicilya kralı olarak taç giymiştir, fakat Friedrich'in kendi mirasını bölmeye niyeti yoktu, Papa III. Honoriusda, Henry'nin Almanya kralı seçilmesine, Friedrich'in de Sicilya'yı muhafaza etmesine dair ısrarlı baskılarına boyun eğmişti. Friedrich'in Almanya'nın çıkarlarını ihmal ettiği sıklıkla düşünülmüştür. Bu ülkede genç bir adam olarak sekiz meşgul yıl geçirmiş olmakla birlikte, daha sonra oraya 1235-37'de, yalnızca kısa ziyaretler için iki kere gitmiştir.

Kurumsal olarak, iki önemli hükümdarlık ayrıcalığını onaylaması bakımından ünlüdür: bunlardan birincisi, oğlu Sicilya kralı Henry'yi Romalıların kralı olarak seçmelerinin bedeli olarak kilise prenslerine, ikincisi de 1231/2'de lâik prenslere tanınmıştır. Bu ayrıcalıkların daha sonraki prensler tarafından, ortada etkin bir imparator olmadığı zaman kullanılması, bunların Friedrich'in dönemindeki siyasal anlamları hakkında hiçbir şey anlatmamaktadır. Daha önemlisi, II. Friedrich'in Almanya üzerindeki egemenliğinin sürmesi ve 1235'de Lombardiya seferi için buradan askerî destek getirmesi ve hayatının son dönemlerinde Papanın ona bir karşı-kral çıkartma plânının bu ülkede pek taraftar bulmamasıdır. Almanya'daki Staufen iktidarı II. Friedrich'in ölümünden sonra da devam etmiştir. Oğullarından önce Henry'nin, sonra da Conrad'ın vârisleri olarak kabul edilmelerini sağlamadaki başarısı, süreç içinde, İmparatorluk'ta olduğu Fransa'da da bir hanedana dayalı veraset yönetimi meydana getirebilecek niteliktedir Staufenleri yok edenler Almanya'daki hatalar olmayıp, IX. Gregorius'tan başlayan bir dizi papanın sarsılmaz husumetleridir.

Friedrich, IX. Louis veya III. Henry kadar mümin olmamış olabilir, ama kuşkusuz öyle olduğunu ilân etmiş bir şüpheci de değildi ve kurum olarak papalığa düşman da olmamıştı. Papalığı birlikte yaşanınası gereken bir kurum olarak kabul ediyordu. Fakat hem Sicilya'daki piskoposların denetimi, hem de papaların Papalık devletine ilişkin talepleri nedeniyle papalarla arasında sorunlar bulunmaktaydı. Gençliğinde III. Innocentius tarafından daha önceleri Welf hanedanından İmparator IV. Otto'nun verdiği tavizleri teyid etmesi için zorlanmıştı, fakat zamanla olgunlaşınca; Almanya'nın siyasal durumu, Papanın İtalya'daki siyasal konumu ve Haçlı Seferleri programı, hepsi birden Innocentius'un ardıllarının, artık İmparatoru, Sicilya'yı yöneten Papalığın basit bir bağımlısı olarak kabul etmelerini önleyecek yönde hareket etmişlerdir. Barış yaptıktan ve Almanya'yı birleştirecek bir yö-

Yukarıda solda. Naumburg Katedralinin batı kısmında kilisenin koro mensuplarına ayrılmış bölümdeki heykeller, 1250-70. Eskiden Orta Almanya yollarının kavşağında önemli bir ticaret merkezi olan Naumburg, 13. yüzyılda Katedral olgun Gotik tarzda yeniden inşa edildiğinde, mimarî açıdan canlanmıştır. Bu Katedralde kilise korolarına ayrılmış iki bölüm bulunmaktadır; batıdakinde kurucuya ve bağışta bulunanlara ait 12 tane heykel, mimarî tasarıyı tamamlamak üzere dikilmişlerdir, fakat yüzlerde ve biçimlerde başarıya ulaşmış olan ifadelerin bireyselliği, heykeltraşların mimarın hizmetindeki basit işçilerden daha fazla birşeyler olduklarını kanıtlamakta ve bunlar ölüye karşı adsız kimselerin yaptıkları son görevden fazlasını yapmış ol-

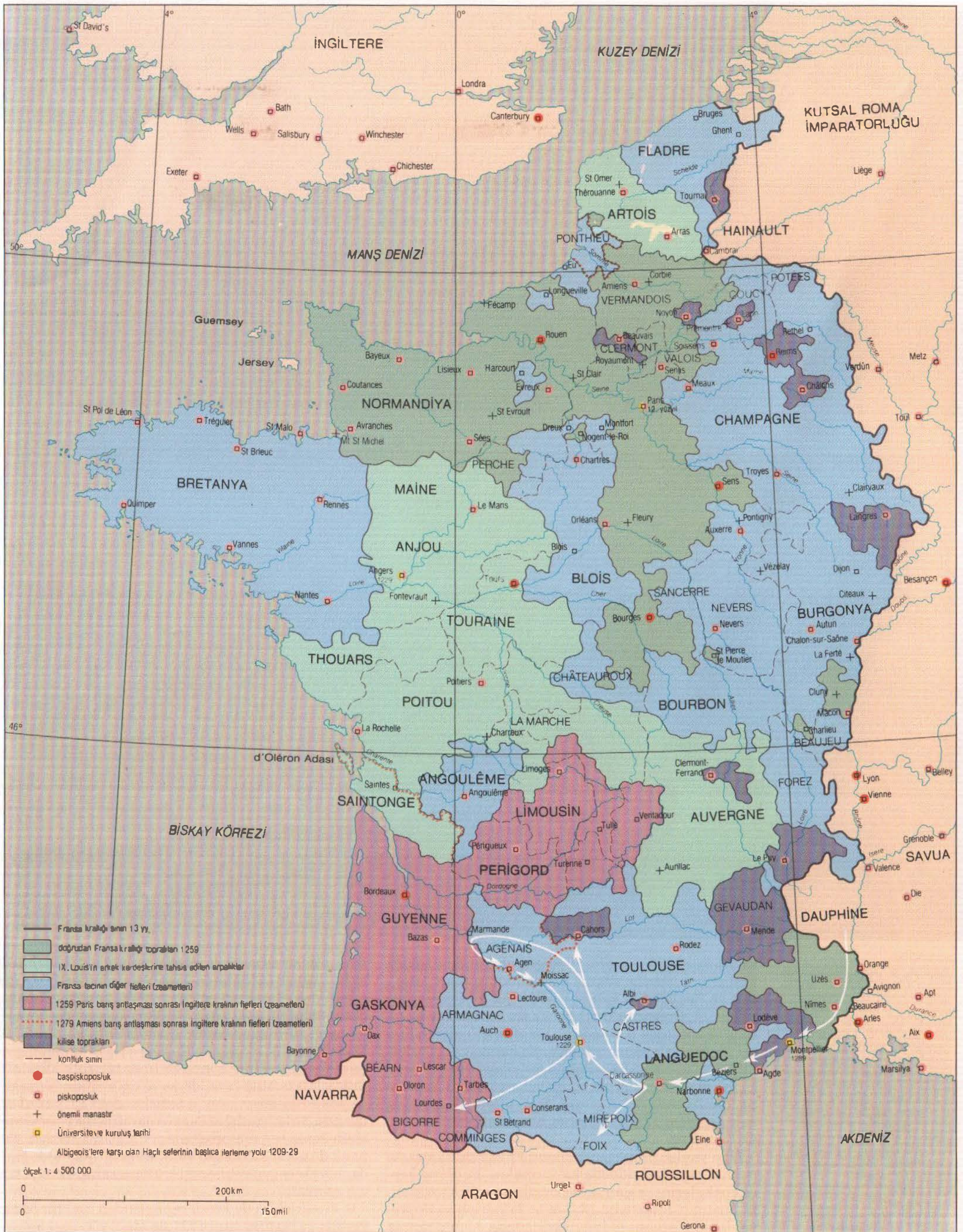

maktadırlar.
Yukarıda. St. Denis Manastırında Fransa veliahtı Louis'nin heykeli, 1260'lar civarı. Oğlu ve vârisi Louis 1260'ta ölünce, Fransa kralı IX. Louis büyük bir kabir ısmarlamıştır; bu kabirde genç adamın yüz hatları gerçekçi bir portre olarak yontulmuştur ve kabirin alt kısmının çevresinde büyük bir matem resmi geçidi yer almaktadır. Bundan kısa bir süre sonra kral St. Denis'deki kral mezarlarının kubbesinin yapımını ele almış ve ataları Fransa krallarının heykellerini yaptırtmıştır. Bütün bu taş figürler bir zamanlar boyanmışlardı. Geçmişe yönelik bu biraz marazî ilgiye, vekayinamelere karşı yeni bir ilgi eşlik etmeye başlamıştır.

netim kurduktan sonra, II. Friedrich kendini Sicilya krallığının işlerine adama konusunda serbest hissetmiş ve Haçlı Seferi için pek de istekli gibi görünmemiştir. IX. Gregorius'u öfkeye ilk sevkeden olay bu olmuş ve sonunda II. Friedrich bir aforozlu olarak Kutsal Topraklar'a yönelmek zorunda kalmıştır (1228-29). Kudüs'te uzlaşma pazarlığına girişmesi, Hıristiyanlığa aykırı davranışlarına bir de hakareti eklemiştir. Papa, dönüşünde onun günahlarını affetmek zorunda kalmış, fakat 1236'dan sonra husumeti yeniden açığa çıkmıştır.

Papa yanlısı propagandacıların Friedrich'e karşı suistimal yaptığını şiddetle haykırmaları, bunların kendi kuşkularını saklamak amacıyla aşırıya kaçtıklarını düşündürmektedir. IX. Louis, Friedrich'in Hıristiyanlığın düşmanı olduğu konusunda hiçbir zaman ikna olmamıştır. Bazı tökezlemelere rağmen Friedrich, 1250'de öldüğünde Papalık tarafından bozguna uğratılmış olmaktan uzaktı ve daha sonraki papalar onun Staufen soyundan ardılları karşısında endişelenmeyi sürdürmüşlerdir. Bu sülâlenin konumu hâlâ olağanüstü ürkütücüydü. Eğer birçok papanın gösterdikleri kararlılık sonunda İmparatorluk ailesinin ihtirasları tersine çevrildiyse ve onlar etkin bir şekilde yok edildilerse, bunun temel nedeni 13. yüzyıl ortasında Hıristiyanlığın Papalık tarafından yönetilmesinin Roma İmparatorluğuna yer bırakmamasıydı. Papalık dünyevî silahların yardımına ihtiyacı olduğunda, harekete geçirebileceği krallara sahip olmayı tercih etmiştir.

II. Friedrich'in de kendi cephesinden özel bir önem verdiği ve bu dikkatini 1231'de Melfi yönetsel anaya-

İNGİLTERE
KUZEY DENİZİ
KUTSAL ROMA İMPARATORLUĞU
MANŞ DENİZİ
BİSKAY KÖRFEZİ
AKDENİZ
St David's
Londra
Bath
Wells
Salisbury
Winchester
Canterbury
Chichester
Exeter
Guernsey
Jersey
FLADRE
Bruges
Ghent
Liège
St Omer
Thérouanne
Tournai
ARTOIS
Arras
HAINAULT
Cambrai
PONTHIEU
Corbie
Amiens
POTEES
VERMANDOIS
Longueville
Fécamp
Noyon
Rouen
Beauvais
CLERMONT
Soissons
Reims
Rethel
VALOIS
Senlis
Royaumont
St Clair
Metz
Verdun
Bayeux
Lisieux
Harcourt
Evreux
Coutances
NORMANDİYA
Meaux
Châlons
Paris
St Pol de Léon
Tréguier
St Malo
Avranches
Mt St Michel
St Evroult
Dreux
Montfort
Nogent-le-Roi
CHAMPAGNE
Toul
St Brieuc
Sées
PERCHE
Chartres
BRETANYA
MAİNE
Troyes
Sens
Clairvaux
Quimper
Rennes
Le Mans
Orléans
Fleury
Pontigny
Langres
Vannes
ANJOU
Auxerre
Blois
Vézelay
Dijon
Angers
BLOİS
Besançon
Tours
Nantes
Fontevrault
SANCERRE
Cîteaux
NEVERS
BURGONYA
TOURAINE
Bourges
Nevers
Autun
Chalon-sur-Saône
St Pierre le Moutier
La Ferté
THOUARS
CHÂTEAUROUX
Poitiers
Cluny
POITOU
BOURBON
Mâcon
LA MARCHE
La Rochelle
Charroux
Charlieu
BEAUJEU
d'Oléron Adası
Limoges
Clermont-Ferrand
Belley
ANGOULÊME
Lyon
Saintes
Angoulême
FOREZ
Vienne
SAINTONGE
LİMOUSİN
Ventadour
AUVERGNE
Tulle
Grenoble
Périgueux
SAVUA
Turenne
Le Puy
PERİGORD
Aurillac
Valence
Bordeaux
Die
GEVAUDAN
GUYENNE
DAUPHİNE
Marmande
Cahors
Bazas
Mende
Rodez
AGENAIS
Agen
Orange
Moissac
TOULOUSE
Uzès
Avignon
Lectoure
Albi
Apt
GASKONYA
Nîmes
Beaucaire
ARMAGNAC
Lodève
Arles
CASTRES
Aix
Auch
Dax
Toulouse 1229
Montpellier 1289
Bayonne
LANGUEDOC
Béziers
Agde
Marsilya
BÉARN
Lescar
Carcassonne
Oloron
Tarbes
Narbonne
NAVARRA
Lourdes
Conserans
St Bertrand
MIREPOIX
BIGORRE
COMMINGES
FOIX
Elne
ROUSSILLON
Urgel
ARAGON
Ripoll
Gerona
Fransa krallığı sınırı 13 yy.
doğrudan Fransa krallığı toprakları 1259
IX. Louis'in erkek kardeşlerine tahsis edilen arpalıklar
Fransa tacının diğer fiefleri (zeametleri)
1259 Paris barış antlaşması sonrası İngiltere kralının fiefleri (zeametleri)
1279 Amiens barış antlaşması sonrası İngiltere kralının fiefleri (zeametleri)
kilise toprakları
konfluk sınırı
başpiskoposluk
piskoposluk
önemli manastır
Üniversite ve kuruluş tarihi
Albigeois'lere karşı olan Haçlı seferinin başlıca ilerleme yolu 1209-29
ölçek 1: 4 500 000
0
200km
0
150mil

Aziz Louis zamanında Fransa
13. yüzyılda Fransa'nın yapısındaki dikkat çekici değişiklik, Capet hanedanının Plantagenêtlerin batıdaki egemenliklerine meydan okumalarının ve güneydeki Albigeois sapkınlarına karşı seferlere, kuzeyli Fransızların belirleyici katılımlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Flandre tahtının veraseti konusundaki tartışmalarda IX. Louis'nin bizzat hakemlik yapması, krala tacın başka büyük bir toprağıyla başetme konusunda yeni bir potansiyel sağlamıştır. Elde ettiği bu topraklardan erkek kardeşlerine arpalık vermesi, Louis'nin hayatı boyunca, krallıkta meydan okunması mümkün olmayan bir Capet üstünlüğünü garanti etmiştir. İngiltere kralı III. Henry 1259'da, 1258'deki Aragon Kralı I. Jacques'in örneğini izlemiş ve Louis'yle barış yapmıştır. Beaucaire ve Carcassonne'da krallık hükümranlığının doğrudan kullanılması, Güney Fransa'da uzun bir aralıktan sonra ilk kez krallık egemenliğini ortaya çıkartmıştır. Louis'nin müminliği kilise adamlarının ona karşı teveccühlerini güvencelemiştir. Varolan piskoposluk ve manastır kurumlarına, Kilise şimdi de üniversiteleri ve birader tarikatlarını eklemiştir. Engizisyon Dominikenler döneminde kurulmuştur. Sapkınlığın kökü kazınmıştır. Krallığın IX. Louis döneminde (1226-70) nisbeten durağan konumu, kralın enerjisinin ve zamanının çoğunu Haçlı Seferlerine ayırmasına izin vermiş ve bu haritayı açıkça durağan bir durumun, alışılmıştan daha az bozuk bir resmi haline getirmiştir.

salarını yayınlayarak belirlediği Sicilya'nın kralı olma rolünü tercih etmiş olması büyük bir olasılıktır. Hatta krallığı için memur yetiştirmek gibi özgül bir amaç için, 1224'de Napoli'de bir de üniversite kurmuştur. Fakat bir imparator olarak, bir Staufen olarak, Papaya onun feodal baronu olarak bağımlı hale gelmesini beklemek zordur. II. Friedrich'in Norman öncelleri bile Papaya biçimsel bir saygıdan fazlasını göstermemişlerdir. II. Friedrich, ayrıca Norman krallığının topraklarıyla kuzeydeki İtalya krallığının topraklarını birleştirmenin sonuçlarından da kaçınamamıştır. Friedrich, Teodorik'ten beri İtalya'nın büyük kısmına egemen olan ilk kraldır. Bu durum yalnızca Papayı değil, aynı zamanda yeni hükümdarın, buralarda 1183'de dedesi Barbarossa tarafından gönülsüzce verilmiş olan özerklikler yerine İmparatorluk hakları meselesini yeniden açmasından korkan kentleri de endişelendirmiştir.

II. Friedrich'in ailesinin haklarını koruma konusundaki konumu, muhtemelen çok muhafazakârdır. Örneğin Fransa kralının temyiz mahkemesi gibi kurumsal yenileşmelerle ilgili değildir. Louis gibi yeni uyrukların sadakatlerini kazanma sorunu yoktur. Fakat hanedanın çökmesi, onu ölümünden sonraki övgülerden mahrum bırakmıştır. Bugüne değin cazip bir esrar olma özelliğini korumaktadır.

Fransa'da yeni anayasal yaşam

13. yüzyılda İslâmiyete karşı en ünlü Hıristiyan şampiyonu, Friedrich'in müttefiki Fransa kralı IX. Louis olmuştu (1226-70); bu kral Doğu Akdeniz'de saltanatının altı yılı boyunca İsa'ya hizmet etmiş (1248-54) ve Fransa'ya dönünce de, enerjisinin çoğunu yeni bir seferin plânlanması için harcamıştır. Seferi harekete geçirince (1270), kardeşi Sicilya kralı Charles'ın Müslüman düşmanlarına karşı, bu Haçlı Seferini Tunus'a yöneltmiştir; bu yan bir sefer olmayıp, Kuzey Afrika Müslümanlarına yönelik meydan okumanın bir parçasıydı. Louis'nin seferlerinden ilki doğal olarak Mısır'a yönelmişti. Bu sefer sırasında kral esir düşmüş, fakat kurtarmalık karşılığında bırakılmış ve daha sonra dört yılını da, Kutsal Topraklar'da kuşatma altındaki Hıristiyanlara kendi imânıyla ilham vermek ve savunmalarını yenilemek için kaynaklarını harcamakla geçirmiştir. Yüzyılın sonunda Fransa kralının ve vasallerinin doğudaki Hıristiyanlardan çok, anavatandaki uyruklarına karşı daha âcil ödevlerinin olduğu, anavatanın toparlanmasının daha önemli olduğu ileri sürülebilirdi, fakat Louis'nin yaşadığı sıralarda kralın Haçlı Seferlerine karşı ilgisi muhtemelen eleştirilmemiştir. Aziz Louis'nin bizzat krallıktaki ödevlerini ihmal ettiği herhalde tartışılamaz ve krallık işlerinin yürümesi için kralın fizikî varlığına sürekli ihtiyaç duyulduğunu düşünmek yanlıştır. Uzun süren yokluğu sırasında (1248-54) genel denetim, annesi Blanche de Castille tarafından yerine getirilmiştir. Kraliçe krallığı, tıpkı oğlunun henüz reşit olmadığı dönemdekine eşdeğer bir şekilde yönetme becerisini göstermiştir. 1295'te aziz ilân edilen Louis, hanedandaki tüm ardılları ve Fransa'nın daha sonraki krallık anlayışı için bir model olmuştur; bu model onun ruhu tarafından ilham edilmemişse bile, harekete geçirdiği kurumsal hayatın etrafında doğal bir şekilde gelişmiştir.

Louis'nin Fransa'daki yönetiminin sorunları, büyükbabasının saltanatının beklenmedik sonuçlarından kaynaklanmaktadır. II. Philippe (1180-1123) Capet hükümdarlığının doğasını değiştirmiştir. İki yüzyıllık hareketsizlikten sonra, krallık âniden Fransa'nın önde gelen gücü haline gelmiştir. Vermandois ülkesinin kazanılmasıyla elde edilen ilk başarıya (bu başarı ona Rigord'un kroniğinde "Augustus" ünvanını kazandırmıştır), Philippe İngiltere kralı John'ın aleyhine yaptığı daha önemli fetihleri eklemiştir. Anjou'dan Manş Denizine kadar olan bu zengin ve iyi yönetilen eyaletler, Fransa kralına, uzmanlıklarını yeni tasarılarında kullanacağı, yönetim deneyi fazla olan insanlar sağlamak konusunda muazzam üstünlükler sağlamıştır. Philippe'in saltanatı aynı zamanda Kuzey Fransalı baronların, 9. yüzyıldan beri Franklar tarafından doğrudan yönetilmeyen ve kültürleri, hukukları dilleri ve hattâ dinsel tavırları itibariyle fatihlerinden çok farklı olan güney topraklarına doğru başarılı genişlemelerine de tanık olmuştur. Dinsel farklılık, Albigeois sapkınlarına karşı yapılan Haçlı Seferine meşruiyet sağlamıştır. Kral Philippe'in böyle birşeyle hiç de ilgilenmemesine rağmen, 1212 Miret bozgunuyla Aragon kralının bölgenin büyük bölümünü kaybetmesi, Fransız krallık gücünün güneyde de varolabilmesine yolaçmış ve daha sonra VIII. Louis, Poitou'yu genç İngiliz kralı III. Henry'den hiç de kibar olmayan bir şekilde almış. Fransa kralının bu bölgeye doğrudan müdahalesi kaçınılmaz hale gelmiştir. IX. Louis, 13. yüzyılın değişimleriyle omuzlarına binen yeni sorumlulukları kabul eden ilk Fransa kralıdır. Krallığına yeni topraklar katma konusunda ihtirası yoktu, yalnızca yeni uyruklarını yönetimiyle uzlaştırmak ve birbirleriyle olan ilişkilerini daha uyumlu ve âdil hale getirecek yollar bulmak istemekteydi. Haçlı Seferlerinin onun tarafından bazı siyasal amaçlarla kullanıldığının düşünülmesi yanlış olmakla birlikte, Haçlı ülküleri, muhtemelen birçok kimsenin onun önderliğini daha büyük bir istekle kabullenmelerine yolaçmıştır. Louis, krallığın ödevleri ve kendi hakları konusunda çok katı düşüncelere sahip olmuştur. Fransa Kilisesi içindeki konumunu, örneğin Papalığın tecavüzlerine karşı korumakta hiçbir tereddüt göstermemiştir. Fakat Louis kavgacı değildi. Krallık rolünü bir uyuşma biçimi olarak görmüş ve bu rolünü yönetimden kaynaklanan suistimalleri araştırmak ve uyuşmazlıkları yeniden örgütlenen mahkemelerde çözme olanağını sunarak yerine getirmeyi yeğlemiştir. İlk Haçlı Seferine çıkmadan önce, tüm krallıktaki yönetim hakkında bir araştırma yapılmasını ve adaletsizliklerin belirlenmesini emretmiştir. Fakat ancak 1254'de geri döndüğünde, kendi yokluğunda görülen yönetsel suistimalleri yoketmek üzere bir dizi tedbir düşünmüş ve mahkemelerde genel bir ıslahata gitmiştir. Louis krallığın yasalarını değiştirebilecek genel bir iktidara sahip değildi, fakat kendi mülkiyetindeki topraklarında sürekli bir deneye girişmişti. En önemli hukukî ıslahatı, kendine ait krallık mahkemelerinde, tıpkı kilise mahkemelerinde olduğu gibi *enquête* (soruşturma) yönteminin kullanılmasıdır. Kralın Paris'teki *parlement*'ı, kendi mülkiyetindeki topraklar için bir ilk mahkeme, vassalleri için de güçlü bir temyiz mahkemesi olarak, onun zamanından itibaren gelişmeye başlamıştır. Louis'nin vassalleri arasında, babalarının arpalık olarak ayarladığı geniş toprakların verildiği kardeşleri ve 1259 Paris antlaşmasıyla Akitanya dükalığından ötürü onun vassali haline gelmiş olan İngiltere kralı III. Henry de bulunmaktadır. Bu antlaşma, II. Philippe'in John'ın Fransa'daki topraklarına elkoymasıyla başlamış olan, iki krallık arasındaki husumete bir son vermektedir. Bu antlaşma Louis'nin beklentilerine cevap vermekte bir süre başarılı olmuş, fakat daha sonra her iki kral da karşılıklı yükümlülüklerinden çok, egemen hükümdarlar olarak kendi konumlarını düşünmeye başladıklarında, antlaşma hükümleri başka sorunlar doğurmuşlardır.

KENTLERİN BÜYÜMESİ

Kentlerin anlamı

Klâsik bilim adamları için Latin dili araştırmalarının canlanmasının Orta Çağın sonunu ve bilginin yeniden doğuşunu ifade etmesi gibi, ekonomi ve toplum tarihçileri için de kentsel yaşamın yeniden belirmesi, feodal düzenin çökmesi anlamına gelmektedir. Gelişmeyle kenti özdeşleştiren orta sınıf gözlemcilerinin, kentlerin büyümesinin, kentsel nüfusun artmasının ve ticaret ile endüstrinin gelişmelerinin refah ve gelişme araçları olduğu "aşikâr" olgusunu kabul etmeleri için Marksist diyalektiğe ihtiyaçları yoktur. Kendileri de zengin endüstriyel ve kentsel toplumlarda doğmuş kimseler olarak, durağan köylülüğe üstünlüklerini kesin bir veri olarak kabul etmektedirler. Bu önyargılar, tıpkı o zamanlar tüm refahın zorunlu olarak onların emeklerine bağlı olduğu kır adamlarına alayla bakan Orta Çağ kilise mensuplarına da doğal görünüyordu. Kırsal kesim pazarlanabilir herhangi bir artı ürün sağlayıncaya kadar, Orta Çağ ekonomisi bütün diğer köylü toplumları gibi, her topluluğun yerel olarak kendine yeterliğinden daha yüksek bir üretimi amaçlamamıştır. Nadir lüks mallar fuarlardan sağlanmakta veya kullanımından vazgeçilmektedir. Roma İmparatorluk yönetiminin en büyük harcama kaynağı olan ordu, İmparatorluğun çökmesinden sonra ekonomiye yük olmaktan çıkmış ve bu durum savunma görevini her yerleşim birimiyle, silâh taşıyabilecek her özgür kişiye yüklemiştir. Süreç içinde yönetimin yüklerinden kurtulan kırsal kesim müreffeh olmaya başlamıştır. Nüfus arttıkça, yeni topraklar tarıma açılmıştır. Üzüm salkımı gibi biraraya toplanmış olan cemaatler uzmanlaşmanın üstünlüklerini keşfetmişlerdir. Kendine yeterlik, mübadelenin karşısında ikinci konuma düşmüştür. Yerel yönetimler yapabildikleri ölçüde, korumalarını giderek daha geniş alanlara yaymak durumunda kalmışlardır. Ticaretin güvenli bir şekilde yapılabildiği ve tüccarların engellenmeden gidip gelebildikleri müstahkem ticaret merkezleri kurabilmek için bu yerel otoritelerden izin almak gerekmektedir. Kentler Batı

Ambrogio Lorenzetti'nin Siena Belediye salonundaki *İyi Yönetim Sanatı*, 1338-40. Bu meclis salonundaki freskolar, Siena yöneticilerine dersler aktarmayı amaçlayan iyi ve kötü yönetim allegorileri sunmaktadırlar. İyi yönetim allegorileri ötekilerden daha iyi korunmuşlardır. Lorenzetti iyi yönetimin hem kente, hem de kıra getirdiği refah ve mutluluğu, sevgili kenti terkederek kıra giden bir süvari grubunun resmedilmesiyle, hoşa giden bir biçimde göstermeyi başarmıştır.

ekonomisindeki rollerini oynamaya başlamışlardır. Zaman ilerledikçe bu kentsel yerleşim birimleri, bölgelerinin öncelikli koşularına uyum sağlamaya başlamışlardır. Bu kentlerden birkaç tanesi, ihtiyaçlarını su yoluyla uzaktan getirtebilecek kadar şanslı bir konumda olmuşlarsa da, çoğu yiyecek, emek-gücü ve hammaddenin yerel arzına dayalı bir yaşamdan vazgeçememişlerdir. İtalya'nın dışında ancak birkaç kent, hemen civarlarındaki kırı kentsel denetim altına almakta başarılı olabilmişlerdir. Akdeniz'in eski kolonileri küçük kasabalar olarak ortaya çıkıp, çevrelerindeki topraklar sağlanan güvenlikten yararlanılarak işlenmeye girişilmişken, Orta Çağda toprağın işlenmesi birincil hale gelmiştir; Orta Çağ kenti bu anlamda asalak olmuştur. Kent, içinden yeni bir uygarlığın yeşereceği bir meşe palamudu değildir; toplumların uzmanlaşmış tüccarları yapay koşullarda yaşatacak kadar çiçeklendiğinin göstergesidir.

Daha Batı İmparatorluğunun sona ermesinden önce, yeni yerleşmelerin çekirdeği olarak kentin eski toplumsal ve ekonomik işlevi büyük bir olasılıkla tadını kaybetmişti. İmparatorluk iç barışı garanti edebildiği sürece küçük birimler kendi başlarının çaresine bakma ihtiyacını uzun süre duymamışlar ve böyle yapmaları da engellenmiştir. Göçmenlerin ilk önce ulaştıkları kıyı bölgeleri, daha sonra yerleşimlere sahne olmuştur. Kara içlerinde daha derinlere girilmesi, boş toprakları tarıma açan bireysel mülkiyetlerin oluşmalarına yolaçmıştır. İmparatorluk yurttaşları, muhtemelen en fazla gelişen büyük kentlerdekiler hariç, kendi malikânelerinin toplumsal huzurunu, küçük kentlere tercih etmişlerdir. Eğer İmparatorluk kentleri gerilemeye başlamışlarsa, bunun nedeni geç Roma toplumunun buraları daha az kullanmasıdır. Batıyı istilâ eden barbarların, önce Roma kentlerinin yenilikleri konusunda gözleri kamaşmıştır, ama buraları canlı tutma konusunda Romalılardan daha az nedene sahiptirler ve üstelik bunu nasıl yapacakları konusunda herhangi bir fikirleri yoktur. Roma kentleri Orta Çağ boyunca Hıristiyan piskoposları sayesinde ayakta kalmaya devam etmişlerdir. Bunlar kentleri yargı alanlarının yönetsel merkezleri olarak değerlendirmişler ve İmparatorluk terimi olan "piskoposluk bölgesi" (diocese: yönetilen bir birim) benimsenmiştir. İmparatorluk gibi Kilise de sorumluluklarını coğrafî olarak bölmüştür. Piskoposluk merkezleri Hıristiyan âlemine yavaş ve eşit bir şekilde yayılırken, yarımadadaki dağılımın eşitsizliğine rağmen, İtalya'-

da çok daha büyük bir yoğunluğa ulaşmışlardır. Bu merkezlerin ancak birkaçı sonraki dönemlerde yer değiştirmişlerdir. Kentsel yaşamın destek görmediği İngiliz dönemindeki Britanya'da, Almanya'da ve daha doğuda ruhanî bölgeler zaten yeni yörelere yerleştirilmek zorundaydı. Piskoposluk kentlerinin sonuçtaki dağılımı İmparatorluktakinden daha az eşitti, çünkü yeni piskoposluklar eski tarzda olduğu gibi, yeni yerleşim alanlarının çekirdeği olmak yerine, varolan Hıristiyan cemaatlerine hizmet götürmek üzere kurulmuşlardı. Bu yeni kentler önce pekalâ sistematik olarak düzenlenebiliyorlardı, fakat Orta Çağ kentleri eğer başarılı olurlarsa çok geçmeden taşıyor ve kendi kişisel özelliklerini geliştiriyorlardı. Yeni eyaletler ve yeniden inşa faaliyetleri konusunda kapsayıcı bir plân yapılmamıştır. Hiçbir İmparatorluk yönetimi gelişmeleri denetleyememiş veya ülküsel bir tasarımı kabul ettirememiştir.

Orta Çağdaki piskoposluk kentleri, yönetsel ve kültürel işlevleriyle Antik Çağın şehirlerine tekâbül etmişlerdir. Eski İmparatorluk topraklarında bunlar mütevazi bir düzeyde, Roma döneminden itibaren belli bir sürekliliği korumuşlar ve süreç içinde, piskoposlukların Hıristiyanlığın canlandırılması programına girişmeleriyle de, daha faal hale gelmişlerdir. Piskoposluk saraylarıyla birlikte katedraller yeniden inşa edilmiş, piskoposluk meclisi üyeleri veya rahipler için binalar, azizler ve kutsal emanetler için mezarlar ve kiliseler, hacılar için binalar, bu gibi kentlerde ihtiyaç duyulan tüccarlar için evler, barakalar ve işlikler yapılmıştır. Fakat Orta Çağ Avrupa'sının sivil yönetimi, dinsel yönetimden ayrı olduğundan, kentlerden bağımsız olarak işlemeye devam etmiştir; çünkü bu yönetimin tarzı, Roma İmparatorluğununkinden temelden farklıydı.

Kuzey toplumları arasında, ilk önce İngilizler ve Fransızlar krallık başkentleri geliştirebilmişlerdir. 13. yüzyıldan itibaren buraların Kilise kökenli yönetim kadroları, hâkimleri ve muhasebecileri, Westminster veya Paris gibi yönetsel başkentlerde birarada oturmaya başlamışlardır. Fakat bizzat kralların kendi malikânelerine gitmek, halklarıyla görüşmek ve önemli sorunları çözmek için yönetimleri altındaki topraklarda dolaşmaları, "parlamentoları" kadar büyük meclislerin bile sık sık başkentlerin dışında toplanmalarına yolaçmıştır. Hükümet işlerinin bir bölümü sabit bürolar aracılığıyla yürütülebiliyorsa da; güçlü ve gizil (potansiyel) olarak bağımsız baronlarla başa çıkmak için kral şahsen dolaşmak zorunda kalıyordu. Kral yolculuklarında kendisiyle gelen maiyetiyle birlikte büyük şatolarda veya kentlerde konaklamaktaydı. İtalya'da birkaç kent yönetimi civarlarındaki kırsal bölge üzerinde otorite kurma hakkını en erken 13. yüzyılda elde etmişlerdi ve bunların pek azı da, prenslerle toprak sahiplerini kent meclisinin kararlarına saygılı kılacak kadar güçlü hale gelmişlerdi. Fakat Orta Çağ kent-devletlerinin çoğu, ancak sınırlı toprak ve sorumluluklara sahip olabilmişlerdir. Orta Çağ Avrupa'sı daha çok, hükümeti bir ülkeyi yönetmekten çok, baronun malikânesine vassallık şeklinde kiracılık veya kişisel olarak bağımlılıktan başlayıp imparatora veya krala karşı olan ödevlerine dek uzanan çeşitli "toplumsal" düzeylerdeki büyük topraklara sahip bireyler arası ilişkiler sorunu olarak gören prensler tarafından yönetilmiştir.

Yönetsel merkezler olarak kentlere karşı özel bir ilgileri olmayan prensler, malikânelerinin gelişmesi konusunda kentlerin sunduğu yardım olanaklarını takdir edebilirlerdi. Eğer kentler refaha ulaşacaklarsa bölgedeki etkili iktidar sahipleri olarak bu baronların beratlar vermeleri ve lütuflar yapmaları zorunluydu. Kuzey Almanya ovası Orta çağda yerleşime ve tarıma açılmış bir bölgeydi. 10 yüzyılda bölgeyi kuzeyden ve doğudan gelen istilâcılara karşı savunmak üzere müstahkem karakollar inşa edilmişti. Bu olgu bizzat sınırın sabitleşmesine ve pekişmesine yardımcı olmuştur. Bu müstahkem karakollar kentlere ve yeni piskoposlukların merkezlerine dönüşmüşlerdir; tanınan özel ayrıcalıklar iskânı teşvik etmiş ve tüccarları koruyan özel malıkemelerin kurulması, ticarî faaliyetleri cezbetmiştir; kentler geçiş ödentileri gibi ekonomik açıdan kısıtlayıcı yükümlülüklerden bağışık tutulmuşlardır. Büyük askerî ve siyasî iktidarların lûtufları olmaksızın, bu gibi kentlerin hâlâ putatapar olarak kalan sınırötesi halkların saldırılarıyla başa çıkmaları olanaksızdı.

En geç 12. yüzyılda oldukça büyük kentsel yerleşimlerin yeniden belirmesi, yüzyıllar süren barbarlıktan sonra "uygarlığın" geri gelişi olarak görülebilir, fakat Orta Çağ kentleriyle Antik kentler arasındaki yüzeysel benzerliklerden ve kesintisiz bir "süreklilik" olmuş gibi görünen tek tük örneklerden büyük anlamlar çıkarılmamalıdır. Roma ölçüleri bakımından Orta Çağ kenti kırsal kesimden daha uygar değildi. O dönemin en güçlü insanları kendilerini "şehirli/hemşeri" diye kabul etmemekte, mahkemeler, tiyatrolar veya hamamlar gibi ihtiyaç veya vakit geçirme nedenleriyle kentlere gitmemekteydiler. Kentler o dönemin yönetimleri için zorunlu değillerdi. Kentler esas olarak Orta Çağ ekonomisinin yeni cinsten birimleri, sınırlı bir ölçek içinde (savunmayı kolaylaştırmak için mümkün olduğunca küçük) imalât ve mübadeleye kendilerini adamış yoğun yerleşim alanları olarak önem kazanmaktaydılar. Kentler artık toplumda yeni tür bir işbölümünü temsil etmektedirler. Bir yandan tarımsal sektördeki yenileşmelerin zorunlu bir tamamlayıcısı olmakta; gelişmeler sonucu artık pazarlanabilir artıürün elde eden tarımsal sektör, tarımsal-olmayan bir nüfusu besleyebilmekte ve kumaş veya şarap gibi bazı araçlar ve ürünleri talep etmektedir ki, bunları kendisinin üretmesi veya iyi bir şekilde üretmesi mümkün değildi. Öte yandan, Roma dünyası gibi homojen olmayan Orta Çağ dünyasında gelişen bir ticarî ağın düğüm noktaları olmaktadırlar. Avrupa şimdi farklı özellikleri olan, farklı bölgelerden meydana gelmektedir. Talancılara rağmen Karolenj İmparatorluğu bu dünyaya ilk kez, bölgesel uzmanlaşmaların mümkün olabileceği ekonomik koşullar getirmiştir. Kentler Avrupa'yı bir boydan öbürüne aşan başlıca nehirlerin de dahil oldukları büyük yollar boyunca gelişmişlerdir; bu yollar her türden ürünün kısa mesafelere, bazı değerli ürünlerin de uzak mesafelere, Müslüman İspanya'sına, İstanbul'a veya uzak kuzeye taşınmalarına olanak vermektedirler. Kentler bu dünyanın ayrılmaz parçaları olarak belirmişlerdir. Ama bunlar barbarlığın ortasında uygarlık adaları değillerdir. Bir kent çok zengin, güçlü insanları barındırabilir, fakat etkilerini kentin dışına taşımalarına kadar, bu etki kentin egemen olduğu, topraklarla sınırlı kalmıştır. Nedenli zengin veya önemli olurlarsa olsunlar kentliler, prenslerin tersine olarak, kendi işleri konusunda faal işadamlarıydılar, kamusal sorumluluklar için yaratılmamışlardı. Kırsal alan kentlere, yönlerini saptamak için değil de, ekonomik amaçlarla, hiç değilse imalât endüstrilerinde eğitilmek üzere çocuklarını gönderip, ekonominin tümüne yararı olacak özel beceriler kazandıracakları yerler olarak bakmaktaydı. Bu açıdan çağdaş kentler, aşikâr bir şekilde Antik mirastan çok, Orta Çağ mirasının ürünleridir.

Orta Çağ dünyasının ayrılmaz parçası olarak kentler aynı zamanda, yerel siyasal koşulların etkilerinin deneyinden de geçmişlerdir. Örneğin İngiltere'de, Alfred ve ondan sonra gelen krallar burg'lar veya savunma noktaları yaptırtma konusunda etkili bir rol oynamışlar ve buna bağlı olarak buraların pazar alanları olarak hukukî bir statüye kavuşturulmalarında etkin olmuşlardır. Krallar darphane olan kentlerde ulusal standarda uygun para bastırarak sağlam para için duyulan ticari talebe cevap vermişlerdir. Gene krallar kentlere, ülke çapında geçerli özgürlük belgeleri (beratlar) vermişlerdir. Çok daha sonraları, I. Edward döneminde (1272-1307 arasında İngiltere kralı), benzeri müstahkem kentler, buranın fethini pekiştirmek üzere, Galler'de inşa ettirilmiştir. Krallık İngiltere'sinde kentlerin özerk davranabilmeleri için çok küçük bir alan bulunmaktadır. Sadece Londra bir belediye örgütlenmesinin ayrıcalıklarını elde etmeyi başarabilmiştir. Barselona bir dönem krallığın karşı çıkmasına rağmen Londra'nınkilerden daha geniş ayrıcalıklar iddia etmiş olmakla birlikte, Aragon krallığındaki durum da İngiltere'dekine benzemektedir. Kentler tek başlarına veya birlik halinde, krallık otoritesine karşı meydan okumayı sürdürememektedirler. Her krallıktaki ayrı ayrı kentlerin tarihleri, herhangi bir ortak özellikten çok daha önemli olmuştur.

Kentler ve İmparatorluk

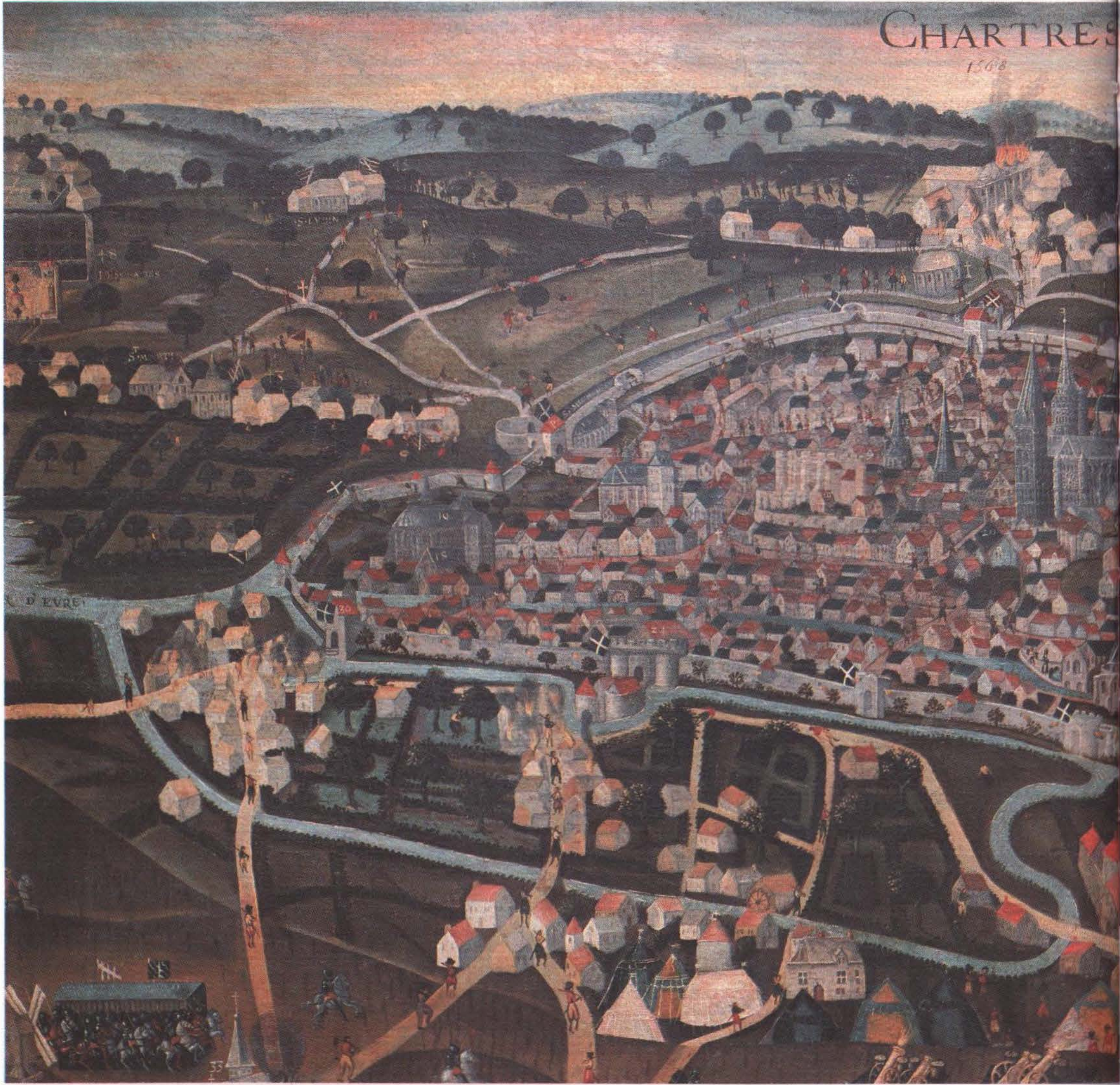
(Alman) İmparatorluğun(un) konumu özel bir dikkati haketmektedir, çünkü bir tür "federal" yönetim biçimi içinde iş gören İmparatorlar onları yerel prenslerin ağır ellerinden kurtarmak için doğrudan İmparatora bağlı özgür kentler oluşturmuşlardır. İmparatorlar fiilî otoritelerini kaybettiklerinde, bu gibi kentler özerkliklerini savunmaya çabalamaktadırlar. Özeilikle İtalya'da, İmparatorların 1122'den sonraki kronik güçsüzlükleri, antik şehirleri piskoposların saymaca (itibarî) yönetimi altına sokmuştur. Bu durum kentlilerin onlardan taviz koparmalarını kolaylaştırmıştır. Kentsel bağımsızlık için uygun koşulların varlığı, bütün, kentlerin, baronların korumaları altında kalmanın yararlarını görememelerine yolaçmamış veya muhterislerin hepsinin özgürlüklerine kavuşmalarını sağlamamıştır.

11. yüzyıl İtalya'sındaki en fazla gelişen kentler arasında, İstanbul'un görünüşteki üstün otoritesinden yararlanan Amalfi gibi, güneyin denizci cumhuriyetlerini de saymak gerekmektedir. 1130'lardan itibaren güneyin tüm bağımsız kentleri yeni Norman monarşisiyle bir anlaşma yapmışlardır. Bu aşamada, daha kuzeydeki kentler de daha şimdiden, yarımadaya düzenli olarak kuzeyli halkların akmasına neden olan Haçlı Seferlerinden sonraki yeni konumdan kaynaklanan gelişmenin sancılarını çekmektedirler. İtalya kralı olma niteliklerinden ötürü Alman krallarına karşı ortaya çıkan bazı şiddetli yerel muhalefet hareketleri, kentlerin uygulamada özerk olmalarına ulaşacak genel bir hareket haline dönüşmemiştir. Bu amaca, ikinci kuşaktaki mücadele esnasında Lombardiya kentleri birliğinin I. Friedrich'e karşı yürüttüğü mücadeleden sonra ulaşılmış ve İmparator 1183'te tavizler vermek zorunda kalmıştır. Bu durum güneyin daha eski denizci cumhuriyetlerini uyandıracak hiçbir şey getirmemiştir, çünkü bu cumhuriyetlerde İngiltere'de de olduğu gibi, krallık yönetiminin etkinliği gerçek bir kentsel özerklik hareketini boğmaktadır. Kuzey İtalya'daki farklı boyutlardaki gelişmeler krallık yönetiminin etkin olmamasından ve bazı kentlerin bozuklukları kendi beledî kurumları aracılığıyla çözme konusundaki kararsızlıklardan kaynaklanmaktadır.

I. Friedrich, İtalya'daki İmparatorluk yönetiminin azalan etkinliğini düzeltmeye çalışırken, kentlerle olan mücadelenin hızlanmasına neden olmuştur. Bunu yaparken, çağdaşı Roma hukuku hocalarının varlıklarını kanıtladığı, yasal haklarına uyulmasını talep etmiştir. Kentler, yakın tarihlerde oluşan örglere dayanan iddialarının üstünlüğünden emin bir şekilde, başarıyla direnmişlerdir. Burada, kentlerden çok İmparator, gelenekle bağlarını koparmıştır. Kentlerin tümü ona düşmanlık göstermemişlerdir. Milano'nun saldırganlığından duyulan korku, rakiplerini İmparatorluk saflarına yöneltmiştir. Burada prenslerle tüccarlar arasında bir sınıf mücadelesi söz konusu değildir. İtalya'daki Alman konumu daha güvenli olsaydı, Friedrich daha büyük destek görebilir ve onlara, çağdaşı İngiliz ve Sicilya krallarının sağladıklarına benzeyen genel bir koruma sunabilirdi. Her ne kadar ana çatışma hukuk teorisiyle örf gücü arasındaki zıtlığın anayasal mahiyetinde yeralıyorsa da, kentlerin zaferi, bunların ekonomik kaynaklarının tamamen dışında, yeterli askerî, diplomatik ve siyasal desteklere sahip olabildiklerine işaret etmektedir. Kentler kendi yöneticilerini kendilerinin atama yetkisini istemişlerdir. Kentlerin Kuzey İtalya'nın yönetimi konusunda bir planları yoktur ve savaş zamanı ittifaklarını sürdürme umutları da bulunmamaktadır. İmparator II. Friedrich izleyen yüzyılda Kuzey İtalya için daha tutarlı bir yönetim oluşturacağına dair söz verince kavga sona ermiştir. Bu dönemde, İmparatorun uzun vadede başarısız olmasına rağmen, birçok kent çatışma sonrasında askerî komutanların yönetimlerine girmiş, bunlar da yerel zorbaların sahip oldukları yetkilerle donanmışlardır. Kentler teker teker bağımsızlıklarını korumuşlar, fakat cumhuriyete ilişkin özgürlüklerini kaybetmişlerdir. Bu zorbalar aynı zamanda egemenlik alanlarını genişletmenin yönetim kademelerini kendi ailelerine peşkeş çekmenin peşindedirler. Bu nedenle Kuzey İtalya'nın kentsel cumhuriyetlerinin çoğu, bir kuşaklık süre içinde, bir çok "prens" ailesinin mülkü haline gelmiştir; bu aileler Kuzey Avrupa'nın soylu ailelerinden evlilikler yapmakta büyük bir beceri göstererek, kendileride soylu hale gelmektedir. Bu kentler artık farklı bir kentsel yaşam tarzının beşiği olmaktan çıkmışlardır. Yeniden doğan kültürleri, 16. yüzyılda çok farklı kültürel geleneklere sahip olan kuzey Avrupalılar tarafından kolaylıkla özümlenmiştir.

Ren bölgesinde yeni kentler

Orta Çağ kentlerinin Avrupa boyunca dağılımı, merkezî yönetimin ihtiyaçlarına plânlı bir cevap olmayıp, zorunlu olarak Kilise yönetiminin çerçevesi üzerine yeni ve esas olarak ekonomik baskıların meydana getirdiği durumu yansıtmaktadır. Kentlerin eski Orta Krallık bölgesindeki yoğunlaşmaları, Karolenjlerin Akdeniz'den kaynaklanan tüm trafiğe garanti sağlayabildiklerini işaret etmektedir. Akdeniz'den gelen trafik en kıza yoldan, doğruca Kuzey İtalya'dan, Alpleri aşarak Sen bölgesine ve özellikle, Charlemagne'dan sonra bir sınır değil de, bir koridor haline gelen Ren bölgesinden geçerek gelmektedir. Ren bölgesi zengin Alman bölgelerini ve diğerlerini doğuya ve batıya doğru açmaktadır. Bunun tersine olarak, Roma İmparatorluğunda kuzeye giden yollar, denizden Provence'a ulaşmakta ve buradan da Rhône'a kavuşmaktaydı. Bu yolların İtalya'daki nihayetlerinde yeni kentler kurmak mutlaka zorunluydu. Bu kentler her zaman iyi olanaklara sahip olmuşlar ve İstilâ dönemlerini dikkat çekici bir şekilde zararsız atlatmışlardır. Otto hanedanından imparatorlar, piskoposları bura-

Yukarıda. 1568'de Chartres'ın kuşatılması. Kent resimleri yüksek bir noktadan veya sanki havadan hayalî bir şekilde görülmüşçesine, panoramik görüntüler olarak, 15. yüzyılın sonundan itibaren Avrupa'da ortaya çıkmaya başlamışlar ve 1568'den itibaren siyasetçiler ile askerler tarafından da çok takdir edilen sağlam temelli bir sanat kolu haline gelmişlerdir. Çoğunluğu itibariyle gravür tekniğiyle çalışılan bu resimler, kentlerin Orta Çağda oldukları halleri hakkında mümkün en açık görüntüleri vermektedirler. Bu resim, kentin eski surlarına sonradan eklenen tahkimatı da göstermektedir.

larda krallık memurları olarak kullanmışlar ve piskoposluk yönetim aygıtları, iktidara ulaşma yolunu bulma yeteneğine sahip yurttaşlar tarafından sürdürülmüştür. Doğu imparatorları da, bütün Orta Çağ italyan kentlerinin en ünlüsü olan Venediğin de dahil olduğu birçok denizci kent üzerindeki üst otoritelerini sürdürmüşlerdir. Venediğin lagün ortasındaki inzivası ona erken gelen bağımsızlığını sağladığı kadar, ezici çoğunluğu itibariyle köylü bir dünyanın ortasında Doğu Akdenizle olan ticarî faaliyetlerin istisnaî niteliğini de simgelemiştir. Kuzeye doğru Ren boyunca, büyük kentler eski Roma yerleşim alanlarında kurulmuş piskoposluk merkezleri olmuşlardır. Ancak, Ren deltasında, eski Roma örgütlenmesi Frizya ve Frank yerleşiminin altında kalmıştır. Karolenj dönemine kadar bölge Hıristiyanlaşamamış ve bu olay da aslında yerleşik piskoposların gayretleriyle olmamış; İngiliz, İrlandalı ve Akitanyalı manastır rahipleri yolladıkları misyonerlerle kiliseyi uyuşukluktan kurtulmaya zorlamışlardır. 4. yüzyılda Tongres'da kurulmuş olan piskoposluk, bu yerleşik olmayan ortamda Maastricht'e göçetmiş ve 8. yüzyıl başlarında Liège'e taşınmıştır. Ren'in kuzeyindeki Roma kenti Utrecht ise, Liège'den kısa bir süre önce bir piskoposluğa sahip olmuştur, fakat bölgedeki birkaç diğer kent Roma yerleşim yerlerini işgal etmişlerdir. 9. yüzyıldaki Kuzey-

Arka sahifede. Carpaccio'nun Venedik *Accademia*'sındaki *Gerçek Haç Kutsal Emanetinin Mucizesi*, 1494-95. S. Giovanni Evangelista okulundan olan bu resim, Venediğin 15. yüzyıldaki hali hakkında bir izlenim uyandıracak biçimde, birçok sahnenin karışımından meydana geirilmesiyle dikkat çekmektedir. Daha o zamandan hem yüce, hem de törensel olan Venedik, aynı zamanda sadece pratik yararı olan bir Rialtı köprüsüyle bir iş merkezidir de. Bu tarihte Venedik İtalya'nın geri kalan kısmında, sevgiden çok öfke duyguları uyandırmaktadır.

li saldırıları da buradaki gelişmeyi etkilemişlerdir; daha çabuk toparlanabilen küçük merkezlerde daha az zarara neden olmuşlardır ve bu durumda bu kentler öne geçmişlerdir. 11. yüzyılda Ren deltasındaki kentlerin gelişme yolu birçok farklı unsurun etkilerini yansıtmaktadır. Liège'in batısında, Alçak Ülkeler (Hollanda) Reims kilise eyaletinin bir parçasını meydana getirmektedirler. Roma kenti Tournai 406'da barbarlar tarafından çiğnenmiş ve 6. yüzyıldan itibaren piskoposluğu 120 km. güneydeki Noyon'a bağlamıştır. Bu iki piskoposluk makamı 1146'ya kadar birbirlerinden ayrılmamışlardır. Benzeri şekilde, Arras'daki piskoposluk da Cambrai'ye taşınmış ve 1093'den önce canlanamamıştır. Boulogne piskoposluğu ise Thérouanne'a göç etmiştir. Artık Romalı geçmişinin Alçak ülkelerin kilise örgütlenmesine düşük bir katkısı olabilmektedir. Bölgenin Bruges, Gand, Ypres gibi en ünlü kentleri önemlerini herhangi bir Roma geçmişine borçlu değillerdir. Bu kentlerin ilk gelişmeleri, kayıtların seyrek olduğu 9. ve 10. yüzyıllarda meydana gelmiştira. Bruges adı Kuzey kökenlidir. Kent 1000 yıllarında bir *portus*, bir ticaret merkezi ve Flandre kontlarının iktidar makamı haline gelmiştir.

Uygarlığın sınırı Ren nehrince belirlendiği sürece, bölgenin bütününün gelişmesi yavaş olmuştur. Yalnızca Karolenjler döneminde Kuzey Almanya'nın iskânı ve Hıristiyanlaştırılması, Ren deltasına Batı Avrupa'nın en büyük su yollarının kavuşma noktası olarak, coğrafî avantajından yararlanma şansını sunmuştur. Kentsel merkezlerin çoğalması, Flandre'dan başlayarak Brabant, Hollanda ve Zutphen'e yayılmıştır. Bu olay, Kuzey Denizi'ndeki üslerinden hareketle Baltık kıyılarına kadar sızmıştır. 13. yüzyılda Hansa Birliğinin örgütlenmesi kuzeyin ticarî kentlerinin, bağımsızlıklarına değer verirlerken, aynı zamanda işbirliğinden doğan kârları da topladıklarını kanıtlamıştır. Kuzey bölgesindeki birçok kentin arasında, Bruges ticaretin başlıca deposu ve finans merkezi haline gelmiştir. 14. yüzyılın başlarından itibaren Doğu Akdeniz ticaretinin başlıca limanları olan Venedik ve Cenova, Cebelitarık ve Gaskonya körfezi yoluyla Flandre'da iş yapmak üzere düzenli filolar göndermişlerdir. Bu aşamada kuzey kentlerinin zenginleri doğrudan deniz yolculuklarına çıkmaktan vazgeçmişlerdir. Bunlar yabancı tüccarları kendi kentlerine buyur etmişler ve özellikle kumaş alanındakiler olmak üzere, muhteris imalâtçılarla birlikte daha ilerilere gitmişlerdir. Orta Çağ kentinin kendine özgü çizgileri, muhtemelen bu yerlerde tam olarak gerçekleşmiştir.

Hansa Birliği ve Baltık Denizi

Daha kuzeyde, Vikingler 10. yüzyıldan itibaren müstahkem ticaret yerleri kurmuşlar ve faal bir ticarete girişmişlerdir, fakat bu ilk safhadan 13. yüzyıla kadar kuzeydeki gelişmede herhangi bir süreklilik bulmak zordur. Bu tarihlerde kuzeydeki ticaret, çeşitli Alman kentlerinin ellerindedir. Bunların arasında depo alarak istisnaî durumda birkaç İskandinav üssü de bulunmaktadır. Bir zamanlar Novgorod ticaretinin merkezi olan Wisby gerilemiştir. Ticarî davalar buradan Lübeck mahkemelerine aktarılmışlardır ki, bu kent 13. yüzyılın ikinci yarısında Hansa adı verilen kentler birliğinin önderliğini üstlenmiştir. *Hanse* orta yüksek Almancada arkadaşlık anlamına gelen bir terim olup, ortaklıkları ve loncaları, özellikle de yabancı limanlardaki tüccarları ifade için kullanılmaktadır. 1300'lerde Lübeck yasaları, diğer tüm alanlarda özerk olan, fakat birbirleriyle açıkça birlik halinde olan 19 kadar kentte yürürlüktedir. Lübeck 1143'te kurulmuş ve 1226'da imparatorluktan ayrıcalık belgesi almıştır. Bu kentin diğerleri üzerinde egemenlik kurmak gibi bir niyeti yoktur, fakat yasalarının 1232'de eski Hamburg kenti tarafından da kabulü, onun önceliğinin kesinleşmesi anlamına gelmektedir. Bu dönemde Almanların Doğu Avrupa'ya nüfuz etmelerine yönelik hareket hızlanmıştır. Töton Şövalyeleri Tarikatı Mazovya'ya yerleşmiştir. Lübeck yasaları 1254'te Livonya'ya ve 1270'de de Riga'ya ulaşmışlardır. Baltık kıyısındaki başlıca limanların olduğu kadar, diğer kentlerin tüccarları da ticarî hukukun ortak hükümlerinin yürürlük kazanmasında, korsanlığa ve ticaretin diğer düşmanlarına karşı birlikte hareket edilmesinde işbirliği yapmaya başlamışlardır. Bu siyasal işbirliğinin nedenlerinden biri, bölgede adı-

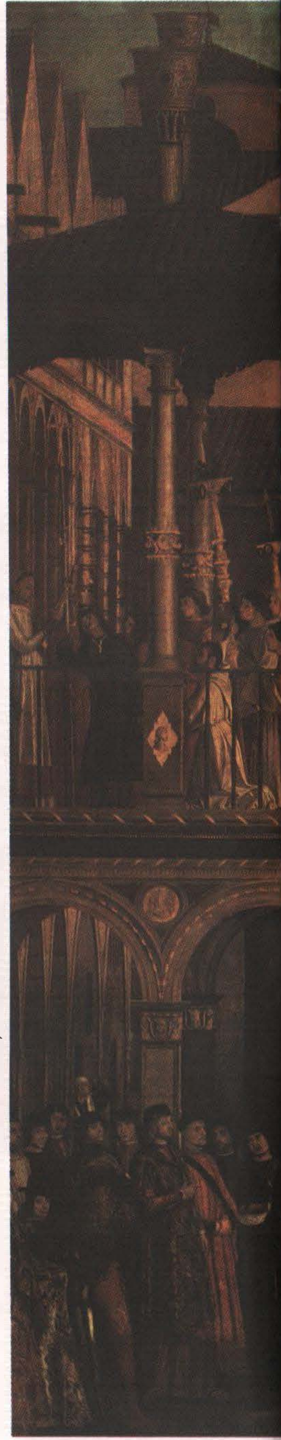
na yasa çıkartabilecek herhangi bir etkin hükümdarın bulunmamasıdır. II. Friedrich'in ölümünden (1250) sonra İmparatoru yardıma çağırmak mümkün olmamıştır. Doğu Avrupa topraklarının iskân ve işletmeye açılmış olmalarından ötürü, ticaret ve toptancılık artmaktadır. Polonyalı Hıristiyan prensler hâlâ putatapar Prusyalılarla savaşmakta ve Batı'dan gelen yardımlara hüsnü kabul göstermektedirler. İç bölgelerin ürünleri doğu nehirleri aracılığıyla Baltık limanlarına götürülmektedir, ama bunlar çeşitli siyasal otoritelerin insafına kalmıştı. Bu kuzey denizlerinin kıyıları birçok küçük prensin yargı alanları içine girmekteydi. Hamburg ve Lübeck gibi kentler kendi yargısal yetkilerine sahip olma gücünü göstermişler ve tüccarlar kendi kıyı sularında güvenliği sağlamak üzere yeterli kaynaklara sahip olduklarını keşfetmişlerdir. Bu durumda Hansa Birliği'nin üyeleri birbirleriyle işbirliği halinde siyasal faaliyete girişmişlerdir ki, bu olayın Avrupa'nın başka hiçbir yerinde bir benzerini bulmak mümkün değildir.

Birliğin en büyük muhalifi Danimarka kralıdır, çünkü krala göre kendisi bölge için en iyi alternatif yönetimi sunma şansına sahiptir. Danimarka, Viking döneminden beri esas olarak denize yönelik ilgisini korumuştur. Bu krallığın otoritesi Scania'da sürekli bir nitelik kazanmıştı (şimdi Güney İsveç'in bir parçasıdır), böylece Danimarka potansiyel olarak Baltığı kapatma veya Kuzey Denizi'ndeki ticareti istediği gibi süzgeçten geçirmek gücüne sahipti. Baltık tüccarları için, Lübeck gibi Flandre limanlarına kolayca ulaşılabilecek noktalar, başarılı faaliyetleri için vazgeçilmez nitelikteydi. Düzenli bir haneden içi intikalin siyasal devamllık için aşikâr yararlarına rağmen, Danimarka kralları kibirli Hansa Birliği kentlerinin güvenlerini kırmakta pek bir ilerleme kaydedememişlerdir. VI. Erik (1286-1319 arası kral) Starslund hariç, tüm Wend kentlerine egemen olmuştur; IV. Waldemar (1340-75 arası kral) Scania'yı ele geçirmiş ve Wisby'yi yağmalamıştır. Bu kralın saldırganlığı Hansa'lıların İsveçlilerle bir ittifak antlaşması yapmalarına yolaçmıştır. Müttefikler Waldemar'ı, aşağılayıcı Straslund anlaşmasını yapmaya mecbur bırakmışlardır (1367); bu anlaşma, Scania ringa balığı endüstrisinin tekelini Hansalılara vermekte, Kolonya konfederasyonu tüccarlarına serbestlikler getirmekte ve bizzat Danimarka'nın iç işlerine karışma olanakları sağlamaktadır. Hansalıların hakkından gelebilmeleri için, Danimarkalıların İsveçlileri kazanabilmeleri gerekmekteydi. Waldemar'ın kızı Margaret İskandinav taçlarını birleştirme çabasının mimarı olmuş ve bu sayede Hansalılar daha muazzam bir düşmanla başetmek durumunda kalmışlardır.

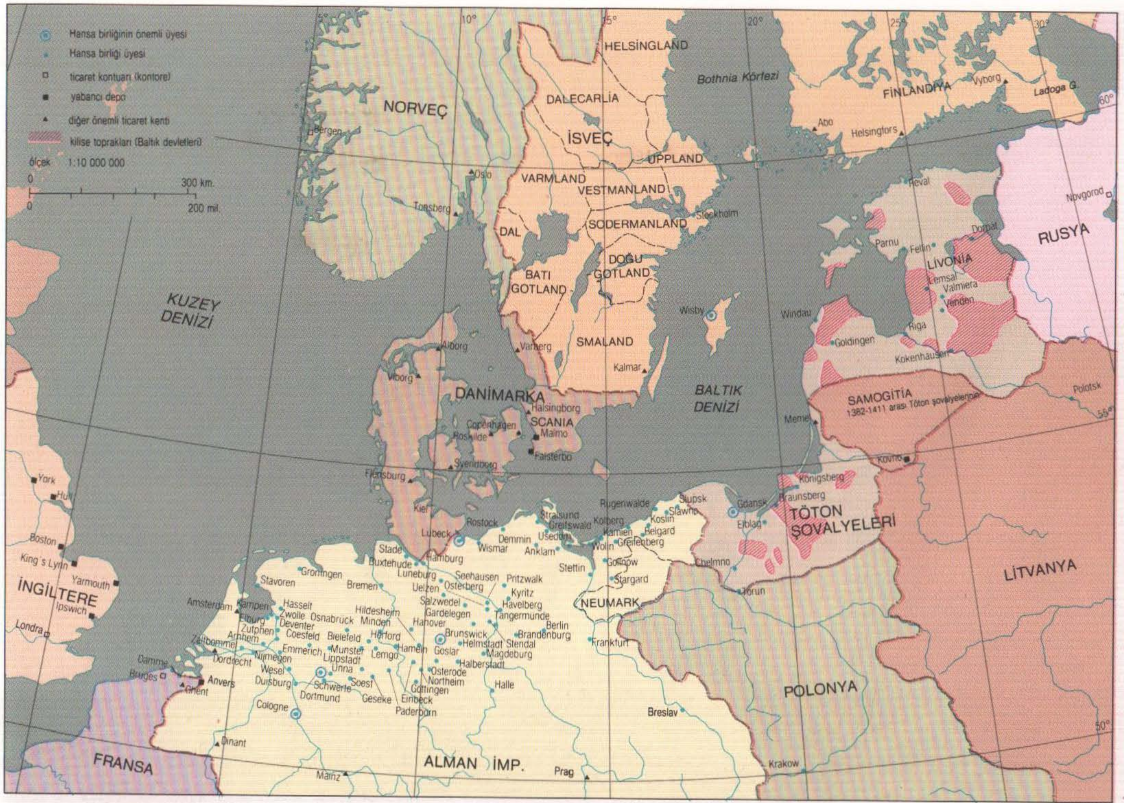
13. yüzyıl İskandinav halkları, doğal olarak tutarlı herhangi bir grup meydana getirmemektedirler. İsveç'te ülkeyi yöneten büyük soylular yerel çıkarların peşinde farklı yönlere dağılmışlardır. En büyük itici güç Batı Finlandiya'ya doğru genişleme olanağıdır. Ruslarla olan sınır 1323'e kadar oldukça belirsiz kalmıştır. Bu tarihlerde İsveçliler ve Norveçliler ortak olarak Magnus Erikson (1319-55 arası kral) tarafından yönetilmekteydiler, çünkü Norveçliler Hebridleri ve Man adasını 1266'da İskoçlara bırakmak zorunda kaldıktan sonra, İskandinavya'ya demir atmışlardı. Norveçlilerin eski geniş deniz İmparatorluklarından ellerinde yalnızca Grönland kalmıştır. Magnus'un birleşik krallığı ileriye doğru bir yol bulma konusunda iyi işlemiş, fakat üç İskandinav krallığını aynı asaya bağımlı olarak birleştirmeyi başaran Pomeranyalı Erik olmuştur. Bu krallıktan herbiri kendi yasalarını muhafaza etmiş ve birlik özellikle kraliçe Margaret'in 1412'de ölmesinden sonra, tehlike içine düşmüştür. Bu arada siyasal birleşmenin tehdidi, Hansa kentlerini, kendi ortaklıklarını yeniden örgütleme, kendilerini güçlendirme ve siyasal tepkilerini eşgüdümleme konularında harekete geçirecek kadar uyarmıştır. Yeni düzenlemeler Lübeck'in rolünü daha açık hale getirmiştir (1418). Bür Yüca Meclis veya *Hansetage*, ihtiyaç duyulduğunda Lübeck'te toplanmakta ve birliğin 100 kadar üyesini temsil etmektedir. Bu yeni örgütlenme Hansa kentlerinin Erik'i 1426'da Danimarka'da ablukaya almalarına olanak vermiştir. İsveç maden alanları özellikle zarar görmüş ve bu durum İsveç'in bağımsızlığına yönelik bir hareketi teşvik etmiştir. Ablukanın başarıyla sürdürülmesine rağmen, Hansa eski konumuna gelememiştir. Bu arada Polonya kralı Polonya sahillerinin denetimini Alman şövalyeleriyle kentlerinin ellerinden almıştır. Bunlar olurken Burgonya dükü Alçak Ülkeler'de Hollandalıların denizcilik alanındaki girişimlerini öylesine teşvik etmiştir ki, Hollandalılar Baltık'ta Hansalılara kafa tutacak hale gelmişler ve tabi bu meydan okuma sırasında kendilerine Danimarkalı müttefikler de bulmuşlardır. Hansa'nın şanlı devri artık kapanmıştır.

Orta Çağın sonunda kentsel etki

Hansa'nın siyasal müdahale ve girişimleri, yasal özerkliğe sahip ekonomik ve toplumsal birimlerin, bağımsızlığın askerî bedelini er veya geç ödemek zorunda kalacaklarını işaret etmektedir. Kentlerin kaynaklar bakımından bağımlı oldukları, esas olarak kırsal bir toplumda, kentler kırın çoğunluğu tarafından nüfusca müthiş aşılmakta ve ancak çevrelerindeki kırsal alanlar ve halkla birlikte küçük devletler meydana getirerek, bağımsızlıklarını muhafaza edebilmekte ve bu durumda kentsel yönetimlerin niteliklerini değiştirerek yeni "emperyal" sorumluluklar üstlenmek durumunda kalmaktadırlar. Almanya'da İmparatorluğa bağlı birçok serbest kent küçücük alanlar içinde ayakta kalmaya uğraşmışlardır, çünkü birçok küçük baronluk İmparatorluk içinde birkaç güçlü devletin ortaya çıkmasını geciktirmektedir. Alçak Ülkeler'de Bruges ve Gand'ın kent-cumhuriyetler olmaya yönelik atılımları birçok küçük komşularının kıskançlıkları içinde boğulmuşlardır. Bölgenin yüksek derecedeki kentleşmiş doğası (ki, bu onlara yararlanılabilecek bir hinterland bırakmamaktadır) ve Flandre kontlarıyla Burgonya düklerinin kentliler üzerinde yeniden egemenlik kurma konusundaki kararlılıkları, bu boğulmanın unsurları olmuşlardır. Yalnızca İtalya'da birkaç kent -Milano, Venedik, Floransa ve birkaç tane daha küçük şehir- kentsel çekirdekten hareketle, yaşama şansı olan devletler yaratmayı becerebilmişlerdi. Kuzeyde, aynı şekilde Bern etkileyici bir devlet yaratmış, fakat Zürih'in aynı şeyi yapma konusundaki ihtirası kösteklenmiştir. Milano dükalığı birçok küçük kenti yutmuş, bunlarda kentsel değerlerinden pek fazla birşey kaybetmemelerine rağmen "taşralı" olmuşlardır. Yeni siyasal örgütlenme kentsel yaşamın sona ermesi anlamına gelmemektedir. Fakat, 15. yüzyılın koşullarına uyum sağlayan bu örgütlenme, 10. veya 12. yüzyıllardaki kentsel yaşamın niteliğini değiştirmiştir. Yeni düzeni değişmez bir şekilde, başkentlerde sabit merkezleri olan devletlerin kurulması temsil etmektedir. Bu başkentler diğer kentlerden, yönetimde içine kapalı bir işe alma sistemi, törenlerde ve dinsel tartışmalardaki edebi ve kültürel tarzları gibi çok belirleyici çizgilerle farklılaşmaktadırlar. Bu dönemde kentlerde değerlerin Avrupa çapındaki dönüşmesine doğru adım atılmıştır. Kentler kendilerini kırdan piskolojik olarak ayırmaktan vazgeçmişlerdir. Kentliler kırsal malikâneler edin-

mişler ve meyva bahçesi, bahçe ve parkların içinde dolaşmaya başlamışlardır.

Orta Çağ kent yaşamındaki bu değişmeler kıt'anın çok farklı kesimlerinde yaşanmış yüzyıllar boyu süren bir çok farklı değişimi yansıtmaktadırlar. Kentler başlangıçta, en maceracı ruhlarını kendine çektiği güçlü bir kırsal toplumun içinde hızla büyümüşlerdir. 13. yüzyılın sonlarında genişleme süreci, tanımlanmaları çok kolay olmayan nedenlerden ötürü yavaşlamaya başlamıştır. Herhalde Avrupa, ekonomik ihtiyaçları açısından, kent sayısı itibariyle bir doyum noktasına ulaşmıştır. ihtiyaçtan fazla sayıda umutla kurulan kentler kaçınılmaz olarak kök salamamışlardır. İmalâtçılar için doyurulmamış bir talep ve tüccarlar tarafından arzedilen hammadde akımı uzun süre devam etmeyince, kentler pazarlarını elde tutma konusunda artan bir umutsuzluk içinde birbirleriyle rekabete girişmişlerdir. Bu zorluklara, bir de mikropların yayılması için daha iyi bir ortam oluşturmaları nedeniyle, kentleri ağır bir şekilde vuran salgın hastalık dalgalarının etkilerini eklemek gerekmektedir. Bunların sonucunda kent nüfusları kuşkusuz azalmışlardır; fakat kırsal nüfusun artmasıyla, kentlerin özellikle belli becerileri olan insanlar başta olmak üzere, kendilerine göçmen çekmek için giriştikleri umutsuz çabalar sonucu bu azalma gene de telâfi edilmiştir. Sarsıntıdan sonra daha dengeli bir ekonomik düzenin kurulduğunu, kentlerin bütünsel olarak, kırlara tekâbül eden konumlarını yenilediklerini düşünmek mümkündür. Aşikârdır ki, bin yıl kadar önce kentsel toparlanma olanaklarını tahrip eden barbar göçlerinin sonuçlarına benzer hiçbir şey meydana gelmemiştir. Bu açıdan bazı yeni tarihçilerin veba salgınının kentsel yaşam üzerindeki etkilerini abartmaları gerçekten hatalıdır. Kent yönetimleri, azalan sayılar sorununa güçlüklerinden yalnızca biri olarak bakmışlardır ve sayılar konusundaki çağımıza ait saplantı bu veçhenin öncelikliymiş gibi görünmesine yolaçmıştır.

Orta Çağ kentlerinin görünüşlerini tasvir etmek sanıldığından çok daha güçtür. 13. yüzyıldan daha eski tarihlere ait olup da ayakta kalabilen binalar birkaç tanedir: bunlar esas itibariyle kiliseler olup, ekler ve yeniden inşalarla, o zaman ve şimdi onları çağdaş vandalizmden esirgemek üzere soyutlayarak ve şımartarak "tarihsel alanlar" olarak korunmuşlardır. Bu cinsten kiliselerin Orta Çağda bile daha yeni binalara nazaran "Gotik" sayılıp sayılmadıklarını bilebilmek güçtür. Bunların bir kentteki, tartışmasız en iyi işlenmiş binalar olmalarına rağmen, mimarî niteliğin nisbeten homojenliği açısından hiçbir zaman kentsel ortama egemen olamamışlardır. Sanatçılar 15. yüzyıla kadar kentlerin fizik görüntüleri hakkında bir izlenim elde etmemize izin verecek çizimler yapmamışlardır. Kentsel yaşam tarzını ancak hayalî olarak yakalamak mümkündür ve bu durumda ne kadar da çok kentin, şaşaalı dönemleri boyunca sürekli olarak nasıl da değiştiklerini hatırlamak gerekmektedir. 12. yüzyılın kaygıları Floransa'da olduğu kadar, İngiltere'de de 15. yüzyılınkilerden farklıdır. Tarihsel mikroskobun altında haritada "kent"i işaret eden nokta büyük bir değişken bireyler kitlesi haline gelmektedir.

Kuzey suları.
Burada haritası çıkartılmış olan Kuzey Avrupa'nın alanı, denizlerinin ve karasal alanlarının çoğu kısmının seyrek bir nüfusa sahip olmasına rağmen, gerçekte çok geniştir. Kıyılar ve nehirlerin yakınındaki yerleşim, yerel refah için aslî olan başlıca ticaret yollarına ulaşılmasına olanak vermiştir. Hiçbir tekil siyasal güç otoritesini alanın tümüne yayamamıştır, fakat denizin bütün halk için önemli olması, Hansa kentlerinin heryerde özel bir kabulden yararlanmalarına yol açmıştır. Bunların Novgorod'dan Londra'ya ve Dortmund'dan Bergen'e kadar olan hatlardaki ticarî üsleri, kralların bile rahatsız edemeyecekleri aracılar olmalarına olanak vermiştir. Bölgenin kalbinde, onlardan en fazla rahatsızlık duyan kimse olarak Danimarka kralı, 1397'de gerçekleşecek İskandinav krallıklarını birleştirme tasarısını beslemiştir. Ancak, bu oluşum çözdüğü sorunlar kadar yeni sorunlar da yaratmıştır. Fakat, Hansa'nın yavaş gerileyişi, Hansa sularında balıkçılık işine girişen Hollandalı tüccarlara, İskandinavlara olduğundan daha çok yaramıştır. Zamanla Baltık'taki işler Avrupa gemicilik dünyasının olağan bir parçası haline gelmiş ve kendi kapalı sistemlerini korumaktan vazgeçmişlerdir.

AYRIM ÜÇ

UYGARLIĞIN ÜRÜNLERİ

KENT TOPLUMU

Başlangıç tarihleri belli kuruluşlar olarak ortaya çıkmış olsalar da, serpilen kentler kısa bir süre sonra, bir kent meclisinin bile gelişme üzerinde plânlı denetim uygulayabilmesinin çok nadir olduğu yaşam koşullarına uyum sağlamaya başlamışlardır. Kentin sınırlı mekânı içinde her toprak parçasının potansiyel olarak büyük bir değeri vardır ve toprak parçaları kentin ticarî merkezine ne kadar yakınlarsa, o kadar arzu edilmektedirler. Surları yıkmaktansa, çabalar bir kentin iç alanını maksimum ölçülerde kullanabilmek yönünde sarfedilmektedir. Bir kent yeni surlar yapmak istediğinde, diğer bütün olanaklarını tüketmeyi ve ana caddeleri izleyerek kent kapılarının dışında izinsiz olarak inşa edilmiş evlerden meydana gelen mahallelere gene de sahip olmayı göze almalıdır. Koruma alanlarını genişletme ihtiyacı üzerinde bilgi sahibi olan kent yöneticileri, sadece bu noktada arzu edilen sürekli büyümeyi sağlamak üzere kentin çevresini genişletmeye razı olacak kadar savurgan olabilmektedirler. Bu yeni surların içindeki açık alanlar, yeni dinsel binalar, pazar alanları, pazara yönelik bağ ve bahçeler meydana gelmesi, serpilmekte olan bir kentin kendini kolaylık sağlayan unsurlarla donatma tutkusunu yansıtmaktadır. En iyi bilinen kentlerin bazıları bu sınırları bile aşarak, 13. yüzyılda ikinci bir sur hattı saptamak zorunda kalmışlardır. Floransa 1290'larda yeni surlar inşa etmeye başlamış ve bu iş 1334'e kadar tamamlanamamıştır. Bundan kısa bir süre sonra bir dizi talihsizlik ortaya çıkarak, nüfusu sert bir şekilde azaltmış veya en azından yeni surlar plânlanırken tahmin edilen yüksek nüfus düzeylerine ulaşılmasını engellemiştir. Floransa 19. yüzyılın ortalarına varıncaya kadar bu surların dışına taşamayacaktır. Rönesans dönemi Floransa'sı bugünkü görüntüsünün ilk başta uyandırdığı izlenimden çok daha boşluklarla dolu ve geniş alanları olan bir kentti. Üstelik bugün kentte varolan tarihsel binalar o tarihlerde bir yenilik olan yüksek binalardı: saldırgan ve egemen belediye binası, en çağdaş mühendisliğin zaferiyle taçlanmış yeni katedral. Her bir caddenin güzergâh plânı eski eserleri yok etmiş ve eski dokuyla bir kopuş meydana getirmiştir.

Kentlerin hem sivil, hem de dinsel binaları heryerin meydan okuyucu farklılığını ifade etmişler ve kentlilere ilham veren kentin içindeki özel bir binanın etkileyiciliği yerine, kentin manevî geleneği olmuştur. Bu nedenle herhangi bir kent yönetiminin ana uğraşı kendi işlerini, yabancılar tarafından örselenemeyecek biçimde denetim altında tutmak olmuştur; bu kentli gururunun gerçekten ete ve kana bürünmesidir. Bir bakıma bu şaşaalı bir blöftür, çünkü kentsel özerklik ve kent surları kendine yeterli bir toplumu ilân ediyorsa da, o koşullar altında hiçbir kentin kendi kendine yetmesi mümkün değildi. Kent surları kentlileri surların içine, köylüleri de surların dışında tarlalarına hapsetmektedir, fakat surlar çözümsüz sorunlarla başedebileceğini göstermeye çalışmış, ama birbirini dışlayan iki dünyayı ayıramamışlardır.

İçerde kent halkı kırsal kesimden gelen göçmenleri sürekli olarak özümlemektedir; fakat kırsal alandaki alışılmış toplumsal bağımlılıkların gücünü reddetmişlerdir: baronluk, akrabalık, mevsimlere göre ortaklaşa tarımsal çalışma. Kentler birbirlerine çok yakın olarak yaşayan, potansiyel rakipler, hasımlar, hattâ düşmanlar olan zenginle fakiri, tüccarla zenaatkârları barındırmaktadır. Toplumsal barışı koruyabilmek için ya doğrudan kiliselerde veya tarikatlarda veyahut da dolaylı olarak, arkadaşlık örgütleri ile loncalarda kilise mensuplarının gösterdikleri özel çabalar, kentsel uyum konusundaki yegâne umut kaynağı olarak gözükmektedirler. Kentler kırsal kesimin tersine, yabancıların faaliyetini düzen altına alamamaktadır. Kentlerin ticaret ve endüstrileri; gezginci tüccarları, müşterileri ve beceri sahibi insanları cezbedilmesini arzu edilir hale getirmektedirler. Kent halkı doğası gereği çok çeşitlidir ve yönetilmesi güçtür.

Kentlerin ana sorunu toplumsal ve ekonomik idilerdi, ama bu dönemde ideolojik olmaktan çok dinsel terimlerle ifade edilmişlerdir. Bazı kentlerde, mukim piskoposlar, kilise kuruluşlarına yönelik hertürlü eleştiriye katlanmak durumundaydılar. 12. yüzyılda fakir dokumacılar, getirdikleri eleştirilerden ötürü, Ortodoks-olmayan dinsel kanaatleri yaymakla suçlanmışlardır. 13. yüzyılda Dominiken vaizler, Fransiskenler ve diğer Katolik rahipler Avrupa'nın bütün büyük kentlerine kalabalık gruplar halinde dağılarak, sapkınlara karşı çıkmaya ve kendileri de fakir bir yaşam benimseyerek, fakirlerle dayanışma içine girmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda çoğu kent, birçok kilise arasında bölünmüştür. Kentlerdeki dinsel yaşamın karmaşıklığı, Kilisenin kırsal örgütlenmesinde değişiklikler yapılmasını dayatmıştır. Âyinlere en azından vaaz, cesaret verici konuşmalar, dua toplantıları, ortak ibadetler ve yazılan ile konuşulan kelimelerin artırılması gibi şeylerin eklenmeleri gerekmiştir. Kentler karışıklıkların galeyanına dönüşebilecek dinsel heyecanları beslemişlerdir. Bunlardan en ünlüsü, Rönesans Floransa'sında Katolik rahip Savonarola (1498'de idam edilmiştir) zamanında görülmüştür. Bu cins karışıklıkların nedeni, büyük bir olasılıkla toplumsaldı: statü, zenginlik, konut, ticaret ve beceri bakımından farklı insanların dalgalanan miktarlarda işsiz, çalıştırılması mümkün olmayanlar ve asalaklarla birlikte etrafı çevrili bir mekânda yaşamalarıydı. Toplumsal teorinin burjuvazisinin tersine kentlilerin kural tanımayan isyankâr tutkuları, kentlilerden söz eden ilk Orta Çağ vekayiname yazarlarını çarpıcı bir şekilde ilgilendirmiştir. Bu cins yazarlar olaylara dıştan bakarak, kentsel düzene karşı pek fazla sempati ve anlayışla yaklaşmamışlar ve 13. yüzyıldan önce de, olaya içinden bakarak daha fazla ışık tutan kent vekayinameleri ve belediye tutanakları ortaya çıkamamışlardır. Bunlar kentsel bakış açısının darlığını ve sadakat duygusunu doğrulama eğilimindedirler.

Kentler, surların dışında, yönetimlerinin zorunlu sonuçlarından olarak daha az denetleyebildikleri ve kent surlarının kentlileri koruyamadıkları, sorunlarla karşılaşmışlardır. İlk olarak kent nüfusunun artması, daha küçük kentler ile verimli kırsal kesimden gelecek göçmenlere bağımlı olmuştur. Fakat belli bir optimum ölçeğe ulaşmış olan kentler, gıda ve hammaddelerin kıtlığına karşı daha duyarlı hale gelmişlerdir, çünkü bunlar olmaksızın, nisbeten kalabalık nüfuslarının birşey yapması mümkün değildir. Bu durumda surların içindeki kent yönetimi dışarıyla olan ilişkilerini düzeltmek zorundadır. Kentler uygun yerle-

şim koşulları sunarak, özellikle de serflik yükümlülüklerini ortadan kaldırarak kendine göçmen çekmeye çalışabilir. Üretkenliğin serflik yükümlülüklerine bağımlı olduğu kırsal kesim de, bu durumda aşırı göçlerden zarar görebilir. Toprak baronları bu durumda bir ikilem karşısında kalmakta hem tarlalarında yeterli bir emek gücünü tutmayı, hem de kentleri kendi mallarının pazarları olarak teşvik etmeyi istemektedirler. Kırsal serflikten kaçmak isteyen köylüler, kentsel ayrıcalıklara yerel prenslerin saygı göstereceklerı konusunda yeniden güvencelenmeye ihtiyaç duymuşlardır. Eğer prensler kaçak serfin kent tarafından kabul edilme hakkını tanımışlarsa, köylüleri bu konuda ikna etmek durumundadırlar. Bu gibi durumlarda, kentlerle baronlar arasında uyuşmazlık veya çelişki bulunmamaktadır. Kentler prens malikânelerinin artı ürünleri için pazar sağlamışlar ve prensin kârlarını, ticaretini yaptıkları birçok ürüne harcaması için gayret göstermişlerdir. Bu adamlar kentlerin en iyi müşterileri olmanın yanında, pazarlara doğru giden tüccarların aşmak zorunda oldukları kırlarda da düzenin vazgeçilmez güçleri olmuşlardır.

İletişim, ulaşım ve ticaret

Dışa doğru iyi açılabilen kentler, öngörülmesi mümkün miktarlarda kaynak sağlayabilmektedirler. Özellikle Alçak Ülkeler'deki Orta Çağ kentleri birbirlerine oldukça yakın mesafelerde gelişmişlerdir, çünkü coğrafî konumları, uzak mesafelerden gelen ihtiyaç maddeleri nedeniyle onları birbirlerine bağlamaktadır. Kentlerin refahı arttıkça bu maddeler daha uzaklarda aranır hale gelmiştir. Arz kaynağı uzaklaştıkça, kentin bu arzı garanti etme gücü zayıflamıştır. Hiçbir tekil siyasal düzen, Roma İmparatorluğundaki gibi, malların taşınmalarını koruma altına alamamıştır. Kentlerin kendi tüccarları malları gidip almak ve bunları uzaklardan getirmek durumundadırlar. Böylece, sınırlı bir alan içinde birçok kentin gelişmesi nedeniyle, ticarî bir ağın varlığı ve kent çıkarına işletilecek yakın alanlarda üretken toprakların bulunması öncelikli hale gelmiştir. İtalya'da sadece büyük Po ovası birçok kentliyi doyurabilecek bir yeterlikte işlenebilmektedir. Kuzeyde Flandre kentleri Doğu Avrupa buğday ambarlarına bağımlı hale gelmeye başlamışlardır.

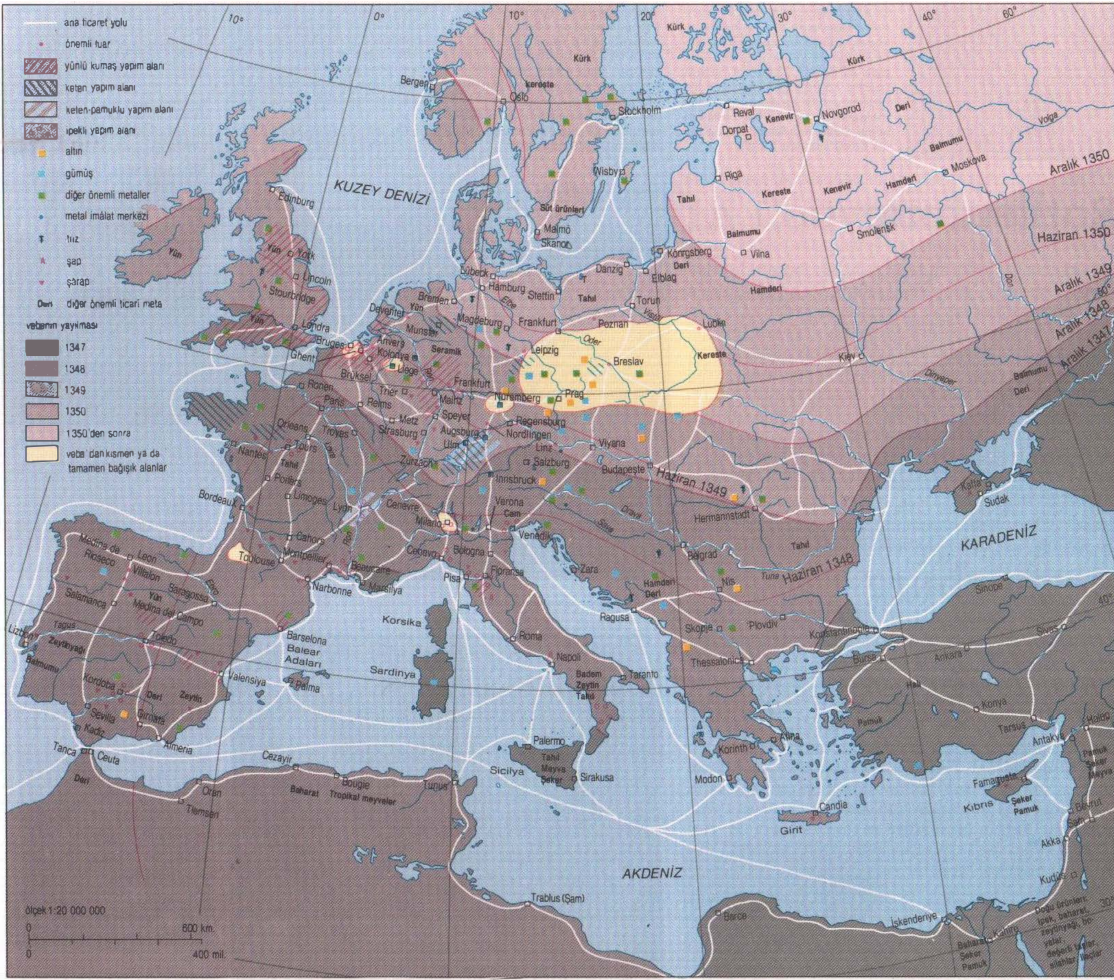
Orta Çağ ticaretinin ana sürükleyicisi Akdeniz bölgesi olmuştur ve bu trafikten en büyük kârı İtalyan kentleri sağlamışlardır. Haçlı Seferleri sırasında Hıristiyanlar Müslümanlara meydan okumuşlar ve ticaretten büyük bir pay almışlardır. Doğu Akdeniz'de egemen olan iki İtalyan kenti Venedik ve Cenova, 1204'de Latinlerin İstanbul'daki imparatorluğu gayrimeşru olarak ele geçirmelerinden özellikle kârlı çıkmışlardır. İmparatorluğun dörtte biri hemen Venediğe tâbi kılınmıştır. Adalar Venediğe yüzyıllar boyunca limanlar, denizciler ve ürünler sağlamışlardır. Büyük Girit adası 1669'a kadar bir Venedik "kolonisi" olmuştur. Cenevizliler ne bu kadar çok şey, ne de bu kadar çabucak elde edebilmişlerdir, fakat denizcilik alanında Yunanlılara hizmet sunarak Ege Denizinde kendilerine tutunacak iskeleler sağlamışlardır. 14. yüzyılda Venediklilerle giriştikleri bir dizi savaş sırasında muhteşem rakipler olduklarını kanıtlamışlardır. Her iki kent içinde de İstanbul ticaretinin denetimi ve Karadeniz'e çıkış, refahlarının ve Batı Avrupa ticaretindeki önder konumlarının temelini meydana getirmektedir. 13. yüzyılda Karadeniz ticaretinin değeri, Moğol İmparatorluğunun siyasal gücü tarafından sunulan ticaret güvenliği sayesinde artmıştır. Bu durum tüccarları olduğu kadar, yolcu ve misyonerleri de, Kırım'dan Çin'e gitme konusunda cesaretlendirmiştir; bu yolculuklar 14. yüzyılın ortasında Moğol hanedanının yerini Mingler alana kadar (1368) sürdürülmüşlerdir.

13. yüzyıl sonlarına kadar Batı Avrupa'nın uluslararası ticareti büyük Champagne fuarlarında odaklanmışa benzemektedir; bu fuarlarda Alpleri aşan İtalyan tüccarları, kuzeyden gelen meslekdaşlarıyla buluşmaktadırlar. Haydutların meydana getirdiği tehlikeler bir yana bırakılırsa, Alplerde kullanılan yük hayvanları konvoyları, pazara götürülebilecek mal miktarını sınırlandırmaktadır. Kuzey Avrupa kıyılarındaki kentler birlik oluşturmaya başlayıp, denizciliklerini koruma altına almaya başladıklarından, Akdeniz trafiğini kuzey ile temasa sokma çabaları daha açık hale gelmiştir. Coğrafî olarak en iyi konumda olan İtalyan kenti Venedik bile, hem doğu Alpleri aşarak kuzeye ulaşma, hem de Ren ve Tuna nehirlerini kullanarak ilerleme konusunda en avantajlı durumda olmasına rağmen, Cenova gibi uzun deniz yolculuklarını tercih etmekte tereddüt etmemektedir. Uzun deniz yolculuğunun en tehlikeli kısmı Manş'ı geçtikten sonraki açık denizdir. Ancak bu sulardaki korsanlık, 13. yüzyılda Gaskonya körfezindeki limanları aracılığıyla Fransa'ya ulaşınaya ilgi duymaya başlayan İngiliz kralı tarafından hırpalanmıştır. Gaskonya dükü ile Kastilya kralı arasında yapılan ittifak bu bölgeye yeni bir denge getirmiştir ve İtalyan tüccarları da bu avantajdan yararlanmaktadırlar.

Yük hayvanlarıyla taşımak olağan olduğunda, tüccarlar kaçınılmaz olarak yükte hafif pahada ağır nesnelerin ticaretinde yoğunlaşmışlardır. 14. yüzyıldan itibaren denizyoluyla yapılan ticaret, tahıl veya yün gibi hacimli malların uzun mesafelere taşınılmalarının düşünülmesine olanak vermeye başlamıştır. Kent halkı düzenli gemi yüklerine güvenir hale gelmiştir. 1315-16 kıtlık yılında, Flandre istisnaî olsa da, gene de Sicilya'dan, bazı Floransalı tüccarların girişimiyle buğday geldiğini görmüştür. Şarap da Bordelais gibi bazı uzmanlaşmış bölgelerden, gemilerle İngiltere veya Flandre'a taşınmaktadır. İngilizler Ren bölgesi veya Gaskonya'dan geleceğine birkez emin olduktan sonra, kendileri şarap üretmekten tamamen vazgeçmişlerdir. Büyük mesafeler aşan diğer temel gıda maddeleri, Gaskonya (Biskay) körfezinden elde edilen tuz ile Kuzey denizinin tuzlanmış balığıdır. Mamul maddeler için, büyüyen kentler hammadde ithal etme ve mamul ürünleri için de müşteri veya pazar bulma ihtiyacına girmişlerdir. Daralan pazarlar için girişilen rekabet bazı merkezlerin, daha yüksek kalite elde ederek fiyatlarını koruyabilmek üzere uzmanlaşmalarını teşvik etmiştir. Yünlü kumaş endüstrisi bir ilk safha olarak, Flandre'ın yerleşik faaliyeti haline gelmiştir. 12. yüzyıldan itibaren bu endüstri kapasitesini tam kullanabilmek için İngiliz yapağısına ihtiyaç duymaya başlamıştır. 14. yüzyılda ise Kastilya'dan büyük miktarda yapağı sağlamaktadır. Bu kuzey kumaşlarının hepsi tamamlanmış olarak satılmamaktadırlar. İtalyan tüccarlar iyi kaliteden kumaşları kendi atelyelerinde güzelleştirmek üzere götürmektedirler. Cenevizliler Flaman yünlülerini Doğu Akdeniz'e ihraç etmektedirler. Eğer deniz yollarının yüksek miktardaki kullanımı olmasaydı, bu ölçekte bir Orta Çağ endüstrisini kavramak mümkün olamazdı. Endüstri sürekli bir talep beklentisi içinde gelişmiştir. Bu endüstri belirli müşteriler yerine, piyasaya mal arzetmiştir. Bu piyasa şaşırtıcı bir çıkar karmaşası göstermektedir. Birçok şey kötü gidebilir ve iş hayatı riskli olabilir. Bazı girişimciler büyük servetler edinmişlerdir. En güçlü ticarî şirketler bir iflâs dalgası içinde çö-

14. Yüzyılda Ticaret. Haritaların büyük ticaret yolları, tıpkı başlıca nehirler gibi, 14. yüzyılda artık hiçbir Avrupa yerleşim yerini kendine yeterliği içinde, soyutlanmış olarak bırakmayan, sayılamayacak kadar çok küçük trafik akıntıları tarafından yapılan katkılara bağımlıdırlar. Bütün bu küçük akıntıları büyük bir iç bağlantı sistemine ulaştırma işi, birçok kuşak boyu süren çabalar sonucu başarıya ulaşmıştır. Bunun kanıtı, Venedik ve Ceneviz yönetimlerinin 14. yüzyılın başından itibaren Bruges'e düzenli gemi seferleri sağlama konusundaki kararlarının tüm Avrupa'yı buna uyum sağlamak için zorlamasıdır. Venedikli ve Cenevizlilerin bu uygulamaları Hansa'nın egemen olduğu Kuzey deniz ticareti ile Akdeniz ticaretini normal bir temas içine sokmuştur. Bu durumda birçok Batı Avrupa halkı Kuzey Afrika, Mısır, Karadeniz ile olan ticarete dahil oldukları kadar, birbirleriyle de ticaret yapmaya başlamışlardır. Haçlı devletlerinin, sonra da Kıbrıs ve Bizans İmparatorluğunun bazı kesimlerinin Katoliklerin eline geçmesi, tüccarlara değerli bir güvenlik duygusu vermiştir: bu duygu yalnızca, 15. yüzyılda Osmanlı ordularının ilerlemesiyle bozulacaktır. Bu su yolları, tam da Rusya'yı kat'eden eski yolların terkedildikleri bir sırada, Avrupa'nın her iki ucundaki değerli malların ters yönlerde hareket ederek hevesli alıcıları tatmin etmelerine olanak sağlamışlardır. Tüccarların bu dönemde tozunu attıkları bütün yolları göstermek güçtür. Fuarlar tüccarlar için önemli noktalar olmuşlardır, fakat bölgelerin tuz veya şarap yahut da değerli madenler gibi ürünlerde uzmanlaşmaları daha da anlamlıdır. İnsanlar uzak mesafeyle yapılan ticarete bağımlı hale gelmişlerdir. Özellikle kumaş alanında olmak üzere, endüstrinin uzmanlaşması daha da dikkat çekicidir; yün alanında pazarlar doğal donanımlara göre oluşmuştur, fakat girişim, rekabet ve uzmanlaşma daha yüksek nitelikteki mallara yönelmiştir.

Önceki sahife. Albigeois savaşları nedeniyle harabeye dönen bölgenin kalkınmasını desteklemek üzere, Toulouse kontu Raymond tarafından 1222'de kurulan Cordes (Tarn) kenti. Kent tepenin en yüksek noktasına iki sıra savunma suru ile birlikte yerleştirilmiştir. Kent halkı ticaret ve endüstri sayesinde o kadar müreffeh olmuştur ki, 14. yüzyılın başında biraz aşağıya, doğu kısmındaki en sondaki bayırın üzerinde bir savunma yeri (berbekhane) olan yeni bir sur çemberi inşa edilmiştir. Bu surun ötesinde yeni bir dış mahalle mantar gibi bitmiştir. Fakat bu tahkimata sonradan yapılan ilâveler çapı aşırı genişletmiş ve kent zapta dayanıksız hale gelmiştir. Ancak, Cordes 13. ve 14. yüzyıllarda hem yerleşim yerinden, hem de yapay tahkimatlarından avantaj sağlamayı becerebilmiş olan halkının beklentilerine, takdire layık bir şekilde cevap vermiştir.

kebilirlerdi. Tüccarlar kendilerini en kötü rastlantılardan koruyacak yollar geliştirmişlerdir. Hansa ticaret ortaklığı o dönemin nasıl olduğu konusundaki işaretlerden biridir. İtalyan iş dünyası, komanditer ortakların yatırımlarını da içeren ortaklık tarzına daha fazla bağımlı olmuştur. Bu ortaklıklar hem borç bulmuşlar, hem de kredi almışlardır; gene bu ortaklıklar sigorta usulleri geliştirmişlerdir. Yapılan işlerin farklılaştırılması çoğu zaman iyi bir tedbirdir, fakat birçok iş grubu arasında sıkı bir denetim yapmayı gerektirmektedir. En başarılılar çoğunlukla ticaretten çekilmektedirler. Bunların aileleri torak malikâneleri ve kent dışında daha yüksek toplumsal statü elde edebilmektedirler. Yeni kimseler de, onların ticarette boş bıraktıkları yerleri almaktadırlar. Kentsel aristokrasiler de bu durumda, kırdakilerden daha az sabit hale gelmeye başlamışlardır. Bazı özel aile çıkarları üzerindeki ısrardan çok, tüm Avrupa'yı ticarî faaliyet açısına yönelten özellik, belli bir cinsten faaliyet alanından süreklidir.

Roma İmparatorluğu dönemi de kuşkusuz dahil olmak üzere, daha önceleri hiç bu ölçekte ticaret olmamıştır; bu ticaret hem tarımsal, hem de sınai üretimde uzmanlaşmayı teşvik etmiştir ve uluslararası piyasada talep edilen kalite standardını sürekli olarak zorlamıştır. 14. yüzyıldan itibaren Hıristiyan âleminin hiçbir bölgesi yoktur ki, herhangi bir şekilde uluslararası ticaret ağına bağlanmış olmasın. Bu genişleme nedeniyle tüm bölgeler hiçbir etkilerinin olmadığı, uzak yerlerdeki olayların sonuçlarından zarar görebilir veya kâr edebilir hale gelmişlerdir. Doğudan, uzaklardan gelip Batı'ya ulaşan ürünler, sadece kendilerinin anladıkları ve siyasal olarak koruma olanağına sahip olmadıkları bir sisteme göre çalışan birçok ayrı tüccarın faaliyetleri sayesinde, kendilerine yol bulabilmektedirler. Böylesine bir sistemin ayakta kalabilmesi, tüccarlarının girişimlerine değer veren o çağın insanlarının sayesinde olmuştur. Ve kentliler de silâhlarını bileyerek, imanlarını abartarak ve onların yardımları olmasaydı girişimlerinin bir hiçe ineceği surdışı meslekdaşlarının heyecan ve dehalarından geri kalmayan bir şekilde zihinlerini geliştirerek, bazı çok tipik "Orta Çağa özgü" tavırların örneklerini vermişlerdir.

En altta. Regensburg'daki 300 metreden daha uzun olan taş köprü; bu köprü 1135-46'da daha eski bir tekne köprünün yerine geçmek üzere inşa edilmiştir. Tuna'nın burada üzerine köprü yapılabilir nitelikte olması, kentin ilk önemini açıklamaktadır. İnşaına 1275'te başlanan katedral Bavyera Gotik tarzının nadir örneklerinden biridir.

Aşağıda ortada. Tepenin etekleri boyunca yayılmış olan Rothenburg'un havadan görünüşü, kent surlarının hattının kentin sınır çizgisi tarafından nasıl etkilendiğini ve kentin böylesine doğal üstünlükleri sayesinde nasıl bir savunma güvenliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Hemen aşağıda. Kilise kulesinden Rothenburg'un görüntüsü. Ön cephedeki düz ön duvarları ve kat kat üçgen çatılarıyla kent evleri Orta Çağ Almanya'sının hem refahını, hem de zevkini işaret etmektedirler.

Aşağıda. Rothenburgyakınlarındaki Toplerschlösschen im Rosenthal. Bu münzevi kale 1388'de Bürgermeister Topler tarafından kent değirmenlerinin ve kente gelen yolların gözlenmesine yardım etmek maksadıyla yaptırılmıştır ve kale de sur ile çevrelenmiş olup, ancak bir köprüden geçilerek ulaşılabilmektedir.

Rothenburg

Bu kentin bir bölümü 1356'daki bir depremde yıkılmıştır. Kentin 14. yüzyıldaki refahı, bir anda yeniden inşa edilmesine olanak vermiştir; o kadar ki, bugüne kadar korunan tekdüze ve uyumlu bir görüntü yaratılabilmiştir. Harabe halindeki Staufen şatosu, yerleşim yerinin daha eski bir zamanda da itibar gördüğünü göstermektedir. Kent 10. yüzyıldan itibaren Tauber nehrinin bayırlı vadilerinden birindeki bir düzlükte gelişmeye başlamıştır ve çevredeki zengin tarımsal bölgeye tarımsal bir pazar merkezi sağlamıştır. 14. yüzyıl surları ve kuleleri, 17. yüzyılda yeni kapılarla güzelleştirilmiştir.

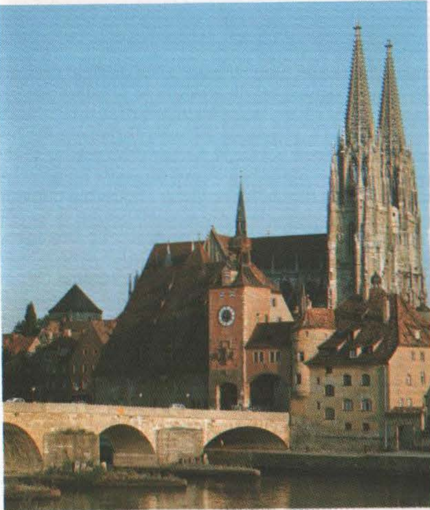
Aşagıda. Dinkelsbühl surlarına 15 yüzyılda yapılan bu cümle kapısı, savunucuları saklamak üzere bir alt galeriye sahiptir ve daha sonra suyla doldurularak savunulmuştur. *En altta.* Üç Zenci Hanıyla birlikte Segringergasse, Dinkelsbühl'ün bu görüntüsü geniş caddeyi ve iyi düzenlenmiş bir kentin dik çatılarını göstermektedir.

Regensburg

Bu büyük kent önemini Tuna'nın kolaylıkla köprü yapılabilen en kuzey noktasında kurulmuş olmasına borçludur. Kentin piskoposluğu 739'da Aziz Bonifacius tarafından kurulmuştur, burası 13. yüzyıla kadar Bavyera hükümdarlarının en tercih ettikleri ikâmet yeri olmuştur; bu tarihte İmparatorluğa ait bir kent olma statüsü kentlilere piskopos ve soyluların baskılarına direnme konusunda cesaret vermiştir. Kente mensup tüccarlar tüm Avrupa'da ticaret yapmışlardır. Kentin ünlü kilise ve manastırları, 14. yüzyılda yeni surlar inşa ederek çapını genişleten, olağanüstü nitelikte bir şehir yaratılmasına yardımcı olmuşlardır.

Dinkelsbühl

Wörnitz nehri kıyısındaki bu kentin refahı, onu 1180'ler civarında kurmuş olan Staufen koruyucularının sayesinde artmıştır. 1273'de bir İmparatorluk kenti olmuş ve izleyen yüzyılda surlarının yeniden inşaına başlandığında, genişlemeye devam etmiştir. Kentte hem kumaş yapımı, hem de orak ve tırpan gibi araçların imal edildiği endüstriler vardır. Zenaatkârlar kent yönetimine 1387'den önce kabul edilmemişlerdir.

Aşağıda. Levnham Lonca binası, burası başlangıçta Corpus Christı loncasının salonu olup, muhtemelen 1529'dan önce inşa edilmiş değildir. Ahşap bina tahta oymalarıyla süslenmiştir.
Aşağıda ortada. Levenham küçük Belediye Binasının 15. yüzyılın sonlarında yapılmış olan tahta kapısı dik kesitlerin etkisini yansıtmaktadır.

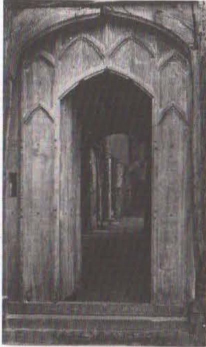

La Couvertoirade

Bu müstahkem köy Dourbie vadisindeki bir kaya üzerine inşa edilmiştir ve St. Guiral dağının zirvesindeki (1349 m.) bir şato ona egemen olmaktadır. Templier şövalyeleri 1182'de burayı ele geçirince, 13. yüzyılın başlarında köye bir şato inşa etmişlerdir; tarikatın 1312'de ilga edilmesinden sonra, köy Hospitalier tarikatına geçmiştir. Şimdiki surlar 1439'da yolcuların ve hayvanlarının, Causselarda dolaşan paralı asker gruplarına karşı sığınabilecekleri çevrili bir alan sağlamak üzere yaptırılmışlardır. Yeni sur ilk Templier şatosunun önemini azaltarak, onun bir samanlık ve nihaî sığınak yeri olmasına yolaçmıştır. Özenli savunma eseri amacına ulaşmıştır ve harab olmasından, insan düşmanlarından çok zaman sorumludur.

Aşağıda. Shambles, birbirlerine adeta değen çıkıntılı üst katları olan ahşap evleriyle York'un en ünlü eski sokağıdır. Çağdaş restorasyon hem hareketliliği, hem de arızî ihmalleri önleyerek, burayı turistler için resim gibi bir köşe haline getirmiştir.

Arka sahifeler. La Couvertoirade Compostela yolu üzerinde, Causse de Larnac'da Milau ile Lodève arasında yer almaktadır ve ondan söz edildiği ilk kez 1142'de duyulmuştur. Hacılar açısından önemi bir yana, yerleşim yeri askerî tarikatlar tarafından, civardaki otlaklarda savaş atlarını otlatmak üzere değerlendirilmiştir.

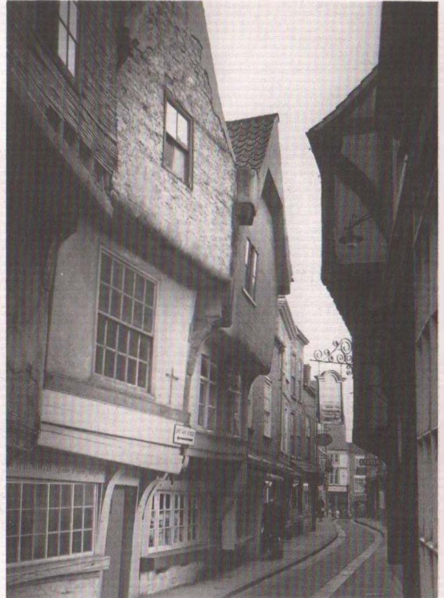

Levenham

Levenham Batı Suffolk'da Stour'ın kollarının birinin üzerinde yeralan bir pazar kentidir. Kent yün ticaretindeki payı nedeniyle bölgenin birçok kentinden daha önemli olmuş ve gelişmesinin en üst noktasına, kilisesinin yeniden yapıldığı 15. yüzyılın sonlarında ulaşmıştır. Benzeri kentler, o zamandan bu yana Orta Çağ görüntülerini kaybederlerken, Levenham eski niteliğini, kısmen bizzat gerileme sürecine girmesinden ve daha yakın tarihlerde de restorasyon ve koruma tedbirlerinden ötürü, muhafaza edebilmiştir.

York

York'un yerleşim yeri onu yakın tarihlere kadar Kuzey ingiltere'nin başlıca kenti haline getirmiştir. York'un yerleşim yeri Romalıların kurduğu bir üs olup, ilk İngiliz sakinler ve Danimarkalılar tarafından kullanılmıştır. York 735'de kuzey Kilise yönetiminin başının makamı haline gelmiş ama Canterbury'nin gücüne rakip olmayı hiçbir zaman başaramamıştır. Danimarkalıların elinde olduğu dönemde York'un önemi, potansiyel gücünü akla getirmektedir, fakat birleşik İngiliz krallığının güneyli temeller üzerinde nihaî olarak belirmesi, kuzeyin gerçek anlamda gelişiminin ancak 12. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yorkshire vadilerinde geniş ölçekte uygulanan koyunculuk, yün ihracatı ve kumaş-yapımı için hammadde sağlamış ve ticareti güdülemiştir. İskoçya ile olan sınırın belirlenmesi önce güvenlik sağlamış ve savaşlar yeniden başlayınca York bir kez daha askerî faaliyet için önemli bir üs haline gelmiştir. 4 km. çevreye sahip olan kent surları, 14. yüzyılda kent en müreffeh aşamasına ulaştığında, katedraliyle birlikte, aynı zamanda inşa edilmiştir.

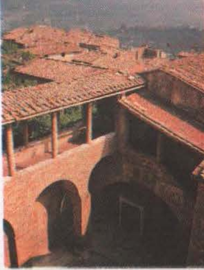

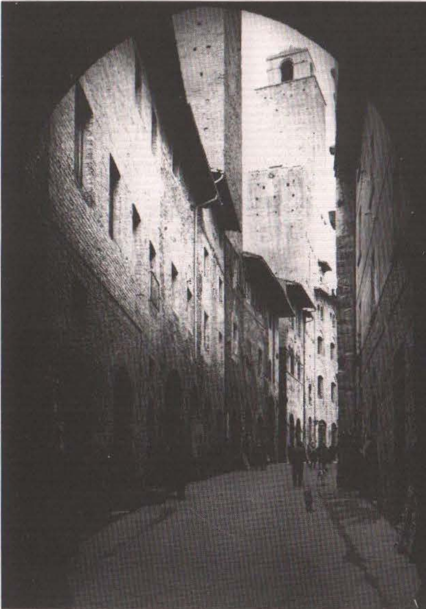
San Gimignano

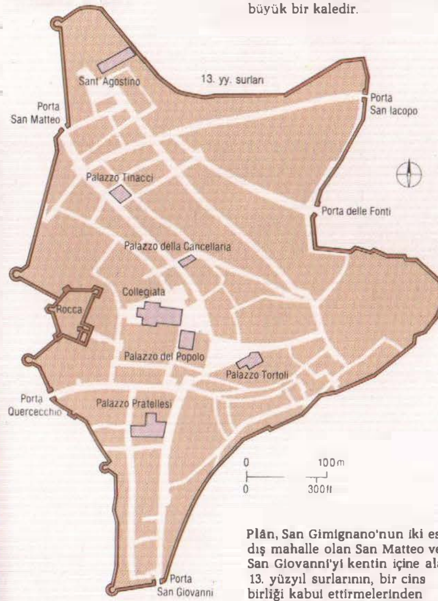
San Gimignano 1354'de özerkliğini kaybederek Floransa'nın egemenliğine girmiştir. Bunu izleyen dönemdeki gerilemesi, -bilinen 72 kuleden 15 tanesinin ayakta kalmasına rağmen- bu kentteki Orta Çağ yapılarının diğer birçok İtalyan kentinde olduğundan niçin daha iyi korunduğunu açıklamaktadır. Kuleler şiddetli çatışmalarla dolu bir iç tarihi akla getirmektedirler, fakat bu çatışmalar kentin 12. yüzyılda özerklik talep etmesini ve Valle d'Elsa'ya egemen olmasını engelleyememişlerdir. Kentin özel ekonomik önemi, değerli bir ilâç ve boya hammaddesi olan safran yetiştirilmesinden kaynaklanmaktaydı. Bölge aynı zamanda tahıl ve şarap bakımından da zengindi.

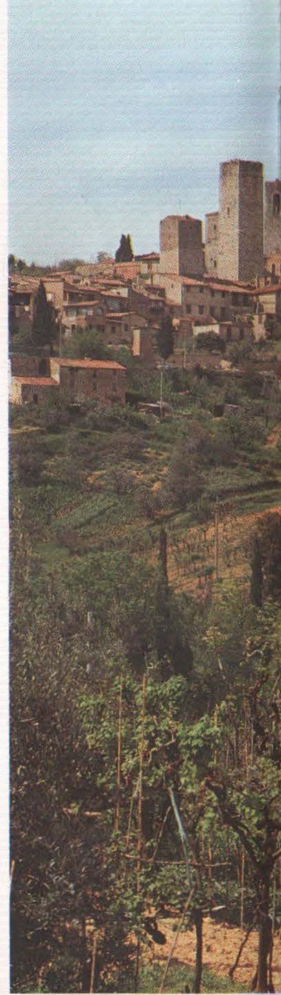
Sağda. San Gimignano'daki Palazzo del Popolo; inşaına 1280'de başlanmış ve 1323'de kentin baş yargıcı olan *Podestà*'nın karargâhı olarak genişletilmiştir. Erken tarihlerde çıkartılan bir emirname ile kentte inşa edilecek hiçbir kulenin bu sarayın kulesinden yüksek olamayacağı bildirilmiştir. Sarayın kulesinden yalnızca avlu değil, aynı zamanda çevredeki topraklar da görülebilmektedir.

Altta. Kulelerin yüksekliği burada olduğu gibi, her zaman sokakları kapatacak kadar değildir. Binaların darlığı ve girişleri daha sonraki inşaatlarla kolaylıkla karışmaktadırlar.

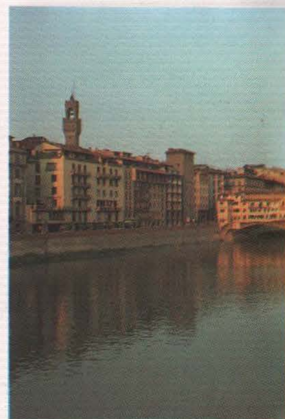
Plân, San Gimignano'nun iki eski dış mahalle olan San Matteo ve San Giovanni'yi kentin içine alan 13. yüzyıl surlarının, bir cins birliği kabul ettirmelerinden önce, karmaşık bir tarihe sahip olduğunu göstermektedir.

Sağda. Toskana kentlerinin Orta Çağı en fazla yansıtanlarının tepe üstlerinde yerleşmiş olmaları, uzaktan gerçekten saldırgan bir izlenim uyandırmaktadır. Bu önceden hesaplanmış bir olgudur ve San Gimignano bir istisna değildir; kentin kendisi, etrafındaki bütün tarlaları koruması altında tutan büyük bir kaledir.

Floransa

Floransa, ovada kurulmuş olması nedeniyle, Orta Çağ Toskana kentleri arasında bir farklılığa sahiptir. Kentin sonraki ünü Orta Çağ'daki kökenini gölgelemiştir. Bu kentin tarihi, 13. yüzyıla kadar hiç de olağanüstü değildir. Bu tarihten sonra kentin sahip olduğu ekonomik önem, onun kendi altın ve gümüş sikkelerini basmasına yolaçmış ve kent dönem boyunca ününü sürdürebilmek için paraların değerini garanti ederek, malî önemini korumuştur. Değerli pazarlarını beslediği Fransa'ya karayolundan bağlı olan Floransa'nın limanı yoktur ve refahını ticaretten çok endüstrilerine borçludur. Kentin tüccarları ve kumaş yapımcıları diğer lonca üyeleriyle birlikte, 1282'den sonra kendi şehirlerinin yönetimini elealmışlar ve bu "cumhuriyetçi" konumu, gerçek iktidarın bir oligarşinin, sonra da Medici ailesinin eline geçmesinden (1434) sonra da korumuşlardır. Floransalılar siyasal yaşamın doğasını tartışmışlar ve kentteki birçok okulun varlığıyla düşünsel eğilimleri desteklemişlerdir. Yerli dilde yapılan eğitim olağanüstü derecede yüksek bir okuryazarlık düzeyi oluşturmuş ve Toskana edebiyatının niteliği, Dante'den itibaren Floransalıların kentdaşlarından çok büyük gurur duymalarını sağlamıştır. Bu düşünsel başarılar, kentin fizik güzelliğini artıran zenaatkârlar, ressamlar, mücevherciler, heykeltraşlar ve mimarların başarılarıyla atbaşı gitmişlerdir.

Aşağıda. Porta Soprana, Cenova. Bu kitlesel cümle kapısı, iki kulesiyle birlikte Orta Çağ Cenova'sının zenginliği hakkında çok şey söylemektedir. Bu kapı, surlar 12. yüzyılın ortasında ilk kez genişletildiklerinde, kent savunma sisteminin bir parçasını meydana getirmişlerdir.

Cenova

Cenova limanının doğal yararları, kentin yerleşim yerinin eski tarihlerden beri iskân edildiği anlamına gelmektedir, fakat kentin bağımsız tarihinin şanlı günleri Cenevizlileri Doğu Akdeniz'e götüren I. Haçlı Seferi'nın başarılarıyla başlamaktadır. Kent Kuzey-Batı Avrupa ticaretine kapalı bir Akdeniz limanı olarak serpilmeye başlamış, 1284'de en yakın rakibi Piza'yı başarıyla bozguna uğratmış ve Venediğe kafa tutmaya başlamıştır. Kentin 10. yüzyıl sınırlarının dışına ilk kez taşması, 1155'de yeni sınırların yapılmasıyla olmuştur, fakat 14. Yüzyılda kentin çapını yeniden genişletmek zorunlu hale gelmiştir. Cenova, Venediğin tersine olarak sağlam meşrutî biçimler geliştirememiştir ve soylu aileler arasındaki rekabet, 1339'da *doge*'liğin kurulmasından sonra bile bir zayıflık kaynağı olmuştur. Cenova çağdaş önemine rağmen, Orta Çağ geçmişine ait birçok bina barındırmaktadır.

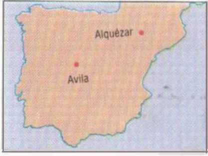

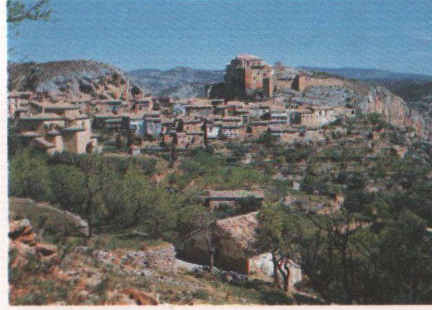

En solda. Ponte Vecchio, Floransa. Arno'nun en dar olduğu bu noktada bir köprü 10. yüzyılın sonlarından itibaren varolmuştur. Şimdiki köprü, 1345'de inşa edilmiş olup, 1333'de azgın sellerin sürüklediği eskisinin yerine geçmiştir. Yolun her iki kenarında da yer alan dükkânlar, nehrin bu zorunlu geçiş yerinde de kentin ticarî niteliğini korumaktadırlar.

Solda. Campanile (Çan kulesi), kubbe ve katedralin bir bütün olarak etkileyici yükseklikleri; kentteki Orta Çağ binalarının kuleleri 15. yüzyılın ortasından beri Floransa'ya yeni bir görüntü vermişlerdir.

Solda. Kayasına tırnaklarını geçirmiş olan küçük Alkazar kentinin kendine de, 11. yüzyıldan beri kalesinin egemen olduğu görülmektedir ve kent Orta Çağ görüntüsünü korumuştur.

Avila

Avila Constantinus öncesinde de Hıristiyan geleneklerine sahip olan eski bir kenttir ve ülkenin Müslümanlardan geri alınmasından sonra bir piskoposluk merkezi olmuştur. Kentin Adaja nehrinin aşağısında, deniz düzeyinden 1131 metre yükseklikteki yerleşim yeri, kışların çok soğuk geçmesine, ama Kastilya için cazip bir yaz serinliğine sahip olmasına yolaçmaktadır; bu nedenle Kastilya krallarının gençliklerinde sevdikleri bir ikâmet yeri olmuş ve burada birçok soylu evi de yeralmıştır. Bu bağlantılar, yeni Fransız "Gotik" inşa tarzının erken tarihlerde Avila'ya gelmesine yolaçmış ve kent 17. yüzyıla kadar önemli bir yer olarak gözükmüştür. Daha sonraki gerileme süreci, kentin Orta Çağ görüntüsünü, gelişmenin alışılmış sonuçlarından korumuştur.

Alkazar (Alquézar)

Vero nehrinin etrafındaki dağlara tünemiş olan bu kent başlangıçta, Pirenelerdeki Sobrarbe'de stratejik bir noktaya yerleşmiş olan Müslümanılar tarafından kurulmuştu. Kale ilk kez onlar tarafından inşa edilmiştir. Kent 1067'de kral Sanço Ramirez tarafından zaptedilmiş ve Cinca ve Alcandre vadilerindeki daha sonra giriştiği harekâtlar için üs olarak kullanılmıştır. Kentin 11. yüzyılın sonu ile 12. yüzyılın başlarındaki bu askerî önemi, Hıristiyan göçmenlerin yerleştirilmesi ve kent surlarının yapılması ile kalenin yanına büyük bir kilisenin inşa edilmesi konusunda sarfedilen özel çabaları açıklamaktadır. Şimdiki kilise 16. yüzyılda inşa edilmiş olup, Hıristiyanların yeniden iskân edildikleri tarihlere ait olan avlunun etrafındaki galerilere sahiptir. Ancak, Aragon fetihlerinin pekişmesiyle, kent krallarının üzerinde sahip olduğu özel çekiciliğini kaybetmiştir; bu da daha sonraki yeni inşaatlara rağmen kentin eski görüntüsünü koruyabilmiş olmasını açıklamaktadır.

Aşağıda. Avila surları, kentin 11. yüzyılın sonunda Müslümanlardan geri alınmasından sonra Pituengalı Casandro ve Florin tarafından yapılmışlardır. Bu surlar 12 m. yüksekliğinde ve 3 m. genişliğindedirler. Her 20 metrede bir tane yuvarlak kule bulunmaktadır ve 8 tane kapı vardır. Kentin en yüksek yerindeki katedral, arka bölümüyle savunmanın bir parçası haline getirilmiştir. İnşaatta Roma dönemi malzemeleri kullanılmış ve surlar sıklıkla onarım görmüşlerdir, fakat surlar en geç 13. yüzyıldan itibaren kenti kapsayamaz hale gelmelerine rağmen, Orta Çağ kent tahkimatının en güzel örneklerinden biri olmaya devam etmektedirler.

Kent Yönetimi

14. yüzyıl Avrupa belediyelerinin güzel günlerine tanık olmuştur. 13. yüzyılın son yıllarında inşa edilmiş olan Belediye Sarayları sağlam ve gözetleme kuleleri ile kanatla pencereleriyle kale görüntüsünde olup, kentin bağımsızlığını ve dışardakilere karşı hazırlıklı olduğunu teyid etmektedirler. Floransalıların "özgürlük" çağrısı, J.J. Rousseau'yu okumuş olanlara karışık ve aldatıcı gözükmektedir. Kentin bağımsızlığı, hiçbir zaman bütün kentlilerin azad edilmeleri sorununu doğurmamıştır. Bu durum zorunlu olarak memnuniyetsizlikleri harekete geçirmemiştir. Göreve seçilme hakkı olanların seçimleri konusunda dıştan yapılan baskılar ender olarak uzun süre başarılı olmuşlardır. Hükümetler, boş zamanı, ihtirasları, ilişkileri ve herşeyden önce de kentin mülkiyet ve refahında, onun iyiliğiyle ilgilenecek ölçüde çıkarı olanlar tarafından yönetilmiştir. Kent halkının çoğunluğu, yönetimlerin ilgilerini gerektiren özel meşguliyetlere sahiptir. Aile, iş, lonca, arkadaşlık örgütü, kilise veya kent mahallesinden kaynaklanan ısrarlı talepler, birçok kentlinin işler hakkında çok şey öğrenebileceği düzeylerdeki yönetim kademelerinden yeteri kadar pay alınasına neden olmaktadır. Sadece bu karanlık yerel siyaset alanlarında etki kazanabilenler, belediye meclislerinde üstünlük peşinde koşmaktadırlar. Burada, kentin tümünün özgürlüğünü sağlayabilmek için büyük baronlar, krallar, hattâ papalarla pazarlık yapmak ve buna bağlı olarak büyük siyasal deneyim, sabır ve zenginlik gerekmektedir. Birkaç birey veya aslında kentler, böylesine bir bağımsızlığın yükünü uzun süre taşıyabilmişlerdir. Birçok belediye yöneticisi bağımsızlıklarını sadece muhalif grupları bastırarak kabul ettirmişler ve hiçbir kent iç çatışmalardan kurtulamamıştır. Özgür olmayan kentliler, kent milis gücüne katılmakta, dolayısıyla, kışkırtılınca baş kaldırabilmektedirler. Kent maliyesi hem zengin kentlilerin garantili faiz hadlerinden açtıkları kredilere, hem de dolaylı vergilere, kente pazarlanmak üzere getirilen şarap, tuz veya üzerilerinden gelir toplanması nisbeten kolay olan diğer mallardan alınan doğrudan vergilere dayanmaktadır. Orta Çağ kent hayatı kırsal kesimdeki hayattan ne daha idealdir, ne de daha ileriye dönüktür. Feodal kurumlara nazaran daha hoşgörülü temeller üzerine oturmalarına rağmen, kentsel kurumlar daha popüler veya sürekli olamamışlardır. Venedik gibi sonradan devletlerin başkenti olmak için varlıklarını koruyan kentler, tamamen aristokratik nitelikteydi. 15. yüzyılda, genel olarak Bruges veya Barselona gibi büyük kentler, hükümdarlarla beledî bağımsızlık konusunda uzun sürede pek de yarar getirmeyecek olan yeni bir karşılıklı anlayış içine girmek durumunda kalmışlardı.

Solda. Belediye başkanının talebiyle Robert Ricart 1479'da Bristol kent kâtibi olmuş ve muhtemelen 30 yıl kadar bir süre bu görevde hizmet vermiştir. Yerel örfleri kaydettiği sicil defterinden alınan bu resim yeni belediye başkanının göreve getirilmesini, muhtemelen de Ricart'ın yeni patronunu 29 Eylül 1479'da Lonca binasında göstermektedir. Eski belediye başkanı, üzerine el basılarak yemin edilecek bir kitap sunmaktadır; yemin, rengârenk elbiselerinin içindeki lonca üyeleri, belediye danışmanları ve kentlilerin önünde yapılmaktadır. Belediye başkanının şapkası ve kılıcı, masadaki eşyalar ve penceredeki kent armaları kaydadeğer.

Aşağıda. Siena Belediye Binasındaki Ambrogio Lorenti'nin *İyi Yönetim Allegorisi* (1338-40). Bu allegori belediye meclisinin toplantı salonunda pencerenin karşısına gelen duvara resmedilmiştir ve bu nedenle süsleme bütününün merkezi parçasını meydana getirmektedir. Sağda bir grup kentlinin üzerinde üç dinsel erdeme sahip olan ve ruh soyluluğu ile barışın da dahil oldukları dört temel erdem tarafından korunan, Siena Belediyesini simgeleyen siyah-beyaz bir figür egemen olmaktadır. Solda, Bilgeliğin altında Adalet oturmakta ve Aristoteles öğretisine uygun olarak bir elinde ceza ve ödül, öbür elinde de sorumluluk ve merhamet dağıtmaktadır. Adaletin altında, arzu ile iradenin Uyuşumu oturmakta ve onun elinden çıkan bir ip kentlilerin ellerinden geçerek, Belediyenin etrafını dolanmaktadır. Bu ip resmin iki tarafını birbirine bağlamakta ve allegoriyi tamamlamaktadır.

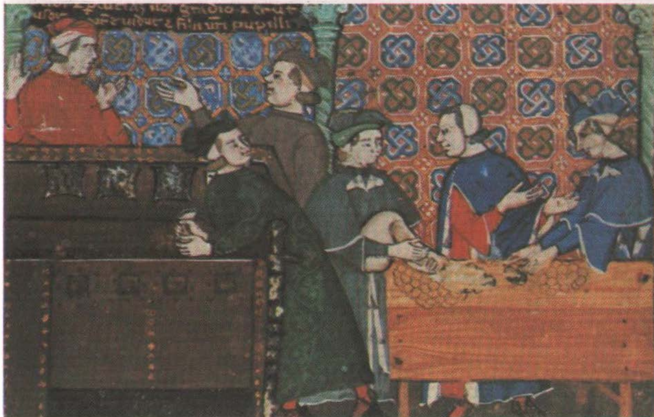

Ticaret

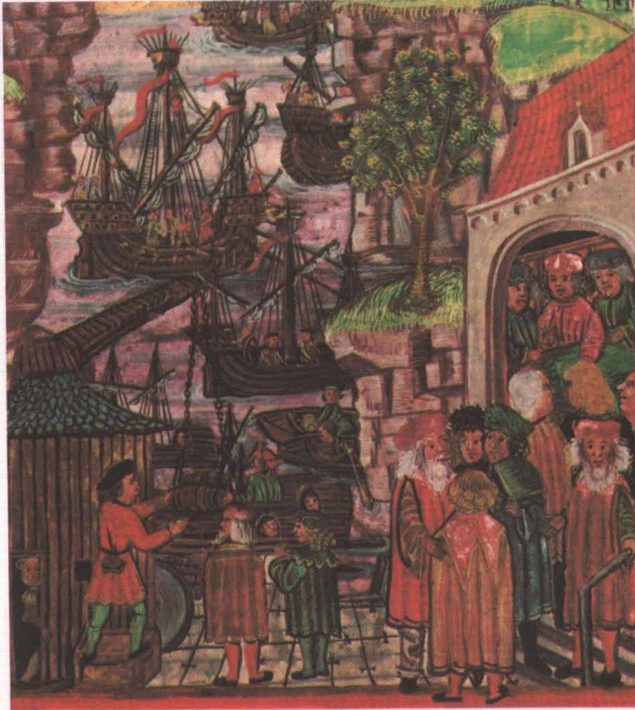
Büyük Orta Çağ kentlerinin çoğu, önemlerini endüstrilerinden çok, ticarî depolar olmalarına borçlu olmuşlardır. Bu gibi kentler korunaklı ve Avrupa'nın deniz yollarına kolayca ulaşılabilen yerleşim yerlerinde kurulmuşlardır: Venedik, Cenova, Bristol, Londra, Bruges, Lübeck. Bunların ticaretteki rolleri, daha önceki büyük uluslararası fuarların önemlerini azaltmaya başlamıştır, çünkü daha büyük hacimde malı teknelere yüklemek mümkün hale gelmiştir. Fakat kırlara yönelindiğinde, bu gibi fuarlar daha çok yerel ticareti kendilerine çekmeye devam etmektedirler. Üçüncü bir düzey olarak, yerel yöneticilerin izniyle haftalık pazar kurulması, bazı ayrıcalıklı yerleşim yerlerini mütevazi pazar kentleri düzeyine getirmiştir. İngiltere gibi pazarların birbirlerinden özenle uzak tutuldukları bir ülkede, bu sistem köylülerin çoğunu pazardan bir gün uzaklığa yerleştirmektedir ki, bu pek de uygunsuz değildir. Bu durum onların artık ürünlerini kullanmalarını çok kolaylaştırmaktadır. En azından 13. yüzyıldan itibaren, kentlerin ziyaret edilmesi haberlerin kırlarda çabucak yayılmalarına olanak sağlamış ve bu durum küçük yerleşim yerlerinin çapını aşan daha büyük alanlarda bir birlik, bir cemaat olma duygusunu harekete geçirmiştir. Avrupa'nın diğer kesimlerinde benzeri gelişmeler, krallığın bütününden çok bölgesel ölçüler içinde etki etmişlerdir. Pazarların kurulması, kentlere ulaşan yolların korunması, pazarların denetim altına alınması ve tüccarların ağırlık ve ölçü âletlerinin gözetim altında tutulması; bütün bunlar, hükümranlıklarını pazarın alanının dışında da geçerli kılmaya ehil otoritelerin müdahalelerini gerektirmektedir. Bu koşullar Avrupa'nın farklı kesimlerinde farklı tarihlerde, ama aynı basınçlar altında elde edilmişlerdir. Bir yandan uluslararası ticaret en fazla talep edilen malları süzerek denize gönderen ve başkalarını da kendine çeken kırsal dalgalar tarafından beslenmektedir, öte yandan da kara içindeki küçük ticarî merkezler iyi niyetle, hattâ pazar kurmanın malî ve diğer avantajlarını gören manastırların, piskoposların veya diğer toprak baronlarının olumlu cesaretlendirmeleri ve korumalarına bağlı olmaktadırlar.

Sağda. Lonca örflerinin yerleşmesi, 13 yüzyıldan itibaren lonca örgütlenmelerinin bireysel girişimlere nazaran daha avantajlı olarak görülmesiyle yaygınlaşmıştır. Alımların ve satışların denetimi çok daha önemli olmuştur ve tezgâhların veya işyerlerinin belli bir sokakta yerleşmeleri, bütün tüccarların birbirlerini gözetim altında tutmalarına olanak vermiştir. Bu dokumacılar sokağı sahnesine, yukarıdaki mihraplı mezar egemen olmaktadır. Aşağıda, sokağın her iki kenarında, üzerlerinde malların incelendiği tezgâh ve sergiler ile barakaların önüne gerilmiş iplere asılmış mallar görülmektedir.

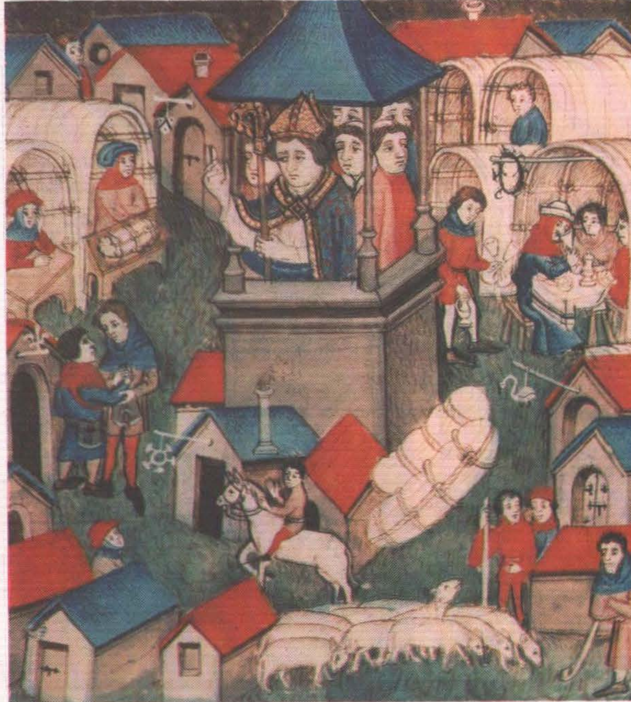
Aşağıda. Cenova, sarraflarıyla veya faaliyetleri 12. yüzyıl noter kayıtlarında yer alan bankerleriyle tanınan ilk Avrupa kentlerinden biridir. Bu sahnede muhasebeciler, sol duvarın yukarısındaki metnin alacaklarını belirlediği kimsenin duluna ve çocuklarına ödeme yapmak için para sayıyorlar, İsa'nın resmi de onlara dikkatli olmalarını işaret ediyor. Büyük sandık hazineyi içeriyora benzemektedir. İlk bankacılık, bütün Avrupa boyunca çeşitli otoriteler tarafından çıkartılmış olan farklı değerlerdeki paraların kambiyo sorunlarıyla uğraşmıştır.

Solda. Avrupa'nın büyük deniz kentlerinin liman kesimleri ressamlar tarafından sıklıkla tasvir edilmemiştir. Hamburg'un bu resminde bile ön plândaki figürler, denizdeki 15. yüzyılın üç direkli yumurta biçimli tekneleri tarafından önemsiz hale getirilmişlerdir. Bu teknelerin yükleme-boşaltmaları için mavnalar ve rıhtımda da bir vinç gerekmektedir. Ortada, kâtipler malların teslimini beklemektedirler. Sağda süslü elbiseleri ve Rus kürklerinden şapkalarıyla, tüccarlar veya yatırımcılar girişimin başarısı konusunda tartışmaktadırlar. Liman binasının içinde yöneticiler ve gemi sahipleri daha büyük bir özgüvenle oturmaktadırlar. Böylece resim, limanların karakteristik birçok faaliyetini tek bir imge halinde yoğunlaştırmaktadır.

Solda. St. Denis'de Lendit (Haziran) fuarının kutsanması. Ticaretin dinsel kutsanması bu ünlü fuarın işleyişinde merkezî bir yer tutmakta, fuar dinsel bayramın ilân edilmesiyle açılmaktadır. Bu resim, uygulamaların belirlendiği Törenler yazmasında yer almaktadır. İşaret levhalarıyla birlikte çok sayıda hanın gösterilmesi dikkat çekicidir, üstelik bunlardan birinde yemek sunulmaya hazırdır. Fuarın St. Denis ovasında kurulması nedeniyle, bir çoban da sürüsünü pazar meydanına getirmiştir.

Endüstri

Orta Çağın en eski loncaları kentlerdeki tüccarlarınkilerdir, fakat 13. yüzyıldan itibaren tabip ve avukat loncalarıyla birlikte, özelleşmiş zenaatkâr loncaları da belirmeye başlamıştır. Fransa kralı IX. Louis çeşitli ticaret alanlarının örflerini derleyen bir örfler kitabının hazırlanmasını emrettiğinde, araştırma sonucunda, yakın tarihlerde yazılı hale getirilmemiş etkin düzenlemelerin saygın tüccarlar tarafından yapılan sözlü aktarıma dayandığı ortaya çıkmıştır. 13. yüzyıl kentlerinde yazılı hale getirilmiş olan lonca kuralları, çoğukez hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, üyelerin daha doğrudan meslekî konularda olduğu kadar, ortaklaşa ibadetler veya üyelerden ölenlerin ailelerine yardım edilmesi gibi dinsel ödevlerini vurgulamışlardır. Dinsel yükümlülükler, üyelerinin rekabeti arkadaşlıktan daha çabuk benimsedikleri loncaya tanrısal bir yaptırım olanağı vermektedir. Fakat, loncalar aynı zamanda çırakların eğitimini sağlamakta, tartışmaları çözmek üzere bir mahkeme meydana getirmekte ve ürünlerin niteliği üzerinde ısrarlı olmaktadır.

Loncalar kentte önemli bir rol oynamışlardır. Hangi ticaret kollarının daha güçlü loncaların bağımlısı oldukları veya grup örgütlenmelerini reddettikleri, kentten kente değişiklik göstermiştir. Floransa'da kent yönetimine seçilebilmek için belli bazı loncalara mensup olmak aranan koşullar arasındaydı. Londra'da, yerel yönetimin unsuru olan *ward*ların (bir yönetim birimi) yerine, loncalar aracılığıyla temsil sağlanması girişimi hiçbir sonuç vermemiştir. Ancak bütün kentlerde loncaların örgütlenmesi, meslek sahipleri sınıfı kavramının, hukukçu veya üniversite öğrencisi gibi "eğitimli" kimselerle sınırlanmadığına işaret etmiştir. Zenaatkârlar da kendi güçlü örgütlerine *(universitates)* sahip olmuşlar ve üyeleri kent meclislerinde banker ve uluslararası taşımacılık yapan armatörlerle birarada oturmuşlardır.

Zenaat faaliyetinin büyük bölümü küçük atelyelerde ustaların ve kalfaların denetiminde yapılmaktadır; bu kalfalardan bazıları uygun fırsatlarda usta olup, kendi işlerini kurabilmektedirler. Sistem her kalfanın kendi başına usta olabilmesini garanti etmemektedir. Örgütlenmemiş alanlarda çalışanlar kendilerine yapılan haksızlıklara karşı veya koşullarda herhangi bir iyileşme sağlamak üzere örgütlenemeyecek kadar çok işletme arasında dağılmışlardır. Birçok ayrı aşamanın biraraya geldiği kumaş endüstrisi, herhalde fabrika tipi koşullara en yakın olanıdır, fakat endüstrinin mekanizasyonu sürecinde, su gücünün kullanılması bu endüstrinin lonca düzenlemelerinden kurtulmak üzere sonuç olarak kırlara gitmesine yol açmıştır. Orta Çağda mekanik araçlara gösterilen ilgi, savaşta köle edinemeyen bir toplumun her aşamada emek-gücü sıkıntısı çekmesinin bir sonucudur ve insan emeği açığı, buluşların yol gösterdiği her yerde bu mekanik araçlarla kapatılmaya çalışılmıştır.

İlk dönemde en önemli teknik değişmeler tarım alanında ortaya çıkmışlardır: su değirmenleri 8. yüzyıl barbar yasalarında zikredilmektedirler. 12. yüzyıldan itibaren at boyunluğu ve koşumu, soylu koşucuyu toprak sürenin emrine vermiştir. Su gücünün destere, kumaş bükme, kâğıt yapımı gibi, her seferinde da-

Aşağıda. Kiliselerin vitrayları için ödemede bulunan tüccarların çoğu, mesleklerinin pirleri için tablolar ithaf etmişlerdir. 1465'te Semur'de yünlü kumaş imalatçıları, mesleklerini anmak için alışılmadık bir şekilde, kumaşa nihaî halinin verilme sürecinin resmedilmesini seçmişlerdir. Görülen sahneler ayırma, tarama, kumaşın kıllarını ayıklama ve yüzeyini traşlama işlemlerini içermektedir; bu işler için kullanılan âletlerin bazıları açıkça görülebilmektedirler. Sürecin birçok aşaması atlanmıştır, fakat kumaş yapımında birbirlerine bağlanan iş dallarının çokluğu aşikârdır ve kumaşçılar açısından bunların önemi daha güçlü bir şekilde anlatılamaz.

Solda. Bir binanın yapımını gözetim altında tutan bir mimara dair olan bu resim, farklı âletlerle çalışan bir sürü işçi ile 15. yüzyıldaki ahşap inşaat tarzını göstermektedir. Mimarın lüks görüntüsü dikkat çekicidir, ama belki bundan elyazmasının savurgan karakteri sorumludur. Bu, *Bedford Hours*'daki Yaradılış Kitabı'nın dört tane olan tam sahife resimlerinden biridir ve Nuh'un gemi yapmasını göstermeyi amaçlamaktadır, gemiye binecek hayvanlar arka plânda gözükmektedirler.

ha buluşçu amaçlarla kullanımı, su gücünün olanaklarından sürekli olarak yararlanıldığını göstermektedir. Aynı alanlarda rüzgâr gücünün kullanımı daha fazla zaman gerektirmiştir. Rüzgâr değirmenleri 12. yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Bu değirmenler bir dayanak üstüne yapılmakta ve heryere taşınabilmektedirler. 14. yüzyıl Alçak Ülkeler'inde bu değirmenler sistematik drenaj çalışmalarında kulanılmışlardır. Hollandalılar Frizya ve Ren bölgesi için yel değirmenleri imâl etmişlerdir. Ancak, mekanik icatlar 15. yüzyıldan önce insanî deneyimin olağan bir parçası haline gelememiştir. Bu yüzyılda zaman ölçen saatlerden başka ağır yükleri manivelayla kaldırmak için krikolar ve çubuk veya makaraları aynı mihver üzerinde birbirlerine bağlayan vinç düzenekleri en azından kentlerde alışılmış nesneler olmuşlardır.

Askerî üstünlük elde etme arzusu da icatları sürekli güdülemiştir. 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sıklıkla zikredilen top barutunun icadı, doğal olarak yeni bir etki yaratmıştı. Top dökümcüleri bu araçların kendilerine olduğundan daha fazla düşmanlarına zarar verebilmesi için ısrarlı çabalar göstermişlerdir. Maden ustaları şövalyelerin savunma zırhlarını daha tutarlı bir şekilde geliştirmişler, ama yazarlar tarafından çelik yapımına dair bir iyileşme zikredilmemiştir. 15. yüzyıl Almanya'sındaki maden çıkartma endüstrilerindeki kayda değer iyileşmeler, Bauer 1556'da metalürji hakkındaki kitabını yayınlayıncaya kadar anlatılmamıştır.

Tek tek endüstriler öteki baskılara, yeni makinelerin devreye girmeleriyle cevap vermişlerdir. Kumaş endüstrisi alanında kumaş ezme işinin mekanizasyonu, bu iş için kolaylıkla adam bulunamadığını akla getirmektedir. Fakat, süreci hızlandırma arzusu da katkıda bulunmuştur. 14. yüzyılda kumaş taraklarının icadının hemen arkasından mekanizasyon gelmiştir. Eğirme tekerleği örekenin yerini almıştır. Mum yapımı, balmumuna hayvanî yağların katılmasıyla iyileştirilmiştir. Damıtma, Arap bilimine dayalı yeni bir endüstriydi ve ilk kez 12. yüzyılda Salerno'da öğretilmişti. Bunun denizciler açısından önemini vurgulamaya gerek yoktur. Denizcilikde 1200'den önce pergel kullanımı, dümen yekesi, usturlab ve deniz haritalarının ortaya çıkmalarıyla ilerlemiştir, tabiî tekne yapımındaki sürekli değişmelerden söz etmenin gereği yoktur. Saatler gibi gösteriler de, Orta Çağ bilgisi tarafından mümkün hale getirilen Orta Çağ icatlarıdır.

Orta Çağın sonlarında yeni teknolojinin tanınmış uzmanları hizmetlerini en büyük hükümdarlara sunmakta tereddüt etmemişlerdir. Leonardo da Vinci hiç de kendi cinsinin ilk örneği değildir. Bir Sienalı olan Mariano di Jacopo, II Taccola, başarılarını üç güzel ciltte resmetmiştir. Mariano di Jacopo noterdir ve bir öğrenci yurdunun yöneticisidir, ama aynı zamanda desinatör tahta oymacısı ve minyatür ressamıdır da. Köprüler ve liman tesislerinin plânlarını çizmiş ve İmparator Sigismund'un su şebekesinin gözetimini üstlenmeyi önermiştir. Almanya da bu türden birçok adam üretmiştir. Bunların faaliyeti öncellerinin çalışmalarından hareketle büyümüş ve herhangi bir Rönesans zihniyeti tarafından ilham edilmemişlerdir.

Gündelik Hayat

Oturacak yeri kalkan kilise sıraları (*misericord*lar), yorgun rahiplerin görünüşte dualarını yapmak üzere ayakta dururlarken yaslanıp destek bulmalarına olanak vermektedir. Orta Çağın son döneminin kilisesinde bunlar yozlaşma veya merhamet belirtileridir; yaşayan en eski örnekleri 13. yüzyıla ait bulunmaktadır. Başlangıçta çok basit olan bu nesneler, daha sonra gelişkin tahta oymalarla süslenmişlerdir. Yarı-gizli ve göze batmayan kıç destekleri olarak, bunlar muzır bir gülmece duygusu esinleyebilirlerdi. Aralarında Kutsal Kitaptan sahneler nadirdir, işlenen konuların yüksek bir oranı gündelik hayata ilişkindir; bu sahneler bazen kaba, çoğu zaman alaycı ve özellikle de kadınlara yöneliktir. Burada türün bazı alışılmadık örnekleri verilmiştir.

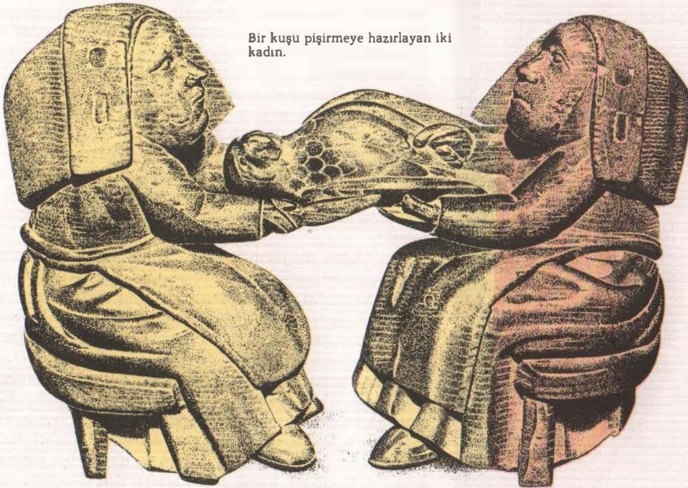
Bir ayakkabıyı boşaltmak.

Dayak yiyen koca.

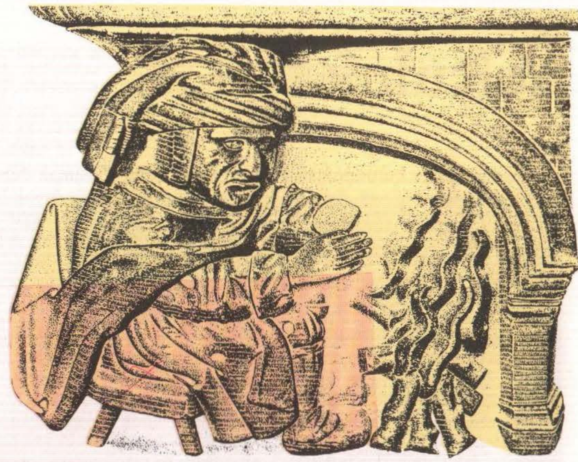
Bir kızın saçlarından bit yumurtalarının ayıklanması.

Bir kuşu pişirmeye hazırlayan iki kadın.

Meyhaneci kadın.

Ateş başında.

Anne ve çocuk.

Giyinen bir kız.

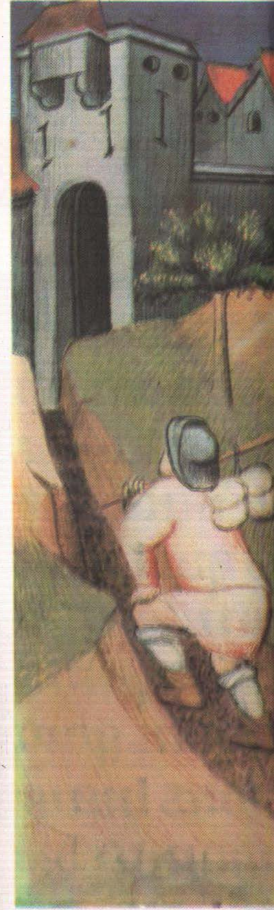
Yolculuk

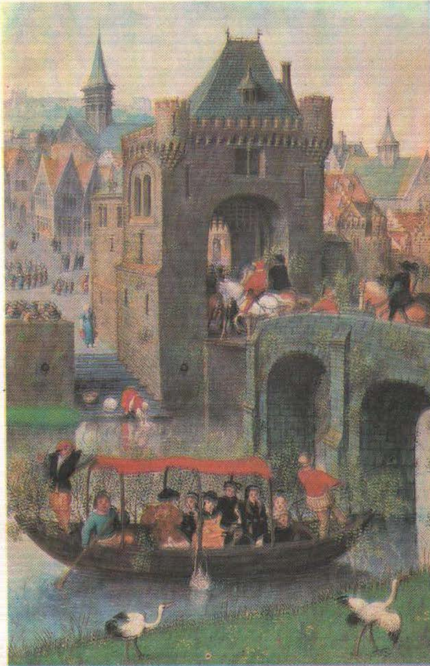
İnsanlar onları, bulundukları yere bağlayan, çalışma koşullarına rağmen, gene de bazı açılardan, tahmin edilenden daha güçlü yolcular olmuşlardır, çünkü bu gibi kimseler için ellerindeki dünya nimetlerini geride bırakmak o kadar zor bir iş değildi. Bu dönem bir yurttan diğerine kitlesel göçlerle başlamış ve Avrupalıların Amerika'yı iskân etmeye hazırlanmalarıyla sona ermiştir. Bu arada Orta Çağ hükümdarları, malikânelerine gitmek, başka hükümdarlarla buluşmak veya Kutsal Yerleri ziyaret etmek için sürekli dolaşmışlardır. Her mertebeden Hıristiyan hacılar Kutsal Topraklar'a, Compostela'ya ve Roma'ya yolculuk yapmışlardır. Hıristiyanlar hac ödevi konusunda Müslümanlardan daha az ısrarlı olmuşlarsa da, muhtemelen daha büyük bir tutkuyla, kesinlikle daha fazla yere ve çeşitli nedenlerle hacca gitmişlerdir. Böylece, yolculuk yapıldığı kesindir. Hareket koşullarını gözümüzün önüne getirmeye çalıştığımızda zorluklar başlamaktadır. Batı Avrupa'nın büyük bölümünde Roma yolları bulunmaktadır, fakat barbarlar yolların olmadığı yerlerde de büyük kalabalıklar halinde ilerleme yeteneğine sahip olmuşlardır. Hiçbir imparatorluk yönetimi yolları onartmamıştır; fakat birçok insan ayağının çiğnemesine ve yavaş ilerleyen atların zorlukla yürüyüşlerine rağmen bu yollar yüzyıllarca ayakta kalabilmişlerdir. Tekerlekli araçların zaman içindeki aşındırması ile yollar kullanılmaz hale gelmiştir. Muhafaza çalışmaları yapıldığında bunlar, eğer varsa yeni yolların, köprülerin ve nehir geçitlerinin dikkatleri çektiği yerel düzeylerde gerçekleşmek durumundaydı. Bu dönemde yol yapımı henüz özenli bir biçimde incelenmemekteydi. Köprüler yerel hayırseverlerce yaptırılmakta ve geçiş resimleri inşaat giderlerini hafifletmektedir. Yolcular mümkün olan heryerde su yolunu tercih etmekte, sıklıkla büyük nehirleri kullanmaktadırlar, fakat esas tercih ettikleri denizdir. Tüccarlar mallarını katır kervanlarıyla veya su yoluyla taşımaktadırlar. Siyasal karışıklıklar kuşkusuz kara ulaşımını etkilemişlerdir, fakat Avrupa'nın bir kesiminden öbürüne olan hareket hiçbir zaman felçolmamıştır.

Yolculukların çoğu çeşitli derecelerden istek dışı nedenlerle ortaya çıkabilmekteydi, hattâ hac bile bir ceza olarak belirebilirdi ve yolcular hiçbir zaman turistler gibi rahatlık ve konfor aramamışlardır. Dönem boyunca, öngörülmesi mümkün olmayan ölçekte bir hizmet sunumu üstlenilmiş ve manastırların da yolculara yardım etmeleri doğal olarak beklenmiştir. Öte yandan, yollar boyunca, düzenli aralıklarla sıralanan hanlar bulunmaktaydı. Yolcular karanlık basınca, bulabildikleri evlere sığınmaktaydılar. Hancıları cesaretlendirecek düzenli posta atları veya arabaları da bulunmamaktadır. Bazı yollar mevsimine göre geçecek yolcu sayısını tahmin edebilir hale gelmişlerse de bu durum muhtemelen değişmiştir. Ancak silâhlı Haçlılar gibi, kalabalık hacı grupları, istedikleri zaman yiyecek ve diğer ihtiyaç maddelerini zorlukla bulabilmektedirler; bunlar erzaklarını yanlarında götürmek zorundaydılar.

En altta solda. 16. yüzyıl başında yapılan Mayıs Gününün hem karayolunda, hem de nehirde kutlanışına ait bu Flaman resmi, atlıların daha hızlı yolculuk yapabilmelerine rağmen, su yolundan daha fazla insanın yolculuk olanağı olduğunu göstermektedir. Teknenin kıçında elinde kürek olan bir adam kayığı hareket ettiriyor, burunda ayakta duran bir başkası da köprünün kemerleri altından geçişi sağlıyor, müzisyenler ise rahatsız olmuşa benzemiyorlar.

Aşağıda ortada. Komik görüntüleri ve şamatalarıyla mimci müzisyenler; bunlar dönemin en fazla yolculuk yapan kimseleri arasında yer almakta ve yolculuk arkadaşlarını ve kendilerini

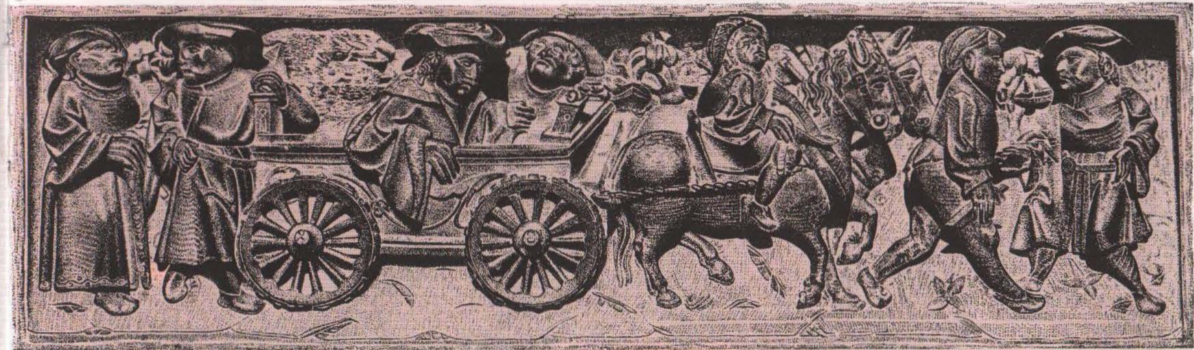

Solda. Normandiya dükü Guillaume'un İngiltere'yi fethe giden donanması, burada Bayeux halısında resmedilmiştir. Bu filo altı aydan daha kısa bir sürede hazırlanmıştır. Atları nakletmek için özel gemiler kullanılmıştır. Dük rüzgâra bağımlı kalmıştır, çünkü teknelerde kürek olmayıp, yalnızca dümen yerine kullanılan kısa bir yeke bulunmaktadır.

Sağda. Amiens'deki tiyatronun bir koltuğundaki bu iki atla çekilen arabayı temsil eden kabartma, Orta Çağın sonunda, araç kaba bir şekilde yapılmış ve güzel bir şekilde süslenmiş olsa bile, konfor ve hız açısından küçük bir gelişmenin olduğunu göstermektedir.

seyretmek ve barındırmak isteyen evsahibi bulduklarında, onları eğlendirmektedirler. Buradaki çizimler Gervais du Bus'nün yazdığı satirik öyküyü resmetmekte ve yolculuklar sırasındaki komşuların maruz kaldıkları kaba müziği temsil etmektedir.

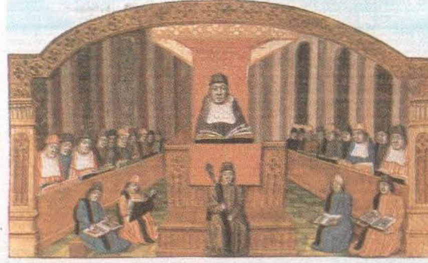
Aşağıda. Oderic de Pordenone'un *Livre de Merveilles*'inden, Pekin surları önündeki yolcular. Bu kitap, Doğuya yapılan çeşitli yolculuklara ait kayıtlardan meydana getirilmiştir ve kitabın süslemelerini yapanlar burada tasvir edilen dünyanın garip harikalarını resmetmekte çoğu zaman zorlanmışlardır. Kaçınılmaz olarak, mümkün olduğunca kendi alışık olduklarına geri dönmüşlerdir. Moğol başkentinin görünüşü yazar tarafından bilinmesine rağmen, ressam tarafından ancak hayal edilmiştir; bu hayalin ürünü kayalık bir toprak yapısı ile kent surlarındaki daracık pencereler olmuştur. Bu muhteşem elyazması 15. yüzyılın başlarında, bir Flaman olan Jacques Coëne tarafından, Burgonya dükü Jean için yapılmıştır.

Eğitim

Bu dönem hakkında gençlerin eğitiminin belli ayrıntılarla bilinen yegâne biçimi, okul eğitimi olmaktadır. Bu eğitimin bakış açısı yalnızca okuma yazma öğretilmesiyle sınırlıydı ve başlangıçta bu eğitim sadece Latince olarak, dinsel hayata yönelik erkek çocuklarına verilmekteydi. Okul çocuklarının bu işten hoşlanmamaları, dikkatlerini ilk yaşlardan itibaren uyanık tutmak için sopa kullanmak gerektiğinin düşünülmesinden ileri gelmekteydi. Orta Çağda yetişkinler küçük çocuklara karşı bile bugün yerinde olduğu düşünülebilecek olandan daha az hoşgörülü olmakla beraber sertliğin ana nedeni çocukların, okuma-yazma bilgisine yabancı bir dil aracılığıyla hakim olmalarının onlara gelecek hayatlarında sağlayacağı yararlar hakkında herhangi bir önseziye sahip olamamalarıydı. Bu çocuklar ruhban olmayan ailelerden gelmişlerdi ve herhangi bir büyüğün izinde yürümüyorlardı. Kardeşlerineyse, tersine, akrabaları taklit ettirilerek, çabucak onlara benzer hale getiriliyorlardı. Ata binmeyi veya çift sürmeyi öğrenmek, kuşkusuz gramer öğrenmekten daha ilginç geliyordu.

İtalya ve Güney Fransa'daki okullaşma, lâiklere hukuk ve tıb gibi birkaç tane takdir gören mesleğin yollarını açmıştır, fakat Orta Çağ Avrupa'sının diğer bölgelerinde okulları sürdürmek, özellikle kendi kurumlarının eğitilmiş insan ihtiyacını sağlamak üzere, piskoposlara ve rahiplere bırakılmıştır. Ancak 11. yüzyılın sonlarında kilise eğitimi eski bilgilerin edinilmesinden daha fazlasına yönelmeye başlamıştır. Kilise hukukunun çelişkili noktaları üzerindeki tartışmalar kilise adamlarını biçimsel Roma hukukunu incelemeye zorlamıştır; aynı din adamları biçimsel mantık ile delillendirme alanındaki eğitimin hem akademik, hem de uygulamaya dönük avantajları olduğunu farketmişlerdir. Bu incelemeler genç zihinlerin oluşturulmasına yardım etmiş ve onları sorunların çözümünde kelimelerin gücüne inanmaları konusunda cesaretlendirmiştir. Bu ileri eğitimin yapıldığı yerler olarak birkaç büyük merkez ortaya çıkmıştır. Paris'teki hocalar ve Bologna'daki (eski) öğrenciler çıkarlarını savunmak üzere ortaklıklar (Latincede *universitates*) kurmuşlar ve bunlar Avrupa'daki benzeri kuruluşların modeli olmuşlardır. Ancak, Alplerin kuzeyinde, okulları donatan dinsel teşvik olmaktadır. Kilise mensupları da, yerel dillerde yazılmış uygun dinsel kitaplar sağlayarak, temel eğitim konusundaki isteği teşvik etmişlerdir; eğer bunu yapmazlarsa kötü yazılmış veya yazılı olmayan edebiyat egemenliğini sürdürecektir. Yerli dilde yazılmış edebî eserleri okuyabilecek bir kitlenin belirmesiyle, kültürel ortam önemli eserlerin ortaya çıkmasını teşvik etmiştir. Bu gelişme olmasaydı, 14. yüzyıl başlarında Toskana'da Dante'nin *Divinia Commedia*'sı veya bu yüzyılın sonunda İngiltere'de Chaucer'ın şiirleri dikkat çekemezlerdi.

Sağda. Hugues de St. Victor ders verirken. Hugues Almanya'da doğmuş ve eğitilmiştir. Daha sonra Saint Victor, Paris'teki önemli ıslahat geçirmiş din adamları kolejine girmiş ve 1133'de duacı olmuştur. Eserleri skolastik düşüncenin gelişmesinde derin bir etki yapmışlar, kendisi de yaşadığı sürece, üniversitenin kurulmasından önce büyük bir hoca olmuştur. St. Alban tarafından yapılan ve onu kürsüsünde gösteren bu resim, manastırların 12. yüzyılda öğrenimin nasıl ilk hattında olduklarını iyi bir şekilde işaret etmektedir.

Solda. Nicholas de Lyra (1270-1349). Normandiya kökenli olan ve Paris'te ders veren bu Fransisken rahip, Orta Çağın sonlarının Kitab-ı Mukaddes bilgisi alanında en büyük otoritelerinden biriydi. Bu 15. yüzyıl minyatürü onu bir üniversite *aula*'sında, kürsüsünden kurallara uygun bir şekilde okuma yaparken göstermektedir.

Sağda. 1463'te yazılan ve şimdi Oxford'da Yeni Kolej'de bulunan *Brevis Chronica*'dan Winchester Kolejinin başkan, hoca ve öğrencileri. Bu çizim başkanla okul loncası üyelerinden başka, ilk kez 1474'de yapılan saat kulesinin de dahil olduğu binaları arka plânda göstermektedir. Okul mensupları toplanmışlarken, okul avlusunda atla düşürmece oynayan iki burjuva, biçimsel saygıyı ve yok edilmesi mümkün olmayan sportif zihniyeti simgelemektedirler.

Orta Çağ üstatları Orta Çağın eğitimli dünyası biçimsel olarak Kilisenin dört Latin babasını tanımıştır. Ambrosius, Hieronymus (Jerome), Augustinus ve Papa 1. Gregorius. Bunlardan Hippo Regio piskoposu Augustinus *(altta)* öbürlerinin çok ilerisinde, güçlü ve eleştirel bir zekâdır. Dinsel ve din dışı tüm alanlara yayılan bilgisiyle birlikte, yazılarının belâgatı ve düşünce tarzının rasyonelliği ona bütün Batı dünyasında saygı ve minnet duyulmasına yol açmıştır. Eski dünyanın en ince bilgileriyle Hıristiyan imanı üzerindeki düşüncelerinin derinliği yeni bir düşünsel dönem açmıştır. Onun öğretilerinin Orta Çağda heyecan yaratması, düşünsel standartların gerilemelerinin sonucu olmayıp, çağında sağladığı onayın mütevazi bir şekilde devam etmesinden kaynaklanmaktadır.
Antikite'de başka hiç kimse, insanın konumu hakkında onun kadar canlı yazmamıştır, ondan önce hiçbir yazar kendi "kişiliği"ni bir ilgi konusu haline getirmemiştir ve hiçbir Orta Çağ yazarı onun başarısına yetişmeyi ummamıştır. Ancak, mantığa olan ilginin yeniden uyanmasıyla Aristoteles'in *(yukarıda)* dehası yeniden canlanmıştır. Bu yeni bir keşiftir, çünkü Aristoteles'in ünü Eski Dünya'da sürekli olarak Platon'unki tarafından gölgelenmiştir. Augustinus'un terzine, Aristoteles'in dinsel sezgisine kapılan müridleri olmamıştır. Kendine tamamen düşünsel parlaklığı ile çömez edinmiştir. Batılı zihinlerin üzerinde meydana getirmeye başladığı cazibe, 12. yüzyıldan beri sarsılmamıştır. Aristoteles'in yazdıklarının çoğuna ulaşmak kolay değildi. Bunların izini sürüp, ortaya çıkartarak Yunancadan veya Arapçadan çevirmek gerekmiştir; bu çevirilerin yanına Arapların yorumları da konulmuştur, çünkü bunlar olmayınca metinler anlaşılmaz olmaktaydı. Aristoteles'in garip fikirlerinin, İslâmiyet gibi Hıristiyanlarca makbul olmayan bir kaynaktan özümlenmesi ve Aristoteles'in sadece bir mantıkçı olarak değil, aynı zamanda bir bilim adamı ve metafizikçi olarak da, bilenlerin hocası haline gelmesi şaşkınlığımızı artırmaktadır.

Bilim ve Tıb

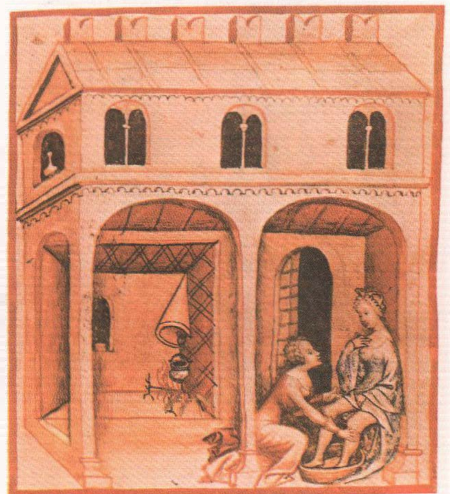
Eski dünyanın bilimsel ve tıbbî bilgisi İstanbul ile Doğu diğer kentlerinde muhafaza edilmiş, buralardan da Müslümanlar tarafından alınmıştır. İslâmiyet İspanya'dan Hindistan'a kadar olan alanda genişlemiş ve İslâm bilimi büyük hükümdarların saraylarında ve Sevilla'dan Harzem'e kadar kentlerin kültürlü insanları arasında kendine koruyucular bulmuştur. Hindin matematik bilgisi Akdeniz'in kültürüyle temasa getirilmiş ve İslâm ülkelerinin çeşitliliği araştırmaların teşvikinde belli bir rol oynamıştır. İslâm normalde, Bizans'ın tersine, egemen bir kültürel başkente sahip değildi. Kültürel düzeydeki canlılığı için, kültürlü insanların birçok kentte birden serpilmeleri önemli olmuştur. Bilimsel bilginin ilerlemesine Müslüman katkısı, gözlem yöntemlerinin ayrıntılarında ve karakteristik olarak da, teoriden çok anlaşılır, hattâ ansiklopedik bilgi edinilmesinde yoğunlaşmıştır. 9. yüzyılda Abbasi halifeleri dönemindeki, İslâmî-olmayan bilginin özümlenmesinin ilk büyük safhasından sonra, mümin Müslümanlar bütün bu yabancı bilgilerin kendi dinlerine olan felsefî yansımalarını, kaçınılmaz olarak erkenden araştırmaya girişmişlerdir. Bu durum bir yandan dinsel bir uyanışa, diğer yandan da yeni bir felsefî tavra yolaçarken, taze bilimsel düşünceleri hiç de teşvik etmemiştir. Müslümanlar tıpkı Hıristiyan dünyasındaki çağdaşları gibi, en zor sorunlarına kutsal kitaplarda veya bilgelerin derin düşüncelerinde cevap bulmuşlardır; doğanın ilgi çekici yanlarının derinliğine nüfuz etmenin, eğlendirici ama anlamsız öykülerden başka birşey getireceğine inanmamaktadırlar.

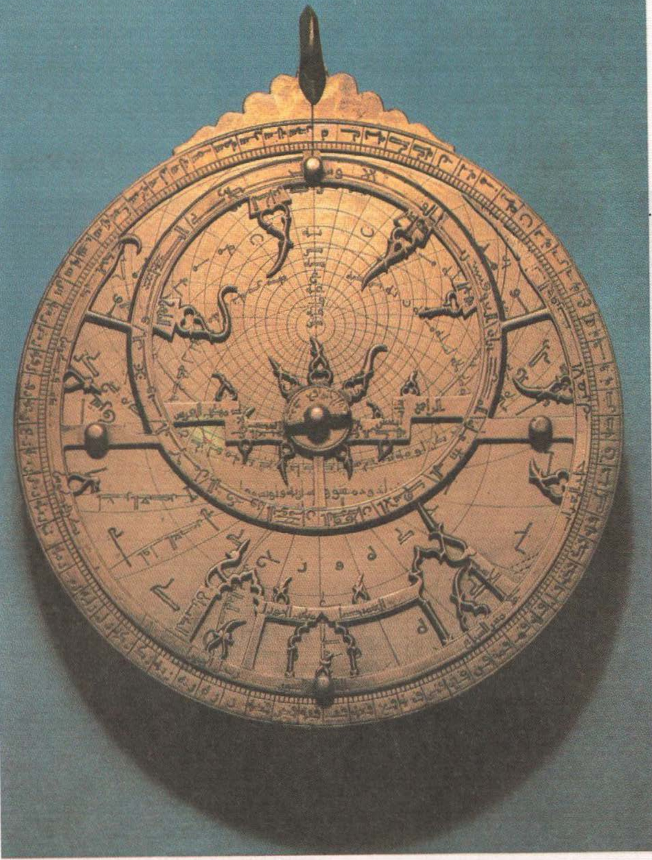
Eski dünya, gündelik hayatını yürütebilecek yeterlikte teknik olanaklara sahip olabilecek kadar doğal dünya hakkında bir bilgi geliştirmiş ve başlıca uğraşı siyasal ve manevî hale gelmiştir. Eski dünyanın teknik bilgileri, İskenderiye'deki gibi bazı büyük kütüphanelerde ve bazı "okullar"da saklanmaktaydı, fakat bu bilgi hiçbir zaman sıradan okulların programına girmemiştir. Roma İmparatorluğunun çökmesinden sonra bu cins bilgi sonraki kuşaklara, örneğin Beothius'un yazdığı gibi, el kitapları ve manastırlardakiler gibi, ayakta kalabilen okullar aracılığıyla aktarılmışlardır. Roma siyasal örgütlenmesinin Batı'da ortadan kalkması, yönetim sürecini muazzam bir şekilde basitleştirmiştir, o kadar ki, yönetici konumda olan kimseler için biçimsel eğitim gereksiz hale gelmiştir. Sadece kilise adamları ölçüm ve astronomi konusunda kesin bilgi edinmeye özen göstermişlerdir; bunun nedeni bilimsel amaçlar olmayıp, dinî günleri tam zamanında kutlayabilmenin yollarını bilebilmektir. Yüzyılların geçmesiyle yeni bir eğitim kalıbı statü kazanmış ve bunu değiştirmek zorlaşmıştır. Batı'da birkaç tane münzevi bilgin, Gerbert gibi büyücü ünü kazanmış olarak, uzun zamandan beri ihmal edilen konuları zorlukla öğrenmişlerdir. 12. yüzyılda İslâmiyetle özellikle İspanya ve Sicilya'da daha fazla temasta olunması, birçok girişimci öğrencinin oralara giderek, öğrenimlerine ve bazen de bulduklarını çevirmelerine olanak vermiştir. Ancak Batı da, 13. yüzyıldan önce, geleneksel olarak edinilmiş doğrular yerine bütün bu bilgilerin tüm sonuçlarını değerlendirmeye başlamamıştır. Doğal dünyaya karşı uyanan yeni ilgi ça-

Sağda. Usturlablar gökyüzü cisimleri hakkında gözlem yapmak, mesafe ve yükseklik ölçmek -binalarınki gibi-, enlem belirlemek ve zaman kesinleştirmek için kullanılan âletlerdi. Bu âlet 6. yüzyılda İskenderiyeli bir Yunanlı tarafından tasvir edilmiştir, fakat gerekli bilgi muhtemelen Babil astronomisinden kaynaklanmaktadır. Müslüman bilginler Doğu'nun tüm bilgisine ulaşabiliyorlardı ve bugün elimizde olan en eski usturlablar 10. yüzyılda Müslümanlar tarafından yapılanlarıdır. Müslümanlar kendilerinden önce olduğundan daha çok ve daha iyi âletler yapmışlar, fakat gözlem yöntemlerinde gerçek bir iyileştirme sağlayamamışlardır. Her âlet belli bir yerin enlem ve boylamında kullanılmak üzere plânlanmaktadır, bu yapılırken ilkbahar dönencesinin belli bir zamanda gözükmesi hesaba katılmaktadır. Bu cins âletler astronomik (ve astrolojik) amaçlar için kullanılmış ve 15. yüzyıldan önce denizciliğe uygulanmamışlardır. Resimdeki, 1068'de Toledo'da yapılmıştır.

Tacuinum Sanitatis adını taşıyan ve sağlık tablolarını sunan bu kitap, Latinleştirilmiş adı Elluchasem Elimithar olan Bağdatlı Hıristiyan tablp Ebu Hasan el-Muhtar ibn-Butlan (öl.1063) tarafından miras bırakılmıştır. Bu kitabın resimlendirilmiş birçok Latince çevirileri, veba salgınlarının sıklığının koruyucu önlemlere karşı ilgiyi uyandırdığı 14. yüzyıl İtalya'sında yoğunlaşmıştır. 11. yüzyıl tıbbî bilgilerini özetleyen bu kitap, sağlıklarıyla ilgilenen meslek dışından kimselere kesin, sistematik, güvenilir ve anlaşılır bilgiler vermektedir. El kitabının yöntemi, *(solda)* topladıkları kabaklar hakkında verdiği açıklamalardan anlaşılabilir. "Doğası soğuk ve ıslaktır; taze ve yeşil olduğu zaman en iyi durumundadır; susuzluğu gidermek için uygundur; zararı çok güçlü bir iç temizleyicisi olmasıdır; bunu tuzlu su ve hardal kullanarak önlemek mümkündür; böylece ılımlı bir serinletici elde edilmiş olunur ki, özellikle öfkeli insanlar ve gençler için bütün bölgelerde ama bilhassa güneyde, yazın tavsiye edilir."

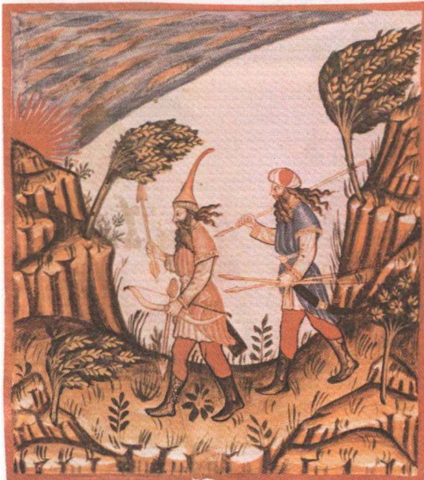

bucak bazı pratik uygulamaları ortaya çıkartmıştır - denizcilikte manyetik iğnenin kullanımı, optik hakkında edinilen bilgiler sayesinde gözlüğün icadı- fakat yeni bilgi, büyük kısmı itibariyle yerleşik gerçeklere ve imana karşı bir meydan okuma olarak kendini göstermiştir. Aquinaslı Thomas'ınki gibi, bunları uzlaştırma girişimleri, geniş bir kabul görmek şöyle dursun, saygıya bile lâyık bulunmamışlardır. Gözlem alanında bazı yenileştirmeler olmuştur; bazı kişiler kendilerini bu yeni bilgi alanlarına adamışlardır. Ancak, bütünü itibariyle bunlar kendilerini kanıtlayamamışlar ve "bilimsel devrim" 17. yüzyıldan önce ortaya çıkmamıştır.

Astronomiye karşı gösterilen antik ilgi dünyanın doğasını ve evrendeki yerini anlamanın temelini meydana getirmiştir, fakat daha alt bir teorik düzeyde, biçimsel eğitimden geçmemiş denizciler ve çiftçiler için uygulamaya yönelik yararlar sağlamıştır. Bu bilgi, daha sonraki okulsuz kuşaklara, hattâ gökyüzünü gözleme konusuda Akdenizlilere nazaran daha az olanaklara sahip olan Kuzeyin barbar halklarına geçmiştir. Bu bilgileri kendilerininkilerle karıştırarak, hocaların düşünsel sorguculuklarından geçirilmeyip, diğer bâtıl itikadlar gibi iyi veya kötü çeşitli nedenlerle kabul edilen bir halk biliminin içine alınmışlardır. Eskiler aynı zamanda, düzmece bilgileri doğa bilimlerinin bir parçası olarak kabul etmişler ve Orta Çağ insanları alışılmış uğraşları yerine getirmede daha önceki kuşaklar kadar becerikli olmuşlardı. Örneğin, batıl itikatlarla örselenmiş herhangi bir biçimsel bilgilerinin olmamasına rağmen, Kuzey Denizini aşabilmiş yeni toprakları iskân edebilmişlerdir. Hayat koşullarının basitliği, onların yalnızca içinde yaşadıkları yerleşim yerleriyle sınırlı ilkel insanlar oldukları yanlış düşüncesine bizi sürüklememelidir.

Orta Çağın folkloru pek öyle ele gelir bir konu değildir, çünkü bu konudaki başlıca bilgiler, zorunlu olarak tamamen farklı temellere dayanan eğitimler-

Tacuinum Sanitatis'in resimleri bazen, otlarda olduğu gibi, bitkinin belirlenmesine yardım etmeye yöneliktir. Ancak, bu resimler çoğunlukları itibariyle, tıpkı metin gibi, tatsız tuzsuzdurlar. Resimler halk zevkinin gösterilmesi açısından, zayıflıklarına rağmen, hem sanatsal, hem de bilimsel açıdan çok değerlidirler. Sıcak suyun özelliklerini resmedeninde *(solda)* olduğu gibi, donuk gündelik sahneler, sanatçının elindeki örneklere kişisel bir damga vurmadan şevksiz bir şekilde çalıştığını göstermektedir. Sığır etinin erdemlerine ilişkin olan kasap dükkânı resmi *(sağda)* bir sahne tablosunu andırmaktadır. Bu gibi sahneler sonucu olarak Orta Çağ resim yapma tarzını ortaya çıkarmaktadır. Bu resimler bu halleriyle Orta Çağın gündelik hayatı hakkındaki görüşümüzü genişletmişlerdir.

Aşağıda. Guy de Chaultac'ın 15. yüzyılda yapılmış *Chirurgica* adlı resimli metninden cerrahın kliniği. Guy, 14. yüzyılın en ünlü cerrahlarından biriydi ve eserinin bu versiyonu, kitabın pratisyen hekimler için daha yararlı hale getirilmek üzere elden geçirilmiş olduğunu akla getirmektedir. Doktor, ders kitabı karşısında açık olduğu halde, kol, göz ve kasığında çeşitli yaraları olan bir hasta kuyruğuyla uğraşırken gösterilmektedir. Hastalar başlarındaki belâları göstermekte ve rahatlatılmayı beklemektedirler. *En altta.* Düzmece Dioscorides'in otlara dair elyazmasından alınan bu çizim 12. yüzyılda yapılmış olup, belli bir şekilde İngiliz tarzındadır ve göz kataraktı konusunda alelusul bir tedavi'yi göstermektedir. Bu cins çizimler o çağın tıbbî uygulamaları hakkında canlı, fakat anlaşılması güç izlenimler vermektedir; üstelik bunlar başlangıçta bu kitap için hafif kabartma olarak tasarlanmışlardır.

den geçmiş kimselerin, en iyi olasılıkla yüzeysel bilgilere dayanarak yazdıkları kitaplardan gelmektedir. Böylece, İngilizlerin fetihten önceki tıbbî bilgileri, elyazmalarında yeraldığı üzere, yalnızca manastır bahçelerinde bulunan Akdeniz bitkilerinin bilgisine dayalı olarak ottan yapılan ilâç reçeteleri değil, aynı zamanda farklı dinlerin tanrılarına atıfları birleştiren büyüleri de içermektedir. Gördüğümüz kadarıyla bu anlamsızlık dokusu, Orta Çağ başlarının tıbbını bizim için, tamamen cahili olsaydık ortaya çıkacak olandan bile daha yabancı hale getirmektedir. O zamanki tıbbın farklı bir sanat olduğunu kabul etmek ve dönemin kimya va tabip gevezeliklerini çağdaş karşılıklarıyla oranlamamak gerekmektedir.

Tabiî ki, tabiblerin ihtimam göstermeleri gereken hastalıklar da belki bugünkülerden farklı olmuşlardır, çünkü insanın fizik gücünden beklenen dayanıklı çağdaş toplumlardakinden daha fazla olmuş ve Orta Çağ "atletleri"nin manevî ve ruhsal gayretleri akıl ve beden sağlığı konusunda bizimkinden çok farklı yargılar yaratmış olabilir. Nüfusun çoğunluğunun kırda yaşıyor olması olgusu, kentlerin küçük ve aralarındaki iletişimin kısıtlı olması, buralarda, örneğin 542'de İstanbul ve çevresinde ortaya çıkanı gibisinden salgın hastalıkların yayılma olasılığını düşürmektedir. Kırdaki insanlar hastalık ve kazalardan çektikleri kadar, gıda yetersizliğine yolaçan zayıf bir beslenme rejiminden de çekmektedirler. Bu gibi hastalıkların nasıl tedavi edildiklerini bilmiyoruz, fakat en bildik dertlerin belli bir başarıyla azaltıldıklarını ve geriye kalanın da sıkıntısının çekildiğini düşünmemiz için her türlü neden bulunmaktadır. Çocuk ölümleri kuşkusuz yüksektir, fakat zorunlu olarak daha sonraki endüstriyel toplumlarda ortaya çıkan kadar da yüksek değildir. Âfetler ortaya çıktıklarında, tanrısal cezalandırmalar olarak kabul edilmektedir. Bu durumda tabiblerden tedavi beklenememektedir, üstelik hastaların incelenmesi, belirtilerin gözlenmesi ve hattâ hastalıkların herhangi bir ayrıntısının tasviri diye bir şeyler de bulunmamaktadır. Orta Çağ vekayiname yazarları tarafından rahatsızlıklara ilişkin olarak kullanılan belirsiz dil, tıbbî betimlemeye özel bir dikkat sarfedilmediğini göstermekte ve bu durum bugünkü yazarların sorunların doğasını belirlemede kesinleşmemelerine yolaçmaktadır. Halk tıbbı, mikrobik hastalıkların nedeninin atmosfer koşullarının etkisine bağlı olduğu düşüncesinden türeyen bir terim olan *"influenza"*'yı hâlâ kullanmakta ve tıb tarihi Kara Veba'dan söz ederken, veba hakkındaki bilimsel bilgileri ortaya koymak yerine, hâlâ adeta İncil'de Malışer'in anlatıldığı bölümün terimleriyle yetinmektedir.

Veba Avrupa'ya 1347 sonbaharında Asya'dan gelmiş ve tüm kıt'aya yayılmıştır; öyle gözükmektedir ki, ilk yayılış limanlara yanaşan tekneler aracılığıyla olmuştur. Vebanın boz farelerde asalak olarak bulunan bitler aracılığıyla insanlara geçtiği klinik olarak bilinmektedir, bu fare ise olağan olarak ahşap çatılar da yuvalanan bir hayvandır. Şimdi bilinen bu olgular, hastalığın nasıl yayıldığı veya nasıl yokedilebileceği konusunda fikirleri olmayan 14. yüzyıl insanları tarafından gözlenmemiştir. Fakat o dönem insanlarının yazdıklarından, salgın hakkında bazı sonuçlara varmak şimdi mümkün hale gelmiştir. Hastalığın sürekli olarak ortaya çıktığı Asya'dan kaynaklanması, Batı Avrupa'nın 1347'de Asya ile ne kadar çok temasta olduğunu vurgulamaktadır. Bir yüzyıl öncesinde, Müslüman Verimli Hilâl'inin ötesine geçebilmiş hiçbir Hıristiyan yoktu ve hattâ Marco Polo, masalsı Kathay'dan Venediğe ancak 50 yıl önce dönmüştür. İkinci olarak, varsayıldığına göre Kırım'dan gelen Ceneviz kadırgalarındaki mikroplu fareler tarafından taşınan hastalık, ancak Avrupa kıyılarında dolaşan gemilerdeki fareleri mikroplayan bitler tarafından yayılabilirdi, buradan da yavaş yavaş içerilere dalan kent, tekne ve araba fareleri aracılığıyla hastalık genişlemiştir. 1347-50 arasında Avrupa'da kentler ve gemicilikle ilişkisi olmayan birkaç yer kalmıştır. Bir yüzyıl öncesinde bu cinsten bir salgın bu yolla yayılamazdı.

Bir yüzyıl önce hastalığı tasvir edecek yeterlikte bir tıbbî bilginin olmadığı da doğrudur. Uzmanlar vebayı tedavi veya açıklama konusunda hiçbir şey yapa-

Aşağıda. Bu 13. yüzyıl elyazması 96 tane tıbbi resim içermektedir. Burada gösterilenler, Salerno'nun tıbbî bilgisini bütün Avrupa'ya yayan Salernolu Roger'nin *Chirurgica*'sından (1170 civarı) alınmadır. Elbisesinin üstüne giydiği bir önlük ve başlıkla gösterilen cerrah mesleki statüsünü vurgulamakta ve hastaları muayene ederek onların başlarındaki belâları göstermektedir. Burada gösterilenler bağırsak, kalça, böğür, diz, ayak ve bacak hastalıklarıdır. Bu cins resimler muhtemelen bir elyazmasından diğerine kopya edilmişlerdir; bunlar kitaptaki konular hakkında kaba bir işaret sağlayabildiklerinden pratik işlevleri sınırlıdır ve resimlerin alt elyazıları olmadığından, kitaba atıf yapılarak açıklanmaları gerekmektedir. Bunların başlıca tarihsel değerleri, sağlığın her alanındaki bilgileriyle saygıya lâyık olan doktorların artan otoritelerini göstermektedir.

mamış, fakat onu gözleyebilmişler, onun hakkında teoriler oluşturmaya çalışmışlar ve herşeyin ötesinde, en azından bazı yerlerdeki kamu otoriteleri, bir kamu düzeni sorunu olarak onunla başa çıkmaya uğraşmışlardır. Bu, hastalık hakkındaki yeni kamusal bilincin ilk aşikâr kanıtıdır. Yüksek ölüm oranı ve zengin ile fakir, genç ile yaşlı, iyi ile kötü arasında ayırım yapmadan etki etmesi de bazı insanların bunun tanrısal bir ceza olduğu teorisine olan inançlarını sarsmıştır. Bu arada, 14. yüzyıl ortasındaki veba salgını birçok yoldan yeni bör dönem açmıştır. 12. yüzyıla gelininceye kadar tıb eğitimi Batı Avrupa'da Salerno'daki okullarla sınırlı kalmıştır. Bu tarihten sonra bu dal üniversite kentlerine yerleşmeye başlamış ve buralardan mezun olanlar (doktorlar), tıpkı İslâm dünyasındaki meslekdaşlarının koruyucularına hizmet etmeleri gibi, hükümdarların sağlık konusundaki kişisel danışmanları olmaya başlamışlardır. Diğerleri ise sanatlarının loncasını kurmuşlardır.

Tıptan bağımsız olarak, hastaların bakımı için hastane yapılması da 12. yüzyıldan itibaren Avrupa'da artmaya başlamıştır. Daha eskiden manastırlar, biraderleri için revirler kurmuşlardır. Cüzzamlılar için miskin evlerinin kurulması oldukça eskilere gidiyor olmakla birlikte, 12. yüzyıla gelininceye kadar kentler hasta bakımı için özel kuruluşlara ihtiyaç duyacak kadar büyük olmamışlardır. Fransa kralı VIII. Louis 1226'da cüzzam hastaneleri için bir düzenleme çıkardığında, bütün ülkede bunlardan 2.000 tane kadar olduğu tahmin edilmekteydi. Ancak, hastalığın doğası konusundaki cehalet ve gözlemler ile tanımlar konusundaki belirsizlikler gözönüne alınınca, o dönem insanları muhtemelen cüzzamı, bir dizi değişik hastalığın tümünü ifade etmek için bilinçsizce kullanmışlardır. Cüzzam yüzyıllar boyunca önemli bir âfet olmuş ve 14. yüzyılda esrarlı bir şekilde ortadan kalkmıştır. Fakat özel amaçlı hastane kurma uygulaması ortadan kalkmamıştır. Örneğin Fransa kralı IX. Louis körler için bir hastane yaptırtmış, 1326'da yetimler için bir başkası kurulmuştur. Kamu sağlığı konusunda bir başka iyileşme de, 13. yüzyıldan itibaren popüler hale gelen genel hamamlar tarafından sağlanmıştır. Aynı zamanda ünlü ılıcalar da varolmuş, ama kadın erkek karma banyolarda yasaklanmamış zevklere düşkünlük ve bunların uzantıları, sonunda kamu otoritelerinin bu cins kurumları kapatmalarına yolaçmıştır.

Daha iç karartıcı bir not olarak, tıb ve anatomiye karşı uyanan yeni akademik ilgiyle birlikte, insan vücudunun teşrih edilmeye başlandığını da vurgulamak gerekebilir. İnsan vücudunun anatomik nedenlerle parçalanması, belki de başlangıçta hukukçuların otopsi konusunda, üniversitedeki meslekdaşlarını teşvik etmiş olmalarından kaynaklanmıştır. Bu uygulamanın 14. yüzyıldan itibaren sürdürülmesine rağmen, teşrih yapanın tıbbî kitaplarda tasvir edilenlerden daha fazlasını niteleyememesi nedeniyle, anatomik bilgi konusunda otomatik olarak büyük ilerlemeler meydana gelmemiştir. Belirli otoriteler tarafından sunulan açıklamalara alternatifler geliştirmek üzere bilgi biriktirme konusunda sistematik bir girişim yapılmamıştır.

KIR TOPLUMU

Solda. 1411-16'da Limbourg kardeşler tarafından yapılan *Les Très Riches Heures du Duc de Berry*'den Mart ayı. Kırsal uğraşılar özellikle de belli aylardaki faaliyetler, Orta Çağ resimlerinde hiç de nadir olmayan bir şekilde yer almaktadır. 15. yüzyıla gelininceye kadar sanatçılar Orta Çağın başlıca faaliyet alanı olan tarımda birarada çalışan insanları göstermeye ilgi duymamışlardır.

Tüm Avrupa'nın kırsal tarihi bin yıldan fazla bir süre için, her yörenin yerleşik bir halk tarafından işlenmesine ilişkin olmuştur. Çağdaş teknik beceri düzeyi veri olarak alındığında, bu işleme olanaklarının en azından yerel kaynakların izin verdiği ölçüde büyümeye başlamasıyla, bu tarih genel terimlerle bir çevreye egemen olma tarihi olmuştur. Teker teker her yerleşim biriminin bu sonuca ulaşmadaki önemi, dönem boyunca etkin olan üç faktör tarafından vurgulanmıştır; ekonomi politikalarını kabul ettirebilecek herhangi bir siyasal otoritenin yokluğu ve yalnız kıt'a ölçeğinde değil, ulusal ölçekteki topraklarda bile tek bir para sisteminin bulunmaması; kırsal ekonominin sivil yönetimi ve askerî harcamaları desteklemek üzere bir vergi sisteminin yükünün altında kalmaması olgusu -vergi yükü herkesin üstüne bindiğinde (kilise onda birlerinde olduğu gibi) bu, yerel, genellikle dolaylı ve sıklıkla da gevşek bir biçimde yürütülmüştür; uluslararası ticaretin 13. yüzyıldan önce hayatın gerekleri arasında yer almaması, böylece her yerleşim yeri az veya çok kendine yeterli olmaktadır. Bazı ayrıcalıklı yerler daha iyi yaşamışlardır; diğerleri ise günü gününe bir yaşam sürdürmüşlerdir. Bu koşullar altında kırsal ekonomi, doğal afetlerden ve istilâların getirdiği düzensizliklerden daha fazla ızdırap duymamıştır. Ne yönetimler, ne de lüks seven büyük baronlar yüksek verimlilik standartları koymuşlardır. Yüzyıllar boyunca insanlar Avrupa'nın işlenmeyen topraklarını, koruluklarını, bataklıklarını ve dağlarını tarımsal işletmeye çevirmişler, bölgelerarası ürün uzmanlaşmasını geliştirerek, şarap, yün, tuz ve hatta tahıl gibi temel maddeler alanında ticareti mümkün kılmışlardır. Çağımızın nüfus sorunları karşısında telâşa kapılan birçok modern tarihçi, Ortaçağ Avrupa'sının bazı yerlerinde nüfusun yerel kaynakları da aştığını düşünmektedir. 14. yüzyıldan itibaren uzun genişleme dönemi kıtlıklar ve hastalıklar tarafından aniden durdurulmuşa ve bir yüzyıldan fazla süren bir ekonomik depresyon tarafından izlenmişe benzemektedir. Bu teori aşırı kötümser olarak gözükmektedir. Birkaç ana kentsel bölgede karşılaşılan zorluklar, önceli olmayan ve öngörülmesi olanaksız ticarî canlanmanın hem kentler, hem de kırlar üzerindeki etkisinin terimleriyle daha uygun bir şekilde açıklanabilir. Kırsal ekonomi hem büyük kentlere gıda ve hammadde arzederek ve hem de aynı zamanda yeni endüstrileri bünyesine kabul ederek, yeni koşullara uyum sağlama durumunda kalmıştır.

Birbirlerinden ayrı yerleşim birimlerinin bu incelemedeki kuşku duyulmayacak önemi, her yöre için tutulmuş tarihsel kayıtların ekonominin anlaşılması konusunda aşılmaz bir engel olan derme çatma niteliğini ortaya koymaktadır. Ekonomi hakkındaki bilgimiz büyük ölçekte büyük malikâne sahiplerinin, özellikle de manastırların, katedrallerin, hane halkları arasında çoğunlukla kendi çıkarları için kayıt tutulmasına özen gösteren kâhyaların da bulunduğu kralların ve büyük baronların kayıtlarına dayanmaktadır. Birçok küçük baronun topraklarına veya tarlalardaki çalışma koşullarına dair çok az şey bilinmektedir, bunun istisnası varlığı halinde baronların yasal yükümlülükleri olmasıdır. Toprakların işlenmesi sorununa ne kadar yakından bakarsak, kayıtlar o kadar azalmaktadır. 13. yüzyıl metinlerinde betimlenen yükümlülükleri vurgulamak yerine, Avrupa'nın birçok yerindeki köylülerin Müslümanlardan alınan veya Doğu Avrupa'da elde edilen yeni toprakların iskânıyla teklif edilen koşulların daha uygun olmalarıyla ilgilendiklerini hatırlatmak uygun olacaktır; bu durumun kaçınılmaz olarak diğer yöreler üzerinde etkileri olmuştur. Göçmenlerin ne kadar uzaklara gittiklerini söylemek mümkün değildir, fakat hiçbir bölge soyutlanmış bir birim olarak kalmamıştır. Tarımsal çalışmanın koşulları ve tanımları bir bölgeden diğerine büyük farklılıklar göstermiş ve belli bir yerleşim yerinde de önemli toplumsal farklılaşmalar olmuştur. Ortaçağ serfliği konusunda tekdüzelik yoktur, ancak bunun tek istisnası serfliğin hiçbir yerde antik kölelikle karşılaştırılamaz nitelikte olmasıdır. Avrupa'nın bazı kesimlerinde, özellikle fakir topraklarda, topraklar çitlenmiştir ve herbiri bir aile tarafından işlenmektedir. Eğer daha iyi nitelikteki topraklar sürülmek isteniyorsa, tarım büyük bir işgücünün işbirliğine ihtiyaç duymuştur. Bu durum köy yerleşimlerinin, şeritler halinde işlenen, köy cemaatleri aracılığıyla düzenli olarak dağıtılan açık tarlalara sahip olmalarına yolaçmıştır; köy cemaati aynı zamanda tarla ve hayvanları hırsızlar, yağmacılar ve sefillere karşı korumak durumundadır. Bu cemaatler toplumsal olarak eşit kimselerden meydana gelmemektedirler. Bunlar öncelikle, çoğunlukla kiliselerin de dahil olduğu, baronlara sahiptir ve işler onların adına yürütülmektedir. Fakat, acaba baron veya kâhyası köy ekonomisini ne ölçüde doğrudan yönetebilmektedir? Muhtemel olan, yerel yönetimin egemen olmasıdır. Baronlar üstün teknik kaynaklara veya bilgiye sahip olmamışlardı ve ileride tarım ıslahatçılarının yapacaklarının tersine, daha fazla sermaye yatırmaya veya ürün için yeni mahreçler yaratmaya hazırlıklı değillerdi. En iyi olasılıkla, baronlar durumlarını daha iyi hesap tutarak veya angarya yükümlülüklerini katı bir şekilde zorlayarak, iyileştirmeyi ummuşlardır.

Bu gibi tavırlar geç tarihlerde ortaya çıkmış veya etkin olmamışlar, ya da uzun sürmemiştir. İngiltere, Avrupa için en iyi örneklerden biridir ve 14. yüzyılda birçok baronun çiftçilere toprak kiralayarak, doğrudan yönetimi terkettiklerini göstermektedir. Tarımda ve köy hayatında ortaya çıkan çalışma koşulları üreticileri büyük bir girişim olanağıyla karşı karşıya bırakmıştır. Ellerindeki tarlalar örf tarafından korunmaktadır ve buralardan atılmaları o kadar kolay değildir. Bir kiracıyı atıp yerine aynı koşullarda başka birini getirmenin hizmet edeceği bir amaç yoktur. Bazı tarımsal işçilere gündelik ödenmiştir, fakat bu gibi topraksız insanlar kentlerde daha iyi ücretler sağlayabilirler ve ancak tatminsizlik halinde kırlara gelebilirler; kırlarda parasal ücret ödenmesi, yalnızca tarım kesiminin de yeni parasal ekonominin içine dahil olduğunu göstermektedir. Belirleyici olgu, Ortaçağ boyunca sürekli bir işgücü kıtlığının olduğudur.

Toplumsal Yapı

12. yüzyıla kadar Ortaçağ Avrupa'sının siyasal çatısı hâlâ Roma İmparatorluğundan türemiş olarak kalmıştır. Kıt'anın uçlarında etkin iktidar krallar tarafından barbar tarzında ve heryerde de yerel olarak, askerî güç olarak ne varsa ona sahip olan büyük toprak sahipleri tarafından kullanılmıştır. Bu toprak sahiplerinden bazıları ayrıcalıklı manastırlar veya piskoposlardır; diğerleri de lâiklerdir. Eğer bu baronlar kilise mensubuysalar, biçimsel eğitimleri ve şevkleri aracılığıyla meslekî açıdan, o ortamın içinde doğmuş olan askerî aristokrasininkinden farklı değerler kazanmışlar, fakat her iki türden baronlar da ailelerinden ötürü bazı ortak niteliklere sahip olmuşlardır. Lâik soylular herhangi bir biçimsel eğitimden geçmemişler ve böylece temel bakış açılarını kazanımlarına ve erken yaşlardaki yetişmelerine borçlu olmaktaydılar. Bunların kitaplara karşı kayıtsızlıkları bu anlaşılması güç, ama önemli konuyu incelemeyi güçleştirmektedir. 12. yüzyılda, yerel dilden bir aristokratik edebiyat ortaya çıkınca, yeni saraylı tavırlarının benimsenmesini teşvik ederek, bu ilk eğitimi etkilemiştir. Ancak bunun dışında, ilk aşamalarının tarihsel araştırma için gizliliğinin korumaya devam ettiği geleneksel değerler de muhtemelen etkilerini sürdürmüşlerdir.

Barbar toplumu başlangıçtan beri, belirgin toplumsal mertebelere bölünmüş, muhtemelen savaşta belirlenen önemlerine göre, her mertebedeki kişiler için farklı değerler biçmiş gibi görünmektedir. Bir soylu çoğu zaman sıradan bir özgür insandan daha değerlidir. Silah taşımaya hakları olmayan köleler ise daha az değerlidirler. İnsanların çarpışmadaki değerlerinin işareti, bu eski toplumlardaki savaş faaliyetinin önemini kanıtlamaktadır. Ortaçağ boyunca savaş tarzında hızlı ve kökten değişmeler meydana gelerek, önce süvariyi ön plâna çıkartmış, sonra da top ve piyadenin sağladığı olanakları geliştirmiştir. Toplumsal düzende ayarlamalar yapılmış, fakat toplumsal mertebe kavramının kendine olan inanç sarsılmamıştır.

Soyluluk kırda, kendi malikânelerinde veya tanıdıklarınınkilerde yaşamak zorunda olmuştur. Miras, evlilik veya vasallık yoluyla edindikleri toprakları varolanlara eklemişler ve böylece birinden diğerine geçerek, kendilerine bağımlı olanlarla buluşup, ürünlerini tüketmiş veya hazlarından yararlanmışlardır. Akranlarıyla ilişkileri, kendilerine yararlı evlilikler sağlamıştır. Bunlar birçok barondan toprak almışlardır. Krallık ve ulusluğun tekelci bağlarını, haklarını kısıtlayan unsurlar olarak hissetmişlerdir.

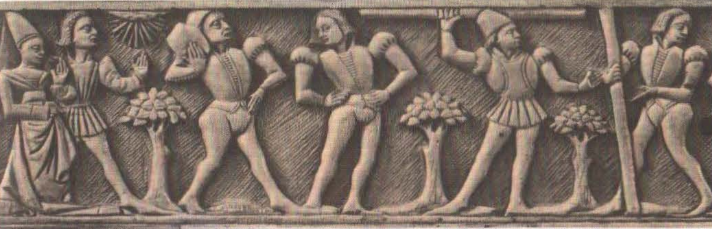
12. yüzyıldan itibaren, Avrupa soyluları tamamen yerel düzeyden daha geniş bir alanda yetki elde etmeyi öğrenmeye başlamışlardır. Kilise için özerklik isteyen din adamları ülküsüyle uğraşmışlardır. Kentler yasal bağımsızlık peşinde koşmuşlardır. Krallar ise eğitimli kilise mensuplarından kendi hak ve ödevlerini öğrenmişlerdir. Soyluluk kendi şövalyelik yasasını zorunlu olarak idealist bir tarzda formüle etmiştir. Soylu atalarını armalarla sergileyerek yeni bir gurur kaynağı oluşturmuşlardır. Bunlar okumuşlardan, inançlarını yerli dilde şiirlerle nasıl anlatabileceklerini öğrenmişlerdir; tüccarlardan toplumsal üstünlüklerini vurgulayan ev hayatına ilişkin lüks eşyalar ve kumaşlar edinmişlerdir. Hiçbir şey değilse bile, eğitimin ve güzel mobilyaların artışı onların mensup ol-

En altta. Bu dikkat çekici elyazması 15. yüzyıl ortasının en büyük koruyucularından biri olan *bon roi René* için düzenlenen turnuvalardaki muhteşem gösterileri canlandırmaktadır. Sanatçılar hem gösterilerin sahneye konulmalarında, hem de onların kaydını tutmakta kullanılmaktaydılar. Silâhların geçit halinde teşhiri, kadınlardan meydana gelen bir izleyici kitlesini bile cezbedecek kadar seyirliktir. Resim, bir yan ürün olarak o dönemin sivil ve askerî giyim modasındaki israfı görmemize olanak vermektedir. Ortada bulunan turnuva yöneticileri, biraz eski moda görünüşlü resmî giysiler giymektedirler.

Aşağıda. Satranç Batı Avrupa'da en azından 11. yüzyıldan beri bilinmektedir, fakat Orta Çağın sonraki dönemlerinde daha az beyin gücü gerektiren salon oyunları popüler hale gelmiştir. Bu tavla tahtasında oyuncu kış esnasında daha fazla enerji

gerektiren sporları, kılıçlı ve zırhlı olarak savaşmayı hatırlamaktadır. Bu tablolar herhangi bir toplumsal farklılaşmayı imâ etmemekte ve tavla tahtasının yüksek kalitesi, bize soyluluğun bu sporlara önyargısız baktığını göstermektedir.
Sağda. Bu mine, 12. yüzyılın büyük askerlerinden Geoffroy d'Anjou'nun anısına yapılmıştır. Söylendiğine göre Geoffroy d'Anjou, şatoları ele geçirebilmek için Romalı Vegetius'un yazdığı savaşa ilişkin metni incelemiştir. 1128'de şövalye olması vesilesiyle yapılan tören, bu konuda ayrıntılarıyla bilinen ilk örnektir. 40 yaşlarındayken ölen Geoffroy, burada kılıcıyla haydutları dağıtan ve kiliselere huzur sağlayan prens olarak selâmlanmaktadır.

duğu sınıfın farklılığını vurgulamıştır. Teker teker bireyler toplumsal basamaklarda yukarı çıkabilmişlerdir, fakat soyluluğa duyulan saygı sarsılmamıştır. Kilise manevî değerin soylu bir doğumdan daha önemli olduğunu vurgulamıştır, fakat bazı insanların diğerlerine nazaran toplumsal olarak üstün oldukları düşüncesini yıkma konusunda çok küçük başarılar sağlayabilmiştir. Kilisenin tüm insanların günahkâr olarak eşit olduklarını vurgulaması da, ancak öteki dünya için yansımaları olabilen bir hareketti; fakat soyluluk bu alanda da üstün olabilmek için kendine gösterişli mezarlar yaptırtmış ve duacıların soylu ruhlarının dinginliği için kuddas okuyacakları duahaneleri donatmıştır. Çağdaş endüstriyel toplum, toplumsal mertebelerin olağan ve gerçekte toplumsal düzen için vazgeçilmez olarak görülmesini olanaksız hale getirmiştir. Ortaçağ'da toplum, hayat üzerindeki yoğun cemaat baskısından çektiği kadar, toplumsal farklılıklardan çekmemiştir. Bu bağlamda baronluğun yerine geçebilecek birşey olmamıştır. Baronluk insanî konularda en uygun olanın muhafazasını, her türden yerel girişim için koruma ve destek sağlayan -köydeki kilisenin süslenmesinden, umut vaadeden bir çocuğun eğitimine kadar- etkin araçları temsil etmiştir. Baronun hizmetinde istihdam edilmek, çağdaş ticaret ve endüstri alanlarında bilinmeyen yararlar sağlamaktadır. Baronun rolünü tartışanlar özgürlük savaşçıları olarak hayranlık uyandırmamışlar ve toplum-dışılar olarak bir kenara atılmışlardır.

Kara ve su avcılığı

Avlanma haklarının kısıtlanması, ayrılmış av alanlarının oluşturulması, değerli hayvanların körlemesine katliamlardan korunması, daha Ortaçağ'da insanların yerleşim yerlerinin vahşi doğanın aleyhine genişlediğini işaret etmektedir. Avcılık ancak yoğun iskâna sahne olan ve verimsiz toprakları az bulunan İngiltere gibi ülkelerde sınırlandırılmıştır. İspanya veya Doğu Avrupa gibi düşük nüfuslu ülkelerde herhangi bir sorun yoktur. İşlenmiş toprakların ötesinde Kuzey Avrupa'nın eldeğinemiş ormanlar uzanmaktadır ve bunlar görünüşe göre kerestenin de dahil olduğu bitmez tükenmez hammadde olanakları sunmaktadırlar. Domuzlar yağlansınlar diye yazın buraya salınmaktadır. Köylüler ormandan böğürtlen türü çeşitli taneler ve bal gibi yiyecekler toplamaktadırlar. Hayvanları öldürmekte ve dericilik, demircilik, sabunculuk ve camcılık gibi endüstriler için malzeme bulmaktadırlar. Ormanın derinliklerinde odun kömürü yapanlar ve münzevi keşişler vardır. Ormanlarda kurt ve ayı gibi vahşi ve tehlikeli hayvanlar yaşamaktadır. Ortaçağ köylüleri kasaptan et almamışlardır; avcılık esas et kaynağı olmuştur. Krallar, soylu geyiği kendi sporları ve sofraları için ayırınca, diğer hayvanlar ve kuşlar mütevazi halkın oklarına ve tuzaklarına kurban olmuşlardır. Balıklar da artan nüfustan merhamet görmemişlerdir. Denizde, tüccarlar ringa avcılığından ve tuzlu veya füme balık imalâtından servetler yapmışlardır. Denizciler Kuzey Buz Denizi'nde fok derisi ve mors dişi avlamışlardır. Kara içlerinde nehirlerden balık tutulmuş ve özellikle büyük malikânelerde balık havuzları yapılmıştır. Zamanla bu ölçüsüz kaynaklar tükenme belirtileri göstermeye başlamışlardır. Bu durumda ekonomiyi yeniden örgütlemek, et hayvanlarını çoğaltmak, kereste yerine taş kullanmak ve avı herkesin erişememisi için fiyatlandırmak için çaba sarfetmek gerekmiştir. Böylece av, çok daha ayırımcı bir faaliyet, bu konuda belli bir töre geliştirmiş olanlara tahsis edilen daha çok bir spor ve insanlarla hayvanlar arasında yeni türden bir ilişki haline gelmiştir. Av kırsal toplumun olağan parçalarından biri olmaktan çıkmıştır.

Solda. Pepys'in taslak kitabından kuşlar, 1380/90 civarı. Bu elyazması, bir İngiliz Orta Çağ sanatçısının işliğinden bugüne kadar yegâne örnektir. Bu elyazmasının içinde çok miktarda farklı konular bulunmuştur (ama binalar yoktur); fakat buradaki salıra kuşu gibi bazılarının adlarının verildiği kuşlarla dolu sekiz sahife en fazla dikkat çekici olanlarıdır. Eski elyazmalarında olduğundan daha fazla tür gösterilmiştir, fakat ortada yer alan ördeği acemice yakalayan şahin figüründe olduğu gibi şekiller, ilk İngiliz elyazmalarında gösterildiği biçimiyle ele alınıp, yaşamdan çizilmemişlerdir. Bu geniş çizim koleksiyonu bilimsel bir bilinci değil de, Orta Çağın sonunda özellikle nakış ve tahta oymacılığı için gerek duyulan konu çeşitliliğine işaret etmektedir.

Foix kontu Gaston Fébus (1343-91) dostu Burgonya dükü Philippe için Fransızca yazdığı *Livre de la Chasse*'ına 1387'de başlamıştır. Bu, Orta Çağ süresince av konusunda yazılmış en iyi ve teknik inceleme olup, av sporunun incelmesi konusunda aristokratik beğeninin en yüksek noktasına ulaştığı bir dönemde kaleme alınmıştır. Metin, yazarın ömrü boyunca av deneyimini ve çeşitli av köpeklerini yetiştirmeyi sistematik bir şekilde örgütlediğini açığa çıkartmaktadır. Tercih ettiği geyik ve domuz avlarıdır *(yukarıda* ve *en solda)* (avcılar sırasıyla yeşil ve gri elbiseler giymişlerdir); fakat tuzakla avlanmaya ve tavşan veya tilki bile yakalamaya razı olarak alt düzeye inmektedir *(hemen solda)*. Susuzluğu giderme konusu da unutulmamıştır *(ortada solda)*, fakat günün son zevkleri, içkiyle sulanmak ve rahat bir yatağa yatmak olmaktadır.

GÜZEL SANATLAR

İtalyan Rönesansına kadar güzel ve uygulamalı sanatlar arasında veya hatta, sanatla zenaat, veyahut da sanatla bilim arasında hiçbir ayırım yapılmamıştır. Ayakkabı yapımı veya tahta yontuculuğu veyahut kilise yapımında ortaya çıkan becerilerin hepsi kitabî bilgiye dayanmayan "zenaatkârlar" tarafından edinilmiş ve böylece "eğitimciler" kendilerini düşünsel konularla sınırlamışlar, etraflarındaki mamul nesneleri yalnızca yazmakla yetinmişlerdir. Hayatlarına renk katan ve güzel zevklerini okşayan yararlı ve süslemeye yönelik nesneler modaya göre değişmiş ve hiçbir nesne bizatihi bir değer sayılarak müzeler veya koleksiyonlarda saklanmamıştır. 1508 gibi geç bir tarihte, Papa II. Julius Vatikan *stanze*'sinde, kısa bir süre önce duvar resimlerini sildirerek, burayı Rafaello'ya yeniden dekore ettirmiştir. Bu tarihten sonra Rafaello'nun eseri, sanat diye kıskançlıkla muhafaza edilmiştir.

Ortaçağ sanatına âdil davranmanın gereği, saklanılması gereken nesnelerin konulacakları hayalî bir müze yaratmak değil, onları hayalî olarak gerçek yerlerinde -heykelleri katedrallerdeki yuvalarında, üç parçalı tabloları mihraplarında, kutsal emanetleri mezarlarında- ihya etmek, yani onlara sanat eseri gibi davranmamaktır. Bunları yapanlar sipariş üzerine çalışmışlar ve bildiğimiz kadarıyla hiçbiri sanat aşkı uğruna zaruret içinde yaşamayı seçmemiştir. O tarihte sanatın prestiji yoktur ve en fazla para vereni memnun etmeyi uman zenaatkârlar, yollarına çıkan en soylu patron için çalışmışlardır. Uzmanlık ve beceri kıstasları açıkça tanımlanmıştır ve bu nedenle şarlatanların alana sızmaları mümkün olmamıştır. Hayat koşulları genelde kısıtlı hale gelince, zenaatkârın yeteneği ona ancak yerel bir ün sağlayabilmiş, fakat 12. yüzyıl mimarları, heykeltraşları ve hattâ ressamları kuşkusuz uzak iş yolculukları yapmışlardır.

Fakat zenaatkâr deha sahibi olsa bile, bilgisini zenaat dalındaki hocalarına borçludur ve zenaat ne kadar fazla beceri gerektiriyorsa, sırlarını lonca üyelerine saklama konusunda o kadar tedbirli olmaktadır. Sanatçılar tek başlarına olmayıp, birlik kuran insanlardır. Eğer tek bir kimsenin ünü ona iş getiriyorsa, bir katedral yapımı veya bunun içinin resimlerinin yapılması gibi daha büyük ölçekli işlerin bütün atelyeye iş sağlaması beklenmektedir. Duvarcı ustası, mimar olduğu kadar girişimci de olmaktadır. Çağdaş uzmanlar açısından resim, heykel ve binaları ayrı sanat biçimleri olarak seyretmek olağandır. Ortaçağ'da ise sanatın somut birimi, bu üç sanat kolu tarafından zenginleştirilen kilisenin kendisiydi ve birçok kimse için kilise, yaşadıkları yörede görebildikleri yegâne "sanat müzesi" olmaktaydı. Bunlar bir resmi bir başkasıyla karşılaştırmamışlar, birbirlerini diğer ibadet nesneleriyle birlikte görmüşler, bunları insan becerisinin ürünleri olarak değil de, kendilerinin hayal edemeyecekleri kutsal esrarın göze görünür tezahürleri diye değerlendirmişlerdir.

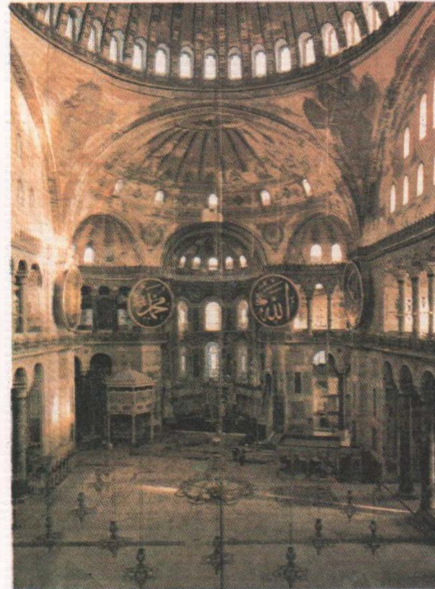
Ducio tarafından Siena katedrali için 1308-10'da yapılan *Maestà*, kent halkı tarafından heyecanla karşılanıp, yerine yerleştirilmiş ve özellikle de bu yüzyılda restore edileli artan bir beğeniye konu olmuştur. Mihrab için yapılan parçanın her iki yanı da boyanmıştır. Diriliş'e ilişkin sahneler arasında, burada İsa kendini bahçede Meryem'e göstermektedir.

Mimarlık

Konstantinos İmparatorluğu tamamen antik tarzda canlandırıldığında, yeni başkent olarak ona, Roma'yı gölgede bırakmak üzere kurulan İstanbul'u vermiştir. Bu kent bin yıldan daha uzun bir süre Roma uygarlığının anlamını muzaffer bir eda ile sergilemiştir. Batı'da hiçbir kent ona rakip olmanın ucuna bile yanaşamamıştır. Batı'daki barbar hükümdarları eğer Roma kentlerinden yararlandılarsa, hiçbir zaman büyük ölçeklerde plân veya inşaat yapmamışlardır. Yeni kale veya tahkimatlar çoğu zaman onların iktidarlarının kıyısındaki ileri karakollar olmuşlardır; bunlar ihtişam yaymak için değil, toprak parçalarını elde tutabilmek için dikilmişlerdir. Göçebelikten vazgeçip, "yerleşince" barbarların hükümdar ve büyük adamları, bir mekândan diğerine bütün ülke boyunca dolaşan ve bunlardan birinde nadiren uzunca bir süre ikâmet eden gezginler haline gelmişlerdir. En fazla zamanlarını yaz seferinde geçirmekte ve çadırlarını saraylarından daha iyi tanımaktadırlar. III. Henry şatolarının konforu ve bezemeleriyle şahsen uğraşan ilk İngiliz kralı olarak bilinmektedir; ancak ardılları güzel sabit ikâmetgâhlara sahip olma işiyle pek ilgilenmemişlerdir. Öte yandan, toplumsal, basamakların diğer ucunda da, dayanıklı konut yapma konusunda benzeri bir kayıtsızlık bulunmamaktadır. Birbirlerinin üstüne binmiş, ahşap veya daha ucuz olan tahta çatmalar arasına taş ve toprak sıkıştırılarak yapılan evlerde yaşayan Ortaçağ köylüleri ateşin tahripkâr gücü hakkında sıklıkla deneyim edinmişlerdir. Bu arada yeniden ev yapımı faaliyeti, profesyonel zanaatkârların kullanılmasının yanısıra, mutlaka komşuların da işbirliğiyle gerçekleşmektedir. Evler basittir ve kolaylıkla inşa edilebilmektedir. Bu, evden daha fazla birşeydir. Haydutlara karşı koruma sağlamalı, ev sahibinin değerli şeylerine depo görevi görmeli, tahıl ve gıda stoklarını saklayabilmeli ve kışın hayvanlarını barındırabilmelidir. Evler yüzyıllar boyunca, modern ölçülere göre ilkel olarak kalmışlardır ve mimari bu bağlamda çok fazla uygun bir terim gibi gözükmemektedir. 13. yüzyılda Batı Avrupa'da taştan büyük şatolar inşa edilince, askerî mühendisler inşaat alanının tesviyesinden ve bu sürekli kamp yerlerinin yapımlarının plânlanmasından sorumlu hale gelmişlerdir. Mühendislik, Justinianus'un bütün Ortaçağ'ın en güzel binası olan İstanbul'daki Kutsal Bilgelik (Aya Sofya) Kilisesi'ni yaptırırken talep ettiği cinsten bir beceridir.

Uzun süre ayakta kalacak binalar yapmak, aslında insanın ebediyetla olan mücadelesindeki cevabıdır. Ortaçağ'daki dinsel binalar en azından üç farklı amaca hizmet etmişlerdir. Konstantinos'tan önce müminlerin ihtiyaçları cemaatlerin kendi olanaklarıyla ve hiçbir modele bağımlı olmaksızın karşılanmıştır. İmparatorun Hıristiyan olmasıyla kamu yönetimi de genel kullanım ve resmî törenler için muhteşem bazilikalar yaptırtmaya başlamıştır. Roma'daki Lateran Bazilikası binlerce Hıristiyanı alabilecek kadar büyük olmuştur. Bu cins kiliseler, daha küçük ölçekte kiliseler yapmaya başlayan sonraki kuşakları etkilemiştir. Kiliseler yalnızca düzenli kullanım için olmayıp, aynı zamanda azizlerin mezarlarının veya "kutsal yerlerin" yanında da inşa edilmişlerdir. Bunların bazıları küçüktür, ama diğerleri eğer bu yere olan inanç ün kazanmışsa, genişletilmektedirler. Eğer bu gibi yerler piskoposluk merkezi veya keşiş bulunan yerlerse, ibadete ilişkin talepler, inşaat için yeni istekler doğurmaktadır. Roma'daki ve kutsal topraklardaki kiliseler seçkin örnekler olarak kabul edilerek, Batı kiliselerinin modeli haline gelmeye başlamışlardır. Kâgir inşaat konusunda kendilerine özgü bir beceriye sahip olmayan Kuzey barbarları, Kuzeyde anıtsal bina yapma alışkanlığı kaybolduktan sonra, kendilerine zenaatkâr göndermesi için Güneyin eline bakar hale gelmişlerdir.

Karolenj Rönesansıyla tekrar İmparatorluğa lâyık ölçeklerde büyük kiliseler yapabilmek için büyük bir çaba sarfedilmiştir. Roma'dakiler örnek alınarak yapılan bu kiliseleri ifade etmek için *"romanesque"* terimi kullanılmaya başlamıştır. En büyük teknik sorun, taşa biçim vermektir. Kitlesel yapılar, duvarcıların güvenli inşaatlar yapma kaygılarını ortaya çıkarmaktadır; binaların hantal görüntüleri bazen kabartmalar ve sütun başlarıyla yumuşatılmıştır. Duvarcılar güven kazandıkça daha yüksek ve daha hafif binalar inşa etmek amacıyla ve taş kemerlerin ağırlığına dayanabilecek sağlamlıkta destekleri yapabilmek üzere inşaat biçimini değiştirmişlerdir. Kuzeyde kiliseler Tanrı'nın evine daha fazla ışığın gelmesi için daha büyük pencereler istemişlerdir. "Gotik" adı verilen yeni bir mimari tarz, bu talepleri yerine getirmek için ortaya çıkmıştır. Bu konuda ortaya çıkan teknik sorunları çözmeyi başaran mimarlar, tarzı ilk vatanı olan Fransa'dan, "ulusal" özellikler kazanacağı Latin Hıristiyanlığının diğer kesimlerine taşımışlardır.

Justinianus tarafından inşa ettirilen ve mühendisliklerini Trallesli Anthemios ile Miletoslu İsidoros'un yaptığı, İstanbul'daki Kutsal Bilgelik (Aya Sofya) Kilisesi. Bu kilise aynı yerdeki daha eski bir kiliseyi ikâme etmek üzere yapılmış ve beş yılda bitirilmiştir (532-37). Kitlesel, fakat dıştan pek fazla etkileyici olmayan kilise, tamamlandığı andan itibaren içine giren herkesi hayran bırakmış ve bir harikayla karşılaşıldığı duygusunu uyandırmıştır. Oranlarının uyumu ve bezemelerinin çarpıcı güzelliği, 31 metre çapındaki harika kubbesiyle tamamlanmaktadır. Orta Çağ döneminde bu yapı bütün Hıristiyan âleminin en etkileyici kilisesi olmuştur.

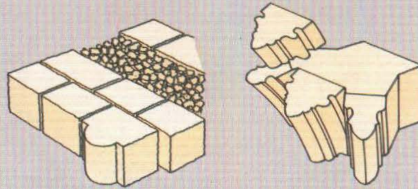
Gotik mimarinin ve üniversitelerin dağılımı

Orta Çağ sonu kültürünün böyle bir harita biçiminde verilmesi, diğer haritalardan daha aşikâr bir kalabalıkla çağdaş estetik yargıların saptırmalarını göstermektedir. Avrupa'nın her yanında, çağın ülküsünü her Hıristiyan cemaati için somut hale getirmek üzere yükseltilen katedraller, o dönemde öncelikle sanat eserleri değil, Tanrıya adanmış kamusal yapılar sayılmışlardır. Gotik şaheserleri en tepeye oturtarak, aynı ülkülere hizmet eden diğer kiliseleri görmezden gelmek, o çağa değil de, bizim çağımıza ait bir tavır olarak ortaya çıkmaktadır. Mimarlar sipariş aldıkları heryerde inşaat yapmışlardır. Daha eski binalardaki dinsel yaşam, yeni olanlardakilere oranla daha az ateşli olmamıştır. Harita, Gotik Çağdaki dinsel bağlılığın gücüne işaret ediyor olarak yorumlanmamalıdır.

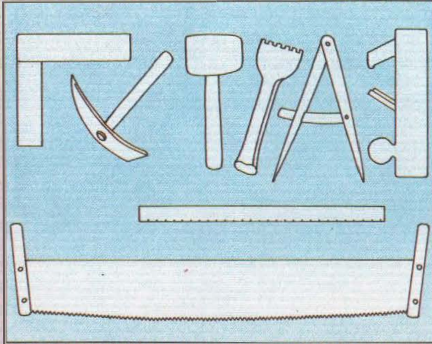
Düşünsel merkezler için kullanılan kıstaslar biraz daha kabul edilebilir niteliktedirler. Paris ve Bologna gibi okulların uluslararası ünleri tüm Avrupa'dan öğrenci gelmesine yolaçmıştır. Üniversitelerin sayısı artınca, bu durum çok da değişmemiş, bazı küçük üniversiteler tamamen yerel olan ünleriyle yetinmek durumunda kalmışlardır. 15. yüzyıl İtalya'sında düşünsel etkinlik üniversitelerin tekelinde olmanın uzağındadır. Prens sarayları ve Cumhuriyet yönetimlerinin memurları, bilgin, sanatçı ve mucitleri kendilerinde toplamaktadırlar. Orta Çağın Charlemagne'dan itibaren bütün büyük hükümdarlarının sarayları, o çağın araştırma merkezleri arasına dahil edilmelidirler. Bir haritanın kültürel faaliyet yerlerini göstermedeki sınırları hesaba katılmalıdır. Ancak, bu gibi konulara hiç değinmemek daha da büyük yanlış anlamalar yaratabilir. Orta Çağ insanının zihinsel ve manevî başarılarının izlerinin bulunduğu bütün yerleri gösterebilecek kadar büyük ölçekte herhangi bir Avrupa haritası çizmek mümkün değildir.

Katedral Yapımı

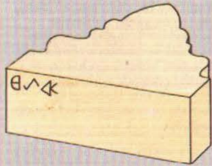
12. yüzyılda Gotik tarzda inşaat yapanlar, oturaklılığının duvarlarının kalınlığına değil de, basıncı yapının belli parçaları aracılığıyla, iskeleti meydana getiren payanda ve kirişlere nasıl aktarılabileceğini ilk keşfeden insanlar olmuşlardır. Bunun sonucu harika bir zariflik ve aydınlık izlenimi veren, daha önce eşine rastlanmamış yüksekliklerde inşaat yapmaya elverişli, dinamik olarak sağlam bir mimari olmuştur. Bina yapmanın sırlarını bilen zenaatkârlar çok aranmışlardır. Fransa krallığının kalbinden başlamak üzere, duvarcılar bir yüzyıl kadar bir süre boyunca keşiflerinin olanaklarını araştırmışlar ve hayalleri esir alan bu yeni "tarza" karşı heyecanlı taleplerin olduğu yerleri dolaşmışlardır. Bu noktadan sonra, beceriler Latin Hıristiyanlık âleminin herbir parçasının kendi sürekli duvarcılarına sahip olabileceği kadar bildik ve öğretilebilir hale gelmiştir. Fakat, o vakte kadar bina yapımı alanındaki ilerlemeler gezginci ustaların tekelinde kalmıştır. Bir usta duvarcı, yaklaşık 30 kadar yardımcısıyla birlikte, gerekli para bulunduğunda, bir inşaat mevsimi boyunca sorumluluk üstlenmektedir. Usta (mimar) taşçılar için kalıplar çizmektedir. Taşımanın da dahil olduğu kaba işlerde yerel insanlar kullanılmıştır. Yavaş donan harç, merkezi iskelenin sökülmesinden ve çatıya yeni yüklerin eklenmesinden önce, özellikle kavis ve kemerlerde, inşaatın durdurulmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu noktada mimar ekibini başka yere götürmekte özgürdür. Özel teknik koşullar ve ekonomik bakımdan uygun anlar, bu bir çalışılan, bir durulan yerlerde rahatsız edici toplumsal etkiler yapmış olmalıdır. Bunların duydukları heyecan daha sonraki kuşaklarca da paylaşılmış, fakat tarihçilerin bu harika binalara karşı derin hayranlıkları birçok esrarı çözülmeden bırakmıştır.

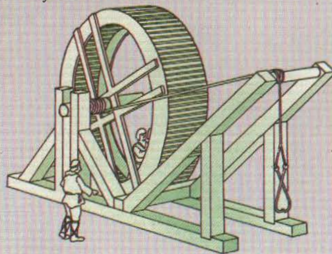
Yukarıda. *"Romanesque"* sağlamlık anlayışı, içinde çakıl döşeli bir merkezi kısmın yeraldığı kitlesel duvarlar yapmayı gerektirmiştir. Gotik tarzda yapının ağırlığı duvarlara değil de, ayaklara ve kemerlere bindirilmiştir. Bunlar kesin ölçülere göre kesilen ve tam bir şekilde birleştirilen taşlarla inşa edilmektedirler. Resim, ön bölümün sütunlarına taşındıklarında bütün ağırlığı taşıyacak olan taşlar için gereken karmaşık yontma biçimini göstermektedir.

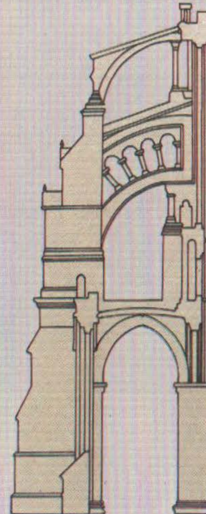
Sağda. Duvarcının burada resmedilen âletleri bugün bile bildik şeylerdir. Orta Çağ zenaatkârı bunları ocaklardan taş çıkartmak, onları usta mimarın çıkardığı kalıplara göre biçimlendirmek için kullanmış ve en sert taşları büyük bir kesinlikle biçmekte büyük bir ustalık kazanmıştır.

Yukarıda. Antik kökenli olmasına rağmen Orta Çağın sonlarında sıklıkla ortaya çıkan bir uygulama olarak, hangi duvarcı ustasının taşı kestiğini işaret eden duvarcı damgası. Bu işaretlerin ustaların taşları yontma karşılığında parça başına ücret almalarıyla ilgileri vara benzemektedir; düzenli sözleşmeyle çalışan duvarcılar tarafından kesilen en iyi yontulmuş taşlarda bu işaretler çoğu zaman bulunmamaktadır.

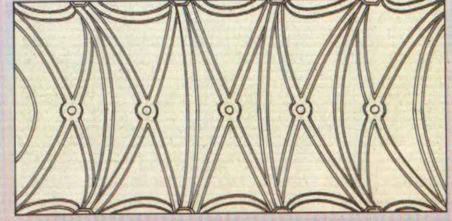
Aşağıda. Büyük taş blokları kesildikten sonra taşınmakta ve inşaat alanlarında kesin konumlarına yerleştirilmek üzere vinçle kaldırılmaktaydılar. Eğer makine kullanılmasaydı, bu iş, zaten heryerde kolaylıkla elde edilemeyen köle ekipleri kullanılsa bile mümkün olamazdı. En önemli parçalarını vinçle bocurgatın meydana getirdiği makineler 12. yüzyılda yeni olarak meydana çıkmakta ve resimli elyazmalarında sıklıkla gösterilmekteydiler.

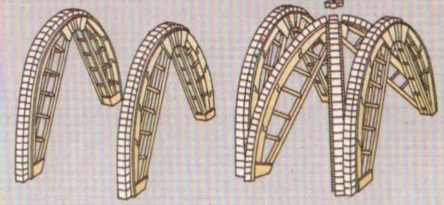

Solda. Payanda kemerleri ilk kez 1175 yılı sıralarında Paris ve Reims'de ortaya çıkmış ve tamamen bu tarihten sonra plânlanan Chartres Katedrali (1194) bu kemerlerin potansiyellerinden yararlanabilmiştir. Bunlar sadece yüksek kavislerin ağırlığını taşımak için kullanılmadıklarından, galerilerden vazgeçilebilir, kemerlerin hemen altında yer alan kanatlar ve büyük yan pencereler daha alt düzeye yerleştirilerek, binayı ışığa boğabilirlerdi. Duvarların ağırlığı dış payandalara aktarıldığından, binanın içi böylece Tanrının ışıklı evine benzemekte ve yapının tümü toprağa sağlamca bağlanmış olağanüstü bir çadırı *(tabernaculum)* andırmaktadır.

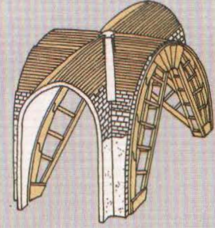
Aşağıda. Bu kesit çizimi büyük bir Gotik kilisesinin yapısal planı hakkında fikir vermeyi amaçlamaktadır. Çeşitli düzey ve cinsten becerilere sahip insanlar, sorumluluğunu başduvarcı ile başmarangozun taşıdıkları, o dönemde bilinen en büyük endüstriyel girişimlerden birinde biraraya gelmekteydiler.

Aşağıda. Marangozun katkısının sökülerek bütün şanı duvarcıya bırakmasına rağmen, çapraz tonozların yapılabilmesi için marangoz ile duvarcının ortaklaşa becerileri gerekmekteydi. Aşağıda görüldüğü üzere yapım sırasında tonoz, taşları yerleştirmek üzere bir çerçeve sağlayan, merkezleme adı verilen ahşap bir iskeleyle desteklenmekteydi. Bu taşlar kemerin en yukarısında, mihenk taşı yerine yerleştirildiğinde, birbirlerine kenetleniyorlardı. Harç tamamen kuruyunca destekler sökülebilir ve hemen genel hayranlık için açığa çıkabilirdi.

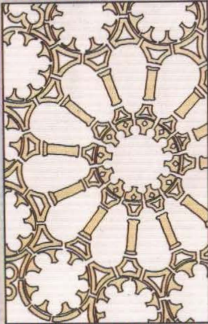

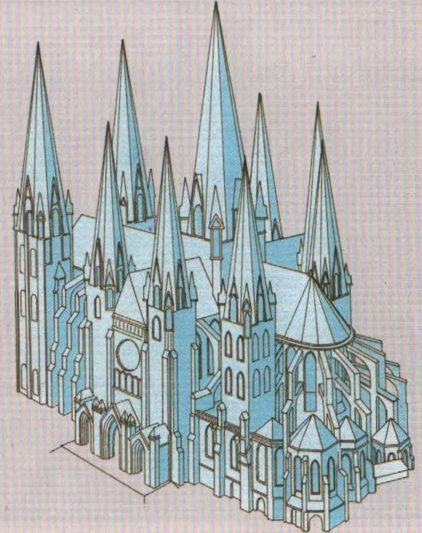
Aşağıda. Chartres'daki yeni katedral planlandığında, yanlarında kalan, din adamlarına ayrılmış kısımdaki iki yan kapının kuleleri, binanın haç biçimi boyunca batı ucunda ayakta kalan iki kuleyi tamamlamak üzere düşünülmüşlerdi. Bu, katedrale dokuz tane kule yapılması demekti ki, bu sayı Chartres'da önemli olduğu bilinen mistik bir sayıydı. Çeyrek yüzyıl kadar sonra bu plân adım adım terkedilmiş ve sonuç bugün bilinen dramatik biçim olmuştur.

Solda. 20 tane kadar gül desenli pencere vitrayı, 100 yıllık bir süre içinde Fransız katedrallerine yerleştirilmiştir, bunları resmetme hakkına ancak birkaç ayrıcalıklı mimar sahipti. Meydana getirildikleri bazı parçaların birbirlerinin yerine geçebilmelerine rağmen, bunlardan birbirine tıpatıp benzeyen iki tanesi yoktur. Kesim birkez çizenin plânına uygun olarak yapıldıktan sonra, taşlar başka duvarcılar tarafından yerlerine konulabilirdi. Pencereler bitirildikten muhtemelen hemen sonra camları takılıyordu. Chartres Katedralinin vitraylı pencerelerinin herbiri için 300 m² cam kullanılmıştır. Bunlardan birinin camlarının takılması için altı kişilik bir ekibin iki veya üç yıl çalışmasının gerektiği hesaplanmıştır.

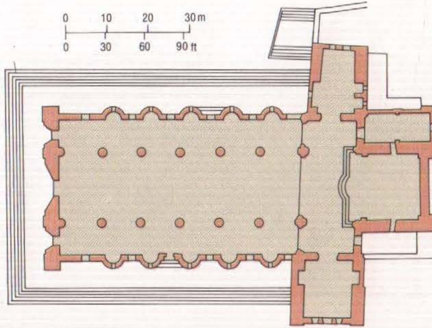
Orvieto

Orivieto'da yeni bir katedral yapılması kararı 1284'te alınmış ve inşaata 1290'da başlanmıştır. İlk plânları gösteren iki büyük çizim günümüze kadar kalmışlardır ve bunların İtalya'da hiçbir öncelleri bulunmamaktadır. Önceleri aşırı bir özen gösterildiyse de, 1309'da ilk çatı kirişi dikildikten sonra, inşaatın kaderi hakkında endişe duyulmaya başlanmıştır. Daha sonra Sienalı mimar Lorenzo Maitani'den imdada koşması istenmiş, o da izleyen 20 yıl boyunca inşaatın sürdürülmesinden ve batı cephesinin heykel süslemelerinden sorumlu olmuştur. Onun döneminde kilise mensuplarına ayrılan yerin yapımı bitirilmiştir. Daha sonra yan taraflar orijinal dikdörtgen biçimini aşarak, haç biçiminde yapılmışlardır. Binanın kavranış tarzı, karşıt fikirlerin birleşimini ve uyuşturulmasını gerektirmiştir, bu durum her yerde şeritli travertenlerin ve bazalt taşların kullanılmasında gayet açıkça ortaya çıkmaktadır. Ön cephe dört yatay şeridiyle, kemerli kapılarıyla, sivri kapı üstü üçgenleriyle, heykelleri, mozayikleri ve yuvarlak pencereleriyle özellikle karmaşıktır.

Sağda. Rahatsız edici yan kısımları bir yana, dış görüntüsü, katedralin özgün çizimlerdeki plânlara uygun biçimde inşa edildiğini göstermektedir. Renk ve ritmin dramatik karşıtlığı, inşa edildiği dönemdeki İtalya'nın, siyasette olduğu gibi, sanattaki canlılığını da ifade etmektedir.

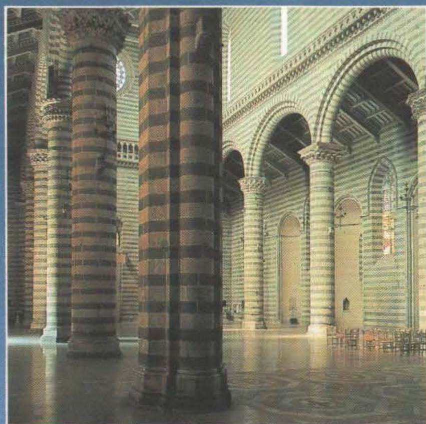
Sol üstteki çerçeveli resim. İç kısmın yarattığı uyum etkisi, görünüşte zıtlar olarak konulmuş olan belli sayıda farklı karakterin dengelenmelerinin sonucudur. 2 m. çapındaki büyük sütunlar karşıtlarını dışbükey kanat kubbelerinde bulmaktadırlar. Yatay destek duvarları, üst katın duvarlarını tamamen kapsayan kubbenin pencere kirişlerinin meydan okuyan kavisleri tarafından denetim altında tutulmaktadırlar.

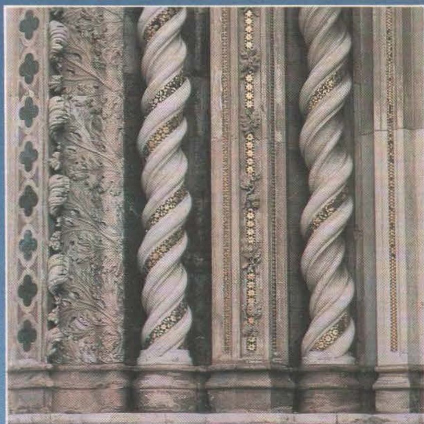
Sağ üstteki çerçeveli resim. Bu ayrıntı cephede kapıların kenarlarında uygulanan çeşitli bezemeler, kullanılan çeşitli süsler ve zengin, göz kamaştırıcı bir etki yaratmak için işe koşulan beceriler hakkında bir miktar fikir vermektedir. Cosmatili burma sütunlar Roma tekniğinden türemiş olup, burada batı kapısında kullanılan daha yeni Fransız tarzıyla birleştirilmiştir.

Aşağıda. Batı cephesinin alt kısmında yer alan bu *Havva'nın Yaradılışı* Maitani'ye atfedilmektedir. İncelemeler, bunun önce taslağının yapılıp, sonra kademe kademe işlendiğini ortaya koymuştur. Sadece bazı ayrıntılar tamamlanmıştır. Yaprakları veya öznelerin saçlarını tamamlama işlerinde farklı heykeltraşlar çalışmıştır. İki melek figürü mükemmel bir şekilde tamamlanmıştır ve ustanın becerisinin neler yapabileceğini açığa çıkartmaktadır.

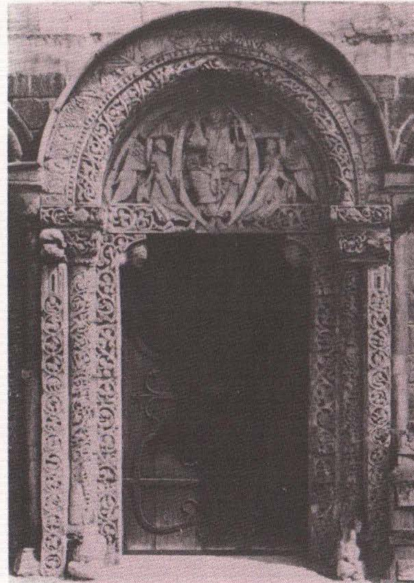
Taş heykelciliği

Eski dünyada insan yontuları başlıca ilhamlarını Yunanlıların insan biçimli dinlerinde bulmuşlardı. Batı barbarları, Hıristiyanlığın yasaklanmasına rağmen, bu geleneğin ışıltısına bir göz atmaktan geri durmamışlardır. Barbar sanatı hakkında sahip olduğumuz kanıtlar onların, önceleri insan figürlerini tam veya yarı kabartma olarak göstermek yolunda bir bilgiye sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır. Barbarların Hıristiyanlığı kabul etmelerinden sonra Antik tarzdaki heykeller, İmparatorların halka sergilenmek için yapılan heykelleriyle sınırlanmıştır. İsa'nın ve azizlerinin temsil edilmeleri mozayik veya fildişi gibi oyma nesnelerle olmuştur, fakat bunlar da boy heykelleri değildir. Muhteşem kapı çerçevelerinin, taş yontuculuğunun en azından İtalya'da, barbar istilâlarıyla yok olmadığını kanıtlamalarına rağmen, Romalıların inşaatta mermer yerine tuğlayı yeğlemeleri de bina dekoratörü olarak heykeltraşların ufkunu daraltmıştır. Barbarlar tahta oymacılığında beceri sahibiyseler de, dikkatlerini taşa çabucak aktaramamışlar ve inşaata yönelik amaçlarla yontulmuş taş talebindeki azalma muhtemelen taş yontuculuğu bilgisinde ciddi bir gerilemeye yol açmıştır.

Karolenj ve Otto dönemlerinde eski Roma kültürüne karşı ilginin canlanması, sonuç olarak taş yontuculuğuna karşı ilginin de yeniden uyanmasına yol açmıştır. Bu noktada önce balmumundan model yapmanın mutlaka gerekli olduğu maden dökmecileri öncülük yapmışa benzemektedirler. İtalya ve Güney Fransa'nın bazı kesimlerinde Ortaçağ heykeltraşları, kentlerin civarında bulunan Antik heykelleri, kendi tekniklerini geliştirmek için incelemişlerdir. Ancak, mimarları en fazla teşvik eden olgu, 11. yüzyıldan itibaren ünlü ibadet yerlerini donatmaya başlayan büyük kilise yapımı programının, duvarcılara Antikiteden beri ilk kez güvenli, takdir edilen ve gelir getirici bir iş sağlamasıdır. Baş duvarcı ustasına inşaat alanlarının yönetimini veren zenaat örgütlenmesi, loncanın sırları konusunda genç üyelerin eğitimini de kapsamaktaydı. Artan uzmanlaşma en beceriklileri taş veya sütun yontmaktan daha fazla şeyler yapmak konusunda cesaretlendirmiştir. Bunlar, daha *"Romanesque"* döneminde kiriş, duvar çıkması, friz ve sütun başı biçimlendirmişler ve bazı kiliselerde geniş batı tarzı kapıların en önemli parçası haline gelen iyi işlenmiş korniş üçgenleri meydana getirmişlerdir. Devasa kiliseler, başlangıçta bezeme olarak yontu kabartmalar kullanmışlardır. Zamanla heykeltraşlar kiliselerin batı cephelerinin tümünü süsleyebilecek hale gelmişler, duvarcılar da binaları aydınlık ve yüksek gösterecek alternatif yollar bulmuşlardır. Heykel bir bezeme unsuru olmaktan çıkmıştır. Binanın kendisi geniş bir üç boyutlu yapım haline gelmiştir. Kilisenin dışındaki bütün çevreye, duvarcılar bezeme unsuru olarak taş işleri yerleştirmişler, artık gene talep edilmeye başlanan boy yontuları için yuvalar yapmışlardır. İtalya'ya uygun bir şekilde ihraç edilen Gotik modası, burada Pisano ailesinin eserlerinde görüldüğü gibi, Antik Roma tarzının yeniden incelenmesini başlatmıştır. 13. yüzyıldan itibaren heykeltraşlar hiçbir zaman ilhamsız kalmamışlardır ve iş bulma sıkıntısı çekmemişlerdir.

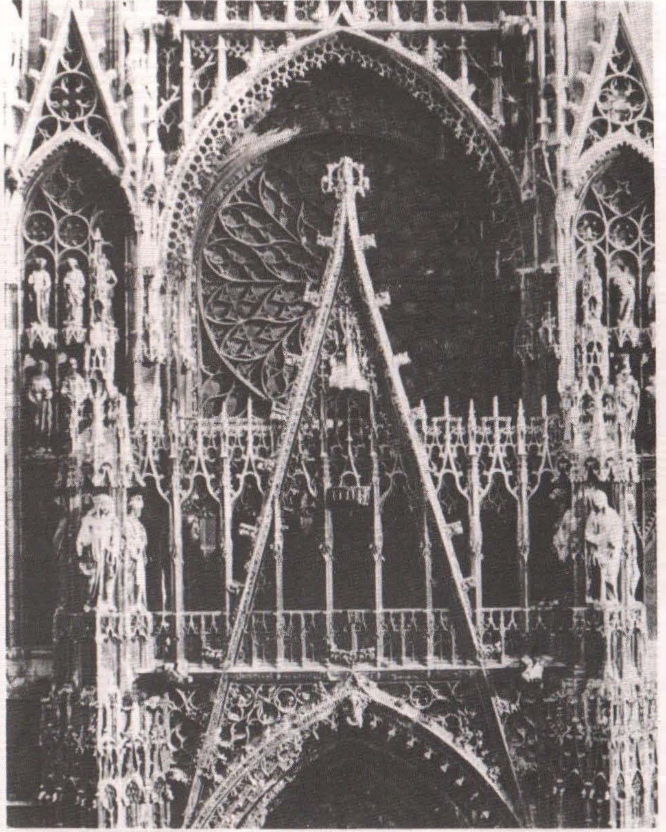
Yukarıda solda. 3. yüzyıl Roma Augustusları. Her şekil askerî kıyafetle gösterilmiş olup, bir ellerinde küre taşımakta, diğeriyle de arkadaşına sarılmaktadırlar. Bu garip cüce biçimli yaratıklar yücelik izlenimi uyandırmamakta, fakat plânın sağlamlığı paylaşılan iktidar ve uyum mesajını taşımaktadır.

Yukarıda. Moissac Manastırı kilisesinin güney kapısından St. Pierre heykeli, 1115 civarı. Bu St. Pierre figürü Moissac Manastırında bulunan ve heykelin figür üzerinde gerilim ve enerjiyi gösterme becerisini kazandığını kanıtlayan daha eski bir başkasına benzemektedir. St. Pierre burada elinde anahtarları olduğu halde şeytanın aslanını çiğnerken, ama aynı zamanda başını yürek parçalayıcı bir bakışla baktığı İsa'ya döndürmüş olarak görülmektedir. Duruş biçimi zorlanmıştır, fakat kompozisyonun gücü çarpıcıdır.

Solda. Ely Manastırının galerili bölümünün kıdemlisinin giriş kapısı, 1130/40. Bu kapı arabesk yapraklar, kuşlar ve hayvanlarla ihtiraslı bir tarzda kavranmıştır. Kapının alın bölümünde sakalsız ve haleli bir İsa, yanlarından melekler tarafından desteklenmektedir. Desen İngiliz elyazma çiziminden türemedir, fakat heykeltraşın teknik kaynakları kapının ulu tasarımına yetmemiştir.

Aşağıda. Sao Paolo Fuori le Mure, Roma'daki büyük Noel mum muhafazası, 1170 civarı. Bu, türünün tek örneği olan, 6 m. boyundaki mumluk, yaratıcıları Nicolo d'Angelo ile Pietro Vassalletto'nun imzalarını taşımaktadır. Taban yarı insan, yarı hayvan figürlerden meydana gelmiştir. En yukarıda klâsik tarzda bir vazo, bir grup garip yaratık tarafından taşınmaktadır. Sütun da kısımlara ayrılmıştır; alt yan İsa'nın ölümüne ve yeniden dirilmesine dair öyküleri resmetmektedir. Sanatçılar, kompozisyondaki karışık unsurlar için klâsik kabirlerden ve Lombard desenlerinden yararlanmışlardır.

Yukarıda. Rouen Katedralinin batı cephesi. Bu dış cephe duvarının ihtişamı, geçen savaşta gördüğü zararın henüz giderilememesi nedeniyle, karmaşık ve tamamlanmamış durumdadır. Böyle olsa bile, kavranış ve yapılış biçimi insanı şaşırtmaktadır. Alevli çizgileri kesin olarak tarihlendirmek mümkün değildir, fakat muhtemelen Fransa kralları VIII. Charles ve IX. Louis'nin İtalya'da savaştıkları döneme aittirler.

Solda. Yeni Reims Katedrali 1210'da plânlanmıştır. Orta kapının içindeki bu figürler, İsa'yı önceden haber veren Melchisedek'i, 13. yüzyıl savaşçısı kılığındaki İbrahim'i -aynı zamanda Aziz Louis'nin dua kitabında da olduğu biçimiyle- evinde konuk etmeyi teklif ederken göstermektedir. Yontunun kalitesi, Melchidesek'in muhteşem varlığı ve İncil sahnelerinin çağdaş giysilerle aktarımı, bunların hepsi göz kamaştırıcı ve hayranlık verici unsurlar olmaktadır.

Tahta İşlemeciliği

Ortaçağ zenaatkârları beceri alanlarının malzemeleriyle -maden, taş veya tahta- eserler vermişlerdir. Bunların herhangi bir sanatsal fikri gerçekleştirmek gibi bir niyetleri olmadığı gibi, sipariş verenin estetik beğenisini kazanmayı da amaçlamamışlardır. Maden üzerine çalışanların becerilerini açığa çıkartmak için çeşitli yolları vardır, fakat bu onlara taş yontuculuğunda bir üstünlük sağlamamaktadır. Figür yapımı, onun, kutsama yeri veya mihrap parçaları yapmak gibi, işinin bir parçası olmakta, "heykelcilik" sayılmamaktadır. Barbarlar başlangıçta taş üzerine çalışmamışlar, fakat maden ve tahta işlemişlerdir. Tahtadan yapılan eşyalar zamanın etkilerine karşı daha korumasızdır ve malzemenin cinsi onun çok daha fazla tercih edilen bir inceleme konusu olmasını engellemiştir.

En azından, 12. yüzyıla kadar bol kereste elde edilebiliyor olması, binaların çoğunun daha kolay ve daha ucuza olmak üzere, ahşap yapıldıkları anlamına gelmektedir. Yangınlar yeni inşaatları sıklıkla gerekli hale getirmişler ve bunlar kısa ömürlü yapılar olarak tasarlanmışlardır. İlk barbar inşaatları, büyük baronlar için üstü damla kaplanmış büyük salonların yapılabildiğini göstermektedir. 12. yüzyıl süresince de şatolar yüksek tepelerin üzerinde tahtaperde biçiminde inşa edilmektedir. Yeni taş mimarisi marangozu işsiz bırakmamıştır. İlk taş kiliselerin ahşap damları olmuş ve Gotik duvarcılar taştan kemerler yapmayı öğrendiklerinde ise, hâlâ tahtadan yapılmaya devam eden damın dışında, bu gibi yapı unsurlarının iskele ve kalıplarını hazırlama konusunda da marangozun emeği vazgeçilmezliğini korumuştur. Kemerlerin öteki kenarı için gerek duyulan kitlesel tahta işleri, bugün hâlâ birçok katedralde hayranlık uyandırmaktadır. Herkesin gözü önündeki büyük salon yapıları, kendilerine güven ve egemenlik konusunda harika bir izlenim vermektedir.

Ortaçağ'ın tahta oymacılığı daha kolay gözden kaçırılabilmektedir. Bu oymaların en çekici örneklerinden bazıları, papaz kürsüsünün oturma yerindeki yontular görülmek için bile yapılmamışlardır. Bir kilise veya salonunun dekorasyonu için yaratılan tahta yontuların günümüze gelebilen bir kesimi, bunların ne denli önemli olduklarını işaret etmektedir. Bu arada, tahta yontulara dair en eski örnekler herhangi bir tarihteki heykellerle karşılaştırılabilir niteliktedir ve zenaatkârın daha o zamandan büyük bir ifade gücü kazandığını göstermektedir.

Aşağıda solda. Santa Sabina, Roma kilisesinin kapısındaki bu 5. yüzyıl tahta yontusu, muhtemelen Süryani zenaatkârların eseri olup, bunlar Eski ve Yeni Ahid'den 18 sahne canlandırmışlardır. Burada Petrus, efendisine horoz öterken ihanet ettiği sırada gösterilmektedir. Yapım kabadır, fakat oran, duruş, mekân, elbise ve mimari açılarından klâsik tarz hâlâ varlığını sürdürmektedir.

Aşağıda. Griske, Sunnbre, Norveç'teki bir kilisedeki tahta bir Bâkire Meryem. Meryem Ana'ya karşı iman 12. yüzyıldan itibaren insan hayatına ve İsa'nın ızdıraplarına duygusal bir cevabın parçası olarak gelişmiştir.

Aşağıda. Borgund kilisesi, Sogne, Norveç, 1150 civarı. Norveç'in ahşap kiliselerinin tümü 1000-1300 döneminde yapılmıştır; bunlardan 25 tanesi hâlâ ayaktadır. Bir zamanlar 700 tane oldukları bilinmektedir. Taştan bazilika kiliselerin bunların yapım plânı üzerinde belli bir etkileri olmuştur; fakat zenaatkârlar kendi ahşap inşaat tekniklerini, hava koşullarına daha yüksek demeç sağlayabilmek üzere geliştirmişlerdir.

En altta solda. Garway, Herefordshire'deki bu kırsal kilisenin çatı kısmı (kiriş bağlantıları, kemer bağlantıları ve yonca yaprağı biçimli sivri bilezikler) yerel zenaatkârların becerilerini gözler önüne sermektedir. Daha büyük binalarda yer alan daha önemli ve süslü çatıların yapımı Orta Çağın tümü boyunca, uzun süre aynı yerde ikâmet eden ve yüksek dereceden profesyonelleşmiş zenaatkârların varlığına tâbi olmuştur; bunların eserlerinin ancak pek azı günümüze gelebilmiştir.

Aşağıda. Ixworth Thorge kilisesi, Suffolk, İngiltere'deki koltukların sonunda âletleriyle bir çatı ustası yontusu; bu, bir zenaatkârın diğerine şükranı olarak yapılmıştır. Yapılıştaki beceriksizliğe rağmen, yüz ve biçim ifadelidir ve hafif ve cesur duruş, çatı ustasının damdaki durumunu göstermektedir.

En altta sağda. Tilman Riemenschneider'in (1460-1531) ıhlamur ağacından yaptığı Melek. Bu Thuringialı yontucu, o günlerde tahta üzerine çalışan Alman zenaatkârların hayranlık duyulanı ve hakkında en fazla belge olanıdır. Tekniğinin gücünü ve inceliğini gösteren birçok muhteşem mihrap parçaları günümüze kalmışlardır.

Vitraylardaki Öyküler

Vitraylı kilise pencereleri, içimizde en güçlü Ortaçağ izlenimlerini harekete geçirmektedir. Emmanuel Viollet-la-Duc (1814-79) Notre Dame de Paris'deki bir çocukluk deneyini, güneş ışığı güney kanadındaki vitraylı pencerelerden süzülürken org çalmaya başlayınca, pencerelerin şarkı söylediklerine inandığını anlatmaktadır. Ancak, 7. yüzyıl öncesinde St. Denis Manastırı Başrahibi Suger, manastırına vitraylı pencereler yaptırtmasının nedeninin, İncil okumaktan âciz basit insanlara neye inanmaları gerektiğini göstermek olduğunu vurgulamıştır. Vitrayların duygularımız üzerinde güçlü bir etkilerinin olmasına karşılık, bunlar yapıldıkları günlerde aynı zamanda eğitici olmayı da hedeflemişlerdi ve bakışları, bugünkü ilân panoları gibi, bir amaç doğrultusunda yakalıyorlardı.

Kuşkusuz Ortaçağ'ın başına ait dönemdeki kiliselerde de vitray olmuştur, fakat bugüne kalan örneklerinden, bunların dekoratif niteliği veya yaygınlığı hakkında ikna edici bir şekilde konuşmak mümkün değildir. Alsas'taki Wissembourg kilisesinden, 11. yüzyılın ikinci yarısına ait bir İsa başı günümüze ulaşmıştır, fakat teknik başarısına rağmen bu parça sanatçıların vitrayla öykü anlatma işinde pek ileri gittiklerini düşündürtmemektedir. Buna karşılık, 12. yüzyıl zenaatkârları becerilerini o kadar ileri götürmüşlerdir ki, Suger onlardan 6 penceresini Kitab-ı Mukaddes'den veya allegorik sahnelerle süslemelerini talep edebilmiştir. Bunlardan hepsi de restorasyondan geçmiş sadece 16 pano günümüze ulaşabilmiştir. Suger konuları seçerken Rupert de Deutz'ün (1075 civarı-1129/30) bilgisinden esinlenmişti; bunun anlamı, o zaman muhtemelen zenaatkârlar tarafından kopya edilecek resimlerin bulunmadıklarıdır. Pencerelerden birindeki Jesse Ağacı, ilk elyazmalarında resmedilmiş bir konu olarak bilinmekteydi, ama vitrayda hiçbir örneği yoktu ve bu resim Chartres Katedralinde hemen kopya edilmiştir. Aynı döneme ait diğer üç pencere vitrayı daha Chartres'da yaşamaya devam etmektedir. Kuzey Fransa'nın diğer yerlerinde, özellikle Le Mans ve Poitiers'den sahneler resmeden ve pencerenin tümünü kapsayan vitraylar (Poitiers'deki Çarmıha gerilme sahnesi 8 m. yüksekliğindedir) cam boyama sanatının, yakın tarihlerde gelişmiş olsa bile, biçim ustalığına ulaştığını göstermektedir.

12. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar bu sanat Kuzey Avrupa'da Gotik inşaat tarzının teknikleriyle bağlantı halinde serpilmiştir. Gotik mimarlar, Tanrı evine lâyık bir ışık seline uğrattıkları büyük kiliseler yapmayı temkinli bir şekilde ilerletmişlerdir; bu kiliselerdeki düz veya ilk Citeauxcu kiliselerde olduğu gibi, basit resimli camlarla donatılan pencereler, mimarların ışık elde etme amaçlarına en iyi hizmeti vermişlerdir. Boyalı cam ışığı daha az aktarmasına rağmen, başka üstünlüklere sahiptir. Bir aradaki renklerin tıpkı metal bir kutsal emanet muhafazasındaki değerli taşlar gibi göz kamaştırıcı etki yapması, muhtemelen müminlerin Tanrı'nın kutsal sırrına karşı duygusal inançlarını yükseltmiştir, fakat Kitab-ı Mukaddes'den öyküler veya aziz hayatları anlatmak için boyalı cam parçalarının birleştirilmesi -kilisenin bazı bölümlerinde bunların görülmelerinin güçleşmesine rağmen

Yukarıda. St. Denis Manastırı başrahibi Suger (1122-51) kendini manastırına adamıştı. Anılarında yönetimini anlatırken, kilisesini yeniden inşa ettirme ve güzelleştirmeye gösterdiği özeni tasvir etmekte ve yeni pencerelerin çoğundaki resimlere dikkat çekmektedir. Resmin, zihni maddî olandan maddî olmayana yükseltme gücü konusunda yorumlar yapmakta ve konuları seçerken esin kaynağı olan mısraları zikretmektedir. Aynı zamanda, yapılmaları sırasında içerdikleri beceriden ve malzemenin maliyetinden dolayı değer kazanan pencereleri anlatmaktadır; onları korumak ve onarmak üzere bir usta zenaatkâr atamıştır. Kendisini vitraylarda temsil ettirmekle, geleceği de gözetim altında tutmaktadır. Ancak Suger'nin pencereleri 1793'te delice tahrib edilmişlerdir; bu yüzden vitrayların bugünkü halleri Emmanuel Viollet-le-Duc'ün 19. yüzyıl ortasında gerçekleştirdiği restorasyonun eseridir. Vitraylara karşı hayranlığına rağmen, restorasyon bugün çok beceriksizce yapılmışa benziyor.

Sağda. Wissembourg (Alzas) Manastırı kilisesinden bir 11. yüzyıl İsa başı, bu iletişim aracının, anlatı sanatı olarak henüz mükemmelleşememesine rağmen, nasıl çabucak büyük bir ifade yeteneği kazandığı hakkında bir fikir vermektedir.

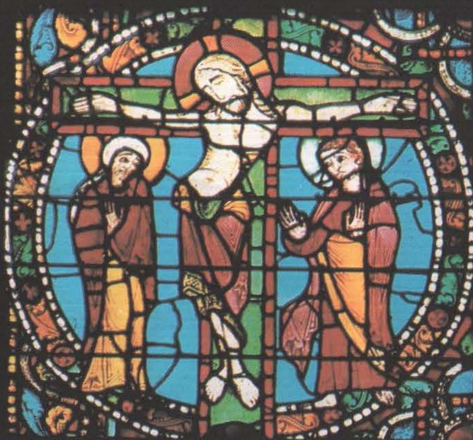
Aşağıda. Suger'nin bu anlatı aracının en eski anlamlı kullanıcısı olarak resmettirdiği öykülerle ilgili düzenlemenin bugüne kadar gelebilen 16 tablosundan biri olan Musa ve altın dana. Geliştirilecek herhangi bir daha eski örneğinin olmaması nedeniyle, kompozisyon özellikle dikkat çekicidir.

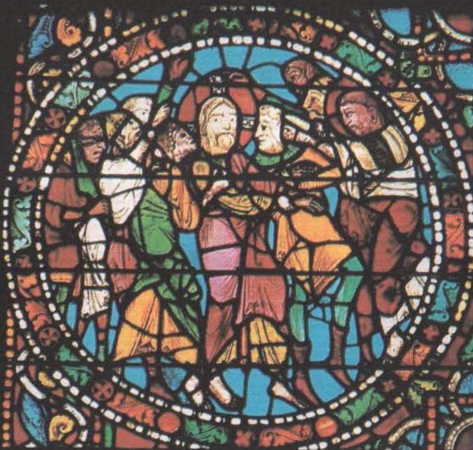

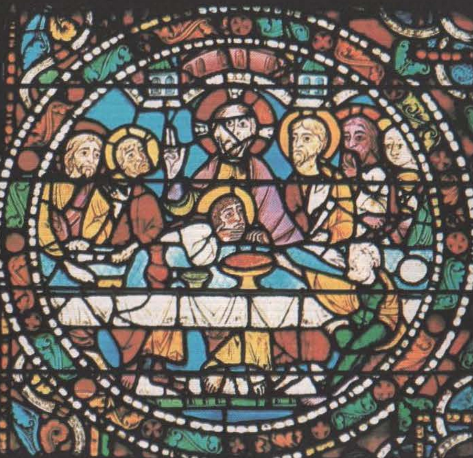
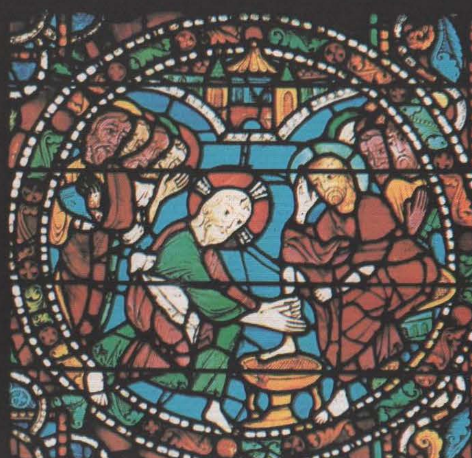
kilise yaptıranların eskiden duvarlarda bulunan kitap resimlerini yeni haberleşme aracına aktarmak arzularını göstermektedir. Bunun sonucu olarak, yeni beceriler gelişmiş ve pencereler Gotik inşaatın en fazla dikkatle incelenen parçalarından biri haline gelmişlerdir. Vitray yapımcıları tıpkı duvarcılar gibi, binaların pencere takılacak kısımlarının bitirilmesine göre, bir yerden bir diğerine dolaşıp durmuşlardır.

1194'te Chartres'da çıkan korkunç yangından sonra katedrali yeniden inşa etmek zorunlu hale gelmiş ve vitray ressamları bilinen ve bize kadar ulaşan oldukça tamam ilk resim plânını gerçekleştirmişlerdir. 1200'le 1235 arasında 2000 m²'lik bir alanı kaplayan yüzden fazla pencere vitrayla kaplanmıştır. Birçok vitray ressamı inşaat alanında işbirliği yapmışlar ve bunların ücretleri Kral IX. Louis'den, annesi Blanche de Castille'e ve daha alt düzeyde Brötanya dükünden birçok tüccara, duvarcıya, toptancıya, zenaatkâra ve hattâ Bâkire Meryem'in Fransa'daki başlıca kabrinde anılmayı isteyen su taşıyıcılarına varıncaya kadar birçok kimsenin yaptıkları bağışlarla ödenmiştir. Bunların kendi aziz pirlerini vitray plânının içine dahil etme arzuları, aynı zamanda Chartres'da programlanan sahneler arasında neden çeşitli azizlere, Myralı Nicholas'ya, Thomas Becket'ye ve yerel aziz başrahip Lubin'e de yer verildiğini açıklayabilir; buna karşılık daha sonraları Bourges ve Reims'de de Chartres'da olduğu gibi yangın çıkmasına rağmen, buralardaki yetkililer çok daha tutarlı sistematik bir vitray plânını gerçekleştirebilmişlerdir. Bu dönemde yapılan büyük katedraller komşularının deneylerinden yararlanmakta, fakat onların taklitçileri olmamaktadırlar. Bu aşamada bireysel ustaları belirlemek veya onların dolaştıkları yolu çizmek çok zordur; bunlar da duvarcılar gibi, herşeyi kendi deneylerinden öğrenmiş olmalıdırlar.

Ressamların sanatları en yüce noktasına IX. Louis'-

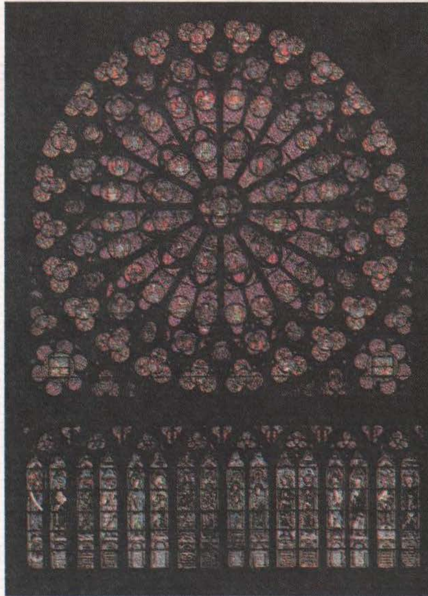

Solda. Chartres'daki 12. yüzyıl vitrayları bu aracın öykü anıatmadaki olanaklarını göstermektedir. Batı ucundaki daireler İsa'nın Jesse penceresindeki soy zincirini resmetmekte, ortadakiler hayatını, en alttakiler de kendini göstermesinden başlayıp, yeniden diriliş görüntüleriyle biten İsa'nın ızdıraplarını sergilemektedirler. Bunlar zenaatkârların renk farklılaştırmalarında ne denli başarılı olduklarını kanıtlamaktadır, fakat asıl etki ışık oyunlarına bağımlı olmaktadır. İsa'yı yargılanırken gösteren batı cephesindeki gül biçimli pencere, 13. yüzyıldaki yeniden inşa sırasında yeryüzündeki hayatının anlatıldığı bölümün içine dahil edilmiştir.

Aşağıda. Vitray, 14. yüzyılda, halk imanına uygun olarak daha görülebilir bir konuma getirilmiştir. Sainte Catherine'i elinde tekerleği, taçlı ve etollü olarak gösteren bu vitray Regensburg Katedralindedir ve 1343'te yapılmıştır.

Yukarıda. Strasbourg'daki St. Laurence Katedralinin Diriliş penceresindeki bu tablolar, vitrayların mimari kemerleri ve zarif biçimleriyle Gotik zevki benimsediklerini göstermektedir. Sahneler muhtemelen o çağdaki elyazmalarının resimlerinden örnek alınarak yapılmışlardır.

Sağda. Notre Dame de Paris Kilisesinin bu gül biçimli penceresi 1270 civarında Jean de Chelles ve Pierre de Montreuil tarafından Chartres Katedralinin gül penceresinden 40 yıl kadar sonra yapılmıştır. Artık kalıp tamamen geometriktir ve temsili biçimlere ihtiyaç duyulmaksızın, ışığın renkli camlardan içeri süzülmesiyle yetinilmektedir.

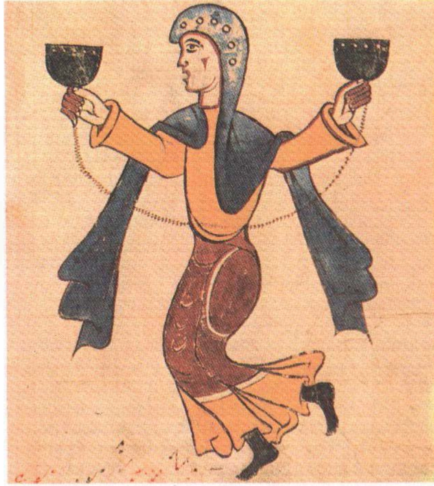
nin Paris'te yaptırttığı Sainte Chapelle'de ulaşmıştır. Bu kilise Dikenli Haç ve krala İstanbul'dan gönderilen Çarmıhın bir parçasını muhafaza etmek üzere inşa edilmiş ve 1244'le 1248 arasında vitrayları döşenmiştir. Üst kapella 15 geniş penceresi ve batıda gül biçiminde olup, çoğu Kitab-ı Mukaddes'den olan 1134 sahnenin yeraldığı yuvarlak penceresiyle -bunların biri, bir parçasının Paris'e gelmesine kadar İsa'nın çarmıhının öyküsünü tasvir etmektedir- aslında camdan bir binadır. Chartres'da olduğu gibi, birçok atelyenin ve hattâ orada olduğundan daha fazla vitraycının katkıda bulundukları aşikârdır, fakat bunlar uyum etkisini kaybetmemişlerdir. Büyük katedrallerin mükemmelliğe ulaşması ve 14. yüzyılda bina ölçeğinin küçülmesi muhtemelen yeni kilise yapımı ile restorasyonların üstesinden gelebilecek yerel atelyelerin belirmelerine yolaçmıştır. Vitraycılar tekniklerini geliştirmeye, tarzlarını diğer sanatlardaki yeniliklerle uyum haline sokmaya ve bu kanalın olanaklarını 16. yüzyıla kadar araştırmaya devam etmişlerdir. Fakat zevklerdeki değişme ve klâsik tarzın yeniden canlanması, Katolik ülkelerde bile vitray yapımının bir kenara itilmesine yolaçarken, Reformasyondan geçen ülkelerde, vitraylar da, tahta ve taş heykeller gibi kolaylıkla tahrib edilmiştir.

Vitraycıların teknikleri ilk kez 12. yüzyılın başlarında Theophilus'un elkitabında *(Çeşitli Sanatlara Dair)* anlatılmıştır. Önce cam yapılmaktadır. Başlangıçta, en âdi cam yeşilimtrak bir renkte olmakta ve öteki tarafını göstermemektedir. Camı renklendirmek için, boya malzemelerine toz halindeyken demir ve bakır pasları katmak gerekmektedir. İngilizler kendileri renkli cam yapmamakta, Almanya ile Fransa'dan ithal etmekteydiler, çünkü muhtemelen metal oksidlerinin kaynağı olan kobalt ancak Bohemya veya Saksonya'da elde edilebilmekteydi. Bu durum aynı zamanda bu cam boyama tarzının İngiltere'ye muhtemelen 1174'de Canterbury'den girdiğini akla getirmektedir, ama bu tarihlerde meslek Kıt'ada iyice yerleşik hale gelmiştir. Cam hazırlama teknikleri ve boya malzemelerindeki iyileşmeler, özellikle 14. yüzyılda gümüş kullanarak ve yüksek ısıda pişirerek sarının çeşitli tonlarını elde etmek üzere bir sıvı kullanma tekniğinin icadıyla, gelişmeye devam etmişlerdir.

Pencereleri resimleyen ve renklendiren vitraycılar, camlarını kendileri yapmamaktadırlar. Bunlar muhtemelen, elyazmalarının resimlerini kullanan ressamların ve *cloisonné* minecilerinin becerilerinden yararlanmaktadırlar. Bu sonuncu tekniğin Fransa'ya 1000 yılından önce Venedikliler tarafından getirildiği düşünülmektedir. Bu teknikte de metal şeritler biçimlendirilmekte ve bir yüzey üzerinde birbirlerine tutturularak, fırında ateşe tutulmuş çeşitli renklerde camlarla desen ortaya çıkartılmaktadır. Ancak, o dönemin çok takdir gören diğer zenaatları gibi, yeni mimari tarzın ihtiyaçlarına cevap verebilmek için uzmanlaşmaya gerek duyulmaya başlanılmıştır. Böylece vitraylar Gotik inşaat tarzına ait olmuşlar ve onun estetik plânının ayrılmaz bir parçası haline gelmişlerdir. Gotik pencerelerin yapı ve biçimleri olmasaydı, vitray yerini koruyamaz ve unutulmuş bir sanat haline gelirdi.

Müzik

Müzik âletleri ve dansçılar, Orta Çağa ait resim ve oymalarda sıklıkla resmedilmişlerdir. Bu örnekler müziğin gücüne saygı duyan sanatçılar tarafından başarılan incelik ve ifade yeteneğinin düzeyini göstermektedirler. Tahta bir koltuğun ucunda yer alan tulum çalan adam *(en altta solda)* tamamen duygusuzdur, İspanyol dansözlerine benzeyen *(en solda)* kadın ise hareketli ayakları ve kararlı elleri olduğu halde çizilmiştir. Çalgıcılar âletlerini canlı bir şekilde çalmaktadırlar, bu da sanatçıların yaptıkları işe tamamen alışık olduklarını düşündürmektedir. Bazı elyazmaları müzikal notaları göstermektedirler; lavtacının *(solda)* porte çizgileri, tonları ve değişen perdeleri kesin bir şekilde işaret edebilmek için dahil edilmiştir. Bu yolla müzik yazmak esas olarak çoksesli şarkılardaki şarkıcılar için düşünülmüştür.

Yukarıda. Lutrell dua kitabından bir trompetçi. Bu dua kitabı 1340 civarında Lincolnshire'deki Irnhamlı Sir Geoffrey Luttrell için yazılmıştır ve genel olarak İngiliz elyazma süslemeciliğinin yüksek niteliğinin uzun süre korunamadığını göstermektedir. Figürlerin ifadesiz karakterleri ve renklerin karmakarışıklığı, bezemenin esas cazibesinin gündelik hayatla bağlantısından ve insan ile hayvan figürlerini kaba bir şekilde harmanlamasından kaynaklandığı anlamına gelmektedir.

Yukarıda solda. Bir Anglo-Sakson şiir antolojisinden en eski arp çizimlerinden biri, 1000 civarı.

Şimdiki kuşakta Ortaçağ müziği bir kez daha güç kazanmış ve takdir görmüş, böylelikle sadece bilginlere has garip bir merak alanı olmaktan kurtulmuştur. Ancak bu durum, konunun anlaşılmasını bir bakıma güçleştirmektedir; Orta Çağ müziğinin doğasına ilişkin yargılar, konser salonlarındaki veya plâklardaki performanslardan elde edilemez; çünkü bu müziği Ortaçağ'da icra edenler dinleyicilerinden sınırlı bir karşılık beklememişlerdir. Eski müziğin tam notalarının nasıl üretilebileceği gibi çetrefil bir sorun bir yana, başlıca tarihsel sorun, bu gibi toplumlarda müziğin rolünü belirleyebilmektedir, çünkü bize ulaşan notalı müzik çok az olduğu için belli bir bağlam oluşturmak güç olmaktadır.

Kilise müziği örneğinde, Papa I. Gregorius döneminde kurala bağlanan, rahiplerin söyledikleri *plainchant*'lar hakkında, bunların 11. yüzyıla kadar armonik açıdan zenginleştirilmediklerini söyleyecek kadar çok şey bilmekteyiz. Tenor temel akoru tutarken, başka sesler tarafından söylenecek ek melodi hatlarının bestelenmesi yoluyla armoninin geliştirilmesi, süreç içinde tamamen özgün, çok sesli eserlerin bestelenmesine olanak vermiştir. Kilise için yapılan müziğin, hem matematikle, hem de esin perileriyle (Musa'larla) olan bağlarının anlaşıldığı Augustinus'un ve Boethius'unki gibi örneklerde, doğal olarak kilise mensuplarının antik teorik müzik yazılarını bilmelerinden yararlanmıştır. Acaba bu müzik bilgisi lâik müziği de etkilemiş midir? Başka bir cepheden 13. yüzyıl şarkılarının o kadar popüler olduklarını biliyoruz ki, Fransiskenler melodilere uyarlamak üzere daha yakışık alacak sözler yazmak zorunda kalmışlardır. Sadece yazılanları bildiğimiz için ve yazılı müzik yalnızca birkaç parça halinde çalınan eserlerde gerekli olduğundan, lâik müziğe ait teksesli melodiler veya danslar hemen hemen hiç bilinememektedir. İcra sırasında, şarkıcının veya çalgıcının erdemi, serbestçe söylemesinden ya da çalmasından kaynaklanmakta ve ona ün sağlayan da bu olmaktaydı. Ne, İrlandalı kemancının Ortaçağ'daki karşılığının her yerde bulunan bir kimse, ne de aynı melodinin koro halinde söylenmesinin soloya nazaran daha popüler olup olmadığını biliyoruz. Acaba topluluklar yakınlarında meslekten eğlendiriciler buluyorlar mıydı, yoksa arızî ziyaretçileri mi oluyordu? Topluluklar kendileri için müzik yapıyorlar mıydı, yoksa zamanlarının çoğunu müziksiz mi geçiriyorlardı? Şarkı söylemek, âletle yapılan müzikten herhalde daha çok işlenmişti. Kadınlar eğirme tekerleği veya dokuma tezgâhının başında; tarla sürenler öküzlerini yönetirken veya tohum atanlar tarlalarda şarkı söylemiş olmalıdırlar. Acaba Vikingler kürek çekerlerken, şarkı söylediler mi? En azından savaşta halk şairlerinin askerlere ilham vermek, eski kahramanlara öykünmek amacıyla şarkı söylediklerini ve trampetçi ile borucuların -eğer düşmanı korkutmak için atılan çığlıkları bastırmak için değilse- savaşçı tutkuları harekete geçirmek için âletlerini çaldıklarını biliyoruz. Bütün Ortaçağ sanatları içinde, müzik anlayışımızdan en fazla kaçanlarından biridir.

Edebiyat

En altta solda. Vatikan Vergilius'u (Vatikan Ms. Lat. 3225), muhtemelen 4. yüzyıla ait olup, bilinen en eski resimli kodekstir. Metnin tek bir hattat tarafından yazılmış olmasına karşılık, resimlerin üzerinde birçok sanatçı çalışmıştır. Bunların hepsi tamamen klâsik tarzlarıyla, insan biçimi, mekân ve oran anlayışlarıyla dikkat çekicidirler. Bu cins kitaplar Orta Çağda ve 16. yüzyılda sanatçılara klâsik sanat hakkında fikir vermek üzere bulunabilen yegâne yapıtlardı.

Aşağıda. 1300'ler civarında Zürih'de yapılmış olan bu elyazması (Heidelberg Üniversitesi Cod. Pal. Germ. 848) en eski Germen lirik şiirlerinin tam bir Orta Çağ derlemesini sağlamaktadır; kitapta 140 şairin eserleri ve yazarları temsil eden 137 resim yer almaktadır. Bu resimde şahinle avlanmasına rağmen canı sıkılan hanımı oyalamaya çalışan âşık gösterilmektedir.

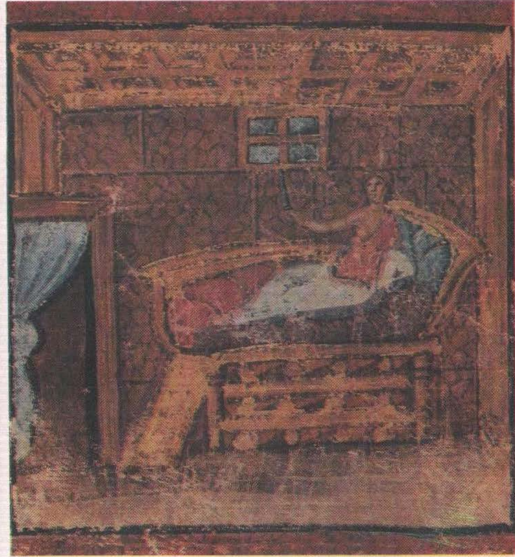

Ortaçağ'ın başlarında klâsik tarzda edebiyat, ancak St. Hieronymus (Jerome) gibi, örneğin Vergilius türünden putatapar şairleri takdir etmenin rahatsızlığını duymaya başlayan kilise mensupları tarafından devam ettirilebilmekteydi. Klâsik putataparlığın Hıristiyanlığa meydan okuyan bir unsur olmaktan çıkmasından sonra bu tavır değişmiştir. Büyük okullardan en iyi eğitimi almış olan bir kısım kilise mensubu, özellikle 12. yüzyılda Latince nazım ve nesir yazmakta büyük bir ifade akıcılığına ulaşmışlardır. Bunların antik edebiyata karşı olan ilgileri, yeni yazılı Fransız ve Alman edebiyatı üzerinde belirleyici bir etki yaratmıştır; bu edebiyat saray çevrelerine yöneliktir ve okunmaktan çok dinlenmek içindir. Avrupa'nın bazı barbar dilleri, bundan önce -özellikle yazıtların çevrilmeleri amacıyla- yazı dili olarak kullanılmışlardır. İngiltere'de hem edebiyatın, hem de yasaların İngiliz dilinde yazılmalarına ilişkin köklü bir gelenek vardır. 10. yüzyıldan itibaren bu durum daha o zamanda bile yüksek bir düzeye erişmiştir. Benzeri erken olgunluklar Galler ve İrlanda'da da kendilerini göstermişlerdir. Barbar Avrupa boyunca yerel diller, muhtemelen Latinleşmemiş halkı kahramanlık şiir ve öyküleriyle eğlendirmek için kullanılmıştır. Bu cinsten eserler ne yazılı hale gelmişler, ne de muhafaza edilmişlerdir; bunun tek istisnası, dünyaya o halkların gördüğü gibi bir göz atan *Beowulf* adlı İngiliz şairidir. Savaşçıların beceri ve niteliklerini metheden kahramanlık şiirleri, bu tarihlerde en iyi örneğini, Charlemagne'ın 778'de İspanya'ya müdahalesinden bir bölüm aktaran bir Fransız şiiri olan *Chanson de Roland*'da bulmuştur. Bu şiirin en eski elyazması, olaydan üçyüz yıl daha geç bir tarihte yazılmıştır. Şiirin modern anlamda tam ne zaman yazıldığı, tek bir (bilinmeyen) yazara mı sahip olduğu canlı tartışmalara konu olan sorulardır. Şiir, Müslümanlarla savaş hakkında aşikâr Hıristiyan fikirleri ve baronluk hakkında feodal fikirler taşımaktadır ki, bunları "kahramanlık" temalarının temsilcileri olarak kabul etmek mümkün değildir. Yerli dillerden yazılan herşey kaçınılmaz olarak Hıristiyan olmuştur, Hıristiyan olmayan barbarlar için yazının değeri yoktur. Eğer bunların edebiyatları vardıysa bile, bunun Hıristiyanlık-öncesi biçimini bilebilmek mümkün değildir.

Çeşitli yerli dillerdeki Ortaçağ edebiyatı, Klâsik ve Keltik geçmişe dair Latince öykülerin eğitimli şairler tarafından yeniden ele alınarak üretildiği romanslardan hareketle gelişmiştir. Bunlar özgün metinleri okuma olanakları olmayanlar için, kaynaklarındaki edebî kalıpları benimsemişlerdir. Charlemagne ve Kral Arthur'ün şövalyelerinin maceraları ve aşklarına dair manzum öyküler, daha kolay anlaşılabilir düz yazı biçiminde de kendilerine yol bulmuşlardır. Aşk duygularına romantik ilgi, ödevlerin yerine getirilmesi istemleri ve bunların çatışmalı sonuçları, yazarların, özellikle Provence, İtalya ve Almanya'da olmak üzere, lirik yetenekleri üzerinde güdüleyici bir etkiye sahip olmuşlardır. Bu cins şiirler, kitaplardan sessizce okunmak yerine, çoğu zaman yüksek sesle söylenmişlerdir, fakat bu cins şiir okuma toplantılarındaki dinleyici kitlesi, bayramlarda halka okunan kahramanlık şiirlerinin dinleyicilerine nazaran, toplumsal olarak daha kısıtlı kalmıştır. Edebiyat giderek incelmiş bir kitleye özgü hale gelmeye başlamıştır; edebiyat sırtını saray değerlerine dayamış; kişisel sorumluluk ve kararı desteklemiştir. Daha kaba zevklere yönelik şarkılar ve öyküler, kurnaz *Renard* (tilki) gibi hayvan öyküleri ve mizahî fıkralar Ortaçağ edebiyatının çeşitliliğini göstermektedir, tabiî bu edebiyatın içinde bütün Avrupa dillerinde bol örnekleri bulunan vaaz, eğitsel ve imana yönelik eserler de yer almaktadırlar.

En altta sağda. Lancelot du Lac (British Library, Add. Ms. 10294). Gölden kral Arthur'ün kılıcını almak üzere çıkan bu el, 14. yüzyıl başlarında İngiltere'de, düzyazı tarzında bir Fransız Romansı olan *Lancelot du Lac*'ın elyazmasının çok serbest bir dizi resminden biridir. Bu nüshanın herhalde 1230'larda II. Henry'nin sarayında yaşamışlardan biri olan Walter Map'a atfedilen Latince versiyondan çevrildiği ileri sürülmektedir. Romans, İngiltere'de Fransızca konuşan soyluluk arasında popüler olmuştur, fakat metin içindeki bol miktardaki resim 14. yüzyıla aittir.

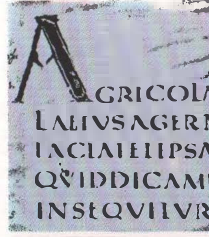

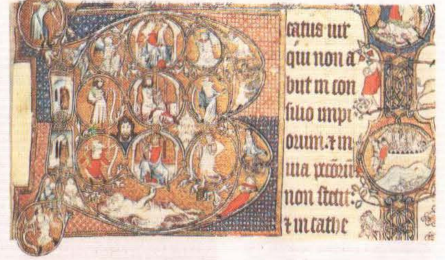
Elyazmalarının Resimlenmesi

Resimli elyazmaları diğer sanatsal nesnelere nazaran daha kolay tahrib edilmiş ve bozulmuşlardır, fakat kayıplara rağmen binlercesi kamusal ve özel kütüphanelerde bizlere kadar ulaşarak, bu tür hakkında dikkat çekici bir anlama noktasına ulaşmamıza izin vermişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, resimli elyazmaları hakkında Ortaçağ'ın bilinen diğer sanat faaliyetlerinden daha fazla bilgiye sahip olabilmekteyiz. Mimari ve heykelciliğin tersine, resimli kitaplar o dönem hakkının kullanımına tahsis edilmemekte ve hatta şimdi bile yalnızca elyazması koleksiyonlarına ulaşma ayrıcalığına sahip bilginler bu kitapları istedikleri gibi inceleme şansına sahip olabilmektedirler. Ancak, yapıldıkları dönemde bu resimli ve bezemeli kitaplar çok çeşitli okuyuculara yönelik olmuşlardır. Mihraba kilise törenleri için konulmuş olanları, ancak Tanrı'nın kendi gözleri içinmiş gibi yüce ve ihtişamlı bir tapınmaya konu olabilirlerdi. Daha sonraki dönemin soyluları için yazılmış olan ibadet saatleri kitapları gibi bireysel dua kitapları, zihnin dağılmasından başka bir işe yaramayan garip sahnelerle yüce resimleri harmanlamaya uğraşmışlardır. Üniversite öğrencileri ile mümin Hıristiyanların sayılarının bir kitappiyasasına garanti edebilecek miktara ulaşmasıyla, profesyonel sanatçılar, özellikle Paris'te, örgütlü bir tarzda çalışmaya başlamışlardır. Burada önce kabul gören ustalara çırak olunmakta ve talebe cevap vermek üzere yüksek kalitede kitaplar üretilmektedir. Ancak başlangıçta, kitapların çok daha kısıtlı bir dolaşıma konu oldukları dönemde, bunların yazı ve süslemeleri, hattat ile nakkaşların aynı kimseler olmamalarına rağmen, daha çok kilise ve manastırlarda yapılanlara benzemekteydi. Bazı metinler, öykülerinin içine hem biçimsel resimler, hem de marjinal taslaklar koyan Parisli Matthieu'nün örneğinde olduğu gibi, bizzat yazarları tarafından resimlendirilmişlerdir. Şifalı otlara dair olanları gibi bazı eserler, okuyuculara yararlı olması gereken resimlere ihtiyaç göstermişlerdir. Tıb ve astronomi konusundaki incelemeler, ortaklaşa olarak metnin anlamını açık hale getirecek resimler içermişlerdir. Ortaçağ'ın en başından beri Kutsal Kitap resimlemesi, sanatçıların muazzam bir konu yelpazesi içinde çalışmalarına sahne olmuştur.

Aşağıda. Codex Augusteus, Vatikan Kütüphanesi, Ms. Lat. 3256. Bu, Vergilius'un *Georgic*'lerinin 4. yüzyıl İtalyan elyazması, net ve düzenli köşeli büyük harflerle yazılmıştır, noktalama işareti yoktur, fakat geniş marjlar ve bezemeli renkli başharfler vardır -İmparatorluğun son dönemlerinin lüks elyazmalarından biri. Buradaki başharfler herhangi bir bezeme işleminden geçmemişlerdir.

Aşağıda. St. Omer dua kitabı, British Library, Londra, Ms. Yates Thompson, 14. Doğu Anglia'da 1330 civarında resimlenmiş olan bu elyazması, başharf süslemelerinin uç noktasına ulaşmış olması, İngiliz sanatçılarının Gotik minyatür tarzını en yüksek noktasına çıkardıklarını işaret etmektedir. İlk dua bir Jesse ağacıyla süslenmiş ve kenarlar küçük insan ve hayvan figürleriyle doldurulmuştur.

Solda. Kells Kitabı, 800 civarı, Trinity College, Dublin, Ms. 58. Bu ünlü sahife, başharflerin tamamen bezeme kastıyla işlenmelerinin en yüce noktasıdır. İsa'nın (Hristos= Mesih) adı yerine kullanılan Yunan harfleri khi ve rho altın yaldızlamaya izin verecek bir şekilde kullanılmaktadır.

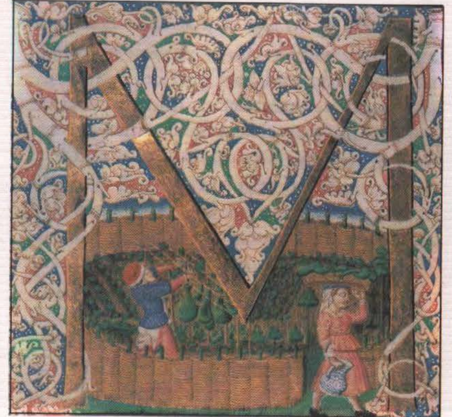
Altta solda. Pierpont Morgan Kütüphanesi, New York, İnciller. Bu, 9. yüzyılda edebiyat ve bilgiyi canlandırmak için çaba sarfedenlerin izledikleri ve başardıkları aydınlığın güzel bir örneğidir. Harfler eski İmparatorluk yazıtlarındaki modele açıkça uygun hale getirilmişlerdir ve bezeme yazının okunabilirliğini engellememektedir.

Aşağıda ortada. 1070 civarına ait bir Benedikten Kitab-ı Mukaddesi, Bibliothèque Nationale, Paris, Ms. Lat. 254. Karolenj döneminde gerçekleştirilmiş olan yazı netliği sonraki yüzyıllarda kaybolmamıştır, fakat başharfler çoğunlukla bezemecilerin dikkatini çekmiştir.

Aşağıda sağda. Plinus'un *Doğal Tarih*'inin Siena'da 1460'larda yapılan kopyası. Çıkıntılı harfin kullanılması resmi üç sahneye ayırmakta, ressam burada metnin konusundan esinlenmektedir.

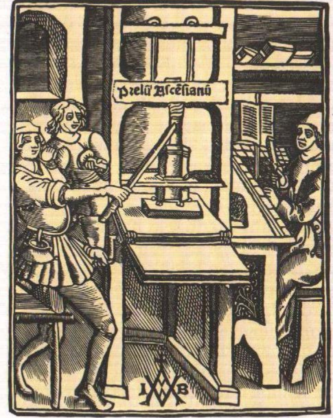

AYRIM DÖRT

KIT'ANIN PEKİŞMESİ

AYRI KİMLİKLER

Eritme potasındaki Avrupa devletleri

13. yüzyıl hükümdarlarının açık hedefleri ve bunların çıkarlarını sağlam bir şekilde izlemeleri, bu yüzyılın sonlarından itibaren onlara öngöremedikleri zorluklar çıkartmıştır. Papalık, doldurulması güç bir makam haline gelmiş ve eski bir keşiş olan V. Clestinus eşi olmayan bir şekilde papalıktan vazgeçince, yerine Romalı bir soylu ve dinsel hukuk bilgini olan VIII. Banifacius geçmiştir. Bu papanın kardinalleri ve Fransa ile İngiltere kralları ile olan uyuşmazlıkları bir dizi olayı harekete geçirerek, Papalığın 14. yüzyılda Avignon'a sürgüne gitmesine ve Fransız etkisine girdiği yolunda ün kazanmasına yol açmıştır. Ancak, Fransa kralı Papalığın nasıl bir manevî destek sağlayabileceğinin değerini anlamıştır, çünkü IV. Philippe'in baskı kokan politikaları Flandre'da sert bir tepki uyandırmış ve ordusu Courtrai savaşında (1302) kentliler tarafından yokedilmiştir. Kısa süreli saltanatlardan sonra, arkalarında sadece kız çocuklar bırakarak ölen oğullarının izlediği Philippe'in ve soyunun Tanrı'nın naibi Papaya hakaret etmiş olmanın cezasını çektikleri düşünülmüştür. Fransa'nın Valois kolundan yeni kralları, İngiliz kralları gibi, yüzyıl kadar bir süre boyunca, taht üzerindeki haklarını rakiplerine kabul ettirmeye uğraşmışlardır. İspanya'da Müslümanlara karşı girişilen büyük seferler, 13. yüzyılda tavsamış ve Hıristiyanlar iç savaşlarda birbirlerine düşmüşlerdir. İngiltere'de ise, kral I. Edward İskoçlara saldırmış, fakat seferlere ve fethe rağmen onlara egemen olamamıştır. Ardıllarından ikisi tahttan indirilmiş ve katledilmiştir. 14. yüzyıl hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde düzensizlik, felâket ve şiddet yüzyılı olarak ün salmıştır.

Hernekadar Fransa kralı Flandre'da basit kentliler tarafından kovularak ve İngiltere kralı da isyankâr İskoçlar tarafından hakarete uğradılırsa da, tarihçiler gene de, kralların üzüntülerini yansıtmamaya dikkatlerini daha önce kendilerini kamusal alana zorlamamış grupları da hesaba katabilecek biçimde düzeltmeye dikkat etmelidirler. İskoçlar bir kralları olmadığı halde bile kendilerini bir krallığın üyeleri olarak görmekten vazgeçmediklerini, kralların şuradan veya buradan bulunabileceğini ve krallığın kendisinin ayakta kalacağını göstermeleri karşısında, tarihçilerin krallarla ve arşivleriyle ilgilenmelerinin gerçeğin aldatıcı bir şekilde temsil edilmesi olduğunu ortaya koymaktadır. Ne İskoçya'da, ne de Flandre'da krallar kendi yollarını izleyememişlerdir. Flandre'da ülkenin süzereni olarak kral IV. Philippe'in zaptettiği "Fransız" kentleri Bruges ve Gand, bu süzerenliğe karşı direnmeleriyle, Paris tarafından denetlenmekten sürekli olarak kurtulmuşlardır.

14. yüzyıldaki bu cinsten bütün bağımsızlık teşebbüsleri aynı şekilde sürdürülememiştir. Baltık kıyısındaki Töton Şövalyeleri Tarikatının devleti, bir yüzyıl süreyle fiilî egemenlik kurmuş ve yarım yüzyıl sonra da Polonya-Litvanya krallığı tarafından yeniden ilhak edilmiştir. Doğu Akdeniz'deki bağımsız Latin Hıristiyan prenslikleri, 15. yüzyılın sonunda Osmanlılara teslim olmuşlardır. Özerk Brötanya dükalığı 15. yüzyılın sonunda Fransız krallığının sınırlarının içine katılmıştır. Ancak, bu dönemde büyük hükümdarlar olaylara, 13. yüzyılda alışık oldukları tarzda egemen olmamışlardır. Siyasal denetim heryerde daha gevşek ve daha yerel hale gelmiştir, bunun anlamı çok daha fazla sayıda siyasal cemaatin bağımsızlıklarının tanınmasını kabul ettirme becerisine sahip hale geldiğidir. Özellikle İmparatorlukta, büyük İtalyan ve Alman kentleri bu oluşumdan bağımsız hale gelmek yönünde yararlanmışlardır. Fransız krallığı ayrı eyaletlere ait yerel kurumların ortaya çıkmalarını kabul etmek durumunda kalmıştır. İspanya'da Kastilya'nın ezici gücü; Aragon, Navarra, Portekiz ve Granada gibi komşu krallıklarda ortaya çıkan sağlam siyasal kurumlar tarafından olduğu kadar, kendi aristokratları arasındaki çatışmalar yüzünden de dengelenmiştir. Dönemin bütün siyasal birimlerini tasvir etmek için büyük bir yerel ihtiyaç vardır, bunların arasındaki karmaşık ilişkilerin sonuçları, ancak ayrıntılı bir betimleme içinde tamamen değerlendirilebilir. Tikel değişimleri genel etkenlerle açıklamak, bunların çeşitliliğini inkâr etmek ve herşeyi fazlasıyla belirlenmiş kabul etmek olacaktır.

Daha önceki dönem Hıristiyan âlemi için, nisbeten daha basit bir yapı niteliğinde görünebilmiş, fakat olaylar bunun tamamen geçersiz olduğunu kanıtlamışlardır. Başlangıçta, İstanbul'a sağlam bir şekilde yerleşmiş tek bir Roma İmparatorluğu; Roma'da tek bir Papa; ve Charlemagne ile onun Germen ardıllarının denetiminde, toparlanmış bir Batı İmparatorluğu olmuştur. Roma'nın temsil ettiği düzen fikrini ihya etme girişimi, Papalık iktidarını sağlamlaştırmış, fakat Germenlerin, etkisini azaltmıştır. Diğer krallıklar kendi başlarına ortaya çıkmışlardır. Batı Hıristiyan âlemindeki kralların sayısı artma eğilimine girmiştir. 1273'te Papalık, İmparatorluk dışında bir Germen ve bir İtalyan krallığının kurulabileceğini kabul etmiştir, ama Dante 1311-12'de hâlâ evrensel bir krallık düşlemeye devam etmektedir. Dolayısıyla Hıristiyanlığın bölünerek üreyen niteliğini kabul etmede bir isteksizlik bulunmaktadır. İmparatorluğun eski kalıbı artık Avrupa için uygun düşmemektedir, fakat yerine bir başkasını koymak da o kadar kolay değildir. Barbar kökenli krallıklar, diktatörler ve alaylılar tarafından kolaylıkla ele geçirilmişlerdir: İmparatorluk nasıl her yerde kalıcı olacağını gösterebilirdi? İmparatorluk modeli herhangi bir siyaset teorisinden çok daha fazla şeyi İstanbul örneğine borçludur ve İstanbul sisteminin parçalanması, muhtemelen Batı Hıristiyanlığının erime potasına geri dönmesini etkileyen en büyük olaydır. Batı'da insanlar Doğu'yla kıyaslandığında, kendi güçlerine daha fazla önem verir hale gelmişler, böylece özgün siyasal biçimler altında, bu gücün gerçek kaynaklarını nasıl dizginleyebileceklerini keşfetmeye başlamışlardır; bunu yapabilmek, Roma İmparatorluğuna karşı olan tortusal saygılarını bir kenara bırakmaları anlamına gelmektedir.

Haçlı Seferleri sırasında Latinlerin (veya Batılıların) Doğu İmparatorluğunun işlerine karışmaları, 1204'de İstanbul'un zaptıyla ve buraya Latin bir İmparatorun yerleşmesiyle en üst noktasına çıkmıştır. Aslında Latin İmparatorluğu İstanbul'un konumunu güçlendirememiştir, çünkü Batı iktidar kavramları İmparatorluğa değil de, yerel hükümdarlığa yönelik kavramlar-

Sağda üstte. Avignon'daki Papalık Sarayı. Bu binanın inşaatına eski Citeauxlu papa XII. Benedictus (1333-42) tarafından, Kilisenin makamını askerî saldırılara karşı savunmak üzere güçlü bir kale tarzında başlanılmıştır. VI. Clementius tarafından daha ihtişamlı tarzda ilâveler yapılmış ve VI. Innocentius tarafından tamamlanmıştır. Binaların sıralanması 14. yüzyıl Avrupa'sının en ünlü saraylarından birini meydana getirmektedir, fakat buranın sanat değeri yüzyıllar süren bilisiz bir umursamazlıktan sonra, ancak askerî işgalin (1791-1906) kalkmasıyla su yüzüne çıkabilmiştir.

Sağda altta. Orta Güney Yunanistan'da Karitaina şatosu, 1254'de Franklar tarafından yaptırılmıştır. Kentin altındaki Alfeios nehrinin üstündeki köprü, muhtemelen aynı tarihlerde yapılmıştır. Bir yazıta göre bu köprü 1439'da Mistra'daki Paleologosların hizmetindeki bir Türk tarafından yenilenmiştir. Merkezi Yunanistan, aradaki iki yüzyıl süreyle çeşitli ırklardan insanlara çok şey borçlu hale gelmişti.

dır ve bu nedenle de ülke toprağını Latin müttefikler arasında bölmenin erdemini kabul etmişlerdir. Latin İmparator 1261'de Mihail Paleologos tarafından kovulmuş, fakat yeniden kurulan Yunan İmparatorluğu ne latinlerin elindeki tüm toprakları geri alabilmiş, ne de İmparatorluk otoritesini yeniden kurabilmiştir. Öte yandan, 13. yüzyılın sonlarında hem Doğu, hem de Batı İmparatorlukları yalnızca adları olan varlıklardı. Her iki devlette de iktidar tamamen yerel güce bağlıydı. Görevler hâlâ prestijli olmaya ve hattâ bir miktar gerçek güce sahip olanların bile talep ettikleri mevkiler olmaya devam etmekteydi. Bu bağlamda, Sırbistan kralı Stefan Duşan, İmparator olmaya heveslenmiş ve İstanbul'da umduğunu bulamayınca, Üsküp'te Sırpların İmparatoru tacını giyerek kendini teselli etmiştir (1346). Aynı şekilde, Almanya'da Staufen hanedanından İmparatorların çökmesi, daha düşük düzeyden ailelere mensup olanların cesaretlerini kırmamış ve İmparatorluk bir aileden diğerine geçerek, sonunda Lüksemburglular ve onlarla aynı soydan olan Habsburglar ülkeyi bir aile mülkü haline getirmişlerdir. Ve bu imparatorluklar bölge oyunlarına devam ederlerken, onların arasında güney-batıda ve kuzey-doğuda ve bunların da ötesinde, Fransa'da güçlü komşuların müdahalesi endişesinin uzağında, mücadelelerini sürdüren yerel hükümdarlar daha değerli ödüller kazanmışlardır. Ortada hakem kalmamıştır ve küçük çocuklar endişesizce savaş oyunu oynamaktadırlar.

Doğu İmparatorluğunun bitkinleşmesi.

İyi günlerinde Bizanslılar, sonra da Osmanlılar, İmparatorluk sarayındakiler hariç, zıtlaşmalara izin vermeyerek ve savunma için sürekli ordu ve donanma bulundurarak, dayanıklı imparatorlukları sürdürebilmişlerdir. Ancak, 13. yüzyıl ile 15. yüzyıl arasında hiçbir iktidar, tutarlı orduları biraraya getirme veya karasal güçle deniz gücünü birlikte kullanma yeteneğine sahip olarak birleşik bir imparatorluk kuramamıştır. Bunun nedenleri karmaşık ve tartışmalı gözükmektedir. Rumların İmparatorluğun denetimini kaybetmelerinin işaretleri daha 12. yüzyılın sonunda aşikâr hale gelmiştir. Siyasal amaç duygusunu bir miktar ihya etmiş olan Komnenos hanedanı, Türkleri (1071 Malazgirt savaşından sonra Anadolu'ya yerleşmişlerdir) yerlerinden sökememiş ve denetimleri altında sadece kıyıların kalmış olmasına rağmen, kendi güçlerinin denizde olduğunu kabul etmişlerdir. Bu arada, özellikle Haçlı Seferleri sırasında İtalyan deniz gücünün artışının işaretleri de görülmüştür. Manuel Komnenos'un ölümünden (1180) sonra, rakip aileler tahtı ele geçirmek için mücadele etmişler ve batıdan gelen Haçlılar hem 1191'de, hem de 1204'de kaçınılmaz olarak bu çatışmalara karışmışlardır. İmparatorluğun Latinler hesabına parçalanmasına yol açan İstanbul'un Latinler tarafından işgâli, Yunanlıları biraraya getirme konusunda açıkça hiç birşey sağlamamıştır; tersine bunlar İmparatorluğun itibarî şanı için aralarında savaşmışlardır. 1261'den sonra tahtı tekrar ele geçiren Bizanslı imparatorlar, İmparatorluk topraklarını Yunan, Latin ve Slav birçok güçlünün arasında paylaşılmış olarak bulmuşlardır. Slavlar da İmparatorluğun çöküntüsünden, kendilerine ait yeni prenslikler kurmak üzere yararlanmışlardır. Bunları önulusalcı hareketler olarak düşünmek gerekli değildir. Olağan yönetim kaynağının yokluğu halinde, herhangi bir otorite yaratılmak zorundaydı. Bu "yerli" devletler daha sonraki çağlara değerli bir miras bırakmışlar, fakat istisnasız hepsi zaman içinde hükümetin yükleri karşısında eşitsiz olduklarını göstermişlerdir.

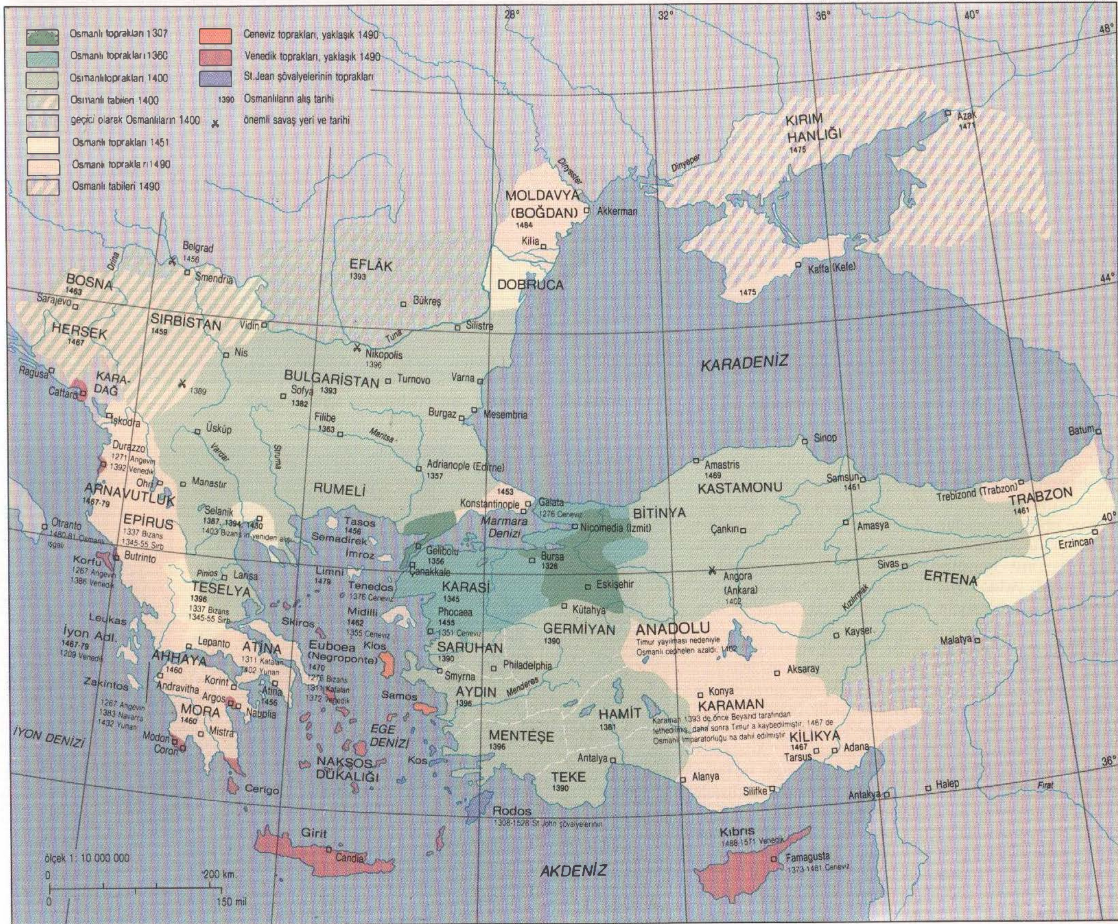

Sırbistan sınırı 1196
Stephan Dušan'ın fetihlerinden sonra Sırbistan sınırları 1355
Raguza cumhuriyeti
Sırbistan'ın başlıca buğday bölgesi
Sırbistan'da başlıca madencilik bölgesi
1000 m'den yüksek alan
metropolitlik makamı
Ortodoks piskoposluğu
Latin başpiskoposluğu
Latin piskoposluğu
Fransisken tarikatı
manastır
kale
anayol
ölçek 1: 4 000 000
150 km
100 mil

Solda. Yunanistan ve Balkanlar Güney-doğu Avrupa'nın modern ulusçuları Orta Çağdaki bağımsızlık talepleri tarihinden kaynaklanmışlardır. Eski Bizans ile yeni Osmanlı İmparatorlukları arasında sıkışmış olan bölgenin Orta Çağ devletleri kısa ömürlü, kolay yutulabilen ve sürekli değişken bağımsızlıklara sahip olabilmişlerdir. Uzaktan ve yakından gelen maceracıların sızmasıyla birlikte Venedik gibi ekonomik güçlerin kendilerini kanıtlamaları, yerel devletlerin kolayca gelişmelerini engellemiştir.

Aşağıda. Osmanlı İmparatorluğu dört yüzyıl boyunca hem Hıristiyan, hem de Müslüman geleneğinden gelen topraklara, daha önceleri birçok dalgalanmaya sahne olan toprakla ra. Roma-tarzı bir denge getirmiştir. İmparatorluk çöküşe girince farklı cinsten dalgalanmalar yeniden görülmüştür. Bu harita, öteki sahifedekinin tersine olarak, Osmanlıların İmparatorluklarını, Marmara Bölgesi'ndeki güvenli üslerinden dışa doğru genişletmeleriyle bir basitleştirme izlenimini vermektedir.

Doğu İmparatorluğunu hiçbir çağdaş ulusal devletle kıyaslamak mümkün değildir ve dinin sağladığının dışında hiçbir homojen niteliği yoktur. Latin sızması, bunlarınkilerle Rumların dinsel uygulamaları arasındaki farklılıkları açığa çıkartmıştır. Bizans İmparatorunun sıkı denetiminden mahrum kalan Ortodoks Kilisesi, Kıbrıs'ta olduğu gibi başına buyruk metropolitlerle başa çıkma sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Bulgarlar ve Sırplar bu örneği izlemekte gecikmemişlerdir. dinsel disiplinin daha yerel hale gelmesiyle, Bosna'daki Bogomiller gibi sapkınlar, otoriteye kolaylıkla meydan okumaya başlamışlardır. Bu bölgenin tarihi iki yüzyıldan fazla bir süre için, diğerlerinin zararına olabilecek herhangi bir sürekliliği kaydedememektedir. Kendi prensliklerinde önemli olan yerel sorunlar, sürükleyici bir neden ya da önderin mıknatıs gibi çekiciliğiyle belli bir örüntü yaratamamıştır. Tarihçiler dikkatlerini 1329'da güney doğu Marmara bölgesinde (Bithynia) yerleşik hale gelen Osmanlı hanedanının talihine yöneltmektedirler. Osmanlılar, V. İoannes ile VI. İoannes Kantakuzenos arasındaki iç savaştan, Bizans siyasetinin tam kalbine nüfuz etmek üzere yararlanmış ve 1389'da Sırbistan'a egemen olmuşlardır. O çağda yaşayanlar, aşikâr bir şekilde, tıpkı Atina'ya yerleşen Katalanlar (1311-88) veya Mora'daki Navarralılar gibi geçici bir askerî güç olacaklarını umdukları Osmanlı tehlikesi karşısında aptalca davranmışa benzemektedirler. Osmanlı Müslüman olduklarından ötürü, Hıristiyan komşularına nazaran muhtemelen daha az bilinmekte veya tanınmaktadırlar ve Küçük Asya'daki rollerinden hiçbir kuşku duyulmamaktadır. Ancak Osmanlı iktidarının 1380'lerde yarattığı fiilî durum (bunun İstanbul üzerindeki etkileri, 1402'de Aksak Timur'un karşısındaki bozgunlarının yol açtığı gerileme yüzünden ancak 1453'te görülecektir) aslında bölgenin alışılmış kesinliklerinin yüzyıl içinde tamamen bertaraf edildiği anlamına gelmektedir. Öte yandan Hıristiyanlara, Hıristiyan İmparatorluğunun selâmetini sağlamaları için fazlasıyla uzun bir zaman bırakmıştı. Hattâ bazı hükümdarlar bu eylemin ne kadar umutsuz olduğunun farkına varmışlardır. Gerçek sorun, hiçbir Hıristiyan hükümdarın Osmanlıların üstesinden gelme veya onlara güç, amaçlılık, hattâ kabuledilebilirlik alanlarında rekabet yeteneğine sahip olmamasından kaynaklanmaktaydı. Bölgenin çeşitli Hıristiyan devletlerine karşı, Osmanlılar en azından, buralarda Hıristiyan geleneğin zorlanmasıyla beliren tiranlık tehlikesine kar-

şı, hoşgörünün bildik cazibesini sunmaktaydılar. Kendilerini Ege'de sürdürmeye devam eden Latin güçleri, temel olarak denizdeki sağlamlıklarına bağımlı kalmaya devam etmekteydiler ve Osmanlılarla karşı büyük kara orduları çıkartabilme ve sürdürme olanaklarını kaybetmişlerdir. Balkan devletleri, Sırbistan ve Macaristan çeşitli nedenlerden ötürü yeterli askerî birlik oluşturma yeteneğine sahip değillerdi ve İstanbul'a karadan yardım edilmesi onlar için çok daha güçtü. Bunlar Orta Avrupa'ya doğru Osmanlı ilerlemesini yavaşlatma becerisine sahip olmuşlar, fakat onları Küçük Asya'ya geri gönderme gücünü bulamamışlardır.

Osmanlılar, İmparatorluk hülyası kuran birçok küçük hükümdarın at koşturduğu bir alanda işe başlayan bir askerî hanedandır. Bu bölgede en kararlı ve tutarlı siyasal çıkarlara, muhtemelen Rodos'taki Hospitalier Şövalyeleri gibi gruplar sahip olmuşlardır; bunlar sürekli Haçlı Seferi halindedirler, fakat Osmanlıları nasıl bozguna uğratabileceklerini siyasal olarak hesaplamamışlardır. İmparatorluk hayali kuranlardan bir diğeri olan Venedik ise, İmparatorluktan daha çok ticareti düşünmekteydi. 14. yüzyıl süresince Venediklilerin başlıca düşmanı, ticarî rakipleri olan Cenevizliler olmuştur. Bunların her ikisi için de Ege'deki çıkarlar, içe yönelik kazançlar için sömürülen birkaç kolonide yoğunlaşmıştır. Osmanlılarla daha sonraki paylaşma mücadelesinde, bu İtalyan kent-devletlerinin hiçbiri kendini İstanbul'daki iktidarın devamı için ortaya sürmemiştir. Osmanlı yayılmasına karşı siyasal tavırları ılımlı olmuştur. Bizans döneminde tekel konumundan yararlanarak ölçüsüz bir şekilde zenginleşen ve ticaret ile endüstri kârlarını İstanbul'dan İtalya'ya yönelten Latinler aslında sülük gibi davranmışlardır. Bu konumları kaçınılmaz olarak geçici olmuştur.

İmparatorluk sorumluluklarını taşıyabilecek güçteki batılı hükümdarların çoğu, İstanbul tahtına heveslenemeyecek kadar uzaktadırlar. Malazgird savaşından (1071) sonraki bunalım döneminde Güney İtalya'daki Normanlar, iktidarlarını en azından Balkanlara kadar genişletmekle ilgilenmişler ve 13. yüzyılda Norman krallığını eline geçiren (1260'lar) Charles d'Anjou, eski Bizans İmparatorluğundaki Norman çıkarlarına sahip çıkmakta istekli gözükmüştür. Bu ihtiraslar Yunanistan'da Dalmaçya kıyılarına kadar ve Macaristan'da baronlukların elde edilmesi sonucunu doğurmuştur ve bir cins Angevin (Anjoulu) deniz imparatorluğu, ticarî olmaktan çok siyasal amaçlara sahip olmakla birlikte, Venediklilerinkine rakip olmuş ve onlara meydan okumuştur. Ancak, İstanbul üzerinde meydana getirdikleri baskı, bizzat Anjouluların ülkesinde kendine müttefikler bulan imparator VIII. Mihail Paleologos (1261-82 arası imparator) tarafından def'edilmiştir. Bunun sonucu olarak Sicilya Aragon kralının eline geçmiş ve II. Friedrich'in güçlü krallığı ikiye bölünmüştür. Napoli ve Sicilya krallıkları sürekli savaşlarla ve 1499'da İspanyolların Napoli'yi nihaî olarak fethetmelerine kadar sürecek bir bölünme ile birbirlerini yıpratmışlardır, fakat artık ait oldukları imparatorluklardan da belli bir güç almaktan geri kalmamışlardır. Anjou egemenliği Adriyatiği ikiye bölmüştür, fakat Napoli'de bulunan İtalyan başkenti, bu deniz konumundan yarar sağlayabilmek açısından çok kötü bir durumdadır. Anjoulu hükümdarlar Norman seleflerinin tersine, deniz gücünün sağlayacağı olanaklara pek önem vermiyora benzemektedirler. Hem Cenova, hem de Venedik ticarî amaçlar açısından coğrafî olarak daha iyi konumdaydılar, özellikle de Kuzeyin aç pazarlarını doyurabilme açısından; Napoli krallığında ise, mali işler Anjouluların Toskana kökenli Guelf müttefikleri tarafından yönetilmeye başlamıştı.

Sicilya'yı 1281'de işgal eden İspanyollar daha büyük üstünlük sağlamışlardır. Aynı zamanda Barselona kontu da olan ve bu nedenle Montpellier'ye kadar olan Akdeniz sahillerini denetimleri altında tutan Aragon kralları, bir önceki kuşakta Balear adaları ile Valencia'ya kadar olan güney kıyılarını fethetmişlerdir. Özellikle Barselona'da merkezlenen bir Batı Akdeniz ticarî imparatorluğu etkin bir şekilde kurulmuş ve Aragon krallığının baronlarının husumetlerine rağmen, krallık desteğiyle sürdürülmüştür. Bu baronlar, Napoli krallığındaki benzerleri gibi, ticaret veya İmparatorluğun genişlemesinden daha çok, kendi malikâneleriyle ilgili olmuşlardır. Ancak, Aragon kralları Sicilya'yı gene de ele geçirmişler ve Korsika ile Sardinya gibi diğer adaları da fethetmek için gayret sarfetmeye başlamışlardır. Barselonalı tüccarlar Ege kadar uzaklarda bile ticaret yapmışlar ve bir paralı asker birliği Atina dükalığını fethederek, 14. yüzyılın büyük bir bölümünde burayı Aragon kralından bir fief olarak ellerinde tutmuşlardır. Bu cins faaliyetler, İstanbul'da güçlü bir efendinin olmaması üzerine Akdeniz'deki durumun ne kadar akışkan hale geldiğini göstermektedir, fakat aynı zamanda Batı'dan kaynaklanan hareketlerin denizdeki yüzeysel bir varlıktan fazlasını yaratmaya güçlerinin olmadığını da göstermektedir. Batı Avrupalılar su yolundan evlerine geri dönerek, her zaman bir sığınak bulabilirler; bunun anlamı ellerinin altında önemli kara kitlelerinin bulunmadığıdır. Doğu'da çok uzun süre ayak sürüyen İmparatorluk geleneği gücünü kaybetmiş ve sorumluluklarını üstlenecek Hıristiyanlar bulamamıştır. Siyasal gerçekleri ihya eden Osmanlı fethi, hiçbir zaman Romalı geleneğe değil de, Müslüman kültürel geleneğine ait olmuştur. Roma İmparatorluğu nihaî aşamasına gelmiştir.

Alman İmparatorluğunda Bohemya egemenliği

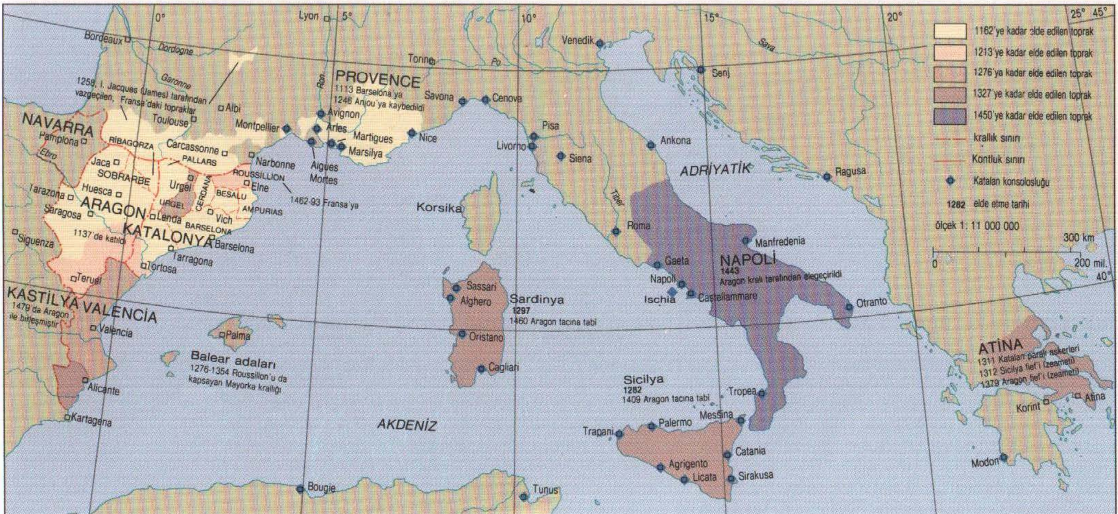
Batı İmparatorluğu Doğudakine benzer bir rasyonele veya geleneğe sahip olmamıştır, fakat kavramın değeri, çağrısını hemen kaybetmemiştir. Uygulamada İmparatorluk II. Friedrich'in 1250'de ölmesinden sonra, İtalya üzerindeki tüm etkisini kaybetmiştir ve sadece Almanlar kavramı canlı tutmakta ısrar ederek,

Sağda. Girit'in güney sahilindeki Frangocastello'daki Venedik kalesi; 1371'de inşa edilen bu kale, birçok gücün Ege Denizi'nin denetimini ele geçirmek için rekabet ettiklerinde, bu sâkin plajların yüzyıllar boyunca askerî gözetim altında tutulmaya ihtiyaç gösterdikleri dönemin anısıdır.

Aşağıda sağda. Aragon tacına bağlı topraklar.
Aragon tacının toprakları Barselona hanedanına mensup hükümdarlar tarafından büyük ölçüde genişletilmiştir; bu hanedanın çıkarları kuzey kıyılarında Provence'dan Murcia'ya ve Balear, Sicilya, Sardinya ve hattâ daha öteki adalara kadar uzanmaktadır. Aragon soyluluğu bu çok uzak girişimlerin uzağında kalmış, fakat Katalanlar ve Valencialılar bu girişimlere sempatiyle bakmışlardır. Provence'ı (1246-1482) ve Napoli'yi (1266-1435) ele geçiren Anjoulular, Katalanların olağan düşman ve rakipleri haline gelmişlerdir. Bu çatışmalar, Fransa ile İspanya kralları arasında, İtalya'nın başlıca ödül olduğu sonraki savaşların önceli olmuşlardır. Orta Çağda tartışmalar Yunanistan kadar uzaklara ulaşmıştır. Böylece 14. yüzyılda Aragon kralının meşgul olduğu konular uzun bir zincir meydana getirmektedirler. Aragon kralının İspanya işlerine karışması Barselona'yı, ticarî olduğu kadar siyasal öneme de sahip bir kent haline getirmiştir.

Aşağıda. Rodos'ta St. Jean Şövalyeleri Şatosu, 1310-1522. Akkâ'dan sürülen St. Jean Şövalyeleri, iki yüzyıldan daha uzun bir süre boyunca işgalleri altındaki Rodos'u Müslümanlara karşı savunmuşlardır. Anakaraya çok yakın olan bu limanın üzerindeki denetimleri, adanın doğal verimliliği ile desteklenmiş ve yeni emek gücünü yıllarca kullanarak oluşturdukları savunma ile de güçlendirilmiştir. Binalar Üstad-ı Âzam'ın sarayını, katedrali ve tarikata mensup yedi (sonradan sekiz) milletin barınaklarını kapsamaktadır. Fransız ve İspanyol askerî mimarisinin önceliği şaşırtıcı değildir.

1162'ye kadar elde edilen toprak
1213'ye kadar elde edilen toprak
1276'ya kadar elde edilen toprak
1327'ye kadar elde edilen toprak
1450'ye kadar elde edilen toprak
krallık sınırı
Kontluk sınırı
Katalan konsolosluğu
1282 elde etme tarihi
ölçek 1: 11 000 000
300 km
0
200 mil.
Lyon
Bordeaux
Dordogne
Garonne
1258, I. Jacques (James) tarafından vazgeçilen, Fransa'daki topraklar
Albi
Toulouse
NAVARRA
Pamplona
Ebro
RIBAGORZA
Carcassonne
PALLARS
Jaca
SOBRARBE
Urgel
CERDANA
ROUSSILLION
Elne
BESALU
Narbonne
Huesca
Tarazona
ARAGON
Saragosa
URGEL
Lenda
Vich
AMPURIAS
BARSELONA
KATALONYA
Barselona
1137'de katıldı
Siguenza
Tarragona
Tortosa
Teruel
KASTİLYA
1479'da Aragon ile birleşmiştir
VALENCİA
Valencia
Alicante
Kartagena
Palma
Balear adaları
1276-1354 Roussillon'u da kapsayan Mayorka krallığı
Montpellier
Aigues Mortes
1462-93 Fransa'ya
Ron
PROVENCE
1113 Barselona'ya
1246 Anjou'ya kaybedildi
Avignon
Arles
Martigues
Marsilya
Nice
Savona
Cenova
Torino
Po
Venedik
Senj
Sava
Pisa
Livorno
Siena
Ankona
ADRİYATİK
Ragusa
Tiber
Roma
Korsika
Sassari
Alghero
Sardinya
1297
1460 Aragon tacına tabi
Oristano
Cagliari
Manfredenia
NAPOLİ
1443
Aragon kralı tarafından elegeçirildi
Gaeta
Napoli
Ischia
Castellammare
Otranto
Sicilya
1282
1409 Aragon tacına tabi
Tropea
Messina
Palermo
Trapani
Catania
Agrigento
Licata
Sirakusa
AKDENİZ
Bougie
Tunus
ATİNA
1311 Katalan paralı askerleri
1312 Sicilya fief'i (zeameti)
1379 Aragon fief'i (zeameti)
Korint
Atina
Modon

Bohemya Çekler Katolik Batı Avrupa'nın sorunlarının içine yuvarlanan ilk Slavlar olmuşlardır. 14. yüzyılda, Bohemya kralı İmparatorluk sorunlarında kilit bir role sahip olarak, Orta Avrupa'nın en önemli siyasal kişisi haline gelmiştir. Bu noktadan sonra Bohemya krallarının yerli Çek prenslerinden olmaları sona ermiştir. Bohemya'nın üstünlüğü yalnızca stratejik konumu ve maden zenginliğinden değil, aynı zamanda hükümdarlarının güçlerini gösterme tutkularından da kaynaklanmıştır. Bunlar çeşitli zamanlarda hükümranlıklarını Avusturya, Silezya, Polonya, Macaristan ve Brandenburg'a kadar genişletme becerisini göstermişlerdir. Avrupa'nın büyük sorunlarına böylece dahil olma, Bohemya'nın ekonomik faaliyetleri ile düşünsel bilincini harekete geçirmiştir. İmparatorluğun ilk üniversitesi 1348'de Prag'da kurulmuştur. Dinsel heyecan da yükselmiş ve 1378'den sonraki bölünme sırasında kilise ve devlette sağlam bir yönetimin yokluğu sapkın faaliyetlerin taşkınlaşmalarına olanak vermiştir. Bu durum Bohemya'nın talihsiz bir şekilde, sapkınlar ülkesi olarak soyutlanmasına yol açmıştır. 15. yüzyılda komşuları ona, aralarındaki bir cüzzamlı gibi davranmışlardır. Bohemya'nın siyasal güçlüklerinin artışını gösteren harita, ülkenin göbeğinde Hus savaşları sırasında meydana gelen,

kentlerle köylülerin ortaklığını açığa çıkarmaktadır. Alman Reformasyonundan önceki yüzyıl süresince bu sapkınlar Hıristiyan âleminin geri kalan kısmında endişe yaratmışlardır. Bunlar büyük bir kanaat farklılığı ve Katolik ile Ortodoks geleneklerinin buluştukları bir ülkede büyük bir dinsel uygulama yelpazesi göstermişlerdir.

bunu sınırlı ve ulusal amaçlı daha tasarılara uyarlama konusunda pek fazla ilgi göstermemişlerdir. Romalıların kralı, İmparatorluğun prensleri tarafından seçilmekte ve ancak Papalık onayıyla taç giymesinden sonra İmparator ünvanını taşıyabilmektedir; 1338'den sonra, seçimi anından itibaren, biçimsel olarak egemen sayılmaya başlamıştır. Seçme hakkına sahip olan prensler Bohemya kralı ile üç kilise mensubu, üçü de lâik olan altı Alman prensi idi ve bunların İmparatorluğun bütün prenslerini temsil ettikleri düşünülmekteydi. Bu seçici kurulun çağdaş ölçüler içinde temsilî sayılmamasına rağmen, bu kurul gene de İmparatorluğun birbirlerinden çok farklı çıkar ve halklardan meydana geldiğini, bunların hepsinin *Reich*'ın (krallık ve imparatorluktan ziyade hükümdarlığı ifade eden Almanca bir kelime) üyesi olmaya devam etmekten hoşlanmadıklarını göstermektedir. Hükümdarın belirli yükümlülüklerini saymak, özellikle etkileyici olmayan bir iktidar karışımının listesini çıkartmak anlamına gelmektedir, fakat hükümdarlık rolü yalnızca süs veya sembolik değildir. 13. yüzyıl papaları Staufen ailesine karşı, daha önemsiz kişilerin seçilmesini teşvik etmişler, fakat prensler ancak belirli bir gerçek güce sahip kimselerin görevde izlenebileceğini kavramışlardır. 14. yüzyılın ortasından itibaren sadece en seçkin Alman ailelerine mensup olanlar tanınabilme konusunda bir şansa sahip olmuş ve Bohemya kralı gibi, üstünlükleri olanlar Romalılar'ın kralı olarak konumlarını güçlendirebilmişlerdir. Ancak Alman İmparatorluğunun yapısının bu billürlaşması, eski İmparatorluğun yeni yapıya katılmaktan vazgeçen diğer topraklarının zayıfladıkları ve kendilerine ait alternatif siyasal sadakatler oluşturdukları anlamına gelmektedir: örneğin, birkaç imparatorun ihmalkâr ziyaretlerine sahne olan, fakat onların itibarî iktidarlarına başvurmaksızın başının çaresine bakmayı öğrenmiş olan İtalya. Alçak Ülkeler'de Brabant ve Hollanda egemen devletler olarak davranabilme konusunda İmparator iradesi elde etmişlerdi; diğerleri ise bu irade olmaksızın, benzeri şekilde davranmaktaydılar. Batı'da İmparatorluğa ait parçalar, Fransa krallarıyla kendi anlaşmalarını yapmaktaydı. Sadece Doğu'da, Polanya gücünün canlanması parçalanmayı mümkün olmaktan çıkartmaktaydı. Doğu'nun prensleri kendileri için bağımsızlık isteme riskinden çok, İmparatorluğa üye olmaya çok daha fazla değer vermişlerdi.

Özellikle Fransa başta olmak üzere bu dönemdeki diğer Batı Avrupa devletlerinde gerçekleştiğine inanıldığının tersine, İmparatorluğun merkezî hatlar etrafında gelişmekte gösterdiği başarısızlık, bu döneme sempatiyle bakan tarihsel incelemelerin yapılmasını engellemiştir; bunun sonucunda dönem hem tarihçiler hem de edebiyat araştırmacıları tarafından ihmal edilmiştir. Birçok büyük prens ailesinin veya kentin dikkatleri üzerine çekilmiş olmalarına rağmen, bunlar hiçbir zaman dönemlerine egemen olmayı başaramamışlardır ve onlara karşı haksızlık etmemek için düzinelerle küçük devleti, prensliği, piskoposluğu, manastırı, kenti, baronluğu ve şövalye malikânesini hesaba katmak gerekmektedir, bunların hepsi doğrudan imparatora bağlı ve fiilen egemendirler. İmparatorluk içinde sadece İtalya ve isviçre egemen devletlerinin bu egemenlikleri tanınmıştır; ancak çoğu zaman küçük hattâ parçalar halindeki topraklardan meydana gelen Alman devletleri uygulamada daha az önemli değillerdir. Bunların kurulmaları ve ülküleri, Orta Çağ ve Rönesans İtalya'sında olduğu gibi diğer Avrupalıların hayal güçlerini harekete geçirmemiştir, fakat bu dönemlerin yerel canlılığına dair sürekli bir izlenim uyandırmışlardır. Bu devletin adlarının listesini çıkartmak yararsız olacaktır. Hattâ bunların haritasını yapmak karışıklık yaratacaktır. İmparatorluk bir bütün olarak Avrupa'nın, kendi tarzına göre küçük bir evreni olarak ortaya çıkmıştır. Temel olarak yerel, ihtirassız otoritelerin yönetiminde, Orta Çağ terimleriyle uygarlığın kazançları, 14. ve 15. yüzyıl cemaatleri tarafından da kullanılabilmişlerdir. Bu çağda üretilen mamüller yalnızca prensler tarafından değil, aynı zamanda kentliler ve köylüler tarafından da gündelik yaşamda ulaşılmış olan yüksek düzeye tanıklık etmektedirler. Çoğunluğun sahip olduğu bolluğu ölçecek araçlara sahip değiliz, fakat halk yaşamına dair resmedilmiş sahneler, çocuk oyunları ile köylülerin içki âlemleri ve bayramlarıyla, daha önce eşine rastlanmayan bir rahatlık ve refahı akla getirmektedir. Ölüm, hastalık ve fakirliğin karanlıklarının hatırlatılması halktan değil de, bir oran duygusunu ihya etmek isteyen Kiliseden kaynaklanmaktadır. Ve her şeyden önce İmparatorlukta en fazla geçerli olan gerçek budur. Küçük prenslikler halkın siyasal ihtiyaçlarına iyi cevap vermişe benzemektedirler.

Ancak bu dönemde Alman İmparatorluğunun çarpıcı özelliği, onun içinde Bohemya krallıklarının sahip oldukları egemen konum olmuştur. Bohemya kralı II. Ottokar daha 13. yüzyılda İmparatorluk tacını giymeyi hedeflemiş, fakat kral Rudolf von Habsburg tarafından savaşta mağlup edilmiştir (1276). Fakat Ottokar'ın kız torununun oğlu IV. Charles de Luxembourg, İmparatorluk işlerini ailesinin çıkarları doğrultusunda yönetebilmek üzere, kendinin belki de Çek olmamasına rağmen, aynı şekilde Bohemya'yı üs olarak kullanmıştır ve bu bölgenin kendini Alman hissetme derecesini azaltmıştır. Eğer bu talihli başlangıç sürdürülebilseydi, Orta Avrupa'nın nasıl bir gelişme göstereceğini düşünmek ilginç olurdu. Ne yazık ki, 15. yüzyılda Bohemya dinsel çatışmalardan ötürü sancılanmıştır; bu durum onu İmparatorluğun geri kalan kısmından soyutlamakla kalmamış, aynı zamanda İmparatorluğu da etkin merkezinden mahrum etmiştir. İmparatorluk, kaçınılmaz sonuçlarıyla birlikte Avusturyalı Habsburgların eline geçmiştir.

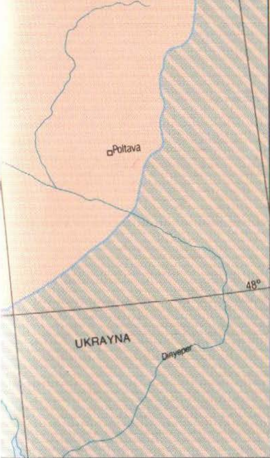
Ancak Bohemya yüz yıldan daha uzun bir süre İmparatorluk içindeki en dinamik ve müreffeh devletlerden biri olmaya devam etmiştir. Ülkenin dağlarından, Avrupa'nın değerli maden arzının çoğunu sağlayan altın ve gümüş çıkartılmaktadır. Bohemya'nın madenci kentleri bu dönemde büyümüşlerdir bunlar İtalya'yı Baltığa bağlayan önemli yol boyunca sıralanmışlardı. Bohemya'nın en önemli kenti olan Prag, küçük bir kral ikâmet yeri olmayıp, kendi hakları olan güçlü bir kentsel merkezdir. Charles İmparatorluk için bir üniversite oluşturmaya karar verdiğinde, bunu 1348'de Prag'da kurmuştur. Halkın dinsel imanı yoğundur ve yeni dindaşlar kazanmaya yöneliktir, fakat Çeklerle Almanlar arasında kolayca açığa çıkabilen gizli bir düşmanlık vardır. Sapkın dinsel düşüncelerin gelişmesi, muhtemelen kilise içindeki büyük çatışma (1378) ile Bohemya kralı IV. Wenceslas'ın İmparatorluktan indirilmesine (1400) varan siyasal koşullar yüzünden yoğunlaşmıştır. Fakat, özellikle Constance Ruhanî Meclisinde (1414-18) olduğu gibi yabancılar tarafından mahküm edilmelerinden sonra, tüm Bohemya'da bu dinsel fikirler karşısında duyulan korkunç heyecan, doğrudan doğruya Bohemya'nın bizzat kimliğini kanıtladığı büyük dönemin tutarlı bir sonucundan ibarettir. IV. Charles'ın İmparatorlukta bir Bohemya egemenliği plânlamasına karşılık, bizzat Çekler bu hareketi kendi ruhanî önderle-

ri tarafından ileri sürülen amaçlar doğrultusuna yöneltmişlerdir. Olayların akışı kralın veya ıslahatçıların niyetlerine uygun düşmeyen, kendine özgü bir mantık izlemiştir. İmparator Sigismund 1437'de ölünce, yalnızca Luxembourg hanedanı sona ermekle kalmamış, aynı zamanda İmparatorluk düzeni ile Orta Avrupa için olan projeler tamamen çökmüşlerdir. Yabancı orduları püskürtmüş olan Bohemyalılar bile bir kilise disiplinini ve kendilerine ait ayrı bir krallığı muhafaza etmeyi zor olarak görmüşlerdir. Bu olayların, önerilerinin hiç de hayra yorulmadığı teorisyenlerin, İmparatorluğun tümü için istedikleri ileriye yönelik ıslahata hiçbir yardımları olmamıştır. Bu arada İmparatorluk, imparatorların yardımlarıyla daralmaya başlamıştır. İsviçreliler İmpartoru Habsburg baronlarına karşı kullanarak gerçek özerkliğin nasıl kurulacağını göstermeye başlamışlardır; Milano yöneticisi göze batan bir bayağılık içinde İmparatordan İmparatorluk dükü saymaca ünvanını satın almış ve kendini İtalya'nın en güçlü ve tek hükümdarı haline getirmiştir.

II. Ottokar'ın ölümünden sonra Bohemya kralları Habsburglar tarafından İmparatorluktan dışlanınca, bir süre Polonya'daki çıkarlarını genişletmenin peşi-

Polonya ve Litvanya
Harita, kendi de iki farklı bölgeye ayrılmış olan bir anavatandan itibaren Polonya topraklarının her yöne doğru genişlemesinin meydana getirdiği çözümsüz sorunu açığa çıkartmaktadır. Polonya'nın batıya doğru genişlemeye karşı gösterdiği başlangıç ilgisi, Almanların Doğuya doğru, özellikle de Baltık kıyıları boyunca inatçı ilerleme istekleri karşısında hayal kırıklığıyla sonuçlanmıştır. Bu durum Polonyalıların yayılmacı enerjilerinin daha çok güneye ve beklenmedik bir şekilde Ortodoks Litvanyalılarla hesapta olmayan bir ortaklığa yönelmelerine yol açmıştır. Bu ortaklık hakkındaki kehanetler iyi yönde olmamışlardır, fakat Jagellon hanedanı doğuda devasa bir devleti bir süre birarada tutmayı başarmış ve bu devletin etkisi hanedan bağlantılarıyla diğer krallıklara da yayılmıştır. İşte 18. yüzyıldaki paylaşımlarda ilk önce kolları bacakları kopartılan devlet, bu büyük devlettir. Polonya'nın katolik piskoposları Jagellon devletinin geleneklerinde Katolik ve Polonyalı unsurların paylarının muhafaza edilmesinde önemli rol oynamışlardır, fakat Kilise örgütlenmesine ilişkin sınırlar bile Polonya'yı herhangi bir etkin biçimde tanımlamanın uzağındadır. Polonya'ya ilişkin çağdaş sorular Orta Çağ deneylerine bağımlıdırlar, fakat bunların bazılarına cevap vermek ulaşılmaz nitelikte olarak gözükmektedir.

ne düşmüşlerdir; Krakow'da taç giyerek kendilerini bu ülkenin kralları haline getirme girişimleri, Polonyalıları parçalamış Piast krallığının (bkz. s.191) yeniden birleştirilmesi yönünde çalışmaya sevkeden faktörlerden biri olmuştur. Bohemya kralı yeni Piast krallarının inatçı bir düşmanı haline gelmiş ve o an için Silezya prensliklerini kendi krallığına bağlamayı başarmıştır, fakat sonunda Piast ülkesinin birleşmesi yönünde çalışan diğer prenslerin eylemlerini engellemekte başarısız olmuştur. Bir buçuk yüzyıllık parçalanmışlıktan sonra Polonya yeniden ortaya çıkmıştır. Bu, Polonya'nın tarih içindeki ölüp dirilmelerinden ilkidir.

Polonya'nın kurulması

Polonya (Slovence *pole*, yani tarla veya düzlük'ten) Baltık bölgesinde Oder ve Vistula nehirleri arasında ilk kez siyasal bir cemaat olarak, Oder'in batısında elinde tuttuğu topraklar (Stettin, Pomeranya ve Lubsz) için Alman kralı I. Otto'ya haraç ödeyen I. Mieszko döneminde (963-92) ortaya çıkmıştır. Kilise örgütlenmesinin başlangıcı, Poznan'da daha eskiden kurulmuş bir piskoposluğun olmasına rağmen -ama bu Magdeburg başpiskoposluğuna bağlıdır-, III. Otto'nun 1000 yılında Kolberg, Wroclaw ve Krakow piskoposluklarının bağlandıkları Gniezno başpiskoposluğunu kurmasına dayanmaktadır. Ancak, Leh Piast hanedanına mensup hükümdarlar, ellerindeki topraklar üzerindeki egemenliklerini pekiştirmekten çok, komşularını geriletebilecekleri heryerde etkilerini genişletmekle ilgilenmişlerdir. Doğu Avrupa'nın bu bölümünün belirleyici özelliklerinden olarak, açıkça tanımlanabilir sınırların yokluğu halinde, Polonyalılar çeşitli zamanlarda bizzat Almanya'nın derinliklerine ve daha da maceralı bir şekilde, doğuda Rutenya'ya girer hale gelmişlerdir. Ancak, Polonyalıların başkenti I. Kasimir tarafından (1038-58) Krakow'da kurulmuştur, oysa oğlu II. Boleslav Kiev'e ulaştıktan sonra (1061), kral olarak taç giymiştir (1076). Alman krallarının Leh toprakları üzerine batıdan yaptıkları basınç, özellikle 12. yüzyılın ortasından itibaren daha inatçı hale gelmiştir, böylece Piast hükümdarları doğuda daha fazla yoğunlaşmaya başlamışlardır. III. Boleslav'ın (1170-38 arası kral) ölümünden sonra toprakları oğulları arasında bölünmüş ve iki yüzyıl kadar bir süre boyunca Lehler kendilerini birçok ayrı dükalık toprağı halinde geliştirmişlerdir; hattâ kral ünvanı bile 1294'e kadar ortadan yok olmuştur. Bölünmüşlük döneminin Lehler üzerindeki etkileri sürekli olmuştur. Dönemin sonunda krallığı kendileri için ihya etmeye niyetlenen Silezya prensleri, herhangi bir Piast'ı Polonya kralı olarak tanımaktansa, Luxembourg hanedanından kralların yönetimi altındaki Bohemya krallığına katılmayı yeğlemişlerdir. Bohemya'nın Krakow üzerindeki ihtirasları çok fazla başarıyla sürdürülemeyince, Krakow Rutenya'nın işlerine müdahale etmeye devam etmiştir. 13. yüzyılın sonlarında yeniden harekete geçen Alman basıncı altındaki "Küçük" Polonya'nın çıkarları Polonya anavatanının halkını pek fazla ilgilendirmemiştir. Alman göçmenlerinin gelişi, Brandenburg'un ihtirasları, Töton Şövalyeleri Tarikatının yerleşmesi, bütün bunlar Pomeranya'nın diğer Polonyalılardan ayrılmasına ve dükalığın Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmesine yol açmışlardır. Mazovia'nın göller bölgesinde de bir başka Leh dükalığı, kendi çıkarları doğrultusunda kuzeydeki putatapar Prusyalılarla olan güçlüklerinin arttığına tanık olmuş ve onları yoketmek amacıyla Töton Şövalyelerini kullanmıştır. Piast monarşisini canlandırmak için Bohemyalıların ve "Büyük" Polonya hükümdarlarının girişimleri, Kısa Ladislas'ın 1320'de Krakow'da taç giymeyi başarmasına kadar, hiçbir sonuç vermemişti. Ladislas'ın canlandırdığı krallık hem Silezya'dan, hem de Pomerze'den mahrumdur ve Ladislas'ın oğlu III. Kasimir de batı sınırlarında küçük ayarlamalardan daha fazlasını elde edemeycektir.

Yukarıda sağda. Krakow, krallığın ilk günlerinden itibaren Polonya'nın kültürel hayatında merkezî bir rol oynamıştır. Kent 1000 yılında piskoposluk merkezi olmuş ve 1038'de de Piast devletinin başkenti haline gelmiştir. Burada görülen katedral 1018 civarında inşa edilmiş, 14. yüzyılda yeniden inşa edilmiş ve 1712'de Gotik tarzda restore edilmiştir.

Kasimir'in yerine geçecek oğlu yoktur ve bu durumda krallık önce yeğeni Macar kralı Louis'ye (1370-82), sonra da Louis'nin Jagellonlar tarafından Litvanya dükü ile evlendirilen en küçük kızı Jadwiga'ya geçmiştir. Jagellon hanedanı döneminde Polonya Doğu Avrupa'nın en güçlü devleti haline gelmiş, fakat Polonya çıkarlarını Macarlar veya Litvanyalılar gibi başka halkların çıkarlarıyla birleştirmenin zararları büyük olmuştur. Açıktır ki, Litvanya ile kurulan birlik sayesinde Lehlerin Töton tarikatını bozguna uğratıp, Pomeranya'nın denetimini geri almaları mümkün olmuştur; Bu durum onlara Baltık limanlarına ulaşma ve Tarikatın en iyi günlerinde Prusya'da teşvik ettiği kentsel iskânın olanaklarından yararlanma imkânları sağlamıştır. Jagellon etkisinin geçici olarak Macaristan ve Bohemya'ya yayılması, Silezya'nın geri alınmamış olmasına rağmen, Polonyalıları önceleri bu bölgeden süren basınca bir son vermiştir. Litvanya ile birleşme Polonya etkisinin doğu sınırlarını da belirlemiştir, çünkü Litvanyalılar Ortodoksturlar ve Polonyalılar bu durumda doğuya doğru sızmalarına son vermek zorunda kalmışlardır. Moskova hükümdarlarıyla girişilen rekabetin başlangıcı daha çok Litvanyalıların sorunu olarak görülmektedir.

Jagellon hanedanının geniş topraklar üzerindeki çıkarları ve Türklere karşı savaşları, kuşkusuz onları, Polonya'yı daha çok ilgilendiren sorunlardan veya krallığın siyasal yapısını oluşturmaktan uzaklaştırmıştır. Macaristan kralı Louis, kendine sorun çıkartabilecek büyük toprak sahiplerine ayrıcalıklar tanıyarak, krallığının Polonya tarafından fiilen tanınmasını sağlamıştır. Bu toprak sahipleri vergiler üzerindeki denetimleriyle ve topraklarını Baltık limanlarının tahıl piyasalarına mal arzetmek üzere düzenlemede gösterdikleri beceriyle, krallığın bütününden çok, kendi malikânelerine ilgi göstererek, ülkede güç kazanmışlardır. Ve karmaşık sorunların çözümünü de hükümdarlarına bırakmışlardır. Polonyalıların

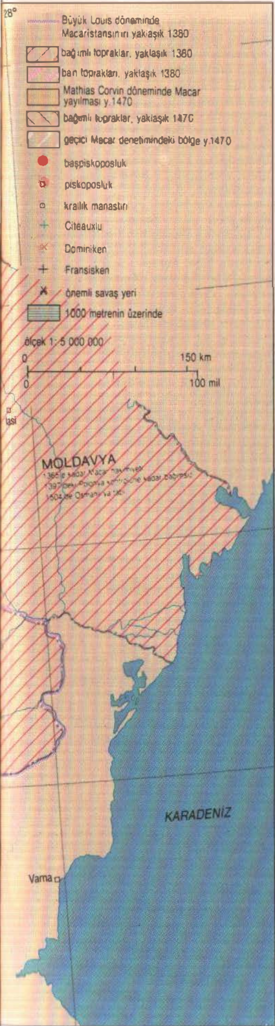
kültürel hayatı Latin Kilisesinin özel bir ilgi alanı haline gelmiş ve bu Kilise Ortodoks Litvanyalılara hasmane davranmış, hattâ kökenlerinden ötürü Jagellon ailesinden bile bazen kuşku duymuştur. 1364'de Krakow'da kurulan üniversite, kilise mensuplarının eğitilmelerinde ve bunların batı kiliseleriyle, özellikle de İtalya'dakiyle olan bağlarının güçlendirilmesinde rol oynamıştır. İtalyan tüccarları da aynı dönemde Polonya'ya yerleşmeye başlamışlardır. St. Stanislas gibi yerli Leh azizlere olan inancın, Latince yazılan Polonya tarihi ve yerel dilden dinsel halk edebiyatıyla birleşmesi, krallığa karşı olanından daha fazla dine karşı olan bir sadakat yoluyla, güçlü bir Polonyalı kimliğinin hissedilmesine olanak sağlamıştır. Papalık kançılaryası da, başka bir şekilde belirsiz olacak bir bölgeyi ifade etmek üzere tutarlı olarak "Polonia" terimini kullanmıştır; ancak krallığın eski dalgalı sınırları Jagellonlar tarafından dengeye getirilip, hanedanın örtüsü Doğu Avrupa'nın üstüne örtülmeye başlandığında, dünyevî tanımlamayı her zamankinden daha karmaşıklaştırmıştır.

Polonyalıların bu beş yüzyıl içindeki gelişmeleri, siyasal olaylar tarafından biçimlenmekle birlikte, siyasetin üstüne çıkmıştır. Belirlenmesi mümkün bir mekânda kök salmak, Hıristiyan olmak ve yeni toprakları tarıma açmak birçok grubun işbirliğini gerektirmiştir. Alman göçmenlerin Baltık sahilleri boyunca sızmalarına Polonyalılar her zaman karşı çıkmamışlardır. Göçmenler daha uygun koşulların sunulmasıyla cezbedilmişlerdir. Yeni kentlerin veya en azından bazı kentlerin zenaatkârları, anavatanlarındaki ayrıcalıklarla yerleşmişlerdir. Citeaux tarikatının etkisinin kırsal kesimde büyük çapta yayılmasına 13. yüzyılda tanık olunmuş ve bu olay özellikle Dominikenler olmak üzere, diğer tarikat mensuplarının gelmeleriyle bir taşkına dönüşmüştür. İlk iskân hareketi bekleneceği üzere Gdansk, Wroclaw ve Krakow gibi yerleşik kentlerde olmuştur. İskân hareketinin da-

Macaristan Orta Çağ Macaristan'ı yerleşik bir Hıristiyan krallığı haline gelince, ilk iki yüzyıl içinde topraklarını iki katına çıkartmayı başarmıştır. Orta Çağın sonlarında Macar hükümdarları sıurlarını daha uzak savaş meydanlarına ilerletmişlerdir. Yalnızca Osmanlıların Balkanlarda ilerlemeleri Macar ihtiraslarına gem vurabilmiştir. Macar krallığı, ilk üç yüzyılı boyunca üyelerinin arasındaki parçalanma eğilimlerine rağmen, yerli bir krallık hanedanının avantajlarından yararlanmıştır. 1301'den sonra kralların çoğu çok dikkat gerektiren ve özellikle nihaî olarak Balkanlarda Osmanlılarla başetme sorumluluğunu taşıyan, uluslararası bağlantılı yabancılar olmuşlardır. Krallığın zenginliği maden endüstrilerinin denetimi nedeniyle yüksektir.

Sağda üstte. Ják Manastırının batı cephesi. 1241'de Macaristan'ın Moğollar tarafından istilası sırasında, ülke Hıristiyanlığının ilk dönemlerine ait birçok bina tahrib edilmiştir. Ják Manastırında olduğu gibi, 13. yüzyılın ortasında kayıplar telâfi edilmeye başlanınca, İtalya ve Doğu Almanya'nın hâlâ sağlam bir şekilde "Romanesk" tarz ile damgalanmış mimari etkilerine maruz kalınmıştır.

Sağda aşağıda. Şimdi İstanbul Topkapı Müzesinde olan bir minyatürden, Osmanlıların 1521 Belgrad kuşatmasının Türk tarafından görünüşü. Osmanlılar 16. yüzyılın başından itibaren sahra topunu etkili bir şekilde kullanmış, fakat toplarını dökenler çoğunlukla Macarlar olmuşlardır.

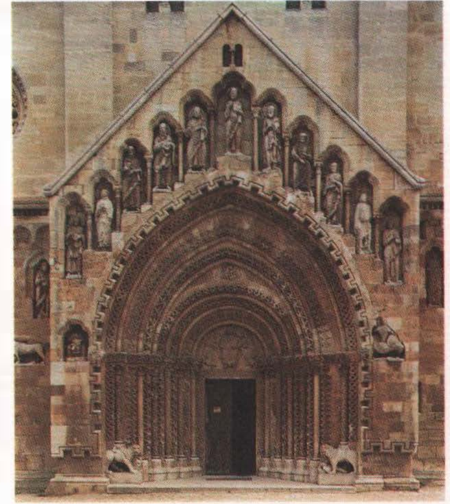

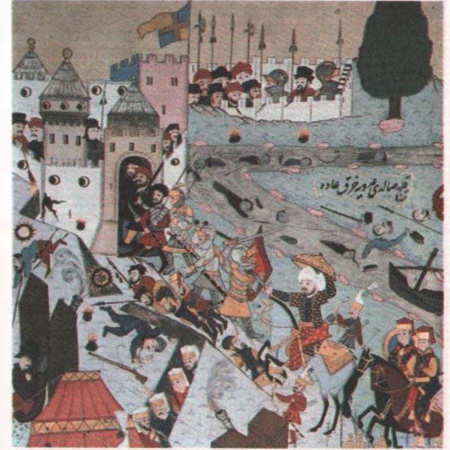
ha sonra Silezya Oder'i ve Vistula boyundaki kentlere yayılması, o dönemde kentlerin nasıl bir büyüme içinde olduklarına işaret etmektedir.

Macaristan ve Avrupa hanedanları

Polonya'nın 14. yüzyıldaki uyanışı dönemin en gecikmiş başarılarından biridir ve bu açıdan bir süre aynı hükümdar tarafından yönetilen (Büyük Louis, 1370-82) komşusu Macaristan'ın konumuyla karşılaştırılabilir. Ancak, Macaristan bu sıralar, Güney İtalya'nın Angevin hanedanı tarafından fethinden sonra gelişen büyük Anjou egemenlik alanının parçalarından biri haline gelmiştir; bu durumda Macar hükümdarları kendi çıkarlarını belli bir ölçüde, ulusal olmaktan çok hanedan terimleri içinde görme eğilimine girmişlerdir. Bunun anlamı, hükümdarların bakış açılarıyla, uyruklarınınkiler arasında, tıpkı Jagellon Polonya'sında olduğu gibi bir ikiliğin ortaya çıktığıdır. Bu durumun temel nedenleri belirlidir: krallığın belli sınırlarının olmaması veya bugünkü terimlerle söylemek gerekirse, Macar yayılmasına karşı, ilk yerli hanedan olan Arpodlar döneminde bile, komşularının etkin bir direnç göstermemeleri.

Macarların Hıristiyanlığı ve onunla birlikte yerleşik bir hayatı kabullenmelerine kadar, göçebe ve talancıların istedikleri biçimde at oynattıkları bölgede, örgütlü bir iskân olmamıştır. Batıdan gelen Hıristiyanlığın ve Stefan için (1000-38 arası kral) Papadan krallık tacının kabulü, Latin Hıristiyanlığını Ortodoks misyonlarıyla sürtüşme alanlarına kadar genişletmiş ve Macar devletinin katı bir Katolik nitelik kazanmasına yol açmıştır. Doğuda Transilvanya (Erdel) Stefan tarafından fethedilmiştir; daha sonra Hırvatistan ve Raguza krallığına katılmışlardır (1189-1204). Dinsel heyecan, Bosna ve Hersek'teki Bogomil sapkınlığını bastırmaya yönelik seferlere yol açmış (1237-84) ve bu seferler sonunda buraları ilhak edilmiştir. 12. yüzyılın sonunda bir Fransız prensesiyle evlenerek yapılan anlaşma, bir yüzyıl sonra Anjoulular Napoli kralı olduklarında güçlendirilecek olan siyasal ilişkileri başlatmıştır. İstanbul üzerindeki ihtiraslarından Sicilyalı Vespers tarafından vazgeçirtilen (1282) Anjoulular, Adriyatik kanalıyla kolayca ulaşabildikleri Macaristan'a yönelmişlerdir. Charles Robert 1290'da Zagrep'te Macaristan kralı olarak taç giymiş ve yerli Arpad hanedanının son temsilcisi III. André'nin 1301'deki ölümünden sonra tüm krallıkta kabul görmüştür. Adriyatiği çepeçevre kuşatan bir Anjou İmparatorluğu, doğal olarak Venediği başlıca karşıtı olarak görmüş ve Büyük Louis Dalmaçya kıyılarının denetimi yolunda sürdürdüğü faal bir hükümdarlığın sonunda, bölgenin 1381'de kendine terkedilmesiyle Venedik Dalmaçya'sını ele geçirmiş ayrıca Hersek'in Naretva nehrine kadar olan kısmını geri almıştır. Louis'nin 1382'de ölümünden sonra, saltanatın intikali konusundaki çatışmalar Bosnalıların ve Venediklilerin, Macaristan'a hiçbir önemli deniz üssü bırakmaksızın kendilerini toparlayabilmelerine olanak vermiştir. Louis'nin kızı Marie, kardeşi İmparator olan Lüksemburglu Sigismund ile evlenmiş ve böylece Macaristan ilk kez Alman sorunlarının içine girmiştir. Sigismund Balkanlarda Osmanlılara karşı, bir Hıristiyan hükümdarı olarak taşıdığı sorumlulukların bilincindedir. 1396'da düzenlenen Haçlı Seferine büyük umutlar bağlanmıştır ve aynı yıl Niğbolu'da uğranılan bozgun aşağılayıcı olmuştur. Sigismund kısa bir süre sonra kardeşinin Bohemya krallığının işlerine, Latin Kilisesindeki büyük kopma ve Hus sapkınlığıyla birlikte derinlemesine bulaşmış, 1411'de de kral seçilmesiyle kendini Alman krallığının sorunlarının göbeğinde bulmuştur. Macaristan, 1450'lerden itibaren,

özellikle de Sigismund'un yeğeni III. Ladislas'ın Haçlı Seferinin 1444'de Varna'da bozguna uğramasından sonra canlanan Osmanlı ilerlemesinin şoku karşısında kaçınılmaz olarak ne yapacağını şaşırmıştır. Macarların en büyük zaferi, 1456'da Yanoş Hunyadi'nin komutasında Belgrad'ı savunmalarıdır; Hunyadi'nin oğlu Mathias Corvin Macaristan kralı olmuştur (1450-90), ama sonuncu yerli kraldır.

Macaristan 15. yüzyıldan itibaren birleşik bir ülke olmanın uzağında kalmıştır. Ülke birçok halkı, hattâ Ortodoks Bulgarları, oldukça kalabalık bir Bogomil grubunu bünyesinde barındırmaktadır ve mümin Katolik din adamları bu sonunculara baskı uygulamayı becerememektedirler. Macaristan'ı uluslararası siyasetin sahne ışıklarının altına getiren yabancı hükümdarların uzun süreli saltanatları krallıkta herhangi bir kurumsal gelişmeye tanık olmamışlardır. Doğrudan krala bağlı malikâneler ve maden tekelleri, onun uyruklarını amaçlarının yükünü paylaşmaya zorlamayacak kadar zengin olmasına yol açmakta, böylece büyük toprak sahipleri krallık müdahalesi-

ne maruz kalmaksızın çıkarlarını gözetebilmektedirler. Özellikle İtalyanlar olmak üzere, yabancı tüccarlar ve Kilise, eğitimli ve girişimci sınıfların oluşumunda rol oynamamışlardır. Güneyden gelen Osmanlı ilerlemesi, 1521'de Belgrad'ın düşmesinden önce krallığın mütevazi ölçülere sıkıştığı anlamına gelmektedir; Mohaç bozgunu, krallığın yarısının Hasburgların elinde yaşamını sürdürmesine rağmen, Macaristan'ın sallantıdaki bağımsızlığına son vermiştir.

Hem Polonya, hem de Macaristan Katolik krallıklar olarak, sınırlarında umutsuz bir şekilde Ortodoks halklarla çevrelenmiş ve bu dönemde kendilerini bunlara karşı savunmak zorunda kalmışlardır. Bizans'ın çökmesi (1204) ve Moğolların Rusya üzerinde egemenlik kurmaları (1237) Ortodoksluğun geleneksel lâik koruyucusuna kaybettiği ve bunun yerine yenisini bulma umudunun da olmadığı anlamına gelmektedir. İstanbul patriğinin otoritesine meydan okuyan birçok yerel başpiskoposun belirmesi veya mümin Hıristiyanların canlanan manastır geleneğine ilgi göstermeye başlamaları veya bunların sofu Hesykhast imanları beslemesi çok şaşırtıcıdır. Athos Dağındaki (Aynaroz) Ortodoks Manastır Cumhuriyetinde, Doğu Avrupa'nın her yerinden gelen insanlar, Ortodoks dünyanın yüzyıllar boyu sürecek olan siyasal gerilemeye maruz kalmasına rağmen, yaşamını sürdürebilmesini sağlayacak geleneksel iman gücünü ilham etmişlerdir. Bu insanlar Müslümanların egemenliğini kabullenmekte zorluk çıkartmamışlar ve bizzat (Aynaroz) Osmanlılarla kolaylıkla barış yapmıştır.

Rusya'nın dönüşmesi

Latinler tarafından hemen hemen hiç tanınmayan Ruslar, bu dönemde, Moğol istilasının büyük şokundan sonra hem dinsel, hem de dindışı yaşamlarını yeniden örgütlemeye girişmişlerdir. Rusların ayrı bir siyasal grup olarak ilk örgütlenmeleri 10. yüzyılda, kentlerin Kiev'e bağlanmalarıyla ve Ortodokslar tarafından Hıristiyanlaştırılarak, İskandinav tüccar-askerlerin ardılları tarafından yönetilmeye başlamalarıyla ortaya çıkmıştır. Zamanla civar ormanların iskânı ancak başlayabilmiş ve Doğu Avrupa'nın diğer yörelerinde olduğu gibi, toprakların genişliği ile göçmenlerin sayısının azlığı ilerlemenin yavaş ve heyecansız olmasına neden olmuştur. Öte yandan, bu hareketin büyük kısmı kayıtların dışında kalmıştır. Kuşku yoktur ki, Kiev kentlerinin 12. yüzyıldaki siyasal çalkantıları, göçmenlerin ormanlara yönelmelerine ve yeni yerleşim yerleri oluşturmalarına yol açmıştır. Henüz ihraç edilecek tahıl talep olmadığından, yeni toprakların iskânı, olsa olsa nüfus artışına veya siyasal memnuniyetsizliğe tekâbül etmekteydi. Köylüler serbestçe hareket etmişler ve bunları toprakta çalışmak üzere teşvik etmek veya zorlamak gerekmemiştir. Yüzyıllar boyunca köylüler kendi kendilerinin efendileri olmuşlar ve yeni yerleşim yerlerini kendi bildikleri gibi örgütlemişlerdir. Moğallar Kiev Rusya'sını 1237'de istilâ ettiklerinde, bu göçlerin ne kadar uzaklara kadar ulaştıklarını hesaplamak mümkün değildir. Başlangıç cevabı hiç kuşkusuz, geriye kalmış olan kent halkını ormana yaymaktır. Güney stepleri ile Volga'daki Moğol egemenliği Rusları basınç altında tutmuş ve bunlar, iki yüzyıldan fazla bir süre, esas itibarıyla kırsal bir halk olarak kalmışlardır.

Moğol egemenliğinin en geciktirici sonucu, nakit haraç ödeme yükünden çok, Rus halklarının parçalanması olmuştur. Kiev hem prensliğin başkenti, hem de Ortodoks metropolitinin üssü olarak, Moğol saldırılarından sonra, Batıdaki Papadan destek alan bir hükümdara sahip olmuştur. Bu hükümdarın ölümünden sonra ülke Moğollar tarafından işgal edilmiş ve Ortodoks metropoliti kenti terkederek 1308'de Moskova'ya göçmek zorunda kalmıştır. Küçük Rusyalılar veya Ukraynalılar Ortodoks olarak kalmışlar, fakat Moğolların Polonyalı ve Litvanyalılara toprak terketmeye başlamalarıyla, Ukrayna yüzyıllar boyunca Batıyla sıkı bir ilişki içine girmiştir. Litvanya önderliği altında Ukraynalılar Rusya sorunlarındaki önderliklerini yeniden kazanmaya teşebbüs etmişler, fakat daha o zamandan kuzeydeki Büyük Rusyalıları yenmeleri mümkün olmamıştır. Dinyeper boyundaki Beyaz Rusyalılar (Bieloruslar) da Litvanya baskısı altındaydılar; bunlar da aynı tarihlerde ayrı bir topluluk oluşturma noktasına gelmişlerdi.

Solda. Rus kenti Suzdal 12. yüzyıl ortasında yeniden plânlanmıştır ve *kremlin* (kale) içindeki şimdiki katedral 1222'de yeniden inşa edilmiştir. Katedralin 1238 Moğol saldırılarından sonra yalnızca alt kısımları ayakta kalmıştır, bu noktadan hareketle kent kendini yavaş yavaş toparlamıştır. 14. yüzyılın sonlarında 5 tane kubbe eklenmiştir ve şimdiki bina 1528'de tamamlanmıştır.
Sağda. Rusya Çağdaş Rusya, 13. yüzyılın ortasından sonra Moğolların gölgesinde yaşayan prensliklerden itibaren gelişmiştir. Moğollar genellikle prenslerden vergi almakla yetinmişler, fakat fırsat çıktığında doğrudan müdahale etmekte tereddüt geçirmemişlerdir. Eski Rusya'nın en büyük kenti olan Kiev, Rus sorunlarında faal bir rol oynamanın uzağında kalmıştır. Büyük Ortodoks kentlerin başpiskoposları kuzeye doğru harekete geçmişler ve nihai olarak Moskova'ya, dinsel ülkücülüğün yayılmaya müsait olduğu bir bölgeye yerleşmişlerdir. Fakat Ruslar şimdi öteki halklar ve Hıristiyanlardan soyutlanmışlardır. Kendi aralarında da bölünmüşlerdir. Bu dönemde, Büyük ve Küçük Rusya arasındaki dilsel sınır, Ukrayna'nın ayrı siyasal deneyini işaret etmektedir. Geriye doğru bakıldığında, dönemin, Moskova'nın Büyük Rusya'nın en önde gelen gücü olarak önlenemez yükselişinin üzerinde odaklandığı görülmektedir. Zamanla diğer kuzey prenslikleriyle olan nihayetsiz rekabet, yerel geleneklerin canlılıklarının devamlılığını ve Rusların Moğollara karşı herhangi bir siyasal birlik kurma konusundaki kayıtsızlıklarını kanıtlamaktadır. Rusların esnekliği, iskân olanaklarını geliştiren ormanlara bağımlı olmuştur ve bu iskân faaliyetine, cemaatleri giderek kalabalıklaşan rahipler de katılmışlardır. Eskiden birbirleriyle ortaklık kurmuş tüccar cumhuriyetlerin ülkesi olan Rusya, bu yolla ana amaçları tarım olan kır insanlarının eline geçmiştir. Bu durumda piskoposlar papazlardan daha az önemli hale gelmişlerdir. Ancak, 15. yüzyılda gelecekteki çarlık rejiminin çerçevesi Moskova büyük dükünün ve Rusya metropolitinin gayretleriyle ortaya çıkabilmiştir. Ruslar 1439'da Floransa'da kararlaştırılan Katolik-Ortodoks birleşmesinden nefret etmişler ve 1453'ten sonra kendilerini Bizans İmparatorluğunun gerçek mirasçıları olarak görmüşlerdir.

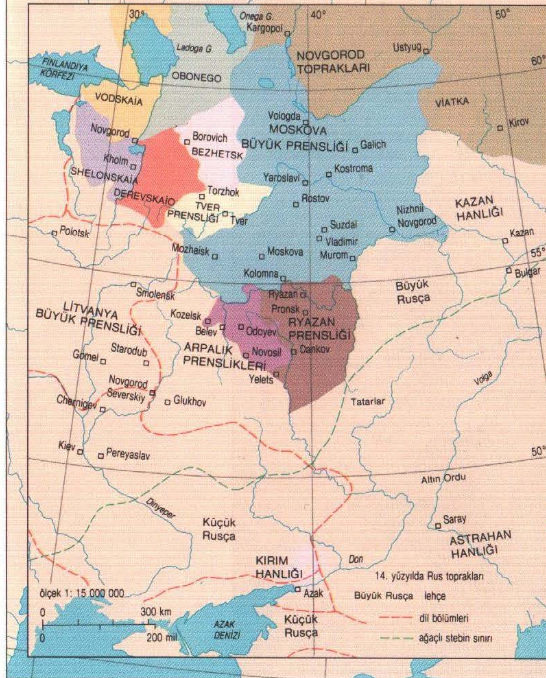
13. ve 14. yüzyıllarda Rusya'nın en önemli halkı olarak su yüzüne çıkan Büyük Ruslar, herhalde Moğol istilasından çok önceleri daha kalabalık ve güçlü hale gelmişlerdi, fakat Moğol yönetimini hem Kiev Rusya'sını yok ederek, hem de Büyük Rusların Kuzey yurtlarında ormanı kendilerine karşı bir tampon gibi kullanmalarına yol açarak, onların iktidara yükselmelerine yardımcı olmuştur. Novgorod Moğol saldırısından sonra da ayakta kalabilen yegâne önemli Kiev prensliği kenti olmuştur, fakat Büyük Rusya canlanmasının odağı haline gelmemiştir. Yeni Rusya ticaretten çok tarıma dayalı bir topluluğa uyacağı üzere prensler tarafından yönetilmiştir, bu prenslerden ilk öne çıkanı, büyük Nevski kahramanı haline gelen Vladimir prensi Aleksandr Yaraslovski (1246-63) olmuştur. Adını 1240'ta Neva nehri üzerinde Novgorod'da uğradığı bozgundan almış; bu olayı 1242'de Peipus gölünde Töton Şövalyelerine karşı kazandığı zafer izlemiştir. Novgorod 15. yüzyılın ikinci yarısına kadar bağımsızlığını tamamen kaybetmemiş, fakat artık Rusya'nın gidişatını belirleyen Vladimir prenslerinin üstün otoritesini tanımıştır. Nevski de Moğol komşularına karşı çok temkinli bir yol izlemeye başlamış ve ardılları panik çıkmasını engel olarak bu ailenin Rus halkları arasında ün kazanmasını sağlama becerisini göstermişlerdir.

Nevski ölünce oğulları ülkeyi paylaşmışlardır. En küçükleri Moskova'yı almıştır ki, bu, kentin henüz yüksek mertebede olmadığının kanıtıdır. Ancak, yarım yüzyıllık bir süre içinde Rusya metropoliti Moskova'ya yerleşmiş ve burayı bütün Rusların dinsel odağı haline getirmiştir. Bu her halükârda önemlidir,

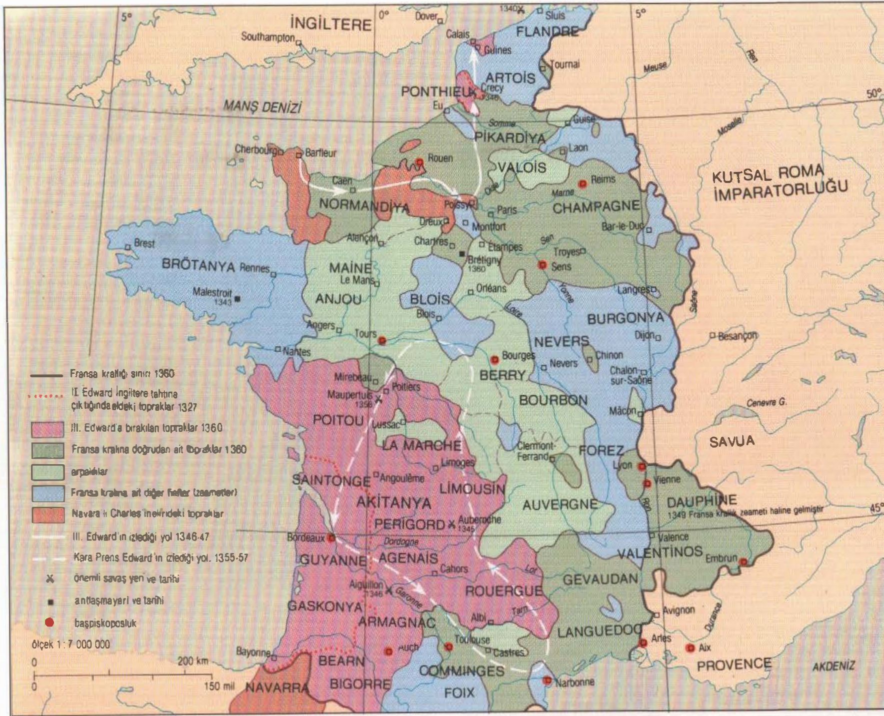
En sağda. Kutsal Babalığı resmeden Novgorod okulundan bir 14. yüzyıl ikonası. Teslis'in insan biçimli temsili muhtemelen Balkanlardan türemiştir. Novgorod tüccar kenti Orta Çağ Rusya'sının Batıya açılan penceresidir.

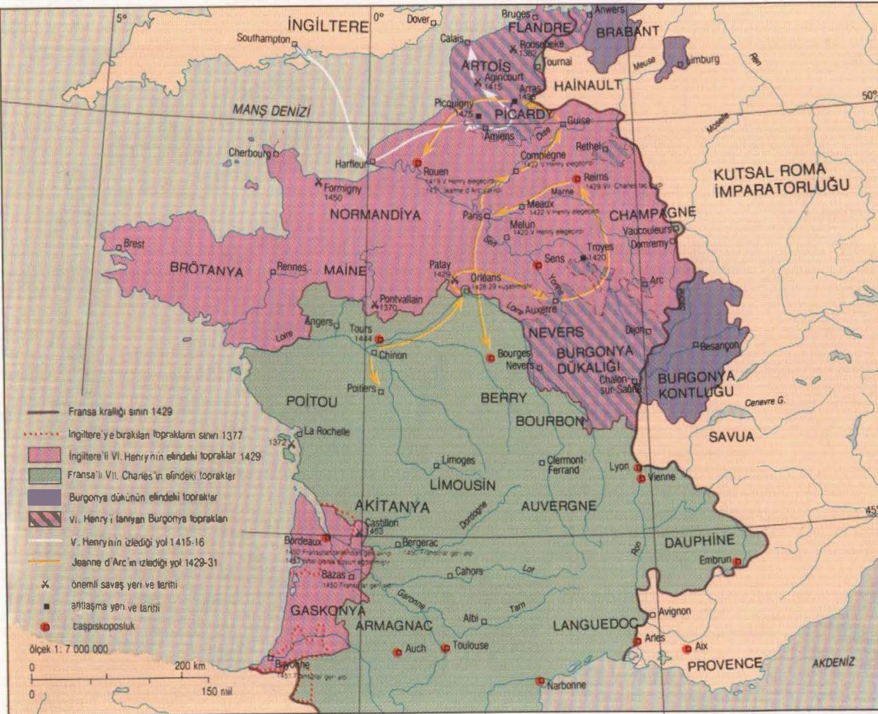
metropolit makamı
piskoposluk
manastır merkezi
manastır
Moskova'nın büyümesi
1300'e kadar
1389'a kadar
1425'e kadar
1462'e kadar
ölçek 1: 7 000 000
0 200 km
0 150 mil

30° 35° 40° 45° 50° 55°
Valaam
Ladoga G.
Onega G.
Konevitskii
Rozhdestvenskii
Aleksandro-Oshchevenskii
Velikii Ustyug
Mikhailo-Arkhangelskii
FİNLANDİYA KÖRFEZİ
Staroladozhskii
Staroladozhskii
Ladoga
Neva
Oreshek
Vedenskii
Kovzhinskii
Ferapontov
Aleksandro-Kushenskii
Shchechonskii
Kirillo Bolozenskii
Blagoveshchenskii
Nikitskii
Sukhona
Tikhvin
Spaso Kamennii
Vologda
Voskresenskii
Peipus G.
Tartu
Shcheremenskii
Novgorod
Volkhov
Otenskii
Pavel-Obnorskii
Korniliev
Galich
Borovich
Poshekhonskii
Krasnokholmskii
Pskov
Svyatogorkii
Pskovsko-Pecherskii
Avramiev
Makarev
Unzha
Kostroma
Uglichskii
Yaroslavl
Lovat
Rostov
Nikolaevskii Tikhonov
Torzhok
Tver
Volga
Pereslavl
Gorodetskii Feodorovskii
Gorodets
Nizhnii Novgorod
Troitsko Sergievskii
Suzdal
Pecherskii
Volga
Polotsk
Vladimir
Kazan
Iosifov-Volokolamskii
Makaryevo
Zvenigorodskii
Dvina
Moskova
Gzhatsk
Murom
Vyazma
Mozhaisk
Kolomenskii
Borovskii
Pafnutiev
Bulgar
Smolensk
Serpukhov
Oka
Nikolo Radovickii
Kasimov
Golutvin
Ryazan
Kaluga
Minsk
Pustynskii
Dinyeper
Kozelskii
Saransk
Tula
Kirov
Tikhvinskii
Kulikovo Pole
Odoyev
Bolkhovskii
Don
Penza

İngiliz-Fransız savaşı.
35 yıllık bir barış döneminden sonra 1294'te İngiltere ve Fransa kralları arasında savaş yeniden patlamış, sorunlar bir türlü çözülemediği için, sık sık ateşkeslerle duraklayan savaş 15. yüzyıla kadar defalarca yeniden alevlenmiştir. İngiliz kralının Akitanya dükü olarak Fransa kralıyla olan ilişkisini yeniden tanımlayıp İngiltere kralının Akitanya'daki egemenliğinin resmen tanınarak veya daha kökten bir çözüm olarak, her iki krallığın VI. Henry'nin yönetiminde birleştirilmesini önererek, nihai barışı sağlama gayretleri sorunu çözmekten âciz kalmışlardır. Her iki taraf da yabancı desteği aramıştır. Avignon'daki papalığın tarafsızlığı tartışmalı hale gelmiş ve Büyük Kopuş ortaya çıktığında (1378) Kilisenin bu zayıflığı iki taraftan da istismar edilmiştir. Artık savaş Haçlı gayretlerini yeniden uyararak ve sapkınlıkların tomurcuklanmasına yol açarak, dinin örselenmesindeki rolünü oynamıştır. Başlıca savaş alanı olarak Fransa krallığı, meslekten askerlerin varlığından ötürü acılar çekmiştir: hem bunların çatışmaları esnasında savaşan taraflarca kullanılmalarından, hem de barışın ilân edilmesinden sonra bu askerlerin kendi çıkarlarının peşinde koşmaya başlamalarından ötürü. Fransa'nın büyük prensleri, Valois hanedanının hükümdarlık taleplerindeki kuşkularından, teker teker kralların yetersizliklerinden ve alternatif siyasetlerden dolayı bölünmüşlerdir. Prenslerin ve soyluların aralarındaki acı kan davaları, bu dönemi Fransa'nın Orta Çağ tarihinin en zor dönemi haline getirmiştir.

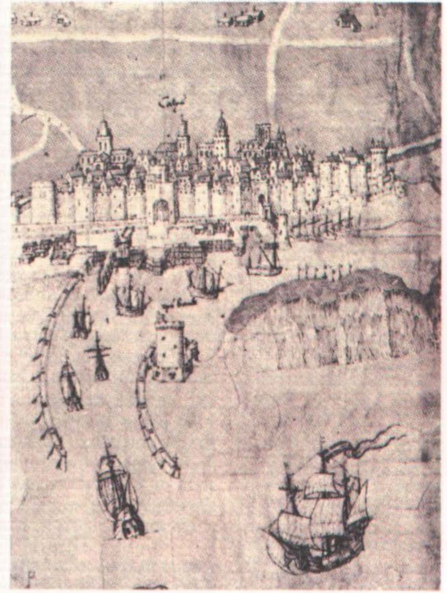
fakat 14. yüzyıl Rus düzeninin doğası, kuşkusuz Rusların dinsel duygularının yoğunlaşmasına katkıda bulunmuştur ve tam bu sırada Moskova'nın dinsel alanda öne geçmesinin önemli sonuçları olmuştur. Özellikle Radonezhli St. Sergius'tan itibaren Rus manastır yaşamının gelişmesi, bilhassa Rus kültürüne dinsel edebiyat ve resim aracılığıyla katkılarından, Aynoroz'daki Ortodoks manastırlarıyla bağlantılarından ve Ortodoks mistik Hesykhast hareketinin yani bilincinden ötürü önemli olmuştur. Rahipler, efendileri Tatarlardan kendi malikâneleri için vergi ödememe ayrıcalığı gibi lütüflar da sağlamışlardır. Rahipler Tatarlara karşı boyun eğen saygılı bir tavır benimsemişler ve bu da hanedandan hükümdarların efendileriyle barışçı ilişkiler sürdürmelerine yardım etmiştir. I. İvan Kalita (1328-41) Tatarlardan, Hıristiyanlar nezdinde onların vergi toplayıcılığı işini alan ilk Moskova hükümdarıdır ve bu yolla Tatar egemenliğini, bütün Rusların üzerinde etki kazanmak üzere kullanmıştır. İvan bu yetkisini oğluna intikal ettirmiştir. Rus tarihinin sürekliliği için her kuşakta erkek çocukların bulunma zorunluğu, muhtemelen önemlidir ve bu sayede Moskova hükümdarları hem bireysel olarak, hem de hanedan olarak uzun ömürlü olmuşlardır. 1359 ile 1584 arasında yalnızca 6 tane hükümdar tahta çıkmıştır.

Tatar lütfuyla elde edilen konum kuşkusuz, 1386'da Ming hanedanının Çin'deki Moğol yönetimine son vermesi üzerinde, Tatar İmparatorluğu'nun zayıflamaya başlamasıyla saldırıya uğramıştır. Fakat Tatarlar yüzyıl kadar bir süre boyunca saldırganlıklarını sürdürme yeteneğine sahip olmuşlardır. 1380'de Kulikovo Pole'de bozguna uğramaları belirleyici olmaktan çok, simgesel olmuştur. Tatarlar Kazan'daki Hanlıklarından (1445'de kurulmuştur), kentin 1535'de alınmasına kadar Moskova için belâ olmuşlardır. Hattâ Tatarlar, aslında zayıf bir hükümdar olmasına rağmen, bizzat II. Vasili'yi de 1445'de esir almışlardır. Moskova prensleri, Tver prensleri gibi diğer Rus hükümdarlarıyla önderlik yarışmasına girmişler ve bu yarış 1484'e kadar sürmüştür. Moskova prensleri Litvanyalılarla da savaşmak zorunda kalmışlar, onlara karşı giriştikleri 1368 seferi sırasında, Moskova'da ilk kez taştan bir kalenin surları -*Kremlin*- yapılmıştır; öte yandan Aksak Timur'un Vassal Generali Toktamış'la ve II. Vasili'yi üç kez tahttan indirmiş olan, prensliğin boyarlarıyla da çarpışmak gerekmiştir. Ancak, II. Vasili hanedanının en karmaşık döneminde hüküm sürmekle beraber, bunların üstesinden gelmiş ve kendini tüm Rus Ülkesinin hükümdarı ilân etmiştir. Gene onun zamanında, Rusların Ortodokslarla Latinler arasında 1438 Floransa Ruhani Meclisi'nde kararlaştırılan biçimsel birleşmeyi tanımamaları üzerine, ilk bağımsız kilise metropolitliği kurulmuştur. İstanbul Osmanlılar tarafından fethedilince III. İvan kendini Roma'nın asıl mirasçısı olarak kabul etmeye ve karısı Sofya Paleologos'un ailesinin siyasal örneklerini taklid etmeye hazır olmuştur. Fakat, Çarlık Rusya'sının gelişimi -toprak soylularının iktidarı ve köylülüğün serf haline gelmesi- aslında Rusya'nın daha sonraki tarihine aittir. 15. yüzyılın sonlarından itibaren Rusların düşünceleri, geçmişin sefaletlerinden çok geleceğin belâlarına yönelmiştir. İki yüzyıllık Moğol işgali süresince Rusya doğrudan Moğol hükümranlığından çok, bu baskıya karşılık oluşturma gayretlerinin sonucunda dönüşüme uğramıştır. Ruslar aynı dönemdeki Çinlilerin kaderine maruz kalmamışlardır. Ancak, Rusların gelecek için tasarıları ne doğuda, ne de batıda kuşkuya konu olamaz.

Batılı hanedanlar ve Yüzyıl Savaşları

Bu dönemde Doğu Avrupa'nın çeşitli halklarının tarihlerinin gerçek önemleri ve bölgenin tümünün bu tarihlerdeki yeni anlamı, biraz engellenmiş olsalar bile, 14. yüzyıldaki başarıların belli ölçüde olumlu olduklarına işaret etmektedirler. Batıya; hanedanlar, soylular, kentler ve uluslar hakkında yeni fikirlerle geri döndüğümüzde, İngiltere ve Fransa kralları arasındaki savaşı sıklıkla kullanıldığından daha az anakronik terimlerle ele alma olanağına sahip olabiliriz. Fransa'nın son Capet kralları tarafından sağlanan büyük saygınlık, onların gerçek güçlerine değil de, kurumsal incelikleri sağlayan ilk tutarlı hükümdarlar olmalarından ve sınırsız papalık desteğine sahip bulunmalarından ileri gelmiştir. Ancak, bu Capet hükümdarlarının en saldırganı olan IV. Philippe (1285-1314 arası kral) en güçlü vassali olan Akitanya dükünün, yani İngiltere kralı Edward'ın olduğu kadar, Kiliseyi müdafaa etmek için Fransa kralına karşı çıkarak onu kızdıran Papa VIII. Bonifacius'un meydan okumalarına da cevap vermek durumunda kalmıştır. Ancak Papalığın düşmanlığı kısa ömürlü olmuş ve güney Fransa kökenli bir dizi Papanın Avignon'da oturmaları Fransız krallarına, onyıllar boyunca papalarla çok sıkı özel ilişkiler yürütebilmenin rahatlığını sağlamıştır. Philippe ile Edward arasında papa tarafından bir barış ayarlanmış, fakat bu hükümdarların ardılları barışı uzun süre sürdürmeyi olanaksız görmüşler ve barış dönemleri, eylemde değilse bile, düşüncede savaşçı bir zihniyet içinde geçirilmiştir. İlk kralın kaynakları tamamen eşitsizdir, böylece İngiltere kralının savaşı canlandırma kudreti, müdahaleleri için Fransa krallığında iyi konumda müttefikler bulabilmesine bağımlı olmuştur. Askerî cephe koşullara göre yer değiştirmiş ve amaçlar, İngiltere kralının Fransa tahtı üzerinde hak iddia etmesinden, daha ılımlı ama aynı derecede kabul edilmez olan feodal haklara egemenlik tanınmasına kadar büyük bir değişiklik göstermiştir. Her durumda, IV. Philippe'ten itibaren birleşik bir krallık oluşturan eylemi sonuna kadar sürdürülmüştür. Bu iş yalnızca Akitanya dükü-ne karşı değil, başlangıçta daha baskıcı bir şekilde yürütülen Flandre kontuna ve Brötanya ve daha sonra da Burgonya düklerine olduğu gibi, diğerlerine karşı da güç olmuştur. Flamanların ve İngilizlerin de dahil oldukları, Fransa'nın büyük prenslerinin hepsi birbirleriyle bağlantı içindedirler. Fransa'da krallık topraklarının sonradan geri dönmek üzere hanedan üyelerine verilmesinin (*apanage* sistemi) başarısı, ilk bir veya iki kuşak boyunca kralın lehine işlemiş, fakat süreç içinde kaçınılmaz olarak krallık ailesinin içinde ayrı kralların türemelerine yol açmıştır. Farklılıklardan çok rekabetler çatışmalara neden olmuştur, ama bunların amacı krallığı parçalamaktan ziyade, kralın büyüyen hizmetkâr ordusunun tanıdığından daha fazla özgürlük sağlama niyetidir. Fransa savaşlarını her tabakadan uyruklar arasında popüler hale getiren İngiltere kralları, sonunda Fransız krallığında ve hanedanında kendilerine ait olarak gördükleri rollere derinlemesine bağlı kalmaya devam etmişlerdir. Bunlar için savaş, bazen uyruklarına gözüktüğü ve daha sonra efsanelerin işlediklerinin tersine, hiçbir zaman ulusal bir dava haline gelmemiştir. İngiltere savaşın sıkıntılarına ancak akın ve yağmaların ulaştığı kıyı bölgeleriyle, karışıklığa uğrayan sınır bölgelerinde doğrudan maruz kalmıştır. Savaş Fransa'da cereyan etmiş ve Fransızlar tarafından yazılmıştır; bunların en seçkini olan Jean Froissart, Hainaut kökenlidir. Bu ünlü şair ve roman yazarının eserlerinde savaşın tarihi, şövalyeliğin geçmişini özlemle

andığı bir ağlama duvarı haline getirilmiştir.

Birbirlerini izleyen İngiliz kral kuşaklarının savaşı yeniden canlandırdıkları uzun dönem boyunca, bu durumun İngiliz toplumsal ve siyasal gelişmelerinin üzerinde derin etkiler yapmış olması muhtemeldir, fakat bu kadar çok unsurun işe karıştığı bir ortamda savaşın olaylar üzerindeki kesin etkilerini soyutlamak güçtür. En önemli sonuç İngiliz kralının Calais hariç (İngilizler tarafından 1347'de alınmıştır), Fransa'daki tüm toprak parçalarını kaybetmesi ve bu durumun artık Fransa kralı için bir zafer olmasıdır. En vahşi vassalini kapı dışarı etmiş ve devletine yeni topraklar eklemiştir. Aynı zamanda, savaşın son aşamalarında hem krallığını vergiye bağlama, hem de sabit bir orduyu muhafaza etme araçlarını oluşturmayı başarmıştır. Bu ona krallık içinde, önceden hiç görülmemiş yönetim gereçleri sağlamıştır. Aziz Louis'nin krallığı savaşa hazır bir devlet haline dönüştürülmüştür. Genişleyen krallık topraklarının yönetimi daha az karmaşık bir görev haline gelmiştir. Krallık iktidarının bir bölümünü artık feodal vasalleriyle değilse bile, hukukçular, memurlar ve ordu komutanlarıyla paylaşmak durumundadır. Kendilerine arpalık *(apanage)* verilen prensler rahatlatılmış veya kendi hanedanlarının uygun bir şekilde genişletilmesiyle, krallık tarafından özümlenmişlerdir, fakat bu bölgelerin desteğini almak isteyen kral, eyaletlerin ayrıcalıklarını cömertçe teyid etmiştir. VII. Charles'ın (1422-61 arası kral) muzaffer monarşisi artık IV. Philippe'in yönetim tarzının basit bir ıslahı değildir. İngiltere kralı krallıktan dışarı atıldıysa bile, IV. Philippe'in elde etmek için bizzat kan döktüğü Flandre eyaleti, hâlâ krallık denetiminin dışında kalmaktadır. Fransa geç tarihlerde aralıklı istilâ, yağma, saldırı ve askerî harekâtlardan ızdırap çekmiştir. Fransa herşeyden önce Avrupadaki öncelikli konumunu kaybetmiştir. Fransa ile Papalığın ittifakı 13. yüzyılda Fransa krallarına çok iyi hizmet etmiş olmakla birlikte, Büyük Kopuş esnasında lâik dostlarının sağladıklarına nazaran Hıristiyanlığın daha az yardım etmesine yol açmış ve Rönesans Papalığının belirmesiyle Fransız kralları özel desteklerden mahrum kalmışlardır. Demek ki savaş yıllarının Fransız krallığı üzerinde derin etkileri olmuştur. Savaş, düzensizlik, bozgun ve parçalanma deneyi, Valois hanedanının yegâne süreklilik garantisi olarak kalmasına yol açmıştır. Bu hanedanın temsilcilerinden ancak birkaçı kişisel olarak sorumluluklarını taşıyabilecek güçte olmuşlardır, fakat Tanrı Jeanne d'Arc'ı göndererek zavallı VII. Charles'ın Reims'de taç giymesini (1429) sağlamak üzere karışınca, hanedana karşı Fransız sadakati yeniden canlanmıştır. Tanrının erkek bir varis göndereceği inancı bundan böyle krallığın ayakta kalmasını garanti etmiştir. Savaş tarafından yaratılan Fransız ulusu değildir; krallığın hanedana bağlı olduğu ilkesi galip gelmiştir.

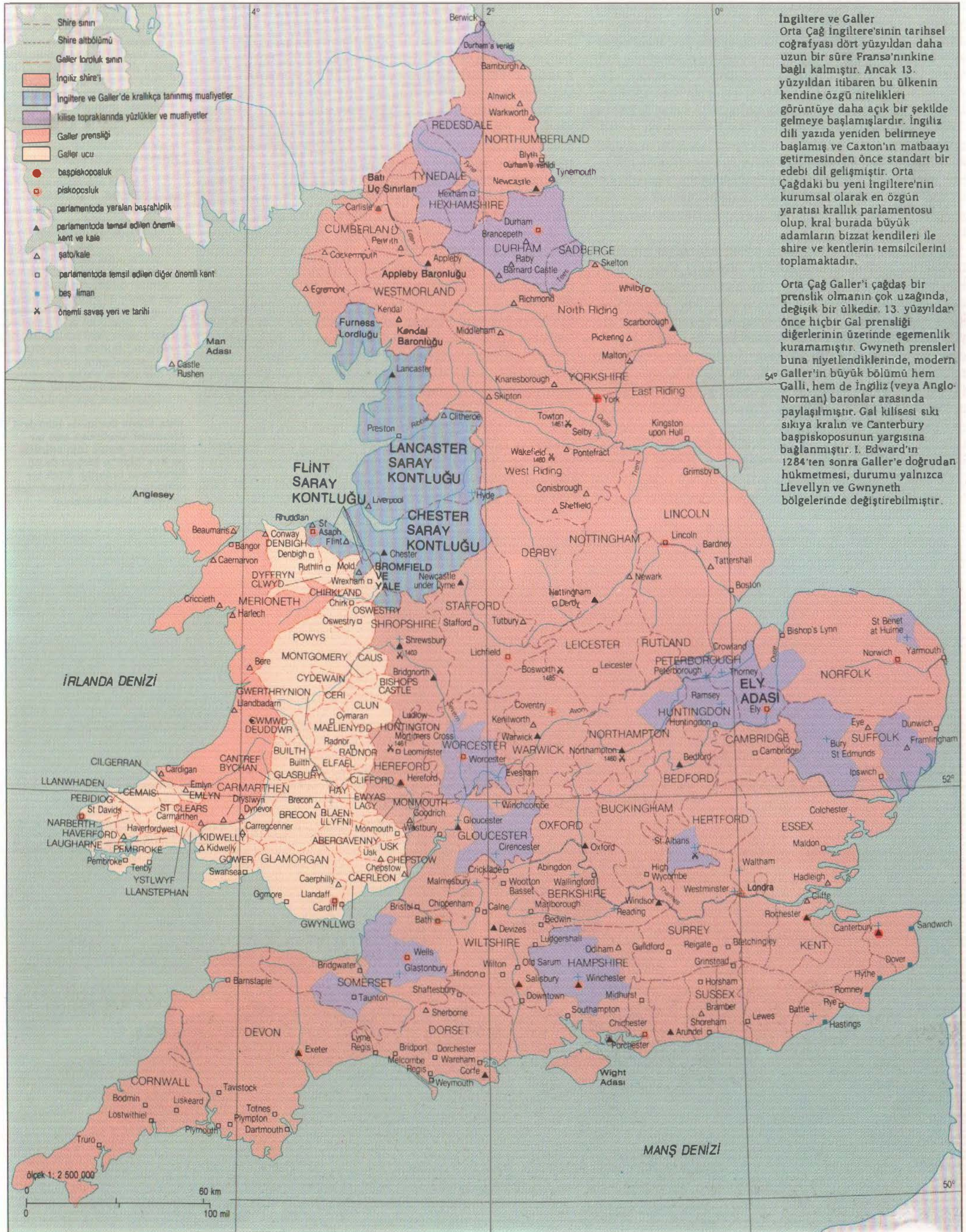
İngiltere açısından, Fransa ile savaşın sallantıda bı-

Yukarıda solda. Feodal soyluluk Paris surlarının önünde: Batı Avrupa olaylarını ve özellikle 1315'ten 1400'e kadar İngiliz-Fransız savaşını kapsayan Froissart'ın *Kronikler*'inden bir minyatür.

Yukarıda. Calais iki yüzyıldan daha uzun bir süre İngilizlerin elinde kalmış ve 16. yüzyılda, bu çizim yapıldığında, Fransa'da İngilizlere bırakılmış tek toprak parçası haline gelmiştir. Resim tahkimatı, liman cephesi ve liman kanalının dar girişiyle kentin Orta Çağdaki görüntüsü hakkında iyi bir izlenim vermektedir.

Solda. Jeanne d'Arc'ın Yargılanması'nın bu Latince metni, onun hayatı ve yaptıkları hakkında tarihçilerin elinde olan yegâne hukuki bilgi kaynağını sağlamaktadır. Resimlendirilmiş başharf, olayların temsilî bir gösteriminden ibaret olup, kayıtların mahkemede günlerce onunla birlikte olan kâtipler tarafından kopya edilmiş olmalarına rağmen, gerçeğe tekâbül etme iddiasını taşımamaktadır.

İngiltere ve Galler
Orta Çağ İngiltere'sinin tarihsel coğrafyası dört yüzyıldan daha uzun bir süre Fransa'nınkine bağlı kalmıştır. Ancak 13. yüzyıldan itibaren bu ülkenin kendine özgü nitelikleri görüntüye daha açık bir şekilde gelmeye başlamışlardır. İngiliz dili yazıda yeniden belirmeye başlamış ve Caxton'ın matbaayı getirmesinden önce standart bir edebi dil gelişmiştir. Orta Çağdaki bu yeni İngiltere'nin kurumsal olarak en özgün yaratısı krallık parlamentosu olup, kral burada büyük adamların bizzat kendileri ile shire ve kentlerin temsilcilerini toplamaktadır.

Orta Çağ Galler'i çağdaş bir prenslik olmanın çok uzağında, değişik bir ülkedir. 13. yüzyıldan önce hiçbir Gal prensliği diğerlerinin üzerinde egemenlik kuramamıştır. Gwyneth prensleri buna niyetlendiklerinde, modern Galler'in büyük bölümü hem Galli, hem de İngiliz (veya Anglo-Norman) baronlar arasında paylaşılmıştır. Gal kilisesi sıkı sıkıya kralın ve Canterbury başpiskoposunun yargısına bağlanmıştır. I. Edward'ın 1284'ten sonra Galler'e doğrudan hükmetmesi, durumu yalnızca Llevellyn ve Gwnyneth bölgelerinde değiştirebilmiştir.

raktığı sonuçlardan biri de İskoçya krallığının ikinci yarısında, İskoç hükümetini birçok kereler kendi arzusuna göre ayarlamıştır, fakat kendi çözümlemelerini kabul ettirmede görünüşte başarılı olmasına rağmen, iktidarının hayalî olduğu ortaya çıkmıştır. Torunu III. Edward (1327-77 arası kral) da kısa bir süre İskoçya'ya egemen olmaya çalışmış, fakat İskoçya üzerindeki bu cinsten İngiliz emellerine karşı, kendi işlerini kendileri yönetmek isteyen İskoçların direnmeleri ortaya çıkmıştır. Bu direnme esnasında İskoçlar, Avrupa'nın diğer küçük "ulusları"nın kendilerini hanedan imparatorluklarına dahil etmek isteyen girişimlere karşı sahip oldukları zihniyetin benzerini göstermişlerdir.

Ancak, İskoçlar 1300'lerde iyice oturmuş bir ulus meydana getirememektedirler. Kralları yalnızca bir kuşak önce Norveçlilerden Highlands ve Adaların egemenliğini alabilmiştir. Krallığın gücü kıyı ovalarıyla, kuzeyde Perthshire ile güneyde Borders vadilerinde yok olan, Clyde ile Forth arasındaki dar toprak şeridiyle sınırlıdır. Bu ülke 12. yüzyılın başında feodal bir monarşi haline dönüşmüş ve en güçlü kralı olan I. David (1124-53 arası İskoçya kralı) güney sınırlarını geçici olarak Northumbria, Cumbria ve Ribble'a kadar Lancashire'i kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu ihlaller doğal olarak İngiliz kralını misillemede bulunma konusunda tahrik etmiştir. II. Henry ve Jean (John) tarafından kazanılan zaferlerin her ikisinin sonunda İskoçların kralı İngiliz kralına biçimsel olarak boyun eğmiş, bu da I. Edward'ın İskoçya üzerindeki egemenlik taleplerinin tabanını oluşturmuştur. İskoç piskoposlukları, onları kendine bağlı Kilise eyaletinin bir parçası haline getirmek isteyen York başpiskoposunun niyetlerinden korumak üzere, Roma'yla özel ilişkiler kurma ihtiyacını duymuşlardır. Birçok İngiliz baronu Güney İskoçya'da topraklara sahip olmuşlardır. I. Edward rolünü tanımlama ve pekiştirmede çok ateşli davranmasaydı, iki krallığın kaynaşma tasarısı iyi yönde gelişecekti. Fakat İskoçlara karşı olan katı tavrı, onlarda bir saldırıya uğrayacakları duygusunu uyandırmıştır. Robert Bruce (1306-29 arası kral) İskoçlara etkin bir öneri sununca, onlar da İngilizleri dışarı atma ve bağımsızlık geleneğini pekiştirme şansını kaçırmamışlardır.

İskoçya güneyde üslenmiş olan İngiliz krallarından çok uzaktadır; askerî maceraların ödüllerinin peşinde olan İngiliz baronlarını cezbedemeyecek kadar da fakir bir ülkedir. Fransa ile olan savaşlardan çok daha fazla çıkar umulmaktadır. Fransa ile olan ittifakına çivilenmiş olan İskoçya, zayıflığına rağmen savaşı sürdürebilecek durumdaydı. Yeni Stewart hanedanının saltanatı döneminde (1371), St. Andrews (1472) ve Glasgow'daki (1492) kendi başpiskoposluklarıyla ve kendi üniversiteleriyle (St. Andrews kuruluşu 1410, Glasgow 1451, Aberdeen 1495), İskoçya hâlâ fakir olmakla birlikte, İngiliz egemenliğine direnme arzusuna veya yeteneğine sahipti. İskoçya İngiltere ile, ancak kendi protestan kralı I. James'in güneydeki tacı

Altta. Eileen Donan'da 1220'de II. Alexander tarafından eski bir tahkimatın yerine inşa ettirilen bu kale, Skye'ın karşısında üç fiyordunun birleştiği kritik bir noktada, krallığın Highlands'daki varlığını kanıtlamaktadır.

İskoçya. Şimdi olduğu gibi Orta Çağda da İskoçlar Alçak Bölgelerde daha yoğun bir şekilde yerleşmişlerdi. Sınır bölgelerindeki karışıklıklar, 14. ve 15. yüzyıllarda aralıklı olarak savaşlara sahne olan bir alan yaratmıştır; feodal baronlar bu alanda daha önceleri, 1249'da biçimsel bir şekilde tanımlanan bir sınırı pekiştirmişlerdir. Hemen aynı tarihlerde Norveç İmparatorluğunun parçalanması, İskoç kralını Highlands ve Adaların doğrudan hâkimi haline getirmiştir. Fakat Orta Çağ İskoçya'sı kralın tüm kalelerinin bulunduğu ve kilise, kent ve şeriflerin yoğunlaştıkları orta bölge tarafından oluşturulmuştur. İskoçya'nın siyasal bağımsızlığı İngiltere'ye karşı Fransa'yla yaptığı ittifaka bağlı olmuştur ve bu durum onu doğu kıyısı limanlarını deniz yollarına açık tutmasını gerektirmiştir. İngilizlerle olan savaşın sürüp gitmesi, İskoçlara İngiliz fethine karşı koyma konusunda güven vermiş ve onyıllar boyunca kendi kurumlarını inşa etmişlerdir.

1603'de miras yoluyla elde etmesi sonucunda birleşebilmiştir.

14. ve 15. yüzyıl başlarındaki tüm Avrupa ölçeğindeki bütün bu faaliyetlerinin bir sonucu olarak, küçük devletlerin dönemin en güçlü krallarına karşı büyük bir direnme yeteneklerinin olduğu açıktır, böylece 18. yüzyılda olduğu gibi Avrupa'da büyük birkaç kıta İmparatorluğunun ortaya çıkması yerine tüm kıtada küçük ve çok sayıda siyasal birikimler varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu devletlerin bazıları bir kentten daha büyük değil ve bunlar bağımsızlıklarını deniz yolları üzerindeki konumlarından ötürü ve ticaretten sağladıkları güç nedeniyle koruyabilmişlerdi. Fakat devletlerin çoğu halkları için gerekenleri sağlayabilmek için yeterli genişlikte topraklara ve homojenliği sağlamak için de, ortak yasal ve dinsel kurumlara ihtiyaç duymuşlardır. Bu devletlerin bazıları tek bir hükümdarın yönetimi altında birbirlerine bağlanmış, ama farklı kimliklerini de bozulmadan koruyabilmişlerdir. Hem katolikliğin, hem de Ortodoksluğun itici gücü dua ve ibadet için yerel dillerin kullanımını cesaretlendirmiş, böylelikle bu dillerden yapılan edebiyat, bu dilleri kullanan halkları ayrı bir kültürel grup olarak tanımlayarak, onları güçlendirmeye başlamıştır. Ancak, Latin Kilisesi mensuplarının sürülerinin efendileri olarak kazandıkları egemen konum, süreç içinde kaçınılmaz olarak Kiliseden olmayanlara ulaşabilecek nitelikte başka tür imanların meydan okumalarına maruz kalmaya başlamıştır. Krallar ve soylular hiçbir zaman, bu dönemde olduğu kadar kalabalık ve renkli olmamışlardır, fakat başarılarından en az onlar kadar gurur duyan başka gruplar tarafından da rahatsız edilmeye başlamışlardır. Bu dönem toplumsal hiyerarşilerin hâlâ saygı gör-

dükleri bir dönemdir, fakat papaların ve imparatorların da herkes gibi günahkâr olabilecekleri kabul edilerek insanlığın ortak günahkârlığı biraz da zevkle seyredilmiştir. Artık bu zaman hakkında bir gerçeklik unsuru vardır ve bu da iktidarın etkinliğini itibarî ülkülerden daha önemli hale getirmektedir. Bu dönem devletlerinin ancak pek azı konumlarının meşruluğu hakkında saygı duymuştur. Özellikle İtalya'da kent-devletler, becerebildikleri her yolla sınırlarını genişletmişler ve ünvanları sonradan almışlardır. Büyük Kopuş esnasında Hıristiyan âlemi evrensel olarak kabul gören bir hakem ve uzlaştırıcıdan mahrum kalmıştır. Silâhlarla başarılamayan işler için pazarlık yapılmaktadır. Bunun bir sonucu olarak Hıristiyan

Solda. İrlanda.
II. Henry'nin 1162'de İrlanda'ya egemen olmasına olanak sağlayan fetihleri, İngiliz kralının ülkenin tümünü denetlemesine izin verecek yönde kullanılmamışlardır. Jean John'dan sonra Orta Çağ İngiliz krallarından sadece II. richard buraya gitmiştir. İlk İngiliz-Norman göçmenlerinin ardıllarının çoğu da zaman içinde çıkar kayıplarına uğramışlardır. İngilizlerin İrlanda Keltleri (Gaeller) üzerindeki egemenlikleri gerçek olmaktan çok itibarî olmuştur. Nüfuz edebilmenin en az mümkün olduğu kuzey ve batı bölgelerinde, Gaellerin İrlanda'sı kendi farklı kimliğini korumuş ve tedricen İngiliz alanına taşmıştır. Savaş sürekli bir durumdur, fakat Gaellerle yerli İngiliz-İrlandalılar arasındaki evlilikler bunların aileler olarak bölünmelerine yol açmıştır. Ancak, bu aileler en güvenilirleri olmuş ve Dublin'de üslenen İngilizlerin geniş ölçüde gezgin yönetimlerinin yerel unsurları olmuşlardır. İrlanda parlamentosu da birçok farklı yerlerde toplanmıştır. İngiliz denetimi Dublin civarında *Pale* adı verilen alan ile sınırlıdır. 12. yüzyılda biçimsel olarak dört eyaletin kurulmasına karşılık, Kilise coğrafyası çok daha kesindir. Tuam'daki hariç, sonradan atanan piskoposların çoğu Gael olmak üzere yerine İngiliz veya İngiliz-İrlandalılardan oluşmuşlardır.

Sağda. Orta Çağın sonunda Alman İmparatorluğu.
İmparatorluğun fiilen, hemen hemen istisnasız Lüksemburg (1346-1437) ve Habsburg (1438-) ailelerine mensup kimseler tarafından yönetilmesine rağmen, İmparatorluğun seçime yönelik formaliteleri, seçici prenslerin oylarını lehlerine verdikleri büyük prenslerin gerçek iktidarlarını da ortaya koymaktadır. Seçici devletlerden talep edilen bölünmezlik (1356) diğer lâik prenslerin miraslarını bölmelerine yol açmıştır. Aile toprakları tedricen yeniden birleştirilmiş ve elegelir devletler su yüzüne çıkabilmişlerdir. Bu dönemdeki Alman devletleri mozayiği aslında piskoposların ve manastırların ellerindeki malikânelerin ve imparatorluk kentlerinin ellerindeki bitişik toprakların ürünüdür. 14. yüzyılda ailelerinin topraklarının parçalanması, seçkin ailelerden olanları da dahil, bireylere diğerlerine egemen olamayacak kadar küçük iktidar olanakları bırakmıştır. Özellikle bu dönemde İsviçreliler Habsburg düşmanlarını sakatlayıcı birçok yenilgiye uğratabilmişlerdir. Aynı tarihlerde Alçak Ülkeler'deki çeşitli devletler imparatorluktan kopmuşlar ve Burgonya'nın Fransız dükle-rinin eline düşmüşlerdir. Batıda eski Burgonya krallığının parçalanması en çok Fransa kralına yarar sağlamış ve daha sonra bu çözülme, kuzey-batıda Polonya egemenliğinin Töton Şövalyeleri Tarikatının elindeki topraklarda pekişmesiyle parelellik arzetmiştir. Ancak çevrenin aşınması Alman İmparatorluğu'nun parçalanmasının habercisi değildir. Alman kültürünün, ekonomisinin ve dininin bu dönemdeki canlılığı, gevşek siyasal yapının Almanların çok işine yaradığını düşündürmektedir.

âleminin huzuru çok kimsenin elinde kalmış ve birkaç geleneksel otorite tarafından muhafaza edilememiştir. Avrupa çok karmaşık ve grift bir siyasal toplum haline gelmiştir.

Petrarca: İlk Hümanist

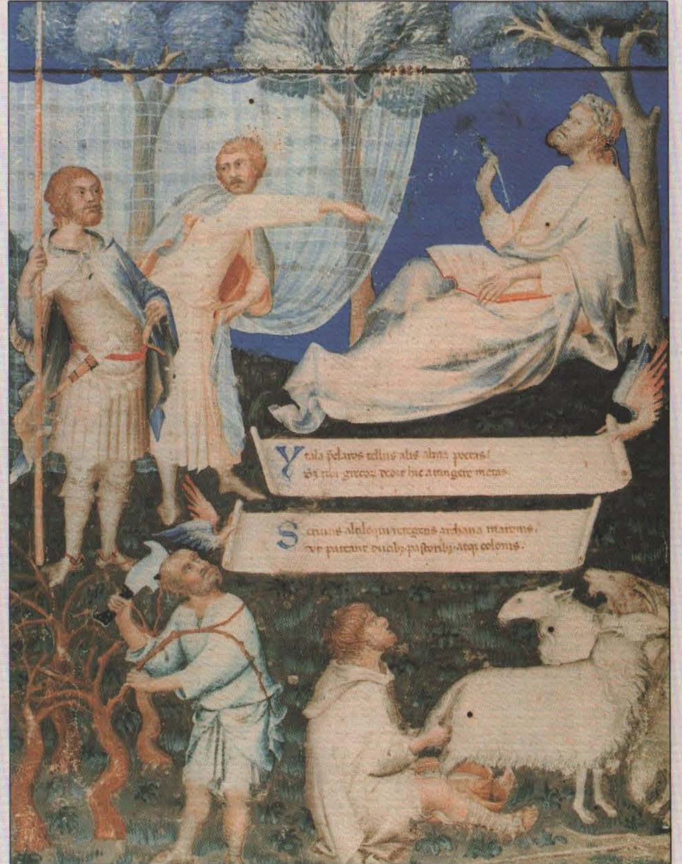
Petrarca yaşadığı çağda bir şair ve yazar olarak ün kazanmıştır. Siyasal açıdan önemli birçok kimsenin çevresinde bulunmasına ve onlar için danışman, müzakereci ve sözcü olarak hareket etmesine rağmen, hiçbir önemli kamu görevinde bulunmamıştır. Buna karşılık, onun tarihsel önemi, tamamen kendi karakterine bağımlı olarak ve hayatını nasıl kendi mutluluğu için yönetebileceği sorununda yoğunlaşarak, bunları büyük bir tamamlık içinde özümleyen ilk insan olmasından kaynaklanmaktadır; öte yandan, bu konularla ilgili olarak ondan geriye kalan yazıların bolluğu onun hayat öyküsünün daha önce eşi olmayan bir şekilde yeniden inşa edilebilmesine olanak vermektedir. Onun yaşam tarzı o dönem için öylesine istisnaidir ki, tüm çağdaşlarını çarpmış ve o tarihten sonra onun meydana getirdiği örnek Avrupa kültürü için güçlü bir cazibe kaynağı olmuştur.

Ona gelininceye kadar insanın toplumsal yaşamı, herkesi çalışma hayatı içinde diğerleriyle işbirliğine zorlayan bir tarzda gelişmiştir. Her insan içinde doğduğu veya iradi olarak katıldığı cemaate aittir ve ona bütün gücüyle sarılmıştır. Bunun tek istisnası, sırtlarını örgütlü topluma dönerek vahşi ortamlarda yaşamayı yeğleyen münzevi keşişlerdir. Petrarca kırda yaşamaktan ve kendi çevresiyle birarada olmaktan hoşlanmıştır, fakat o bir münzevi keşiş değildir. Okunacak kitaplara ve konuşacak dostlara ihtiyaç duymuştur; mektup yazmaktan ve almaktan hoşlanmıştır, edebiyatın değerini ve geçmişin incelenmesini savunmuştur ve kişisel nüfuzu ile yeteneklerini dostlarına ve birlikte yaşadığı insanlara hizmet etmek için kullanmıştır. Bağımsızlığına önem vermiş, fakat kendini dünyadan kopartmayı asla düşünmemiştir. Özel olarak sırf kendi için yaşama konusundaki becerisi, özel bir gelir sahibi olmasına bağlı değildir. Babasının bıraktığı miras, ona sadece öğrenimini tamamlarken boş zaman sağlayabilmiştir. Petrarca'nın babası Floransalı bir noter olup, Dante'yle aynı zamanda, 1302'de Kara Guelf partisi tarafından sürgüne gönderilmiştir, böylece Petrarca da kendini evinden kovulan bir insan olarak hissetmiştir. Bu, onun birçok çağdaşının tersine, toplumsal ve siyasal eğilimlerin dışına çıkmasına yol açan belirleyici etken olmuştur. O çağın en ünlü üniversitelerinde (Montpellier ve Bologna) bir hukukçu olarak eğitilen Petrarca, hukuk yerine daha çok edebiyata açık olmuş ve hayatını kazanmak zorunda kalınca, Avignon'da elyazması kopyacılığı yapmıştır. 1330'da evinin rahibi olduğu büyük Romalı kardinal Giovanni Colonna'nın korumasını kabul etmiş ve bundan sonra Lombez, Piza, Parma ve Padua katedrallerinden kendine gelir tahsis edilmiştir. Bu cins görevler büyük din adamlarının hizmetindeki kişilere verilmekte ve onlara herhangi bir rahiplik görevi yüklenmemektedir. Petrarca örneğinde istisnaî olan nokta, onun birkaç yıl içinda Avignon'daki koruyucusundan ayrılarak, Kilise içindeki üstlerinin yardımlarıyla kendini edebiyata vermesidir. Böylece, onun özel bir hayat sürdürebilmesi aslında, onun ailesini sürgüne gönderen yeni İtalyan kentinin gelişmesine, Avignon'daki Papalık sarayına ve edebiyat ile bilginin değerini takdir eden aydınlık kafalı Kilise prenslerinin koruyuculuklarına çok şey borçludur.

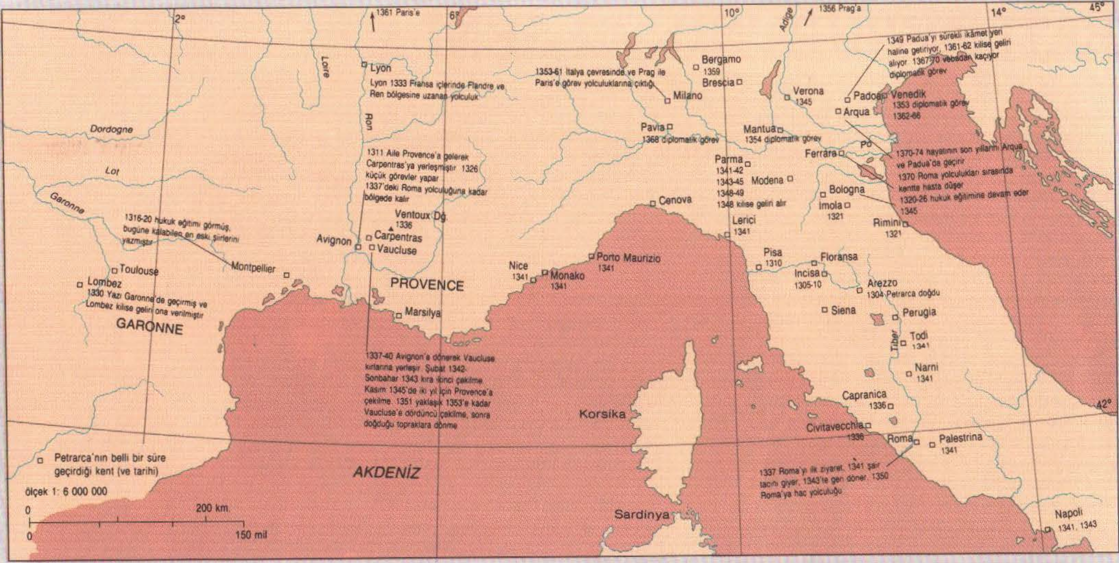
Petrarca kendini bütünüyle bilgiye adamıştır. İlgisini büyük Latin yazarları Cicero ve Livius üzerinde

Solda. Altichtero tarafından yapılan minyatür portre. Petrarca, ününün karşılığı olarak bir portre sahibi olmak isteyip, hayattayken resmi yapılan, bilinen ilk Orta Çağ insanıdır. Alttchiero şairin ölümünden kısa bir süre sonra Francesco da Carrara için renkli bir fresk portre yapmıştır, fakat bu çok bozulmuştur.

Aşağıda. Simone Martini'nin Petrarca'nın *Vergilius*'una yaptığı resimlerden. Petrarca'nın başlıca düşünsel merakları Roma eserleri üzerinde yoğunlaşmıştır, fakat çağdaş sanatı ve özellikle de kendi *Vergilius*'u için 1338 civarında bizzat kendi verdiği ayrıntılı talimatlara göre, bu ilk sahife resmini yapmış olan Martini'nin eserini de takdir etmiştir. Bu metin aslında babasına aittir ve Petrarca onu serbestçe şerhetmiştir.

Yukarıda. Harita Petrarca'nın seyahatlerinin sırasını açıkça ortaya koymaktadır; bu yer değiştirmeler esas olarak Alplerin kuzeyinde ve dar bir enlem şeridi içinde gerçekleşmiştir. Yoğun mektuplaşmasından hareketle, bu yer değiştirmeleri yıl be yıl saptamak mümkündür. Uzun süreler boyunca farklı yerlerde yaşama konusundaki becerisi, meslek mensupları arasında olduğu kadar aristokrat kişiler için de hareketliliği teşvik etmiş olan Orta Çağın hayat koşullarını yansıtmaktadır. Petrarca örneğinde ise, bu hareketliliğin zıddında, hep kendine ait sürekli bir eve sahip olma arzusu, hep kitaplarını koyabileceği ve bahçesine bakacağı bir ev edinme arzusu bulunmuştur.

yoğunlaştırmış ve elyazmaları bulmak için yolculuklara çıkmış, başka bilginlerle mektuplaşmış ve eleştirel basımlar hazırlamıştır. Bütün bu çabalarıyla Petrarca, daha sonraki Rönesans araştırıcılığının öncüsü olmuştur. Üniversiteler onun zamanında, teknik konularda, hukuk, tıb, mantık veya ilahiyat alanında eğitim veren yerler haline gelmişlerdi, böylece edebiyat ya ihmal edilmekte ya da önemsiz bir yardımcı olarak kabul edilmekteydi. Petrarca ile koruyucularının edebiyatı bir bilgi disiplini olarak ihya etme konusunda bir programları olmamış, ne de bu alandaki faaliyetleri meşrulaştırmanın peşine düşmüşlerdir. Ancak, bizzat kendi aşikâr tutkularını tatmin etmek için açıklamalar sunulabilirdi; onların incelemelerinden ne denli yararlar sağladıklarının keşfedilmesi, diğerlerini de bu alanda çalışmaya ve varolanı sürdürmeye teşvik eden başlangıç itisini meydana getirmiştir. Petrarca bilgince çabalarının dışında, Roma tarihinin incelenmesine karşı özel bir ilgi duymuştur. Bizzat kendisi ünlü Romalıların biyografileriyle, Romalı kahraman Scipianus Africanus hakkında büyük Latince epik (destansı) şiiri yazmıştır. Belki Petrarca günümüzde yerli dilden yazdığı şiirlerle daha iyi tanınmaktadır; bu eserler Dante tarafından da bilinen bir gelenek içinde olup, hem Papalık sarayındaki İtalyanlar, hem de karıştıkları Provencelılar tarafından geliştirilen bir edebî türdür. Ancak, Petrarca'nın şair olarak ünü artık *Africanus*'una dayanmış ve bu eseri için, ona 8 Nisan 1341'de Roma'da Napoli kralı Robert tarafından şairlik tacı sunulmuştur.

Petrarca'nın Roma geçmişinin büyüklüğüne dair olan ilgisi, onu kendi döneminde Roma'yı ihya etme konusunda iştiyakli bir kimse haline getirmiştir. Papaları ve İmparatorları kente hizmet vermeye ikna etmeye çalışmıştır, eski Roma'nın bir başka heyecanlı araştırıcısı olan Cola di Riénzo'ya alkış tutmuştur; yazılarıyla Roma'nın ifade ettiklerini canlandırmaya çalışmıştır. 1340'larda italya'ya, vatanına daha sık gelmiş ve Vaucluse'deki kır evini 1353'de nihaî olarak terketmiştir. Uzun dönemde İtalyanların Latin ırkının geçmiş şanına olan ilgilerini canlandırmak üzere hâlâ edebiyat üzerinde çalışmakta, aynı zamanda kendi çağında İtalyanlar arasında meydana gelen çatışmaları, kişisel ününün sayesinde yatıştırmak için çaba sarfetmektedir. Yaşlandıkça kendini dine vermesi daha derinleşmiş, fakat kardeşinin tersine St. Bruna Tarikatına *(Chartreux)* girmek konusundaki eğilimleri izlemeyi reddetmiştir. Hayatın kendi keyfine göre yaşanması gerektiği konusundaki görüşüne sadık kalarak, dinsel ıslahatçıların, katı taleplerine karşı durmuştur. Roma'nın (putatapar) geçmişinin ululuğuna olan inancı onu aralarındaki dinsel inanç farklılığından çok, örneğin Cicero'ya bağlayan ortak insanîliği vurgulama kaygısına sokmuştur. Onu 12 yıl kadar meşgul etmiş olan sonuncu büyük eseri *De Remediis Utrisque Fortunae*'de (1354-66) de görüldüğü üzere, din ve felsefenin manevî erdemlerine daha büyük bir vurgu konulmaktadır.

Petrarca hem yazma, hem de araştırma ile meşgul olmuştur, fakat bir eseri bitirip ondan sonra diğerine başlayan bir insan olmamıştır. Eserlerini sürekli olarak yeniden gözden geçirmekte ve yeniden ele almaktadır; bu durumda bazı eserlerini hiç tamamlayamamıştır. Fakat, hayatı bütünü itibariyle dolu ve memnuniyet vericidir; Petrarca birçok dostuna haz ve aydınlanma getirmiş ve kendi de doğada ve kitaplarda mutluluk ve bilgi bulmaya devam etmiştir; bu arada Arquà'da tekrar bir kır evine çekilmiş ve 1374'de burada ölmüştür. Lirik şiirlerinin kırk yıldan fazla bir süre için ilham kaynağı 1327'de Avignon'da gördüğü Laura olmuş ve bu görüntüye sürekli olarak geri dönmüştür, fakat ona iki çocuk kazandıran ilişkilerine rağmen, Petrarca'nın yaşam tarzı onu yalnız bir kişi haline getirmiştir. Güçlü aile bağlarına girmemiş, cemaatlere mensup olmamış ve eserlerini devam ettirecek biçimsel çömezleri olmamıştır. Bazı ülkülere bağlı olarak yaşamış ve kendini bunlara adaması, bunların başkaları için de gerçek olmasına yardım etmiştir. Daha sonraki kültür üzerindeki etkisi bir yana, onun hayat tarzının nasıl olup da çağının yeni koşulları tarafından mümkün kılındığını vurgulamak önemlidir.

BATI AVRUPA'NIN EKSENİ

Gelenek ve 15. yüzyılda yeni büyüme

14. yüzyılda kurulan krallıkların kalabalıklığı Avrupa'ya büyük bir kurumsal çeşitlilik getirmiş, fakat uluslararası ilişkileri de karmaşıklaştırmıştır. Bu bağlamda, İngiltere ile Fransa arasındaki savaş yalnızca İskoçya'nın kurtulmasına ve Flandre ve Brötanya'da olduğu gibi Fransa'nın eyaletler üzerindeki emellerinin güçlenmesine yol açınakla kalmamış, ayna zamanda savaş I. Pedro'nun üvey kardeşi Trastamaralı Enrique'ye karşı destek olmaları için İngilizleri davet ettiği ve Fransızların da Enrique tarafından çağrılarak, sonunda onu tahta çıkardıkları İspanya'ya da yayılmıştır. Zaman içinde Kastilya üstünlüğü Portekiz direnmesine yol açmış ve bunlar İngiliz desteğini sağlamışlardır. Doğuda Almanya'nın savaşın yansımalarından kaçınması, ülkenin bölünmüşlüğü her iki tarafın da burada dostluklar edinmesini önemsiz hale getirdiğinde bile mümkün olamamıştır. Savaş sırasında Avignon papalarının manevî desteği Fransız çıkarlarına iyi bir şekilde hizmet etmiştir, böylece 1378'de Kilise içinde bir uyuşmazlık ortaya çıktığında, bu durum Hıristiyan âleminin bilinen doğrultularda bölünmesi ve daha sonraki seferleri sapkınlara karşı savaş verme bahanesiyle mazur gösterme yönünde, savaşan her iki ülke tarafından da utanmazca kullanılmıştır.

Bu mazeretler hiçbir zaman çok ikna edici olarak gözükmemiş ve daha başlangıçtan itibaren uyuşmazlığı giderme konusunda çabalar sarfedilmiştir, fakat bu işin başarılmasının ne kadar güç olduğu da ortaya çıkmıştır. Tamamen Kiliseye ait sorunlar belirmiş ve birçok din adamı, yapılacak ıslahatı güvenceye alamadan önce birleşik bir Papalığı yeniden kurma konusunda isteksiz davranmıştır. Hattâ otoritelerinin sarsılmaz olduğuna inanan her iki papa arasındaki ayrılığı kaldırmak bile yenilik ve deha gerektirmektedir. Kilise çok uzun zamandan beri Papalığın nihaî kararı vermesine alışmıştır, o kadar ki, bu Büyük Kopuş'ta olduğu gibi Papalık karar veremez hale gelince, kendisi tereddüte düşmüştür. Bohemya'da Papalık otoritesinin çöküntüye uğraması, Kral Wenceslas'ın yetersiz yönetiminin kilise mensuplarının bozgun içinde kaçışmalarına neden olan sapkın dinsel kanaatlere olanak vermesiyle çıkınıştır. Diğer yerlerde sapkın dinsel inançlar bu kadar kolay zafer elde edememişler ve Papalığın bölünmesinin meydana getirdiği utancın Hıristiyan âlemini yapılacak düzeltimler üzerinde anlaşmaya pek fazla önem atfetmeksizin, birliği ihya etmeye zorlamasıyla, Büyük Kopuş'un açtığı yaralar sonunda tedavi edilmişlerdir. Hıristiyan âleminin biçimsel birliği çok önemli olmuştur. Kiliselerin yerel farklılıkları, uygulamada, gerekli görülünce papalarla pazarlığa oturup *concordat*'lar elde eden hükümdarlar tarafından daha iyi korunmuşlardır.

15. yüzyıl tarihsel olarak büyük aristokratlarıyla, aşırı imanlarıyla, uluslararası kilisesiyle, eski düzeni geleneksel olarak canlandırışıyla aldatıcı bir elbiseye bürünmüş olarak görünmektedir. Tarihçiler görüntülerin altında, oluşmakta olan krallıkların kaba gücünü, köktenci dinsel eğitimin ilk işaretlerini, şövalyeliğe dayalı süvari yerine topçu ve piyade ile yapılan savaşı, bir para ekonomisinin gerçeğini, aristokratik toprak baronları yerine ticaret ve endüstriyi keşfetmektedirler. Tarihçiler uzun süre 16. yüzyılın yeni bir büyüme dönemi olduğunu düşünmüşlerdir. Böylece yeniliğin kıyısında sallanmakta olarak görülen 15. yüzyıl, aristokratik yönetimin silahlarının saldırıya yönelik bir aldatmaca olmasından ötürü, hareketi ileriye götürmeyi ve hızlandırmayı reddetmesinden ötürü eleştiriye uğramaktadır. Bu bakış açısından Orta Çağın şövalyelik görüntüsü altında yaşayan Burgonya dükü ve Cumhuriyet dönemi Romalıları gibi yazmaya, düşünmeye ve yaşamaya gayret eden Floransalılar ve her ikisi de kendi çağlarının gerçeklerini karşılama konusunda ne denli yetersiz olduklarını ortaya koymaktadırlar.

14. yüzyılda Avrupalıların büyük kısmı bu cinsten uzun ve ızdırap veren düzensizliklerden öylesine çekmişlerdir ki, bunların çoğu Papalığın evrensel Kiliseyi yeniden kurması (1417) veya 1492'da VII. Charles'ın Reims'de taç giymesiyle Fransa için yaptıkları gibisinden, alışılmış meşrutiyeti yeniden sağlayan hareketleri alkışla karşılamışlardır. İmparatorlukta da taht Lüksemburglu Sigismund'dan (1411-37 arası imparator) Habsburglu damadı II. Albert'e (1438-39 imparator) ve sonra da yüzyıllar boyu sürecek şekilde (1439-1806) Habsburglara geçince, seçimden çok meşruiyet ön plâna geçmiştir. Doğuda Jagellonlar Polonya-Litvanya'ya yeni bir güç vermişler ve Macaristan ile Bohemya'yla hanedan yolundan birleşme olanağını yaratmışlardır. II. Murad döneminde (1421-51 arası sultan) Balkanlarda Osmanlı gücünün yeniden canlanması, insanlara İstanbul'un kaderi konusunda hemen endişe ilham etmemiş ve kent 1453'te Sultan II. Mehmed tarafından fethedilince, bu durum Avrupalıların kendi işleriyle uğraşmalarını engellememiştir. Bunların yeteri kadar dertleri vardır ve yeni bir düzen bulmak için umutsuzca çabalamaktadırlar. Avrupalıların başarı düzeyleri inşaat, resim ve heykelleriyle ölçülebilir. Siyasal açıdan ise, aydınların örneğin Bâle Ruhanî Meclisinde (1431-49) formüle edilenler gibi ıslahat programlarına karşı daha az ilgi duymaktadırlar. Buna bağlı olarak da bir tek kimsenin egemenliğiyle birçok rakip ülkenin aynı aristokratik yönetim altında toplanabilirliği hakkındaki formül karşısında da pek endişe duymamaktadırlar. İngiliz-Fransız savaşlarından sonra, Fransız kralı kendi ülkesinde barış ilân edince, paralı askerler doğal olarak başka yerlerde iş aramışlardır. Diğer devletler de kendi güvenlikleri için kendilerini disipline sokmaya çalışmışlardır. 1494'ten sonra İtalya'da başlayan uluslararası savaşları, muhteris kralların kendi evlerinde barışı zorla kobul ettirmeye başlamalarının Avrupa'nın geri kalanı için ne gibi tehlikelerle yüklü olduğunu göstermişlerdir. Ancak, hükümdarlar arasındaki savaşların daha şiddetli hale gelmesine rağmen, gözü kapalı katliamlar konusunda daha az gayret, savaşı denetim altına alma konusunda daha büyük şans ve gerçekte, diplomasi yoluyla bu savaşı bütünüyle durdurma konusunda olanakların meydana geldiği de muhtemelen doğrudur. Kentler top atışına direnecek şekilde inşa edilen yeni kitlesel surlar ve kalelerle korunmaktadırlar- bu surlar kentsel genişlemeye izin vermek üzere, 19. yüzyıldan önce yıkılmayacaklardır. Yağmacı askerlerin dönemi kapanmıştır ve savaşın maliyeti, saldırgandan çok savunmada olana yarar sağlamaktadır. 15. yüzyılda bu gerçekler konusunda edinilen deneyler, muhtemelen insanların umutlarını yavaş yavaş hükümdarların yö-

Jan van Eyck'in (1390 civarı-1441) *Arnolfini Çifti (Les epoux Arnolfini, 1434)* adlı tablosu. Dük İyi Philippe'in dostu ve danışmanı olan bu ünlü ressam hayatının son 12 yılını Bruges'de geçirmiştir. Van Eyck resimlerine imza atan ilk Flaman ressamı olmuştur ve onunla birlikte Flaman resminin ünü uluslararası hale gelmiştir.

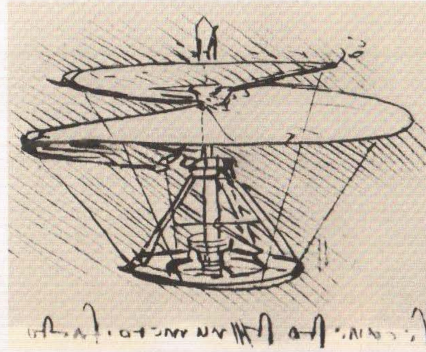

netimlerine bağlamalarına ve halklarının geleceği konusunda daha iyimser olmalarına yol açmıştır.

Barış ve prenslerle gelen inkâr edilmez üstünlükler, burada siyasal gelişmeler üzerindeki vurguyu bir miktar mazur göstermektedir. Ancak, 15. yüzyıl kültürel olarak Johann Gutenberg'e, büyük Flaman ve İtalyan ressamlarına, John Dunstable ve Guillaume Duffay gibi müzisyenlere ve Leonardo da Vinci veya Cristobal Colombus gibi egzantrik dâhilere aittir. Hükümdarların koruyuculuğu bunların girişimlerinin başarısına etki etmiştir, fakat ilham ve edindikleri teknik ustalığın siyasetten hiçbir kazancı olmamıştır; bunun tek istisnası, onların işi için esas öneme sahipmişe benzeyen saray-zenaatkâr ilişkisidir. Siyasal durum bu cins becerilerden yararlanabilecek toplumlar yaratmıştır. Matbaanın Alman Rey bölgesi kentlerinde gelişmesi veya mimari, heykel ve portre ressamlığının 15. yüzyılın başında Siena veya Milano yerine Floransa'da "canlandırılması" sadece bir rastlantı değildir. Matbaanın başarısı prenslerin buralarda pek önemli olmadıklarını kanıtlamaktadır. Basılı kitap, broşür ve resimlere karşı "kitlesel" talep önemli miktarda olmuş ve bundan sonra artık okumuş "kitleler"in kalabalık oldukları yerlerde matbaa bir ihtiyaca cevap vermiştir. Tersine, bu cins toplumlarda denizciler ve hayalciler, kendilerine kumarbazlar bulamamışlardır. Ne Cenovalılar, hattâ ne de İngilizler Colombus'un keşiflerinden herhangi bir yarar sağlayamamışlardır. Bu dönemde Avrupa'nın en büyük güçlerinden biri, benzer olmalarına rağmen bileşimleri bakımından farklı olan siyasal birimlerdir. Avrupa kültürünün çeşitliliği onun en can sıkıcı niteliklerinden biri olduğu kadar, güç kaynaklarından biri olarak da ortaya çıkmıştır.

Avrupa'da yeni bir varlık: Burgonya

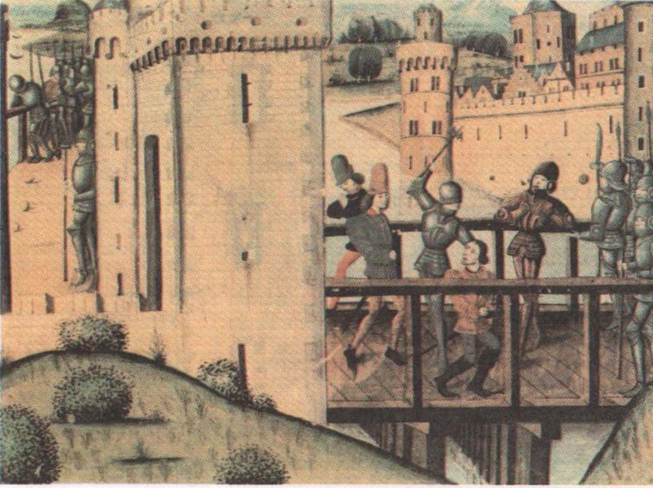
Bu dönemdeki aristokratik yönetime yönelik görünüşteki çağrı, 15. yüzyılda ortaya çıkan siyasal yenileşmenin derecesini gözardı etmemize izin vermemektedir. 15. yüzyıl ortasında Avrupa'nın en göze hitab eden hükümdarları hiç tartışmasız Burgonya dükleridir. Ancak, Burgonya onların iktidarlarının asıl üssü değildir ve Fransa krallığı içindeki dük ünvanları onların egemen karakterini tam anlamıyla temsil etmemektedir. Bu dükler Fransız krallık hanedanına mensup gerçek aristokratlardır ve her kuşakta aristokrat prenseslerle evlenmişlerdir, fakat onlar da önemli ıslahatçılar olmuşlardır. Burgonya düklerinin talihi, Flandre'ın mirasçısını küçük kardeşi Burgonya dükü Philippe'le evlendirmeyi başaran ve böylece Flandre'lı mirasçının krallığın bir düşmanıyla evlenmesini engelleyen Fransa kralı V. Charles tarafından açık hale getirilmiştir (1369). Burgonya dükü Cesur Philippe rolünü, yeteri kadar sadık bir şekilde oynamış, fakat bizzat Fransa krallığındaki olaylar, V. Charles'ın Alçak Ülkeler'e karşı beslediği nihaî emellerin gerçekleşmelerini engellemişlerdir. IV. Philippe'in siyasetini başka araçlarla yürüterek, ülkeyi kuşaklar boyunca özümleme yerine, Alçak Ülkeler Philippe'in oğlu Korkusuz Jean tarafından birleştirilmiş ve güçlü bir bağımsız devlet haline getirilmiştir. VI. Charles'ın krallığını yönetme konusundaki beceriksizliği, Burgonya dükü Philippe'e ek bir yük getirmiş, o da bunu lâyıkıyla omuzlamıştır, fakat ölümünden sonra oğlu Jean krallığı ele geçirmeyi düşünmeye başlamış ve VI. Charles'ın kardeşi Louis d'Orléans, hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, onun bu taleplerine meydan okumuştur. Burgonyalıların ve Armagnacların (Armagnac kontunun önderliğindeki krallık partisi) siyasal sadakatleri krallığı bölmüştür; bunun bir

Solda. Leonardo da Vinci'nin dehası, bu ilk helikopter taslağında olduğu gibi (1486-90), onu sık sık havada uçma fantezilerine sürüklemiştir.

Sağda. Korkusuz Jean'ın 1419 yılında Montreau köprüsü üzerinde katledilmesi, burada *Chronique d'Enguerrand ve Monstrelet* adlı bir 15. yüzyıl ortası elyazmasında resmedilmiştir. Bu cinayet 1407'de dük Louis d'Orléans'ın katlinin intikamıdır. Jean'in öldürülmesinin ilk sonucu Burgonyalıların İngiltere kralı V. Henry ile ittifak yapmalarıdır. Bu ittifak İngilizlere Kuzey Fransa'yı denetleyebilmenin yolunu açmıştır.

Kutsal Roma İmparatorluğu ile Fransa arasındaki sınır
önemli piskoposluk
elde edilme tarihi
manastır
önemli savaş yeri ve tarihi
Cesur Philippe tarafından elde edilen topraklar 1363-1404
arpalık (apanage)
ansı Margaret de Flandre'in mirası
Burgonyalı vassal
ölçek 1: 4 250 000
0 100 km.
0 75 mil.
Korkusuz Jean (1404-19) ve İyi Philippe (1419-67) tarafından elde edilen topraklar
Luxemburg toprakları
Wittelsbach toprakları
Fransa kraliyet toprakları
Namur kontluğu
İkilise toprakları
Cesur Charles'ın elde ettiği topraklar 1467-77
Charles'a rehin edilen Sigismund von Tyrol'ün toprakları 1469-74
Lorraine dükalığı
Guelders ve Zutphen dükalığı
kilise toprakları

Solda. Burgonya düklerinin yönetimindeki Alçak Ülkeler (Hollanda) 15. yüzyılın ortasına gelmeden önce, Burgonya dükleri fazlasıyla bölünmüş bir bölge olan Alçak Ülkeler'i kendi yönetimleri altında birleştirmeyi başarmışlardır. Bu sayede, başta Wittelsbachlar ve Lüksemburglular olmak üzere, aynı şeyi yapmak isteyen birçok diğer büyük Avrupalı ailenin umutlarını söndürmüşlerdir ve bundan da önemlisi, bir krallık fiefi olarak Fransa krallarının elinde bulunan Flandre'ı onlardan hileyle almışlardır. XI. Louis, Somme bölgesi kentlerini 1477'de geri almanın dışında, birleşik hale gelen Alçak Ülkeler'in Habsburglara geçmesini önleme konusunda hiçbir şey yapmamıştır. Ren ağzındaki toprakların siyasal coğrafyasını böylece değiştiren dört dük, başlangıçta Flandre kontlarının miraslardan yararlanmak üzere evliliği kullanan iyice yerleşik aile gelenekleri içinde iş görmüşlerdir. Fransa kralı V. Charles tarafından kardeşi Philippe'e arpalık *(apanage)* olarak verilmiş olan Burgonya dükalığı, Philippe'in karısının büyükannesinden miras aldığı Nevers kontluğuna bitişiktir. Hanedan ağını hem Burgonya'yı, hem de Alçak Ülkeler'i kapsayacak kadar geniş bir alana atmak, son tahlilde çok da abartmalı sayılmamalıdır, çünkü bu bölgeler arasındaki topraklar sonunda Burgonya cazibe alanına girmiştir. Bu kadar uğraşının sonucunda bir taç elde edememiş ve sürekli bir hanedan kuramamış olmalarına rağmen, dükler hayatları boyunca lâyık oldukları saygıyı görmüşler, kültür ve bilgiyi benzeri olmayan bir ölçekte korumuşlar ve siyasal coğrafyada sürekli değişiklikler meydana getirmişlerdir.

sonucu olarak, Burgonya dükü niteliği son derece tartışmalı bir kişi haline gelmiş ve çok daha fazla bağımsız bir konuma oturmuştur. Paris'ten çekilerek kendi üssü olan Alçak Ülkeler'e geri dönmüştür. 1419'da Armagnac partisi tarafından katledilen Jean'ın intikamı, oğlu İyi Philippe tarafından alınmıştır. Philippe'in İngiltere kralı V. Henry ile yaptığı ittifak, bu krala VI. Charles'a kendi koşullarını kabul ettirme olanağını sağlamıştır. İngiliz-Burgonya ittifakı 1435'e kadar devam etmiştir. Bu ittifakın etkileri, İngiliz denetiminden yeni kurtulmuş olan Fransa cephesinde acı bir şekilde hissedilmiştir. Bu arada Philippe bu yılları, Alçak Ülkeler üzerindeki siyasal egemenliğini yaygınlaştırmak için kullanmıştır.

Alçak Ülkeler'de egemen bir güç oluşturma gayretleri, Flandre kontu olarak bölgedeki kentlilerle başa çıkabilecek kadar otoriteye sahip olabilen, İyi Philipp'in büyük büyük babası Louis ve Mâle'e kadar geri götürülebilir. Bu kont, kentlerin ileri gelenlerine halk hareketlerinin üstesinden gelebilmeleri için yardım etmekle kalmamış, aynı zamanda kırsal endüstrilerin kentlerin ekonomik güçlerini zayıflatmalarını da teşvik etmiştir. Bütün bunların ötesinde, üst bir yargıtay da kurarak (1369), artan siyasal otoritenin bütün yararlarını sunmuştur: bu sayede yerel partikülarizmlere (kendine özgülüklere) bir son vermiş ve topraklarında standart hukuk kurallarının egemen olmasını sağlamıştır. Kont Louis ve mirasçıları, Burgonya dükleri, beledî bağımsızlık taleplerini kendi siyasal amaçlarıyla uyuşmaz nitelikte görmüşlerdir. 14. yüzyılın sonlarında Bruges'de kumaş endüstrisinin zayıflamış olması, düklerin tüccarlara bazı düzenlemeleri kabul ettirmelerini kolaylaştırmıştır. Tüccarlar dükün otoritesi altına girerek, kaybettiklerini aynı dükün Alçak Ülkeler'deki yargı yetkisinin artması sayesinde telâfi etmişlerdir. Cesur Philippe Fransa'daki topraklarına (Burgonya dükalığı, Mâcon, Auxerre ve Bar-sur-Seine kontlukları) karısının büyük annesinden (öl. 1382) miras kalan Nevers'i eklemiştir. Bu miras Artois topraklarını da kapsadığından, dükün Alçak Ülkeler üzerindeki egemenliği artmıştır. Philippe 1392'de de Charolais kontluğunu satın almıştır.

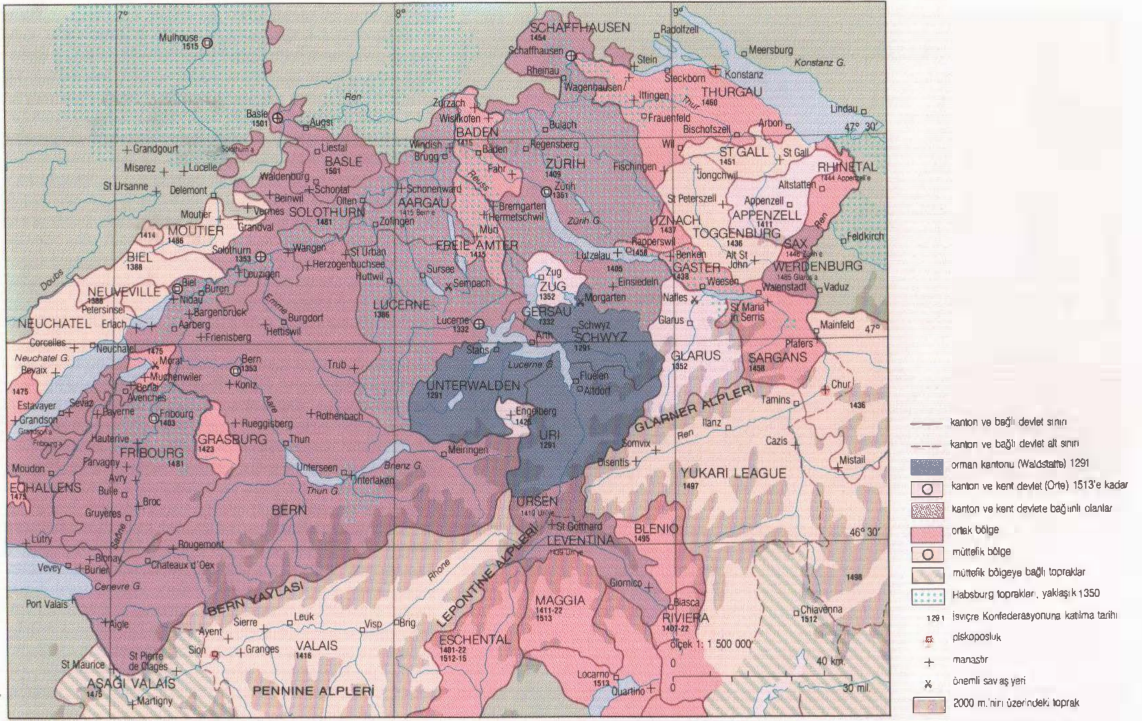
Orléans taraftarlarıyla bir süre devam eden çatışma, Burgonya taleplerini Luxembourg dükalığına yöneltmiştir; Burgonyalılar burada Lüksemburglu imparator Sigismund tarafından desteklenen yerel aristokratik direnişle boğuşmak zorunda kalmışlardır. Ancak, Jean'ın ardılı Philippe döneminde dükalık Elisabeth von Görlitz'in miras haklarını elde edebilmiş ve Lüksemburgluları yeniden kendine bağlayabilmiştir (1451). Liège piskoposluğu da Burgonya etkisinin ağırlığını Korkusuz Jean döneminden itibaren duymaya başlamıştır, fakat Jean'ın torunu Cesur Charles Liègelilere karşı gene acımasız davranmak zorunda kalmış (kent 1468'de yerle bir edilmiştir) ve mirasçısı olan kız çocuk 1477'de bu prenslik-piskoposluktaki haklarından vazgeçmiştir. Daha sonraki piskoposların uygulamada Alçak Ülkeler hükümdarlarıyla işbirliği yapmalarına rağmen, prensliğin statüsü ona itibarî bir bağımsızlık sağlamıştır.

İyi Philippe (1419-67 arası dük) Alçak Ülkeler'i pekiştirmek için çok uğraşmıştır; bu gayretleri miraslardan çok, direnmeye maruz kalmayan fetihlere ve sertliklere dayanmıştır. 1420'de Alsas'ın halasından kendine geçmesini sağlamış, 1421-29'da Namur'ü satın almış, 1433'de Hollanda ve Hainaut (Frizya ve Zeeland ile birlikte) üzerinde hak iddia etmiş ve 1430'da Brabant-Limbourg'u elde etmeyi başarmıştır. Fransa kralıyla barış yapmanın ve babasının katledilmesinin bedeli olarak büyükbabasının topraklarının bazılarıyla Ponthieu ve Boulogne-sur-Mer'le birlikte Somme bölgesi kentlerini geri almıştır (1435). Lüksemburg üzerindeki taleplerini başarıyla sonuçlandırmıştır. Oğlu Cesur Charles ise, Habsburg imparatoru Sigismund'a askerî yardımda bulunmasının karşılığı olarak Alzas'ı elde etmiş ve 1473-75'de Lorraine'e müdahale etmeye başlamıştır. 1472'de Guelders ve Zutphen'i güç kullanarak almıştır. Öte yandan dük, Utrecht, Cambrai, Tournai ve Thérouanne piskoposlarını da atamıştır.

Böylece dükler, Alçak Ülkeler'in çeşitli topraklarını bilinçli ve sistematik bir şekilde, tek bir senyörün yönetimi altına toplamışlardır. Eskiden parçalanmış ve karışıklık içinde olan bu topraklar, artık düklerin hükümranlığı altında birleşmişlerdir. Yerel gelenekleri yok etme konusunda hiçbir girişim olmadığından, örneğin Bruges (1436-37) ve Gand (1450-53) gibi kentlerin gösterdikleri direnme, gereksiz görünmüşlerdir. Anvers'in ticarî olanakları 1442'den itibaren teşvik edilmiştir; Bruges'ün esas olarak liman ağzının kumlarla dolmasından kaynaklanan gerilemesini artık hiçbir şey önleyememiştir. Bölgenin bütünü itibariyle müreffeh olması, düklerin kendi malî konumlarını düzeltmelerine olanak sağlamıştır. 1455'de yıllık gelirlerinin 900.000 düka olduğu hesaplanmıştır; bu, aynı tarihlerdeki Venediğin gelirine eşittir, fakat papaların veya en yakın rakipleri olan Milano düklerininkinin de üç katıdır. Dükler siyasal ihtiraslarının ötesinde, müsriftiler, seçkin müzik ve resim meraklısıydılar. Burgonya gücünün sonunda kalıcı bir bağımsız devlet yaratmamasına rağmen, Alçak Ülkeler'deki iktidar çekirdeği Habsburglar tarafından miras alınarak, Gand doğumlu imparator V. Charles'a (1519-56 arası imparator, Charles Quint veya V. Charles) Avrupa'ya en şaşaalı günlerinde egemen olma olanağını vermiştir. Ve Alçak Ülkeler'in önder konumu ancak sonraki din savaşları tarafından, ortadan kaldırılmasa bile parçalanabilmiştir.

Batı Avrupa'da yeni bir güç: İsviçreliler

Burgonya dükü Cesur Charles askerî seferleri sırasında, sayılarının az olmasına rağmen hesaba katılmalarının şart olduğunu göstermiş olan İsviçreliler tarafından durdurulmuşlardır. 15. yüzyıl zaferlerinin çoğu Burgonyalılara aitse de, İsviçreliler de 15. yüzyılı kendi tarihlerinin en büyük yüzyıllarından biri

olarak saymaktadırlar.

İsviçre Avrupa'nın en olağanüstü devletidir ve hiç beklenmedik bir şekilde, 14. ve 15. yüzyıllarda ortaya çıkmıştır. 1291'de Schwyz komünü, Uri vadi cemaati ve Unterwalden dağlıları birbirlerine karşılıklı yardım ve askerî konularda işbirliği yemini etmişler ve kendilerini yargılamak üzere gönderilen senyörlük yargıçlarının yetkilerini reddetmişlerdir. Bu mütevazi başlangıçtan iki yüzyıl sonra, birbirlerine bağlı on kantondan meydana gelen ve görünüşte Alman İmparatorluğundan bağımsız olan bir siyasal cemaat oluşturmuşlardır. Acaba bu noktaya nasıl gelmişlerdir?

Bugünkü İsviçre topraklarının tümü 1037'den itibaren Alman İmparatorluğuna bağlanmış ve bu tarihten sonra İmparatorluğun kaderi onun gelişimini etkilemiştir. Bu ülkenin ne yerleşik piskoposlukları, ne de manastırları tamamen bağımsız idiler; bu bölgenin kaderi daha çok, birkaç muhteris soylunun enerjilerine bağımlı gibiydi. 13. yüzyıldan itibaren diğer yerlerde olduğu üzere, İsviçreliler de İmparatorluk içindeki kazanımlarını pekiştirmek ve dayanıklı devletler kurabilmek için ortaya çıkan fırsatları kendi lehlerine kullanmaya başlamışlardır. Aynı zamanda, kentlerin gelişmesini de teşvik etmişlerdir. 13. yüzyıl boyunca İsviçre kentlerinin sayısı 16'dan 80'e çıkmıştır. Rakamın aşırı gözükmesine karşılık, ülkenin ekonomik hayatının bu dönem boyunca hızlı bir gelişme gösterdiği kesindir. Özellikle, Ren ile Kuzey İtalya arasındaki St. Gotthard geçidinden giden yollar Orta İsviçre'yi ilk kez trafiğe açmışlardır. Bu durumda dikkatler Statt geçidine, Aare ve Reuss vadilerine ve Luzern gölüyle onun kırsal yerleşim alanlarına yönelmiştir; böylece Schwyz, Uri ve Unterwalden İsviçre olmuşlar, *Die Schweiz* ortaya çıkmıştır. Habsburg ailesinin en dikkat çekici üyesi kont IV. Rudolf, 1273'de Romalıların kralı seçildiği zamanda, ülkenin kuzey ucundaki toprak varlığını pekiştirmiştir. Bu, hanedanın Avusturya'yı elde etesi (1282), daha sonraki zaferlere zemin hazırlamakla birlikte, kontun İsviçre üzerindeki başlangıç emellerinden uzaklaşmasına yol açmış ve böylece İsviçrelilere fırsat yaratmıştır. Habsburgların Rudolf'un tacını korumakta başarısız olmaları da İsviçrelilerin Habsburglara karşı, başka krallardan, ayrıcalıklarının teyidi yoluyla, destek aramalarına olanak sağlamıştır. Habsburg ailesinin İmparatorluk içindeki konumu, onlara İsviçrelilerin hakkından gelme olanağını uzun bir süre vermemiş ve İsviçre Konfederasyonu yavaş ve belirsiz bir şekilde büyümüştür.

Uri vadisi cemaati 1231'de II. Friedrich'ten bir ayrıcalık almıştı, fakat bu ayrıcalık onları, herhalde St. Gotthard geçidinin öneminin anlaşılmasından ötürü, hemen İmparatorluğa bağımlı hale getirmişti. Bunun uygulamadaki anlamı, en geç II. Friedrich'in ölümünden sonra, vadi cemaatinin kendi yargıçlarını kendilerinin atamalarıydı. 1240'ta Schwyz'e verilen bir ayrıcalık ile Friedrich buradan da Habsburg ailesinin yargı yetkisini kaldırmış ve bu vadiyi doğrudan İmparatorluğa bağlamıştır. Habsburg ailesi bu İmparatorluk eylemini tanımamıştır, çünkü Friedrich'in papalıkla olan kavgasından sonra gerçekleşmiştir. Habsburglar uygulamada vadi cemaatinin kendi hukukî işlerini kendinin yürütmesine engel olacak durumda değillerdi ve bu durum IV. Rudolf'un imparator seçilerek, krallık güçleri aracılığıyla müdahale olanağını yeniden oluşturmasına kadar böyle sürmüştü. Rudolf yönetiminin, bu kantonlara nasıl bir baskı uyguladığı tam anlamıyla açık değildir. 1291'de ölme-

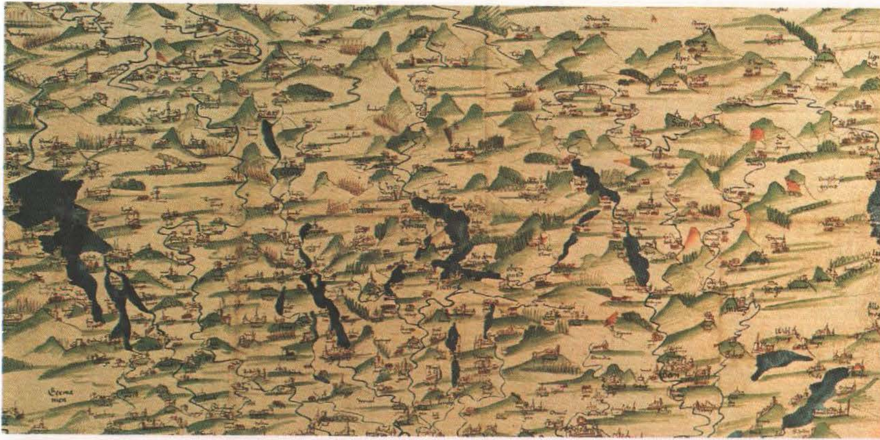
İsviçre. Ancak çok büyük ölçekli bir harita, İsviçre topraklarının meskûn vadilerinin ve dağları aşan ulaşımının karmaşıklığını doğru bir şekilde gösterebilir. Bu cinsten ayrıntılara, ülkenin tarihsel gelişimine yönelik işaretlerin eklenmesi, haritacının sanatının olanaklarını zorlayacaktır. Ülkenin siyasal yapısı, onun tek bir merkezden itibaren gel'işiminin sunulmasını engellemektedir. Konfederasyonun çekirdeğini Luzern gölünün çevresindeki orman kantonları meydana getirmişlerdir. Köylü kantonlarına özgür kentlerin, özellikle de Bern ve Zürih'in kantonları katılmışlardır, üstelik Bern kendine ait bir ülke oluşturmuştur ve Zürih bunu becerememiştir. Manastır, piskoposluk ve soyluluk gibi daha eski otoriteler İsviçre'nin gel'işimini engelleyecek güce sahip değillerdir, bu durumda Konfederasyonun başlıca düşmanları, başlangıçta Aargau kontları tarafından temsil edilen Habsburglar olmuşlardır. Habsburgların 1276'dan sonra Avusturya'da daha büyük çıkarların peşinde olmaları, İsviçrelilere karşı olan muhalefetlerini güçlendireceğine, zayıflatmıştır. Orta Çağın sonlarından itibaren İsviçre fiilî bağımsızlığının tanınmasını sağlamış, fakat artık sınırlarını en son noktasına kadar ulaştıramaz hale gelmiştir. İsviçreliler çoğunlukları itibariyle Almanca konuşmaktadırlar ve İmparatorluk içindeki siyasal gelişmeler sonucu, farklı bölgelerin ayrı ayrı gelişmelerine hoşgörüyle bakılmasından yararlanmaktadırlar.

den önce, Schwyz kantonundaki özgür kişileri yargılamak üzere serf kökenli herhangi bir kimseyi atamayacağına söz vermiş ve ölümünden birkaç ay sonra üç orman kantonu (Schwyz, Uri, Unterwalden) bütün düşmanlarına karşı karşılıklı yardımı içeren sürekli antlaşmalarını yapmışlardır. Bir de madde ekleyerek, bölge tarafından atanmayan ve bölgeden olmayan yargıçların tanınmayacağını ilân etmişlerdir. Antlaşma açıkça Habsburglara yönelik değildir ve başlangıcı eskilere gitmektedir, fakat bu antlaşma, genellikle, İsviçre Konfederasyonunun oluşumunun ilk adımı sayılmaktadır *(Eidgenossenschaft)*.

Vadi cemaatlerinin, özgür kimseler olarak yargılanma konusundaki geleneksel haklarına olan inançları ve imparatorluktan sağladıkları ayrıcalıkların anayasal karakteri, bu cemaatlerin İmparatorluk konusunda Habsburgların rakipleri olan Nassaulu Adolf (1297), Lüksemburglu Henri (1309) gibi kimselerden bunların teyidini istemelerine yol açmıştır, artık Unterwralden'in de katılmasıyla hepsi birden *Waldstätte* (orman kantonları) olarak anılmaktadır. Habsburglar bu gelişmelere açıkça direnmişlerse de, kuşkusuz bölgedeki ihtiraslarından vazgeçmemişler ve *Waldstätte*'ye gerçek bir siyasal gelecek şansı tanımak istememişlerdir. Habsburglar Fribourg (1277), Luzern kenti (1264/88) ve Zug'un senyörlüğünü satın almışlardır. 1315'de Friedrich von Habsburg Alman tacı için Bavyeralı Ludwig ile savaşırken, Konfederasyonla bir hesaplaşma fırsatı ortaya çıkmıştır. Friedrich'in kardeşi Leopold Schwyz'i cezalandırmak üzere bir sefer planlamış ve komutanlığını da yaparak, Einseideln Manastırına (ki Habsburglar buranın koruyucusuydular) saldırmalarının intikamını almak istemiş, bu sefer dağlıların otlatma haklarıyla ilgili, uzun sürecek bir tartışmanın çıkmasına yol açmıştır. Leopold'ün ordusu Morgarten'de Schwyz ve Uri piyadesi tarafından kesin bir yenilgiye uğratılmıştır. Bu olay İsviçrelilere uluslararası bir ün sağlamış ve Konfederasyonlarına Alman İmparatorluğu içinde yeni bir yer edinmelerini mümkün kılmıştır; bu konfederasyon içindeki sürekli ittifak ilk kez Habsburgların bölgedeki senyörlük haklarını kullanılmaz hale getirmiştir. İsviçrelilerin amaçlarını açık bir şekilde ifade etmeleri ve güçlü bir soylular ordusunu bozguna uğratarak gösterdikleri askerî yetenek, izleyen karışık yıllar boyunca konfederasyonun ayakta kalmayı başarmasını sağlamıştır. Aşağılanmış ama kaderlerine küsmemiş olan Habsburglar, kendi çıkarlarının peşinde koştuklarını gördükleri İsviçrelilere destek vermek zorunda kalmaktan kurtulmuşlardır. Kendi çıkarlarını pekiştirmek isteyen İsviçreliler, Lüzern'le St. Gotthard arasında boğmak istemedikleri konfederasyonlarının ölçeğini genişletmek ihtiyacını duymuşlardır.

Açıktır ki, bu konudaki ilk adım bizzat Lüzern'in konfederasyona katılmasını sağlamak olacaktır. 1332'de burası konfederasyonun sürekli bir müttefiki olmuş ve Lüzern'in bir Habsburg mülkü olmaktan çıkmamasına veya konfederasyonun yasal cemaatine girebilmek için kendi hukuk düzenini değiştirmemesine rağmen, bu noktada ilk kez *Vierwaldsätter*'le birleşmiştir. Habsburglar kendilerine ait bir kentin düşmanlarıyla yaptığı bu garip anlaşmaya ses çıkartmamışlar ve kent 1385'e kadar Habsburglara ait olmaya devam etmiştir. Böylece kırsal konfederasyon, kentli bir müttefik bularak ve bu katılımı biçimsel hale getirmeksizin gücünü artırabileceğini kanıtlamış olmaktadır. Bundan da garip olanı, 1351'de Zürih ile yapılan ittifaktır. Bu İmparatorluk kenti 1336'de sürekli *burgomaster* olarak atanan Rudolf Brun'un eline geçmiştir. Bazı sürgün yurttaşların gayretleriyle 1350'de Habsburglarla savaşa zorlanan kent, Habsburgların yeminli düşmanı olan Konfederasyonla ittifaka girmiştir. İttifakı izleyen savaş sırasında Habsburglara ait olan Glarus ve Zug bölgeleri de, senyörlerine karşı müttefiklere katılmışlardır. 1355 Regensburg barış antlaşmasıyla bu iki bölgenin Habsburg egemenliğine iade edilmesine karşılık, Habsburglar Konfederasyonun varlığını tanımak zorunda kalmışlardır. İmparatorluk Zürih'in ittifaka girmesinin yarattığı fırsattan ötürü küçük miktarda toprak kazanmışa benziyorsa da, bu kazanım düşman tarafından isteksizce tanındığı için uzun ömürlü olmamıştır. Aynı dönemde, batıya doğru genişleyen Bern kent-devleti, İsviçrelilerin Lütschine ve Bodeli vadilerindeki Bern uyruklu köylülere yardımlarını engellemek için 1353'te sürekli bir ittifaka girmeyi yararlı bulmuştur. Kendilerine ait kentsel bağımsızlık gelenekleri olan Zürih ve Bern, Konfederasyon içindeki paylarına çıkarcı bir açıdan bakmışlar ve Habsburgları da köklü düşmanları olarak görmemişlerdir. Ancak 1382'de Bern, Konfederasyon tarafından Habsburgların akrabası olan II. Rudolf von Keburg-Burgdorf'a karşı yapılan savaşa yardıma davet edilmiştir. Bunun sonucu olarak Bern toprakları kuzeyde Habsburg topraklarıyla bitişik hale gelmiştir. 1385'te Lüzern de fırsattan yararlanarak Habsburg topraklarından kendine ait bir bölge oluşturup, kent üzerindeki Habsburg taleplerini reddedince, III. Leopold senyörlüğünün tamamen yok olmaması için, etkin bir şekilde müdahale etmenin zamanın geldiğine karar vermiştir. Dört orman kantonu Haziran 1386'da Sempach savaşında Leopold'ün ordusunu yenmişler ve kendini de öldürmüşlerdir. Leopold'ün kardeşi Avusturya dükü III. Albert'in komutasındaki bir intikam ordusu da Glaruslu köylüler tarafından 1388'de Nafels'te bozguna uğratılmıştır. Bern durumdan yararlanarak Habsburglara ait Büren ve Nidau'yu ele geçirmiştir. 1389'da varılan ateş-kes anlaşması 1415'e kadar sürmüştür. Konfederasyon artık muktedir bir güç haline gelmiştir ve 8 *orte*'den (bölge) meydana gelmektedir: Schwyz, Uri, Unterwalden, Lüzern, Zürih, Bern, Glarus ve Zug.

Konfederasyon hâlâ ortak kurumlardan mahrumdu ve bu yaraya merhem bulunamamıştı, fakat bir başarı ve ortaklık duygusu olmuştu ki, bu duygu izleyen yüzyılda konfederasyon savunmadan saldırıya geçtiğinde, onu ileriye doğru taşıyacaktır. Böylece Appenzell köylüleri St. Gall Manastırı başrahibinden bağımsızlıklarını kazandıktan sonra (1411), müttefik olarak kabul edilmişlerdir. Dört yıl sonra Bern, Habsburglara ait olan Aargau'nun İsviçre denetimine geçirilmesi eyleminde başı çekmiştir. Bu bölge, üyeler arasında bölünmeyerek ortaklaşa yönetilmiştir. Bu ortaklık duygusuna rağmen, konfederasyon üyelerinin siyasete fazla zaman ayırma konusundaki istekleri azdır. Özellikle kentlerin çıkarları vadi cemaatlerinin çıkarlarıyla çatışmıştır. Bu durumda 15. yüzyılın ortasında Zürih'in Bern'inkine eşdeğer bir kent-devlet kurma ihtirası, Schwyz ve Glarus'un direnmeleriyle karşı karşıya kalmıştır. Savaşlar İsviçrelilerin savaşçı niteliklerini açığa çıkartarak, Fransa kralının dikkatini çekmiş ve bunun sonucu olarak, İsviçreliler bu kral aracılığıyla uluslararası olaylara bulaşmışlardır. İsviçreliler kendi güçlerinin bilincine varmışlar ve bu gücü kullanmaktan hiç çekinmemişlerdir. 1460'ta Thurgau işgal edilmiş ve 1466'da Bern, İmparatorluk kenti olan ve Avusturya dükü Sigismund'un eline geçen bağımsızlığından endişelenen Mülhausen (Mulhouse) ile bir savunma ittifakı yapmaya karar vermiştir. Böylece İsviçreliler gene Habsburglarla karşı karşıya kalmışlar, Sigismund da Burgonya dükü Cesur

Solda. 1497 civarında Konrad Türst tarafından yapılan bir İsviçre haritası. Ülkenin güneydoğusu tepededir ve haritanın solunda Konstanz gölü gösterilmektedir. Her kent gerçekliğe yönelik bir niyet içinde çizilmiştir. (s.212 harita)

kuzey İtalya devletleri
küçük İtalyan devleti
papalık devleti
Milanolu Visconti döneminde toprakların alanı 1402
Colonna ailesinin toprakları
Orsini ailesinin toprakları
Conti ailesinin toprakları
Malatesta yönetimdeki aile
Ven Venedik
CUM. cumhuriyet
dükalık
ölçek 1:5 000 000
150 km
100 mil

Venedik toprakları
Ceneviz toprakları
papalık devleti
İtalya'daki Aragon imparatorluğu
kuzey İtalya devletleri
ölçek 1:10 000000
200 km
150 mil

15. yüzyılda İtalya
II. Friedrich'in ölüm tarihi olan 1250'de İmparatorluk otoritesinin fiilen çökmesi, birçok İtalyan kentinin uygulamada bağımsız davranmalarına olanak vermiştir. Böylece egemen hale gelen birçok yerden ancak birkaçı özgürlüklerini 15. yüzyıla kadar korumayı başarabilmiştir. İtalya bu yüzyılda birçok güçlü hanedanın egemen olduğu bir ülke haline gelmiştir; bu hanedanların en arsızca başarılısı, düklükleri 1450'de Sforzalara geçen Milanolu Viscontiler olmuştur. Ancak, en büyük kaynaklara ve potansiyele sahip olan devlet olarak Venedik gözükmektedir. Bu devlet 1402'den sonra kendi sömürge imparatorluğuna İtalya'dan da topraklar eklemiştir. Venedik ömür boyu seçilen aristokratik bir *doge*'nin (döç) hükümranlığı altında bir cumhuriyettir. Papalık devletinin başında da seçimle gelen biri bulunmaktadır. Floransa Cumhuriyetinde yönetimin seçimle gelen komiteleri 1434'ten sonra, Medicilerin kullanmakta oldukları reel iktidarı ancak maskeleyebilmişlerdir. Bu yüzyılın akışı içinde bu devletlerin sınırları üzerinde tartışmalar olmuştur, fakat devletler sürekli yapılara kavuşmuşlardır ve bir iktidar dengesi statükoyu koruma ve yabancıları dışlama yönünde işlemektedir. Bu yapı 1494'te çökünce, Venedik hariç İtalya devletleri, küçüğüyle büyüğüyle yabancı egemenliğinin acılarını çekmeye başlamışlardır.

Bir sonraki sahife.
Doge'nin sarayı, Venedik. Sala del Maggior Consiglio 14. yüzyılın ortasında genişletilince, alttaki locaları yeniden inşa etmek gerekmiştir. Daha sonra *piazetta*'ya bakan bir balkon eklenmiş ve nihayet 1424'ten sonra sarayın cephesi San Marco'ya doğru genişletilmiştir. Sonuçta eşi olmayan büyüklükte bir yapı ortaya çıkmıştır; binanın üst katı çok ince bir taş işçiliğini temsil etmektedir; binanın farklı ritmden iki locası ile, siluet süslemelerinin adeta İslâmî karakteri dikkat çekicidir.

Charles ile birleşmiştir. İsviçre ordusunun Charles'ı 1476 Morat savaşında bozguna uğratması, İsviçrelilerin Avrupa'nın en gelişmiş askerlerine karşı olan üstünlüklerini kanıtlamıştır. İsviçre bağımsızlığının bu belirleyici savunusu Fribourg ve Solothurn'un Stans anlaşmasıyla (1481) ilâve üyeler olarak Konfederasyona alınmalarına yol açmıştır. Maxmillien'in imparatorluğu döneminde Konfederasyon Savabya Ligasına karşı savaşmak zorunda kalınca, sonuç İmparatorluk ile kartların açılması olmuş ve İsviçre'nin siyasal bağımsızlığı tamamen tanınmıştır (1499). Hemen sonrasında Bâle ve Schaffhausen Konfederasyona katılmışlar (1501) ve Appenzel 1513'te tam üye olmuştur. İsviçrelilerin barışçı ünleri, modern zamanlarda onlardan hâlâ talep edilmekte olan askerî hizmet yükümlülüğüne karşın, 15. yüzyılın İsviçreli dağlılarını anlaşılması güç hale getirmektedir. İsviçreliler bu safhada aralarında daha fazla birlik olsalardı, askerî güçlerini 17. yüzyılda İsveçlilerin yaptıkları gibi, kendilerine bir İmparatorluk kurmak için kullanabilirlerdi. Onların kanton yönetimlerinin yerel niteliği ihtiraslarına gem vurmuş ve Avrupa'ya farklı türden bir örnek sunmuştur. Günün değişen koşullarının meydan okumaları karşısında bağımsızlıkları konusunda ısrarlı davranarak cevap vermişler ve bu sayede mutlaka gerekli seslerini Avrupa'nın karmaşık uyumuna ilâve etmişlerdir.

İtalyan Yarımadasının rakip devletleri

15. yüzyıl İtalyası, Burgonya ve İsviçre'nin tersine olarak, çok daha geleneksel tarzda kurulmuş siyasal devletlere sahip gibidir, fakat görüntüler aldatıcı olabilirler. Örneğin, İtalyan devletlerinin en büyük alanı kapsayanı, Napoli krallığı 1130'da doğmuştur. Ancak dengeli bir süreklilik manzarası sunmanın uzağında kalmıştır. 1282'den sonra Sicilya anakaradan kopmuş ve Aragonlu prensler tarafından yönetilmiştir. 1343'ten sonra ve aşağı yukarı bir yüzyıl boyunca Napoli hiçbir istikrarlı yönetime sahip olamamıştır. Önce I. Joanna tahta çıkmış, onu bir kocalar silsilesi izlemiş, nihayette taht üzerinde hak iddia eden bir sürü kişi türemiştir. II. Ladislas'ın yönetimi yüklenmesine kadar siyasette belli bir süreklilik olmuştur, fakat Ladislas bir kraldan çok, bir condottieri (maceracı paralı asker) önderi gibi davranmış ve o dönemde Kilise içindeki ayrılığa bir son verme ihtiyacının gereklerini yerine getirmekle meşgul olan Roma Papalığı tarafından güç bir konuma sokulmuştur. II. Ladislas 1414'de aniden ölünce, tahta kardeşi II. Joanna çıkmış ve sonra da yine bir kocalar silsilesi Napoli yönetimini yürütmüştür. Bu dönemde Sicilya hükümdarı Aragonlu V. Alfonso, eski krallığın iki parçasını yeniden birleştirmeye niyetlenmiştir. Bu niyet 1442'de gerçekleştirilmiştir. Bu krallığın başlıca merkezi olan Napoli, tüm batı Akdeniz havzasına yayılmış olan krallık topraklarının yalnızca bir bölümünü meydana getirmektedir. Alfonso ölünce, gayri meşru oğlu Ferrante Napoli'yi almış, kardeşi II. Juan ise Sicilya ve krallığın diğer bölgelerinin hükümdarı olmuştur. Ancak, İtalya'nın en büyük ve en yerleşik devleti, 15. yüzyılda fiilî olarak, yönetim tarzı bakımından en garip ve keyfî değişimlere sahne olmuştur. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, burası diğerlerine bakıma muhtaç bir yer olarak gözükmüştür. Yüzyılın sonunda Ferrante'nin yerine tahta kimin geçeceği konusunda Fransa ve İspanya krallarının rakip taleplere sahip olmaları, İtalya'yı yabancı egemenliğinin kucağına atmıştır. İtalyanların Napoli hakkındaki endişelerinin, herşeye rağmen hiç de yersiz olmadığı anlaşılmıştır.

Papalık Napoli'ye komşu devlettir ve itibarî olarak onun senyörüdür. Papalığın bir Kilise prensliği olarak siyasal niyetleri, birçok devletinkinden daha fazla değişmiştir; çünkü ömür boyu seçilmiş bir hükümdara bağımlıdır ve bu yönetici başka yerlerdekinin tersine, hanedan çıkarlarını düşünmeyerek, süreklilik peşinde koşmamıştır. Buna ek olarak 15. yüzyılın başında Papa, Büyük Kopuş nedeniyle, İtalyan siyasetinin dışında kalmıştır. Bu çatışmanın çözüme ulaşmasından sonra, 1417'da güçlü Colonna ailesine mensup bir papa (V. Martin, 1417-31), Romalı aristokratik ailelere özgü bir biçimde devletin siyasal sorunlarını pratik bir biçimde göğüslemiştir. bu papanın Venedikli ardılı, eski bir Citeauxlu başrahip olan IV. Eugenius, böylesine bir siyaseti sürdürebilmek üzere çok iyi bir konuma sahip olamamış, özellikle de belâ çıkarıcı gözüken Yeni Bâle Ruhani Meclisiyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Eugenius Roma dışına sürülmüş ve kentte ancak 1444'de geri dönebilmiştir. Artık sıra, Orta Çağ Kilisesinin son safhası olan rönesans Papalığına gelmiştir: Bu dönem on kısa, zıtlaşmalı papalık saltanatına tanık olmuştur, bunların papalıkları döneminde, Martin Luther sahneye çıkana kadar siyasal niyetler ve gerçekte dünyevî olan amaçlar, sıklıkla bütün diğer niyetleri ortadan silecek kadar ön plânda bulunmuşlardır. Papalar diğer İtalyan devletlerinin bile, zorunlu olarak hoşuna gidiyor değillerdir, fakat bunlar görevlerinin yükleri bakımından diğerleriyle eşit olmuşlar ve kişisel ünleri dışarıda, Roma'ya olan saygıyı her zaman zarara uğratmamıştır. Papaların Papalık devleti için gösterdikleri özen, İtalya'da bu makamın meşru bir ödevi olarak görülmüş ve Roma kentinin yeni binalarla ihyası konusundaki adımlar, ilhamlarını 15. yüzyıl İtalyanlarının yeni düşünsel heyecanlarından almışlardır.

İtalyan siyasetine egemen olarak, Kilisenin konumuna karşı olan saygıyı yeniden kazanmak isteyen 15. yüzyıl sonu papaları, arkalarında pek fazla tarihsel meşruiyet veya gelenek olmayan diğer devletlerle mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Bu devletlerin en güçlüsü ve saygı uyandıranı Venedik'tir, fakat Venedik geçmişte Adriyatik ve Ege'de büyüyen bir deniz imparatorluğuna sahip, soyutlanmış bir kent devleti olmuştur; Venedikliler ancak 15. yüzyılda İtalya'nın bizzat kendinde geniş bir egemenlik alanı yaratma faaliyetine girişebilmişlerdir. Bu kentin Cenova ile denizler üzerinde eskiden giriştiği yarışma onu o kadar zayıf düşürmüştür ki, 1380'de nihayet barış yapıldığında, bir sonraki on yıllık dönemde Milano'nun ihtirasına gem vuracak mecali olmamıştır. Ancak, Milanoluların ortaya çıkardığı tehlike o kadar açıktır ki, 1402'de dük Gian Galeazzo'nun ölümünün kendileri için doğurduğu fırsattan hemen yararlanan Venedikliler, eskiden Carrara ailesine ait olan Padua ve Verona'yı hemen ele geçirmişlerdir. Böylece bu işlerin içine dalan Venedikliler kendilerini daha sonraki fetihlere hazırlamışlar ve Milano'ya rağmen sınırlarını 1429'da Adda kadar uzaklara ilerletmişlerdir. 15. yüzyıl Venediği artık İtalya'da gerçek bir güçtür; egzotik Bizanslı geçmişinden sıyrılarak, İtalyan siyasal yaşamının bilinmeyen, denenmemiş ve korku yaratan bir olgusu haline gelmiştir. Öte yandan, birçok Venedikli deniz çıkarları yerine bu kara çıkarlarına mahkûm olmaktan rahatsızlık duymuştur, fakat *doge* Foscari'nin belirttiği gibi, Venediklilerin tercihlerini uzun süre İtalya dışı için yapmalarına olanak yoktur. Venediğin eskiden sahip olduğu güvenlik, anakaranın bölünmüşlüğüne ve bunlardan hiçbirinin Venediğe karşı cephe oluşturma veya onun Po vadisi veyahut Alp geçitlerindeki ticarî olanaklarını kesme yeteneğine sahip olamamalarına dayalıydı. Milanoluların 14.

yüzyılda başarılı bir şekilde genişlemeleri, Venediğin refahının onların insafına kalması tehlikesini ortaya çıkartmıştır. Venedikliler ya eski statükoyu canlandırarak kendi denetimlerini yeniden dayatacak ya da gerilemeye razı olacaklardı. Venedikliler, bilinmeyen içinde ileri gitmenin riskini üstlenmeyi tercih etmişler ve öncelik sıralarında değişiklik yapmaya karar vermişlerdir. Özellikle İtalyan kentlerinin ve kırsal alanlarının nasıl yönetilmesi gerektiğini öğrenmek zorunda kalmışlardır, çünkü bu konudaki geçmiş deneyleri Rum ve Slav halkların yönetimiyle sınırlı olmuştur.

Bu dönemde İtalyan devletlerinin yerel yönetimleri incelenmemiş olmakla birlikte, Yarımadada farklı tarzların egemen olduklarına inanmak için nedenler bulunmaktadır. Farklılaşmadan daha önemli olanı, kentlerin "kendi kendilerini" yönetmelerinin her yerde güçlü merkezlerin müdahalelerine maruz kalmaları olgusudur; bunun sonucunda birçok bölgesel devlet ortaya çıkmıştır ve bu açıdan Venedik, yeni sorunları göğüsleme konusunda yalnız değildir. 12. yüzyılda uğrunda mücadele verilen kentsel özerklik hareketi hüsrana uğramıştır. Bir düzine kadar kent, olağan olarak bir hükümdar hanedanının yönetimine girmiş olan, çeşitli boyutlardaki küçük devletlerin başkenti olmuşlardır. En güçlü hanedan, İtalyan anakarasının en büyük kentinde iktidar üzerine yapılan yarışta, rakipleri Torriani ailesini büyük farkla geçmiş olan Milanolu Viscontilerdir. Milano 4. yüzyılda bir İmparatorluk başkenti olmuş ve kentteki başpiskopos Roma'nın kuzeyindeki en güçlü İtalyan din adamı haline gelmiştir. Kentin, kuzey yönündeki İtalyan ticaretindeki üstün konumu, başarısını sağlayan başlıca unsur olmuştur. Germen kralları Milano'yu Lombardiya'daki en büyük düşmanları olarak görmüşlerdir, fakat kenti taş üstünde taş kalmayacak şekilde yıkmalarına rağmen, bu geçici bir intikamdan öteye gidememiştir. Eğere sıkı sıkıya yapışmış Viscontilerle birlikte Milano, bütün kuzey İtalya'yı birleştirmeye ve sonunda da bunu büyük bir devlet haline getirmeye kararlı olarak gözükmüştür. 1385'de Visconti topraklarının tümünü kendi elinde toplayan Gian Galeazzo Visconti, Carrara, Verona devleti ve Padua'yı alarak ve Siena ile Piza gibi (her ikisi de 1399'da) Toskana kentlerinin senyörlüğünü ele geçirerek, hükümranlık alanını çabucak genişletmiştir. Konumunu açık bir şekilde teyid etmek üzere, Germen kralından "Milano dükü" ünvanını almıştır. Ancak 1402'de beklenmeyen bir şekilde ölünce, kısa süren imparatorluğu çökmüştür.

Venedik, dükalığın Filippo Maria Visconti tarafından yeniden canlandırılmasına kadar geçen süre içinde Milano'nun ihtiraslarının yatışmasından kaynaklanan fırsattan yarar sağlamıştır. Gian Galeazzo güçlerini muhtemelen olduğundan fazla göstermiştir. Kuşkusuz Venedik ve Floransa gibi devletleri endişelendirerek, onların bağımsızlıklarını korumak için tedbir almalarına yol açmıştır. Milano kuzeyin birleşmesi konusunda potansiyel güç haline gelince, endişe duyulan bir tiran olmuş ve bu durumda onu savunma halinde bırakmak tercih edilen bir çözüm sayılmıştır. Filippo Maria (1402-47 arası dük) babasının devletinin bir kısmını ihya etmeye kalktığında, komşuları gözlerini hemen ona dikmişlerdir. Oğlu olmayan Filippo, sonunda gelecek konusunda kayıtsız hale gelmiştir. Ancak, Milano'nun konumunun mantığı kuzey İtalyalıları tekrar bir bölgesel yönetim noktasına getirmiş ve Filippo Maria'nın ölümünden sonra, damadı büyük bir *condottiere* komutanı olan Francesco Sforza, bağımlı toprakların kendine boyun eğmelerini sağlamıştır. Yeni hanedan (1450-99) Yarımada siyasetinde muhafazakâr bir güç olmuştur.

Milano devletinin iktidarını elinde tutmak için giriştiği bu açık arttırmada, Sforza'nın başyardımcısı, Floransalı siyasetçilerin en eskisi Cosimo de'Medici olmuştur; Cosimo Floransa'nın Milano'ya karşı olan eski düşmanlığını terketmiş, zamanın değiştiğini kabul etmiş ve Milano'nun artık Floransa'nın bağımsızlığını tehdit etmediğine inanmıştır. İtalya'nın bir bütün olarak güvenliğine yönelecek daha büyük bir tehlike, muhtemelen Milano devletinin parçalanması tarafından izlenecektir. Floransa da değişmiştir. 1450'de Cosimo herhangi bir resmî görevi olmamakla birlikte, siyasal hayatın en öndeki adamı haline gelmiştir. Gian Galeazzo'nun zamanında Floransa birkaç ayda bir, önde gelen lonca üyeleri arasından düzenli olarak seçilen ve herhangi bir bireyin aşırı güçleri elinde toplamasını engellemeyi amaçlayan komiteler tarafından yönetilmekteydi. Cosimo'nun "tiranlığı" ne engelleyici ne de baskıcı olmuştur, fakat seçimli komitelerin karmaşık işleyişlerinin bir Cumhuriyet hayalini devam ettirmek kastıyla muhafaza edilmesine rağmen, onun gerçek gücünü Floransa'da herkes kabul etmiştir. Floransa'daki bu kurumsal değişmenin nedenleri karmaşık ve çelişkilidir, fakat bunların arasına kent-devletin Arezzo (1384'de ele geçirilmiştir) veya Piza (1406) gibi, eskiden bağımsız olan kentler için de sorumluluk taşımaya başlaması da eklenmelidir; bu komşu kentlerin ele geçirilmeleri, savaşlarda Floransa'ya savunma kolaylıkları sağlamaları ve özellikle de ekonomik açıdan, büyük kentin yiyecek ve hammadde iaşesini garantiye almaları içindir. 15. yüzyıl Floransa'sında meydana gelen değişmeler içinde belki de en iyi bilineni, Filippo Brunelleschi'nin büyük kubbeli katedrali tamamlarken yaptığı cesur düzenleme ile Donatello ve Lorenzo Ghiberti'nin heykelleriyle, genç ressam Masaccio'nun eserlerinde görüldüğü üzere, yaratıcı enerjideki patlamadır; bu konuda Floransa'nın hümanist başkâtipleri Coluccio Salutati, Leonardo Bruni ve Poggio Bracciolini'nin bilimsel yeniliklerinden söz etmiyoruz. Hattâ Floransa bu dönemde büyük bir öğrenme açlığı içinde ve insan bilincinin ulaştığı yeni bir boyutta, İtalya'nın her tarafından sanatçı ve bilim adamlarını kendine çekmeye başlamıştır. Ve geriye doğru bakıldığında, Floransa'nın göz kamaştırıcı başarıları o dönemde diğer İtalyanların sanat ve bilim alanlarındaki katkıları konusunda insanı körleştirmektedir. Örneğin, Gian Galeazzo Visconti tarafından planlanan ve teknik sorunlardan ötürü uluslararası bir tartışmanın merkezi haline gelen Milano katedrali, diğer İtalyanlar üzerinde derin etkileri olan çarpıcı bir 15. yüzyıl yapısıdır. Fakat Milano'nun talihi kararmıştır ve Floransa kendi önderliğini diğer İtalyan kültürel merkezlerinin üzerine yaymaktadır ve bunu yaparken de Kilise içindeki Büyük Kopuş ve yeniden barışma hareketi sırasında, Papalığın sanatların koruyucusu olma işlevini gayrimeşru olarak sahiplenmiştir. Fakat, İtalya'nın bütün başkentleri sanat ve kültür merkezleri haline gelmişlerdir. Kendi bölgeleri üzerinde kurdukları egemenlik sayesinde zenginleşen ve hükümdarlarının gayretiyle güzelleşen bu yeni kentler, aynı zamanda kuşkulu bir sadakate sahip, uyrukları etkilemeye veya şaşırtmaya da yaramışlardır. Kısa zamanda servet edinmek için uygun koşullardan yararlanan yeni hükümdarlar, rollerinin onlara sağladığı olanakları keşfetmişler ve saraylarını kültürlü hale getirmek için başkentlerini imar etmek öncelikli faaliyetleri haline gelmiştir. İtalya'daki başkentlik yapmış bütün kentler hâlâ bu siyasetin damgasını taşı-

maktadırlar, fakat bu tavırdan en fazla etkileneni bizzat Roma olmuştur. Bu hareketten yararlanan sonuncu kent olmasına rağmen, papalar binaların koruyucusu haline gelince, kendilerini kanıtlamış merkezlerden, özellikle de Floransa'dan sanatçı ve mimar getirtme becerisini göstermişlerdir ve bu insanlar artık yaratıcı yeteneklerinin zirvesindedirler.

Avrupa'nın başlıca krallıkları gölgelerde

Eski Orta krallık alanı olan Burgonya ve İtalya'da 15. yüzyıldaki olayların çarpıcı niteliği, bu bölgenin geleceği hakkında yanlış bir kanı uyandırabilecek mahiyettedir. 16. yüzyılda bu bölge, dışarıdan gelen büyük güçler tarafından -İspanya, Habsburglar ve Fransa- siyasal olarak gölgede bırakılacaktır. 15. yüzyılın sonundan itibaren büyük güçler sahneye çıkmaya hazırdılar, fakat bu yüzyılın büyük kısmı itibariyle sadece gürültü çıkartmakta ve daha fazlasını yapacak güce sahip değilmişe benzemektedirler. Örneğin, İspanya'nın sonraki gücü, 1479'daki evlilikle ortaya çıkan Kastilya ve Aragon krallıklarının birleşmesiyle, 1492'den sonra Yeni Dünya'nın keşfiyle daha önce hiç akla gelmemiş olan Amerikan zenginliklerinin akmasına bağımlı olmuştur. Avrupa henüz İspanyol üstünlüğüne hazırlıklı değildi. Sadece İngiltere kralı, yakın geçmişte Gaskonya'daki çıkarları nedeniyle, İspanya kralını tutarlı bir şekilde pohpohlamıştır. Açıktır ki, Sicilyalı Vesperlerden beri (1282) İtalya Aragon müdahalesi deneyini geçirmişti ve bu, bir anlamda Akdeniz siyasetindeki genel Katalan payının yalnızca bir cephesiydi. İtalya açısından, bu uyarıların en yumuşağıdır. Napoli'den ayrılan Sicilya, Yarımada için pek ciddi bir tehlike oluşturmamaktaydı. Üstelik, Sicilya'nın 14. yüzyıl boyunca Aragon hanedanına mensup kralları olmuştu, fakat bunlar kendi egemenliklerine sahip hükümdarlardı; ancak hanedanın Sicilya kolunun kökü kuruyunca (1409), Aragon kralı Sicilya'yı doğrudan yönetmeye başlamıştır. 1413'ten sonra hükümran olan Kastilya kökenli yeni Aragon hanedanı da (V. Alfonso'dan itibaren ayrı bir kol), Akdeniz'deki eski Katalan siyasetlerini sürdürmekten çok, İber Yarımadasındaki olaylarla ilgili olmuştur. Alfonso'nun kardeşi II. Juan Katalonya'daki ve özellikle de Barselona'daki ciddi huzursuzlukla uğraşmayı yeğlemiştir. İspanya'daki işler Granada'nın fethinden (1492) önce o kadar karmaşıktı ki, İspanyol kralları, kral Fernando'nun olağanüstü hayatının son 20 yılında yapabildiğinin tersine, dış sorunlara çok az zaman ayırabilmekteydiler.

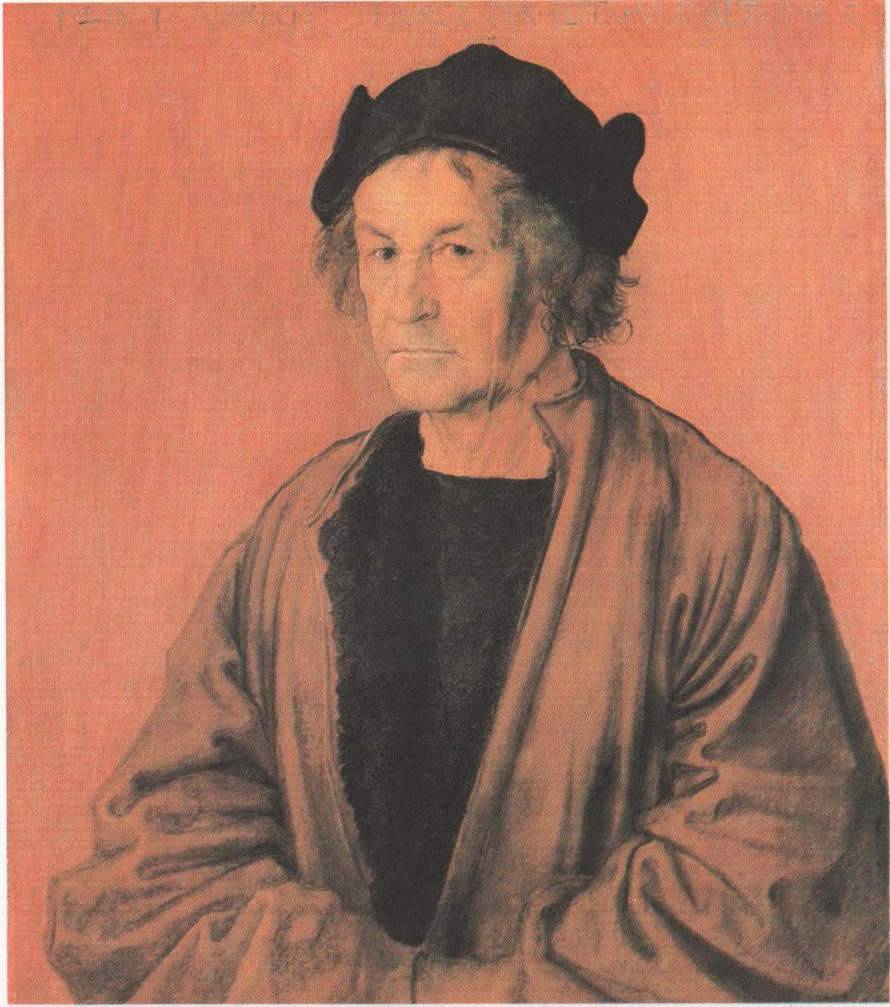
Almanya da 15. yüzyılda benzeri şekilde kendi sorunlarıyla haşır neşirdi. Kilise içindeki uyuşmazlığı giderme hareketinin dinsel yenilenme konusunda doğurduğu umut ve Martin Luther'in ortaya çıkardığı vahşi sevinç, Alman dinsel yaşamını daha serbest hale getirmişti, fakat prenslerin Kilisenin gayrimeşru uygulamalarıyla mücadele için Papalık desteğini sağlama konusunda başarısız olmaları karşısında sert tepki gösterecek kadar da yoğundu. Alman ülkücülüğünün bir bölümü bu dönemde lâik kanallara sevkedilmiş ve prens hanedanları, devlet ve İmparatorluk konusunda yoğunlaştırılmıştır. İmparator Sigismund'un Müslüman Türklere ve Hus sapkınlarına karşı ortaya çıkan askerî güçsüzlüğü, saygın Almanlar nezdinde bir utanç haline gelmiştir, fakat uzun ömürlü İmparator Habsburglu III. Friedrich'in bütün enerjisini hanedanına ait dağınık toprakların yeniden birleştirilmesi konusunda yoğunlaştırması nedeniyle, ıslahat projeleri hiçbir yere ulaşamamışlardır. Bu dönemde Alman prenslerinin Almanya'nın gelişmesine yaptıkları başlıca katkı, Viyana'dan (1365) ve Heidelberg'ten (1385) Tübingen ve Mainz'a (1476) kadar birçok üniversite kurmalarıdır. Bu hareketin bir sonucu olarak, Alman prensliklerinin başlıcaları kendi üniversitelerine sahip olmuş ve bu durum hemen meydana gelen etkilerinin yanı sıra, Almanlar için uzun dönemli sonuçlar da doğurmuştur.

İncelemelerin doğasının köktenci bir yeniliğe sahip olmamalarına ve mezunların kendi yerel prensleriyle din büyüklerinin hizmetlerine yöneltilmiş olmalarına rağmen, ülke çapında eğitimli insan sayısındaki artış ve bir düzine kadar başlıca kentte yaratılan yeni bir cinsten loncalar, kendine özgü ve tek bir Alman kültürünün çiçek açmasına yardım etmişlerdir. Ustaları ve bilginleri becerikli bir şekilde biraraya getiren matbaa, kitap sayısının artması yönünde büyük etkiler yapmıştır. Nuremberg bu dönemde Alplerin kuzeyi ile Ren'in doğusunda kalan bölgenin en büyük ticarî merkezi haline gelmiştir; bu kent aynı zamanda Leonardo da Vinci ile kıyaslanabilecek yegâne kuzeyli sanatçı olan Albrecht Dürer'in (1471-1528) doğum yeri ve okulu da olmuştur. Gene bu kentte büyük haritacılar ve coğrafyacılar bulunmaktadır; bunların buradaki varlıklarının nedeni bu insanların coğrafî keşiflerin bizzat merkezinde olmaları değil de, bunların bilinen dünyanın tümünden kitapları toplayabilmeleri ve buradan edindikleri bilgileri hazmedebilmeleridir.

Fransa'nın gücü 15. yüzyılın sonunda VIII. Charles'ın 1494'te İtalya içlerindeki muzaffer ilerlemesiyle çarpıcı bir şekilde gözler önüne serilmiştir. Fakat bu tarihe gelininceye kadar, 15. yüzyıl Fransa kralları, içlerinde Burgonya ve Akitanya dükleri gibi krallığın dışında bağımsız prensler olarak varlıklarını sürdürmekte olanlarının da varolduğu vassalleriyle olan sorunlarını çözmekle uğraşmışlardır. VI. Charles'ın (1380-1422 arası kral) fizik ve psikolojik başarısızlığı, saltanatının son yıllarında düzensizliğin kol gezmesine yol açmıştır. Hattâ ölümünden önce İngiltere kralı Fransa'yı istilâ etmiş (1415) ve VI. Charles'dan sonra oğlu VII. Charles ile torunu İngiltere kralı VI. Henry'nin taraftarları arasındaki savaş, acıları uzatmıştır. VII. Charles Fransa'daki İngiliz mevzilerine yaptığı saldırılarla ve askerî gücünün niteliğini yükselterek yavaş yavaş duruma egemen olmaya başlamıştır. Bu arada, prenslerin iktidarını engellemek mümkün olamamıştır. İngiltere ile olan savaşın so-

Solda. Donato di Nicolò'nun (Donatello) (1386-1466) *Anahtarların Teslimi* (1430 civarı) adlı çalışmasından İsa. Donatello tarafından yapılan birçok tunç ve mermer yontusu, 15. yüzyıl Floransa resmi üzerinde büyük etkilere sahip olmuştur. Eserlerinin çoğu Kilise mensubu koruyuculara yöneliktir. Eserlerindeki klâsik etkilere rağmen, dönemin en büyük heykeltraşlarında putatapar bir ilhama rastlanmamaktadır.

Sağda. Albrecht Dürer'in (1471-1528) yaptığı kendi babasının portresi (ayrıntı); 1497'de yapılan bu resim üslûp olarak tartışmasız bir şekilde Almandır ve ressamın kısa bir süre önce İtalya'ya yaptığı yolculuktan türetilebilecek herhangi bir etki taşımamaktadır.

na ermesi (1453), devam etmekte olan iç çatışmaların artmasına yol açmıştır. VII. Charles'ın ardılı IX. Louis (1461-83 arası kral) küçük adımlarla ilerleyerek, krallığın efendisi haline gelmeyi başarmıştır. Başlıca düşmanı olan Burgonya dükü Cesur Charles, Louis'nin doğrudan saldırıları karşısında değil de, İsviçrelilerle olan mücadelelerindeki gözü kara cesareti nedeniyle çökmüştür. Louis'nin talihinin yaver gitmesi sonucu, ailesinin çeşitli kollarına mensup üyeler saltanatı döneminde ölmüşler, böylece arpalıklar hanedana geri dönmüşlerdir. Hastalıklı mirasçısı VIII. Charles (1483-98 arası kral) Fransa'nın yeniden doğan gücüyle Avrupa'yı en çok etkileyen kral olamamıştır, ama birbuçuk yüzyıllık bir aradan sonra tepki göstermek yerine siyaset oluşturma özgürlüğüne sahip ilk kral olmuştur. Bu kralın kişisel önemsizliği, kralın insan, para ve ihtiras kaynaklarının herhangi bir kişisel nitelikten çok daha ön plânda olduğunu göstermesi açısından, diğer herşeyden daha fazla etkileyici bir özellik olmaktadır.

Büyük devletlerin 1494'den sonraki güçleri, 15. yüzyılda Avrupa'nın eksenini meydana getiren Orta krallık halklarının Hıristiyan âlemi içinde -Kuzey Denizi'nden Akdeniz'e kadar olan toprak şeridi üzerinde oturan aristokratların, köylülerin ve kentlilerin- katkılarını gölgelememelidir. Onların başarıları bu topraklardan, her iki yandaki komşularına aktarılmıştır; bunun istisnası Osmanlıların sınır oldukları güneydoğudur. Bu halklar ne tek bir siyasal birlik oluşturmuşlar, ne de büyük siyasal güçlere erişmişlerdir; fakat Avrupa'nın Avrupa olmasına yardım etmişlerdir; kendilerinden öncelerinin eserlerini devam ettirerek, başkalarının sonradan inşa edeceklerine bir temel meydana getirmişlerdir. Onların başarılarının Orta Çağa mı, yoksa Modern Çağa mı ait olduğunu belirlemek önemli değildir. Bu halklar Orta Çağın sonunda ilham ve başarı alanlarında hiç de eksiklik çekilmediğini kanıtlamışlardır.

Matbaanın İcadı

14. yüzyılın sonlarından itibaren kâğıdın kolay elde edilebilir bir nesne haline gelmesiyle, bazılarının üzerinde oyma harflerin bulunduğu tahta kalıplar aracılığıyla büyük miktarda dinsel resim üretmek mümkün hale gelmiştir. Bu tekniğin başarısı zenaatkârları yazılı metinleri çoğaltmak konusunda düşünmeye güdülemiştir. Deneylerin, ayrıntılarını vermenin mümkün olmadığı ilk aşamaları teker teker harflerin benzeri bir kalıpta nasıl yapılacaklarını ve bunlar için hangi maddenin kullanılması gerektiğini belirlediği kadar, baskı yüzünün nasıl olması gerektiğini de ortaya çıkartmıştır. Bu alandaki yeteneklerin biraraya getirilmesi zenaatkârları işbirliğine zorlamış ve bu işalanının spekülatif karakteri hiç kuşkusuz tartışmalara yol açmıştır. Baskı için hareket edebilen harflerin muhtemel mucidi olan Gutenberg'in adı bu atelyelerden birinde ortaya çıkmıştır. Tarihlendirilebilen en eski basılı kitap, 1457 tarihli Mainz Dua Kitabı'dır. Strasbourg ve Bamberg, matbanın 1460'tan önce ulaştığı yegâne diğer iki kenttir; izleyen onyıl süresince bu yeni icad birçok diğer Alman kentinde ortaya çıkmış ve girişimci Alman zenatkârları bu zenaatı Venedik, Roma ve Paris gibi yabancı diyarlara da götürmüşlerdir. 1500 yıllarında Avrupa'da matbaası olan 250 kadar kent bulunmaktadır, fakat bu icad Venedik veya Nuremberg gibi, zenaatkârın becerisinden çok, tüccarın uzmanlığının aşikâr bir şekilde öne çıktığı büyük ticarî kentlerde daha büyük bir başarıya ulaşmıştır. Matbaanın hızlı gelişimi basılı malzemeye karşı olan talebin ne kadar büyük olduğunu kanıtlamaktadır.

Elinde binden fazla ilk basılı kitaplardan bulunan 15 Avrupa kentinden 8'i Alman, 5'i İtalyan ve 2'si Fransızdır, böylece Almanlar işi başlatanlar olarak başı çekmektedirler, ama sınır daralmıştır. Matbaacılığın, 150 matbaası olan Venedik veya 50 matbaası olan Paris gibi merkezlerde yoğunlaşması, ticarî başarı açısından manüfaktürün gerçek yapısından çok, dağıtımın önemini yansıtmaktadır. Baskı düşüncesi, özellikle tahta oyma resimlerin kullanılmasıyla da çabucak yayılmıştır. En eski resimli kitap olan *Edelstein*, 1462'de Bamberg'de dünyaya gelmiştir. Gravür de kullanılan tekniklerden biridir ve birçok Alman kenti ile Venedik'teki matbaalar harita basmışlardır. Çok daha uzmanca kitaplar, örneğin Antik yazarların eserleri, veyahut Latince veya yerli dillerden İnciller, üretilmeleri sırasında uzmanların katkılarına ihtiyaç gösterdiklerinden, çok daha farklı alıcılarla karşı karşıya kalmışlardır. 15. yüzyıl İtalyan bilimsel geleneği, birkaç kentte neden Yunan harflerinin kullanıldığını açıklamaktadır. İbranice metinlerin İtalyan ve İspanyol kentlerinde basılmaları da, oldukça uzmanlaşmış yerel bir piyasanın varlığını yansıtmaktadır. Klâsik metinlerin ve diğer okul kitaplarının çok sayıda Hollanda baskısının bulunması, burada başlatılan eğitim reformlarının öneminden kaynaklanmaktadır.

Matbaacıların başarısı esas olarak, görünüşe göre dinsel nitelikte eserlere karşı doyuma ulaşmamış bir talebe cevap verme becerilerine bağlı olmuştur; bu

Yukarıda sağda. Matbaacının baskı aracının bu 1520 tarihli resmi, Parisli matbaacı Asschelı Jodocus Badius tarafından, bastığı kitaplarda marka olarak kullanılmıştır. Bu resim 1511'de Dürer tarafından yapılan satirik bir çizimde türetilmiştir; çizimde Dürerortada baskı âleti olduğu halde, işleriyle yoğun bir şekilde meşgul olan üç matbaacıyı göstermektedir.

Sağda. St. Christophe, 1423. Bu bilinen en eski ikinci tahta oyma baskıdır ve en popüler kullanım konularının ilklerinden birini göstermektedir: satılmak üzere kâğıda basılan aziz resimlerinin çoğalması, ucuz dinsel resim talebini karşılamaya yöneliktir. Resim Bavyera'daki Buxhelm'da üretilmiştir.

ꝺiſſimo patri & Domino.D.B.Ze-
iſeratione preſbytero Cardinali ſan-
ortici.Celſus Mapheus ueronenſis
gularis congregationis Lateranenſis
nam & cōmendationem peroptat.

I reuerendiſſime pater & domine
dixerimus quia peccatum non ha-
bemus iuxta Iohannis apoſtoli ſen-
tentiam noſmetipſos ſeducimus &
ueritas in nobis non eſt.Ideo pie ac
a matre eccleſia inſtitutū arbitror: ut
ſq; ſexus ſemel ſaltem ī anno propria
ata:quo per huiuſmodi confeſſionis
uctori noſtro reconciliari mereamur
eccando inimicitiam contraxeramus.
ē ſalutari pręcepto nec uos qui eccle-
minentia inſigniti eſtis, exemit. Cū
t eos qui excellentiori fulgent digni-
iori conſcientia nitere:Cęteriſq; qui-
fidelibus non ſolū beneuiuendi prę-
e: ſed etiā exempla monſtrare. Tuo
o hortatu & iuſſu ac nō nulloꝝ alioꝝ
oc breui ſcrutatoriolo aliqua congeſſi
a

Solda. 1478'de Venedik'te basılan Celso Maffei'nin (1425-1508) Monumentum'u. Augsburglu Bernhard tarafından çizilen tahta oyma çerçeve, elyazması süsleme tekniğini basım için uyarlamaktadır. Basımda kullanılan harf karakterleri, Karolenj kâtiplerinin tarzına göre (bkz. s.56) şekillendirilmiş olan İtalyan hümanistlerinin elyazılarından türetilmiştir.

Aşağıda. 1470 civarında Lyon'da Jean de Dalle de Bresse tarafından basılmış olan bu oyun kartları 56'lık bir desteğe ait olup, bu iskambiller 15. yüzyıldan günümüze kalabilen kart koleksiyonlarının en önemlilerinden biridir. Matbaa burada, başlangıçta ima'na yönelik ürünlerin tersine, ıvır zıvır üretmeye başlamıştır.

konuda tam Kutsal Kitaplar'dan, tek sahife dinsel konuları işleyen tahta basma eserlere kadar geniş bir arz içinde çalışılmıştır. 15. yüzyılda yerli dillerde yayınlanan Kutsal Kitap sayısı belki şaşırtıcıdır; bunlardan Almanya'da yapılan 18 ve İtalya'da yapılan 16 edisyonun yanı sıra, Katalanca, Çekçe ve Holce Kutsal Kitaplar da yayınlanmıştır. Ancak en büyük Kutsal Kitap talebi basitleştirilmiş Latince basımlar için olanıdır. (133 edisyondan 71'i Almanya'da gerçekleştirilmiştir); bu tam doğru metinler uygun fiyatlardan satılmışlardır. Ticarî açıdan daha düşük bir önemde olan yerel dilden kitap, okuma yazma bilenlere yönelmiş, ama bilgin müşterileri pek fazla çekememiştir.

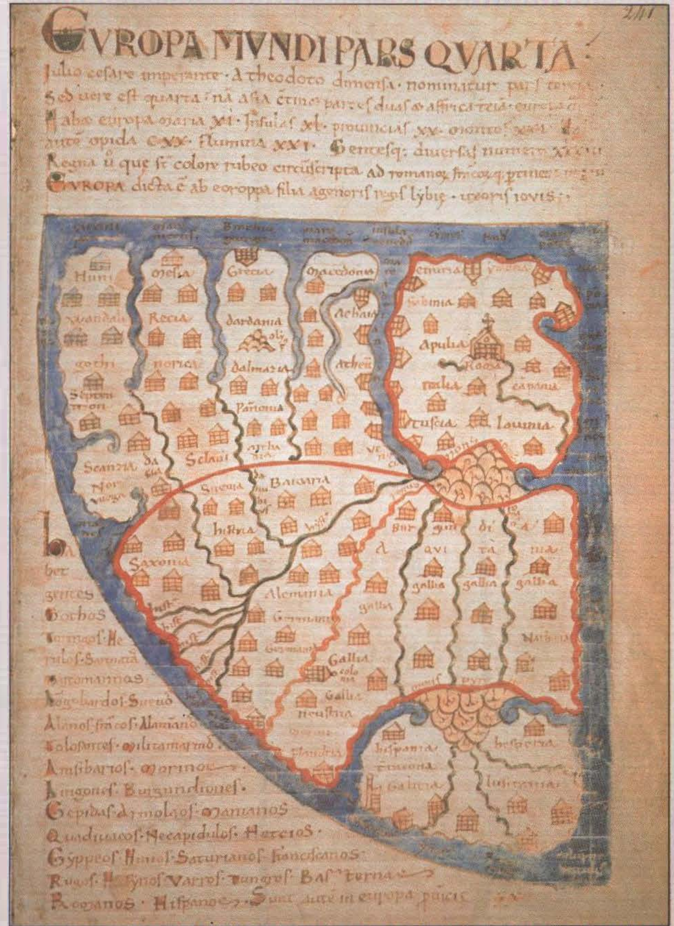
Latince metinlere karşı olan talebin önceden görülebilir olmasına rağmen, matbaacıların piyasaya çıkardıkları yerel dillerdeki metinler, o dönemdeki popüler kültürün doğası hakkında işaretler taşımalarından ötürü, bugün dikkatlerimizi daha fazla çekmektedirler. Fransızcadan İtalyancaya uyarlanan öyküler en fazla sayıda olanlarıdır. Ancak İtalya'da, üç büyük Toskanalı yazarın Dante, Petrarca ve Boccaccio'nun eserleri iyi satılmaktadır (Ciceronunkilerin yanına bile yaklaşamıyor olmakla birlikte). Diğer standart başlıklar arasında, Brunetto Latini'nin halk ansiklopedisi türündeki *Tesero*'su veya bugün artık unutulmuş olan, bize daha yakın tarihli olan Federico Frezzi'nin allegorik epik eseri sayılabilir. İspanya'da yerel dilden olan basılı eserler Latincelerini aşmış; Kastilya lehçesinden olan metinler ise Katalanca olanlarından üç kat fazla satılmışlardır. Yerel dilde yazılmış dinsel eserler tüm piyasanın dörtte birini meydana getirmişlerdir. Fransız piyasasına mal arzeden merkezler yalnızca Paris, Lyon ve diğerleri gibi Fransa kentleri olmayıp, aynı zamanda Cenevre ve Bruges'den de kitap gelmektedir. Fransa'da yerel örfe ilişkin hukuk kitapları veya yerel azizlerin yaşam öykülerini basan matbaalar bulunmaktadır. Rouen'da ise zevkler yerel tarihe yöneliktir. Pazar için kitap üretmede kolaylık, en iyi Alçak Ülkeler matbaalarında görülmekte ve burada Flamanca, Fransızca, İngilizce ve Frizce kitaplar basılmaktadır. İngiltere'de ise Caxton ve ardıllarına ait matbaalar, Avrupa'nın hiçbir yerinde görülmemiş oranda yerel dilden kitaplar basmışlardır.

Orta Çağ Haritacılığı

Harita yapma becerisi ve arzusu 14. ve 15. yüzyıllar süresince ortaya çıkmıştır; bunların kullanımı konusunda belli bir alışkanlık edinilmeseydi, Colombus ile başlayan keşifler hayal bile edilemezlerdi. Avrupa kültüründe meydana gelen bu değişikliği kavramak ve teknik alandaki yenileşmeleri takdir etmek güç değildir; bu konuda en ele gelir örnek İskenderiyeli Batlamyus'un eserlerine karşı olan ilginin yeniden uyanmasıdır. Batlamyus'un *Coğrafya*'sı Yunancadan Latinceye, 1406'da Roma'da çalışmakta olan Scarperialı Jacopo d'Angelo tarafından çevrilmiş ve kısa bir süre sonra, İstanbul'dan getirtilen bir başka Yunanca metin temel alınarak, bu çeviri için yeni haritalar yapılmıştır. Günümüzde bu çevirinin, 15. yüzyıldan kalan ve hepsi de İtalyanca olan 50 kadar nüshası bilinmektedir; çeviri ilk kez 1475'de yayınlanmıştır, haritalı olarak yayınlanış tarihi ise 1477'dir. İtalyanca basımlarının bolluğu bu metne İtalya'da verilen önemi teyid etmektedir, fakat aynı metne karşı Almanya'da da ilgi gösterilmiş ve basım için yeni haritaların ısmarlandığı 1482 Ulm edisyonu meydana getirilmiştir. Batlamyus'un *Cosmographia*'sı, matematik yöntemlerle harita yapma sanatını öğretmek üzere kullanılmış ve öğrenciler edindikleri bilgileri sadece antikacılar için değil de, tüm çağdaşlarının yararına kullanmak konusunda bütün iyi niyetlerini göstermişlerdir. Batlamyus'un eserlerinin matematikle ilgili çevrelerde ele alındığına inanılmıştır; 15. yüzyıl İtalya'sında bu çevreler doğal olarak Floransalı sanatçıları da kapsamlarına almaktadır. Sanatçı, çizimci ve basım için de kalıpçının becerileri birbirlerine sıkı sıkıya bağlanmıştır; sanatçılar o dönem haritacılığında önemli bir rol oynamışlardır, ancak süreç içinde haritaya karşı olan talep, daha özelleşmiş bir meslek olan haritacılığı yaratmıştır.

Uzaklıklar ve yönler gibi konulardaki kesin bilgileri aktarmak üzere hazırlanmış en eski haritalar, deniz trafiğine yardımcı olmak üzere, herhalde manyetik pusulayla ilişkili olarak 13. yüzyılda ortaya çıkmışlardır. Manyetik pusula Avrupa'da en geç, bilim adamları tarafından ilk kez tasvir edildiği 12. yüzyıldan beri bilinmektedir. Fransa kralı IX. Louis 1270'de Cagliari körfezinde denizdeyken, konumu hakkında sıkıntılı sorular sormuştur, bunun üzerine kralın konumu ona bir harita üzerinde gösterilmiştir. Bir rastlantı sonucu bildiğimiz en eski denizcilik haritası 1275 civarında Piza'da yapılmıştır, fakat bu haritadaki sanatkârlık düzeyi ve teknik bilgi, bu cins haritacılığın uzun zamandan beri geliştirilmiş olduğuna tanıklık etmektedir. Haritacı haritayı yapabilmek için, Akdeniz limanlarını birbirleriyle olan ilişkileri ve aralarındaki uzaklıklarla birlikte gösteren listesini içeren bir başvuru eserine ihtiyaç duymaktadır. *Lo Compasso da navigare* adlı böylesine bir kitap 1250'lerde yazılmıştır. 13. yüzyılın ortalarında artık haritacıların yollarını bulmak isteyen denizcilere hizmet vermeyi amaçlamış olmaları muhtemeldir.

Eski Çağlardan beri insanlar Akdeniz'in çok daha iyi kestirilemeyen koşulları altında rüzgâr ve yıldızlara ait bilgileri edinmişlerdir. O çağlarda her halde denizcilik haritaları yoktur ve Müslüman denizciler

Yukarıda Lambert d'Ardes'in *Liber Floridus*'u, 1120 civarı. Yazara göre Avrupa dünyanın çeyreğini meydana getirmekte, Afrika bir başka çeyreği, Asya ise yarıyı oluşturmaktadır; burada Avrupa'ya ait çeyrek gösterilmektedir. Çok şematik olmakla birlikte, eyaletlerin dağılımı gerçeklere bir miktar uygundur.

Yukarıda. 1497'de Freducci d'Ancona tarafından yapılmış bir Portolano denizcilik haritası. Türünün geç bir örneği olan harita, Batı Avrupa hakkında gerçeğe yakın bir izlenim yaratmaktadır, fakat kıyılara iç kesimlerden daha fazla özen gösterilmiştir.

Solda. Inglemoor'un bu resim haritasının orijinali ilk kez 1405/8'de, turba çıkartılması haklarıyla ilgili bir dava için çizilmiştir. Bu bataklık bölgenin sınırlarını meydana getiren ırmaklar açıkça gösterilmişlerdir; adlar haritanın sık sık ters yönlere döndürülmesine olanak verecek bir tarzda yazılmışlardır. Çitlenmiş alanın içinde köprüleri, köyleri, kavşakları ve çitlenmiş alanları farketmek mümkündür ve bataklık alan, ona bir çayır görüntüsü vermek üzere çiçeklerle süslenmiştir. Teknik, 12. yüzyılda Canterbury su sistemini gösteren plânınkiyle aynıdır (bkz. s.84).

de harita kullanmamışlardır. Herhalde manyetik pusulanın kullanımı, onunla bağlantılı olan ve ölçek işaretleriyle tamamlanan kesin denizcilik haritalarının ortaya çıkmalarını hızlandırmıştır. Ancak, haritanın etkin bir şekilde kullanılabilmesi için, dümencinin gerekli ayarlamaları yapabilecek düzeyde basit bir matematiği bilmesi gerekmektedir. Hiç de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, bu koşullar ilk kez İtalya'da biraraya gelmişlerdir, fakat Katalanlar, özellikle Majorcalılar da erkenden harita yapımcıları olarak büyük bir ün kazanmışlardır. Günümüze gelebilen, birçok harita içeren en eski atlas, 1375'de Fransa kralı V. Charles için Majorca'da yapılmıştır. Bu haritaları biraraya getiren atlas, herhalde Akdeniz'deki rehberler tarafından aşırı kullanımdan parçalanana kadar yararlanılan, tek tek koyun derileri üzerine yapılmış haritalardan daha fazla yaşama şansına sahiptir. İlk denizcilik haritalarının tekniklerinin nasıl denendiklerini ve bunların 14. yüzyıl boyunca nasıl geliştirildiklerini anlamamıza izin verecek kadar örnek yoktur. Hem Venedik'te, hem de Cenova'da, bekleneceği üzere, uzman haritacılar tarafından muhteris haritalar çizilmiştir. Kutsal Toprakları Müslümanlardan geri alma sorunu hakkında yazan Venedikli Marino Sanudo, kitabını Papaya, Pietro Visconte (1320'ler) tarafından yapılmış, konuya ilişkin bir dizi haritayla birlikte yollamıştır. Harita yapımcılığında, Batlamyus'un eserlerine başvurulunca, onun da karşı karşıya kaldığı bir sorun olarak, çeşitli yerler için koordinat cetvellerinin nasıl düzenleneceği öğrenilmeye başlamıştır. Kara haritalarının yapımcıları, yavaş yavaş gözle görülebilen küçük alanların temsilinden, bölgelerin ve tüm bir ülkenin haritasının nasıl çıkartılabileceğini öğrenmişlerdir. Dünya haritası yapmasını da Batlamyus'tan öğrenmişler ve 15. yüzyılda keşif yolculukları yeni dünyaları ortaya çıkartınca, bunlar haritalarda gerçeğe yakın bir şekilde yer almışlardır; örneğin Kanarya adaları 1351 tarihli Laurentius Portolano'sun da gösterilmiştir ve Afrika'nın batı kıyıları 1448'de Londra'da Venedikli Andrea Bianco tarafından yapılmış olan haritada yer almaktadır. Aynı şekilde, denizciler de keşiflerinin haritaya dökülebilmesi için, ziyaret ettikleri yerlerdeki gözlemlerini uygun bir şekilde kaydetmesini öğrenmişlerdir.

SONSÖZ: AVRUPA DÜNYAYI KEŞFEDİYOR

Daha 15. yüzyılın sona ermesinden önce, bazı Avrupalılar Hind'e ve Amerika'ya giden yollar bulmuşlardır. Tamamen farklı kültüre sahip halklarla karşı karşıya kalan Avrupalılar, bu keşiflerden yararlanmak üzere kendi aralarındaki eski kavgalar ile eski meşguliyetlerini bir kenara bırakmamışlardır, fakat gene de Avrupa tarihi artık daha başka bir boyutta yaşanmaya başlamıştır. Orta Çağın bu noktada sona erdiği düşünülmekteyse de, bu keşifler çağının, Orta Çağın dünyanın sonu konusundaki endişelerinin çılgınca olduğunu kanıtlamasından kaynaklanmamaktadır. Aslında keşifler çağı, Orta Çağ boyunca tüm Kıt'ada ortaya çıkmış olan her cinsten insanî becerilerin sonuçlarından biridir. Orta Çağ zenaatkârlığı yalnızca evrensel İmparatorluğun veya seçkin koruyucuların emrinde olmamıştır. Orta Çağ zenaatkârları o kadar çeşitli türlerde mallar pazarlamışlardır ki, uğraşılmaya değer herhangi bir proje işe şanslı başlamıştır. Keşiflerle, Akdeniz binlerce yıldan beri süren üstünlüğünü, en azından simgesel olarak kaybetmiştir. Avrupalılar artık kültürel ilhamları için, içerdeki deniz havzasından başka yerlere de bakar hale gelmişlerdir. Artık bu denizin kıyılarını terkedecek ve başka yerlerde demir atacak kadar cesur hale gelmişlerdir. İnsanlar bin yıllık bir süre boyunca klâsik kültürü kuzeyli anlayışa uydurmaya çalışmışlardır. Bu döneme Cenovalılar, Mayorkalılar, Katalanlar, Portekizliler, İspanyollar, Brötonlar, İngilizler ve Hollandalılar tarafından taşınan keşif meşalesinden daha uygun bir sonuç bulunamaz. Kâşifler dünyanın bütün köşelerini gezmek üzere Atlantik limanlarından yola çıkmışlardır. Dünyanın çevresinin denizden dolaşılması ilk kez 1519'da, Portekizli Magelhaes (Ferdinand Magellan) komutasındaki keşif heyeti tarafından başarılmıştır.

Portekizliler tarafından 16. yüzyılda inşa edilen büyük imparatorluk, dikkat çekici bir geçmişi olmayan küçük bir krallığı büyük bir güç statüsüne yükseltmiştir ki, bu durum Orta Çağ Avrupa'sında ortaya çıkabilecek bir toplum türünün yorumu olmaktadır. Avrupa'nın güney-batıdaki yarımadası olarak biçimlenmiş olmasına rağmen, İberya siyasal birlik için coğrafî açıdan yararlı bir konumda değildir. Romalılar dönemindeki deneyi bir yana (o dönemde beş eyaletten meydana gelmekteydi), Yarımada sadece 60 yıl süreyle tek bir yönetime sahip olabilmiştir (1580-1640). Orta Çağda yarımadanın birçok krallıklar halinde bölünmüş olması olağan bir durumdur; bu dönemde Yarımadada farklı dillerden konuşan ve yazan ve en azından üç ayrı dine inanan -Hıristiyan, Müslüman, Musevi- halklar yaşamaktadır. Eski Roma İmparatorluğu'na mensup olmuş hiçbir eyalet, kendilerini diğerlerine karşı koruyabilen bu kadar çok sayıda inatçı kültürün varlığına tanık olmamıştır; üstelik ülke hiçbir zaman, İtalya'da olduğu gibi kurumsal düzeyde beledî örgütlenmeler halinde parçalanmamış ve kent ile kır ve deniz ile kara arasındaki bir dengeyi hep korumuştur.

Avrupa'nın büyük denizci güçleri arasında Portekiz, tıpkı İberya'da en son beliren krallık olması gibi, hemen hemen en son ortaya çıkanıdır da. Ancak, Portekiz 12. yüzyıla kadar ilk kralını beklemiş olmakla birlikte (Alfonso-Enrique, 1109-85), daha 10. yüzyılın sonlarından itibaren Leon krallığının içinde bir Portekiz kontluğu varolmuştur ve bu kontluğun kökeni, Hıristiyanların bu toprakları Müslümanlardan ilk kez geri aldıkları bir yüzyıl öncesine kadar geri gitmektedir. Başlangıçta bir uç bölgesi olan kontluk, 11. yüzyıla kadar Douro nehrinin güneyi üzerindeki egemenliğini pekiştirmemiştir. Bu tarihten itibaren kontluk, Leon krallarından lütuf talepleri olan Galiçyalı bir ailenin eline geçmiştir. Coimbra kentinin fethinden (1064) sonra, kontluk çok daha geniş hale gelmeye başlamıştır. Portekiz kontluğu kral VI. Alfonso tarafından kızı Teresa Burgonya kontu Henry ile 1095 civarında evlenirken, onun çeyizi arasına dahil edilinceye kadar, kral tarafından atanan birçok konta verilmiştir. Bu evlilikten sonra Portekiz'in ilk dokuz kralı birbirlerini izlemişlerdir. Krallık Müslümanlara karşı yapılan savaşlarla topraklarını genişletmiştir. 1147'de Kutsal Topraklara adanmış İngiliz Haçlılarının yardımlarıyla, Lizbon zaptedilmiştir. Krallık bir yüzyıl sonra Algrave eyaletini de kapsayacak şekilde, güneye doğru genişleyip, 160 km. ötedeki güney sahillerine ulaşınca, Lizbon krallığın en önde gelen kenti olarak su yüzüne çıkmaya başlamıştır. En geniş sınırlarına ulaştığında bile, Portekiz (Yarımadanın en küçük karllığı olmamasına rağmen) Kastilya ile deniz arasına sıkışmış küçük bir krallık olmuştur. Denize göre konumundan doğan olanaklarını araştırmak üzere Atlantik Okyanusuyla uyuşmak zorunda kalmıştır, çünkü İberya krallıkları içinde yalnızca o böyle bir konuma sahipti.

14. yüzyılın sonuna gelininceye kadar, batıdaki fırtınalı denizlere karşı varolan yüzlerceyıllık antipatiyi aşacak bir güdü ortaya çıkmamıştır. Bu safhada Portekizliler, Kastilyalı Trastamara hanedanının, son meşru Burgonyalı hükümdarın ölümünden sonra Portekiz krallığını ilhak etme çabalarının sonucu olarak, ulusal bir tazelenme hareketine girişmişlerdir. Kastilya'nın Fransa ile ittifak halinde olması nedeniyle, Portekizliler bağımsızlıklarını koruyabilmek için yaptıkları savaşlarda İngiltere'den yardım almışlar ve bu ittifak en azından iki yüzyıl sürmüştür. Savaşın sonucunun başarılı olması, Partekiz'i sırtını Yarımadaya çevirmeye zorlamakla kalmamış, aynı zamanda Aljubarrota'de (1386) elde edilen belirleyici zaferden bir kuşak sonra meydana gelen siyasal, toplumsal ve ekonomik çözülme, iktidarın, silâhları ve paraları olan insanlar olmaktan başka, yeni fırsatlardan yararlanmak isteyen Avis hanedanının eline geçmesine yolaçmıştır. Yeni zihniyetin ilk kanıtlanışı Ciota'nın zaptı (1415) ve buna bağlı olarak Kuzey Afrika'daki toprakların ele geçirilmesi olmuştur ki, bu topraklarda şeker üretimi örgütlenebilecektir. Daha da girişimci bir zihniyetin göstergesi olarak, Portekizliler birkaç yıl sonra Madeira adasına (bir yüzyıldan daha az bir süre önce keşfedilmiş tir) yerleşmeye başlayarak, kuşatma altındaki anavatanları için şeker ve tahıl üretimine girişmişlerdir. Portekizliler aynı zamanda emekgücü sıkıntısı içindedirler. Önceleri Kanarya adalarından devşirilen köleler, Fas'taki savaşların sonucu olarak buradan da elde edilmeye başlanmışlardır. Ancak, Kuzey Afrika aynı zamanda önemli bir altın kaynağı olarak da gözükmektedir. Portekizlilerin Hıristiyan olarak, Müslümanlara başlıca düşmanları olarak bakmalarına ve istedikleri şeyleri elde edebilmek için onlarla savaşmaktan çekinmemelerine rağmen, altı-

Portekiz
11. yüzyılda ortaya çıkan birkaç feodal devlet, Portekiz'in de yaptığı gibi ayakta kalmaya ve egemen devletler haline gelmeye uğraşmışlardır. Hıristiyanların İspanya'yı Müslümanlardan geri alma konusuyla özellikle meşgul olmaları Portekiz krallarına ülkelerini bir krallık haline getirme yolunda büyük bir şans sağlamıştır. Bu krallık iki yüzyıldan fazla bir süre boyunca tek bir hanedan tarafından yönetilmiştir. Bu hanedan sönünce Portekiz Kastilya fethine sahne olmuş, fakat Kastilya üzerindeki Fransa etkisini dengelemek üzere İspanya'ya sürüklenen İngiltere'de kendisine bir müttefik bularak kayıplarını tamamen telâfi edebilmiştir. Bağımsızlığını Aljubarrota'da (1386) kanıtlayan kafa tutucu Portekiz, Avis hanedanı döneminde adeta yeni bir devlet haline gelmiştir. Kastilya husumeti nedeniyle İspanya'nın geri kalanından soyutlanan Portekizliler önce Fas'ta Müslümanlara karşı ve sonra da Madeira'yı iskân etmek üzere, şevklerini dışarıya yöneltmişlerdir. Yeni bir aristokrasiye bağlı olan yeni hanedan kentlerden de destek almıştır. Portekizlilerin değerleri ve girişim yetenekleri Portekiz'i İmparatorluğunu oluşturacağı yüzyıl için donatmışlardır. Haçlı şevkinin soylular arasında yaşamaya devam etmesine rağmen, 15. yüzyıl krallık için bir yenilik ve icat yüzyılı olmuştur. Portekizliler Atlantik kıyısında, kaderini Okyanus'un ötesinde arayan ilk ulus haline gelmişlerdir.

nın kaynağına inen yolları izlemeye de hazırlıklıydılar. Bu nedenlerden ötürü Portekizliler, altının Sahra üzerinden yola çıkartılarak Kuzey Afrika'ya ulaştırıldığı altın nehrini (Senegal) bulabilmek için Atlantik kıyılarının keşfine ilgi duymuşlardır. Kral Duarte'nin 1437'de Tanca'ya karşı giriştiği askerî harekâtın başarısızlığından sonra, izleyen yüzyıl süresinde yayılma hareketinin başlıca yöntemi, askerî olmaktan çok iskân, ticaret ve keşif olmuştur. Keşiflerin en ünlü harekete geçiricisi, Prens Denizci Enrique olmuştur. Aslında o Fas'taki fetihlerle derinlemesine ilgilidir ve 1415 ile 1460 arasındaki keşiflerin koruyucusu olarak, kardeşi Pedro veya özel tüccarlar ile diğer baronlardan daha az önemli bir rol oynamıştır. Zaten bu yöndeki Portekiz çabaları tek bir kişinin hayallerine bağımlı olamazdı. Portekiz'in meşru beklentilerinin tabanında geniş bir yararlar manzumesi yatmaktaydı.

Kıyı boyundaki sistematik keşifler önceleri tamamen küçük gemilerle yürütülmüştür. Bu tekneler 1431'de Bojader burnunun dönülmesini başarmışlardır. Denizciler bu amaçla, kıyı akıntılarını ve rüzgârlarını terkederek eve nasıl geri döneceklerini öğrenmişlerdir; Okyanusa açılarak Azor adaları (1427'de yeniden keşfedilmiştir) yakınlarındaki dönüş akıntılarından yararlanarak yollarını bulmuşlardır. Portekizli denizciler geçen yıllar süresinde bu işi güvenlik ve kesinlik içinde nasıl yapmaları gerektiğini öğrenmişlerdir. 1445'de keşif faaliyetlerinin tümü, 1440'larda denize indirilen karavelâların sayesinde çok daha kolay hale gelmiştir. Bu tekne, becerikli adamların ellerinin altında çok daha kolay manevra yapabilmekte ve bu insanların rüzgârlar ile akıntılar hakkında-

Sağda. Denizci Enrique (1394-1460), o dönemde Lizbon'da yapılmış üç parçalı bir tablodan ayrıntı. Enrique Portekizli bir hükümdar ve denizcilerin koruyucusu olarak, Portekizlilerin Batı Afrika'daki keşiflerinin teşvikine önemli katkılarda bulunmuştur.

En sağda. Colombus'un ilk yolculuğuna dair 1493'te kaleme aldığı raporun resimlenmesinde kullanılan bir tahta basma. Batı Hind Adalarının bazıları kendi adlarıyla gösterilmişlerdir. Colombus Küba'ya ulaştıktan sonra Asya anakarasına çıktığına o kadar emin olmuştur ki, Moğolların büyük hanına bir elçi heyeti yollamıştır.

Solda. 15. yüzyıl keşifleri Amerika'nın keşfi (1492) ve Portekizlilerin Hindistan'a ulaşmaları (1498), 15. yüzyıl boyunca artan bir güven ve heyecanla harekete geçirilen keşif yolculuklarının en yüce noktalarıdır. Bu girişimlerin tarihi yapılırken, Cenevizlilerin 1291'de Afrika kıyılarına doğru uzak batıya tekne gönderme konusunda yaptıkları gibi, daha eski plânları da hesaba katmak gerekmektedir. Doğu Akdeniz'de İslâm gücünün yeniden canlanması, Afrika kıt'asının ölçeğinin kavranması gerçekleştirilmeden önce, alternatif yollar bulma umudunu harekete geçirmiştir. Balear Adalarının Katolikler tarafından geri alınması, bunların kendi denizcilik güçlerine olan güvenlerini artırmış ve Müslümanların coğrafî araştırmalarının sonuçlarıyla temasa geçmelerine yol açmıştır. Denizciler Atlantik'te Kanarya Adalarını ve Madeira'yı keşfedebilecek kadar uzaklarda macera aramışlardır. Atlantik kıyılarındaki limanlara mensup İberyalı denizciler, kuzey teknelerine alışık olduklarından, Okyanusun meydan okumasına cevap verme konusunda Akdenizli denizcilerden daha iyi bir donanıma sahip olmuşlardır; bunların seyrüsefer teknikleri ve zenaatları daha yüksek düzeydedir. Hem askeri hem de ekonomik güdüler Portekizlileri, özellikle Kuzey-batı Afrika'daki Müslüman düşmanlarını denizde teknik açıdan geçebilme konusunda teşvik etmiştir. Yeni karavela tipi yelkenli teknelerin ortaya çıkmalarına rağmen, denizcilerin Hindistan'a ulaşmaları bir yarım yüzyıllık süre daha almıştır. Bu dönem boyunca rüzgârlar, med-cezir, güney yıldızlarına ilişkin olduğu kadar, Afrika halklarına dair güvenilir bilgiler, Portekizlilerin kendi denizciliklerine olan güvenlerinin artmasıyla birlikte çoğalmışlardır.

ki bilgilerinden çok daha iyi yararlanabilmekteydi.

Aynı tarihlerde Portekizliler Kuzey Moritanya'daki talanlarından (20° Kuzey enlemi civarı) ilk zenci kölelerle birlikte dönmüşlerdir, ancak 1460'ların başında Gine körfezine girmelerine kadar, köle ticareti büyük bir işkolu haline gelemeyecektir. Bu tarihlerde Kastilya kralı II. Juan bu keşiflere ilgi duymaya başlamıştır, fakat ardılı IV. Enrique (1454-74) Portekiz'e karşı bu meydan okumayı sürdüremediğinden, Isabella'nın (1474-1504 arası Kastilya kraliçesi) tahta çıkmasından önce Kastilyalılar ile Portekizliler arasında Gine körfezi için bir çatışma meydana gelmeyecektir. Bu çatışmalar sonunda yatışmışlardır, ancak Portekizliler bunun karşılığında Kanarya adaları üzerindeki taleplerini kabul ettirerek, 1481'de Papa tarafından onaylanan bir antlaşma ile Kastilyalılara Kanarya adalarının güneyindeki tüm topraklarda keşif ve ticaret yapma konusunda tekel hakkına sahip olduklarını kabul ettirmişlerdir. Kilise Afrika'daki Müslümanları zayıflatacak her türden projeye derinlemesine katılmıştır ve Rahip Jean'ın (Prestre Johan) yönetimi altında geliştikleri düşünülen Afrika Hıristiyanlarına, yakında bu keşifler sayesinde ulaşılacağını umud etmiştir. Bu Hıristiyanca uğraşı çabuklaştırmak için İberya'daki kavgaları yatıştıran Papalık, kendini Hıristiyanların kullanımı amacıyla dünyayı bölen bir unsur olarak görmemektedir.

V.Alfonso'nun (1438-81 arası kral) Fas ve Kastilya'da şövalyece seferlere girişmiş olmasına karşılık, oğlu ve ardılı II. Juan (1481-95) keşiflere krallık desteğini kararlı ve sistematik bir şekilde sunmuştur. Daha tahta çıkmadan önce Asya'ya denizden bir yol bulmak üzere yolculuklar plânlamıştır. Bu tarihlerde keşifler, Afrika kıyılarının güneye doğru kıvrılarak Gine körfezinden sonra doğuya doğru yöneldiğini bulmuşlardır. Juan'ın kâşifleri güneye ilerlemek için yıllarca uğraşmışlar ve ilerlemelerini belirlemek üzere yazılı işaret taşları bırakmışlardır. Nihayet 1438'de Bartolomeu Dias Ümit Burnu'nu dönmüştür. Dias'ın Portekiz'den ayrıldığı yıl, bir başka krallık keşif heyeti kara içinden Habeşistan'a bir yol aramak için harekete geçmiştir. Pero da Covilha sonunda buraya varmıştır, fakat dönüşte Kahire'den krala yazdığına göre, bir tüccar kılığına girerek Mısır'dan Aden'e ve buradan da Hindistan'a inanılmaz bir yolculuk yapmıştır. Portekizliler 1490'larda artık Hind Okyanusuna girme nedenlerine sahiptiler ve akılları sayesinde, Arap denizcilik ağını kendi amaçları doğrultusunda kullanmışlardı. Bu konuda, 1498'de Vasco da Gama komutasındaki keşif yolculuğu Afrika'nın doğu kıyılarından Kalküta'ya kadar Arap rehberler sayesinde yapılmıştır.

Bu arada, II. Juan uzun süreden beri Colombus'un Hındistan'a denizden batıya doğru giderek ulaşma konusundaki hayalci projesini reddetmiş bulunmaktadır, çünkü Portekiz'in Hindistan'a Afrika'nın etrafından dolaşarak ulaşma projesinin geçerliğine inanmaktadır. Colombus fikirlerini Kastilya'ya götürmüş ve bu durumda Amerika İspanya'nın hesabına keşfedilmiştir. II. Juan 1495'deki ölümünden önce Borgia ailesinden Papa VI. Alexandre'dan İspanya ve Portekiz'in karşılıklı talepleri hakkında başka bir papalık kararı elde etmiştir, böylece İsanyollar Yeşil Burun adalarının 370 fersah ötesinden geçen meridyenin batısındaki esrarlı toprakları almışlar ve Portekiz ve Doğu'nun bilinen zenginliklerini elde etmiştir. Bu İspanyollar açısından bir rizikoydu. Fakat 1494'de Portekizliler krallarının çıkarlarını ve yıllarca süren çabalarını başarı ile koruduğundan tamamen emindiler. Portekizliler dünyanın geri kalanıyla buluşmak üzere kendilerini gemiler, haritalar, âletler ve becerilerle donatmışlardır. Portekiz Orta Çağın kaynaklarına dayanarak, Avrupa'nın çağdaş tarihinin öncülüğünü yapmıştır.

KÜÇÜK SÖZLÜK

Alamanlar. Kendilerine Savabyahlar demeyi yeğleyen, ama başkaları tarafından "bütün adamlar" anlamına gelen bu kelimeyle ifade edilen halk. 3. yüzyılın başlarından itibaren Ren-Tuna sınırından Roma topraklarına girmeye çalışmışlardır. Yerleşme baskısı birçok yüzyıl boyunca sürmüştür, fakat özellikle Frankların karşı çıkması çabalarını boşa çıkartmış ve onların gücünün Ren boyunca Alzas'ta yoğunlaşmasına yolaçmıştır.
Alanlar. İlk olarak Türkistan'da tanınan bir halk, Hazar Denizi bölgesindeki imparatorlukları 375 yılında Hunlar tarafından yok edilmiştir. Kılıç artıkları Batıya kaçarak, burada ya çeşitli şeflerin komutası altında Roma hizmetine girmişler, ya da İspanya'da Vandallerle olduğu gibi (409) diğer barbarlarla kader birliği yapmışlardır. Her iki durumda da, ayırıcı nitelikleri 5. yüzyıl boyunca ortadan yok olmuştur.
Albigeoislar (Albililer). "Piskoposlukları"nın en eskisinin yeraldığı Aibi kentinden ötürü (1167'de kurulmuştur) böyle adlandırılan Güney Fransa'daki Katar sapkınları. Onları Katolikliğe döndürme konusundaki çabalar, 1208'de Papalık temsilcisi Castelnaulu Pierre'in öldürülmesini tahrik etmiş ve bu olay da onlara karşı bir Haçlı Seferi çağrısının yapılmasına yolaçmıştır. Bu savaşlar 1229'da sona ermiş, fakat Katolik zaferi tamamlanamadan kalmıştır. Sapkınları avlamak üzere Enkiziyon kurulmuştur, fakat tüm sapkınlıkların ortadan kalkması için bir yüzyılın daha geçmesi gerekecektir.
Angller. Schleswig'in doğu kıyısındaki "Angel" bölgesinden adını alan halk, bunlar 5. yüzyılın ortasında Roma eyaleti olan Britanya'yı birlikte istilâ ve iskân ettikleri Saksonlara benzemektedirler.
Apanage (arpalık). 13. yüzyıldan itibaren, köken olarak Fransa kralının küçük erkek kardeşlerinin geçimini sağlamak üzere onlara bıraktığı toprak parçası.
Aryancılık. 4. yüzyılda İsa'nın babasıyla aynı özden olmadığını savunan İskenderiyeli Arius'un öğretisinden türeyen sapkınlık.
Avarlar. Hazar Denizi'nin kuzey bölgesinden olan bu göçebe kavim, Türklerin karşısında kendisine Batıda sığınak aramıştır. Daha sonra, 582'de Sirmium'u alarak Orta Tuna havzasında, eylemleri için kendilerine bir üs kurmayı başarmışlardır. Slav ve Bulgar devletlerinin oluşması faaliyetlerini sınırlandırmıştır, fakat talan akınları 8. yüzyılda bile o kadar çok karışıklığa neden olmaktadır ki, Charlemagne onların gücünü yok etmeye niyetlenmiştir.
Ayrılma. Özellikle Latin ve Doğu kiliseleri arasında olmak üzere, Kilisenin görünüşteki birliğinin bozulması. Ama, Roma piskoposluğunun meşru intikali konusunda olduğu gibi Latin (Katolik) Orta Çağ kilisesinde de ayrılmalar meydana gelmiştir.
Banlık. Macaristan krallığına tabi olan Slav topraklarında, askeri sorumlulukları olan bir *ban* tarafından yönetilen bir bölge.
Barbar. Başlangıçta Helen-olmayan tüm halkları ifade eden Yunanca bir kelime. Bu kelime Romalılar tarafından, Roma İmparatorluğu dışındaki tüm halkları ifade etmek üzere benimsenmiştir.
Bogomil. Bulgarca *bogu-mil*, "Tanrının kıymetlisi"nden türeyen bu terim, 10. yüzyılda Bulgaristan'da yaygın olan ikinci sapkınları ifade etmek için kullanılmıştır. Bogomiller Kilise baskısına rağmen Balkanlara yayılmışlar ve ancak 14. yüzyıldaki Osmanlı fethinden sonra yok olmuşlardır.
Burgondlar. Kökeni İskandinavya olan bu halk, 406'da barbar istilâsına katılmadan önceki uzun Germanya ikâmetleri sırasında Roma İmparatorluğuyla bazı bağlar kurmuştur. Sonunda Roma yardımcı gücü haline gelmişler ve Lyon ile Cenevre arasında kendilerine ait bir krallığa sahip olabilmeleri için de 5. yüzyıl sonunu beklemek zorunda kalmışlardır. Ancak bu krallık 533-34'de Katolik Merovenjlerin karşısında çökmüştür.
Burh. Savaş sırasında sığınak olarak kullanılan bir kale veya surlarla çevrelenmiş bir yerleşim yeri.
Canada. (İspanyolca) İspanyol Yarımadasında otlatıcılıkta hayvanları yaylak ile kışlak arasında sürerken, koyunların geçirildikleri vadi veya dere yatağı.
Catepan. Terim 11. yüzyıla kadar Doğu Roma İmparatorluğundan bir tema (veya eyalet) valisini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tarihten sonra ise vali *dux* ünvanını taşımaya başladığından, bir alt görevi ifade eder hale gelmiştir.
Cinque Port (Beş Liman). Başlangıçta, İngiliz krallarına denizcilik hizmeti karşılığında özel ayrıcalıklardan yararlanan beş limandan (Hestings, Dover, Sandwich Romney ve Hythe) biri.
Domaine (demesne, indominicutum). Lord'un itibarî olduğu bağımlılarına verdiği topraklardan ayrı olarak, bizzat kendi hesabına işlettiği toprak.
Diocese [Piskoposluk]. Başlangıçta Roma İmparatorluğu'nda eyalet büyüklüğünde bir yönetim birimi, piskoposluk terimi kilise yönetiminin bir terimi haline gelince eski İmparatorluk eyaletlerine tekâbül eden birimlerin başına başpiskopos veya metropolit ünvanlı kimseler geçmiş ve böylelikle mülkî eyaletten çok daha küçük kilise idarî birimlerini kapsar hale gelmiştir.
Exarchus. Özellikle 6. yüzyıldan itibaren İtalya'da olmak üzere, Doğu Roma İmparatorluğunun eyalet valisi.
Fief. Askerî hizmet karşığında feodal hukuka göre elde tutulan bir baronluk.
Franklar. 3. yüzyıldan beri bilinen, ama ancak 5. yüzyıldan itibaren özel bir ün kazanan ve Katolik Hıristiyanlığı erkenden kabul etmeleriyle barbar dünyasında özel bir öncelik elde eden Orta ve Aşağı Ren ülkesinin Germanik halkı.
Prizyalılar (Frizler). Kuzey Denizi'nin güney kıyıları boyunca Saksonların ve Anglların batı komşusu halk Britanya'nın iskânı sırasında bazı çok kesin olmayan roller oynamış olmakla birlikte, Saksonlar tarafından boşaltılan Kıt'a topraklarında kendi hesaplarına yayılmayı tercih etmişlerdir.
Germenler. Ren Ülkesinde karşılaştıkları çeşitli barbar kavimlerini ifade etmek üzere Romalılar tarafından kullanılan bu terim, bu halkların bizzat hissetmedikleri bir dilsel ve kültürel birliğe işaret etmektedir. Bu halklar 8. yüzyılda Karolenj İmparatorluğu'nda "Germenler"i "Romalılar"dan ayırmak için "*Deutsche*" kelimesi kullanılana kadar bu terimi benimsemişlerdir.
Gotlar. Kaderleri onları 376'da Tuna'yı geçerek Romalılarla temasa geçmeye sürükleyen en önemli barbar halkı. Bu tarihte Hunlardan kaçarken İmparatorluktan sığınma istemişlerdir. Vizigotlar (Batı Gotları) 5. yüzyılda İmparatorluk içinde önemli bir siyasal güce sahip olmuşlardır; Ostrogotlar (Doğu Gotları) sonunda İtalya'da bir krallık kurmuşlar (493-534), fakat her iki barbar toplumunun da Aryan olmaları Katolik uyruklar arasında devletlerini pekiştirmelerini engellemiştir.
Guelf Partisi. Özellikle İtalya'da Papa-yanlısı ve İmparator-karşıtı siyasal duyguları ifade etmek için kullanılan terim. Ancak bu terim Bavyera'nın Welf düklerini 12. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Hohenstaufen İmparatorlarının başlıca karşıtları haline getirmek isteyen Germen prenslerinin arasındaki kavgadan türemiştir.
Haçlı Seferleri. 1095'ten sonra Doğu Hıristiyanlarına yardım amacıyla Batı'da çağrısı yapılan askeri seferlere başlangıçta "hac" adı verilmiştir. "Haçlı" terimi askerî hacıların elbiselerine taktıkları haçtan türemiştir, böylesine kimseler haçlı olmaktadırlar (Fransızcası *croisés*).
Halife. İslâm hükümdarı olarak Hz. Muhammed'in halefleri olanların (veya olduklarını iddia edenlerin) taşıdıkları ünvan.
Hunlar. Alanların ve Gotların 374/75'de Hunlar tarafından bozguna uğratılmaları bu step halklarının ününü yerleşik hale getirmiş ve diğer barbar halklar, bu topluluğun en ünlü önderi Atilla'nın 453'te ölümüne kadar, onlardan korkmaya devam etmişlerdir.
Husçular (Hussites). 1415 Konstanz Ruhani Meclisinden sonra dinsel ıslahatçı Johannes Hus'un idamından sonra Kilise ve kralın otoritesine başkaldıran Bohemyalıları ifade etmek için yabancılar tarafından kullanılan terim.
Jütler. Bede tarafından Kent, Wight adası ve Hampshire'in bazı kesimlerine yerleştikleri söylenilen Jutland'dan gelen Bede'in bu ifadesi birçok yoruma yolaçmış ve Jütler tarihçiler için karanlık bir halk olarak kalmaya devam etmişlerdir.
Kanton. İsviçre Konfederasyonunun tekil üye devletlerini ifade etmek için genel olarak kulanılan terim.
Katarlar. "Saf" veya "mükemmel" anlamına gelen Yunanca *katharos* kelimesinden türeyen bu terim ilhamını Bogomil öğretisinden alan ikinci sapkınları ifade etmek için kullanılmıştır. Bunlar 12. ve 13. yüzyıllarda çok çeşitli yerel adlar altında Batı Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ortaya çıkmışlardır, örneğin Güney Fransa'daki Albililer veya Kuzey İtalya'daki Patariniler gibi.
Komün. Başlangıçta 11. yüzyıldan itibaren Kuzey İtalya'da ortaya çıkmaya başlayan, zorunlu yeminle oluşturulan beledi lonca örgütü.
Kontore. Alman tüccarlarının yabancı veya uzak ülkelerde kurdukları ve işlerinin dış şubesini meydana getiren bir ticarî depo veya ambar.
Landgrave. Bir kontluktan farklı olan bir eyaletin *(land)* kontu *(graf)*. Bu eyalet kontu daha geniş yargısal yetkilerle donatılmış olup, diğer kontlar üzerinde yargı yetkisine sahiptir.
Lombardlar. Bunlar Roma İmparatorluğuna en son giren önemli barbar grubudur. İtalya'da kendileri için bir krallık kurmuşlar (568) ve bu işi yaparken Doğu İmparatorluğu'nun yeniden fetih hareketinin meydana getirdiği karışık ortamdan yararlanmışlardır. Krallıkları 774'de Charlemagne tarafından fethedilene kadar yaşamıştır.
Lonca. Başlangıçta bir kentte ticaret tekeline sahip olan bir tüccar cemiyeti. Daha sonra özel ticarî faaliyetler alanında dayanışma örgütleri halinde zenaatkâr loncaları da ortaya çıkmıştır.
Margraflık. Landgraflığa benzer bir uç eyaletinin bir kont tarafından yönetilmesi, fakat bu kontun savunmaya ilişkin ek sorumlulukları bulunmaktadır.
Merovenjler. Gregoire de Tours'a göre Meroveus (Mérovée) ilk katolik Frank kralı Clovis'in babası Childeric'in babası olup, halkının tarihsel ününü kazandırma eylemine başlayan kişidir. Merovenjler terimi Clovis soyundan kralları ve genişleme yoluyla da, onların yönettikleri Frank halklarını ifade eder hale gelmiştir. Fakat Meroveus'un kendisi tarihsel bir hükümdar olmaktan çok, bir efsane kişisi olmuşa benzemektedir.
Metropolit. Bir kilise eyaletinin denetim görevine de sahip olan piskopos; Batı kilisesinde bu ünvan başpiskoposluk haline gelmiştir; Doğu kilisesinde ise baş piskoposun üstünde, fakat patriğin altındadır.
Ostrogotlar. Bkz. Gotlar.
Özgürlük. Bir özgürlük bir Franchise *(serbestlik)* ile eşdeğerlidir. Büyük baronlar örfi olarak krallık tavizleri sayesinde birçok özgürlükten yararlanmışlardır ve 12. yüzyılda bu özgürlüklerinin (çoğul) kral tarafından teyidine ihtiyaç duymuşlardır. Bu talepte haklara ilişkin herhangi bir felsefi yan bulunmayıp, tamamen geleneksel haklara yöneliktir.
Pale. Calais ve Dublin'deki İngiliz yönetimlerinde olduğu gibi, ayrı bir hukuku ve belli sınırları olan bir bölgeyi ifade etmek için kullanılan bu terim, ilk kez 15. yüzyılda görülmüş ve daha sonra da kolaylık sağladığından kullanılmaya devam edilmiştir.
Parlamento. Fransız *parlement* terimi yasal bir usulün dışında gelişen ve giderek daha önemli hale gelmeye başlayan İngiliz siyasal tartışmalarının yapıldığı yer anlamına gelmeye başlamıştır. Kral mahkemeleri erken tarihlerde gelişmiş olmakla birlikte, parlamento krallığın yüce mahkemesi olarak statüsünü hiçbir zaman kaybetmemiştir.
Parlamento başrahibi. Başlangıçta bütün kilise kodamanları İngiliz kralının sarayında, kral istediğinde toplantıya çağrılıyorlardı, fakat 14. yüzyıl süresince parlamentoda temsil piskoposlar ve özellikle eskiden kurulmuş olan Benedikten Manastırlarına mensup bazı başrahiplerle sınırlandırılmıştır.
Parlement. Fransız krallığında konuşma, tartışma ve karar için bir yeri ifade eden bu terim, başlıca kral mahkemesi haline gelmiş ve 15. yüzyıla eyalet *parlements*'ının kurulmaya başlamalarına kadar birtek Paris'te yeralmışlar.
Patrik. Antakya, İskenderiye ve Roma piskoposlarının ünvanı olup, sonradan İstanbul ve Kudüs'tekilere de tanınmıştır.
Pentapolis. İtalya'daki Doğu İmparatorluğu'na ait bu eyalet 752'de Lombardlar tarafından istilâ edilmiş ve Pepin'in İtalya seferinden sonra onun tarafından papaya verilmiştir. Az çok Flaminia'ya tekâbül etmekte ve Rimini, Pesaro, Fano, Senigallia ve Ancona'daki kıyı piskoposluklarını kapsamaktadır, fakat fırsat çıktığında Rimini'den Gubbio'ya kadar genişlemiş bir şekilde de tanımlanmakta ve bu durumda içerdeki Urbino, Fossombrone, Cagli, Iesi, Osimo, Gubbio, Perugia ve Numana piskoposluklarını da kapsar hale gelmektedir.
Sapkınlık (Heresia). "Ortodoks" veya "Katolik" öğretime muhalif dinsel kanaat.
Sara Kenler (Kuzey Afrika Müslümanları). Terim Roma İmparatorluğu'nda ve Latin Batı'da Suriye Arap çölünün göçebe halklarını ifade etmek için kullanılmış, sonra anlam genişlemesi yoluyla Haçlı Seferleri döneminde bütün Arapları ve Müslümanları kapsar hale gelmiştir.
Saray Nâzırı. Merovenj hanedanının son dönemlerinde fiilî olarak kralı ve krallığı eline geçiren Frank saray nazırlığı *(majordomo)*.
Saksonlar. Saksonlar 3. yüzyılın ortalarında kendiliklerinden Aşağı Saksonya'ya yerleşmişlerdir ve Britanya'ya yaptıkları akınlar, onların kesin olarak yerleşmeye başlamalarından çok önceleri İmparatorluğun savunma tedbirleri almasına yolaçmıştır. 7. yüzyılda İngilizlerin Hıristiyan olmalarıyla, eski Saksonya'ya karşı sahip olunan bağlar İngiliz misyonerlerinin kıt'ada faaliyetlere girişmesine yolaçmış, böylece göçmen Saksonlar Kıt'adaki vatanlarıyla temaslarını kaybetmemişlerdir.
Seçici. 1273'te Alman kralının İmparatorluğun prensleri tarafından seçimi aslında bunların en önde gelenlerinden birkaçı tarafından yürütülmekteydi. 1356'da bu seçiciler Kolonya, Trier (Trèves) ve Mainz başpiskoposları, Bohemya kralı, Ren Saray kontu, Saksonya dükü ve Brandenburg Margafı olarak ilân

edilmişlerdir.
Senyor. Feodal baron.
Serbestlik (franchise). Lütuf elde etmiş bir baron veya piskopos veya bunların eşdeğerleri tarafından kullanılan, kral yargılamasından bağışıklık.
Sicilyalı Vesperler. 11 Mart 1282 Salı Paskalya günü başlayan ve Palermo'da adanın yönetimini elinde tutan Charles d'Anjou'ya karşı başlatılan ayaklanma. Bu ayaklanma kısa bir süre sonra Aragon kralı III. Pedro'nun adaya gelmesine ve eski Norman krallığının Anjoulular (Napoli) ile Aragonlular (Sicilya) arasında ayrı krallıklar halinde paylaşılmasına yolaçmıştır.
Strategus. Doğu Roma İmparatorluğunda bir askerî komutan.
Süevler. Süevler 406'da Ren'i geçerken diğer barbarlarla birleşince parçalanmış bir halk haline gelmişlerdir. Bu tarihten sonraki en aşikâr başarıları Vandallerle birlikte İspanya'nın fethine katılmalarıdır. Daha sonra Vandaller Kuzey Afrika'ya gidince, Süevler İspanya'daki krallıklarını Braga'daki üssünden itibaren genişletmeye başlamışlardır, fakat 456'da Vizigotların İspanya'da bir krallık edinmelerini engelleyememişlerdir. Ancak, Vizigotların 585'teki ilhaklarına kadar Galiçya'daki krallıklarını korumuşlardır.
Summa. Söz konusu olan konu hakkında bütün bilgileri aktaran anlaşılabilir bir inceleme.
Tasvirkırıcılık Ortadoks Kilisesinde kutsal tasvirlere gösterilen itibarı bastırmak için girişilen tasvir kırıcılığı, hareket İzoryalı hükümdarlar tarafından başlatılmış ve 725'ten 842'ye kadar sürmüştür.
Tayfa (taife). Arapçada faksiyon veya parti anlamına gelen tavaif'ten türeyen bu terim Müslüman İspanya'da 1031'de Kurtuba halifeliğinin çökmesinden sonra ortaya çıkan küçük krallıkları ifade etmek üzere kullanılmıştır. Bunlar; Almeria, Valencia, Denia ve Balearlar, Kırnata, Malaga, Elcezire, Carmiona, Ronda, Moron, Huelva-Settes, Niebla, Silver, Santa Maria de Elgarve, Albaraccia, İşbiliye, Badajoz, Toledo, Zaragoza, Murcia, Kurtuba'dır.
Tema. Heraclius'tan sonra Doğu Roma İmparatorluğunun eyalet yönetimi temalar aracılığıyla yürütülmüştür, bu temaların herbiri askerî birlikler devşirmekle sorumludurlar.
Tekbedencilik. İsa'nın iki değil de tek bir (tanrısal) doğaya sahip olduğuna dair dinsel inanç. Bu inanç 5. yüzyılda Süryanî ve Kıptî kiliseleri tarafından geniş ölçekte kabul edilmiştir.
Şerif. Shire. (idarî bölüm) kâhyası. Bu krallık memuru herbir kontlukta krallık çıkarlarını gözetmiş ve bölgede yasal düzeni sağlamıştır.
Şövalye. Başlangıçta bir takipçiyi ifade eden İngilizce terim *(knight)* zamanla bir krallık hizmetkârını ifade eden daha özel bir terim haline gelmiştir. Bu kişi at ve silâhla hizmet etmektedir. Sonunda şövalye yüksek bir toplumsal mertebeyi, bir soyluyu ifade eder hale gelmiştir.
Vandaller. Bu halk 406'da Ren'i geçmiş ve Galya'yı kat'ettikten sonra 409'da İspanya'ya girerek bir İmparatorluk saldırısıyla karşılaşmıştır. 20 yıl süren bir yağmadan sonra Kuzey Afrika'ya geçmişler ve burada bir krallık kurmuşlardır. Bu krallık 533'de Belisarius'un İmparatorluk otoritesini ihya etmek üzere gelmesine kadar yaşamıştır.
Vassal. Başlangıçta bir hizmetkâr veya tâbiyi ifade eden bu terim, kendinden şerefli hizmet karşılığında toprak alınan bir baronun hizmetinde bulunan kimseye işaret eder hale gelmiştir.
Vizigotlar. Bkz. Gotlar.

RESİMLERİN LİSTESİ

Kısaltmalar: y: yukarıda, yso: yukarıda solda, ysa: yukarıda sağda, o: ortada, a: aşağıda vb.
Bütün haritalar Lovell Johns, Oxford tarafından yapılmıştır.

Cilt içleri: Commentaire de l'Apocalypse de Béatus de Liébana'dan, 11. yüzyıl: Bibliothèque Nationale, Paris, MS. Lat. 8878, varak 45v ve 46r.

105a. St. Trophime Kilisesi, Arles, Belgelik, Paris.
106yso. Abinger kalesi, yeniden inşa, Surrey, Dick Bernard, Milverton.
106ysa. Bodiam şatosu, sussex, Aerofilms, Boreham Wood.
106a. Krak des Chevalters, Suriye, A.F. Kersting. Londra.
107yso. Bodiam şatosunun planı, Sussex, John Brennau, Oxford.
107 ysa. Curemonte, Brive la Gaillarde, Alan Hutchison Kütüphanesi, Londra.
108. Papa III. Innocentius, mozayik ayrıntısı, Vatikan Müzesi (çizim John Fuller, Cambridge).
109. Ste. Cécile Katedrali, Albi, Jean Roubier, Paris.
110yso. Dış mimber, San Stefano, Bologna, Scala, Floransa.
110ysa. Nicolo Pisano tarafından yapılan Vaftiz mimberi, Alinari, Floransa.
110a. Cosmati eseri bezemeli *ambone*, San Lorenzo fuori le Mure, Roma, Scala, Floransa.
113yso. Kalavun Türbesi, Kahire, A.F. Kersting, Londra.
113ysa. Marco Polo Venedik'ten ayrılırken, Bodleian Kütüphanesi, Oxford MS. Bodl. 264, f. 218.
115. II. Friedrich, *De Arte Venandi cum Avibus*'tan doğan bakımı ve terbiyesi, Biblioteca Apostolica Vaticana, MS. Pal. Lat. 1071, f. 79 (foto Scala, Floransa).
116. Naumburg Katedralinden heykeller, Foto Marburg, Marburg/Lahn.
117. Fransa velihatı Louis'nin heykeli, St. Deniz Manastırı, Paris, Bulloz, Paris.
120. *İyi Yönetim Sanatı* Ambrogio Lorenzetti'nin freski, Palazzo Pubblico, Siena (foto Scala, Floransa).
124. Chartres kuşatması. Belediye Müzesi, Chartres (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
127. Vittore Carpaccio, *Delinin İyileşmesi; Gerçek Haç Kutsal Emanetinin Mucizesi*'nden, Academia, Venedik (foto Scala, Floransa).
129. Autun katedralindeki bir sütun başından uyuyan üç sihirbaz, çizim John Puller, Cambridge.
130. Cordes, tarn. Dominique Martinez, Strasbourg.
134ysa. Toplerschlössehen im Rosenthal, Dorian Gerhold, Londra.
134o. Rothenburg'un havadan görünüşü, Dr.L.Beckel, Bad Ischl, Avusturya.
134osa. Cümle kapısı, Dinkelsbühl, Helga Schmidt-Glassner, Stuttgart.
134aso. Taş köprü, Regensburg, Zefa, Londra.
134asa. Segringergasse, Dinkelsbühl, Helga Schmidt-Glassner, Stuttgard.
135y. Loncasalonu, Levenham, Suffolk, Ulusal Anıtlar Sicili, Londra.
135o. Küçük salon kapısı, Levenham, Suffolk, aynı.
135a. Mezbaha (Shambles), York, Edwin Smith, Saffron Walden.
136-37. La. Couvertoirade, Dominique Martinez, Strasbourg.
138y. San Gimignano'nun planı, John Brennan Oxford.
138o. Plazzo del Popolo, Sam Gimignano, Robert Harding, Londra.
138aso. Sam Gimignano'dan bir sokak, Edwin Smith, Saffron Walden.
138-39. San Gimignano'nun görünüşü, Michael Dixon, Dover.
139osa. Porta Soprana, Cenova, Leonard von Matt, Buoches.
139aso. Ponte Vecchio, Floransa, Michael Dixon, Dover.
139asa. Katedralin görünüşü, Floransa, Michael Halford, Loughton.
140y. Alkazar, Sonia Halliday, Weston Turville.
140a. Avila surları, Michael Holford, Loughton.
141o. Belediye başkanı atanması, Bristol, Bristol kenti sicili.
141a. Ambrogio Lorenzetti'nin *İyi Yönetim Allegorisi*, Palazzo Pubblico, Siena (foto Scala, Floransa).
142a. Banka Sahnesi, Cenova, British Library, Londra.
142sa. Dokumacılar loncası nizamnamesinin kapağından ayrıntı. Museo Civico Medievale, Bologna MS. 93, f. I (foto Franco Ragazzi, Bologna).
143y. Hamburg limanı minyatürü, Staatsarchiv, Hamburg.
143a. Lendit fuarının kutsanması, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Lat. 962, f. 264 (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
144. Dokumacılar penceresinden ayrıntı, Semur, Sonia Halliday, Weston Turville.
145. Nuh Gemisini inşa ederken, Bedford Hours, British Library, Londra MS. 1423.
146-47. Merhametlerden hareketle John Fuller tarafından yapılan çizimler.
146y. Bir ayakkabıyı boşaltmak, Flavigny-sur-Ozerain.
146oso. Dayak yiyen koca, Fairaford, Glos.
146a. Kuş pişiren kadınlar.
146-7. Kızın saçlarından bit sirkesinin ayıklanması, Exester Müzesi.
147yso. Meyhaneci kadın, Salop.
147ysa. Ateş başında, La Trinitè, Vendôme.
147osa. Kadın ve çocuk, St. Sanveur, Bruges.
147asa. Giyinen kız, St. Cernin.
148aso. Simon Bennick'in *Saatler Kitabı*'ndan Mayıs. Victoria ve Albert Müzesi, Londra E.4575-1910v.
148ao. Gervais du Bus, *Roman de Fauvel*'den oyuncular, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Fr. 146, f.34 (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
148asa. Bayeux halısından ayrıntı, Musée de la Reine Mathilde, Bayeux (foto Michael Holford, Loughton).
149y. Yolcular Pekin'de, Odoric de Perdonone'un *Livre de Merveilles*'inden, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Fr 2810, f. 110v.
149a. Amiens'den kabartma, çizim John Fuller, Cambridge.
150y. Nicholas de Lyra,. *Postillae in Pentateuchum*dan resim, Troyes Belediye Kütüphanesi MS. 129, f. 32 (foto Michel Vuillemin, Troyes).
150a. *Brevis Chronica*'dan Winchester Koleji, Bodleian Kütüphanesi, Oxford MS. Yeni Kol. 288, f. 3r Yeni kolejin Warden ve Fellowlarının izniyle, Oxford.
151so. Hugues de St. Victor ders verirken, Bodleian Küt., Oxford MS. Land. Misc Yog, f. 3v.
151ysa. Chartres Katedralinin Batı Cephesindeki bir kabartmadan Aristoteles, çizim John Fuller, Cambridge.
151osa. Münih Pinakoteğindeki bir mihrap parçasından Augustinus, aynı
152aso. *Tacuinum Sanitatis*'ten sıkmak, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana MS. Cod. Ser. Kas. 2644, f. 22v.
152asa. Sıcak su, aynı. f. 89r.
153y. Toledo'dan İslâm usturlabı, Bilim Tarihi Müzesi, Oxford.
153aso. *Tacuinum Sanitatis*'ten batı rüzgârı, Österreichische Nationalbibliothek, Viyana, MS. Cod. Ser. Kas. 2644, f. 57v.
153asa. Dana, aynı, f. 73v.
154y. Cerrahın kliniği, Guy de Chauliac, *Chirurgia*'dan, Bibliothèque Nationale, Paris MS. 396, f. 66.
154a. Düzmece Discorides'in Otlara Dair Kitabından, British Library, Londra, MS. Harley 1585, f. q v (çizim John Brennan, Oxford).
155. Tıbbi resimler, British Library, Londra MS. Sloane, 1977.
156. Pol de Limbourg, *Les Très Riches Heures du duc de Berry*'den Mart, Condè Müzesi, Chantilly MS. 65, F. 3v. (foto Girandon, Paris).
158y. Burgonya oyun tahtası, Phaidon Yay. Arşivi, Oxford.
158a. *Livres des Tournois du Roi René*'den gösteri, Bibliothèque Nationale, Paris MS. 2698, f. 67v. ve 68.
159ysa. Geoffroy d'Anjou'yu resmeden Plantagenèt minesi, Le Mans Müzesi, Le Mans.
160so. Peyps'in taslak kitabından kuşlar, Magdalene koleji Master ve Fellowlarının izniyle, Cambridge, f. 125.
160asa. *Livre de la chasse*'tan sahneler. Bibliothèque Nationale, Paris MS. Fr. 616, f. 13.
161y. Aynı, f. 77.
161aso. Aynı, f. 67.
161asa. Aynı f. 53v.
162. Duccio'nun *Maesta*'sından "Noli me tangeren, Museo Dell'Opera del Duomo, Siena" (foto Scala, Floransa).
164. Ayasofya'nın içi, İstanbul, Elsevier Arş., Amsterdam.
166-67. Dick Barnard'ın çizimleri, Milverton.
168oso. Orvieto'nun planı, John Brennan, Oxford.
168aso. Orvieto, Yaradılış kabartmasından ayrıntı, Alinari, Floransa.
168-69. Orvieto Katedralinin dışı, Scala, Floransa.
169yo. Orvieto'nun içi, Zefa, Londra.
169ysa. Orvieto destek sütunlarının ayrıntısı, Robert Harding, Londra.
170yso. Diocletianus ve Maximianus, Vatikan Küt. (Scala, Floransa).
170ysa. Moissac Manastırından, St. Pierre, Elek Arş. (foto Wim Swaan).
170aso. Kıdemlinin kapısı, Ely Katedrali, Jean Roubier, Paris.
171s. San Paolo fuori le Mure Noel Mum Muhafazası, Roma, Leonard von Matt, Buochs.
171ysa. Rouen Katedralinin batı cephesi, Jean Roubier, Paris.
171asa. Reims Katedralinden kabartma Marburg/Lahn (Foto Marburg).
172aso. Sta Sabina kapısından ayrıntı, Roma, Leonard von Matt, Buochs.
172asa. Giske Kilisesinden Madonna, Historisk Museum, Bergen.
173yso. Borgund Kilisesi, Sógne, Courtauld Enstitüsü, Londra.
173ysa. Ixworth Thorpe kilisesinden koltuk ucu, Suffolk, J.C.D. Smith, Bridgwater.
173aso. Garway Kilisesinin damı, Herfordshire, Michael Dixon, Dover.
173asa. Riemenschneider'in yaptığı Limewood Meleği, Victoria ve Albert Müzesi, Londra.
174so. Başrahip Suger, St. Denis pencerelerinden birinden ayrıntı, Paris, Sonia Halliday, Weston Turville.
175o. İsa başı, Wissembourg Manastır kilisesinden cam, Strasbourg Müzesi (foto Sonia Halliday, Weston Turville).
175ysa. Musa ve altın dana, St. Denis'de cam tablo, Paris, aynı.
176. İsa'nın Izdıraplarının hikâyesi, Chartres Katedralinden pencere, aynı.
177yso. Yeniden Diriliş penceresi, Strasbourg Katedrali, aynı.
177ysa. Regensburg Katedralinde St. Catherine penceresi, aynı.
177asa. Güney gül biçimli penceresi, Notre Dame de Paris, aynı.
178yso. Dansçı, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Cat 1118, aynı.
178ysa. Lavtacı, Escorial, Madrid (foto Christopher Page, Oxford).
178oso. Tulumcu, Honington, Suffolk, J.C. D. Smith, Bridgwater.
178oasa.Arpçı, Bodleian Küt. Oxford Ms. Junius 11, s.54.
178sa. Luttrell dua kitabından trompetçi, British Library, Londra Add MS. 42130, f.59.
179aso. Vatikan Vergilius'undan Dido, Biblioteca Apostolica Vaticana MS. Cod. Lat. 3225.
179oso. *Die Manessische Handserift*'in resimlerinden, Heidelberg Üni. Küt. MS. Cod. Pal. Germ. 848, f. 69r.
179asa. *Lancelot du Lac*'ın resimlerinden, British Library, Londra, Add MS. 10294.
180yo. *Codex Augusteus*, Biblioteca Apostolica Vaticana MS. Lat. 3256.
180ysa. St. Omer dua kitabı, British Library, Londra MS. Yates Thompson, 14.
180o. Kells Kitabı, Trinity Koleji, Dublin MS. 59, f. 34, Phaidon Yay. Resim Arş. Oxford.
180aso. St. Luke'un İncili, Pierpont Morgan Küt, New York MS. 806, f. 96.
180ao. St. Martial de Limoges Kitab-ı Mukaddes'i, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Lat. 254, f. 10.
180asa. Yaşlı Plinua, *Historia Naturalis*, Victoria ve Albert Müzesi, Londra A.L., 1504-1896.
181. Basım sahnesi, *Hegesippus*'un başlık sahifesi, 1511'de J.B.Ascensius tarafından basılmıştır, Mary Evans Resim Küt., Londra.
183y. Papalık Sarayı, Avignon, Leonard von Matt, Buochs.
183a. Karitanya'da köprü, Graham Speake, Oxford.
186. St. Jean Şövalyeleri Kalesi, Rodos, Ekdotike Athenon A.Ş., Atina.
187. Frangocastello, Girit, Zefa, Londra.
191. Krakow Katedrali, Girandon, Paris.
193y. Cümle kapısı, Jâk Manastırı, Michael Dixon, Dover.
193o. Osmanlıların Belgrad kuşatması, Topkapı Sarayı, İstanbul (foto Sonia Halliday, Veston Turville).
194. Suzdal Katedrali, Robert Harding, Londra.
195. Novgorod İkonası, Kutsal Babalık, Tretyakov Galerisi, Moskova.
198yso. Froissart'ın *Kronikler*'inden Paris görüntüsü, Bibliothèque Nationale, Paris MS. Pr. 2645, f. 321v.
198ysa. Deniz tarafından Calais, British Library, Londra, Cotton, MS. Aug. 1, ii 70.
198o. Jeanne d'Arc'ın yargılanması, Bibliothèque Nationale, Paris, MS. Lat. 5969. f.1.
200. Eileen Donan'daki kale, Sonia Halliday, Weston Turville.
204y. Petrarca'nın portresi, Bibliothèque Nationale, Paris, MS. Lat. 6069 A.V.
204a. Petrarca'nın *Vergilius*'unun Simone Martini tarafından resimlendirilmiş ilk sahifesi, Biblioteca Ambrosiana, Milano S.P. 10/27.
207. Leonardo da Vinci'nin helikopter çizimi, Institut de France, Paris MS. B, f. 83v.
209. Burgonya dükü Korkusuz Jean'ın katli, Bibliothèque Nationale, Paris, MS. 5084, f.1.
212. Konrad Türst, *De Situ Confoederatum Descriptio*, Zentralbibliothek, Zürih.
214. *Doge*'nin sarayı, Venedik, Scala, Floransa.
216. *Anahtarların Teslimi* adlı Donatello resminden İsa, Victoria ve Albert Müzesi, Londra.
217. Albercht Dürer, Sanatçının babasının portresi (ayrıntı), Ulusal Galeri, Londra.
218y. Dürer, kapalı baskı aracıyla birlikte matbaacı, Mary Evans Resim Küt., Londra.
218a. Buxheim, St. Christophe, John Rylands Küt. Manchester.
219so. Celsus Maffeus, *Monumentum*'dan bir sahife, British Library, Londra.
219ysa. J.de Dale imzalı oyun kâğıtları, Bibliothèque Nationale, Paris.
220y. Lambert d'Ardes, *Liber Floridus*'tan Avrupa haritası, Gand Üni. Küt. MS. 92, f. 241r.
220a. Inglesmoor haritasının kopyası, Yorkshire (şimdi Lincolnshire) Public Record Office, Londra M.P.C. 56.
221y. Portolano *charte*'ı Freducci d'Ancona, Royal Geographical Society, Londra.
225yso. Denizci Enrique, Nuno Gonçalves'in St. Vincenttriptik'inden ayrıntı. Museu Nacional de Arte Antiga, Lizbon (foto Girandon, Paris).
225ysa. Colombus'un Batı Hind Adalarına yolculuğunu resmeden tahta baskı, Elsevier Arş., Amsterdam.

İNGİLİZCE KAYNAKÇA

Tarih Atlasları
J.Engel (ed). *Grosser historischer Weltatlas, ii, Mittelalter*, 4. yay., Münih 1981.
R.I.Moore (ed), *The Hamlyn Historical Atlas*, Londra 1981.
R.L.Poole, *Historical Atlas of Modern Europe from the Decline of the Roman Empire*, Oxford 1902.
K. von Spruner ve T.Menke, *Handatlas für die Geschichte des Mittelalters und der neueren Zeit*, 3. yay. Gotha 1880.

Genel Kaynaklar
J.W.Barker, *Justinian and the Later Roman Empire*, Madison, Wisc. 1966.
P.Brown, *The World of Late Antiquity: from Marcus Aurelius to Muhammed*, Londra 1971.
Cambridge Medieval History (8 cilt.), Cambridge 1911-36.
C.Courtois, *Les Vandales et l'Afrique*, Paris 1955.
J.Hale, J.R.L. Highfield ve B.Smalley (ed.) *Later Medieval Europe*, Londra 1965.
J.Huizinga (çev. F.Hopman), *The Waning of the Middle Ages*, Londra 1924.
A.H.M.Jones, *The Later Roman Empire 284-602: a social, economic and administrative survey* (3 cilt), Oxford 1964.
D.Matthew, *The Medieval European Community*, Londra 1977.
H.St.L.B.Moss, *The Birth of the Middle Ages 395-814*, Oxford 1935.
L. Musset (çev. E. ve C.James), *The Germanic Invasions: the making of Europe AD 400-600*, Londra 1975.
C.D.Smith, *Western Mediterranean Europe: a historical geography of Italy. Spain and southern France since the Neolithic*, Londra 1979.
R.W.Southern, *The Making of the Middle Ages*, Londra 1953.
E.A. Thompson, *The Early Germans*, Oxford 1965.
— *A History of Attila and the Huns*, Oxford 1948.
— *The Visigoths in the Time of Ulfila*, Oxford 1966.
J.M.Wallace-Hadrill, *The Barbarian West 400-1000*, Londra 1967.

Batı Kilisesi, Papalık ve Manastırcılık
G.Barraclough, *The Medieval Papacy*, Londra 1968.
R.Brentano, *Two Churches: England and Italy in the 13th century*, Princeton, N.J. ve Oxford 1968.
— *Rome before Avignon: a social history of 13th-century Rome*, Londra 1974.
H.Chadwick, *The Early Church*, Harmondsworth 1967.
C.H.Dawson (ed.), *The Mongol Mission: narratives and letters of the Franciscan missionaries in Mongolia and China in the 13th and 14th centuries*, Londra 1955.
A.Fliche and V.Martin, *Histoire de l'église* (21 cilt in 24), Paris 1934.
H.Jedin ve J.P.Dolan (ed.) *History of the Church (3 cilt)*, New York 1980.
H.Jedin, K.Latourette and J.Martin, *Atlas zur Kirchengeschichte*, Freiburg 1970.
M.D.Knowles, *Christian Monasticism*, Londra 1969.
— *The Monastic Order in England*, Cambridge 1962.
— *The Religious Orders in England* (3 cilt), Cambridge 1948-59.
K.Latourette, *History of the Expansion of Christianity: Thousand Years of Uncertainty 500-1500 AD*, New York 1971.
L.J.Lekai, *The Cistercians: ideals and reality*, Kent, Ohio 1977.
G.Mollat, *The Popes at Avignon 1305-78*, Londra 1963.
J.R.H.Moorman, *A History of the Franciscan Order from its Origins to the Year 1517*, Oxford 1968.
P.Partner, *The Lands of St Peter*, Londra 1972.
R.W.Southern, *Western Society and the Church in the Middle Ages*, Harmondsworth 1970.
W.Ullmann, *The Growth of Papal Government in the Middle Ages*, Londra 1955.
F. van der Meer, *Atlas de l'ordre cistercien*, Brüksel 1965.
D.P.Waley, *The Papal State in the 13th Century*, Londra 1961.

Doğu Roma İmparatorluğu
T.S.R.Boase (ed.), *The Cilician Kingdom of Armenia*, Edinburgh 1978.
R.Browning, *The Byzantine Empire*, Londra 1980.
G.F.Hill, *A History of Cyprus* (4 cilt), Cambridge 1940-52.
R.J.H.Jenkins, *Byzantium: the imperial centuries 610-1071*, Londra 1966.
D.M.Lang, *Armenia: cradle of civilization*, Londra 1978.
— *The Georgians*, Londra 1966.
C.A.Mango, *Byzantium: the empire of new Rome*, Londra 1980.
W.Miller, *The Latins in the Levant: a history of Frankish Greece*, Londra 1908.
D.Obolensky, *The Byzantine Commonwealth: eastern Europe 500-1453*, Londra 1971.
— *Byzantium and the Slavs*, Londra 1971
G.Ostrogorsky (çev. J.M.Hussey), *History of the Byzantine State*, Oxford 1968.
K.M.Setton, *Catalan Domination of Athens 1311-88*, Cambridge, Mass. 1948.
P.Sherrad, *Constantinople*, Oxford 1963.

İslâm
W.C.Brice, *An Historical Atlas of Islam* Leiden 1981.
C.Cahen, *Pre-Ottoman Turkey*, Londra 1968.
K.A.C. Creswell, *Early Muslim Architecture* (2 cilt) Oxford 1932, 1940.
— *The Muslim Architecture of Egypt* (2 cilt), Oxford 1952, 1959.
P.K.Hitti, *History of the Arabs*, Londra 1970.
M.G.S. Hodgson, *Venture of Islam* (cilt 1 ve 2), Chicago, III. 1974.
H.İnalcık (çev. N.Itzkowitz ve C.Imber), *The Ottoman Empire: the classical age 1300-1600*, Londra 1973.
G. Le Strange, *Baghdad during the Abbasid Caliphate*, Oxford 1900.
R.Le Tourneau, *The Almohad Movement in North Africa in the 12th and 13th Centuries*, Princeton, N.J. 1969.
A.Miquel, *L'Islam et sa civilisation*, Paris 1977.
W.Popper (ed.), *Egypt and Syria under the Circassian Sultans 1382-1468 AD, Systematic Notes to Ibn Taghri Birdi's Chronicle of Egypt*, Berkeley, Calif. 1955.
M.Rogers, *The Spread of Islam*, Oxford 1976.
J.J.Saunders, *A History of Medieval Islam*, Londra 1965.
— *The History of the Mongol Conquests*, Londra 1971.
S.Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the 11th through to 15th Century*, Berkeley, Calif. 1971.

Bohemya
F.G.Heymann, *George of Bohemia, King of Heretics*, Princeton, N.J. 1965.
— *John Zizka and the Hussite Revolution*, Princeton, N.J. 1955.
H.Kaminsky, *A History of the Hussite Revolution*, Berkeley, Calif. 1967.

Bulgaristan
R.Browning, *Byzantium and Bulgaria: a comparative study across the early medieval frontier*, Londra 1975.
D.M.Laûng, *The Bulgarians from Pagan Times to the Ottoman Conquest*, Londra 1976.
J.C.S.Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, Londra 1930.

Haçlı Devletleri
T.S.R.Boase, *Castles and Churches of the Crusading Kingdom*, Londra 1967.
H.E.Mayer (çev. J.B.Gillingham), *The Crusades*, Oxford 1972.
J.Prawer, *The Latin Kingdom of Jerusalem: European colonialism in the Middle Ages*, Londra 1972.
J.C.S.Runciman, *A History of the Crusades* (3 cilt), Cambridge 1951-54.
K.M.Setton (ed.), *A History of the Crusades* (4 cilt), Madison, Wisc. 1969-77.

İngiltere
Bede (çev. L. Sherley-Price), *A History of the English Church and People*, Harmondsworth 1970.
J.Campbell (ed.), *The Anglo-Saxons*, Oxford 1982.
R.G.Collingwood and J.N.L.Myres, *Roman Britain and the English Settlements*, Oxford 1937.
D.C.Douglas, *William the Conqueror*, Londra 1964.
M.E.Falkus and J.B.Gillingham (ed.), *Historical Atlas of Britain*, St Albans 1981.
D.Hill, *An Atlas of Anglo-Saxon England*, Oxford 1981.
E.F.Jacob, *The Fifteenth Century*, Oxford 1961.
W.Kapelle, *The Norman Conquest of the North*, Londra 1980.
M.McKisack, *The Fourteenth Century*, Oxford 1959.
D.J.Matthew, *The Norman Conquest*, Londra 1966.
H.Mayr-Harting, *The Caming of Christianity to Anglo-Saxon England*, Londra 1977.
A.L.Poole, *From Domesday Book to Magna Carta*, Oxford 1951.
F.M.Powicke, *The Thirteenth Century*, Oxford 1962.
F.M.Stenton, *Anglo-Saxon England*, Oxford 1971.
C.Thomas, *Christianity in Roman Britain to AD 500*, Londra 1981.
W.L.Warren, *Henry II*, Londra 1973.

Fransa
G.Duby and R.Mandrou (çev. J.B.Atkinson), *A History of French Civilisation*, Londra 1966.
K.Fowler, *The Age of Plantagenet and Valois: the struggle for supremacy 1328-1498*, Londra 1967.
J.Froissart (çev. G.Brereton), *Chronicles*, Harmondsworth 1968.
Gregory of Tours (çev. L.Thorpe), *The History of the Franks*, Harmondsworth 1974.
E.M.Hallam, *Capetian France 987-1328*, Londra 1980.
C.Higounet (ed.), *Histoire de l'Aquitaine*, Toulouse 1971.
W.C.Jordan, *Louis IX and the Challenge of the Crusade*, Princeton, N.J. 1979.
M.W.Labarge, *St Louis: the life of Louis IX of France*, Londra 1968.
R.Latouche, *Caesar to Charlemagne: the beginnings of France*, Londra 1968.
J.F.Lemarignier, *Le Gouvernement royal aux premiers temps capétiens 987-1108*, Paris 1965.
P.S. Lewis, *Late Medieval France: the polity*, Londra 1968.
E.C.Lodge, *Gascony under English Rule*, Londra 1926.
A.Longnon, *Atlas historique de la France* (3 cilt), Paris 1885-89.
M.Rouche, *L'Aquitaine des Visigoths aux Arabes 418-718*, Paris 1977.
E.Salin, *La Civilisation mérovingienne* (4 cilt), Paris 1950-9.
J.R.Strayer, *The Albigensian Crusades*, New York 1971.
P.Tucoo-Chala, *Gaston Fébus, un grand prince d'occident au xive siècle*, Paris 1976.

Almanya ve Germen İmparatorluğu
G.Barraclough, *The Origins of Modern Germany*, Oxford 1973.
C.C.Bayley, *The Formation of the German College of Electors in the mid-13th Century*, Toronto 1949.
D.A.Bullough, *The Age of Charlemagne*, Londra 1965.
E.Christiansen, *The Northern Crusades: the Baltic and the Catholic frontier 1100-1525*, Londra 1980.
H.J.Cohn, *The Government of the Rhineland Palatinate in the 15th Century*, Londra 1965.
P.Dollinger (çev. D.S.Ault and S.H.Steinberg), *The Hansa*, Londra 1970.
J.Fleckenstein (çev. B.S.Smith), *Early Medieval Germany*, Amsterdam 1978.
R.Folz (çev. S.A.Ogilvie), *The Concept of Empire in Western Europe from the 5th to the 16the Century*, Londra 1969.
Frederick II (çev. C.A.Wood and F.M.Fyfe), *De Arte Venandi*, Stanford, Calif. 1943.
L.Halphen (çev. G. de Nie), *Charlemagne and the Carolingian Empire*, Amsterdam 1977.
K.Hampe, *Germany under the Salian and Hohenstaufen Emperors*, Oxford 1973.
E.H.Kantorowicz (çev. E.O.Lorimer), *Frederick II 1194-1250*, Londra 1931.
A.W.A.Leeper, *A History of Medieval Austria*, Oxford 1941.
K.Leyser, *Rule and Conflict in an Early Medieval Society: Ottonian Saxony*, Londra 1979.
P.Munz, *Frederick Barbarossa: a study in medieval politics*, Londra 1969.
G.Strauss (ed.), *Pre-Reformation Germany*, Londra 1972.
J.E.Tyler, *The Alpine Passes: the Middle Ages*, Oxford 1930.
T.C. van Cleve, *The Emperor Frederick II of Hohenstaufen*, Oxford 1972.

Macaristan
D.J.Maenchen-Helfen, *The World of the Huns: studies in their history and culture*, Berkeley, Calif. 1973.
E.Pamlenyi (çev. L.Boros et al.) *A History of Hungary*, Londra 1975.

İrlanda
L.Bieler, *Ireland: harbinger of the Middle Ages*, Oxford 1963.
R.D.Edwards, *Atlas of Irish History*, Londra 1981.
R.Frame, *Colonial Ireland 1169-1369*, Dublin 1981.
J.F.Kenney, *The Sources for the Early History of Ireland*, New York 1968.
J.Lydon, *Ireland in the Later Middle Ages*, Dublin 1973.
A.J.Otway-Ruthven, *A History of Medieval Ireland*, Londra 1968.
J.Watt, *The Church in Medieval Ireland*, Dublin 1972.

İtalya
P.Burke, *Culture and Society in Renaissance Italy*, Londra 1972.
F.Chalandon, *Histoire de la domination normande en Italie et en Sicile*, Paris 1907.
D.C.Douglas, *The Norman Achievement 1050-1100*, Londra 1969.
— *The Norman Fate 1100-1154*, Londra 1976.
T.Hodgkin, *Italy and her Invaders*, Oxford 1885-99.
J.K.Hyde, *Society and Politics in Medieval Italy: the evolution of the civil life 1000-1350*, Londra 1973.
F.C.Lane, *Venice: a maritime republic*, Baltimore, Md. 1973.
J.Larner, *Culture and Society in Italy 1290-1420*, Londra 1971.
P.Toubert, *Les Structures du Latium médiéval* (2 cilt), Roma 1973.
C.J.Wickham, *Early Medieval Italy: central power and local society 400 1000*, Londra 1981.

Alçak Ülkeler (Belçika, Hollanda)
P.J.Blok *A History of the People of the Netherlands: part*

one, from the earliest times to the beginning of the 15th century, New York 1898.
D.E.W. Cartellieri (çev M.Letts), *The Court of Burgundy*, Londra 1929.
H.Pirenne, *Histoire de Belgique des origines à nos jours (7 cilt)*, Brüksel 1907-26.
R.Vaughan, *Charles the Bold: the last Valois duke of Burgundy*, Londra 1973.
— *John the Fearless: the growth of Burgundian power*, Londra 1966.
— *Philip the Bold: the formation of the Burgundian state*, Londra 1962.
— *Philip the Good: the apogee of Burgundy*, Londra 1970.

Polonya
N.Davies, *God's Playground: a history of Poland* (cilt 1), Oxford 1981.
W.F.Reddaway (ed.) *The Cambridge History of Poland* (cilt 1), Cambridge 1941.

Portekiz
A.H. de Oliveira Marques (çev. S.S.Wyatt), *Daily Life in Portugal in the Later Middle Ages*, Madison, Wisc. 1971.
— *A History of Portugal*, New York 1976
V.Magalhaes Godinho, *L'Economie de l'empire portugais aux xve et xvie siècles*, Paris 1969.

Rusya
J.Blum, *Lord and Peasant in Russia from the Ninth to the Nineteenth Century*, Princeton, N.J. 1961.
J.L.I.Fennell, *The Emergence of Moscow 1304-59*, Londra 1969.
M.L.Freishin-Chirovskii, *A History of the Russian Empire: grand-ducal Vladimir and Moscow*, Londra 1973.
G.Vernadsky, *A History of Russia (cilt 2-4)*, New Haven, Conn. 1944.

İskandinavya
H.R.Ellis Davidson, *The Viking Road to Byzantium*, Londra 1976.
T.K.Derry, *A History of Scandinavia*, Londra 1979.
G.Jones, *The Norse Atlantic Saga*, Oxford 1964.
E.Jutikkala, *A History of Finland*, Londra 1979.
L.Musset, *Les Peuples Scandinaves au moyen âge*, Paris 1951.
P.H.Sawyer, *The Age of the Vikings*, Londra 1971.

İskoçya
G.W.S. Barrow, *The Anglo-Norman Era in Scottish History*, Oxford 1980.
— *The Kingdom of the Scots*, Londra 1973.
A.A.M.Duncan, *Scotland: the making of the kingdom*, Edinburgh 1975.
P.Mac Neill, *An Historical Atlas of Scotland*, St Andrews 1975.
R.G.Nicholson, *Scotland: the later Middle Ages*, Edinburgh 1974.

Slav Ülkeleri
F.W.Carter, *Dubrovnik (Ragusa): a classic city-state*, Londra 1972.
S.Clissold (ed.), *A Short History of Yugoslavia from Early Times To 1966*, Cambridge 1968.
F.Dvornik, *The Slavs: their early history and civilisation*, Boston, Mass. 1959.
J.V.A.Fines, *The Bosnian Church*, New York 1975.
M.Gimbutas, *The Slavs*, Londra 1971.
R.Portal (çev. P.Evans), *The Slavs*, Londra 1969.
H.W.V.Temperley, *A History of Serbia*, Londra 1917.
A.P.Vlasto, *The Entry of the Slavs into Christendom: an introduction to the medieval history of the Slavs*, Cambridge 1970.

İspanya
R.I.Burns, *Islam under the Crusaders: colonial revival in the 13th-century kingdom of Valencia*, Princeton, N.J. 1973.
H.J.Chaytor, *A History of Aragon and Catalonia*, Londra 1933.
J.N.Hillgarth, *The Spanish Kingdoms 1250-1516* (2 cilt), Oxford 1976, 1978.
James I of Aragon (çev. J.Forster), *The Chronicle*, Londra 1883.
J.Klein, *The Mesta: a study in Spanish economic history 1273-1836*, Cambridge, Mass. 1920.
P.A.Linehan, *The Spanish Church and the Papacy in the 13th Century*, Cambridge 1971.
D.W.Lomax, *The Reconquest of Spain*, Londra 1978.
A.Mackay, *Spain in the Middle Ages: from frontier to empire 1000-1500*, Londra 1977.
R.Menéndez-Pidal, (çev. H.Sunderland), *The Cid and his Spain*, Londra 1934.
— *Historia de Espana* (cilt 4, 5, 6, 7, 14, 15), Madrid 1950.
J.Orlandis-Rovira, *Espana Visigotica*, Madrid 1977.
P.E.Russell, *The English Intervention in Spain and Portugal in the Time of Edward III and Richard II*, Oxford 1955.
J.Shneidman, *The Rise of the Arogonese-Catalan Empire 1200-1350*, New York, 1970.
M.Stokstad, *Santiago de Compostella*, Norman, Ok. 1979.
E.A.Thompson, *The Goths in Spain*, Oxford 1969.
J.Vicens-Vives, *Approaches to the History of Spain*, Berkeley, Calif. 1970.
P.Vilar, *La Catalogne dans l'Espagne moderne*, Paris 1962.

İsviçre
F.Bonjour, H.S.Offler and G.R.Potter, *A Short History of Switzerland*, Oxford 1952.

Galler
R.R.Davies, *Lordship and Society in the March of Wales 1282-1400*, Oxford 1978.
J.E.Lloyd, *A History of Wales from the Earliest Times to the Edwardian Conquest*, Londra 1912.
W.Rees, *Historical Atlas of Wales*, Cardiff 1951.

Kent Toplumu, Ticaret ve Endüstri
M.W.Barley (ed.), *European Towns: their archaeology and early history*, Londra 1977.
C.M.Cipolla, *Before the Industrial Revolution: European society and economy 1000-1700*, Londra 1976.
— *Guns and Sails in the Early Phases of European Expansion 1400-1700*, Londra 1966.
— *Money, Prices and Civilisation in the Mediterranean World 5th-7th Century*, Princeton, N.J. 1956.
E.Ennen (çev. N.Fryde), *The Medieval Town*, Amsterdam 1977.
D.Nicholas, *Town and Countryside: social, economic and political tensions in 14th-century Flanders*, Gand 1971.
I.Origo, *The Merchant of Prato*, Londra 1960.
C.Phythian-Adams, *Desolation of a City: Coventry and the urban Criss of the late Middle Ages*, Cambridge 1979.
C.Platt, *The English Medieval Town*, Londra 1976.
M.Postan (ed.), *Economic Organisation and Policies in the Middle Ages*, Cambridge 1963.
— (ed.) *Trade and Industry in the Middle Ages*, Cambridge 1952.
S.M.G. Reynolds, *An Introduction to the History of English Medieval Towns*, Oxford 1977.
F.Rörig (çev. D.Bryant), *The Medieval Town*, Londra 1967.
R.Unger, *The Ship in the Medieval Economy*, Montreal 1980.

Kır Toplumu ve Tarımsal Ekonomi
R.H.Bautier, *The Economic Development of Medieval Europe*, Londra 1971.
M.Bloch (çev. L.A.Manyon), *Feudal Society*, Londra 1961.
— (çev. J.Sondheimer), *French Rural History: an essay on its basic characteristics*, Londra 1966.
J.Critchley, *Feudalism*, Londra 1978.
G.Duby (çev. C.Postan) *Rural Economy and Country life in the Medieval West*, Londra 1968.
M.Postan (ed.), *The Agrarian Life of the Medieval West*, Cambridge 1966.

Eğitim ve Düşünsel Yaşam
C.N.L. Brooke, *The Twelfth-Century Renaissance*, Londra 1969.
H.J.Chaytor, *From Script to Print*, Cambridge 1945.
F.C.Copleston, *Aquinas*, Harmondsworth 1955.
E.Gilson, *A History of Christian Philosophy in the Middle Ages*, Londra 1955.
D.Hay, *The Italian Renaissance in its Historical Background*, Cambridge 1977.
M.D.Knowles, *The Evolution of Medieval Thought*, Londra 1962.
C.Morris, *The Discovery of the Individual 1050-1200*, Londra 1972.
A.Murray, *Reason and Society in the Middle Ages*, Oxford 1978.
B.Radice (çev ve ed.), *The Letters of Abelard and Heloise*, Harmondsworth 1974.
H.Rashdall (ed. F.M.Powicke ve A.B.Emden), *The Universities of Europe in the Middle Ages*, Oxford 1936.
P.Riche, *Education and Culture in the Barbarian West*, Columbia, S.C. 1978.
E.H.Wilkins, *Life of Petrarch*, Chicago, Ill. 1961.
— *Studies in the Life and Work of Petrarch*, Cambridge, Mass, 1955.

Bilim, Tıp ve Teknoloji
L.C.Arano (ed.), Tacuinum Sanitatia: medieval health handbook, New York 1976.
F.Klemm, *A History of Western Technology*, Londra 1959.
J.F.D.Shrewsbury, *A History of Bubonic Plague*, Cambridge 1970.
A.P.Usher, *A History of Mechanical Inventions*, Cambridge, Mass. 1954.

Görsel Sanatlar
J.Acland, *Medieval Structure: the Gothic vault*, Toronto 1973.
J.J.G.Alexander, *The Decorated Letter*, Londra 1978.
— *Insular Manuscripts, 6th-9th Century*, Londra 1978.
M.Baxandall, *The Limewood Sculptors of Renaissance Germany*, Londra 1980.
— *Painting and Experience in 15th-Century Italy*, Oxford 1972.
K.J.Conant, *Carolingian and Romanesque Architecture 800-1200*, Harmondsworth 1959.
C.R.Dodwell, *Painting in Europe 800-1200*, Harmondsworth 1978.
J.Fitchen, *The Construction of Gothic Cathedrals; a study of medieval vault erection*, Oxford 1961.
H.Focillon, *The Art of the West in the Middle Ages* (2 cilt), Londra 1963.
P.Frankl, *Gothic Architecture*, Harmondsworth 1963.
H.J.Hansen (ed.), *Architecture in Wood*, Londra 1971.
J.H.Harvey, *The Master Builders: architecture in the Middle Ages*, Londra 1971.
W.Hohnquist, *Germanic Art during the First Millennium*, Stockholm 1955.
J.James, *Chartres*, Londra 1979.
C.M.Kauffmann, *Romanesque Manuscripts 1066-1190*, Londra 1975.
E.Kitzinger, *Early Medieval Art*, Londra 1940.
F.Klingender, *Animals in Art and Thought to the end of the Middle Ages*, Londra 1971.
R.Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, Londra 1965.
— *Rome: profile of a city 312-1308*, Princeton, N.J. 1980.
P.Lasko, *Ars Sacra 800-1200*, Harmondsworth 1973.
J.D. le Couteur, *English Medieval Painted Glass*, Londra 1926.
E.Panofsky (ed.), *Abbot Suger on the Abbey Church of St Denis and its Art Treasures*, Princeton, N.J.1946.
— *Early Netherlandish Painting: its origin and character* (2 cilt), Cambridge, Mass. 1964.
— *The Life and Art of Albrecht Dürer*, Princeton, N.J. 1955.
J.Pope-Hennessy, *Italian Gothic Sculpture*, Londra 1972.
G.L.Remnant, *Catalogue of Misericords in Great Britain*, Oxford 1969.
L.Salzman, *Building in England down to 1540*, Oxford 1952.
J.Strzygowski, *Early Church Art in Northern Europe*, Londra 1928.
R.M.Tovell, *Flemish Arts of the Valois Counts*, Toronto 1950.
E.von Witzleben, *French Stained Glass*, Londra 1968.
M.Whinney, *Early Flemish Painting*, Londra 1968.
J.E.L.T.White, *Art and Architecture in Italy 1250-1400*, Londra 1966.
R.Wittkower, *Architectural Principles in the Age of Humanism*, Londra 1962.

Müzik
J.Caldwell, *Medieval Music*, Londra 1978.
F.Harrison, *Music in Medieval Britain*, Londra 1958.
R.Hoppin, *Medieval Music*, New York 1980.
G.Reese, *Music in the Middle Ages*, Londra 1941.
O.Strunk, *Source Readings in Music History: I Antiquity and the Middle Ages*, Londra 1981.

Edebiyat
M.Alexander (çev. ve ed.), *Beowulf*, Harmondsworth 1973.
E.Auerbach, *Mimesis: the representation of reality in western literature*, Princeton, N.J. 1968.
E.R. Curtis, *European Literature and the Latin Middle Ages*, Londra 1953.
Dante (çev. J.Sinclair), *The Divine Comedy* (3 cilt), Oxford 1971.
R.S.Loomis, *Arthurian Literature in the Middle Ages*, Oxford 1959.
D.D.R. Owen, *The Legend of Roland*, Londra 1973.
F.J.E.Raby, *A History of Secular Latin Poetry in the Middle Ages*, Oxford 1957.
A.Vinaver, *The Rise of Romance*, Oxford 1971.

Şatolar ve Savaş
W.F.d'E Anderson, *Castles of Europe from Charlemagne to the Renaissance*, Londra 1970.
H.M.Colvin, *The History of the King's Works (6 cilt)*, Londra 1963-76.
D.Macgibbon ve T.Ross, *Castellated and Domestic Architecture of Scotland from the 12th to the 18th Century* (5 cilt), Edinburgh 1887-92.
C.L.Salch and J.Burnouf, *Atlas des châteaux-forts*, Strasbourg 1977.
— and— *Atles des villes fortifiées*, Strasbourg 1978.
J.F.Verbruggen, *The Art of Warfare in Western Europe*, Amsterdam 1976.

Matbaacılık
L.P.V.Febvre (ed. G.Nowell-Smith and D.Wootton), *The Coming of the Book: the impact of printing 1450-1800*, Londra 1976.
A.M.Hind, *A History of Engraving and Etching*, Londra 1923.
—*An Introduction to a History of Woodcut*, Londra 1935.

Haritacılık
P.D.A. Harvey, *The History of Topographical Maps*, Londra 1980.
G.H.T.Kimble, *Geography in the Middle Ages*, Londra 1938.
N.A.E. Nordenskiöld, *Facsimile Atlas to the Early History of Cartography*, Stockholm 1889.

YERADLARI DİZİNİ

Bu cildin İngilizce aslındaki *Gazeteer* sayfalarını tıpkı-basım olarak yayınlıyoruz. Yer-adları, Türkçede genellikle değişmemektedir. Her yerin karşısında, önce (parantez içinde) hangi ülkede olduğu, sonra enlem ve boylam derece° dakika'ları (N-Kuzey, S-Güney, W-Batı, E-Doğu), daha sonra da kaçıncı sayfada geçtiği gösterilmiştir. Kısaltmalar: R-Nehir, Mt-Dağ, Isl.-Ada, L-Göl. Yer-adlarının yanındaki sayfa numaraları, yalnızca haritalara yapılan göndermelerdir. El-harf-i 'tarifi *(artikel)*, alfabetik sıralamada görmezlikten gelinmiştir.

Arkasında (*) işareti olan yeradı küçük bir toprak birimini göstermektedir. (Örneğin bir kontluk, dükalık, earllük (İngiliz kontluğu), saraylılık (Alman saray soylularına verilen toprak), eyalet, altkrallık veya bölge).

GENEL DİZİN

Alfabetik dizini zorlamaması açısından, hükümdarların sıra numaraları, Türkçede tersinin geçerli olmasına rağmen, adların sonunda verilmiştir. İtalik sayfa numaraları resimlere ya da harita ve alt-yazılarına ilişkindir.